

Alexander Rabinowitch: Bolsjevikerna kommer till makten

(Revolutionen i Petrograd 1917)

(Översättning av *The Bolsheviks Come to Power*, New York: Norton & company 1976. Översättare,
Göran Källqvist.)

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Kapitel 1 Juliupproret.....	19
Kapitel 2 Bolsjevikerna attackeras.....	33
Kapitel 3 Petrograd under reaktionen.....	53
Kapitel 4 Förtrycket misslyckas.....	63
Kapitel 5 Bolsjevikernas återuppståndelse.....	89
Kapitel 6 Kornilovs resning.....	100
Kapitel 7 Kornilov mot Kerenskij.....	115
Kapitel 8 Bolsjevikerna och Kornilovs nederlag.....	131
Kapitel 9 Frågan om en ny regering.....	150
Kapitel 10 "All makt åt sovjeterna".....	164
Kapitel 11 Lenins fälttåg för ett uppror.....	184
Kapitel 12 Hinder för ett uppror.....	198
Kapitel 13 Krisen på garnisonen och den militärrevolutionära kommittén.....	211
Kapitel 14 På tröskeln.....	233
Kapitel 15 Bolsjevikerna kommer till makten.....	252
Kapitel 16 Epilog.....	276

Inledning

Det har skrivits hundratals böcker om Oktoberrevolutionen i Ryssland 1917. Varför skulle någon vilja skriva ännu en? Under de år som har gått sedan jag började arbeta med denna bok har jag fått frågan många gånger.

Mitt intresse för att studera och skriva om Oktoberrevolutionen härrör delvis från händelsens inneboende drama och kolossala historiska betydelse. I Ryssland 1917 steg det ultraradikala bolsjevikpartiet fram ur skuggorna för att leda störtandet av den västinfluerade provisoriska regeringen och upprätta det första nationella kommunistiska politiska systemet. Dessa händelser ägde rum under de åtta månader som följde på den sekelgamla tsaristiska regimens sammanbrott, tre år efter Rysslands katastrofala inblandning i det förödande kriget i Europa. Vid den tiden var Ryssland det tredje största landet i världen, med en befolkning på mer än 165 miljoner människor som bodde på en yta som var tre gånger större än Förenta staterna och större än Kina och Indien tillsammans. Jag har sedan länge upplevt att de redogörelser som finns om detta betydelsefulla kapitel i den moderna ryska historien, och faktiskt världshistorien, inte gör det rättvisa.

Något som också stimulerat min dragnig till Ryssland 1917 som ämne för forskning och författande är att de befintliga verken inte lyckas besvara många centrala frågor angående Oktoberrevolutionen och, vilket är ännu viktigare, på ett tillfredsställande sätt förklara varför det gick som det gick. Många böcker om revolutionen är minnen av deltagare i de händelser som beskrivs. Även om dessa personliga hågkomster ofta är värdefulla och fascinerande så ger de oundvikligen en ensidig syn på revolutionen, antingen lidelsefullt sympatisk eller djupt fientlig beroende på vilken politisk sida författaren stod på 1917.

Historiker i Sovjetunionen har producerat en störtkur av studier om 1917. Många av dessa verk, i synnerhet de som skrevs på det relativt fria 1920-talet och under Chrusjtjov-eran, innehåller ett överflöd av belysande fakta från tidigare outnyttjade arkiv. Men kraven på författare i Sovjetunionen att anpassa sig till de officiellt föreskrivna tolkningarna av historien är starkt påverkade av nutida politiska överväganden, och begränsar det övergripande värdet av deras arbete.

På senare tid har det givits ut flera monografier utanför Sovjetunionen om viktiga sidor av revolutionen. Främst bland dessa är arbeten av Oliver H Radkey, William G Rosenberg, Ronald G Suny, Marc Ferro, George Katkov och Rex Wade.¹ Icke desto mindre finns det fortfarande ingen vederhäftig historia om den provisoriska regeringen eller den ryska ekonomin under den revolutionära perioden. Vi vet inte mycket om inflytandet från miljontals krigströtta soldater på politiken i Ryssland 1917, eller om revolutionens utveckling på landsbygden, eller för den delen om böndernas eller den växande ryska arbetarklassens roll under revolutionens förlopp. Den enda omfattande analysen av Oktoberrevolutionen i väst, som grundas på intensiv forskning bland

¹ Oliver H Radkey, *The agrarian foes of Bolshevism*, New York: Columbia University Press, 1958; William G Rosenberg, *Liberals in the Russian revolution: the Constitutional democratic party, 1917-1921*, Princeton: Princeton Univ. Press, 1974; Ronald G Suny, *The Baku commune, 1917-1918*, Princeton: Princeton Univ. Press, 1972; Marc Ferro, *Ryska revolutionen 1917*, på marxistarkiv.se; George Katkov, *Russia 1917: the February revolution*, London: Collins, 1969; och Rex Wade, *The Russian search for peace, February-October 1917*, Stanford, 1969.

förstahandskällor, är faktiskt fortfarande första bandet av William Henry Chamberlins *Den ryska revolutionen 1917-1921*.² Chamberlins studie var banbrytande på sin tid och är fortfarande värdefull, men den skrevs i början av 1930-talet, innan en stor mängd källmaterial som är relevant för en förståelse av revolutionen blev lättillgängligt för forskare i väst.

I denna bok har jag av flera sammanhängande skäl valt att rikta uppmärksamheten på revolutionen i Petrograd.³ För det första var Petrograd trots allt huvudstad. I det ryska tsardömet, med sin långa tradition av ett starkt, maktfullkomligt centralstyre, var den politiska situationen i Petrograd, i synnerhet kontrollen över den nationella maktens institutioner och symboler, av enorm betydelse för att avgöra revolutionens förlopp i hela landet. Utöver att vara regeringens nav så var Petrograd, med en av kriget utökad befolkning på 2,7 miljoner människor, landets viktigaste handels- och industricentrum. Av denna orsak, och även på grund av att det finns mycket mer information om Petrograd än om andra stora ryska städer 1917, ger en analys av den politiska, sociala och ekonomiska utvecklingen där speciellt lärorika insikter i revolutionens förlopp i Rysslands städer i stort. I och med att bolsjevikpartiets högkvarter och centrum för bolsjevikernas verksamhet 1917 var i Petrograd är det slutligen där man på bästa sätt kan studera både partiets arbete uppifrån och ner och hur bolsjevikerna samverkade med massorna.

Men är inte Petrograd den enda ryska stad som på ett utförligt sätt har behandlats i litteraturen om revolutionen i väst, kan man med rätta fråga sig. Förvisso. Men trots allt det som har skrivits om 1917 i allmänhet, och det ”Röda Petrograd” i synnerhet, finns det fortfarande inte någon fullständig, vederhäftig redogörelse för revolutionen där. Även om två ganska nyliga studier, Sergej Melgunovs *Bolsjevikernas maktövertagande*⁴ och Robert V Daniels *Röd oktober*,⁵ är mycket bra, så är båda begränsade genom att huvudsakligen rikta in sig på perioden just innan, under och – i fallet Melgunov – strax efter störtandet av den provisoriska regeringen. Viktiga utvecklingar på sommaren och i början av hösten 1917, som är avgörande för att förstå vad som hände i oktober, får föga uppmärksamhet. Dessutom tar de inte hänsyn till arbetarnas, soldaternas och matrosernas politiska agerande i Petrograd, och deras påverkan på revolutionens förlopp, och händelserna i oktober framställs till största delen som en oordnad kamp mellan två lika obeslutsamma och odugliga kämpar – regeringen Kerenskij och bolsjevikernas ledarskap.

Om föreliggande bok hjälper till att fylla igen denna lucka i historieskrivningen i väst, och därmed stimulerar nya läsare att betrakta händelserna 1917 i ett nytt perspektiv, så kommer den att ha fyllt sitt syfte. Mitt främsta mål har varit att så fullständigt och riktigt som möjligt återskapa utvecklingen av ”revolutionen underifrån” och den bolsjevikiska organisationens uppfattningar, aktivitet och situation på alla nivåer i Petrograd mellan februari och oktober 1917. Under arbetet har jag försökt att klargöra det avgörande förhållandet mellan dessa två centrala sidor hos revolutionen och bolsjevikernas slutgiltiga seger.

Omfattande forskning längs dessa linjer har fått mig att ifrågasätta många av de grundläggande

2 William Henry Chamberlin, *The Russian revolution 1917-1921*, Vol. 1, London: Macmillan & Co, 1935.

3 Efter Första världskrigets utbrott ändrades hastigt det officiella namnet på Rysslands huvudstad från det tyskklingande ”Sankt Peterburg” till det förryskade ”Petrograd”.

4 Sergei Melgunov, *The Bolshevik seizure of power*, Santa Barbara: ABC-Clio, 1972. Detta är en redigerad och förkortad version av samma författares *Kak bolsjevikij zatjvatilij vlast*, Paris 1953.

5 Robert V Daniels, *Red October: the Bolshevik revolution of 1917*, New York: Scribner, 1967.

antaganden som historiker både i Sovjetunionen och i väst har gjort angående bolsjevikpartiets karaktär och styrkekällor 1917, och faktiskt Oktoberrevolutionens själva natur i Petrograd. Historiker i Sovjetunionen har betonat att resultatet av Oktoberrevolutionen var historiskt oundvikligt och beroende av den roll som det tätt sammanknutna revolutionära parti som Lenin ledde hade, medan många forskare i väst antingen har sett händelserna som en historisk slump eller, oftare, som resultatet av en väl genomförd statskupp utan något betydande masstöd. Men jag anser att en fullgod förklaring av bolsjevikernas maktövertagande är mycket mer komplicerad än vad någon av dessa tolkningar antyder.

När jag studerade fabriksarbetarnas, soldaternas och matrosernas strävanden som de uttrycks i samtida dokument, så upptäckte jag att deras intressen nära stämde överens med det program av politiska, ekonomiska och sociala reformer som bolsjevikerna förde fram vid en tidpunkt då samtliga andra större politiska partier var misskrediterade i vida kretsar därför att de inte hade lyckats pressa på tillräckligt hårt för meningsfulla inrikespolitiska förändringar och ett omedelbart slut på Rysslands deltagande i kriget. Som ett resultat av det hade bolsjevikernas mål i oktober, så som massorna förstod dem, ett starkt folkligt stöd.

I Petrograd 1917 liknade bolsjevikpartiet knappast den enade, auktoritära, konspiratoriska organisation under Lenins kontroll, som det beskrivs i de flesta befintliga redogörelserna. Förvisso var partiets linje om en tidig socialistisk revolution starkt påverkad av Vladimir Iljitj Lenin. Lenin föddes 1870 i Simbirsk, som son till en skolinspektör av låg adlig börd, och var till yrket advokat. Han hade på 1890-talet gått med i den ryska socialdemokratiska rörelsen och snabbt engagerat sig för att organisera den ryska arbetarklassen till en politisk kraft som kunde leda kampen för att störta det tsaristiska enväldet. 1903 hade han nästan på egen hand påskyndat det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets ökända splittring i radikala bolsjeviker och moderata mensjeviker, huvudsakligen kring tvistefrågan om det marxistiska revolutionära partiets karaktär och mål i Ryssland. Under det förtryck som rådde hade Lenin försökt skapa en tätt förenad, centralstyrd organisation av disciplinerade, stridbara revolutionärer, istället för det mer demokratiska proletära massparti som mensjevikerna tänkte sig.⁶ Bara ett ytterst professionellt parti, resonerade Lenin, kunde genomföra de revolutionära uppgifterna och skydda den ryska socialdemokratin från att decimeras av myndigheterna och från reformismen.

1905 hade Lenin förändrat den klassiska marxistiska modellen med en revolution i två stadier, som de ryska socialdemokraterna i allmänhet ansåg vara tillämpbar på Ryssland, genom att hävda att det efter störtandet av tsaren kunde uppstå en ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur” som kunde röja vägen för en socialistisk revolution utan en lång period med en liberal regering och en kapitalistisk industriell utveckling.

Efter Första världskrigets utbrott hade det i alla större ryska socialistiska grupper uppstått ”försvarsvänliga” fraktioner som stödde de ryska krigsinsatserna, och ”internationalistiska” fraktioner som fördömde de militära striderna i Europa och krävde en omedelbar fredsöverenskommelse utan segrare eller besegrade. Vid den tiden hade Lenin än en gång ställt sig vid sidan av de flesta av sina socialistiska kamrater genom att avvisa stödet till sitt lands krigsinsatser och istället föreslagit

⁶ Lenin förde fram sina uppfattningar om det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets uppgifter och organisering i *Vad bör göras?*, på marxistarkiv.se.

agitation för sociala revolutioner i alla de krigförande länderna som en omedelbar social-demokratisk paroll. Senare hade han utvecklat en djärv om än kyligt mottagen teori för att visa att det kapitalistiska systemet i och med krigsutbrottet hade uppnått sitt högsta, ”imperialistiska” stadium, ett kritiskt läge i den internationella ekonomin som oundvikligen skulle påskynda den internationella socialistiska revolutionen.⁷

Som ett resultat av de snabbt förvärrade ekonomiska förhållandena, fruktansvärda militära bakslag och skrämmande förluster, och aldrig tidigare skådad inkompetens och misskötsel i regeringen, hade den gamla regimen i början av 1917 förlorat praktiskt taget allt stöd inom så gott som alla befolkningsskikt i Ryssland. På Internationella kvinnodagen den 23 februari (8 mars enligt nya almanackan) bröt det ut oroligheter i de långa köerna av hemmafruar som väntade i den bistra kylan på att få köpa bröd. Oroligheterna utlöste massiva demonstrationer som krävde att monarkin skulle störtas och kriget avslutas. En vecka senare tvingades tsar Nikolaus II abdikera.

Lenin hade varit i landsflykt under nästan ett årtionde, och befann sig vid den tidpunkten i Zürich i Schweiz. Det mesta han kände till om revolutionen under dessa första veckor plockade han ihop från konservativa europeiska tidningar, en uppenbar nackdel men inget som hindrade honom från att försöka leda sina anhängares aktiviteter i Ryssland. Efter att läst artiklar om utvecklingen i Ryssland i *The Times* från London, *Le Temps* och *Neue Zürcher Zeitung* drog Lenin snabbt slutsatsen, att även om arbetarna hade lett kampen under februaridagarna, så hade borgarklassen utnyttjat situationen för att befästa sin egen politiska makt i Petrograd. Att döma av hans skrifter i mars 1917 verkar han inte ha uppskattat den omfattning med vilken de socialistiska ledarna i Petrograd hade samarbetat med liberalerna under bildandet av den provisoriska regeringen, eller hur mycket befolkningen i stort åtminstone för tillfället samtyckte till denna utveckling. Lenin antog att de revolutionära ryska arbetarna, efter att ha hjälpt till att störta Nikolaus II:s regim, instinktivt skulle inse att en borgerlig regering inte skulle uppfylla deras mest intensiva strävanden mer än vad den tsaristiska regimen hade gjort. Efter tre års fruktansvärd krigföring, den värsta i historien, och vars slut ännu inte var inom synhåll, var Lenin dessutom besatt av tanken på att alla de större europeiska länderna stod på tröskeln till en socialistisk revolution, och att ett proletärt uppror i Ryssland skulle bli den gnista som skulle sporra desperata, fredslängtande arbetare överallt att resa sig mot sina regeringar. I sina första direktiv till partiets ledning i Petrograd, som delvis finns i hans ”Brev från fjärran”, insisterade han således på behovet att beväpna och organisera massorna för revolutionens omedelbart förestående andra stadium, som skulle störta ”godsägarnas och kapitalisternas regering”.⁸

När Lenin återvände till Petrograd den 3 april förkunnade han offentligt att februarirevolutionen inte hade löst det ryska proletariatets grundläggande problem, att arbetarklassen i Ryssland inte kunde stanna halvvägs, och att det ryska proletariatet i förbund med soldatmassorna skulle omvandla den borgerligt demokratiska revolutionen till en proletär socialistisk revolution.⁹

7 Se t ex *Socialismen och kriget*, och *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium* på marxistarkiv.se.

8 Lenin, *Brev från fjärran (1:a brevet)*, på marxistarkiv.se, s 6. Även övriga brev finns på marxistarkivet. Se i detta sammanhang V I Startsov, *Objjerki po istorij Petrogradskoj krasnoj gvardij i rabotjej militsij*, Moskva, 1965, s 18-19, och Akademija nauk SSSR, Institut istorij, Leningradskoje otedelnije, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanje*, 2 band, Leningrad 1967, band 1, s 184-185.

9 N I Podvojskij, *God 1917*, Moskva, 1925, s 23.

Bolsjevikernas organisation i Petrograd 1917 innehöll många ledare vars åsikter skilde sig betydligt från Lenins. Bolsjeviker med varierande övertygelser hade ett viktigt inflytande över besluten om partiets politik, och bidrog till dess slutliga framgångar. Det fanns, bland annat, ”moderata” eller ”högerbolsjeviker”, som konsekvent avvisade nästan alla av Lenins grundläggande teoretiska och strategiska antaganden. Deras bäst kända och mest värtaliga talesman var den 34 år gamle, Moskvafödde Lev Kamenev, som hade varit bolsjevik sedan 1903. Kamenev accepterade inte tanken att den borgerligt demokratiska revolutionen var fullbordad i Ryssland. Den blide Kamenev ansåg att den ryska arbetarklassen fortfarande var relativt svag, tillbakavisade antagandet att hela Europa stod på randen till uppror, och var övertygad om att varken de ryska bönderna eller den utländska borgarklassen skulle tillåta socialismen att segra i Ryssland, och förespråkade ända från det han återvände till Petrograd från Sibirien i mitten av mars 1917 en vaksam socialistisk kontroll av den provisoriska regeringen snarare än att störta den. Under de följande månaderna, när den ryska revolutionen fördjupades, talade Kamenev för att bilda en rent socialistisk regering. Den skulle vara en bred koalition mellan alla de största socialistiska grupperna, och skulle bara behålla sitt mandat tills dess en konstituerande församling hade upprättat en demokratisk republik. I frågan om kriget uppmanade Kamenev till stöd för de ryska krigsinsatserna tills dess det hade slutits ett fredsavtal, en ståndpunkt som låg närmare de moderata socialisterna än Lenin.

Bland bolsjevikerna i Petrograd 1917 fanns det många andra självständigt sinnade ledare som, även om de delade Lenins teoretiska antaganden angående möjligheten av en socialistisk revolution i Ryssland, ofta var oense med honom i taktiska frågor. Främst bland dessa var den legendariske Leo Trotskij, då 38 år gammal, som första gången hade blivit både internationellt berömd och fått en enorm prestige bland massorna i Petrograd som djärv och modig ordförande för sovjeten i St Petersburg under revolutionen 1905. Trotskij var en lysande skribent och en outtröttlig och fängslande offentlig talare som med rätta betraktas som en av den moderna historiens största talare.¹⁰

Den övergripande inriktningen på bolsjevikernas verksamhet 1917 avgjordes av den sjunde allryska partikonferensen i april, och bolsjevikpartiets sjätte kongress i slutet av juli och början av augusti. Mellan dessa nationella församlingar avgjordes den främst med hjälp av majoritetsomröstningar i partiets demokratiskt valda centralkommitté. Samtidigt var centralkommittén, som befann sig högst i bolsjevikernas organisatoriska hierarki, under de kaotiska, lokalt varierande, ständigt föränderliga förhållanden som rådde i Ryssland 1917 helt enkelt oförmögen att kontrollera de större regionala organisationernas agerande. Den försökte sällan, utom på ett brett, allmänt sätt. I Petrograd var viktiga sidoorganisationer som Petersburgkommittén,¹¹ som ledde partiets arbete i huvudstaden, och Militärorganisationen,¹² som hade ansvar för att bedriva revolutionärt arbete bland trupperna,

10 Efter sin återkomst från utlandet den 4 maj 1917 ledde Trotskij sin egen lilla socialdemokratiska organisation, interdistriktskommittén. Just innan julperioden samarbetade han och många av hans anhängare nära med bolsjevikerna. Vid bolsjevikernas sjätte kongress i slutet av juli gick interdistriktskommittén formellt samman med bolsjevikerna och Trotskij blev medlem i bolsjevikernas centralkommitté.

11 Som en gest till motståndet mot kriget behöll Petersburgkommittén sitt namn efter att St Petersburg hade bytt namn till ”Petrograd”.

12 Den bolsjevikiska Militärorganisationen bildades i mars 1917 av partiorganisationen i Petrograd i syfte att bedriva ett revolutionärt arbete på garnisonen i Petrograd och på flottbasen Kronstadt. I april ställdes organisationens direkt under centralkommittén och fick till uppgift att vinna stöd från de väpnade styrkorna vid fronten och bland eftertrupperna och organisera dem till en tillförlitlig, disciplinerad styrka.

relativt fria att anpassa sin taktik och appeller till de lokala förhållandena. När det behövdes försvarade de envist sina privilegier.

Utöver detta övergavs 1917 Lenins uppfattning innan revolutionen om ett litet, yrkesmässigt, konspiratoriskt parti, och dörrarna öppnades på vid gavel för tiotusentals nya medlemmar, som ingalunda saknade inflytande, så att partiet i betydande grad nu var både mottagligt och öppet för massorna.

Det minskar inte Lenins betydelse för revolutionens utveckling. Det är nästan lika svårt för mig som det har varit för praktiskt taget alla mina föregångare som har skrivit om revolutionen, att tänka sig att bolsjevikerna skulle ha segrat utan Lenin. Trots den livliga diskussion och det givande och tagande som jag har sett existerade inom den bolsjevikiska organisationen 1917, så var bolsjevikerna otvivelaktigt mer enade än någon av deras främsta rivaler om makten. Det var förvisso en central faktor för deras effektivitet. Ändå antyder min forskning att partiets relativa flexibilitet, liksom dess mottaglighet för de förhärskande stämningarna bland massorna, åtminstone hade lika mycket med bolsjevikernas slutliga seger att göra som revolutionär disciplin, organisatorisk enhet eller lydnad mot Lenin.

Jag bör tillägga att jag, när jag har försökt återskapa de händelser som denna bok handlar om, har försökt låta fakta tala för sig själva. Det är upp till läsaren att bedöma om bevisen rättfärdigar mina slutsatser.

När Lenin återvände till Petrograd i april 1917 och uppmanade till en omedelbar social revolution var både de moderata socialisterna och bolsjevikerna kallsinniga till hans stridbara appeller. Det var fortfarande de första euforiska veckorna efter februarirevolutionen. Den patriotiska, liberalt demokratiska provisoriska regeringen skulle styra landet tills det kunde väljas en representativ konstituerande församling som skulle upprätta ett varaktigt politiskt system, och verkade välsignas och lyckönskas av praktiskt taget alla. I regeringen ingick några av de mest talangfulla och välkända personerna i den ryska liberala rörelsen. Den nya premiärministern var furste Georgij Lvov, en högst respekterad, progressiv zemstvoledare (zemstvoerna var institutioner med begränsat lokalt självstyre som hade bildats 1864). Utrikesminister och dominerande i regeringen var Pavel Miljukov, professor i historia och ledande talesman för kadeterna (Konstitutionella demokraterna, det största ryska liberala partiet). Jämte honom i regeringen satt andra framstående kadeter, som Nikolaj Nekrasov, Andrej Sjingarev och Alexander Manuilov, transport-, jordbruks- respektive utbildningsministrar. Det centrala krigsministeriet leddes av den mäktiga industrimannen och grundaren av det högerliberala Oktobristpartiet, Alexander Gutjkov. I egenskap av ordförande för Krigsindustriernas centrala kommitté hade Gutjkov redan fått avsevärd erfarenhet av att leda krigsinsatserna. Finansminister var en självlärd magnat, Michail Teresjtjenko. Ny justitieminister var den unge advokaten Alexander Kerenskij. Före revolutionen hade Kerenskij gjort sig ett namn som översvallande försvarsadvokat i omtalade politiska rättegångar och som uttalad vänsterdeputerad i den tredje och fjärde duman.

Den amerikanske generalkonsuln i St Petersburg sedan lång tid, John Harold Snodgrass, uttryckte utan tvivel de flesta dåtida observatörernas uppfattningar när han söndagen den 25 mars 1917 kommenterade i *New York Times*: ”Det ryska folket kan inte någonstans i landet hitta några bättre

män att leda dem ur tyranniets mörker ... Lvov och hans medarbetare är för Ryssland vad Washington och hans medarbetare var för Amerika när det blev en nation.”

Eftersom de nya ministrarna hade valts av Duman, en blek kopia av västs parlament som hade upprättats i det tsaristiska Ryssland efter revolutionen 1905, trodde förstas de flesta av Rysslands utländska vänner att ministrarna kunde tala för hela befolkningen. Det var inte ett helt igenom giltigt antagande. Den fjärde duman, som möttes 1917, hade valts 1912 under förordningar som uteslöt större delen av befolkningen från att rösta. Under februaridagarna uppstod det också en arbetar- och soldatdeputerades sovjet (råd) i Petrograd efter modell av de spontant upprättade organ som existerade en kort tid i Ryssland under revolutionen 1905. På våren och sommaren 1917 bildades sovjeter i Petrograds samtliga distrikt, och samtidigt uppstod liknande institutioner för gräsrotsdemokrati i större och mindre städer och byar över hela Ryssland. I maj möttes en allrysk kongress för bondesovjeter i Petrograd, och i juni samlades representanter för arbetar- och soldatsovjeter i huvudstaden för sin första riksomfattande kongress. Dessa nationella möten bildade permanenta allryska exekutivkommittéer (Centrala exekutivkommittén för arbetar- och soldatdeputerades allryska sovjetkongress, och Exekutivkommittén för allryska bondedeputerades kongress), som tillsammans var mer representativa än den provisoriska regeringen, och i kraft av den lojalitet de uppbringade bland fabriksarbetare, bönder och i synnerhet soldater, eventuellt mäktigare än den.

Fram till hösten 1917 dominerades de allryska sovjeternas centrala organ av ledare för de moderata socialistiska partierna – det socialdemokratiska mensjevnikiska partiet och det ny populistiska socialistrevolutionära partiet (SR-arna). Dessa ledare nöjde sig med att fungera som revolutionens förmyndare och visade inget intresse av att utmana den provisoriska regeringen som laglig högsta politisk makt. Det var åtminstone delvis av dogmatiska skäl. Mensjevnikerna vidhöll det ortodoxa marxistiska antagandet att en ”borgerlig revolution”, som störtandet av enväldet verkade utgöra, måste följas av en obestämd period av borgerligt demokratiskt styre. Även om SR-arna i exekutivkommittén inte förhindrades av sin ideologi att ta makten i egna händer, så delade de för sin del med många mensjeviker övertygelsen att det var helt avgörande för Rysslands överlevnad att de samarbetade med de militära befälhavarna och handels- och industrigrupperna under kriget och fungerade som ett bålverk mot kontrarevolutionen.

Den situation som Lenin ställdes inför när han återvände till Ryssland i april var därmed en besvikelse mot vad han hade väntat sig. Bolsjevikernas inflytande bland arbetarna och soldaterna var relativt svagt. Mensjevikerna och SR-arna hade en överväldigande majoritet i sovjeterna, som Lenin nu såg som frön till en arbetarregering. Under de moderata socialisternas ledning stödde sovjeterna den provisoriska regeringen, och i väntan på ett fredsavtal stödde de Rysslands försvarsansträngningar. Som om inte det skulle räcka för att göra honom missmodig, så hade de bolsjeviker som lutade åt de moderata, under ledning av Kamenev, skapat starka kompromisstämningar gentemot regeringen och stöd till försoning med mensjevikerna i Lenins eget parti.¹³

13 Den mest fullständiga och öppenhjärtiga redogörelse för bolsjevikernas agerande vid denna tidpunkt som gjorts av en sovjetisk historiker finns i E N Burdzjalov, ”O taktike bolsjevikov v marte-aprele 1917 goda”, *Voprosij istorij*, 1956, nr 4, s 38-56. Den tjeckiska historikern Mikhail Reiman gör det viktiga påpekandet, att det i flera ryska städer fanns gemensamma bolsjevikisk-mensjevikiska organisationer: ”Impulsen att enas var stark i hela partiet och nådde ända till centralkommittén. Denna impuls var så stark att den ofta dolde de grundläggande skillnader som faktiskt

När Lenin anpassade sina mål så att de stämde med den rådande situationen och blev tilltalande för majoriteten i sitt parti så gick han en svår balansgång. Samtidigt som han drog ner på sina omedelbara mål och accepterade eftergifter mot de moderata, så vidmakthöll han ändå kärnan i sitt radikala program och sin taktiska smidighet. Vad gällde möjligheten att bilda ett enat socialdemokratiskt parti var Lenin oförsonlig. En allians med mensjeviker, hävdade han, skulle förknippa bolsjevikerna med de ryska försvarsansträngningarna och på så sätt ödelägga deras förmåga att leda den internationella revolutionära kampen. Till alla som lyssnade förkunnade Lenin kategoriskt att han skulle börja om på egen hand om hans anhängare vidhöll att de skulle återförenas och om de sa nej till att aktivt gå mot regeringens krigsinsatser. Nästan uteslutande tack vare Lenins ingripande bröt diskussionerna om ett enande mellan mensjeviker och bolsjeviker snabbt samman.¹⁴ Men en stark dragning mot samarbete med andra socialistiska grupper levde kvar bland bolsjevikerna under hela 1917.

Lenin vägrade också att ändra sin teoretiska analys av revolutionen. I en sammanfattning av sina åsikter som publicerades i partiets viktigaste tidning, *Pravda*, den 7 april – de berömda ”April-teserna” – definierade han situationen i Ryssland som en övergång från revolutionens första, ”borgerligt demokratiska” etapp till den andra ”socialistiska” etappen. Han vidhöll fortfarande att den provisoriska regeringen inte skulle stödas på något sätt och att partiets mål var att överföra makten till sovjeterna. Men Lenins budskap innehöll inte längre någon omedelbar uppmaning till väpnat uppror. Så länge massorna hade tilltro till borgarklassen, förklarade Lenin, var partiets främsta uppgift att avslöja den provisoriska regeringens svek och sovjetledarnas misstag. Partiet skulle tålmodigt behöva övertyga massorna om att den provisoriska regeringen inte kunde ge fred och att sovjeterna var den enda verkligt revolutionära regeringen.¹⁵

Delvis på grund av dessa förändringar och delvis med hjälp av en energisk kampanj lyckades Lenin snabbt vinna över en betydande del av bolsjevikernas ledning till sin sida. Denna första framgång visade sig under diskussionerna i bolsjevikernas Petersburgkommitté under april och i resultaten vid bolsjevikernas första stadskonferens i Petrograd, där Lenin vann sina första segrar över högern. Konferensen sammanträdde mellan 14 och 22 april och antog med 37 röster mot 3 en resolution som hade skrivits av Lenin, där den provisoriska regeringen fördömdes och man krävde att makten *till slut* skulle överföras till sovjeterna.¹⁶

Vid den allryska bolsjevikkiska partikonferensen, som inleddes i Petrograd den 24 april, vann Lenin ytterligare segrar. Konferensens resolution om kriget återspeglade Lenins kompromisslösa förkastande av konflikten och Rysslands försvarsansträngningar. I resolutionen om regeringsfrågan fördömde konferensen den provisoriska regeringen som borgarklassens verktyg och allierad till kontrarevolutionen, och hävdade att proletariatet måste organisera sig och beväpna sig till

gjorde ett enande omöjligt.” (Reiman, *Russkaja revoljutsija, 23 fevralia-25 oktjabrja*, 2 band, Prag 1968, s 162.)

14 Dessa diskussioner hölls i samband med en nationell sovjetkonferens som hölls i Petrograd mellan 29 mars och 3 april.

15 Lenin, *Om proletariatets uppgifter i den nuvarande revolutionen*, på marxistarkiv.se.

16 Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Sedmaja (Aprjelskaja) Vserossijskaja konferentsija RSDRP (bolsjevikov): Petrogradskaja obsjtjgorodskaja konferentsija RSDRP (bolsjevikov), april 1917 goda: Protokolij*, Moskva 1958, s 290-291. Protokollen från Petersburgskommitténs möten 1917 finns i *Vsesojuznaja Kommunistitjeskaja partija (bolsjevikov), Leningradskij istpart, Pervyi zasedanij Petersburgskogo komiteta (RSDRP(b) i ego Ispolnitelnoj komissij za 1917 g.*, red P F Kudelij, Moskva och Leningrad 1927.

självförsvar.¹⁷

Under aprilkonferensen argumenterade Kamenevs fraktion dock fortfarande för sin ståndpunkt, länge och högljutt, och inte utan betydande resultat. De moderatas inflytande återspeglas i det faktum att fem av dem valdes till den nio man starka centralkommittén,¹⁸ och därmed säkerställde att detta organ förblev återhållsamt från slutet av april till slutet av juli. De moderata ståndpunkterna var också uppenbara i konferensens huvudresolution.¹⁹

Delvis på grund av de moderatas inflytande sköt man dessutom upp en fullständig diskussion om de grundläggande teoretiska antaganden som låg bakom Lenins program, i synnerhet hans uppfattning om imperialismen som kapitalismens högsta stadium.²⁰

I det stora hela pekade aprilkonferensens resolutioner diffust i riktning mot en socialistisk revolution samtidigt som de lämnade de centrala frågorna ”Hur?” och ”När?” obesvarade. Även om slutmålet att överföra makten till sovjeterna var underförstått i flera av resolutionerna, så skulle partiet för tillfället koncentrera sig på ”den långvariga uppgiften att bygga upp proletarietets klassmedvetande”, ”mobilisera det i opposition till småbourgeoisens vacklande politik” och ”utvidga och befästa bolsjevikernas styrka i sovjeterna”.

Den förhärskande synen bland de bolsjevikledare från hela Ryssland som hade samlats vid aprilkonferensen var att dessa uppgifter inte skulle genomföras över en natt. Men under de följande veckorna växte stödet bland arbetare, soldater och matrosar för att förkasta den provisoriska regeringen och överföra statsmakten till sovjeterna förvånansvärt snabbt. Det var delvis på grund av en utbredd besvikelse med februarirevolutionens resultat. Upproret hade först och främst utlösts av de allt sämre ekonomiska förhållandena. Speciellt för Petrograd innebar kriget allvarlig brist på bostäder, mat, kläder, bränsle och råvaror. En del av bristen berodde på att inflödet av utländska varor upphörde, som kol från England och bomull från USA. Men till största delen berodde det på problem med den inhemska frakten och distributionen. Rysslands vattentransporter och järnvägs-system var helt enkelt otillräckliga för att tillfredsställa både civila och militära behov. Vad gällde

17 En svensk översättning av protokollen från konferensen finns i *Stalins förfalskarskola*, på marxistarkiv.se, s 127 ff.

18 I den centralkommitté som valdes vid aprilkonferensen ingick de moderata Kamenev, Viktor Nogin, Vladimir Miljutin och Grigorij Zinovjev, jämte Lenin, Stalin, Iskov Sverdlov och Ivar Smilga.

19 Exempelvis nämndes inte Lenins kontroversiella motion att den borgerligt demokratiska revolutionen var avslutad i Ryssland och att makten borde överföras till proletarietet och fattigbönderna. En resolution om den ”nuvarande tidpunkten” beskrev den ryska revolutionen som ”bara det första skedet i den första revolution som oundvikligen är en följd av kriget” och hävdade att det gradvis utvecklades förhållanden för att förena arbetarnas revolutionära aktioner i olika länder. Samma resolution förklarade, att eftersom det ryska proletarietet verkade i ett av Europas mest underutvecklade länder kunde det inte uppnå en socialistisk omvandling av samhället. Ändå kunde proletarietet verka för praktiska steg på vägen mot socialismen som nationalisering av jorden, införande av statlig kontroll av bankerna och andra åtgärder som syftade till en mer jämlik fördelning av egendomarna.

Denna betoning av Rysslands underutveckling och specifika ekonomiska framsteg återspeglar Kamenevs tänkande. Lenin skulle ha föredragit att enbart rikta in sig på de faktorer som skulle underlätta för arbetarrevolutionen i Ryssland att fullbordas: han var mot att uppmuntra förhoppningar om delvisa reformer eftersom det skulle avleda proletarietet från huvuduppgiften att förbereda överförandet av makten till sovjeterna. Se *Stalins förfalskarskola*, s 161-162.

20 Denna fråga skulle ha diskuterats igenom vid en planerad debatt i samband med antagandet av ett nytt partiprogram för att ersätta det förlagade programmet från 1903. Men uppenbarligen på grund av det betydande motståndet mot Lenins föreslagna förändringar och otillräcklig tid för att ta itu med frågan, så antog konferensdelegaterna bara några riktlinjer om att revidera programmet, och gav centralkommittén i uppgift att förbereda ett programförslag som de underordnade partiorganisationerna skulle fundera över. Med tanke på att frågan brådskade kom man överens om att en specialkongress skulle sammankallas inom två månader för att anta ett nytt program.

spannmål hade bönderna svårt att skaffa industriprodukter, och vägrade därför sälja sina produkter mot papperspengar som snabbt förlorade i värde. När varubristen ökade vidgades klyftan mellan lönerna och de ökande levnadsomkostnaderna. Petrograds omkring 390.000 fabriksarbetare, av vilka cirka en tredjedel var kvinnor, drabbades hårdast av inflationen. Trots en betydande ökning av de nominella lönerna mellan krigsutbrottet och början av 1917 (med så mycket som 260%) minskade reallönerna till omkring en tredjedel av nivån före kriget, till stor del som ett resultat av kraftigt ökade priser på basvaror.²¹

Februarirevolutionen minskade inte dessa svårigheter. Tvärtom ökade den administrativa förvirringen i mars och april, och tillsammans med den fortsatta försämringen av transporter ledde det till en klart sämre tillgång på förnödenheter. Den ökande bristen på råvaror och bränsle tvingade fabriksägarna att skära ner på produktionen ännu mer och ledde till omfattande permitteringar. Samtidigt fortsatte livsmedelsleveranserna också att försämrats. Regeringens försök att införa ett fungerande pris- och ransoneringssystem för livsmedel lyckades inte lindra de bördor som denna brist orsakade. På våren 1917 hade arbetarna på ett antal industrier fått avsevärda löneökningar. Men de dramatiskt ökande priserna uppvägde snabbt dessa framsteg, och i början av sommaren hade fabriksarbetarna i Petrograd det i allmänhet knappast bättre ekonomiskt än i februari.²²

För de 215.000 till 300.000 soldaterna i den av kriget utvidgade garnisonen i Petrograd, och även matroserna och soldaterna på den närbelägna örlogsbasen i Kronstadt, som uppgick till omkring 30.000, var februarirevolutionens resultat också en besvikelse. Under normala tider hade gardesregementena, som utgjorde garnisonens ryggrad, varit speciellt utbildade enheter som nästan uteslutande hade rekryterats bland bönderna. Denna traditionella kärna hade slösats bort under fälttågen 1914-1916 på slagfälten i östra Preussen och Galicien. 1917 var följaktligen större delen av de trupper som låg stationerade i och kring Petrograd, inklusive gardesregementena, dåligt utbildade krigsrekryter, fortfarande till största delen med bondebakgrund. Militär disciplin var främmande för dessa soldater. En stor del hade fått sitt lystmäte vid fronten. Februarirevolutionens avgörande ögonblick hade varit när den ena efter den andra av garnisonens enheter anslöt sig till de revolterande stadsinvånarna.

Efter att den gamla regimen hade fallit samman hade soldaterna och matroserna avlägsnat officerare som öppet gick mot revolutionen, liksom de som hade rykte om sig att vara speciellt stränga. Till en början hade de hyllat de förändringar i de väpnade styrkorna som revolutionen ledde till. Bland de viktigaste av dessa var bildandet av demokratiskt valda armé- och flottkommittéer i alla militär-enheter med en omfattande men diffust definierad administrativ makt (i början stöddes bildandet av sådana kommittéer av Petrogradsovjeten i den berömda Order nummer ett,²³ som utfärdades den 1 mars). Soldater letade misstänksamt efter varje tecken på en återgång till den gamla ordningen och väntade på den kompromissfred som de var säkra på att Petrogradsovjeten skulle förhandla fram.

21 P V Volobujev, *Proletarij i burzjuzija Rossij v 1917 godu*, Moskva 1964, s 90-100.

22 *Ibid*, s 124-138. V Stepanov, *Rabotjije Petrograda v period podgotovki i provedenija oktjabskogo vooruzjennogo vostanija*, Moskva och Leningrad 1965, s 54. *Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanje*, band 1, s 390-450, innehåller en bra diskussion om ekonomin i Petrograd under den första halvan 1917.

23 Dessutom lade Order nummer ett kontrollen över alla vapen i händerna på valda kommittéer, den tillkännagav att den provisoriska regeringens order bara skulle åtyldas om de inte gick mot sovjetens order, och den gav soldater som inte var i tjänst fullständiga rättigheter.

De upplevde den provisoriska regeringens patriotiska deklARATIONER och uppenbart övergripande intresse att bromsa en ytterligare utveckling av revolutionen och förbättra Rysslands militära beredskap som obegripligt oroande.²⁴

Dessa skäl gjorde att ett snabbt ökande antal arbetare och soldater i Petrograd och matros i Östersjöflottan på våren 1917 betraktade den provisoriska regeringen som ett verktyg för de besuttna klasserna, som motståndare till grundläggande politiska förändringar och ointresserad av vanligt folks behov. Å andra sidan ställde de alltmer sovjeterna mot den provisoriska regeringen i positiv mening, och de såg dem som verkligt demokratiska institutioner för folkligt självstyre. Denna åtskillnad mellan regeringens linje och Petrogradmassornas stämningar och strävanden hade visat sig första gången den 20 och 21 april, då tusentals arbetare, soldater och matros prydda med paroller som "Ner med Miljukov!", "Ner med annekteringspolitiken!", "Ner med provisoriska regeringen!" gick ut på gatorna för att protestera mot Miljukovs uppenbara avsikt att föra kriget till en "segerrik avslutning." Betecknande nog avslutade folkmassorna demonstrationerna först på begäran av Petrogradsovjeten, efter att öppet ha ignorerat regeringens order att skingras.²⁵

I kölvattnet till aprilkrisen lämnade två av de ministrar som mest förknippades med regeringens impopulära utrikes- och militära politik, Miljukov och Gutjkov, ministären. Under denna första politiska omvälvning efter februarirevolutionen övertalades flera viktiga moderata socialistledare från Petrogradsovjeten att acceptera ministerposter. Den georgiske mensjeviken Iraklij Tsereteli, som före sin arrestering och fängslande och landsförvisning till Sibirien hade varit en passionerad talesman för den socialdemokratiska gruppen i den andra Duman, och som under en stor del av 1917 troligen var den mest inflytelserika befattningshavaren i sovjeten, blev minister för post och telegraf. (Tsereteli var erkänd ledare för blocket mellan mensjeviker och SR-are och upphovsman till en stor del av deras politik.) SR-arnas ledare och främste teoretiker, Viktor Tjernov, blev jordbruksminister. En av Tseretelis nära medarbetare, Michail Skobelev, utsågs till arbetsminister. Aleksej Pesjehonov, grundare och ledare för Folkliga socialistpartiet, blev minister för livsmedelsförsörjningen. Pavel Pereverzev, en annan SR-are, tog posten som justitieminister, medan Kerenskij blev krigs- och örlogsminister.

Men dessa personförändringar innebar inte på något betydande sätt någon förändring av regeringens linje. Ministären var nu delad i liberaler, som var fast beslutna att vänta med alla grundläggande reformer tills en konstituerande församling hade sammankallats och under tiden nästan helt inriktat sig på att återupprätta regeringens makt, stärka arméns stridsförmåga och driva kriget till ett segerrikt slut, och moderata socialistiska sovjetledare, som var angelägna om att svara på de folkliga kraven på omedelbara reformer och förhoppningsfulla om att ta ledningen i att snabbt få slut på

24 Alexander Rabinowitch, "The Petrograd Garrison and the Bolshevik Seizure of Power", i *Revolution and Politics in Russia: Essays in Memory of B I Nicolaevsky*, red Alexander och Janet Rabinowitch med Ladis K D Kristof, Bloomington 1972, s 172-174. De bästa studierna av Petrogradgarnisonen under den revolutionära perioden är M I Achun och V A Petrov, *Bolsjeviki i armija v 1905-1917 gg*, Leningrad 1929; A K Drezzen, "Petrogradskij garnizon v Jiule i avguste 1917 g.", *KL*, 1927, nr 3, s 191-223; O N Tjaadajeva, "Soldatskie ruzjennogo vosstanija", *Istoritjeskije sapiski*, 1955, nr 51, s 3-44; V M Kotjakov, "Sostav petrogradskogo garnizona v 1917 godu", i Akademija nauk SSSR, Institut istorij, Leningradskoje otdelenje, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanje v Petrograde*, Moskva och Leningrad 1957, s 142-183. En värdefull samling dokument är A K Drezzen, red, *Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona: Sbornik materialov i dokumentov*, Leningrad 1932.

25 Rabinowitch, "The Petrograd Garrison and the Bolshevik Seizure of Power", s 175.

kriget utan annekteringar och utan krigsskadestånd. Följaktligen var den första koalitionen som bildades i början av maj ännu mindre förmögen att ta itu med landets problem än sin föregångare. Även om regeringen inte lyckades uppnå enighet i inrikespolitiska frågor, så valde den på det utrikespolitiska området att både höja de väpnade styrkornas stridsberedskap som förberedelse för en sommaroffensiv och uppmuntra förhandlingar med målet att uppnå en kompromissfred.

Så fort de moderata socialisterna hade anslutit sig till den första koalitionen blev de i folkets ögon identifierade med den provisoriska regeringens brister. Bland de stora ryska politiska grupperingarna var det bara bolsjevikerna som förblev obefläckade av förbindelser med regeringen och därmed var helt fria att organisera motståndet mot den, en situation som partiet utnyttjade maximalt.

Strax innan Första världskriget hade bolsjevikerna uppnått avsevärda framgångar med att vinna över fabriksarbetare i Petrograd från de mer återhållsamma mensjevikerna.²⁶ En stor del av dessa framgångar gick troligen förlorade under kriget, då tusentals erfarna arbetare skickades till fronten och den bolsjevikiska organisationen i Petrograd decimerades av arresteringar. Med början strax efter februarirevolutionen riktade bolsjevikerna in sig på att öka sitt inflytande bland den militära personalen och fabriksarbetarna, och arbetade då via institutioner som den bolsjevikiska militärorganisationen, partikommittéer i bostadsområdena, distriktssovjet, fackföreningsrörelsen, fabrikskommittéer²⁷ och andra icke partianslutna massorganisationer. I Petrogradsovjeten, ett oändligt antal politiska demonstrationer och på sidorna i partitidningar med massspridning som *Pravda*, *Soldatskaja pravda* och *Rabotnitsa*,²⁸ basunerade de ut sitt program och uttryckte det de ansåg vara massornas mest eftersträlvade önskningar. Bolsjevikerna tillkännagav för garnisonens bondesoldater: om ni inte vill dö vid fronten, om ni inte vill att den tsaristiska disciplinen ska återinföras, om ni vill ha bättre levnadsförhållanden och omfördelning av jorden så måste makten överföras till sovjeterna. Speciellt för arbetarnas intressen krävde bolsjevikerna att sovjeterna skulle få hård kontroll över ekonomins alla delar, högre löner, åtta timmars arbetsdag, arbetarkontroll i fabriken och slut på inflationen. Bolsjevikerna lade skulden för de olösta problemen på ”de giriga kapitalisterna och godsägarna” och framkallade det hemska kontrarevolutionära spöket om inte sovjeterna tog regeringsmakten.

26 En värdefull analys av den revolutionära situation som rådde i Rysslands städer just innan krigsutbrottet finns i Leopold Haimson, ”The Problem of Social Stability in Urban Russia”, *Slavic Review*, vol 23, nr 4 1964, s 640-642, och vol 24, nr 1 1965, s 1-22.

27 Valda fabrikskommittéer bildades i praktiskt taget samtliga industriföretag i Petrograd omedelbart efter februarirevolutionen. I början skapades de för att företräda arbetarnas intressen under förhandlingar med fabriksledningen och regerings- och andra offentliga institutioner, men ofta blev dessa kommittéer starkt indragna i fabrikenas skötsel. Mellan början av maj och mitten av oktober höll representanter för fabrikskommittéerna i Petrograd fyra konferenser för hela staden. De bildade också ett permanent verkställande organ, Fabrikskommittéernas centrala sovjet. En nationell konferens för fabrikskommittéer hölls i Petrograd 17-22 oktober.

28 *Pravda* var en dagstidning som gavs ut av den bolsjevikiska centralkommittén. Den stängdes efter julidagarna och ersattes av *Proletarij* (13 augusti) och *Rabotjij put* (3 september). *Soldatskaja pravda* gavs ut av militärorganisationen. Den förbjöds i början av juli och ersattes av *Rabotjij i soldat* (23 juli) och *Soldat* (13 augusti). *Rabotnitsa* var en tidning för kvinnliga arbetare och publicerades av centralkommittén två eller tre gånger per månad.

Работницас redaktion. Nedersta raden, från vänster till höger: A M Kollontaj, L N Stahl. Andra raden: A I Elizarova, V M Bontj Bruevitj. Översta raden: K I Nikolajeva, P F Kudelli, K N Samojlova.

Resultatet av dessa ansträngningar blev snart uppenbart. I februari hade det funnits omkring 2.000 bolsjeviker i Petrograd. När aprilkonferensen inleddes hade partiets medlemsantal ökat till 16.000. I slutet av juni hade det nått 32.000, medan 2.000 soldater på garnisonen hade anslutit sig till den bolsjevikiska militärorganisationen och 4.000 soldater hade anslutit sig till "Klubb Pravda" en "icke partiansluten" klubb för militär personal som drevs av militärorganisationen.²⁹ (Partiets inflytande var särskilt starkt i flera starka militärenheten som var stationerade i huvudstadens arbetarkvarter och på Kronstadt, där den lokala sovjeten i mitten av maj antog en resolution som avvisade den provisoriska regeringens auktoritet.)

I slutet av våren befann sig ett imponerande antal otåliga, bolsjevikinspirerade arbetare, soldater och matrosar i Petrograd på kollisionskurs med den provisoriska regeringen och sovjetens moderata socialistiska ledning. De förstnämnda krävde att regeringsmakten skulle överföras till sovjeten medan de sistnämnda hävdade att en sådan åtgärd skulle leda till katastrof. Denna situation belystes i början av juni, då den bolsjevikiska militärorganisationen, pådriven av garnisonens rastlösa nyomvända gräsrotter, föreslog att partiet skulle organisera en massprotest mot kriget, mot regeringen, under Arbetar- och soldatdeputerades första allryska kongress (som hölls i Petrograd

²⁹ Alexander Rabinowitch, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising*, Bloomington 1968, s 229-231.

mellan 3 och 24 juni). Partiets centralkommitté antog förslaget och planerade demonstrationen till 10 juni. Tanken fick ett starkt gensvar. Eftersom kärnan i demonstrationens paroller var motstånd mot att inleda en ny offensiv mot Tyskland och Österrike och ett krav att makten skulle överföras till den SR-mensjevik-kontrollerade sovjeten och inte till bolsjevikpartiet själv, lockades även anhängare till de moderata socialistiska partierna med i rörelsen.³⁰

Presidiets medlemmar vid Arbetar- och soldatdeputerades första allryska kongress. Från vänster: M I Skobelev, N S Tjcheidze, G V Plechanov och I G Tsereteli.

Sovjetkongressen, som just hade antagit en resolution som lovade regeringen fullständigt samarbete och stöd, såg den föreslagna demonstrationen som ett tillbakavisande av sovjetens politik, vilket den faktiskt var, och som ett klart hot mot koalitionen. Den 9 juni beslutade kongressdelegaterna att vidta alla nödvändiga åtgärder för att förhindra demonstrationen. Det utfärdades ett tre dagars demonstrationsförbud, delegater skickades till arbetardistriktet och militärbarackerna och bolsjevikledarna pressades att ompröva sina planer. I elfte timmen ställde bolsjevikernas centralkommitté in demonstrationen, delvis på grund av detta motstånd.

Hur impopulär kongressens ståndpunkt var bland arbetarna och soldaterna i Petrograd visade sig i en händelse som ägde rum kort därefter. Oroade över arbetarnas och soldaternas uppenbara otålighet i huvudstaden, och övertygade om att de skulle svara på majoritetssocialisternas uppmaningar lika villigt som på bolsjevikernas, beslutade sovjetkongressen den 12 juni att hålla en massdemonstration den 18 juni. Demonstrationen var tänkt att fungera som en försoningsgest till bolsjevikerna och som ett sätt att kanalisera den utbredda oron till ett stöd för kongressens politik. Trots att mensjevikerna och SR-arna arbetade intensivt för att garantera att demonstrationen skulle bli en framgång, så slog deras planer slint. På den utsatta dagen kunde de moderata socialistiska sovjetledarna se långa rader av arbetare och soldater som representerade praktiskt taget alla fabriker och militärregementen i Petrograd, mer än 400.000 personer, marschera förbi med mörkröda banderoller med paroller som: ”Ner med de tio kapitalistministrarna!”, ”Ner med offensiv-

³⁰ *Ibid*, s 102-106.

politiken!”, ”All makt åt sovjeterna!” Alla dåtida kommentatorer var överens om att havet av bolsjevikiska banderoller och plakat bara ibland avbröts av paroller som stöddes av kongressen.

Detta tydliga tecken på skillnaden mellan folkets uppfattningar i Petrograd och regeringens och sovjetledningens agerande skapade spänningar bland de moderata socialisterna. Det började uppstå stridbara vänsterfraktioner både bland mensjevikerna och SR-arna. Men om missnöjet med den provisoriska regeringen och stödet för bolsjevikernas program redan var utbredd i huvudstaden, så gällde inte samma sak på större delen av landsbygden och vid fronten. De troliga styrkeförhållandena i landet i sin helhet återspeglades i den första sovjetkongressens sammansättning: där deltog 533 registrerade mensjeviker och SR-are och 105 bolsjeviker.³¹

Under dessa omständigheter, med de moderata socialisternas envisa motstånd mot alla påtryckningar att bilda en sovjetregering, varnade Lenin sina anhängare för att lura sig själva att makten skulle kunna överföras till sovjeterna fredligt. På samma gång var han obeveklig om att de otåliga delarna av bolsjevikernas organisation i Petrograd och överhuvudtaget de lokala arbetarna och soldaterna, på kort sikt behövde hållas i strama tyglar, medan man arbetade för att utvidga stödet för partiets program bland bönderna på landsbygden och soldaterna vid fronten.

Det var ingalunda någon lätt uppgift. Partiets snabba tillväxt sedan februari hade översvämmat dess led med medlemmar som nästan inte kände till marxism överhuvudtaget och i stort sett bara förenades av en överväldigande otålighet om omedelbara revolutionära aktioner. Problemet hade för första gången uppstått under massprotesterna mot Miljukov i april. Partiets fotfolk från garnisonens regementen och fabrikerna hade för det första otvivelaktigt hjälpt till att framkalla gatudemonstrationerna, trots att centralkommittén inte blev inblandad förrän efter att rörelsen redan var på god väg. Så småningom stödde partiets högsta ledning demonstrationerna. Otåliga element i partiets organisation i Petrograd och i den bolsjevikiska militärorganisationen, som var mottagliga för sina stridbara väljare och rädda för att tappa mark till anarkisterna, antog en avsevärt mer radikal linje. En del funktionärer i Petersburgkommittén förberedde och spred ett flygblad som i partiets namn uppmanade till ett omedelbart störtande av den provisoriska regeringen och att arresteras ministrarna i regeringen.³² Under förberedelserna inför den inställda demonstrationen den 10 juni hade samma element på liknande sätt på egen hand utarbetat planer på att överta centrala offentliga inrättningar och ammunitionsförråd.³³

31 *Pervyi vsrossijskij sez d Sovjetov rabotjich, soldatskich i krestjaniskich deputatov*, Leningrad 1930, s xxvii. Se även M S Jugov, ”Sojetij v pervyi period revoljutsij”, i *Otjerki po istorij oktjabrskoj revoljutsij*, red M N Pokrovskij, 2 band, Moskva och Leningrad 1927, band 2, s 222.

32 Angående relationerna på lokal nivå mellan anarkister och bolsjeviker, och de sistnämndas agerande under aprilkrisen, se Rabinowitch, *Prelude to Revolution*, s 43-45, 61-64.

33 *Ibid*, s 74-75, 94.

Massdemonstrationen som stöddes av den första allryska sovjetkongressen den 18 juni. ”Havet av bolsjevickiska banderoller och plakat ... avbröts bara tillfälligt av paroller som stöddes av kongressen.”

Inledningen av den sedan länge förväntade ryska offensiven den 18 juni gjorde det ännu svårare att kontrollera oron i Petrograd. Efter att ha beordrats till fronten för att stöda angreppet krävde tusentals av garnisonens soldater, inklusive många medlemmar av bolsjevikernas militärorganisation, att den provisoriska regeringen skulle störtas utan ytterligare dröjsmål.

Under den andra halvan av juni ägnade Lenin mycket tid åt att hålla tillbaka de av hans anhängare som var ute efter omedelbara aktioner.³⁴ Samtidigt arbetade han på ett programförslag till den annalkande partikongressen, som var planerad till 26 juli. I slutet av månaden var Lenin utmattad av de föregående veckornas ovana ansträngningar och påfrestningar. Den 27 juni lämnade han Petrograd tillsammans med sin syster Maria för några dagars vila i Vladimir Bontj-Bruevitjs lantställe i byn Neivola i Finland. Där tillbringade han några dagar med att koppla av i sommarsolen och promenera runt och bada i en närbelägen sjö.

Detta behagliga mellanspel avbröts tidigt på morgonen den 4 juli av nyheten att det hade brutit ut ett massuppror i huvudstaden. Denna oroande information överlämnades till Lenin av Maximilian Saveljev, som hade skickats från Petrograd föregående kväll å den bolsjevickiska centralkommitténs vägnar. Situationen i huvudstaden var kritisk, och det var uppenbart att partiet var djupt inblandat. Avgörande beslut måste tas. Lenin tog ett tidigt morgontåg till Petrograd.³⁵

34 *Ibid*, s 121-122, 131-132.

35 V D Bontj-Bruevitj, *Na boevych postach fevralskoj i oktjabskoj revoljutsij*, Moskva 1931, s 72-73.

Kapitel 1 Juliupproret

Ungefär 40 kilometer från huvudstaden slingrade sig det finska tågets leriga, mörkgröna järnvägs-vagnar fram mellan tall- och grantäckta, stenblocksbeströdda berg som här och där avbröts av grupper av små timmerstugor. Det var morgonens första tur. På de blankslitna hårda sätena i en förfallen vagn med huvudsakligen respektabla sommargäster från den finska landsbygden som var på väg till arbetet i Petrograd, satt Lenin och samtalade livligt med sin yngre syster Maria och sina kamrater Bontj-Bruevitj, en auktoritet på ryska religiösa sekter som sedan länge hade varit aktiv inom den ryska socialdemokratien, och Saveljev, universitetsutbildad son till en lägre adelsman, också han partimedlem sedan länge. Vid niotiden korsade tåget floden Sestra, en smal, slingrande fors som fungerade som gräns mellan Finland och Ryssland. Några minuter senare saktade tåget in och stannade vid den lilla gränsstationen Belojoistrov.

På stationen kopplade en maskinist loss loket, som med ett rytmiskt tuffande och väsande sakta for iväg för att fylla på ved och vatten. Vid denna tidpunkt avbröts samtalet mellan Lenin och hans kamrater av en beskäftig gränskontrollant som klev in i deras kupé och skarpt kommenderade: ”Dokument! Visa era dokument! Ha dem redo!” Många år senare erinrade sig Bontj-Bruevitj hur orolig han var när han och hans vänner överlämnade sina papper till den väntande kontrollanten. Lenin reste med sitt eget pass. Skulle namnet ”Uljanov” väcka misstankar? Kontrollanten stämplade alla fyra passen med bara en rutinmässig blick och skyndade vidare.¹

Under det 20 minuter långa uppehållet i Belojoistrov rusade Bontj-Bruevitj iväg för att få tag på några morgontidningar, medan Lenin, Saveljev och Maria Ilinitjna beställde kaffe på stationsrestaurangen. Bontj-Bruevitj återvände snart med flera sena upplagor och Lenin kastade sig över dem för att få nyheter om upproret i Petrograd. Förstasidesartiklar i nästan alla tidningarna publicerade detaljer om föregående dags händelser. Alla tecken tydde på att de beväpnade soldaternas och fabriksarbetarnas rörelse på gatorna hade utlösts på eftermiddagen av soldater från det flera tusen man starka Första kulspruteregementet. En eller två kulspruteskyttar hade skickats ut till alla de större fabriks- och militära enheterna, där deras uppmaningar till uppror oftast hälsades med entusiasm. Tidigt på kvällen hade medborgare från överklassen försvunnit från gatorna i centrum, och tusentals soldater i full stridsmundering och arbetare med banderoller, många av de sistnämnda i sällskap med sina familjer, demonstrerade utanför Marinskijpalatset och Tauriska palatset, högkvarter för den provisoriska regeringen respektive sovjeten, med krav på att makten skulle överföras till sovjeterna. Enligt dessa redogörelser hade stora grupper av upproriska arbetare och soldater gjort sig omaket att marschera förbi bolsjevikernas högkvarter i Ksjesinskajapalatset, ett tecken på bolsjevikernas inblandning i förberedelserna av upproret och partiets auktoritet bland massorna i Petrograd.

Rebeller i bilar patrullerade på gatorna och militärlastbilar med kulsprutor på taket och dekorerade med röda banderoller hade setts köra omkring hela staden obehindrat. Det fanns ett flertal rapporter om godtycklig skottlossning med gevär och kulsprutor i vitt spridda områden. Det var okänt hur

¹ Bontj-Bruevitj, *Na boevych postach*, s 72-73. M A Saveljev, ”Lenin v iulskije dni”, *Pravda*, 17 juli 1930, s 2; *Birzjevijsje vedomosti*, 7 juli, kvällsupplagan, s 2; Se även N Maslov, red, *Lenin i revoljutsija, 1917 god*, Leningrad 1970, s 216-217, 222-223.

omfattande förlusterna var. På järnvägsstationerna köade långa rader av oroliga, välklädda Petrogradbor för att köpa biljetter och förberedde sig för att lämna staden. Med hjälp av vaktstyrkorna hade upproriska trupper tagit kontroll över den psykologiskt och strategiskt viktiga Peter-Paulfästningen. Enligt de senaste rapporterna hade en grupp rebellsoldater gjort ett misslyckat försök att tillfångata krigsminister Kerenskij. Dessutom verkade vänstern ha säkrat sig en viktig seger i Petrogradsovjetens arbetarsektion, som föregående kväll hade brutit med de centrala sovjetorganens ledning och stött tanken på att överföra makten till sovjeterna och bilda en kommission för att hjälpa till att ge massrörelsen en fredlig och ordnad karaktär.²

När oroligheterna inleddes hade regeringen och sovjeten vädjat till soldaterna och arbetarna att inte gå ut på gatorna. När det stod klart att detta försök hade misslyckats hade befälhavaren för Petersburgs militärdistrikt, general Petr Polovtsev, en ung man tuff och redan mycket dekorerad kavalleriofficer, brådskande beordrat garnisonens enheter att återställa ordningen på gatorna. Men de trupper som inte deltog i upproret nonchalerade hans order. Sent på kvällen hade Polovtsev förbjudit alla fortsatta demonstrationer. Under tiden hade både regeringen och de allryska exekutivkommittéerna av och till under hela kvällen haft krismöten om den ökande krisen.

I dessa tidiga rapporter fanns föga enighet om vad som hade utlöst upproret. En av dagens vanligaste historier var att flera kadeter hade avgått ur ministären på grund av meningsmotsättningar med de socialistiska ministrarna om regeringens politik gentemot Ukraina.³ En del observatörer tog för givet att det växande upproret hade ett direkt samband med splittringen av koalitionen. Således hävdade en korrespondent för kadettidningen *Retj*, att denna utveckling hade givit soldaterna på *några få* regementen och arbetare på *vissa* fabriker möjlighet att visa att de föredrog ett överförande av ”all makt åt sovjeterna”.⁴ Andra observatörer tillskrev splittringen till missnöjet bland garnisonens trupper med de brutala åtgärder som hade använts av de militära myndigheterna för att ta itu med frontenheter som vägrade avancera mot fienden.⁵

Trots meningsskiljaktigheter om exakt vilken fråga som hade utlöst rörelsen för att störta regeringen, verkade praktiskt taget alla kommentatorer vara överens om att bolsjevikerna mer än någon annan grupp hade skulden för oroligheterna. En journalist från *Izvestija*, Petrogradsovjetens och Centrala exekutivkommitténs tidning, drog slutsatsen att en del av Petrograds proletariat och garnison hade gått ut på gatorna med vapen i hand påverkade av ”fullständigt oansvarig bolsjevikisk agitation”. Enligt hans uppfattning försökte bolsjevikerna utnyttja ett verkligt missnöje och oro bland de proletära och soldatmassorna för egna syften.⁶ En ledare i den obundet liberala *Birzjevijske vedomosti*, framställde frågan mer direkt. ”Vad är detta?”, frågade författaren retoriskt. ”Förverkligandet av bolsjevikernas ofullbordade lust från 10 juni? Ett väpnat uppror mot den provisoriska

2 *Izvestija*, 4 juli, s 5.

3 Denna kris uppstod av att den ukrainska Centralradan i Kiev hade krävt självstyre för Ukraina. De socialistiska medlemmarna var mer villiga att göra omedelbara eftergifter till Radan än kadetministrarna. I slutet av juni förhandlade Kerenskij, Tsereteli och Teresjtjenko fram en kompromiss med Radan som utgjorde en betydande framgång för ukrainarna. Vid ett sent kvällsmöte med ministären den 2 juli vägrade kadeterna A I Sjingarev, A A Manuilov, V A Stepanov och D I Sjachovskij att godkänna överenskommelsen, och lämnade på order från sina centralkommittéer in sin avskedsansökan. Den kvarvarande kadeten, N V Nekrasov, var för kompromissen och lämnade kadetpartiet istället för att lämna regeringen.

4 *Retj*, 4 juli, s 1. Se även *Birzjevijske vedomosti*, 4 juli, morgonupplagan, s 3.

5 *Den*, 4 juli, s 3.

6 *Izvestija*, 4 juli, s 2.

regeringen och den organiserade demokratin majoritet?”⁷ Flera år senare erinrade sig Bontj-Bruevitj att Lenin under resan tillbaka till Petrograd mest var orolig över den vrede mot bolsjevikerna som så tydligt återspeglades i tidningarna den 4 juli.⁸

Den tredje varningssignalen som tillkännagav tågets nära förestående avgång avbröt Lenins tankar. Han svalde ner kaffet och tog upp tidningarna och förenade sig med sina bundsförvanter som skyndade sig tillbaka till sin kupé. När de väl var tillbaka på sina platser blev Lenin tyst och tillägnade sig resten av dagens viktiga nyheter.

Denna sommarmorgon rapporterade tidningarna mer än den vanliga ilskan över den allt större bristen på mat och bränsle. Den 2 juli hade ministern för livsmedelsförsörjningen, Pesjechonov, kallat samman representanter för Petrograds centrala byrå för livsmedelsförsörjning för att informera dem om den ökande krisen. En rapport från en av byråns anställda förklarade hur omfattande sammanbrottet för livsmedelsförsörjningen var i Petrogradområdet. Den visade, att även med minskade ransoner skulle spannmålsreserverna knappt räcka till september. Byrån för livsmedelsförsörjning hade nyligen köpt 100.000 pud (en pud motsvarar 16,3 kg) ris i Vladivostok, men leveranserna till Petrograd var försenade på grund av fraktsvårigheter. Mjölkleveranserna hade sjunkit kraftigt, till stor del på grund av valutaproblem med Finland, Petrograds främsta källa för mejeriprodukter. Leveranserna av foderspannmål och hö var knappt en tredjedel av det nödvändiga minimum. Leveranserna av ägg och grönsaker minskade också kraftigt, delvis på grund av att myndigheterna i flera provinser inte tillät utgående frakter.⁹

Det förekom nyheter om att kommittén för bränsleförsörjning hade skickat en krisrapport till Petrograds borgmästare där situationen rörande vedtillgången kallades katastrofal. Rapporten skyllde bristen på störningar på järnvägslinjerna, överbelastning på Petrograds järnvägsavdelning och svårigheter med flodtransporter som orsakades av arbetsproblem och dåligt väder. Rapporten antydde att om inte omedelbara åtgärder vidtogs för att lösa leverans- och distributionsproblemen, så skulle allt fler verkstäder och fabriker tvingas stänga på grund av bränslebrist.¹⁰ En rapport som anknöt till denna pekade på att den ökande bränslekrisen hade fått tjänstemän på Moskvabörsen att skicka ett angeläget PM till ministeriet för handel och industri i Petrograd. Börsens tjänstemän stödde kraftfullt fabriksägarna, som framhöll att de var ekonomiskt oförmögna att hålla kvar de många tusentals anställda som snart skulle tvingas bort från arbetet. Dessutom förutspådde de att det var oundvikligt med massiva oroligheter bland arbetarna i de större industricentra om inte regeringen mobiliserade arbetslösa arbetare till jobb inom jordbruket och gav tillräckliga understöd. PM-et yrkade på att regeringen skulle informera allmänheten om karaktären på och orsaken till situationen så att friställda arbetare inte skulle hålla fabriksägarna ansvariga för deras situation.¹¹

De regeringskommittéer som främst var ansvariga för att organisera valen till konstituerande församlingen och förbereda de jordreformer som den skulle anta, fortsatte sina överläggningar. Dagen innan hade valkommittén tillbringat många timmar med att debattera hur medlemmar från de

7 *Birzjevije vedomosti*, 4 juli, morgonupplagan, s 2.

8 Bontj-Bruevitj, *Na boevych postach*, s 73.

9 *Retj*, 4 juli, s 3.

10 *Ibid. Den*, 4 juli, s 2.

11 *Den*, 4 juli, s 4.

väpnade styrkorna skulle representeras i församlingen. Samtidigt lyssnade Kommittén för jordreformer på rapporter från representanter från lokala jordkommittéer om utvecklingen på landsbygden. Delegaten från provinsen Penza rapporterade att lokala bönder spontant genomförde principen om socialisering av jorden genom att beslagta och dela upp jorden enligt arbetsnormer. Han hävdade att myndigheternas ansträngningar att skydda privategendomarna var lönlösa. Ingen ämbetsman vågade vidta åtgärder mot bönderna av fruktan för repressalier. En representant från provinsen Poltava förkunnade att bönderna krävde socialisering av jorden och väntade sig att den skulle genomföras med hjälp av lämpliga lagliga procedurer. ”Det verkar uppenbart för mig”, fortsatte han, ”att regeringen för att undvika övertaganden av jord måste förbereda lagar om arrende av jord, förbud mot köp och försäljning av jord och skydd av skogar. Varje dröjsmål att tillkännage sådana förordningar kommer att få bönderna att oroa sig för att det aldrig blir några jordreformer.” En talare från Don-regionen förkunnade att befolkningen i hans område krävde att privata jord-egendomar skulle exproprieras utan ersättning. Petrogradsovjetens representant i kommittén läxade upp den provisoriska regeringen för att den tillät enskilda ministerier att driva en direkt motsatt politik på landsbygden. Han var speciellt kritisk mot inrikesministeriet, som, sa han, fördömde alla aktioner som hade vidtagits av de av jordbruksministeriet inrättade lokala jordreformkommittéerna för att vara kriminella och anarkistiska.¹²

Det rapporterades att en dagslång strejk av skogsarbetare i Petrograd hade klarats upp. Men post- och telegrafarbetare hotade att lägga ner arbetet med början klockan 8 den 4 juli. Som ett resultat av en dispyt om löneförmåner och höjning av månadslönen vägrade redan kontorister och lastare på huvudpostkontoret att arbeta eller låta brevbärarna göra sina utdelningar. Samtidigt hade anställda på hotell och inackorderingsställen anslutit sig till en stadsomfattande strejk bland servitörerna. Precis som servitörerna krävde de slut på timlöner och krävde istället compensation som grundade sig på en procentuell andel av intäkterna utöver sin vanliga grundlön. På grund av arbetsnedläggelsen inbjöd en del restaurangägare sina kunder att gå ut i köket och servera sig själv.¹³

Den viktigaste utrikesnyheten var att Bethmann-Holweg hade avgått som kansler i Berlin och ersatts av George Michaelis.¹⁴ På grund av den tidigare kanslerns uppenbara beredvillighet att överväga möjligheten att förhandla fram en kompromissfred, hade de tyska förespråkarna av annekteringar och de militära kretsarna under många månader utövat påtryckningar mot Bethmann-Holweg att lämna sin post. Att han till sist avgick och att Michaelis, en nolla som hade valts av general Ludendorff, utnämndes var slående bevis på att militärens överkommando hade ett avgörande grepp om den tyska politiken.

Från Dvinsk kom en detaljerad redogörelse för minister Labor Skobelevs och tillförordnade örlogsminister Vladimir Lebedevs besök vid norra fronten den 1 och 2 juli.¹⁵ De två skickades i all hast till fronten efter rapporter om att stora delar av Femte arméns trupper vägrade följa sina befäls order och var orubbligt mot att gå till anfall mot fienden. Detta var perioden mellan inledningen av Kerenskijns sedan länge emotsedda och ljudligt utbasunerade offensiv, som inleddes den 18 juni, och tyskarnas bestämda motattack, som påbörjades den 6 juli. Det inledande ryska angreppets huvudstöt

12 *Retj*, 4 juli, s 2.

13 *Birzjevije vedomosti*, 4 juli, morgonupplagan, s 3; *Izvestija*, 4 juli, s 4-5.

14 *Retj*, 4 juli, s 2; *Den*, 4 juli, s 1, 5; *Novaja Zjizn*, 4 juli, s 2; *Birzjevije vedomosti*, 4 juli, morgonupplagan, s 1.

15 *Den*, 4 juli, s 2; *Izvestija*, 4 juli, s 6.

hade ägt rum på den sydvästra fronten. Till en början hade den varit blygsamt framgångsrik. (När uppgifter om den ryska framryckningen nådde Petrograd jublade den nationalistiska pressen.) Men inom några dagar blev arméns demoralisering vid fronten uppenbar, när enheter som hade övertalats att gå till angrepp nu vägrade fortsätta strida. Efter 4 juli kunde inte ens de överdrivna officiella militära rapporterna dölja det faktum att den inledande genombrytningen hade kört fast och att de ryska trupperna, som angreps från alla håll, led svåra förluster.

På den norra fronten skulle framryckningen inte börja förrän den 8 juli. Några kilometer från fronten ställde soldaterna upp sig snyggt för besiktning medan musikkårer smattrade, och vrålade sitt samtycke när Skobelev paraderade framför leden. Många av dessa soldater hade deltagit i strid och sårats under tidigare fälttåg. Sedan februarirevolutionen hade de läst *Pravda*, *Soldatskaja pravda*, *Okopnaja pravda*,¹⁶ och de oräkneliga andra revolutionära antikrigspubliceringar som bolsjevikerna hade översvämmat stridszonerna med. Nu var de mer upptagna av tankar på fred och jord och en mer rättvis politisk och samhällsordning. De flesta soldaterna förstod inte krigets syfte, och retades upp av kunskapen, att medan sovjeten försökte få till stånd en rättvis fred så förberedde sig regeringen för att inleda en ny offensiv. Som ett resultat av det ökade soldaternas fientlighet mot sina officerare kraftigt. En del enheter började till och med misstro sina egna valda kommittéer, som dominerades av mensjeviker och SR-are som i det stora hela stödde regeringens militära politik. Men alltmedan deras generaler utstrålade uppmuntran så hurrade de meniga ändå för Skobelev. Han bad dem att ge allt för ett fritt Ryssland, och de svarade: ”Du har rätt! Vi är redo att dö för friheten! Vi kommer att göra vår plikt till slutet!” Soldaterna vinkade med fanor med parollerna ”Till angrepp!” och ”Ner med fegisarna!” En grupp lyfte upp Lebedev och Skobelev på sina axlar och forslade dem till deras bil. Men knappt en vecka senare, när anfallsordern gavs, kastade samma soldater ner sina vapen och snubblade hastigt iväg från slagfältet.

Tåget med Lenin och hans kamrater började sakta in. I Petrograds nordligaste utkanter passerade det Skogsvårdsinstitutets lummiga trädgårdar och korsade Sampsonjevskij Prospekt, som gick söderut mot Viborgdistriktet, Petrograds största industrigetto. De myllrande, sotsvarta fabrikena, de smutsiga, av ohyra plågade flera våningar höga kasernerna, de slitna arbetarkåarna som tåget nu passerade hade under den ryska industriella utvecklingens första stora spurt under den tsaristiska regimens sista decennier varit en stark grogrund för spridandet av revolutionära idéer. Förbittrade studenter från Skogsvårdsinstitutet hade förenat sig med sina kollegor vid St Petersburgs universitet under det utbrott av studentoroligheter som hade skakat den ryska regeringen i slutet av 1890-talet, och de stod jämte industriarbetarna på barrikaderna 1905, i juli 1914 och i februari 1917. I oktober 1905 hade polisen riktat en hagelskur av kulor mot en klunga av arbetare som demonstrerade nära den södra ändan av Sampsonjevskij Prospekt, i hörnet på Botkinskajagatan. Inte långt därifrån, åtskilda av smala, leriga gränder fyllda med bråte, fanns tre av Petrograds största fabriker – Erikson, Novyi Lessner och Russkij Reno-verkstäderna. Stora politiska strejker hade ägt rum på Eriksons telefon- och elektriska fabrik 1905, 1912, 1914 och 1916. 1913 hade Novyi Lessners maskinfabrik varit scenen för en av de längsta och mest berömda strejkerna i den ryska arbetarhistorien, den varade 102 dagar. I oktober 1916 var en drabbning mellan arbetarna i bilfabriken Reno och soldater

16 *Okopnaja pravda* var organ för den bolsjevikiska militärorganisationen. Den gavs ut i Riga och hade stor spridning bland soldater på norra fronten.

och polisen ett av de första tecknen på den annalkande storm som några få månader senare kulminerade med tsarens fall. När Lenins tåg nu långsamt rörde sig förbi dem och ljudligt stannade på Finlandstationen var alla de tre fabrikena återigen stängda. Arbetare från Reno-, Erikson- och Novyi Lessner-fabrikena hade dagen innan varit bland de första att gå ut på gatorna.

När Lenin klev av tåget var scenen vid Finlandstationen en helt annan än den som mötte honom i april. När han då återvände från landsflykten hade han mötts av mängder av arbetare och soldater. Det hade funnits banderoller och blommor, en musikorkester och ett honnörsgarde av matroser. Till och med sovjetens ledning hade varit med. Petrogradsovjetens ordförande Nikolaj Tjcheidze hade funnits bland de som välkomnade Lenin i det som ursprungligen hade varit tsarens väntrum. Vid det tillfället hade Lenin körts till bolsjevikernas högkvarter sittande på taket på en bepansrad bil, åtföljd av en imponerande rad partifunktionärer, arbetare och soldater. När Bontj-Bruevitj nu skyndade sig av för att leta efter en taxi fanns det inga musikkårer eller välkomsttal. En frän lukt av ånga, unken mat och svett genomsyrade den fuktiga sommarluften. Bärare trängdes och genomförde sina uppgifter. Från ett salustånd draperat i fanor gestikulerade en äldre matrona med pincené vilt när hon uppmanade de förbipasserande: ”Stöd våra revolutionära soldater! Skriv under era löften om frihetslån här!” På torget utanför myllrade det av arbetare och soldater som förberedde sig för att förnya sina krav på omedelbar fred och överförandet av makten till sovjeterna.

Under de mer än 200 år som hade gått sedan den Peter den store grundade den ryska kejsarliga huvudstaden, hade den liksom Paris delats upp i skarpt avgränsade samhällsekonomiska distrikt. Allmänt sett var stadens centrala delar, från de södra delarna av ön Vasiljevskij och ”Petersburgsidan” på Nevas högra strand och en stor del av vänstra stranden från floden till Obvodnijkanalen, över- och medelklassernas domäner, medan de flesta fabriksarbetarna bodde och arbetade i industri-distrikten i utkanterna. De centrala delarna ståtade med den kungliga familjens och den högre aristokratins luxuösa rokokooch klassiska palats, de massiva byggnader som fungerade som den tsaristiska byråkratins högkvarter, de imponerande Isaac- och Kazankatedralerna och de flod- och kanalvallar i granit som sammantaget gjorde Petrograd till en av Europas vackraste huvudstäder. Här fanns också den ryska kulturens centrum, som den Kungliga Marinskijteatern, hemvist för operan och den berömda kejsarliga baletten; Kungliga Alexandrinskijteatern där de bästa europeiska dramerna och komedierna turades om med klassiker av Gogol, Turgenev och Tolstoj; och Petersburgkonservatoriet på vars scen tidens mest fulländade musiker uppträdde. I det centrala området på Nevas vänstra strand fanns också huvudstadens banker, kontor och bättre bostadsområden, som ändrade karaktär när man gick längre bort från amiralitetet – stadens nav – från de aristokratiska palatsen förbi de yrkesutbildades våningar till den lägre medelklassens hyreshus. Vid amiralitetet och dominerad av dess spetsiga spira började Nevskij Prospekt, Petrograds bredaste och finaste aveny, med stadens mest eleganta butiker, medan flodvallarna på östra änden av ön Vasiljevskij på andra sidan Neva norrut, kantades av universitetets, den ryska vetenskapsakademins och konstakademins karakteristiska byggnader, tre symboler för ryska intellektuella och konstnärliga bedrifter, och börsens pelarförsedda fasad.

Petrograds största fabriker låg i distrikten som omgav detta centrala område – i Narva-, Moskva- och Alexander Nevskijdistrikten på Nevas vänstra strand, och i de mer avlägsna områdena på ön Vasiljevskij och Ohta- och Viborgdistrikten på dess högra strand.

På Petersburgsidan, omgiven av en trädgård och skyddad av ett högt, utsmyckat staket av smidesjärn låg det stora och eleganta Ksjesinskajapalatset, tidigare boning för Mathilde Ksjesinskaja, prima ballerina i Marinskijbaletten och enligt ryktena älskarinna till tsar Nikolaj II. Under februaridagarna hade Ksjesinskaja flytt från palatset, varefter det hade tagits över av soldater från en pansarbilsdivision som låg inkvarterade i närheten. I början av mars hade bolsjevikerna, som då verkade från två trånga rum i vinden på den centrala arbetsförmedlingen, bett om och fått tillstånd från soldaterna att göra byggnaden till sitt högkvarter.¹⁷ Inom kort slog sig centralkommittén, Petersburgkommittén och bolsjevikernas militärorganisation ner i olika delar av palatset.

Ur bolsjevikernas synvinkel var Ksjesinskajapalatset idealiskt beläget. Det låg ett stenkast från Peter-Paulfästningen och Cirque Moderne, en grottlänkande konsert- och samlingssal som var platsen för täta politiska möten, och också nära många militärbaracker liksom de sjudande fabrikerna i Viborgdistriktet. Flytten till Ksjesinskajapalatset sammanföll med partiets snabba medlemsökning och växande popularitet efter februarirevolutionen. Det nya högkvarteret, på vilket centralkommitténs röda standar fladdrade, drog snart till sig missnöjda arbetare, soldater och matroser. Palatsets rymliga bottenvåning härbärgerade militärorganisationens Klubb Pravda, medan området utanför byggnaden blev scenen för möten dygnet runt. Varenda dag från tidigt på morgonen till sent på kvällen kunde man se Sergej Bagdatjev,¹⁸ eller Mojsej Volodarskij,¹⁹ eller någon annan av partiets mer populära talare stå i en talarstol och predika för förbipasserande på gatan. Ungefär en gång i veckan samlades valda representanter från partikommittéer i huvudstadens olika distrikt i Ksjesinskajapalatset för möten. Det var vid ett sådant sent kvällsmöte med omkring 300 häpna partiledare som Lenin första gången personligen hade skisserat sitt nya program efter återkomsten till Petrograd på kvällen den 3 april. Flera veckor senare var palatset mötesplatsen för bolsjevikernas aprilkonferens.

Alla var inte lika nöjda som bolsjevikerna med detta arrangemang. Sent på våren hade Ksjesinskaja bestämt sig för att ta tillbaka sitt hus, uppenbarligen mer för att kasta ut bolsjevikerna än av någon önskan att själv återvända till det. I slutet av april och i maj tjatade hon både på regeringen och Petrogradsovjeten om att vråka bolsjevikerna, och till sist tog hon ärendet till domstol. Sedermera hade en fredsdomare givit partiet 20 dagar på sig att lämna palatset,²⁰ men med olika förevändningar fördröjde bolsjevikerna flytten. Det var till denna radikala bikupa som många av de demonstrerande soldaterna och arbetarna kom på kvällen den 3 juli. Medan tusentals demonstranter

17 A Sjljapnikov, *Semnadtsatyi god*, 4 band, Moskva och Petrograd 1923, band 2, s 190-192; *Pervyi legalnij Petersburgskij komitet*, s 7, 39-40.

18 Bagdatjev var medlem i bolsjevikernas Petersburgkommittés verkställande kommission och en mäterlig politisk agitator, och en av de taktiskt mest radikala Petrogradbolsjevikerna. Efter aprilkrisen uteslöts han formellt från medlemskap i Petersburgkommittén, när han i Petersburgkommitténs namn utan tillstånd spred ett flygblad som krävde att regeringen skulle störtas. Enligt vissa källor gjorde han samma sak under julidagarna.

19 Volodarskij var son till en fattig hantverkare och anslöt sig 1905 till Bund (den judiska socialdemokratiska organisationen) och blev så småningom mensjevik. Under kriget emigrerade han till Philadelphia där han anslöt sig till det amerikanska socialistpartiet och International Ladies' Garment Workers' Union, och blev aktiv i den amerikanska antikrigsrörelsen. Efter februarirevolutionen återvände han till Petrograd och anslöt sig först till Trotskij's Interdistriktkommitté. Men han närmade sig snabbt bolsjevikerna och utmärkte sig som en effektiv ledare i institutioner som Petrogradsovjeten och Petersburgkommittén. Bland bolsjevikiska kamrater hade han dessutom rykte om sig att vara en av partiets bästa och mest populära talare.

20 N Advejev, *Revoljutsija 1917 goda: Chronika sobytij*, Moskva och Leningrad 1923, band 2, s 115-116; *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 208-209.

ropade ”All makt åt sovjeterna!” och otåligt väntade på instruktioner, samlades partiledare från militärorganisationen och Petersburgkommittén i palatsets största sovrums och diskuterade vilka aktioner man skulle vidta och kom till slut överens om att öppet stöda och leda rörelsen på gatorna.

Mitt på dagen den 4 juli skyndade sig Lenin till Ksjesinskajapalatset. Han hade knappt informerats om de senaste händelserna när omkring tiotusen till stor del beväpnade och stridssugna matrosar från Kronstadt under ledning av bolsjevikerna omringade byggnaden och krävde att han skulle komma ut. Först avböjde Lenin och hävdade att hans vägran att komma ut skulle uttrycka att han var mot demonstrationen. Men på Kronstadtbolsjevikernas ledares enträgna begäran gav han till slut med sig. När han klev ut på balkongen på andra våningen för att tala till matrosarna muttrade han till några av militärorganisationens tjänstemän, ”Ni borde få stryk för det här!”²¹

Lenins tvetydiga kommentarer vid detta tillfälle återspeglade hans dilemma. Han yttrade några hälsningsfraser, uttryckte visshet om att parollen ”All makt åt sovjeterna!” till slut skulle segra, och avslutade med att vädja till matrosarna om självbehärskning, beslutsamhet och vaksamhet. Flera år senare erinrade sig en av Lenins åhörare att hans betoning av behovet av en fredlig demonstration var oväntad för många av matrosarna. Bland dem kunde inte anarkisterna och en del bolsjevikar förstå hur en kolonn beväpnade män, ivriga att få strida, kunde inskränka sig till en fredlig demonstration.²²

Lenin befann sig i en ohållbar situation. Utvecklingen dagen innan hade bekräftat att den provisoriska regeringen hade svagt stöd bland arbetarna och soldaterna i huvudstaden. Men sovjetens ledning var fortfarande fast besluten att inte vika sig för trycket från massorna. Den socialistiska majoriteten var fortfarande övertygade om att varken befolkningen på landsbygden eller armén vid fronten skulle stöda ett överförande av makten till sovjeterna, och att det hursomhelst var nödvändigt att ”alla landets livsavgörande krafter” arbetade tillsammans för krigsinsatserna och revolutionens överlevnad. De var rädda för att de, om de bröt med liberalerna och de affärs- och industrikretsar som stödde dem, skulle riskera att försvaga krigsinsatserna och öka sannolikheten av en framgångsrik kontrarevolution.

På grund av sovjetens vägran att ta makten var parollen ur bolsjevikernas synvinkel taktiskt bankrutt, åtminstone för tillfället. Det val partiet nu stod inför var om det skulle försöka gripa makten med våld, eller göra en ansträngning att få slut på demonstrationerna. När Lenin vägde mellan dessa alternativ ansåg han att landsbygdens och frontens möjliga reaktion var av avgörande betydelse. I detta avseende var situationen utan tvekan flytande och oklar, men de omedelbara tecknen var inte särskilt lovande. Bolsjevikerna hade fortfarande ett svagt stöd bland bönderna samtidigt som många soldater fortfarande var lojala mot sovjetledningen.

På eftermiddagen den 4 juli var det heller ingalunda klart hur omfattande stödet för direkta revolutionära aktioner var i själva huvudstaden. Kronstadtmatrosarna fanns närvarande och var sugna att kämpa – på vägen från Ksjesinskajapalatset till Tauriska palatset inledde de en förvirrad eldstrid med krypskyttar som sköt från fönster högt upp och från taken på Nevskij Prospekt, och

21 M Kedrov, ”Iz krasnoj tetradi ob Ilitje”, i *Vospominanija o Vladimire Ilitje Lenine*, Moskva 1956, band 1, s 485.

22 Lenin, *Polnoje sobranje sotjinenij*, 55 band, Moskva 1958-1965, band 34, s 21-22 [Inte hittat i engelska *Collected Works* – öa.]; M Ljubovitj, ”3-5 julija”, *Leningradskaja pravda*, 16 juli 1925, s 3.

bröt sig in i tjugtals hus och lägenheter och terroriserade hyresgästerna. Men en del av trupperna som hade deltagit i demonstrationerna föregående kväll hade redan tröttnat på det hela medan andra enheter från garnisonen fortfarande vägrade att välja sida. Dessutom hade arbetarna och soldaterna aldrig ställts inför möjligheten att bolsjevikerna skulle gripa makten oberoende av och i motsättning till sovjeterna. Även om det verkligen finns bevis för att denna eventualitet hade övervägts av några höga partifunktionärer före juli (närmare bestämt Lenin och ledarna för bolsjevikernas militärorganisation),²³ så hade den inte diskuterats inom partiledningen i stort. Så det var omöjligt att bedöma hur ett stridsrop skulle bemötas av många bolsjevikledare, för att inte tala om deras anhängare.

Petrograd, 4 juli 1917. Demonstranter på Nevskij prospekt skingras efter att ha blivit beskjutna.

Allt detta pekade på att det var tillrådligt att slå till en snabb reträtt. Men det alternativet hade också sina nackdelar. Partiet var redan komprometterat. Bolsjevikernas program och agitation hade uppenbarligen hjälpt till att inspirera rörelsen på gatorna. De banderoller som demonstranterna bar på hade bolsjevikiska paroller. Pressade av sina nya medlemmar hade för det första den bolsjevikiska militärorganisationen, utan tillstånd från centralkommittén, hjälpt till att organisera rörelsen. På eftermiddagen den 3 juli hade centralkommittén förvisso försökt hålla tillbaka rörelsen. Men bara några få timmar senare, medan demonstrationen redan pågick, hade militärorganisationens och Petersburgkommitténs ledningar, senare följt av centralkommittén, ändrat partiets tidigare ståndpunkt och officiellt stött demonstrationerna. Senare tog militärorganisationen full kontroll över rörelsen och började mobilisera största och bredast möjliga militära stöd. Bland annat hade organisationen kallat in förstärkningar från fronten, sänt bepansrade bilar för att ta över nyckel-

²³ Se i detta sammanhang Podvojskij's minnen om ett möte med Lenin om den 18 juni, i N I Podvojskij, "Voennaja organizatsija TsK RSDRP(b) i voennorevoljutsionniji komitet 1917 g.", *Krasnaja letopis*, 1923, nr 6, s 76.

poster och broar och skickat ett kompani soldater för att ockupera Peter-Paulfästningen.²⁴

Det finns inga publicerade redogörelser för bolsjevikledningens överläggningar den 4 juli. Med tanke på omständigheterna är det tveksamt om det fördes några protokoll. Michail Kalinin, en hög bolsjevikisk deltagare, erinrade sig senare att Lenin vid denna tidpunkt var öppen i frågan om rörelsen på gatorna var början på ett maktövertagande. Lenin uteslöt inte möjligheten att under gynnsamma omständigheter kasta in regementen i kampen, eller alternativt till sist dra sig tillbaka med så få förluster som möjligt.²⁵ När Lenin grubblade över hur partiet skulle kunna dra sig ur sin utsatta ställning fick han nästan helt säkert motsägelsefulla råd. Med tanke på sin taktiska uppfattning om revolutionens utveckling och sitt motstånd mot åtgärder som riskerade att leda till en definitiv brytning med de moderata socialisterna, torde högerbolsjevikerna i centralkommittén ha varit starkt mot att ta makten i trots mot den allryska exekutivkommittén.²⁶

Andra inflytelserika personer som vid detta tillfälle troligen vädjade om försiktighet var Trotskij och Grigorij Zinovjev. Bland bundsförvanterna i partiet var den krullhårige, mullige Zinovjev, son till en judisk mejerist, främst känd för sina talanger som skribent och partiorganisatör. Under decenniet innan revolutionen var Zinovjev troligen Lenins närmaste medarbetare och politiska förtrogne. Zinovjev återvände till Ryssland tillsammans med Lenin i april och blev sedan redaktör för *Pravda* och en framstående medlem i bolsjevikernas fraktion i Petrogradsovjeten. Zinovjev var 1917 34 år gammal och hade en tendens att växla mellan attacker av upprymdhet och nedstämdhet. Zinovjev var visserligen internationalist i krigsfrågan och i teorin öppen för möjligheten av en snar socialistisk revolution i Ryssland, men i sitt politiska agerande tenderade han ändå att vara oändligt mycket mer försiktig än Lenin. I början av juni var han till exempel bestämt mot att organisera massdemonstrationer, med motiveringen att sådana aktioner skulle förebåda ett nytt skede i revolutionen som bolsjevikerna inte var förberedda för. Vid centralkommitténs möte på eftermiddagen den 3 juli stödde både Zinovjev och Trotskij Kamenevs och andras krav att partiet skulle mobilisera sina krafter för att hålla tillbaka massorna. Vid ett efterföljande möte med partiledare sent samma kväll stödde Zinovjev och Trotskij, efter att ha försäkrat sig om att det inte fanns något bolsjevikerna kunde göra för att hindra protesterna från att fortsätta nästa dag, de som resonerade att partiet skulle stöda och kontrollera rörelsen. Samtidigt var de orubbliga i sitt yrkande att demonstrationerna skulle vara fredliga.²⁷

24 Rabinowitch, *Prelude to Revolution*, s 164-166.

25 Kalinin, *Krasnaja gazeta*, 16 juli 1920. Se även Rabinowitch, *Prelude to Revolution*, s 184.

26 I en lång ledare i *Pravda* den 22 juli hade Kamenev uttryckligen varnat för alltför tidiga revolutionära aktioner. ”Oordnade demonstrationer av enskilda regementen som med hjälp av sabotage försöker gå förbi det oundvikliga småborgerliga stadiet är idiotiska och olämpliga”, skrev han. ”Proletariatet kommer inte att förbereda revolutionens nya stadium med hjälp av anarkistiska demonstrationer utan med hjälp av förnyat organisatoriskt arbete och enhet.” Viktor Nogin tog vid denna tidpunkt varje tillfälle i akt att säga sin likartade mening. Se till exempel hans lidelsfulla vädjan om återhållsamhet vid ett av Moskvas regionala byrås plenarmöten den 28 juni, i *Akademija nauk SSSR, Institut istorij, Revoljutsionnoje dvizzenije v Rossij v maje-jiune 1917 g.: Junnskaja demonstratsija*, red D A Tjugajev m fl, Moskva 1959, s 116-117. När information om demonstrationerna nådde Kamenev på eftermiddagen den 3 juli beordrade han genast partiledarna i Kronstadt att gå mot att matroserna skulle delta, och tillsammans med Zinovjev skrev han en appell till arbetarna och soldaterna att upphöra med sina protester. Sent på kvällen den 3 juli försökte Kamenev övertyga sina kamrater att inte stöda fortsatta demonstrationer och en utvidgning av dem nästa dag utan istället försöka organisera fredliga möten i distrikten.

27 Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 1: *Ot fevralija do oktjabrja*, Moskva 1925, s 165-166 [se även *Prövningens dagar*, på marxistarkiv.se – öa]; Rabinowitch, *Prelude to Revolution*, s 157-174.

En del av de medlemmar i Petersburgkommittén som tidigare hade varit för att sätta tryck på den allryska exekutivkommittén var troligen kallsinniga inför tanken att utvidga aktionerna den 4 juli. I juni hade till exempel den labile Volodarskij stött organiseringen av massdemonstrationer som ett sätt att hindra krigsinsatserna, behålla den alltmer otåliga arbetarbefolkningens lojalitet och om möjligt tvinga majoritetssocialisterna att bilda en rent socialistisk regering. Enligt Volodarskijs uppfattning krävde revolutionens intressen att det bildades en sovjetregering där en bred koalition av vänstersocialistiska grupper skulle arbeta tillsammans. Som aktiv medlem i Petrogradsovjeten med nära band till både arbetare och soldater var Volodarskij emellertid intensivt medveten om dessa gruppers lojalitet mot sovjeten. Han skulle inte ha förespråkat att störta den provisoriska regeringen mot sovjetledningens vilja.

Bland bolsjevikerna i Petrograd fanns det också medlemmar som på eftermiddagen den 3 juli troligen argumenterade för avgörande militära aktioner. En av de mest inflytelserika av dessa ultraradikala lokala ledare var letten Martin Latsis, som var representant för den mäktiga bolsjevikorganisationen i Viborgdistriktet. Under förberedelserna inför den inställda demonstrationen den 18 juni hade Latsis vidtagit åtgärder för att säkerställa att demonstranterna skulle vara fullt beväpnade. Tillsammans med den lika aggressiva centralkommittémedlemmen litauern Ivar Smilga, hade Latsis yrkat på att partiet skulle vara redo att ”ta över järnvägsstationer, vapenförråd, banker, postkontoret och telegrafan.”²⁸ Under perioden av allt större oro strax innan julidagarna var han kritisk mot partiet för att det spelade rollen som ”brandman” bland massorna, och på kvällen den 3 juli, efter att upproret hade börjat, protesterade han mot centralkommitténs beslutsamhet att undvika en avgörande konfrontation med regeringen.

Ledande figurer i militärorganisationen, bland dem Nikolaj Podvojskij och Vladimir Nevskij, båda bolsjeviker sedan länge, var lagda åt samma håll. Podvojskij, veteran från gatustriderna mot regeringsmyndigheterna 1905, var 1917 37 år gammal, och hade ett rykte som ultraradikal. Under dagarna just efter störtandet av tsaren sägs Podvojskij ha varit en av de första att förkunna att ”revolutionen är inte slut, det är bara början.” Nevskij, som kom från Rostov vid Don, hade en gång i tiden varit en lysande student vid fakulteten för naturvetenskap vid universitetet i Moskva (på 1920-talet skulle han utmärka sig som historiker om den ryska revolutionära rörelsen). Tillsammans med Podvojskij hade han varit aktiv i de första bolsjevikiska kampgrupperna och militära organisationerna. I sina memoarer om sin verksamhet 1917 skröt Nevskij ständigt om hur självständig och radikal militärorganisationens ledning var på den tiden, och om sin aktiva inblandning i organiserandet av juliupproret. Enligt honom väntade militärorganisationens ledare den 4 juli på en signal från centralkommittén ”att slutföra det hela”.²⁹

Flera timmar efter Lenins ankomst till Petrograd nåddes Ksjesinskajapalatset av uppgifter om två nya faktorer som i slutändan var av avgörande betydelse. För det första fick man höra att regeringens hjälplöshet, garnisonenheternas ovilja att rädda regeringen eller sovjeten, det hot som Kronstadtmatrosernas ankomst till Tauriska palatset innebar, och den ökande anarkin och blodutgjutelsen på gatorna hade tvingat den allryska exekutivkommittén att kalla in trupper från fronten

28 M I Latsis, ”Juulskije dni v Petrograde: Iz dnevnika agitatora”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1923, nr 5, s 104-105; *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 164.

29 V I Nevskij, ”Voennaja organizatsija i oktjabskaja revoljutsija”, *Krasnoarmejets* 1919, nr 10-15, s 40.

för att återupprätta ordningen. Som ett svar på denna vädjan höll armékommittéer på norra fronten som kontrollerades av mensjevikerna och SR-arna redan på att bilda sammansatta enheter som omedelbart skulle skickas till huvudstaden. För det andra fick bolsjevikerna höra att höga regerings-tjänstemän försökte mobilisera garnisonens trupper mot bolsjevikerna genom att anklaga Lenin för att ha organiserat upproret enligt påbud från fienden Tyskland.

Anklagelsen att Lenin var tysk agent var inte ny. Högerpressen hade riktat sådana anklagelser mot honom ända sedan han anlände till Ryssland via Tyskland. (Lenins välkända opposition mot krigs-insatserna gjorde honom särskilt sårbar för sådana anklagelser.) Uppenbarligen hade den provisoriska regeringen i slutet av april börjat utreda möjligheten av att bolsjevikerna var i maskopi med fienden sedan en tysk agent, en löjtnant Jermolenko, hade överlämnat sig till den ryska general-staben och under förhören påstått att Lenin var en av många tyska agenter som då opererade i Ryssland. Det hände ungefär i samband med aprilkrisen, precis när bolsjevikerna började bli ett allvarligt besvär för den provisoriska regeringen. Det är fullt troligt att medlemmar i ministären var benägna att tro på dessa påståenden. Hursomhelst var utsikten att misskreditera bolsjevikerna i massornas ögon väldigt lockande. Så tre medlemmar i ministären – Kerenskij, Nekrasov och Teresjtjenko – utsågs att underlätta utredningen. Flera underrättelsetjänster i Petrograd och vid fronten blev inblandade. En speciell kontraspionagebyrå knuten till Petrograds militärdistrikt verkar i själva verket ha ägnat det mesta av sin tid åt att bygga upp ett fall mot bolsjevikerna. Bland annat övervakade byrån partiets kommunikationer och dess ledare, allt med justitieministerns, Pavel Pereverzevs, entusiastiska stöd. Bara kontraspionagebyrån, sägs han ha tillkännagett, kan rädda Ryssland.³⁰

Det är nu välkänt att tyskarna under Första världskriget spenderade en avsevärd summa pengar i syfte att störa Rysslands inre angelägenheter, och att en del av dessa pengar gick till bolsjevikerna.³¹ Men relevanta källor vittnar om att de flesta bolsjevikledarna, för att inte tala om partiets gräsrotter, var omedvetna om detta understöd. Även om Lenin verkar ha känt till de tyska pengarna så finns det inga bevis för att hans eller partiets politik på något sätt påverkades av dem.³² När det kommer till kritan påverkade inte denna hjälp revolutionens utgång på något betydande sätt. Vad gäller händelserna i juli var anklagelsen att upproret anstiftades av Lenin i samarbete med tyskarna uppenbarligen grundlös. Som vi har sett hade Lenin sedan mitten av juni arbetat energiskt för att hindra ett uppror från att bryta ut.

Under julidagarna var den officiella utredningen av Lenins förbindelser till Tyskland, sådana de nu var, inte klar. Men i och med att regeringen synbarligen stod på randen till att störtas, beslutade

30 B Nikitin, *Rokovje godij*, Paris 1937, s 121.

31 Frågan om tyskt stöd till bolsjevikerna utforskas i George Katkov, *Russia 1917: The February Revolution*; George Katkov, "German Political Intervention in Russia During World War I", i *Revolutionary Russia: A Symposium*, red Richard Pipes, Cambridge 1968, s 80-112; Michael Futrell, *Underjordiskt i Norden*, Stockholm: Bonnier, 1963; S P Melgunov, *Zolotoj nemetskij kliutj k bolsjevitsoj revoljutsij*, Paris 1940; W B Scharlau och Z A B Zeman, *Merchant of Revolution: A Life of Alexander Helphand*, London och New York 1965; Stefan Possony, *Lenin: The Compulsive Revolutionary*, Chicago 1964; Michael Pearson, *Det plomberade tåget*, Stockholm: Forum, 1977. Dokument som hör samman med detta finns i Z A B Zeman, *Germany and the Revolution in Russia 1915-1918: Documents from the Archive of the German Foreign Ministry*, London och New York 1958.

32 Angående detta, se Alexander Dallins kommentar till Katokvs "German Political in Russia during World War I", i *Revolutionary Russia*, s 117, och I G Tsereteli, *Vospominanija o fevralsoj revoljutsij*, 2 band, Paris 1963, band 2, s 336-341.

tjänstemän i kontraspionagebyrån medvetet att agera snabbt. De kokade ihop en plan att utnyttja de småbitar av komprometterande bevis som hade samlats ihop för att övertyga företrädare för den tidigare neutrala garnisonen att bolsjevikerna inte bara tog emot tyska pengar, utan att gatudemonstrationerna också leddes av tyskarna. Om planen fungerade, resonerade de, skulle garnisonen tillhandahålla de trupper som behövdes för att försvara regeringen, återställa ordningen och arrestera bolsjevikerna. Planen presenterades för Pereverzev och han godkände den. När justitieministern flera dagar senare försvarade sitt beslut, förklarade han: ”Jag ansåg att en publicering av denna information skulle skapa stämningar på garnisonen som skulle göra det omöjligt för dem att fortsätta att vara neutrala. Jag hade att välja mellan förslaget att vid något ospecificerat datum definitivt klargöra rötterna och trådarna till hela detta enorma brott eller omedelbart slå ner ett uppror som hotade att störta regeringen.”³³

Sent den 4 juli bjöd således kontraspionagebyrån in representanter för flera av garnisonens regementen till generalstabens högkvarter, där de upplystes om fallet mot Lenin. Alla vittnen var överens om att representanterna blev genuint chockade av avslöjandena. Byråns tjänstemän blev för sin del så uppmuntrade av hur kraftfullt deras fall verkade vara att de beslutade sig för att göra en del av bevisen tillgängliga för pressen. Kontraspionagebyråns tjänstemän oroade sig för att om anklagelserna mot Lenin kom direkt från ett regeringsorgan så skulle de vara suspekta, så två ”upprörda medborgare” – Grigorij Aleksinskij, tidigare bolsjevikisk representant i Duman, och SR-aren V Pankratov – värvades hastigt för att skriva ett uttalande om anklagelserna som genast spreds till tidningarna.³⁴

Det bör understrykas att kontraspionagebyråns, justitieministerns och senare Aleksinskijs och Pankratovs aktioner vidtogs utan godkännande från hela ministären. Det visade sig att ministrarna Nekrasov, Teresjtjenko och Lvov vid tiden för juliupproret absolut ansåg, att även om bolsjevikerna förvisso fick pengar från tyskarna, så gick det inte att dra några slutsatser av de bevis mot Lenin som regeringen hade, och att ett alltför tidigt yppande av dem skulle förhindra alla möjligheter att någonsin dokumentera dem.³⁵ På kvällen den 4 juli hade Lvov personligen värdjat till alla tidningar att avstå från att publicera anklagelserna mot Lenin.³⁶ Det gick givetvis inte att hindra att den information som redan hade lämnats till representanterna från regementena spred sig till hela garnisonen. Och effekten av anklagelserna som spreds, tillsammans med rykten om massiva truppförflyttningar vid fronten, blev avgörande. Klockan 1 på natten den 5 juli började tidigare neutrala regementen marschera till Tauriska palatset, där den allryska exekutivkommittén satt i möte, för att förkunna sin lojalitet mot sovjeten och regeringen. När den omedelbara krisen nu var över antog exekutivkommittén snabbt en resolution som utlovade stöd till det som återstod av den provisoriska regeringen. Resolutionen krävde också att det inom två veckor skulle sammankallas ett möte med representanter för provinssovjeterna i syfte att nå ett slutgiltigt beslut rörande sammansättningen av en

33 Se Pereverzevs brev till redaktören för *Birzjeviye vedomosti*, 9 juli, kvällsupplagan, s 7.

34 *Retj*, 9 juli, s 3.

35 Tsereteli, *Vospominanija*, band 2, s 332-333. Tsereteli erinrar sig att de anklagelser som Aleksinskij och Pankratov lät offentliggöra var slående genom sin ytliga och slarviga karaktär. Nekrasov var å sin sida ursinnig över Pereverzevs agerande. På den tiden cirkulerade ett rykte att han hade utmanat justitieministern på duell. Några få dagar senare tvingades Pereverzev avgå. Se *Zjivoje slovo*, 7 juli, s 2.

36 Tsereteli, *Vospominanija*, band 2, s 333-334.

framtida ministär och frågan om att upprätta en sovjetregering.³⁷

Denna utveckling sent den 4 juli – det vill säga att lojala trupper skickades från fronten och den plötsliga omsvängningen av stämningarna i ett antal av regementena på garnisonen – var givetvis lika skadliga för bolsjevikernas sak som de var lyckosamma för den provisoriska regeringen. Sent på kvällen började effekten från båda dessa faktorer redan bli uppenbara på stämningarna hos tidigare passiva garnisonsenheter. Under dessa omständigheter fanns inte ens tid att bedöma stämningarna på landsbygden. Klockan två eller tre på morgonen den 5 juli utvärderade ett centralkommittémöte hur situationen hade utvecklats och beslutade sig för att uppmana arbetarna och soldaterna att avsluta gatudemonstrationerna.

Partiets reträtt offentliggjordes i ett diskret tillkännagivande på *Pravdas* baksida den 5 juli. ”Det har beslutats att avsluta demonstrationerna”, förklarade tillkännagivandet, ”eftersom målet att föra fram de ledande parollerna från arbetarklassens ledande delar och armén har uppnåtts.” Denna förklaring var uppenbart falsk. De radikala element på Petrogradgarnisonen och de bolsjevikiska extremister som ursprungligen hade utlöst juliupproret hade haft som mål att störta den provisoriska regeringen. När partiledarna sent omsider hade stött rörelsen hade de flesta av dem troligen hoppats att trycket från gatorna skulle räcka för att tvinga den allryska exekutivkommittén att själv ta makten. Det visade sig att varken extremisternas mål eller de återhållsamma partimedlemmarnas mer begränsade förhoppningar förverkligades. Petrograds otåliga arbetare, soldater och matrosar som hittills hade samlats bakom bolsjevikerna tog sig ur erfarenheterna i juli komprometterade och åtminstone tillfälligt demoraliserade. Samtidigt skärptes regeringens, alla de moderata och konservativa politiska grupperingarnas och överhuvudtaget de välbeställda klassernas föresats att till varje pris återställa ordningen, och en gång för alla göra upp med extremisterna. Huruvida detta nederlag för vänstern skulle bli avgörande återstod att se. Under tiden tvingades de isolerade och sårbara bolsjevikerna att ta itu med den icke avundsvärda uppgiften att på något sätt förklara sin roll under det misslyckade upproret, försvara sig mot anklagelserna om förräderi och överhuvudtaget skydda sig mot reaktionens oundvikliga angrepp.

37 *Izvestija*, 7 juli, s 3.

Kapitel 2 Bolsjevikerna attackeras

Angreppet på bolsjevikerna i efterdyningarna till julidagarna inleddes av *Zjivoje slovo*, en reaktionär skandalblaska som Lenin passande beskrev som den ”gula, undermåliga, smutsiga blaskan.”¹ *Zjivoje slovo* stod för lag, ordning och en stark makt hemma, och oförsonligt krig mot centralmakterna. De betraktade socialister i allmänhet och bolsjevikerna i synnerhet som sina ärkefiender. Det är lätt att föreställa sig med vilken glädje *Zjivoje slovos* redaktörer tog emot Aleksinskijs och Pankratovs anklagelser på kvällen den 4 juli. De tolkade furst Lvovs och andras senare försök att skjuta upp publiceringen som bevis på att radikaler i den högsta regeringen var en del av den skamliga komplotten att sälja ut Ryssland till utländska fiender, och publicerade det sensationella uttalandet i sin helhet på morgonen den 5 juli, och inledde det med en rubrik över hela första sidan: ”Lenin, Ganetskij och Kozlovskij tyska spioner!” (Jakov Ganetskij och Metjislav Kozlovskij var de bolsjeviker som påstods ha överfört de tyska pengarna till partiet.)

Bolsjevikerna protesterade omedelbart. En kort notis i *Pravda* den 5 juli, skriven redan innan *Zjivoje slovo* nådde gatorna, varnade läsarna för att fientligt inställda kretsar kanske planerade en kampanj för att förtala den bolsjevikiska ledningen. Så fort Aleksinskijs och Pankratovs uttalande kom ut skrev Lenin snabbt flera skarpa tidningsartiklar som häftigt förnekade anklagelserna mot honom och försökte motbevisa dem.² Samtidigt bad andra höga bolsjevikiska ledare funktionärer i sovjeten att skydda dem mot att korsfästas av pressen. Som svar på detta utfärdade den centrala exekutivkommittén en vädjan som uppmanade allmänheten att avstå från att kommentera anklagelserna mot bolsjevikerna tills den av sovjeten speciellt upprättade undersökningskommittén hade haft möjlighet att genomföra en grundlig undersökning.³ Men när *Zjivoje slovo* väl hade öppnat dammluckorna kunde varken bolsjevikernas protester eller sovjetledarnas enträgna böner hindra att det bröt ut en fruktansvärd skandal rörande bolsjevikernas påstådda band till tyskarna. Mitt på dagen den 5 juli surrade Petrograd av rykten om att ”Lenin är en provokatör”. Aleksinskijs och Pankratovs uttalande trycktes omedelbart upp som flygblad och inom några timmar delades dessa ut av hundratals personer i gathörnen. Påföljande dag behandlade många tidningar i Petrograd anklagelserna som ett känt faktum och tävlade öppet om att publicera sensationella redogörelser för bolsjevikernas förräderi.

Tidningsrubrikerna den 6 och 7 juli ger en uppfattning om hur våldsam kampanjen var. ”En andra och stor Azevsjtjina” förkunnade en rubrik i högertidningen *Malenkaja gazeta*, där redaktören påminde om skandalen som hade skakat den ryska revolutionära rörelsen 1908 när det avslöjades att det socialistrevolutionära partiets ledare Evno Azev arbetade för polisen. Redaktören för en populär partipolitiskt obunden dagstidning, *Petrogradskij listok*, gick inte lika långt tillbaka för sin rubrik. ”Fasor!” satte han som rubrik för sin berättelse, och syftade på den 4 juli, då både regeringen och sovjeten var utelämnade på nåd och onåd till de upproriska arbetarna och soldaterna. ”Petrograd erövrades av tyskarna.”

1 Lenin, *Var är makten och var är kontrarevolutionen?*, på marxistarkiv.se, s 3.

2 Dessa artiklar – ”*Var är makten och var är kontrarevolutionen?*”, ”Skamligt förtal från ultrareaktionära tidningar och Alexinskij”, ”Förtal och fakta” och ”Ett nytt Dreyfusfall?” – publicerades i *Listok pravdij*, 6 juli s 1-2. (Artiklarna finns på engelska i Lenin, *Collected Works*, band 25, på marxists.org.)

3 *Izvestija*, 6 juli, s 6; *Gazeta kopejka*, 6 juli, s 2.

Teckning från *Petrogradskaja gazeta*, 7 juli 1917. ”Lenin vill ha en hög ställning?... Tja. En ställning är redo för honom!”

De anklagelser som den aktningssvärde Georgij Plechanov, den ryska socialdemokratiska rörelsens fader och redaktör för tidningen *Jedinstvo*, den 9 juli riktade mot bolsjevikerna var inte mindre uttalade.⁴ Som svar på ett telegram från regeringen som hade publicerats föregående dag, och som tillkännagav, ”Det har definitivt slagits fast att tyska agenter deltog i organiseringen av julioroligheterna”, anmärkte Plechanov: ”Om regeringen är övertygad om detta så kan inte upploppen behandlas som om de bara var det olyckliga resultatet av taktisk förvirring ... Uppenbarligen var oroligheterna ... en väsentlig del av en plan som den utländska fienden hade utarbetat för att krossa Ryssland. Därför måste det vara en viktig del av Rysslands nationella försvar att slå ned dem.” Plechanov avslutade: ”Revolutionen måste krossa allt i sin väg – omedelbart, bestämt och

⁴ *Jedinstvo*, 9 juli, s 1. *Jedinstvo* var organ för en grupp högersocialdemokrater under ledning av Plechanov. Dess redaktionella politik var ett starkt stöd till provisoriska regeringen och de ryska krigsinsatserna.

skoningslöst.”

En av de mest spridda anklagelserna mot bolsjevikerna efter julidagarna fördes fram av den berömda gamla populisten Vladimir Burtsev. Burtsev hade många år tidigare varit ökad för sin jakt på polispiöner i de revolutionära organisationerna, och var 1917 en ultranationalist vars politiska uppfattning låg nära Plechanovs. I ett öppet brev som senare publicerades i många tidningar i Petrograd anslöt han sig den 6 juli till angreppet mot bolsjevikerna. Angående om Lenin var tysk agent eller ej, kommenterade Burtsev: ”Bland bolsjevikerna har provokatörer och tyska agenter spelat och spelar fortfarande en stor roll. Vad gäller de bolsjevikiska ledare om vilka man nu frågar oss, kan vi säga: Nej, de är inte provokatörer ... [Men] tack vare dem – Lenin, Zinovjev, Trotskij – uppnådde William II under dessa förbannade dagar, 3, 4 och 5 juli, mer än vad han tidigare hade kunnat drömma om ... Under dessa dagar kostade Lenin och hans kamrater oss lika mycket som en stor pest- eller koleraepidemi.”⁵

Kadeternas organ *Retj* var relativt försiktigt i sin behandling av Aleksinskijs och Pankratovs anklagelser. Även om *Retjs* skribenter hävdade principen att bolsjevikerna inte borde anses vara skyldiga innan anklagelserna mot dem hade bevisats, så godtog de genom sina krav på hårda åtgärder mot vänstern underförstått anklagelsernas giltighet.⁶ En förstasidesartikel om skandalen i den högermensjevikiska *Den* den 6 juli slingrade sig på liknande sätt.

Det bör påpekas att flera moderata socialistiska tidningar i Petrograd (till exempel *Izvestija*, *Golos soldata* och *Vojla naroda*), till skillnad från *Jedinstvo* och *Den* beaktade centrala exekutivkommitténs maningar att avstå från att direkt eller indirekt kommentera hur giltiga förräderianklagelserna mot Lenin och hans anhängare var. Men det innebar föga hjälp för partiet. Ty bara med undantag för Maxim Gorkijs *Novaja zjizn* avfärdade hela den socialistiska pressen bolsjevikernas påstående att julirörelsen hade varit spontan, och de var lika ihärdiga som de liberala och högertidningarna att kräva beslutsamma åtgärder mot extremismen.

Ett typexempel på de bolsjevikfientliga ledare som publicerades i de moderata socialistiska tidningarna efter julidagarna var ledaren i den centrala exekutivkommitténs viktigaste organ *Izvestija*, den 6 juli:

Enligt *Pravda* har demonstrationernas mål den 3-4 juli uppnåtts. Vad uppnådde [egentligen] demonstrationerna och bolsjevikerna (demonstrationernas officiella ledare)? De [demonstrationerna] ledde till 400 arbetares, soldaters, matrosers, kvinnors och barns död ... De resulterade i att privata lägenheter [och] affärer förstördes och plundrades ... De innebar att våra styrkor vid fronten försvagades ... De orsakade oenighet ... splittrade de enade revolutionära aktioner, som är den främsta källan till revolutionens styrka ... Om detta nederlag *inte* är ödesdigert för hela revolutionens sak, så kommer det minst av allt att vara tack vare bolsjevikernas desorganiserande taktik.

En lika fientligt inställd ledare, ”Till skampålen”, trycktes den 6 juli i *Golos soldata*, ett av den centrala exekutivkommitténs militärt inriktade organ. ”Herrar från *Pravda*”, kommenterade dess författare, ”Ni kan inte ha varit omedvetna om vad era appeller om en ’fredlig demonstration’ skulle leda till ... Ni förtalade regeringen; ni ljög och förtalade mensjevikerna, SR-arna och sovjeterna; ni

⁵ *Petrogradskaja gazeta*, 7 juli, s 2; *Petrogradskij listok*, 7 juli, s 1.

⁶ *Retj*, 6 juli, s 1.

orsakade panik, skrämde folk med spöket av de Svarta hundraenas ännu inte verkliga fara ... Och precis som alla fegisar brukar göra, täcker ni nu över era spår och döljer sanningen för era läsare och anhängare.” Dagen innan hade en skribent i högernationalistrevolutionärernas tidning *Volja naroda* eftertryckligt förkunnat: ”Bolsjevikerna går öppet mot den revolutionära demokratins vilja. Den revolutionära demokratin [det vill säga de socialistiska partierna, sovjeterna, fackföreningarna, kooperativen, etc.] är tillräckligt starka för att tvinga alla att lyda dess vilja. Den måste göra det ... Under dessa febrila dagar kan varje tvekan visa sig bli ödesdiger.”

Den provisoriska regeringen hade för första gången sedan krisen i april övervägt att använda våld för att slå ner de stridbara vänstergrupperna. Djupt oroade över den ökande anarkin hemma och det uppenbara kaoset bland soldaterna vid fronten, hade militärens högsta befäl och konservativa och liberala politiska kretsar under slutet av våren och början av sommaren ökat trycket för sådana aktioner. Men innan julidagarna begränsades regeringens förmåga att vidta åtgärder mot den yttersta vänstern av dess bristande auktoritet bland massorna i Petrograd och av många deputerades motvilja i de centrala sovjetorganen att använda förtryck så länge det fanns hopp om att sådana åtgärder gick att undvika.⁷

Juliupproret stärkte regeringens beslutsamhet att vidta alla tänkbara åtgärder som behövdes för att förhindra liknande utbrott i framtiden. På samma gång motverkades sovjetens fortsatta motstånd mot att använda våld mot vänstern av ett antal faktorer. För det första utlöste som vi ska se erfarenheterna i juli en urskillningslös reaktion mot alla vänstergrupper, inklusive de moderata socialisterna, och tvingade på så sätt både sovjeten och bolsjevikerna på defensiven. Sovjetledningens förmåga att påverka regeringens agerande hängde nära samman med den auktoritet som sovjeten åtnjöt bland massorna. Efter juliupproret var arbetarna, soldaterna och matroserna i huvudstaden förvirrade och modfälda. Det återstod att se vem de skulle följa i framtiden, men på kort sikt var sovjetens maktbas i bästa fall osäker. Samtidigt gav trupperna som skickats från fronten till huvudstaden äntligen regeringen en betydande militär styrka som den kunde lita på.

Sannolikheten att sovjeten skulle blanda sig i om den provisoriska regeringen vidtog repressiva åtgärder minskade ytterligare av det faktum att händelserna 3-5 juli övertygade dittills vacklande sovjetdeputerade om behovet att agera snabbt och beslutsamt för att återställa ordningen, och i samband därmed inta en bestämd hållning mot bolsjevikerna. Även om de motvilligt medgav att det behövdes förtryck så övergav de flesta moderata socialister inte strävandena efter reformer och omedelbar fred. Det krävde envist att förtrycket skulle vara minimalt, och allra viktigast att ”exceptionella åtgärder” bara skulle vidtas mot individer som anklagades för specifika brott, inte mot ”hela grupper”. I motsats till liberalerna var mensjevikerna och SR-arna verkligen oroade över den fara som den reaktionära våg som följde på julidagarna innebar för revolutionen. Men deras svar på hotet från kontrarevolutionen var (precis som deras tidigare svar på angreppen från den yttersta vänstern) att sluta upp ännu mer bakom regeringen och kräva en koalition med de liberala partierna.

⁷ Denna tveksamhet återspeglades allra tydligast i efterdyningarna till den inställda demonstrationen den 10 juni. Vid den tidpunkten krävde flera framträdande moderata socialister, under ledning av Tsereteli, att det skulle vidtas sanktioner mot bolsjevikerna och deras anhängare – viktigast av dessa var att militärregementen och arbetargrupper där bolsjevikerna hade inflytande omedelbart skulle avväpnas. Men en majoritet av sovjetens ledare vägrade att stöda en sådan aktion. Se Rabinowitch, *Prelude to Revolution*, s 81-84.

Det är ironiskt att sovjetens ledarskap hade blivit mer mottagligt för närmare samarbete med regeringen vid en tidpunkt då den sistnämnda befann sig i oordning. Vi erinrar om att tre kadetministrar avgick ur ministären på kvällen den 2 juli. De följdes tre dagar senare av Pereverzev, som avgick efter kritiken mot att han utan tillåtelse hade publicerat Aleksinskijs och Pankratovs dokument. Furst Lvov avgick själv ur regeringen den 7 juli sedan socialistiska ministrar hade lagt fram en lista med ”allmänna principer” inför honom, ämnade som grundval till ett politiskt program för en ny koalition. Dessa principer var utformade i linje med de reformförslag som hade antagits av den Första allryska sovjetkongressen, och var helt enkelt alltför radikala för Lvov. Han kunde inte acceptera dem och avgick. De återstående medlemmarna i ministären utsåg nu Kerenskij till premiärminister och gav honom i uppgift att bilda en ny regering.

Samtidigt införlivades huvuddelen av de åtgärder som Lvov hade avvisat i en ”Principdeklaration” som den 8 juli publicerades i ministärens namn. Bland annat lovade denna deklaration att regeringen i augusti skulle arrangera en konferens för de allierade i syfte att utarbeta detaljerna i ett förslag till kompromissfred, och vidta alla nödvändiga åtgärder för att säkerställa att val till konstituerande församlingen skulle hållas den 7 september. Deklarationen erkände behovet att ”vid tidigast möjliga tidpunkt” reformera de lokala regeringarna, på grundval av principer om allmänna, direkta och hemliga val, och lovade att avskaffa gods och medborgerliga samhällsklasser. Dessutom förband den regeringen att förbereda en övergripande plan för att styra landets ekonomi och omedelbart anta en meningsfull arbetslagstiftning. Slutligen förpliktigade den regeringen att förbereda, och lägga fram inför konstituerande församlingen, ett grundläggande program för jordreformer som skulle överföra all jord i böndernas händer (att döma av Lvovs uttalanden till pressen vid den tiden var det detta stöd till revolutionära förändringar av jordägandet som störde honom mest av allt). Av hänsyn till liberalerna nämnde inte deklarationen något om att upplösa Duman eller Statsrådet, eller att omedelbart utropa en republik – två krav som ursprungligen hade godkänts av sovjetkongressen och som ingick i den ursprungliga rad av principer som de socialistiska ministrarna hade skisserat.⁸

Som pris för att delta i en ny koalition krävde kadeterna nu att regeringen skulle förkasta deklarationen från den 8 juli. De var övertygade om att majoriteten av befolkningen delade deras uppfattning att julidagarna hade misskrediterat de moderata socialisterna tillsammans med bolsjevikerna, och att det till sist hade uppstått ett gynnsamt tillfälle att återupprätta ordningen och regeringens makt, och kadeterna var obevekliga i sitt krav att de socialistiska ministrarna i framtiden skulle vara helt oberoende av sovjeten. Inrikespolitiskt krävde de att regeringen skulle avsvära sig ytterligare sociala reformer (i linje med detta krävde de att Tjernov skulle ersättas som jordbruksminister, på grund av sin roll i att underlätta jordreformen). Dessutom krävde de ett slut på pluralismen inom regeringsmakten, det vill säga på sovjeternas och kommittéernas administrativa makt. I krigsfrågan krävde kadeterna att regeringen skulle vägledas av principen om totala förpliktelser till de allierade och att den skulle vidta alla nödvändiga åtgärder för att återupprätta den militära disciplinen och bygga en stark armé. Förhandlingarna som hade som mål att på något sätt passa ihop dessa krav med deklarationen från 8 juli blev givetvis plågsamma och bittra. Medan de pågick stod Ryssland

⁸ Akademija nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij v j Julie 1917 g; Jiulskije krizis*, red D A Tjugajev m fl, Moskva 1959, s 295-297. Under den tsaristiska regimens sista år var Statsrådet den ryska lagstiftande församlingens överhus och Duman var underhuset.

mer än någonsin utan något fungerande nationellt ledarskap.⁹

Under tiden hade den till en början framgångsrika offensiven vid fronten förvandlats till ett fullständigt och fruktansvärt nederlag för de ryska arméerna mot tyskarna, som inledde ett massivt, förödande motangrepp mot den ryska elfte armén på den sydvästra fronten. Boris Savinkov, som var regeringens kommissarie för den sydvästra fronten, telegraferade till Petrograd:

Den tyska offensiven ... utvecklar sig till en aldrig tidigare skådad katastrof ... De flesta enheterna befinner sig i ett tillstånd av snabbt spridande sönderfall. Det är inte tal om auktoritet eller disciplin ... En del enheter drar sig tillbaka från sina positioner på egen hand, utan att ens vänta på att fienden närmar sig. Det finns fall då order om omedelbara förstärkningar debatterades vid möten under timmar, vilket fick till resultat att dessa förstärkningar blev upp till en dag sena .. Långa kolonner av desertörer sträcker sig hundratals verst [en verst motsvarar drygt en kilometer] bakåt ... Låt hela landet få höra vad som händer här.¹⁰

Redan innan de allryska exekutivkommittéerna hade fått dessa besvärande nyheter, hade de på kvällen den 7-8 juli samlats till ett gemensamt möte för att diskutera den senaste utvecklingen, där det viktigaste var bolsjevikernas agerande, den plötsliga explosionen av kontrarevolutionära stämningar och regeringens splittring. Mötet kulminerade med att en resolution antogs som kallade julirörelsen för "ett äventyrligt, misslyckat väpnat uppror" av "anarkobolsjevikiska element". Samtidigt som den underströk att "exceptionella åtgärder" bara kunde vidtas mot individer, så konstaterade resolutionen öppet regeringens ansvar för att skydda den revolutionära friheten och upprätthålla ordningen. Samtidigt stödde den kraftfullt att de reformer som sovjetkongressen hade krävt omedelbart skulle genomföras.¹¹

För de flesta moderata socialister verkade uppgifterna om misslyckandet vid fronten kraftigt stärka behovet att skapa en representativ nationell regering som var stark nog att hindra anarkin. Ett gemensamt katastrofmöte för de allryska exekutivkommittéerna sammankallades hastigt sent på kvällen den 9-10 juli. Här nådde ilskan mot bolsjevikerna för att de hade undergrävt sovjetmajoritetens politik, liksom deras stöd för att skapa en stark revolutionär diktatur, en ny höjdpunkt. En rad talare för ut mot bolsjevikerna, bland annat för att ha påskyndat angreppet mot sovjeten under julidagarna, för att vara ansvariga för de förhållanden som hade utlöst kontrarevolutionära aktiviteter och, kanske värst av allt, för att starkt ha bidragit till de väpnade truppers sammanbrott.

Den inflytelserika mensjeviken Fjodor Dan talade vid detta tillfälle för hela det moderata socialistiska blocket. Han var läkare till yrket och jämte Lenin veteran från den första större socialdemokratiska organisation som bildades i St Petersburg, och bland de mensjevikiska ledarna 1917 stod han något till vänster om mitten. Efter den avbrutna demonstrationen den 10 juni hade han exempelvis bestämt gått mot Tsereteli i frågan om att använda straffåtgärder mot bolsjevikerna och deras anhängare, och menade att det bolsjevikiska hotet var överdrivet och att förhastade åtgärder mot den yttersta vänstern bara skulle undergräva regeringens ställning ännu mer och stärka Lenins position. Nu var hans vanligtvis milda ansiktet stelt av ilska, och iförd en oformlig krigskirurgs uniform föreslog han att den provisoriska regeringen, med tanke på det rådande kritiska samhälle-

9 *Retj*, 16 juli, s 1; 18 juli, s 2; Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 178-185.

10 *Retj*, 11 juli, s 2. Angående det tyska motangreppet, se Robert S Feldman, "The Russian General Staff and the June 1917 Offensive", *Soviet Studies*, april 1968, s 540-542.

11 *Izvestija*, 8 juli, s 4.

liga och militära läget, omedelbart skulle utropa en ”regering för att rädda revolutionen”, och att den dessutom skulle ges omfattande makt att återställa organisationen och disciplinen inom armén, föra en beslutsam kamp mot alla kontrarevolutionära och anarkistiska yttringar, och sprida det reformprogram som förkroppsligades i ministärens deklaration från 8 juli. Exekutivkommittéerna antog senare med överväldigande majoritet en resolution med denna innebörd.¹² ”Låt regeringen med järnhand krossa alla anarkistiska utbrott och alla försök att ödelägga revolutionens erövringar”, förkunnade ett uttalande som tillkännagav detta beslut till den ryska allmänheten. ”Låt [regeringen] genomföra alla de åtgärder som revolutionen kräver.”¹³

Det är värt att konstatera att mensjevnik-internationalisterna och vänstersocialistrevolutionärerna (yttersta vänstern bland mensjevnikerna och socialistrevolutionärerna), för att inte tala om bolsjeviker, inte stödde den politiska resolution som de allryska exekutivkommittéerna antog den 9 juli, i själva verket en in blanko-check till en regering vars sammansättning och program vid denna tidpunkt var helt oklara.

Den skäggige, bräcklige Julij Martov, med hes röst efter oändliga tal, och med sin pincené en bit ner på näsan, talade för mensjevnik-internationalisterna. Martov var son till en russifierad judisk intellektuell som lutade åt liberalerna och var 1917 i fyrtioårsåldern. Han hade gått med i den revolutionära rörelsen på grund av orättvisorna mot judarna i det tsaristiska Ryssland, den våldsamt förtryckande miljö och hätska antisemitism han upplevde i skolan, och de progressiva idéer och ”förbjudna böcker” som han första gången stötte på hemma. Redan i början av 1890-talet var han övertygad socialdemokrat och respekterad bland sina anhängare för sitt intellekt, personliga mod, högtstående principer och ärlighet. Men i samband med splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker 1903 hade han brutit med Lenin, som tidigare hade varit en nära vän och medarbetare. Från och med då hade han varit mensjevikernas mest välrenommerade och vida respekterade politiska figur. Efter Första världskrigets utbrott hade Martov lett de mensjevikiska ”internationalisternas” kamp för en omedelbar, förhandlad kompromissfred. Efter att i början av maj 1917 ha återvänt till Ryssland från sin landsflykt gick han mot den etablerade mensjevikiska politiken av ett begränsat stöd till kriget och deltagande i regeringen, och ledde en till stora delar oberoende internationalistisk fraktion i den lösligt organiserade mensjevikiska organisationen. Martov var övertygad om att en fortsatt koalitionsregering skulle leda till revolutionens undergång, och under julidagarnas höjdpunkt stödde han bildandet av en helt igenom socialistisk regering ”som kunde föra revolutionen framåt”. Knappt en vecka senare hävdade han känslofullt att sovjetens program för att rädda landet inte gick att förverkliga om det fanns fiender till vänster.

Martov fortsatte med att läsa upp mensjevnik-internationalisternas deklaration, som uttryckte åsikten att den provisoriska regeringens utrikes- och inrikespolitik varken var konsekventa eller tillräckligt revolutionära, och därmed på ett betydande sätt hade bidragit till den kris som Ryssland stod inför. Deklaration avslutade med att den revolutionära demokratin (det vill säga hela skalan av demokratiska institutioner och socialistpartier) bara kunde rädda landet och revolutionen om den splittring som redan hade visat sig i dess led inte förvärrades, om en revolutionär regerings hela kraft inrik-

12 *Ibid*, 11 juli, s 3-4., 6; *Golos soldata*, 11 juli, s 3. Samma dag, 9 juli, avstod centrala exekutivkommitténs byrå formellt från sina medlemmars rätt till immunitet från arrestering, under förutsättning att kommittén informerades om sådana arresteringar 24 timmar i förväg och att den fick möjlighet att noga övervaka hur dessa fall förbereddes.

13 *Izvestija*, 11 juli, s 1.

tades på att bekämpa det allt större kontrarevolutionära hotet, och om avgörande steg mot reformer kunde övertyga armén, att om den gjorde motstånd mot fienden så spillde den blod för jord, frihet och en snar fred.¹⁴ Några få dagar senare vidhöll Martov, vid exekutivkommittéernas plenarmöte den 17 juli, efter att kadeterna hade klargjort sina villkor för att gå med i regeringen, att sovjeterna inte hade något annat val än att ta hela regeringsmakten. ”Antingen tar den revolutionära demokratin själv på sig ansvaret för revolutionen”, förkunnade han, ”eller så kommer den att förlora förmågan att påverka revolutionens öde.”¹⁵

Händelserna skulle snart visa att Martovs vision om en revolutionär sovjetregering som förenade alla socialistiska element och genomförde ett brett reformprogram, energiskt utmanade kontrarevolutionen och på alla sätt försökte få till stånd en omedelbar kompromissfred ganska nära motsvarade de politiskt medvetna Petrogradmassornas strävanden. Vi kommer till exempel att se att just dessa mål uttrycktes i diskussionerna och resolutionerna från de flesta sovjeter på distriktsnivå i kölvattnet till julidagarna. Men inom den SR-mensjevnikiska ledningen delades Martovs uppfattningar vid denna tidpunkt av en relativt liten minoritet. Diskussionen om de politiska frågorna vid exekutivkommittéernas plenarmöte den 17 juli kulminerade med att de stödde den ståndpunkt som hade antagits av exekutivkommittéerna den 9 juli.¹⁶

Med tanke på att de flesta mensjeviker och SR-are stödde den provisoriska regeringens politik och koalitionspolitiken, är det inte förvånande att de moderata socialisterna under förhandlingarna om att bilda en ny ministär till slut gav kadeterna ett betydande utrymme. Förhandlingarna ägde rum den 21 och 22 juli, sedan Kerenskij, frustrerad över sina tidigare försök att bilda en ny regering, plötsligt hotade att avgå, något som de andra ministrarna vägrade att gå med på. Istället träffade de företrädare för de olika konkurrerande politiska partierna, centrala sovjetorgan och statsdumans provisoriska kommitté, och de kom överens om att ge Kerenskij fullständig frihet att bilda regering. Beväpnad med detta mandat började Kerenskij nu anlita ministrar på en icke representativ grundval. Under detta ömsesidigt godtagbara arrangemang skulle regeringsmedlemmarna inte agera som företrädare för sina respektive partier och de socialistiska ministrarna skulle inte längre formellt vara ansvariga inför sovjeten. Även om enskilda ministrar kunde stöda deklARATIONEN från den 8 juli, så skulle inte ministären i sin helhet vara bunden av den. I praktiken innebar det att sovjetens inflytande över regeringen minskade ännu mer, samtidigt som de principer som socialisterna hade lagt fram inte längre var en del av regeringens program, inte ens i sin nerbantade version från 8 juli.

På denna grundval uppstod den andra koalitionen, under ledning av Kerenskij och bestående av 8 socialister och 7 liberaler. De mest inflytelserika figurerna i den nya ministären var Kerenskij (utöver att bli premiärminister behöll han krigs- och örlogsministerierna) och två av hans nära medarbetare, Nikolaj Nekrasov (ställföreträdande premiärminister och finansminister) och Teresjtjenko (utrikesminister). Till nästan allas överraskning lyckades Tjernov bli kvar som jordbruksminister. Bland de som saknades i den nya regeringen var Tsereteli. Han var sjuk och hjärtligt trött på regeringspolitiken och valde nu att koncentrera sin energi på sovjetens

14 *Delo naroda*, 11 juli, s 2; *Izvestija*, 12 juli, s 7; *Sotsial-Demokrat*, 11 juli, s 3.

15 *Rabotjaja gazeta*, 19 juli, s 3.

16 *Izvestija*, 18 juli, s 5.

angelägenheter.¹⁷

Regeringens tillslag mot bolsjevikerna började mycket tidigt på morgonen den 5 juli med att en stor avdelning från den militära kadettskolan skickades att göra en husundersökning på *Pravdas* redaktion och tryckeri. Kadetterna nådde sin destination bara lite försent för att få fast Lenin, som hade lämnat lokalerna strax innan. Några medlemmar i *Pravdas* personal misshandlades och arresterades under husundersökningen. Kadetterna sökte noggrant igenom tryckeriet, och förstörde under detta arbete möbler och utrustning och kastade högar av nytryckta tidningar i den närbelägna Moikakanalen. Framträdande redogörelser för denna händelse i många av Petrograds tidningar avslöjade triumferande att kadetterna hade hittat ett brev på tyska från en tysk baron. Brevet sades ha hyllat bolsjevikernas verksamhet och uttryckte förhoppningar att partiet skulle få ett dominerande inflytande i Petrograd. ”Tysk korrespondens återfunnen” var hur en rubrik i *Malenkaja gazeta* sammanfattade detta fynd.¹⁸

Den 4 juli gav regeringen uttryckligen befälhavarna på Petrograds militärdistrikt fullmakt att vråka bolsjevikerna från Ksjesinskajapalatset. Före gryningen den 6 juli förberedde sig en fullskalig angreppsstyrka under befäl av A I Kuzmin och bestående av Petrogradskijregementet, åtta pansarbilar, ett kompani var från gardesregementena Preobrazjenskij, Semenovskij och Voljinskij, en trupp matroser från Svarta havsflottan, några kadettgrupper, studenter från Flygakademin och en cykelbrigad – alla understödda av tungt artilleri – sig för att storma bolsjevikernas högkvarter. Några lägre partiledare på palatset hade varnats för det överhängande angreppet och övervägde på allvar att göra motstånd och började till och med förbereda sig för det. Men till slut insåg de att situationen var hopplös och bolsjevikerna lyckades rusa till Peter-Paulfästningen där det fortfarande fanns vänskapligt inställda trupper.¹⁹

På Ksjesinskajapalatset beslagtogs Kuzmins trupper ett stort antal vapen och arresterade sju bolsjeviker som arbetade frenetiskt för att avsluta utrymningen av partidokument. Dessutom hittade de några flygblad från pogromanstiftarna Svarta hundraena på en vind, uppenbarligen kvar där sedan tsartiden. (De Svarta hundra var extrema högergrupper som organiserade pogromer under Tsarrysslands sista tid.) För *Petrogradskaja gazeta* visade detta fynd att bolsjevikerna var i förbund med både extremhögern och tyskarna. En rubrik i tidningen den 7 juli lät: ”Lenin, William II och dr Dubrovin [en okänd medlem i extremhögern] arbetar ihop! Det är bevisat att leninisterna organiserade upproret i förbund med de Svarta hundra!”

Tidigt på eftermiddagen den 6 juli återtog regeringstrupper Peter-Paulfästningen, en av vänstermotståndarnas sista fästen. Så dags hade flera av de militärenheter som hade skickats från norra fronten nått huvudstaden. Cykeltrupper, en division pansarbilar och den andra skvadronen Småryska dragoner hade anlänt på morgonen i tid för att delta i övertagandet av Ksjesinskajapalatset och Peter-Paulfästningen. Mistavskijs fjortonde husarregemente nådde Petrograd tidigt på

17 *Novoje vremja*, 25 juli, s 2-3; Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 191-195; Kh M Astrachan, *Bolsjeviki i ich polititjeskije protivniki v 1917 godu*, Leningrad 1972, s 285-286; Aade, *The Russian Search for Peace*, s 92-95; *Oktjabrskoje vooruzjennoje vostanje*, band 1, s 379-380; P N Miljukov, *Istorija vtoroj russkoj revoljutsij*, 3 band, Sofia 1921-1924, band 2, s 19-20, 36.

18 *Malenkaja gazeta*, 6 juli, s 1; *Volja naroda*, 6 juli, s 3; G Sjidlovskij, ”Razgrom redaktsij *Pravda* v jiiulie 1917 g”, *Krasnaja letopis*, 1927, nr 1 (22), s 48-50.

19 Rabinowitch, *Prelude to Revolution*, s 208-209, 213-214.

kvällen, i full stridsmundering. Ledda av standardbärare som höll en röd banderoll med texten ”Vi har kommit för att stöda soldat-, arbetar- och bondedeputerades allryska exekutivkommitté” marscherade regementet till generalstaben för att anmäla sig till regeringen.²⁰ Jordbruksminister Victor Tjernov välkomnade en del av trupperna på palatsgården. ”Jag är ledsen över att tala om varför ni har kommit”, sa han. ”Men jag tror att det kommer att vara ert första och sista besök ... Vi hoppas och tror att ingen [i framtiden] kommer att våga handla mot den revolutionära demokratins majoritets vilja.”²¹

Mellan 6 och 12 juli utfärdade ministären en rad hastigt formulerade förordningar vars mål var att återställa ordningen och straffa politiska bråkmakare. Vid ett maratonmöte på natten den 6-7 juli bestämdes att ”alla organisationer i och ledare för den väpnade rörelsen mot den av folket upprättade regeringen, och alla som utfärdade appeller och anstiftan till stöd för rörelsen ska arresteras och ställas inför rätta som förrädare mot sitt land och revolutionen.”²² På samma gång offentliggjorde regeringen nya strafflagar som innefattade följande: (1) Den som offentligt uppmanar till mord, plundring, stölder, pogromer och andra avskyvärda brott, eller begår våld mot någon del av befolkningen, ska bestraffas med inspärning i fängelse eller på fästning i högst tre år; (2) den som gör offentliga uppmaningar till ohörsamhet mot lagliga regeringsdirektiv ska bestraffas med inspärning på fästning i högst tre år eller inlåsning i fängelse; den som sporrar officerare, soldater och annan militär personal att bryta mot de lagar som är gällande under det nya demokratiska systemet i armén, eller direktiv från militära myndigheter som är förenliga med detta, ska straffas i enlighet med de lagstadgar som gäller högförräderi.²³

Kerenskij, som den 7 juli utnämndes till premiärminister, hade inte befunnit sig i Petrograd under julidagarnas höjdpunkt, eftersom han sent på eftermiddagen den 3 juli hade lämnat huvudstaden för en rundresa vid fronten. Medan han befann sig vid fronten hade han fått detaljerade rapporter om hur krisen utvecklades i huvudstaden. Som svar skickade han ett telegram till Lvov, där han krävde att ”förräderi ska slås ner bestämt, upproriska enheter avväpnas, och alla anstiftare till uppror och myteri ställas inför rätta.”²⁴ Medan Kerenskij var vid fronten fick han dessutom se det senaste numret av *Tovarisjtj*, en ryskspråkig propagandatidning som gavs ut av tyskarna en gång i veckan för att spridas bland fiendens trupper. En artikel i detta nummer gav Kerenskij idén att tyskarna hade känt till upproret i huvudstaden på förhand. Det stärkte givetvis hans övertygelse att Lenin var tysk agent.²⁵

Uppretad på gränsen till vansinne steg Kerenskij på morgonen den 6 juli ombord på ett tåg tillbaka till huvudstaden. På järnvägsstationen i Polotsk förstördes den vagn han sov i delvis av en bomb.²⁶ Även om han inte blev skadad fysiskt blev Kerenskij helt förståeligt nervös av händelsen. Det är

20 *Golos soldata*, 7 juli, s 2. Av säkerhetsskäl hölls regeringsmötena under julidagarna på generalstaben. Med början omkring 11 juli flyttade regeringen sitt permanenta högkvarter från Marinskijpaltset till Vinterpalatset. Vid den tidpunkten blev Vinterpalatset också Kerenskijns residens.

21 *Ibid.*

22 Provisoriska regeringen i Ryssland 1917, *Zjurnalij zasedanij Vremennago pravitelstva*, Petrograd 1917, mötet 6-7 juli, s 1.

23 *Vestnik Vremennago pravitelstva*, 7 juli, s 1.

24 *Revoljutsijonnoje dvizjenije: Jiulskij krizis*, s 290.

25 Alexander Kerensky, *Russia and History's Turning Point*, New York 1965, s 290.

26 V Vladimirova, *Revoljutsija 1917 goda: Chronika sobytij*, band 3, *Jiun-jiul*, Moskva 1923, s 156.

inte förvånande att han, när han på kvällen den 6 juli anlände till Petrograd, var rasande och otålig att bli av med bolsjevikerna. Från och med nu stod Kerenskij främst bland de ministrar som talade för en hård politik mot den yttersta vänstern. I ett tal lite senare till en publik av soldater och arbetare från en fönsterbräda på generalstabens byggnad (medan två officerare höll honom om benen så att han inte skulle ramla ner) förkunnade han: ”Jag kommer inte låta någon att inkräkta på den ryska revolutionens segrar.” Med en röst som steg till ett febrilt tonfall, skrek han: ”Förbannelse över de förrädare som överger sina bröder som spiller blod vid fronten. Låt de som dessa prövningens dagar förråder sitt land förbannas!”²⁷ I en intervju med Associated Press flera dagar senare, efter att han officiellt hade installerats som premiärminister, förkunnade Kerenskij lika kraftfullt: ”[Vår] grundläggande uppgift är att försvara landet från undergång och anarki. Min regering kommer att rädda Ryssland, och om motiven förnuft, ära och samvete visar sig vara otillräckliga, så kommer den att hamra henne till enhet med järn och blod.”²⁸

Först och främst var juliupproret givetvis ett myteri på en garnison. Vid sitt möte den 6-7 juli gav regeringen order om att icke militära enheter som hade deltagit i juliupproret skulle avväpnas och upplösas, och personalen förflyttas efter krigs- och örlogsministrarnas gottfinnande. En detaljerad plan som kompletterade denna order hade en handskriven not från Kerenskij: ”Jag håller med, men kräver att det genomförs med våld, utan avsteg.” Ungefär samtidigt utfärdade Kerenskij ett kraftigt fördömande av Kronstadtmatroserna, och antydde att de handlade under inflytande från ”tyska agenter och provokatörer”. Flottans samtliga befäl och fartyg beordrades att överlämna ”alla misstänkta personer som uppmanar till ohörsamhet mot regeringen och agiterar mot offensiven” till myndigheterna i Petrograd för utredning och rättegång.²⁹

Åtgärder i syfte att stoppa arméns sönderfall vid fronten initierades också vid denna tidpunkt. Således fick militärbefälhavare rätt att skjuta mot ryska enheter som flydde från slagfältet på egen hand. Bolsjevikiska tidningar förbjöds från alla skådeplatser för militära operationer. Politiska möten bland trupperna vid fronten blev strikt förbjudna. Viktigast av allt var att regeringen beslutade att återinföra dödsstraff för militära förseelser i stridszonerna, och godkände samtidigt skapandet av särskilda ”militärrevolutionära” domstolar med makt att utdöma dödsstraff.³⁰

För att hindra revolterande arbetare och matrosar som var fast i Petrograds centrala delar från att fly till de jämförelsevis säkra fabriksdistrikten på vänstra stranden, höjdes klaffbroarna över Neva. Samtidigt stängdes landets gränser, för att hindra ”tyska agenter” från att fly utomlands. Gatumöten förbjöds tillfälligt. Krigs- och inrikesministrarna fick befogenhet att stänga tidningar som uppmanade till olydnad mot de militära myndigheterna eller uppmanade till våld. Med stöd av denna order stängdes de bolsjevikiska tidningarna *Pravda*, *Soldatskaja pravda*, *Okopnaja pravda* och *Golos pravdij*. En åtgärd som uppenbarligen främst siktade till att avväpna arbetarna, var att alla civila i huvudstaden beordrades att lämna över alla vapen och militära förråd som de var i besittning

27 *Gazeta kopejka*, 7 juli, s 3; *Jedinstvo*, 7 juli, s 3.

28 *New York Times*, 25 juli, s 1.

29 *Zjurnalij zasedanij Vremennago pravitelstva*, möte den 7 juli 1917, s 4. *Revoljutsijonnoje dvizjenije Jiulskij krizis*, s 73-74; Akademija nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Baltijskije morjaki v podgotovke i provedenij velikoj oktjabskoj socialistitjeskoj revoljutsij*, red P N Mordinov, Moskva och Leningrad 1957, s 131-132.

30 *Revoljutsijonnoje dvizjenije Jiulskij krizis*, s 290, 293, 298-303; *Razjlozjenije armij v 1917 godu*, red, Ja A Jakovlev, Moskva och Leningrad 1925, s 96-98. Dödsstraffet avskaffades ursprungligen av den provisoriska regeringen den 12 mars 1917.

av. Underlåtenhet att lämna över vapen skulle betraktas som stöld av offentlig egendom och bestraffas i enlighet med det.³¹

Den 7 juli utnämnde regeringen åklagaren vid Petrograds appellationsdomstol, N S Karinskij, som ansvarig för att utreda alla frågor gällande organiserandet av juliupproret. Med hänsyn till det gick de allryska exekutivkommittéerna med på att avstå från sovjetens planerade oberoende undersökning av upproret.³² Men redan innan åklagarens kontor hade hunnit börja med sin undersökning hade myndigheterna i Petrograd börjat samla ihop ledande bolsjeviker. Regeringen gav speciellt order om att arrestera och häkta Lenin, Zinovjev och Kamenev. Som vi ska se gick Lenin och Zinovjev omedelbart under jorden (precis som Nevskij och Podvojskij, militärorganisationens två högsta funktionärer). Bara Kamenev flydde inte – han arresterades och fängslades den 9 juli.

Två dagar tidigare hade regeringen internerat medlemmar i två stora örlogsdelegationer som hade skickats från Helsingfors till Petrograd av Östersjöflottans vänsterdominerade centralkommitté (Tsentrobalt). Bland de arresterade matroserna fanns så inflytelserika ”flottbolsjeviker” som Pavel Dybenko och Nikolaj Chovrin. En vecka senare arresterades ytterligare en viktig bolsjevik från Helsingfors, Vladimir Antonov-Ovsejenko. En av flera suspekta personer i en bil full av arbetare som vid denna tidpunkt tillfångatogs av en kosackpatrull var Sergej Bagdatjev, en armenier som en gång hade varit kandidat till bolsjevikernas centralkommitté. På eftermiddagen den 4 juli uppgavs Bagdatjev ha åkt runt i Petrograd ovanpå en bepansrad bil och viftat med ett gevär och ropat till åskådare som stod och stirrade att ”arrestera ministrar”. Under förhören efter sin arrestering medgav Bagdatjev blygsamt att han var en av upprorets organisatörer. Tidningsartiklar om hans arrestering var väldigt tydliga med två saker: att Bagdatjev var tysk spion och att han var jude. För *Malenkaja gazetas* man på plats var Bagdatjevs ”utseende, hans krökta näsa, hans korta rödaktiga skägg” och det faktum att han ”var utklädd i en demokratisk arbetares skjorta” fullständigt avslöjande. Reportern konstaterade att ”Bagdatjev talar ryska mycket bra med bara en aning judisk brytning”.³³

Flavian Chaustov, som var redaktör på *Okopnaja pravda* och i centrum för en omfattande jakt efter att den 18 juni ha flytt från Korsfängelset (ett urgammalt fängelse i Viborgdistriktet byggt i form av två kors), tillfångatogs nu åter när han lämnade en teater i nöjesparken Lunaparken, uppenbarligen efter tips från en tjallare.³⁴ Det var oändligt mycket svårare för regeringen att ta vänsterledare från örlogsbasen Kronstadt i fängsligt förvar. Som svar på ett telegram från Kerenskij som krävde att ”kontrarevolutionära uppviglare” omedelbart skulle överlämnas till regeringen, telegraferade Kronstadtsovjetens exekutivkommitté tillbaka: ”Ingen känner till några ’kontrarevolutionära’ uppviglare på Kronstadt, så det är omöjligt att göra några arresteringar.” Kronstadtsovjeten beordrades speciellt att överlämna flera centrala bolsjevikedare (Fjodor Raskolnikov, Semjon Rosjal och Afasanij Remnev), men vidhöll sin vägran att samarbeta med regeringen. Först sedan örlogsbasen hade hotats med blockad och bombardemang enades man om att de eftersökta Kronstadtbolsjevikerna, utom Rosjal (som hade försvunnit), skulle överlämna sig själva.³⁵ Senare överlämnade också Rosjal sig. När han träffade Raskolnikov på Korsfängelset förklarade han:

31 *Revoljutsijonnoje dvizzenije Juulskij krizis*, s 302, 304, 564.

32 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 3, s 161.

33 *Malenkaja gazeta*, 6 juli, s 3; *Birzjevije vedomosti*, 6 juli, morgonupplagan, s 3.

34 *Zjivoje slovo*, 11 juli, s 3; *Birzjevije vedomosti*, 10 juli, morgonupplagan, s 4. Chaustov hade fängslats den 9 juni för provocerande artiklar han skrev till *Okopnaja pravda* för att fördöma den förestående offensiven.

”Efter arresteringen av er verkade det pinsamt att gömma sig.”³⁶

Teckning ur *Petrogradskaja gazeta*, 16 juli 1917. Rubriken lyder: ”Arrestering av den där Lenin-’kvinnan”” På väskan står ”Komprometterande dokument.”

Den internationellt kända bolsjeviken Alexandra Kollontaj befann sig under julidagarna i Stockholm. När skandalen om den tyska agenten bröt ut gjorde den svenska pressen tillvaron svår för henne och antydde att hon befann sig utomlands för att ordna med ytterligare tyskt ekonomiskt stöd. Följaktligen skyndade hon sig tillbaka till Petrograd. Senare beskrev hon mottagandet vid den svensk-finska gränsen den 13 juli. Några ryska officerare klev ombord på tåget i Torneå och arresterade henne. Upplysningarna om hennes arrestering spred sig på stationen och det samlades snart folkmassor på plattformen som ropade ”Din tyska spion! Förrädare mot Ryssland!” En servitör från restaurangvagnen med en servett under armen jagade efter henne och skrek: ”Det är spionen Kollontaj! Du hör hemma på schavotten tillsammans med Rysslands förrädare.” Efter att tåget hade lämnat Torneå tog Kollontaj och hennes vakter sig till restaurangvagnen, men det revolutionära Rysslands självutnämnda vakt var fortfarande i tjänst. Han spärrade vägen och vräkte ur sig: ”Spionen Kollontaj ... ska inte äta något i min restaurangvagn.” Han tillade att ”spioner ska bara få bröd och vatten” och vägrade envist servera ens det.³⁷

När arresteringarna av vänsteranhängare ökade var det få icke-bolsjeviker som utmanade reger-

35 *Baltijskije morjaki*, s 131; I N Kolbin, ”Kronstadt ot fevralija do korniloskich dnej”, *Krasnaja letopis*, 1927, nr 3, s 153-154; *Proletarskoje delo*, 14 juli, s 1.

36 F F Raskolnikov, ”V tjurme Kerenskogo”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1923, nr 10, s 135.

37 A M Kollontaj, ”V tjurme Kerenskogo”, *Katorga i ssylka*, 1927, nr 7, s 25-32,

ingen. Bland de som gjorde det fanns Martov, Trotskij och Anatolij Lunatjarskij, en dramatiker, marxistisk filosof och kraftfull revolutionär folktalare som vid denna tidpunkt var medlem i interdistriktskommittén. Vid ett möte med den centrala exekutivkommittén den 17 juli, till exempel, försvarade Trotskij ståndaktigt bolsjevikernas agerande under julidagarna, och hånade tanken att Lenin var en tysk agent. ”Lenin har kämpat för revolutionen i trettio år”, konstaterade Trotskij. ”Jag har kämpat mot förtrycket av folkmassorna i tjugo år. Vi kan inte annat än vara fyllda av hat mot den tyska militarismen. Den som säger något annat vet inte vad en revolutionär är.”³⁸

För att hjälpa bolsjevikernas sak gick Trotskij med på att försvara Raskolnikov i rätten. I mitten av juli skickade han åt bolsjevikernas vägnar ett protestbrev till regeringen där han förkunnade: ”Jag delar de viktigaste av Lenins, Zinovjevs och Kamenevs åsikter ... Min attityd gentemot händelserna den 3-4 juli var samma som deras ... Av allt vad jag sagt, står det klart att ni logiskt sett inte kan utesluta mig från den arresteringsorder som har utfärdats mot Lenin, Kamenev och Zinovjev.”³⁹ Regeringen kunde inte ignorera en sådan utmaning. På morgonen den 23 juli utfärdade Karinskij byrå en arresteringsorder för Trotskij och även Lunatjarskij. Kort därefter plockades Lunatjarskij upp från sin lägenhet. Trotskij, som var omedveten om att myndigheterna var ute efter honom, ringde samma kväll Karinskij för att diskutera Raskolnikovs försvar. När Trotskij frågade om det gick för sig att han deltog i rätten som Raskolnikovs försvarare, svarade Karinskij: ”Jag ska meddela dig. Var kan jag nå dig?” ”Hos Larin”, svarade den intet ont anande Trotskij. Inom en timme knackade en grupp soldater på Larins dörr och föste iväg med Trotskij.⁴⁰

Åklagaren på Petrograds appellationsdomstol utfärdade på kvällen den 6 juli en häktningsorder för Lenin. Omedelbart skyndade en avdelning soldater och officerare från Preobrazjenskij's gardesregemente, under ledning av chefen för kontraspionaget, Boris Nikitin, till Lenins senast kända bostad – hans äldre syster Anna Jelizarovas lägenhet. Trots att Lenin inte var där hade inte Nikitin, som under flera månader varit otålig att få lägga vantarna på bolsjevikledaren, lust att komma därifrån tomhänt. Medan Lenins hustru Nadezjda Krupskaja ursinnigt tittade på övervakade Nikitin en mycket noggrann genomsökning av lägenheten, och beslagtogs papper och dokument som på minsta sätt verkade misstänksamma. En reporter på *Petrogradskaja gazeta* som kom till huset tidigt nästa morgon rapporterade om hur Lenins grannar reagerade på de senaste händelserna. Alla uttryckte indignation över tanken att ha hyst en fiendeagent och var ense om att hyresgästerna i nummer 24 hade massor av pengar (ordet ”tyska” lämnades osagt). ”Du kan se själv, sådana byggnader med en stor trappuppgång och mahognygolv är inte alls vanliga i Petrograd”, påpekade förvaltaren. ”Lenin reser nästan alltid med bil”, tillade han. ”Lenin och hans fru har bättre tyger än någon annan”, berättade en kvinnlig hyresgäst i förtroende. ”Arbetare hyr inte i denna byggnad” inflikade hennes följeslagare. När journalisten förberedde sig för att lämna tog förvaltaren fram en petition som krävde att hyresgästerna i nummer 24 omedelbart skulle vråkas. Redan prydd av flera underskrifter utropade petitionen: ”Vi vill inte ha så farliga grannar som Lenin och hans familj.”⁴¹

38 *Izvestija*, 19 juli, s 5.

39 L Trotskij, *Solidaritetsförklaring med de bolsjevikiska ledarna*, på marxistarkiv.se, s 1-2.

40 *Gazeta kopejka*, 25 juli, s 3; Raskolnikov, ”V tjurme Kerenskogo”, s 9. Larin var nära vän till Trotskij och vid denna tidpunkt formellt mensjevik-internationalist. Vid den sjätte kongressen strax därefter anslöt han sig till bolsjevikerna.

41 *Petrogradskaja gazeta*, 9 juli, s 2; M Uljanova, ”Pojski Iljitja a pervije dni j Julia 1917 g.”, i *Olenine*, Moskva 1927, s 35-40. För Nikitins minnen om händelsen, se *Rokovije godij*, s 152.

Lenin fick höra om arresteringsordern mot honom och om sökandet hos Jelizarova i (Stalins framtida svärfar) Sergej Allilujevs lägenhet, Lenins femte gömställe på tre dagar.⁴² Medan Lenin flyttade från gömställe till gömställe vägrade han för och emot att överlämna sig. Bland hans närmaste sällskap var uppfattningarna om vad som var rätt väg att gå skarpt delade. Tydligt ansåg Kamenev, Trotskij, Lunatjarskij och Viktor Nogin, tillsammans med ett stort antal bolsjeviker från Moskva, att det gick att lita på att sovjeten skulle garantera Lenins personliga säkerhet och att han under sovjetens beskydd skulle få en rättvis och öppen rättegång som kunde användas som forum för att avslöja den sittande regeringens rutenhet. De uppmanade följaktligen Lenin att överlämna sig till myndigheterna.⁴³

Flera av partiledarna i Petrograd, vars dominerande intresse verkar ha varit det negativa inflytande som Lenins flykt hade på fabriksarbetarna och soldaterna, var av liknande uppfattning. Volodarskij uttryckte denna åsikt under en partidebatt om frågan huruvida Lenin skulle inställa sig hos domstolen: ”Denna fråga är helt enkelt inte så enkel som det verkar. Hittills har vi kunna utnyttja hela utvecklingen. Massorna har förstått oss. Men det här [att Lenin gått under jorden] förstår de inte.”⁴⁴ Dmitrij Manuilskij, som precis som Volodarskij hade speciella band till arbetarna och soldaterna, kommenterade: ”Frågan om Lenin och Zinovjev ska träda inför rätta går inte bara att betrakta utifrån deras personliga säkerhet. Vi måste titta på problemet utifrån perspektivet med revolutionens intressen och partiets intressen och värdighet. Vi tvingas hantera massorna och kan alla se det trumfkort som borgarklassen spelar ut när frågan om att våra kamrater undviker rättegång dyker upp ... Vi måste göra domstolsförhandlingarna mot Lenin till ett Dreyfusfall.”

Enligt den bolsjevikiska fackföreningsledaren Alexander Sjljapnikov blev Lenins syster Maria mycket upprörd över de vänskapliga råden från många kamrater till Lenin att överlämna sig till domstolen. Hon var för att hennes bror skulle försöka ta sig till Sverige.⁴⁵ Många andra bolsjevikledare, en majoritet av de som deltog i den sjätte partikongressen som samlades i Petrograd i slutet av juli, fruktade också för Lenins säkerhet om han överlämnade sig. De hävdade att domstolsförhandlingarna mot Lenin var en del av en komplott av partiets fiender för att krossa bolsjevikerna, och att Lenin i det rådande klimatet inte kunde få en rättvis rättegång, att han i själva verket troligen skulle avrättas innan hans fall nådde domstolen. I de omedelbara efterdyningarna till julidagarna uppmanade således dessa ledare Lenin att gömma sig. Under en storm av kritik både inifrån och utanför partiet försvarade de således ståndaktigt Lenins agerande. Så sent som i slutet av juli intog Stalin en mellanposition i denna diskussion, och menade att Lenin och Zinovjev inte borde överlämna sig så länge den politiska situationen fortfarande var osäker, men antydde att de två borde överlämna sig om det inrättades en regering med ett visst mått av integritet som skulle

42 Natten den 5 juli tillbringade Lenin i en av militärorganisationens sekreterare, Maria Sulimovas, lägenhet. Efter regeringens tidiga morgonråd i Ksjesinskajapalatset tillbringade han några timmar hemma hos en fabriksarbetare från Viborgdistriktet, V N Kaurov, och i en av Krupskajas nära vänner, Margarita Fofanovas, lägenhet. På kvällen den 6 juli vistades han tillfälligt i den tidigare socialdemokratiska Dumadeputerade Nikolaj Poletajevs lägenhet, och flyttade på morgonen den 7 juli in hos familjen Allilujev. Se Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Vladimir Iljitj Lenin: Biografitjeskaja chronika*, band 4, *Mart-oktjabr 1917*, Moskva 1973, s 275-282.

43 S Ordzjonikidze, ”Iljitj v Jiulskije dni”, *Pravda*, 28 mars 1924, s 4.

44 Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Sjestoj sezd RSDRP (bolsjevikov) avgust 1917 goda: Protokolij*, Moskva 1958, s 32-33.

45 A G Sjljapnikov, ”Kerensjtjina”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1926, nr 7, s 35.

garantera Lenins säkerhet.⁴⁶

Till en början lutade Lenin uppenbarligen åt att överlämna sig till myndigheterna.⁴⁷ På eftermiddagen den 7 juli skrev han hastigt ner en not som protesterade mot genomsökningen av hans systers lägenhet och uttryckte sin beredskap att inställa sig för häktning om hans internering stöddes av den centrala exekutivkommittén.⁴⁸ Den gamle georgiske bolsjevikern Sergej Ordzjonikidze, som nyligen hade anlänt till Petrograd, och Nogin skickades till Tauriska palatset med detta meddelande med muntliga instruktioner att förhandla om villkoren för Lenins fängslande. V A Anisimov, tjänsteman vid centrala exekutivkommitténs byrå, skulle ge dem fullständiga garantier för att Lenin skulle vara säker och löften om en snabb, rättvis rättegång. De två träffade Anisimov senare samma eftermiddag. Även om han inte kunde ge några absoluta garantier så lugnade Anisimov dem uppenbarligen med att sovjeten skulle göra allt den kunde för att skydda Lenins rättigheter. Efter detta bristfälliga svar var enligt Ordzjonikidze till och med Nogin orolig för Lenins öde om han skulle överlämna sig.⁴⁹

Dessa farhågor förmedlades omedelbart till Lenin. Samtidigt fick Lenin också höra om de allryska exekutivkommittéernas beslut att avbryta sin undersökning av julidagarna, och denna information verkar ha påverkat hans tänkande. Den 8 juli tog hursomhelst Lenin ett bestämt beslut att inte överlämna sig. I ett brev som han förberedde att publicera förklarade han:

Vi har ändrat vår avsikt att underkasta oss den provisoriska regeringens dekret om arrestering av oss. Detta av följande motiv ... det [framgår] med full klarhet att "ärendet" om Lenins och andras "spioneri" har arrangerats helt övertänkt av kontrarevolutionens parti ... För rättssäkerheten finns i Ryssland inga som helst garantier i nuvarande stund. Centrala exekutivkommittén, ... hade utsett en kommission för spioneriärendet men upplöste den under de kontrarevolutionära krafternas påtryckningar ... Att överlämna oss i händerna på myndigheterna skulle betyda att överlämna oss i händerna på Miljukov, Aleksinskij, Pereverzev m. fl., i händerna på ursinniga kontrarevolutionärer, för vilka alla anklagelser mot oss helt enkelt är en episod i ett inbördeskrig.⁵⁰

Den 9 juli lämnade Lenin, i skydd av mörkret, familjen Allilujev, och flydde tillsammans med Zinovjev till byn Razliv nära den lilla semesterorten Sestroretsk vid Finska viken drygt 3 mil nordväst om huvudstaden.⁵¹ Där stannade Lenin kvar fram till den 9 augusti, då han flyttade till Finland. Till en början förskansade sig han och Zinovjev på loftet i en lada som ägdes av en fabriksarbetare i Sestroretsk och långvarig bolsjevik, Nikolaj Emeljanov. Men eftersom det fanns en viss risk för att nyfikna bybor skulle upptäcka dem i denna tillflyktsort flyttade flyktningarna snart till en isolerad halmhydda på stranden till en intilliggande sjö. Åratal senare mindes Zinovjev att han och Lenin en dag skrämdes av gevärseld i närheten. När de två gömde sig i några buskar viskade Lenin, "Det enda som återstår nu är att dö snyggt."⁵² Det visade sig att skotten hade avlossats av förbipasserande jägare. I det stora hela upprepades inte några sådana otäcka händelser.

46 *Sjestoj sezid*, s 28-36.

47 N K Krupskaja, "Vospominanija o Lenine", Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenine*, 5 band, Moskva 1968, band 1, s 471.

48 Lenin, *Collected Works*, band 43, s 636.

49 Ordzjonikidze, "Iljitj v Juulskije dni", s 4.

50 Lenin, *Brev till Proletarskoje Delo*, på marxistarkiv.se.

51 *Vladimir Iljitj Lenin: Biografijeska kronika*, band 4, s 287-288.

52 G Zinovjev, "Lenin i Juulskije dni", *Proletarskaja revoljutsija*, 1927, nr 8-9, s 70.

Fram tills dess regn och kyla gjordes flyktingarnas hydda obeboelig i augusti var deras största logistiska problem myggen. I Razliv vilade och simmade Lenin, och tog långa promenader. Enligt Alexander Sjotman, som tillsammans med Eino Rakhia och Ordzjonikidze upprätthöll förbindelserna mellan Lenin och partiledningen i Petrograd, var Lenin mest av allt intresserad av att få aktuella tidningar från Petrograd. Han kastade sig över varje ny tidningshög så fort den kom fram. Sittande i gräset gjorde han markeringar i tidningarna och börja krasa ner kommentarer i sina anteckningsböcker. Under denna period skrev Lenin regelbundet i den bolsjevikiska pressen, förberedde broschyrer och utarbetade resolutioner som hans medarbetare i Petrograd skulle ta under övervägande (först och främst till det utvidgade centralkommittémötet 13 och 14 juli och till den sjätte kongressen), och arbetade på en viktig teoretisk avhandling, *Stat och revolution*.⁵³

Under hela denna period fortsatte kritiken mot Lenins agerande och spekulationerna i pressen om hans uppehållsort. Den 7 juli var den triumferande huvudrubriken i *Zivoje slovo* den felaktiga nyheten att regeringen hade tillfångatagit Lenin under räden mot Ksjesinskajapalatset. Samma dag gav *Petrogradskaja gazeta*, för att inte bli överträffad, sina läsare ännu fler detaljer. Tidningen grundade sin rapport på information från Mathilde Ksjesinskajas advokat, som hade rusat iväg för att inspektera sin klients hem så fort det var befriat, och avslöjade att några soldater från Volinskij-regementet hade känt igen Lenin, som försökte tas för en matros.

Den 13 juli stod Lenins flykt i centrum för uppmärksamheten vid ett möte med de allryska exekutivkommittéerna.⁵⁴ Detta möte kom efter nyheter om ännu fler katastrofer vid fronten och alltmer hämningslös aktivitet av högerorganisationer som var fientligt inställda till revolutionen, och förvandlades snabbt till ännu en offentlig uppvisning av sovjetens utfästelser mot den provisoriska regeringen och fientlighet mot bolsjevikerna. Mötet blev mer av ett politiskt möte än arbetsmöte och började med att Kerenskij, som just hade återvänt från ännu en resa vid fronten, gjorde en lidelsefull vädjan om stöd från sovjeten och att den definitivt skulle bryta med bolsjevismen. Det var Kerenskij's första framträdande i Tauriska palatset sedan han hade tillträtt posten som premiärminister, och salen var fullpackad. Premiärministerns vädjan, såväl som Tjcheidzes svar: "Inget offer är för stort för att försvara revolutionen!", möttes av applåddåskor. Enligt nyhetsredovisningarna störtade Kerenskij då upp från sin stol och omfamnade Tjcheidze. Applåder och rop, "Länge leve republiken!" och "Ett fyrfaldigt leve för fosterlandet!", genljöd i salen.

Så fort han kunde göra sig hörd över oljudet rusade Fjodor Dan fram för att tala. "Vi har redan gjort det Kerenskij ber oss göra", förkunnade han. "Vi har inte bara givit den provisoriska regeringen fullt stöd, vi kräver också att regeringen använder sin makt." Dan föreslog nu en resolution med stöd av en majoritet socialister som rent ut anklagade bolsjevikerna för brott mot folket och revolutionen. Resolutionen brännmärkte Lenins undvikande att arresteras som "helt oacceptabelt", yrkade att den bolsjevikiska fraktionen skulle inleda en diskussion om sin ledares uppträdande och

53 A Sjotman, "Lenin nakanune oktjabrja" i Institut Lenina pri TsK RKP(b), *O Lenine: Sbornik vospominanija*, 4 band, Leningrad 1924-1925, band 1, s 112-124; Zinovjev, "Lenin i Jiulskije dni", s 67-69. Lenin skrev större delen av *Stat och revolution*, ursprungligen med titeln "Marxismen och staten", i januari och februari 1917, medan han befann sig i Zürich. Robert C Tucker betecknade den nyligen som "Lenins viktigaste bidrag till den marxistiska politiska teorin." (*The Lenin Anthology*, s 311.) När Lenin återvände till Ryssland i april 1917 blev den kvar i Stockholm, och han fick den tillsänd till sig hos Emeljanov i slutet av juli.

54 Denna redogörelse för de allryska exekutivkommittéernas möte den 13 juli baseras på artiklar i *Izvestija*, 14 juli, s 3-4; *Novaja zjizn*, 14 juli, s 2; och *Den*, 14 juli, s 2.

sörjde för att alla personer som stod åtalade skulle uteslutas från medlemskap i exekutivkommittéerna. Nogin protesterade förgäves. ”Ni ombeds anta en resolution angående bolsjevikerna innan de har ställts inför rätta”, varnade han. ”Ni ombeds ställa ledarna för en fraktion som förberedde revolutionen tillsammans med er utanför lagen.” Dans resolution antogs med en överväldigande majoritet, och när mötet fortsatte blev fördömandena av bolsjevikerna bara hårdare. Till vrål av samtycke och stormande applåder från salen och läktarna höll trudoviken⁵⁵ A A Bulat ett flammande tal som angrep de kommentarer till försvar för bolsjevikerna som fackföreningsfunktionären David Rjazanov hade gjort strax dessförinnan. Rjazanov hade gjort en liknelse mellan den provisoriska regeringens begäran om Lenin och den tsaristiska regeringens yrkande i juni 19097 att Duman skulle samarbeta om att arrestera medlemmar i den socialdemokratiska partifractionen. Bulat vände sig först till Tsereteli och sedan till medlemmar ur bolsjevikernas fraktion, och gormade: ”Ni har fräckheten att göra en sådan liknelse! ... [Ni säger] att nu begär de Lenin och då krävde de Tsereteli ... Låt mig jämföra hur Tsereteli agerade då med hur Lenin uppträder nu. Tsereteli klev fram i denna talarstol och förkunnade så att alla kunde höra det: Vi står för ett slut på den nuvarande regimen, för att krossa det tsaristiska systemet och för att skapa en demokratisk republik ... Hur agerar Lenin? Det enda man kan säga till honom är ’Lenin, din fegis!’”

Rapporter om detta sensationella möte publicerades i pressen den 14 juli, och samma dag hade *Petrogradskaja gazeta* aktuella nyheter om var Lenin höll hus. ”Spår efter Lenin hittade!” utropade dess huvudrubrik. ”Det har definitivt slagits fast var Lenin gömmer sig ... Lenin flydde till Kronstadt via Lisy Nos.”⁵⁶ Nästa dag avslöjade *Zjivoje slovo* att sommargäster på Lisy Nos den 5 juli hade sett en man som liknade Lenin i matroskläder stiga ombord på en kutter på väg till Kronstadt. ”För närvarande är Lenin i Stockholm” tillkännagav *Gazeta kopejka* den 15 juli, och åberopade ”en absolut oklanderlig källa.” Den 15 juli hävdade *Birzjevije vedomosti*, åberopande ”halvofficiella källor”, att Lenin verkligen hade setts i Stockholm. Men med hjälp av den tyske ambassadören i Sverige och den ”inte okände Ganetskij-Furstenberg” hade han redan bosatt sig i Tyskland igen. Den 8 augusti avslöjade *Zjivoje slovo* slutligen att information som placerade Lenin i Tyskland hade spridits av bolsjevikerna själva för att vilseleda myndigheterna. ”Lenin finns i själva verket bara några timmar från Petrograd, i Finland”, förklarade reportern med lite större exakthet. ”Till och med numret på hans hus är känt. Men det kommer inte att bli lätt att arrestera honom ... Lenin har en stark och välbeväpnad livvakt.”

55 Trudovikerna (arbetarna) var en samling alliansfria populistorienterade socialister som var aktiva i Statsduman. I den fjärde Duman var Kerenskij trudovikernas främste talesman.

56 Lisy Nos, bokstavligt talat ”skallig näsa”, är en udde några kilometer nordväst om Petrograd som skjuter ut i Finska viken mot det närliggande Kronstadt.

Teckning ur *Petrogradskaja gazeta*, 8 juli 1917. Rubrik: "Lenin i rollen som Nikolaus II". Bildtexten lyder: "På Petrograds gator 3, 4, 5, 6 och 7 juli. Lenin: 'Jag har inget emot att spilla ryskt blod ... så länge det klirrar guld i mina fickor.'"

När Lenin läste dessa långsökta rapporter i sin hydda i Razliv fick han ofta skrattattacker.⁵⁷ Men under resten av juli och början av augusti måste tidningarna från Petrograd till största delen ha varit en allt annat än behaglig läsning. Maria Sulimova, en bolsjevikisk arbetare som Lenin bodde hos den 6 juli, erinrar sig att när hon uppdaterade Lenin om nyheterna, så funderade han: "De kanske arresterar dig, kamrat Sulimova, men mig kommer de att hänga." Lenin uttryckte liknande farhågor i en not han rafsade ner till Kamenev: "Entre nous, om de dödar mig, ber jag dig publicera mitt skrivhäfte, 'Marxism och staten'."⁵⁸

Sjotmans och Zinovjeps memoarer ger värdefulla inblickar i Lenins sinnesstämning under denna period. Sjotman minns att Lenin under ett tag överdrev reaktionens omfattning och effekter och var pessimistisk om revolutionens framtidsutsikter i Ryssland på kort sikt. Det var ingen idé att tala om en konstituerande församling, tyckte Lenin, eftersom "segrarna" inte skulle sammankalla den. Partiet borde därför organisera de krafter det hade kvar och gå under jorden "på allvar och för lång tid framåt". De dystra rapporter som Sjotman till en början överlämnade till Lenin i Razliv

57 N Emeljanov, "Taintstvenniji sjalasi", i *O Lenine*, red M I Meshcheriakov, band 1, Moskva och Leningrad 1924, s 109.

58 M I Sulimova, "Jiulskije dni", i *K godovshtjine smerti VI Lenina*, red A F Ilin-Zjenevskij, Leningrad 1925, s 136-138; M I Sulimova, "O sobytijach 1917 goda", Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Velikaja oktjabrskaja sotsialisttjeskaja revoljutsija: Sbornik vospominanija*, Moskva 1957, s 120; *Leniniskij sbornik*, band 4, Leningrad

förstärkte denna övertygelse. Det tog flera veckor innan nyheterna började låta bättre.⁵⁹

Lenins pessimism under efterdyningarna till julidagarna bekräftas av Zinovjev. I slutet av 1920-talet erinrade han sig att Lenin vid den tiden antog att det låg en längre och djupare reaktionsperiod framför dem än vad som visade sig bli fallet.

Till och med de socialistiska tidningarna var fyllda av vilda historier om konspirationen den 3-5 juli och om Lenin själv. Ett sådant hav av lögner och förtal hade aldrig tidigare riktats mot någon annan person i världen. Lenins spioneri, hans förbindelser med den tyska generalstaben, hur han erhöll pengar, etc., var ämnen för artiklar, dikter och teckningar. Det är svårt att förmedla den känsla vi upplevde när det stod klart att fallet "Dreyfus" var verklighet, att lögner och förtal spreds i miljontals exemplar och cirkulerade i varenda by, i varenda verkstad ... Men trots att lögnen växte allt snabbare fanns det inget sätt att svara. Fienden blev alltmer oförskämmd och påhittig ... Förtalet hade redan spridit sig till avlägsna delar av landet och över hela världen ... Det var mörka, svåra dagar.⁶⁰

1925, s 319; Lenin, *Meddelande till Kamenev*, på marxists.org.

59 Sjtoman, "Lenin nakanune oktjabrja", s 114-115.

60 Zinovjev, "Lenin i Jiulskije dni", s 68-70.

Kapitel 3 Petrograd under reaktionen

Den stora kontrasten mellan den politiska atmosfär som rådde i Petrograd före julikrisen och de stämningar som var förhärskande i kölvattnet till den var särskilt tydlig under en annan mindre viktig händelse – den av regeringen anordnade begravningen av sju kosacker som hade dödats under strider med rebellerna under julidagarnas höjdpunkt.¹

Den provisoriska regeringen hade utnämnt lördagen den 15 juli till den dag då de dödade kosackerna skulle hyllas. Flera dagar i förväg började regeringstjänstemän, de centrala sovjetorganen, Statsdumans provisoriska kommitté och Petrograds stadsduma (kommunfullmäktige) arbeta för att öka allmänhetens intresse för tilldragelsen, som dess främjare såg som ännu ett sätt att misskreditera bolsjevikerna och uppvisa stöd för lag och ordning. Å stadsdumans vägnar vädjade Petrograds borgmästare Grigorij Schreider till ”alla som är lojala mot revolutionen och fylld av dess anda” att hedra de fallna kosackerna. Samtidigt beordrade centrala exekutivkommittén alla fabriker i huvudstaden att utse en delegation med 30 personer att delta på begravningen. Kommittén var oroliga för att den skulle bli en upprepning av fiaskot den 18 juni, och gav order om att arbetarna inte fick bära några banderoller eller plakat.

Att döma av pressredogörelser från själva begravningen var ansträngningarna att mobilisera stora folkmassor till tilldragelsen ytterst framgångsrika. *Golos soldata* rapporterade att Nevskij prospekt redan tidigt på morgonen hade antagit ”ett väldigt speciellt utseende”. Även om bara några få affärer höll öppet så fanns det folk överallt. Folkmassorna var tätast i området nära Petrograds största katedral, St Isakskatedralen, där den viktigaste mässan skulle äga rum. Folkmassor stod också längs vägen där processionen skulle gå, från katedralen till klostret Alexander Nevskij där de döda kosackerna skulle begravas.

Kvällen innan hade stadsinvånare tillsammans med de dödade kosackernas släktingar och vänner väntat i långa rader utanför St Isakskatedralen på sin tur att ge en sista hyllning. Inne i den enorma av ljus upplysta katedralen låg de döda kosackerna i öppna, vita kistor, medan kosacker med bistra ansikten stod vakt över sina fallna kamrater. När de väl hade kommit in i katedralen stannade många av de sörjande kvar där under resten av natten, så på morgonen var kyrkan helt full och bara inbjudna högt uppsatta ämbetsmän släpptes in. Dessa började anlända i god tid innan själamässan skulle börja. Representanter för olika ambassader, bland dem David Francis från USA, Joseph Noulens från Frankrike och Georg Buchanan från England, var och en åtföljd av en militärattaché i paraduniform, tog plats bredvid medlemmar från den ryska regeringen, den majoritetssocialistiska sovjetledningen, zemstvojätjänstemän och kommunadministratörer, representanter från handels- och industriområdena, sändebud från varenda kosackstyrka i Ryssland och från varje enhet på Petrogradgarnisonen, och delegationer från de största fabriker i huvudstaden liksom från en mängd mindre grupper och organisationer.

Strax före klockan 10 på förmiddagen kom Kerenskij till katedralen. Han såg enligt uppgift blek och nervös ut (han befann sig precis vid den svåraste tidpunkten under sina försök att bilda regering) medan han tittade på när den tidigare hovkören, St Isaks och Kazans gemensamma

¹ *Zivoje slovo*, 8 juli, s 2.

katedralkörer, och ärkebiskopens egen kör gick på led till de platser som var reserverade för dem. Katedralen tystades ner när Petrograds ärkebiskop, tillsammans med den georgiska ortodoxa kyrkans exark och medlemmar i den heliga synoden, klev upp på plattformen framför altaret för att inleda själamässan. I början av mässan lade en rad höga ämbetsmän ljusa sommarblommor nedanför kistorna. Bland de första att komma fram var en delegation kosacker som bar på en blomsterhyllning med inskriptionen: ”Till de som lojalt gjorde sin plikt och dödades av tyska agenter”. De följdes av kadetledarna Fjodor Roditjev, Pavel Miljukov och Vasilij Maklakov, som bar på en stor krans dekorerad i grönt och med texten: ”Till det fria Rysslands lojala söner som föll i strid med förrädare mot sitt land.” En positivt inställd observatör från *Zjivoje slovo* rapporterade, att när de samlade körens hundratals stämmor bröt tystnaden och intonerade en högtidlig psalm, så föll hela församlingen ner på knä. Under denna rörande mässa bekände den framstående kadeten Ariadna Tyrkova att hon hade hört själva Rysslands röst.

Själamässan varade i nästan tre timmar. I slutet av den satte vakterna tillbaka kistlocken och skruvade fast dem. Kistorna bars sedan ut av speciellt utvalda höga ämbetsmän till torget utanför katedralen, där kosacker och dragoner, regementen från Petrogradgarnisonen, flera militärorkestrar och en avdelning trumpetare hade samlats för processionen till klostret Alexander Nevskij. När den första kistan, buren av ministrar under ledning av Kerenskij, klev ut från katedralen beordrade befälhavaren för Petrograds militärdistrikt: ”Skyldra gevär!” Regementsfanor fladdrade i den mjuka brisen från Neva medan en ensam trumpetare spelade. Sedan rämnade luften av det höga dånet från Peter-Paulfästningens ceremonikanon. Kosackernas putsade sablar glittrade i den starka solen och på en officerares order höjdes en skog av bajonetter i honnör. Kerenskij steg fram. ”Medborgare!”, dånade han,

Medborgare, vi delar ett sällsynt, sorgligt, historiskt ögonblick ... Alla av oss måste buga inför hjältarna som föll på huvudstadens gator under kampen för fosterlandet, friheten och de ryska medborgarnas ärliga namn. Å regeringens vägnar säger jag till er att den ryska staten går igenom ett fruktansvärt ögonblick. Den står närmare att krossas än någonsin tidigare i sin historia ... Inför er alla förkunnar jag öppet att alla försök, oavsett varifrån de kommer, att underblåsa anarki och oordning, kommer att behandlas skoningslöst ... Inför de fallnas kroppar bönfaller jag er att tillsammans med oss svära att ni kommer att arbeta med oss för att rädda staten och friheten.

Kerenskij höjde sin högra hand och ropade, ”Jag lovar det!” Det blev en kort stunds tystnad, sedan sköt tusentals nävar i luften och ett vrål steg upp från folkmassan: ”Vi svär det!” De som stod närmast Kerenskij lyfte upp honom på sina axlar och bar honom till en väntande bil.

Procession började röra sig framåt. St Isakskatedralens klockor klämtade medan orkestrarna spelade den majestätiska nationalsången ”Vad strålande vår Gud i Sion är”. I ledningen för processionen gick trumpetare, och de följdes av en skvadron kosacker som bar lansar prydda med svart tyg; präster i svallande svarta skrudar bar höga kors, kyrkfanor och rökelsekar; flera rader med körgossar; höga kyrkodignitärer; och St Isaks och ärkebiskopens körer. De dödade kosackernas kvarlevor forslades på sju kanonlavetter som drogs av hästar. I sadeln på ridhästen bakom den sista lavetten satt en mager gosse på ungefär tio år – son till en av de dödade kosackerna – klädd i den typiska mörkblåa uniformen dekorerad med Donkosackernas rödbruna färger. I slutet på den långa kortegen gick regerings- och sovjetjänstemän, följda av delegationerna som hade varit närvarande

vid ceremonin och till synes oändliga led av militärtrupper.

När processionens främre led svängde från Morskajagatan in på Nevskij prospekt började klockorna i flera av de intilliggande kyrkorna att ringa och la sin klockringning till St Isakskatedralens. När processionen kom fram till Kazankatedralen stannade den för en kort mässa, en procedur som upprepades framför Znamenskijkyrkan. I och med dessa avbrott nådde inte processionen fram till sitt mål förrän sent på eftermiddagen. Märkligt nog gick tiden utan några incidenter.

Åskådarna vid kosackernas begravning kunde inte annat än ställa denna händelse mot den föregående månadens regeringsfientliga demonstrationer. Den 15 juli syntes det inte många arbetare, och som en journalist konstaterade ”spelade inte militörorkestrarna ’Marseljäsen’ en enda gång på vägen till kyrkogården.” En kommentator i *Retj* den 16 juli uttryckte stor tillfredsställelse med vad dessa offentliga sympatyttringar för de dödade kosackerna sa om hur de folkliga stämningarna uppenbarligen hade förändrats. ”Den 3-5 juli hade den stank som samlats under flera månader välut på gatorna, och med all sin fasa och motbudande natur visat vad de ’upproriska hantlangarnas’ och ’berusade slavarnas’ ohämmade makt leder till”, skrev han. ”Den 15 juli visade vilken frisk kärna som hade uppenbarat sig när revolutionens logik väl jagade bort detta avskum.” Begravningen av kosackerna var alltså både en ledsam och glädjande tilldragelse, avslutade skribenten i *Retj* – ledsam för de förluster som sörjdes och glädjande eftersom Ryssland nu kunde slå in på en period av ”nationell vitalisering”.

Det mest anmärkningsvärda med reaktionen efter julidagarna i Petrograd var hur snabbt det rådande politiska klimatet verkade ha förändrats. En journalist rapporterade vid den tiden: ”Skillnaden i stämningar mellan den 4 och 5 juli är så enorm att det är vilseledande att tala om det som en förändring – det är som om man plötsligt har förflyttats från en stad till en annan och upptäcker att man befinner sig bland andra människor och andra stämningar.”² Många år senare mindes vänstermensjeviken Vladimir Vojtinskij den 5 juli, då gatorna i Petrograd blev platsen för ”en kontrarevolutionär orgie” och då ”de Svarta hundradenas utsvävningar hotade att krossa segern över de upproriska”, som en av de sorgligaste dagarna i sitt liv.³

Så tidigt som 6 juli varnade den allryska exekutivkommittén för att de olagliga arresteringar och våldsamma handlingar som utfördes som vedergällning för hoten den 3-4 juli utgjorde ett allvarligt hot mot revolutionen (det vill säga mot tsarismens rykte och mot upprättandet av ett varaktigt demokratiskt politiskt system). Ett möte med Petrograds stadsduma den 7 juli avbröts hela tiden av rapporter om oroligheter över hela staden. En mensjevikisk deputerad förkunnade: ”Medborgare som ser ut som arbetare eller misstänks för att vara bolsjeviker riskerar hela tiden att misshandlas.” ”Fullt intelligenta personer genomför extremt antisemitisk agitation”, framhöll en annan deputerad. Som svar på dessa rapporter beslutade stadsdumans deputerade att skriva ett offentligt fördömande av gatuväldet. Det publicerades påföljande dag, och varnade allmänheten för att bli rov för ”oansvariga agitatorer som lägger all skuld för de katastrofer som landet har drabbats av på antingen judarna, bourgeoisien eller arbetarna, och ingjuter yttersta farliga tankar i de upphetsade

2 *Retj*, 7 juli, s 1.

3 V Vojtinskij, ”Godij pobed i porazjenij 1917 god” (Nicolaeovsky archives, Hoover Institution, Stanford, Kalifornien), s 209.

massornas sinnen.”⁴

I Petrogradpressen publicerades under denna period en ström av rapporter om plötsliga utbrott av aktivitet bland yttersta högergrupper. Bland dessa grupper var uppenbarligen en av de mest aktiva en grupp vid namn Heliga Ryssland, som enligt en artikel i *Izvestija* verkade utifrån en bokhandel på Pusjkingatan.⁵ Heliga Ryssland gav ut en egen veckotidning, *Groza* (Åskväder), bestående av en enda sida, som skyllde allt Rysslands elände på icke-ryssar, i synnerhet judar, och på socialister, liberaler, borgarklassen och proletariatet. Enligt *Groza* var det bara tsar Nikolaus II som kunde rädda landet från fullständig katastrof.⁶ Det fanns också täta pressrapporter om gatugatation för pogromer. Exempelvis publicerade *Petrogradskij listok* en artikel om ett möte i ett gathörn där flera talare vädjade till åhörarna att ”krossa judarna och borgarklassen eftersom de är ansvariga för det dödliga kriget.” En talare betonade speciellt ”judarnas dominans över den ryska demokratins centrala organ”. Den församlade folkmassan skingrades inte förrän den bröts upp av en avdelning soldater och milismän.⁷

Ungefär vid denna tid gjordes det razzior mot och förstördes flera av bolsjevikpartiets lokala expeditioner. På eftermiddagen den 9 juli gjorde till exempel soldater en räd mot partihögkvarteret i Litejnijdistriktet. Samma kväll angreps bolsjevikhögkvarteret i Petrograddistriktet av ”ett hundra av militärskolans kadetter som anlände i fyra lastbilar och en pansarbil.” Tre partimedlemmar i högkvarteret arresterades och en del pengar beslagtogs av kadetterna. En av kadetterna som stötte på dessa rubler frågade klenroget, ”Är det tyska pengar?”⁸ Inte bara judar och bolsjeviker utan också oberoende arbetarorganisationer och mensjeviker och SR-grupper fick känna på den här sortens aktioner. Således förstördes förlaget Trud, som tryckte mycket fackligt såväl som rent bolsjevikiskt material, fullständigt den 5 juli. Några få dagar senare gjordes det också en razzia mot metallfackets högkvarter, den största fackföreningen i Ryssland.⁹ En lokal mensjevikexpedition som råkade ligga intill bolsjevikernas högkvarter i Petrograddistriktet förstördes när den sistnämnda utsattes för en räd den 9 juli.¹⁰ Expeditionens personal hade redan lämnat för dagen.

Flera moderata socialistiska funktionärer var under dessa dagar inte lika framgångsrika att undvika de slag som primärt var riktade mot bolsjevikerna. Således misshandlades en representant från trudovikerna i den centrala exekutivkommittén illa och fängslades en kort period för att offentligt ha krävt att folk skall låta bli att kalla Lenin för spion innan hans fall hade undersökts ordentligt.¹¹ Och den 5 juli arresterades Marc Liber, en av de mest inflytelserika mensjevikerna i sovjeten och likaså en ärkekritiker av bolsjevikerna, av soldater som tog fel på honom och Zinovjev.¹²

Under samma period stötte Jurij Steklov (en framstående radikal socialdemokrat med nära band till de moderata bolsjevikerna) på sådana svårigheter inte en utan tre gånger. På kvällen den 7 juli gjorde en avdelning från Petrograds militärdistrikt en razzia mot hans lägenhet. Steklov ringde

4 *Golos soldata*, 7 juli, s 1; *Izvestija*, 7 juli, s 1; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 3, s 161.

5 *Izvestija*, 19 juli, s 5; *Gazeta kopejka*, 19 juli, s 2.

6 Se till exempel *Groza*, 20 augusti, s 1-2; 27 augusti, s 1-2.

7 *Petrogradskij listok*, 27 juli, s 1.

8 Tatjana Graf, ”V jiujskije dni 1917 g.”, *Krasnaja letopis* 1928, nr 2, s 47, *Novaja zjizn*, 21 juli, s 3.

9 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 3, s 149, 165, 319-320.

10 Graf, ”V jiujskije dni 1917 g.”, s 69-73; *Golos soldata*, 12 juli, s 3.

11 A Ilin-Zjenevskij, ”Bolsjeviki v tjurme Kerenskogo”, *Krasnaja letopis* 1928, nr 2, s 47.

12 *Izvestija*, 6 juli, s 7; *Den*, 6 juli, s 3.

omedelbart till Kerenskij, som anlände till platsen och övertalade soldaterna att lämna Steklov ifred. Men ett gäng civila medborgare och soldater, som var arga för att den första guppen hade åkt iväg tomhänta, samlades senare vid Steklovs dörr för att spöa upp honom. Återigen kallades Kerenskij ut, och återigen skyndade han sig och befriade Steklov, denna gång för att se till att Steklov lämnade lägenheten. Till synes delvis för att undvika sådana trakasserier lämnade Steklov nästa eftermiddag huvudstaden för att tillbringa några dagar i sitt sommarhus i Finland. Men han kom inte undan. Steklovs stuga låg intill Bontj-Bruevitjs stuga, där Lenin hade bott just innan julidagarna. På natten den 10 juli började militärkadetter, som var ute och letade efter Lenin men inte hittade honom hos Bontj-Bruevitj, söka igenom Steklovs hem, lade vantarna på Steklov och tvingade honom att återvända till Petrograd. Moskvasovjetens *Izvestija* kommenterade bedrövat om dessa händelser: ”Kadetterna är inte särskilt kunniga om våra skillnader.”¹³

Den 18 juli höll Dumans provisoriska kommitté ett sensationellt, vida omskrivet möte, ännu ett tecken i tiden. Under februaridagarna hade deputerade till statsduman bildat den Provisoriska kommittén för att hjälpa till att återställa ordningen. Jämte Petrogradsovjetens exekutivkommitté hade denna kommitté spelat en framträdande roll vid bildandet av den första provisoriska regeringen. Senare hördes inte särskilt mycket från den provisoriska kommittén. Dess 50 eller 60 aktiva medlemmar, under ledning av Michail Rodzjanko, verkade nöjda med att då och då hålla inofficiella diskussioner om regeringsproblem, och mindre ofta göra uttalande i politiska frågor där de var engagerade. Men i början av sommaren, då liberala och konservativa medlemmar i kommittén reagerade på angreppen från vänster och på regeringens uppenbara oförmåga att ta itu med de olösta problemen, blev kommitténs möten och uttalanden alltmer stridbara. I kölvattnet till utvecklingen i juni och juli blev inte så få deputerade övertygade om att Dumans delaktighet i störtandet av den gamla samhällsordningen hade varit ett tragiskt misstag, och att den ryska staten stod på randen till sammanbrott. Ganska många deputerade kom nu också till åsikten att Duman, Rysslands enda legalt valda representativa organ, var skyldig att försöka rädda landet genom att hjälpa till att skapa en stark regering utan något vänsterinflytande.

Denna uppfattning uttrycktes på ett kraftfullt sätt den 18 juli, vid ett möte som den provisoriska kommittén hade sammankallat för att formulera en offentlig deklaration angående den rådande politiska situationen, och på ett mer grundläggande plan diskutera Dumans handlingslinje.¹⁴ Vid detta möte gick två högerdeputerade, A M Maslenikov och Vladimir Purisjkevitj, den sistnämnde mest känd för sin inblandning i mordet på Rasputin, längst i att angripa den förhärskande situationen.

Maslenikov lade den mesta skulden för tragedierna som hade drabbat Ryssland på sovjetens ledare, som han kallade för ”drömmare”, ”galningar som framställer sig som pacifister”, ”obetydliga karriärister” och ”en grupp fanatiker, dagsländor och förrädare”. (Maslenikov ville göra gällande att de inblandade till största delen var judar, och han skiljde inte mellan moderata socialister och bolsjeviker.) Med många deputerades bifall föreslog han att hela Duman skulle kallas till ett

13 *Gazeta kopejka*, 8 juli, s 4; 11 juli, s 3; *Glos soldata*, 12 juli, s 3; *Izvestija Moskovskogo sovjeta rabotijj deputatov*, 13 juli, s 1.

14 Denna redogörelse för den provisoriska kommitténs möte den 18 juli grundar sig på A Drezden, red, *Burzjuazija i pomesjtjiki v 1917 godu: Tjastnije sovesjtjanija tjlenov Gosudarstvennoj dumij*, Moskva och Leningrad 1923, s 192-205.

officiellt möte och krävde att alla regeringsmedlemmar skulle avge rapport till den för en fullständig redovisning. Duman skulle sedan kunna avgöra hur regeringen skulle ombildas och vilken politik den skulle föra. ”Statsduman är en skyttegrav som försvarar Rysslands ära, värdighet och existens”, avslutade han. ”I denna skyttegrav kommer vi antingen att segra eller dö.”

Purisjkevitj uttryckte fullständig enighet med Maslenikov och gav speciellt uttryck för bitterhet mot alla de som fortfarande försvarade revolutionen vid en tidpunkt då, med hans ord, ”Varje patriot borde skrika från varenda tak: ’Rädda Ryssland, rädda fosterlandet!’ Hon balanserar på ruinens brant mer på grund av inre fiender än den utländska fienden.” Enligt Purisjkevitj behövde landet mest av allt en stark röst för att slå larm om de olyckor som hade drabbat Ryssland, och ett frikostigt användande av snaran. ”Om vi hade gjort av med tusen, tvåtusen, kanske femtusen skurkar vid fronten och flera dussin i eftertrupperna”, förkunnade han, ”så skulle vi inte ha drabbats av denna aldrig tidigare skådade vanära.” Det var idioti att begränsa hängningarna vid fronten, hävdade han, och syftade på återinförandet av dödsstraffet där. Istället ”är det nödvändigt att undanröja källan till problemen, inte bara deras konsekvenser.” Precis som Maslenikov betraktade Purisjkevitj sovjetens arbete som helt och hållet fördärvligt och väntade sig att Duman ”skulle tala barskt och kraftfullt och utmäta lämpliga straff till alla som har förtjänat det.” ”Länge leve statsduman”, ropade Purisjkevitj känslofullt mot slutet av sitt tal. ”Den är det enda organ som kan rädda Ryssland ... Och låt alla lömska krafter som klamrar sig fast vid den provisoriska regeringen förgöras ... Dessa krafter leds av personer som inte har något gemensamt med bönderna, soldaterna eller arbetarna, och de fiskar i grumliga vatten tillsammans med provokatörer som underhålls av den tyska kejsaren.”

Trots Maslenikovs och Purisjkevitjs kraftfulla retorik var den offentliga appell som den provisoriska kommittén slutligen antog återhållsam i tonen, även om den var för en stark regering (fri från inflytande från sovjeten) och totalt förpliktigande till krigsinsatserna. Dessutom avvisade kommittén uppfattningen att försöka kalla samman hela Duman ”för att utmäta straff”. En majoritet av de deputerade höll uppenbarligen med Miljukovs slutsats att en sådan åtgärd var olämplig.

Men för vänstern, och i synnerhet bolsjevikerna, var det förvisso svåra dagar, som senare skulle minnas av många revolutionära veteraner som kanske de hårdaste i partiets historia. I några tidiga memoarer om denna period berättade Alexander Ilin-Zjenevskij, redaktör för *Soldatskaja pravda*, om de problem som han stötte på när han letade efter en tryckpress som var villig att trycka de bolsjevikiska tidningarna. Ofta skickades han iväg med förolämpningar varhelst han visade sig, redan innan han hade presenterat sig, och han mindes att han undrade om det gick att säga att han var bolsjevik på grund av hur han såg ut.¹⁵ Kronstadtbolsjeviken Ivan Flerovskij beskrev en promenad som han och Lunatjarskij hade tagit tillsammans den 5 juli. På Nevskij prospekt, just nedanför Anitjkovbron, ”tog en karl som bar St Georgekorset på sitt rockslag fast [Flerovskij] och ropade, ’Här är dom ... anarkister ... den här är från Kronstadt!’” En fientligt inställd pöbel omringade genast Flerovskij och Lunatjarskij och drog iväg dem till generalstabens högkvarter. I sina memoarer erinrar sig Flerovskij i detalj de skakande ögonblick som följde. Torget som skiljde högkvarteret från Vinterpalatset användes vid denna tid för att organisera och inkvartera de militära styrkor som regeringen hade mobiliserat för att återställa ordningen. Det var fullt med tält, maskin-

15 A Ilin-Zjenevskij, *Ot fevralia k zachvatu vlasti: Vospominanija o 1917 g.*, Leningrad 1927, s 87.

gevär, artilleripjäser och uppradade gevär. När Flerovskij och Lunatjarskij leddes över området skakade rastlösa soldater hotfullt med nävarna och skrek obsceniteter åt de två ”tyska agenterna”.¹⁶

De bolsjevikiska tidningarna från perioden efter julidagarna innehåller massor av redogörelser för de förolämpningar som misstänkta vänsteranhängare utsattes för. Den 14 juli, till exempel, tryckte *Proletarskoje delo*¹⁷ ett plågat brev från två fängslade matrosar, Aleko Fadejev och Michail Michailov:

Den 7 juli klockan 9 på förmiddagen, när vi var på väg tillbaka till våra enheter i Kronstadt, greps vi plötsligt av en avdelning kadetter och fördes till generalstabens högkvarter ... När vi leddes fram på gatorna slog intelligentsian ner på oss, fast beslutna att döda oss. En del av angrifarna sa skandalösa saker om oss, att vi var tyska agenter ... När vi passerade örlogspersonalens byggnad bad till och med dörrvakten där våra vakter att ställa upp oss på stranden och skjuta oss ... Precis när vi kom fram till högkvarteret ... anlände en annan transport med tio arresterade personer. Alla hade misshandlats och blod rann från deras ansikten.

Många av de som hade frihetsberövats på detta sätt förhöordes och släpptes sedan fria. Men en del tillbringade veckor och till och med månader i fängelse. Trotskij, som fängslades på Korsfängelset, beskrev sina möten med en del av dessa fångar. En arbetare, Anton Ivasjin, misshandlades och arresterades på en offentlig badinrättning. Ivasjin råkade illa ut när han råkade höra några dragoner som nyligen kommit från fronten tala om hur Petrogradgarnisonen fick pengar från tyskarna, och avbröt sitt tvättande för att fråga om dragonerna faktiskt hade sett några bevis. Han släpades omedelbart till fängelset. En annan av Trotskijs medfångar, Ivan Piskunov, arresterades för en lika oförsiktig anmärkning. Av en slump stötte han på en gatudemonstration och hörde en soldat påstå att sex tusen rubel hade hittats i fickorna på en rebelsoldat som hade dödats under julidagarna. Han hann knappt slänga ur sig ”Det kan inte stämma!”, innan han fick stryk och släpades iväg.¹⁸ Även om det var täta incidenter av denna sort under reaktionen efter julidagarna, så är det mest anmärkningsvärda att bara en bolsjevik, Ivan Vojnov, en 23-årig hjälprea i *Pravdas* distribution, dödades. Den 6 juli arresterades Vojnov medan han delade ut exemplar av *Listok pravdij*. När han transporterades för att förhöras slog en av hans tillfångatagare honom i huvudet med en sabel. Den unge bolsjeviken dog omedelbart.¹⁹

Det är svårt att uppskatta hur många bolsjeviker som häktades under efterdyningarna till juli-upproret, delvis på grund av att många av de som arresterades snabbt släpptes fria och därmed inte räknades i de tillgängliga publicerade källorna, och också därför att politiska fångar fanns på många häkten spridda över hela huvudstaden. Grovt räknat trettio ”politiker”, bland dem Petr Dasjkevitj, Nikolaj Krylenko, I U Kudelko, Michail Ter-Aurutunians, Osvald Dzenis, Nikolaj Visjnevetskij och Jurij Kotsiubinskij, alla militära officerare och gräddan i militärorganisationens ledning på garnisonsnivå, hölls fängslade på det första milisdistriktets högkvarter. Ilin-Zjenevskij, som ofta passerade denna byggnad, erinrade sig senare hur han såg sina tidigare nära medarbetares välkända

16 I P Flerovskij, ”Julskij polititjeskij urok”, *Proletarskaja revoljutsija*, nr 7, s 83-84.

17 *Proletarskoje delo* gavs med början den 14 juli 1917 ut av den bolsjevikiska fraktionen i Kronstadtsovjeten som ersättning för *Golos pravdij*, som just förbjudits av myndigheterna.

18 Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 1, *Ot fevralja do oktjabrja*, Moskva och Leningrad 1925, s 206-211.

19 Institut istorij partij Leningradskogo obkoma KPSS, *Geroj oktjabrja, biografii aktivnych utjastnikov i provedenija oktjabrskogo voruzjennogo vostanija v Petrograde*, 2 band, Leningrad 1967, band 1, s 239-240. Som enda partimedlem att dödas under angreppen mot bolsjeviker efter julidagarna gjordes Vojnov till hjälte efter oktoberrevolutionen. Gatan där han överfölls döptes om till Vojnovgatan.

ansikten titta ut ur de gallerförsedda fönstren på sina celler. När de fick syn på honom brukade de le och vinka.²⁰

Omkring 150 fångar, en stor del av dem Kronstadtmatrosen som godtyckligt hade letats upp på gatorna, hölls fängslade i andra milisdistriktets högkvarter. I Korsfängelset hölls 131 ”politiker” fängslade, varav många misstänkta anhängare till den yttersta vänstern som hade fångats på gatorna, ofta bara för några förflugna ord. På Korsfängelset satt också några av regeringens mest värdefulla fångar – inklusive Trotskij, Kamenev, Lunatjarskij, Raskolnikov, Vasilij Sacharov, Rosjal, Remnev och Chaustov; en del av soldaterna från första kulspruteregementet som hade startat julidagarna; och Antonov-Ovsejenko, Dybenko och Chovrin från Tsentrobalt. Kvinnliga fångar, inklusive den beryktade Kollontaj, fängslades i Viborgdistriktets straffarbetsfängelse för kvinnor; tjugo bolsjeviker satt i omplaceringsfängelset; och mer än ett dussin partimedlemmar, förmodligen de som behövde medicinsk behandling, hölls fängslade på militärsjukhuset Nikolajevskij.²¹

Regimen på dessa häkten varierade avsevärt. Möjligen med undantag för maten var dock förhållandena i dem mycket mindre förtryckande än under tsarismen. Även om en betydande andel av personalen på de flesta fängelserna var kvar sedan tiden innan februarirevolutionen, så tenderade även dessa veteraner nu att vara relativt overseende. Raskolnikov erinrade sig att många av hans vakter på Korsfängelset var försiktiga mot, till och med rädda för, ”politiker”. Efter februarirevolutionen hamnade trots allt gårdagens höga ämbetsmän plötsligt i fängelse medan några av de tidigare internerna genast blev medlemmar i ministären. Fängelsepersonalen var naturligtvis rädd för att en sådan omsvängning skulle ske igen.²²

Bolsjeviker i gemensamma celler med flera interner hade det också relativt bra. De fångar som hade det svårast i kölvattnet till julidagarna var de som hölls fängslade i andra milisdistriktets högkvarter, där överbeläggning var ett problem, och de speciellt beryktade personerna, bland dem Raskolnikov, Trotskij, Kamenev och Lunatjarskij, som till en början hölls i isoleringscell i Korsfängelset.²³

Behandlingen av de fängslade bolsjevikerna varierade med de rådande politiska vindarna. Således var omständigheterna tuffast för ”politiker” just efter julidagarna, när den provisoriska regeringen verkade stark nog och när det såg ut som om bolsjevikerna var krossade för gott. När partiets lycka började vända blev fängelseregimen påtagligt friare. Efter några veckor flyttades till exempel Raskolnikov från isoleringen och blev förvånad att upptäcka att dörrarna till cellerna i Kors-

20 Ilin-Zjnevskij, *Ot fevralia k zachvatu vlasti*, s 93.

21 Ilin-Zjnevskij, ”Bolsjeviki v tjurme Kerenskogo”, s 48.

22 *Ibid*, s 51; Raskolnikov, ”V tjurme Kerenskogo”, s 137. Att döma av den unga medlemmen i bolsjevikernas distriktskommitté i Petrograd, Tatjana Grafs, memoarer verkar de av partiets medlemmar som kastades i fängelse i kölvattnet till julidagarna och som hamnade i militärsjukhuset Nikolajevskij ha haft den lindrigaste regimen. Graf minns sin förvåning när hon vid ett besök till sjukhuset för att lämna mat och kläder till tre bolsjeviker där inte kunde hitta dem. Senare fick hon höra att sjukhusets vakter utan att ha tillåtelse regelbundet lät fångarna gå ut på stan, ibland under flera dagar åt gången. Graf, ”V julsjki dni 1917 g.”, s 75.

23 I kvinnofängelset hölls Kollontaj också i isoleringscell. Under flera veckor tilläts hon inte lämna sin cell. Hon nekades ha kontakter med andra fångar och tilläts inte läsa. De små bitar av nyheter som hon lyckades snappa upp var alla dystra. Hon blev besatt av oro för partiets öde. Till slut blev hon allvarligt sjuk. När Maxim Gorkij och Leonid Krasin utfärdade en protest i pressen mot den hårda behandlingen av henne svarade *Zjivoje slovo* med en redogörelse för hur Kollontajs liv i fängelset ”egentligen” såg ut. Enligt denna fantasifulla berättelse var Kollontaj så nöjd med fängelsets borstj och kasja att när sympatisörer kom med en stor korg med sardiner, ost, skarpsill och stekt gås så gav hon bort alltihopa till sina medfångar. Kollontaj släpptes ur fängelset den 19 augusti. Kollontaj, ”V tjurme Kerenskogo”, s 37-41; *Zjivoje slovo*, 13 augusti, s 4.

fängelset nu stod öppna hela dagen. ”I och med att denna öppna-dörren-politik inleddes”, skrev han, ”förvandlades de enskilda cellerna till Jakobinska klubbar. Vi gick från cell till cell i högljuda grupper och argumenterade, spelade schack och delade med oss det vi hade läst i tidningarna.” Raskolnikov erinrade sig betydande meningsskiljaktigheter bland sina medfångar, och konstaterade att även om alla fångar trodde på proletariats slutgiltiga seger, så var, till skillnad från tiden före revolutionen – då politiska fångar vanligtvis var ideologiskt välskolade yrkesrevolutionärer – en stor del av hans kamrater på Korsfängelset unga människor som nyligen hade omvänts till bolsjevikernas sak. Som ett resultat av det förekom det täta, våldsamma debatter om revolutionär taktik mellan otåliga hetsporrar som ansåg att partiet hade gjort ett allvarligt misstag när det inte hade försökt gripa makten i juli, och äldre, erfarna, mer disciplinerade bolsjeviker som försvarade centralkommitténs taktik. När Raskolnikov vidhöll att det inte gick att gripa makten innan en majoritet av arbetarna stödde bolsjevikerna, svarade hetsporrarna att en energisk revolutionär förtrupp kunde gripa makten på egen hand i arbetarklassens intresse. Raskolnikov tillägger, att även om Trotskij helt och fullt hade stött centralkommitténs försiktiga politik under julidagarna, så kom han nu när han satt i fängelset ibland på andra tankar. ”Kanske vi skulle ha försökt. Tänk om fronten hade stött oss? Då skulle alltihop ha gått på ett annat sätt.” Men dessa förhastade tankar lämnade mycket snabbt plats för en mer logisk analys av de aktuella styrkeförhållandena.²⁴

Nästan alla de fängslade rebellerna tilläts ha skrivmaterial, och många drog fördel av den slappa säkerheten för att skicka petitioner, artiklar och meddelanden till omvärlden. En del fångar, som till exempel Rosjal, använde tiden för att börja skriva sina memoarer. Av internerna på Korsfängelset verkar den mest produktive skribenten ha varit Trotskij. Han tog sig bara tid för dagliga promenader och satt resten av tiden vid sitt skrivbord, och skrev politiska pamfletter och förberedde dagliga artiklar till den bolsjevikiska pressen.

En vecka efter sin arrestering skrev Kamenev en personlig vädjan till den centrala exekutivkommittén om hjälp med att påskynda rättegången mot honom:

Jag överlämnade mig till rätten på grund av att jag hade tilltro ... till att myndigheterna utan dröjsmål skulle presentera anklagelserna mot mig och att jag skulle få fullständiga möjligheter att förklara mig. Istället har det gått en hel vecka och jag har fortfarande inte träffat en enda representant från domstolsmyndigheterna ... Samtidigt har inlåsandet av mig berövat mig möjligheterna att offentligt kämpa mot det illvilliga förtalet om mina band till tyska pengar ... Jag vill tro att sovjeten inte kommer att tvinga mig att erkänna att de av mina kamrater som underlät att åtlyda dess direktiv [att överlämna sig till myndigheterna] handlade klokare än jag.²⁵

Något senare skrev en grupp politiska fångar, som bara identifierade sig som ”soldater som kastats i fängelse” en appell till ”kamrater cyklister och soldater i andra enheter som har anlänt från fronten”: ”Kära kamrater, ni vet att våra kamrater arbetare och soldater under mer än en månad har suttit i Petrograds fängelser utan rättegång ... Vet ni att många av våra kamrater soldater och arbetare anklagas för att vara förrädare bara på grund av att de har mod att kalla sig bolsjeviker? Det smärtar oss om ni känner till det och ändå förblir tysta ... [men] vi tror inte att så är fallet ... Vi tror att ni redan står på vår sida, att ni sympatiserar med oss och att ni kommer att hjälpa oss.”²⁶ Det finns inga

24 Raskolnikov, ”V tjurme Kerenskogo”, s 138, 142, 144-145, 155.

25 *Rabotji i soldat*, 29 juli, s 1.

26 *Soldat*, 20 augusti, s 3.

rapporter om några svar på dessa appeller.

De bolsjeviker som fortfarande hade sin frihet gjorde allt de kunde för att hjälpa de arresterade kamraterna, mobiliserade allmänhetens oro för deras svåra belägenhet och upprätthöll starkast möjliga tryck mot regeringen för att den skulle släppa dem fria. Bolsjevikernas Petersburgkommitté bildade en speciell organisation, ”Proletära Röda korset”, för att samla pengar till fångarna och deras familjer. Det inrättades också ömsesidiga hjälporganisationer på distriktsnivå.²⁷

Efter flera veckors internering och de ökande tecknen på en möjlig högerkupp, började vissa av fångarnas tappa tålamodet, trots de förbättrade förhållandena i fängelset. Det som verkar ha gjort fångarna mest betryckta var regeringens planlösa behandling av deras fall – i synnerhet vad gäller att förhöra och formellt anklaga dem. Att fördömas som tysk agent retade också varenda fånge, inklusive den vanligtvis mycket kontrollerade Trotskij. ”I våra stenceller trycker detta förtal ner oss som en våg av kvävande gas”, berättade en fånge senare.²⁸

Internernas ökande frustration återspeglades i deras allt bittrare brev och uttalanden, som framförallt publicerades i vänsterpressen. Den 2 augusti slog politiska fångar i andra milisdistriktets högkvarter in på en ny väg för att protestera mot sin behandling, och inledde en hungerstrejk.aktionen avbröts tre dagar senare efter att företrädare för den centrala exekutivkommittén garanterat att fångarnas fall skulle tas om hand utan dröjsmål, och att personer mot vilka det inte fanns några specifika anklagelser snart skulle befrias.²⁹ Med början i mitten av augusti befriades efterhand interner på andra milisdistriktets högkvarter, och så småningom stimulerade denna framgång en våg av hungerstrejker på andra fängelser. Med tiden skulle dessa protester väcka sympati hos en stor del av Petrograds befolkning. Men för tillfället befriades faktiskt bara en mycket liten andel av de fängslade bolsjevikerna.

27 Ilin-Zjenskij, ”Bolsjeviki v tjurme Kerenskogo”, s 51-52.

28 Raskolnikov, ”V tjurme Kerenskogo”, s 149.

29 Ilin-Zjenskij, ”Bolsjeviki v tjurme Kerenskogo”, s 55-58; *Izvestija Kronstadtskogo sovjeta*, 8 augusti, s 3.

Kapitel 4 Förtrycket misslyckas

Många dåtida observatörer såg den tydliga förändringen av hur bolsjevikerna uppfattades, och de till synes avgörande åtgärder som den provisoriska regeringen direkt efter juliupproret hade vidtagit för att återställa ordningen, och lutade åt att tro att bolsjevikerna hade lidit ett dödligt nederlag, vilket utan tvekan var ett önsketänkande. Som en tidningsredaktör självsäkert skrev vid denna tidpunkt: ”Bolsjevikerna är komprometterade, misskrediterade och krossade. Än mer, de har kastats ut ur Rysslands liv, deras läror har visat sig vara ett oåterkalleligt misslyckande och de har vanhedrat sig själv och sina anhängare inför världen och för tid och evighet.”¹ Och som en annan skribent, en kadet, framställde det: ”Bolsjevikerna är hopplöst komprometterade ... Bolsjevismen har dött en snabb död ... [Den] har visat sig vara en bluff uppblåst av tyska pengar.”²

I efterhand kan man se att de som i mitten av sommaren 1917 lättsinnigt avskrev bolsjevismen som en stark politisk kraft fullständigt underlät att ta hänsyn till Petrogradmassornas grundläggande intressen och stora potentiella kraft, och den enorma dragningskraft som ett revolutionärt politiskt och socialt program som bolsjevikernas program hade på dem. Samtidigt vilseleddes dessa personer uppenbarligen av alla de tuffa påbud som strömmade ut från Vinterpalatset. De läste in en målmedvetenhet och styrka i den provisoriska regeringens handlingar som den helt enkelt inte hade. Trots Kerenskij's flammande hårda retorik tillämpades nästan ingen av de mer omfattande repressiva åtgärder som ministären antog under denna period fullt ut, och de lyckades inte uppnå sina mål. Politiken att få civila att lämna ifrån sig vapen och ammunition, till exempel, stödde tidigt på hinder och regeringen ägnade sig inte åt den särskilt länge. Av de många enheter på Petrogradgarnisonen där bolsjevikerna hade ett starkt fäste avväpnades egentligen bara Första kulspruteregimentet, 180:e infanteriregementet och grenadjärregimentet. Även om ett betydande antal personer på de radikaliserade enheterna förflyttades till fronten i juli och augusti, så upplöstes, i motsats till de ursprungliga avsikterna, ingen av dessa enheter fullständigt. Vad gäller regeringens uttalade mål att arresteras och snabbt ställa ledarna och anhängarna till juliupproret inför rätta, så arresterades visserligen många bolsjeviker efter att upproret hade fallit samman, men huvuddelen av partiets grovt räknat 32.000 medlemmar i Petrograd besvärades aldrig av myndigheterna. De vänsteranhängare som verkligen arresterades åtalades aldrig formellt på ett tag, om någonsin, och oktoberrevolutionen kom emellan innan någon av dem ställdes inför rätta.

Olika faktorer bidrog till denna situation. Den provisoriska regeringens grundläggande svaghet och brist på trovärdighet bland massorna var sannolikt de viktigaste skälen till att den inte lyckades avväpna de civila. Det officiella motivet för att kräva in vapnen var att soldater som attackerades vid fronten var i trängande behov av dem. Regeringens främsta skäl för att vidta denna åtgärd var i själva verket att minska risken för nya civila stridigheter genom att konfiskera handvapen, gevär och maskingevär som arbetarna hade fått tag på under februaridagarna, och som de hade använt i juli för att skrämra regeringen och sovjeten. De centrala sovjetorganen stödde dessa ansträngningar. Men de flesta fabriksarbetare var misstänksamma mot regeringens avsikter och oroades över vad de ansåg vara den ökande faran för en kontrarevolution och var mot vapenkonfiskeringarna.

1 *Zivoje slovo*, 8 juli, s 2.

2 *Retj*, 7 juli, s 1.

Även om många civila lydde och lämnade in sina vapen omedelbart efter att regeringen hade utfärdat sin order, så blev det snart uppenbart att de flesta arbetare som hade vapen var ovilliga att lämna in dem frivilligt. Till slut gjorde regeringstrupper räder mot fabriker och mot vänsteranhängares lokaler där man misstänkte att vapen gömdes. Dessa fiskeexpeditioner lyckades sällan hitta några vapen och upphörde mot slutet av juli. Resultatet av dem blev framförallt att förhållandena mellan fabriksarbetarna och myndigheterna försämrades.

Att många militärenheter där bolsjevikerna hade ett starkt inflytande lyckades undvika att bli avväpnade var sannolikt delvis ett resultat av att de, så fort den nya Kerenskijregimens planer rörande garnisonen blev kända, offentligt tillbakavisade sitt tidigare agerande och innerligt lovade att vara lojala mot regimen. Att regeringens planer att förflytta bolsjevikdominerade trupper från huvudstaden bara delvis förverkligades berodde till viss del på att befälhavarna vid fronten hade tillräckligt med bekymmer som det var och förståeligt nog var obenägna att acceptera så otillförlitliga förstärkningar. Dessutom var det ingen lätt uppgift att på ett rättvist sätt avgöra vilka bland de 215.000 till 300.000 soldaterna i Petrogradgarnisonen som faktiskt förtjänade att bestraffas genom att transporteras till fronten. Även i de mest aggressiva regementena hade bara en mycket liten del av soldaterna medvetet agerat för att störta regeringen i juli. Befälsområdet i Petrograds militärdistrikt var desorganiserat och oundvikligen blev många oskyldiga enheter summariskt bestraffade genom att transporteras ut ur huvudstaden, medan en del trupper som hade gjort uppror i juli fortfarande var kvar i Petrograd i oktober.

Det faktum att bara en liten andel av bolsjevikernas ledare arresterades efter julidagarna berodde delvis på den allryska exekutivkommitténs envisa insisterande på att aktioner bara skulle vidtas mot individer, inte hela politiska grupper. Den provisoriska regeringen innehöll förstås ingen Cavaignac, och det berodde delvis på att regeringsministrarna med rätta var oroliga för att regeringen inte skulle kunna kontrollera de massiva protester som ett officiellt understött, urskillningslöst angrepp på vänstern säkert skulle utlösa. Under reaktionen som följde på julidagarna utsattes förvisso en del vänstergruppers lokaler för militära angrepp. Dagens sovjetiska historiker ser dessa angrepp som en del av en medveten kampanj i full skala från regeringen för att krossa hela den bolsjevikiska organisationen och överhuvudtaget den stridbara arbetarrörelsen. Men en sådan tolkning klarar inte en noggrann granskning. När vart och ett av de mer omfattande militära angreppen efter julidagarna undersöks närmare upptäcker man att med några få undantag (bland de mest framträdande av dessa var regeringens razzior mot Ksjesinskajapalatset och *Pravdas* lokaler), så hängde det ena eller andra angreppet mot en bolsjevikisk distriktskommitté eller partioberoende arbetarorganisation eller fabrik antingen direkt samman med regeringens försök att konfiskera vapen, eller så genomfördes de på initiativ av någon nitisk, anonym tjänsteman på lägre nivå, ofta en kvarleva från tsarregimen, utan godkännande från högre myndigheter.

Det var till exempel fallet med razzian den 9 juli mot bolsjevikernas högkvarter i Litejniydistriktets centrum. Flera dagar före attacken hade Litejniys distriktskommitté utan att veta om det flyttat in i nya lokaler i en byggnad som också inhyste ett regionalt underrättelsekontor. För personalen på detta kontor var varenda bolsjevik en tysk agent. De valde på eget initiativ påföljande söndag för att

med våld vräka sina nya grannar.³ På liknande sätt inleddes och leddes samma dags razzia mot bolsjevikpartiets högkvarter i Petrograddistriktet, som slutade med att en intilliggande mensjevik-lokal förstördes, av yngre officerare knutna till Petrograds militärdistrikt. Utforskningar av journalister avslöjade senare att attackstyrkan inte hade några tillstånd, och talesmän för regeringen och till och med general Polovtsev själv förnekade kännedom om operationen.⁴

Razzior i förorten Sestroretsk vid denna tidpunkt var också uppenbarligen resultatet av överdriven nit från lägre militärpersonals sida. När medlemmar i en lokal jaktklubb i Sestroretsk slängde iväg några skott mot tältande soldater drog soldaterna förhastat slutsatsen att fabriksarbetarna var ansvariga och rapporterade detta till högkvarteret i Petrograds militärdistrikt. General Polovtsev svarade med att beordra sina trupper att avvärja några arbetaravdelningar som man visste fanns i Sestroretskfabriken. Detta ägde rum innan den provisoriska regeringens order att lämna in vapen hade publicerats, men ändå tillkännagav befälhavaren för den styrka som skickades till Sestroretskfabriken att alla vapen som tillhörde civila, oavsett om de tillhörde arbetaravdelningen eller inte, skulle konfiskeras. Trots att stora mängder vapen och ammunition lämnades in så arresterade regeringstrupper dessutom sju vänsterorganisatörer och sökte igenom och förstörde mängder av privata lägenheter och arbetarorganisationers lokaler i själva staden Sestroretsk.⁵ Uppenbarligen på grund av att general Polovtsev inte kunde, eller mer troligt inte ville, kontrollera sina underordnades många överdrifter så fräntogs han, på den centrala exekutivkommitténs begäran, sitt befäl den 13 juli.⁶

Varför det tog så lång tid att åtala de bolsjeviker som hade arresterats efter juliupproret, och varför ingen ställdes inför rätta, är komplicerade frågor. För det första är det frågan varför regeringen inte aktivt väckte åtal i samband med anklagelserna för att de var tyska agenter. Flera sammanhängande faktorer kan ligga bakom det. Även om det idag är uppenbart att pengar från tyska källor överfördes till bolsjevikerna under den revolutionära perioden, så vet vi att regeringens rättsfall vid tiden för juliupproret var långtifrån fullständigt. Och så tillfångatogs aldrig Lenin – den centrala figuren i den påstådda konspirationen. Många av de som arresterades efter julidagarna plockades in och låstes in bara för några förflugna ord. Att åtala dem hade bara blivit generande för regeringen.

De anklagelser om delaktighet i organiseringen av upproret som riktades mot många häktade lägre bolsjevikledare, speciellt de från militärorganisationen, hade avsevärt starkare grund. De delar av den officiella undersökning om bakgrunden till och utvecklingen av juliupproret som har publicerats, visar att regeringen hade samlat ihop en hel del övertygande bevis för den viktiga roll som aktivister från militärorganisationen och Petersburgkommittén spelade för att organisera och sprida upproret.⁷ Varför en del av dessa personer inte snabbt ställdes inför rätta är en verklig gåta. En del av förklaringen kan vara att deras fall drunknade bland alla de många fler helt igenom svaga fall som drevs vid samma tidpunkt. Många av de bolsjeviker, vars viktiga roll för att organisera juliupproret gick att slå fast mest definitivt, anklagades dessutom också för den mycket mer svår-

3 Vsejojuznaja Kommunistitjeskaja partija (bolsjevikov), *Vtoraja i Tretia petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij bolsjevikov v jjule i oktjabre 1917 goda: Protokolij*, Moskva-Leningrad 1927. *Novaja zjizn*, 21 juli, s 3.

4 *Izvestija*, 12 juli, s 4.

5 *Ibid*, 12 juli, s 5; 13 juli, s 3; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 3, s 175.

6 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 3, s 180-181.

7 Se till exempel I Tobolin, red, ”Jiulskije dni v Petrograde”, *Krasniji archiv*, 1927, nr 4, s 1-63 och nr 5, s 3-70.

bevisade anklagelsen att ha konspirerat med tyskarna. Utan tvivel påverkade detta förberedelserna av deras fall.

På ett mer grundläggande plan visar tillgängliga bevis framförallt att den anfäktade provisoriska regeringen, som bara var fem månader gammal, helt enkelt var illa rustad för att på ett effektivt sätt hantera ett juridiskt problem av denna karaktär och omfattning. I kölvattnet till februaridagarna hade det upprättats institutioner och procedurer för att utreda och åtala den gamla regimen ämbetsmän. Men inte förrän efter julidagarna tvingades den provisoriska regeringen ta itu med problemet att hantera ett omfattande folkligt uppror – lämpliga förfaranden måste slås fast efterhand och anpassas för ändamålet. Inom ministären orsakades dröjsmål av åsiktsskillnader rörande vilka stadgar i den tsaristiska strafflagstiftningen som kunde tillämpas på den rådande situationen. Även om regeringen hade det goda omdömet att lägga det övergripande ansvaret för att utreda och åtala de anklagade upprorsmakarna i händerna på en enda myndighet (N S Karinskij, åklagare i Petrograds appellationsdomstol), så blev av nödvändighet flera underordnade militära och civila myndigheter också inblandade. Samordningen mellan dessa myndigheter var antingen dålig eller icke existerande. Det orsakade ytterligare förvirring och dröjsmål.

Man bör också komma ihåg att den provisoriska regeringens och dess enskilda departements arbete var särskilt oordnat i efterdyningarna till julidagarna. I efterhand är det uppenbart att regeringens mest avgörande problem, om den skulle överleva, var att på något sätt lugna ner oron bland massorna och på ett avgörande sätt ta itu med den yttersta vänstern. Men för den provisoriska regeringens ansatta män var detta ingalunda uppenbart. Från den 2 juli, då den första koalitionen bröt samman, fram till den 23 juli, när Kerenskij till sist lyckades sätta ihop en fullständig ministär, stod som vi har sett Ryssland utan en verkligt fungerande regering. Det såg ut som om bolsjevikerna hade slagits ner för gott och det mesta av Kerenskij's tid upptogs fullt förstäligt av politiska diskussioner med målet att bilda en ny koalition och planera för en stabilisering av fronten. Efter förhandlings-sessioner som hållit på hela natten i Vinterpalatset lämnade Kerenskij Petrograd för Mogilev, Pskov eller något annat ställe vid fronten för att överlägga med sina militärbefälhavare.

Under denna period flyttades enskilda ministrar från den ena regeringsposten till den andra som kort i en kortlek. Det gällde inrikes- och justitieministerierna, de departement som var närmast inblandade i diskussionerna rörande ”affären 3-5 juli”. Efter Lvovs avgång den 8 juli blev Tsereteli inrikesminister. Den 24 juli ersattes han av Nikolaj Avksentjev, som arbetade fram till slutet av augusti, då även han avgick. I justitieministeriet ersattes den avsatte Pereverzev den 11 juli av Ivan Jefremov. I den regering som tillkännagavs den 23 juli blev Alexander Zarudnij justitieminister. Zarudnij ersattes den 25 september av Pavel Maljantovitj. Resultatet av dessa ständiga ministerbyten var kaos. Det kunde inte ha blivit på något annat sätt.

Samtidigt ökade allmänhetens krav på att något skulle göras åt de fängslade vänsteranhängarna – från liberala och konservativa som var ivriga att utan dröjsmål avslöja bolsjevikerna fullständigt, och från socialister som var lika beslutsamma att bolsjevikerna antingen skulle åtalas och ställas inför rätta eller släppas fria. Uppenbarligen i förhoppningen att tysta dessa kritiker publicerade Karinskij den 21 juli en rapport om hur förhören förlöpte. Rapporten lade hela skulden för att ha främjat, organiserat och lett juliupproret på bolsjevikerna. Vad gällde anklagelserna mot partiet för

spioneri drog rapporten slutsatsen att bland andra Lenin, Zinovjev, Kollontaj, Sacharov, Raskolnikov och Rosjal hade kommit överens med Rysslands fiender ”om att hjälpa till att desorganisera den ryska armén och eftertruppen ...; för detta ändamål organiserade de med hjälp av pengar som de fått från dessa länder ett väpnat uppror mot den rådande samhällsordningen.”⁸ I sin rapport lade Karinskij bara fram ytterst svaga indicier som stöd för dessa anklagelser, och gjorde upprepade hänvisningar till mer påtagliga bevis som inte kunde offentliggöras just då. Som väntat utlöste rapporten ett ramaskri från vänstern. Som *Novaja zjizn* uttryckte det: ”Det är svårt att förstå varför vi istället för en objektiv redogörelse för vad som hände får något som i själva verket är ett åtal ... Slutsatserna följer inte av förutsättningarna ... Den del av rapporten som handlar om förräderiet är så oklar och ytlig att det är häpnadsväckande att åklagarmyndigheten kunde publicera den.”⁹

Med tanke på den tendentiösa karaktären hos Karinskij's rapport rekommenderade Martov att den centrala exekutivkommittén skulle övertala regeringen att tillåta de arresterade vänsteranhängarna att försvara sig själva under rättegångarna. Han krävde också att man skulle försöka få med representanter från den centrala exekutivkommittén i regeringens undersökningskommission. Ett mått på den stora upprördhet som Karinskij's handling utlöste är det faktum, att en majoritet av kommitténs medlemmar, trots sin motvilja mot bolsjevikerna och sin grundläggande lojalitet mot regeringen, genast godtog båda rekommendationerna. De antog också ett offentligt uttalande där de starkt protesterade mot publiceringen av material från de preliminära undersökningarna av fallen från 3-5 juli innan undersökningarna var klara, och fördömde ”detta klara lagbrott” som ett illavarslande tecken på att det nya domstolssystemet hade ärvt de gamla tsaristiska domstolarnas värsta drag. Samtidigt återstod det till och med att formellt förhöra många av de fängslade bolsjevikerna, och för arbetare och soldater blev deras besvärliga belägenhet en omtalad rättsskandal. De möjligheter som kunde ha funnits direkt efter julidagarna att en gång för alla skandalisera bolsjevikerna och deras sak försvann snabbt, och regeringen tvingades gradvis släppa de bolsjevik som den hade fängslat.

Att regeringens försök efter julidagarna att kväsa och misskreditera bolsjevikerna på det hela var ineffektiva blir uppenbart när man undersöker den bolsjevikiska centralkommitténs, Petersburg-kommitténs och militärorganisationens tillstånd och aktiviteter under andra halvan av juli och början av augusti. Av centralkommitténs nio medlemmar som valdes vid aprilkonferensen var exempelvis bara Kamenev bakom lås och bom. Behovet att hålla sig dolda gjorde det mycket svårare för Lenin och Zinovjev att arbeta, men ändå var ingen av dem helt förlorad för partiet. Zinovjev upprätthöll och ökade i själva verket sina journalistiska bemödanden, medan Lenin fortfarande hade inflytande över utformandet av bolsjevikernas politik med hjälp av täta skriftliga rapporter från Razliv och Finland.¹⁰ De luckor som hade uppstått genom att ledande bolsjevikiska funktionärer i Petrograd satt i fängelse eller hade gömt sig, fylldes dessutom av Josef Stalin och Jakov Sverdlov, tillsammans med Moskvaedarna Felix Dzerzjinskij, Andrej Bubnov, Grigorij

8 *Izvestija*, 22 juli, s 7.

9 *Novaja zjizn*, 23 juli, s 1; se även A S Farfel, *Borba narodnych mass protiv kontrrevoljutsinnoj justitsij vremennogo pravitelstva*, Minsk 1969, s 98.

10 G E Zinovjev, *Sotjinenija*, 16 band, Moskva 1923-1929, band 7. För en utmärkt analys av Zinovjev's arbete 1917, se Myron Hedlin, ”Zinoviev's Revolutionary Tactics in 1917”, *Slavic Review*, vol 34, nr 1 1975, s 19-43.

Sokolnikov och Nikolaj Bucharin, som alla valdes in i centralkommittén i slutet av juli.¹¹

Under sansad ledning av Sverdlov, en outtröttlig ung administratör från Uralområdet som var chef för partisekretariatet, inrättade sig centralkommittén stillsamt i en anspråkslös lägenhet utanför stadens centrum. I mitten av 1920-talet, då offentlig kritik av högre partiorgan fortfarande tolererades, erinrade sig Ilin-Zjenevskij med ohöljd nostalgi hur centralkommittén fungerade på denna tid:

I stort sett varje dag brukade jag gå [till centralkommitténs högkvarter] ... och möttes ofta av en lugn familjescen. Alla satt vid matbordet och drack te. På bordet ångade en stor samovar hemtrevligt. L R Menzjinskaja [en av sekreterarna] stod med en handduk över axeln och sköljde glas, torkade av dem och hällde upp te till alla kamrater som anlände ... Oavsiktligt kommer jag att tänka på centralkommitténs nuvarande högkvarter. [Vi har] en jättelik byggnad med en labyrinth av avdelningar och underavdelningar. På varenda våning flänger det omkring en enorm massa anställda som febrilt färdigställer överhängande uppgifter. Med de utvidgade funktioner som centralkommittén har idag så kan den givetvis inte fungera på något annat sätt. Men det är ändå lite sorgligt att den tid då enkla och opretentiösa, men ändå djupt kamratliga och förenade, ansträngningar var möjliga är förbi och aldrig kommer att återvända.¹²

Under de första veckorna efter juliupproret skapade stängningen av *Pravda* problem för centralkommittén. Den kunde inte ge ut en regelbunden tidning igen förrän i början av augusti.¹³ Men redan i mitten av juli, medan reaktionen hade herraväldet i Petrograd, kände sig Sverdlov så själv-säker om partiets framtid att han telegraferade partikommittéerna på landsbygden att ”stämningarna i Piter är ståndaktiga och hjärtliga. Trots stora svårigheter håller vi oss lugna. Organisationen är inte krossad.”¹⁴

Den 13 juli, mindre än två veckor efter juliupproret, lyckades centralkommittén sammankalla en två dagar lång hemlig strategikonferens i Petrograd. Mötet samlade medlemmar från centralkommittén, funktionärer från militärorganisationen och representanter från partikommittéerna i Moskva och Petrograd,¹⁵ och hade som främsta syfte att utvärdera de förändringar av den politiska situationen som juliupproret hade orsakat och formulera lämpliga taktiska direktiv för att vägleda underordnade partiorganisationer i hela Ryssland. Konferensens betydelse visar sig i det faktum att Lenin speciellt förberedde ett antal teser som den skulle överväga, där han skarpt avvek från sin taktiska ståndpunkt från före juli.¹⁶ I dessa teser hävdade Lenin att kontrarevolutionen, med fullt stöd från mensjeviker och SR-arna, hade lyckats ta full kontroll över regeringen och revolutionen. Inte bara de moderata socialistpartierna utan också sovjeten hade blivit ”kontrarevolutionens fikonlöv”.

11 En ny centralkommitté valdes vid den sjätte kongressen. Medlemmarna i den var Ja A Berzin, A S Bubnov, N I Bucharin, F E Dzerzjinskij, L B Kamenev, A M Kollontaj, N N Krestinskij, V I Lenin, V P Miljutin, M K Muranov, V P Nogin, A I Rykov, F A Sergev, S G Sjaumjan, I T Smilga, G Ja Sokolnikov, J V Stalin, Ja M Sverdlov, L D Trotskij, M S Uritskij och G E Zinovjev.

12 A F Ilin-Zjenevskij, ”Nakanune oktjabrija”, *Krasnaja letopis*, 1926, nr 4, s 15-16.

13 Se nedan, s 77-78.

14 Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Perepiska sekretariata TsK RSDRP(b) s mestnymi partijnymi organizatsijami: Sbornik dokumentov*, band 1, *Mart-oktjabr 1917 g.*, Moskva 1957, s 22.

15 Bland de omkring 15 höga partifunktionärer som deltog vid detta möte fanns Sverdlov och Nogin från centralkommittén, Gleb Bokij, Vjatjeslav Molotov, Saveljev och Volodarskij från Petersburgkommittén, och Bubnov, Olminskij, Sokolonikov, Bucharin och Aleksej Rykov från Moskva.

16 De finns under rubriken *Det politiska läget (fyra teser)*, på marxistarkiv.se. För bakgrunden till och en tolkning av dessa teser, se A M Sovokin, ”Rassjirennoje sovesjtjanje TsK RSDRP(b) 13-14 jiuilija 1917 g.”, *Voprosij istorij KPSS*, 1959, nr 4, s 130-131.

De framtidsperspektiv som Lenin skisserade härrörde direkt ur denna bedömning av det rådande läget. Nu när kontrarevolutionen hade befäst sig och sovjeterna var maktlösa fanns det enligt hans bedömning inte längre några möjligheter att revolutionen skulle kunna utvecklas fredligt. Partiets linje före juli att överföra makten till sovjeterna, och den viktigaste bolsjevikiska parollen ”All makt åt sovjeterna”, måste överges. Den enda taktiska inriktning som återstod för partiet var att förbereda ett slutligt väpnat uppror och överföra makten till proletariatet och fattigbönderna. (I samtal med Ordzjonikidze vid denna tidpunkt talade Lenin om möjligheten av ett folkligt uppror i september eller oktober och behovet att inrikta bolsjevikernas aktivitet på fabrikskommittéerna. Ordzjonikidze säger att Lenin sa att fabrikskommittéerna måste bli organ för upproret.)¹⁷

För att förstå hur deltagarna i centralkommitténs konferens den 13-14 juli svarade på Lenins direktiv bör vi komma ihåg följande faktorer. Även om det finns tecken på att Lenin i mitten av juni (det vill säga innan julidagarna) hade givit upp eventuella förhoppningar om att kunna överföra makten till sovjeterna utan väpnad kamp, så verkar det för det första som om han bara delade denna uppfattning med några få nära medarbetare.¹⁸ För partiet i stort gav hans ansträngningar att förhindra ett förhastat uppror under andra hälften av juni intryck av att händelserna hade lugnat ner hans uppfattningar. De tankar han uttryckte i dessa teser kom således som en blixtrå från klar himmel. För det andra ledde den linje som Lenin nu tänkte sig ånyo oundvikligen till debatter om grundläggande teoretiska antaganden som hade skylts över vid aprilkonferensen och som skulle ha diskuterats vid den stundande partikongressen. Som vi kommer att se stod Lenins bedömning av det rådande läget till slut i direkt motsats till många av bolsjevikledarnas stämningar och uppfattningar. De kunde till skillnad från Lenin personligen bedöma reaktionens effekter och stod dagligen i kontakt med ledarna för mensjevikernas och SR-arnas vänster och Petrogradmassorna i allmänhet.

Det har inte publicerats några officiella protokoll från bolsjevikledningens överläggningar den 13-14 juli. Utifrån dåtida dokument om överläggningarna vet vi att Lenins teorier var ämne för hårda diskussioner.¹⁹ Volodarskij från Petersburgkommittén och Nogin och Rykov från Moskva ifrågasatte ”varenda central fråga som berörs i dessa teser.”²⁰ Det finns också belägg för att Zinovjev, som var lika hård motståndare till Lenins linje som Volodarskij, Nogin och Rykov, men som inte var med på konferensen, skriftligen gjorde sina åsikter kända för deltagarna.²¹ Sverdlov, Stalins framtida utrikesminister Vjatjeslav Molotov, som då var en butter politisk aktivist i tjugooårsåldern, och Saveljev gick troligen i spetsen för att anta Lenins linje. Vid omröstningen om teserna blev de bestämt avvisade, tio av de femton partifunktionärer som deltog på konferensen röstade mot dem.²²

17 S Ordzjonikidze, ”Iljiti v juijskije dni”, *Pravda*, 28 mars 1924, s 4. Detta uttalande från Lenin har redigerats bort från en del upplagor av Ordzjonikidzes memoarer. Se till exempel S Ordzjonikidze, *Put bolsjevika*, Moskva 1956.

18 Enligt Podvojskij talade Lenin med honom om behovet att förbereda massorna för ett väpnat uppror omedelbart efter demonstrationen den 18 juli. Lenin verkar också ha diskuterat sina åsikter i denna fråga med Kamenev, Zinovjev och Stalin hemma hos familjen Fofanova på kvällen den 6 juli.

19 Se särskilt *Vtorja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 75, 85.

20 L A Komissarenko, ”Dejatelnost partij bolsjevikov po ispolzovaniju vooruzjennyh i mynich form borbi v period podgotovki i provedenija velikoj oktjabrskoj sotsialistitjeskoj revoljutsij”, kandidatavhandling Leningrads statliga universitet 1967, s 23.

21 Sovokin, ”Rassjirennoje sovesjtjanije”, s 132.

22 *Vtorja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 85. En intressant analys av konferensen finns i Komissarenko, ”Dejatelnost partij bolsjevikov”, s 22-23. Angående centralkommitténs avvisande av Lenins råd under perioden efter juliperioden, se G Sokolnikov, ”Kak podchodit k istorij oktjabrja”, i *Za leninizma*, Moskva och Leningrad 1925, s 165.

De grundläggande åsiktsskillnaderna mellan Lenin och konferensens majoritet återspeglades i den resolution som konferensdelegaterna antog. Till skillnad från Lenins åsikt att de moderata socialisterna fullständigt hade sålt sig till regeringen och att statsmakten i själva verket låg i händerna på de kontrarevolutionära kapitalisterna och stora godsägarna, antydde denna resolution att Kerenskijs regering visserligen var en diktatur, men att den ännu inte helt och hållet ”gick i kontrarevolutionens ledband”. Enligt resolutionen representerade Kerenskijs, Tseretelis och Jefremovs diktatur (1) de småborgerliga bönderna och den del av arbetarklassen som ännu inte hade blivit desillusionerad med de småborgerliga demokraterna, och (2) borgarklassen och de jordägande klasserna. Dessa två sidor, tillkännagav resolutionen, höll fortfarande på att förhandla med varandra. Vad gäller mensjevikerna och SR-arna slog resolutionen fast att de med sin feghet och sitt förräderi mot proletariatet hela tiden stärkte ställningen för de klasser som var mot revolutionen. Men det fanns ingen antydning om att mensjevikerna och SR-arna var ohjälpligt förlorade för revolutionens sak. I linje med denna uppfattning höll resolutionen tyst om behovet att dra tillbaka parollen ”All makt åt sovjeterna”. Resolutionen förkunnade bara att Kerenskijs regering inte kunde lösa revolutionens grundläggande problem, och pekade på behovet att lägga makten i händerna på de *revolutionära proletära och bondesovjeterna*, som skulle ta avgörande steg för att avsluta kriget, sätta stopp för kompromisserna med borgarklassen, överföra jord till bönderna, upprätta arbetarkontroll över industrin och distributionen av varor och krossa reaktionens fästen. (Senare skulle Volodarskij minnas att detta förbehåll var den enda eftergift som han och hans anhängare gjorde till de som krävde att parollen skulle skrotas helt och hållet.)²³

Partiets uppgifter under de rådande omständigheterna, sa resolutionen, var att avslöja varje tecken på kontrarevolution, på ett effektivt sätt kritisera de småborgerliga ledarnas reaktionära politik, varhelst det var möjligt stärka det revolutionära proletariatets och dess partis ställning och förbereda de krafter som var nödvändiga för en beslutsam kamp för att i verklig maskala genomföra bolsjevikernas program, om den politiska krisens utveckling i landet tillät det.²⁴ Det var en formulering som kunde betyda nästan vad som helst. Resolutionen sa ingenting om att den fredliga perioden i revolutionens utveckling var slut, eller om behovet att förbereda sig för ett väpnat uppror. Det fanns ett underförstått antagande att partiet skulle fortsätta att ägna avsevärd uppmärksamhet på arbetet i sovjeterna. När denna resolution jämförs med den linje som Lenin förespråkade är en av de saker som framstår allra tydligast hur motvilliga dess författare är att ge upp hoppet om att samarbeta med andra socialistiska element för att upprätta en sovjetregering. Dessa stämningar återspeglas också i det beslut som togs när mötet den 13-14 juli ajournerades, att bjuda in ”internationalisterna” till den kommande partikongressen och ge dem rådgivande röster, och till och med bjuda in SR-arna, förmodligen för att få en känsla för var de stod.²⁵

När Lenin den 15 juli fick höra vad som hade skett på centralkommitténs konferens reagerade han med ilska och bestörtning. Den nuvarande situationen var inte olik den han hade mött när han återvände till Ryssland i början av april. Ännu en gång var han tvungen att motarbeta en stark impuls inom bolsjevikernas led att avstå från radikala revolutionära aktioner och istället arbeta nära

23 *Vtorja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 84.

24 *Ibid*, s 144-145.

25 Se Olminskijs kommentarer vid ett utvidgat möte med Moskvakommittén den 15 juli, i *Revoljutsionnoje dvizjenije: Jiulskij krizis*, s 186.

ihop med, om inte till och med gå samman med, moderata politiska grupper. Men nu var han tvungen att vända sitt partis politik från ett fjärran gömställe drygt 3 mil från Petrograd, utan hjälp av regelbundna tidningar.

Lenin besvarade konferensens avvisande av hans teser i en lång artikel, ”Om paroller”.²⁶ I början av denna artikel konstaterade han tillspetsat: ”Alltför ofta har det förekommit, att när historien gör en tvär vändning så kan inte ens avancerade partier under en längre eller kortare tid finna sig tillrätta i det nya läget utan upprepar paroller, som igår var riktiga men som idag förlorat varje mening”, och hävdade, att medan parollen ”All makt åt sovjeterna” var giltig under perioden mellan 27 februari till 4 juli, så hade den efter detta datum helt klart förlorat sin användbarhet. ”Om man inte förstått det”, varnade han, ”kan man ingenting begripa av nutidens aktuella frågor.” Lenin fortsatte med att påstå att hans motståndares tänkande om de brännande dagsfrågorna, de som trodde att SR-arna och mensjevnikerna ännu kunde rätta till sina misstag, var ”barnslig naivitet” om inte ”helt enkelt en dumhet”. ”Man måste säga folket hela sanningen”, vidhöll han, nämligen att ”makten ligger i händerna på en militärklick av cavaignacare ... Denna makt måste störtas.” Han tillade: ”Sovjeter kan och måste uppstå i denna nya revolution, men inte de nuvarande sovjeterna, ... De nuvarande sovjeterna har gjort bankrutt ... [de ser] ut som får, ledda till slaktbänken och lagda under yxan, där de bräker jämmerligt.” Mot slutet av ”Om paroller” deklarerade han: ”En ny cykel tar sin början, men den omfattar inte de gamla klasserna, inte de gamla partierna, inte de gamla sovjeterna”, och krävde envist att partiet ”inte [får] se tillbaka, utan man måste se framåt” och arbeta med ”de nya [klass- och partikategorierna], som uppkommit efter julidagarna.”

Men för tillfället stod Lenin utanför och tittade in. Resolutionen från centralkommitténs konferens var den nationella ledningens viktigaste politiska bedömning och officiella uttalande om taktiken mellan aprilkonferensen och den sjätte kongressen. Den gavs snabbt ut som flygblad, och 340 buntar med dessa flygblad skickades kvickt ut till underordnade bolsjevikorganisationer i hela landet. Resolutionen publicerades vederbörligen i partiets alla provinsorgan och fungerade som vägledning för de resolutioner om det politiska läget och taktiken som antogs vid de partikonferenser och möten inför kongressen som under andra halvan av juli ägde rum över hela Ryssland.²⁷

Den bolsjevikiska Petersburgkommitténs erfarenheter under samma period bekräftar att de skador som bolsjevikerna hade drabbats av under reaktionen efter julidagarna var jämförelsevis lindriga och lätta att övervinna. Petersburgkommittén bestod av nästan 50 representanter som hade valts från distriktskommittéerna, och den möttes varje vecka för att diskutera viktiga politiska frågor. Den styrdes av en verkställande kommission bestående av sex personer, varav ingen arresterades efter julidagarna. Petersburgkommitténs arbete kom tillfälligt i oordning efter att de hade blivit av med sina kontor och papper i Ksjesinskajapalatset. ”Vi förlorade nästan allting – våra dokument, kassaböcker, lokaler – bokstavligen allting!”, rapporterade en av den verkställande kommissionens medlemmar beklämt vid den tiden.²⁸ Men ändå stördes aldrig kontakterna mellan kommissionen och partiets distriktskommittéer särskilt allvarligt. De hittade snabbt ett hem för Petersburgkommittén i det relativt säkra Viborgdistriktet, där partiarbetare så tidigt som den 7 juli tryckte revolutionära

²⁶ Lenin, *Om paroller*, på marxistarkiv.se; Sovokin, ”Rassjirennoje sovesjtjanija”, s 134.

²⁷ E A Fedositjina, ”Bolsjevistikje partijny konferentsij nakanune VI sezda partij”, avhandling Moskvas statliga universitet, Moskva 1969, s 65-67, 87, 92.

²⁸ *Vtorja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 56.

flygblad på en förfallen handpress som hade blivit kvar sedan tsartiden.²⁹

Under de första veckorna efter juliupproret verkar det problem som oroade Petersburgkommitténs funktionärer mest vara vilken effekt de senaste händelserna, och i synnerhet anklagelserna för spioneri mot partiets högsta ledning, skulle få på bolsjevikernas inflytande och anhängare bland Petrograds massor. Ett första svar på denna fråga kom efter Petersburgkommitténs första fullständiga möte efter julidagarna, som hölls den 10 juli,³⁰ och vid ett möte med Petrogradbolsjevikernas andra stadskonferens den 16 juli. (Den andra stadskonferensen började den 1 juli och avbröts den 3 juli på grund av juliupproret. Konferensen återupptogs den 16 juli.) Vid båda mötena avgav representanter från varenda distrikt i huvudstaden rapporter om förhållandena i sina områden. Rapporterna visade att ilskan mot partiet bland fabriksarbetarna redan från början var begränsad och hursomhelst inte varade länge.

Att döma av rapporterna den 10 juli var det mer exakt anställda på fabrikerna i huvudstadens relativt välbeställda, inte i första hand industriella bostadsområden som efter julidagarna var verkligt fientligt inställda till bolsjevikerna. I dessa områden förekom täta exempel på att arbetskamrater förolämpade bolsjevikerna och faktiskt jagade ut dem från arbetsplatsen. Representanten från Nevskijdistriktet till exempel, betecknade arbetarnas inställning till bolsjevikerna där som ”pogromliknande”. Enligt honom ”jagades” de mer kända partimedlemmarna. De lokaler som tillhörde partiet var dessutom ständigt i fara att skövlas av gatugång. Representanten från Porochovsijdistriktet, en av sex bolsjeviker som kastades ut från sin fabrik en eller två dagar efter julidagarna, klagade på ”förtal” mot bolsjevikerna och att de ”övervakades”. Han sa rent ut att arbetarna i hans distrikt var ”ett trögt träsk”. I en redogörelse för den senaste utvecklingen i Kolpinskijdistriktet rapporterade en annan talare att arbetarnas sympatier där hade svängt bort från bolsjevikerna så fort julidemonstrationerna hade upphört.

Dessa vittnesmål antydde att julihändelserna, utöver att orsaka bitterhet mot bolsjevikerna bland ett obestämt antal mensjeviker, SR-are och icke partianslutna arbetare, också allvarligt undergrävde tilltron hos åtminstone en del bolsjevikiska organisatörer på fabrikerna gentemot sin egen högre partiledning. Latsis från Viborgdistriktet rapporterade om ett chockerande tecken på en sådan utveckling på Metallistfabriken. Med sina nästan 8.000 arbetare var denna fabrik en av de största industrianläggningarna i Petrograd. Före juli hade dess blomstrande bolsjevikgrupp på 300 medlemmar varit en ljuspunkt bland partiorganisationerna i Petrograd på fabriksnivå. Latsis rapporterade, att efter en militär razzia mot Metallistfabriken tidigare samma dag hade ledare från alla politiska organisationer som fanns representerade där samlats för att diskutera den senaste utvecklingen. Under diskussionen hade mensjevikerna och SR-arna beskyllt bolsjevikerna för att ha provocerat fram reaktionens uppsving. Dessa påtryckningar fick uppenbarligen bolsjevikerna att svära på att vara mer återhållsamma i framtiden. Ännu värre ur partiets synvinkel var att bolsjevikerna på Metallistfabriken antog en formell resolution som utlovade stöd till sovjeten och placerade deras organisation under sovjetens fullständiga kontroll. Denna anmärkningsvärda resolution publicerades omedelbart i många tidningar, och krävde också att bolsjevikernas centralkommitté och Petersburgkommittén skulle avsäga sig sin makt och överlämna sig till domstolen för att

29 M Ja Latsis, ”Juulskije dni v Petrograde: Iz dnevnika agitatora”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1923, nr 5, s 115.

30 *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 210-214.

offentligt visa att ”etthundratusen bolsjevikiska arbetare inte är tyska agenter.”³¹

Sådana tecken på bruten lojalitet måste ha varit djupt oroande för Petersburgkommitténs medlemmar. Men viktigare var att det ändå var ganska ovanligt med så starka reaktioner bland partimedlemmarna som på Metallistfabriken. Att döma av rapporterna från distriktet den 16 juli var Petersburgkommitténs medlemmar om något i själva verket lättade över att inte saker och ting var värre. Förvisso var de närvarande överens om att inflödet av nya medlemmar till partiet hade upphört. Men den utveckling som alla fruktade mest – avhopp i stor skala – hade inte skett. En partiorganisatör från Vasiljevskijön kom med nyheten, att även om bolsjevikerna i de fabriker som låg inom hans ansvarsområde ibland angreps så fanns det inga tecken på att dessa angrepp påverkade partiets numerära styrka. Med uppenbar tillfredsställelse rapporterade han också att SR-arna i en stor fabrik hade antagit en resolution där de deklarerade: ”Om ni arresterar bolsjevikerna så arresterar även oss.” Representanten från Narvadiet, där den enorma Putilovfabriken låg, hävdade att pogromagitationen bara påverkade de mest efterblivna fabriker, och att ”man inte tror på boulevardpressen”. I sin rapport om det så viktiga Viborgdistriktet var Latsis lika uppmuntrande. ”Det sker inga massavhopp från partiet”, slog han fast, ”utträdena är av strikt individuell karaktär.” Han pekade också på att det i fabriker där arbetarna hade möjlighet att samlas för politiska möten kunde kännas en strävan att alla revolutionärer skulle gå samman.

Vid den andra stadskonferensen den 16 juli var rapporten från Nevskijdistriktet fortfarande dyster. Vasilij Vinokurov berättade om exempel på att enskilda bolsjevik misshandlades av arbetskamrater som ville att de skulle lämna partiet. Han konstaterade att den patriotiska, pogrom- och antibolsjevikiska vågen fortfarande i högsta grad var på uppgång.

Men på andra ställen var utvecklingen avsevärt mycket mer uppmuntrande. Volodarskij talade å verkställande kommissionens vägnar och kunde informera konferensdelegaterna att ”vi nås av rapporter som visar att stämningarna [bland arbetarna] är bra överallt.” Talesmannen för Poročovskijdistriktet drog slutsatsen att pogromstämningarna där redan var på tillbakagång. Såvitt han kunde säga var flykten från partiet begränsad till ”tillfälliga element som inte ens betalar medlemsavgifter.” En bolsjevikledare från Narvadiet intygade att andan bland fabriksarbetarna var ”vördnadsfull” och att ”arbetet fortsätter som vanligt”. Representanten från Vasiljevskijön gick så långt att han beskrev stämningarna bland arbetarna i hans område som ”strålande”. Han tillade, att även om ”en del politiskt underutvecklade kvinnor är rädda”, så ”är på andra ställen stämningarna till och med bättre än före julidagarna.” Han konstaterade, att partiets styrka den 10 juli hade minskat obetydligt – en minskning med 100 av totalt 4.000 partimedlemmar i distriktet.

Den 10 juli hade representanten från Petersburgdistriktet rapporterat att stämningarna i hans distrikt var ”ostadiga”. Men nu, sa han, var stämningarna ”goda” trots det faktum att den lokala bolsjevikkommittén stod utan högkvarter. Representanten för första stadsdistriktet berättade stolt att ”det var mer folk än vanligt på vårt senaste möte.” Latsis var fortfarande bekymrad över situationen på Metallistfabriken, men för honom verkade uppfattningarna på alla andra ställen i Viborgdistriktet ”svänga till bolsjevikernas fördel”. Han kommenterade: ”Om färre personer går med i partiet så beror det på att vår stab har desorganiserats.” Lika talande är att han återigen hävdade att arbetarna

31 *Izvestija*, 16 juli, s 17; Latsis, ”Juulskije dni v Petrograde”, s 116; *Petrogradskij listok*, 19 juli, s 1.

inför kontrarevolutionens angrepp visade en vilja att glömma tidigare meningsmotsättningar och sluta de politiska leden.

Utöver att försöka avgöra julihändelsernas påverkan på partiets ställning bland massorna var delegaterna till den andra stadskonferensen främst sysselsatta med att formulera ett lämpligt handlingsprogram för framtiden. Med flera av centralkommitténs mest framstående medlemmar tillfälligt otillgängliga föll plikten att presentera centralkommitténs ståndpunkt på den då 38-åriga Stalin. Stalin var lynnig, grov och högdragen, slätstruken som teoretiker, skribent och talare, och överskuggades som revolutionär ledare 1917 av Lenin, Trotskij och till och med Zinovjev, Kamenev och Lunatjarskij. Det var troligen det främsta skälet varför inte regeringen sökte efter honom efter juliupproret. Uppenbarligen i första hand på grund av sin georgiska bakgrund betraktades Stalin som partiets ledande auktoritet om den nationella frågan. Ibland företrädde han också centralkommittén i Petrogradsovjetens exekutivkommitté och i den centrala exekutivkommittén. Frånsett det verkar han ha använt den mesta tiden till att redigera *Pravda* och utföra vardagliga administrativa sysslor.

Till en början låg Stalins syn på revolutionens utveckling nära Kamenevs, men efter Lenins återkomst till Ryssland svängde han kraftigt åt vänster. I mitten av juni kunde han räknas till de ultramilitanta delarna av bolsjevikernas ledning. (Som en protest mot att demonstrationerna den 10 juni ställdes in lämnade han tillsammans med Smilga in sin avskedsansökan till centralkommittén; den avvisades sedermera.)

Äran att få representera centralkommittén vid den andra stadskonferensen var en blandad glädje för Stalin, ty det visade sig snart att de uppfattningar som förkroppsligades i den resolution från centralkommitténs konferens som har beskrivits ovan inte helt och hållet motsvarade hans eget tänkande. Hans uppgift komplicerades ytterligare av det faktum att en del delegater redan var medvetna om och sympatiserade med Lenins uppfattningar om det rådande läget och den linje som var lämplig för partiet, och de var ivriga att göra sina uppfattningar hörda. Under dessa omständigheter antog Stalin en tvetydig, ibland motsägelsefull, taktisk mellanposition som praktiskt taget inte tillfredsställde någon.

I sin huvudrapport, "Om det nuvarande läget", tillkännagav Stalin, med ord som kunde ha lånats från Lenin, att revolutionens fredliga utvecklingsperiod var slut, att kontrarevolutionen hade gått segrande ur julidagarna, och att den centrala exekutivkommittén hade hjälpt till och medverkat till denna utveckling och nu var maktlös. Men när Stalin utvidgade dessa uttalanden så skiljde han sig från Lenin i definitionen av "kontrarevolutionens seger". Han avlägsnade sig också från Lenin i sin syn på den provisoriska regeringens karaktär och tillstånd, småbourgeoisins natur och inställning, julierfarenheternas betydelse för revolutionens utveckling och de omedelbara framtidsutsikterna. Enligt Stalin påverkade kontrarevolutionen den provisoriska regeringen starkt, men kontrollerade den definitivt inte. Småbourgeoisien vacklade fortfarande mellan "bolsjevikerna och kadeterna". Den politiska kris som julidagarna var en del av hade inte upphört. Landet var uppslukat i en period av "skarpa konflikter, sammandrabbningar och kollisioner", under vilka arbetarnas och soldaternas omedelbara mål fortfarande skulle vara att hålla kapitalisterna borta från regeringen och bygga en "småbourgeoisins och proletariatets demokrati". I detta läge, förklarade Stalin vidare, var partiets

främsta uppgift att uppmana massorna till ”återhållsamhet, mod och organisering”, att bygga upp och stärka den bolsjevikiska organisationen och ”inte försumma [arbetet i] legala institutioner.”³²

Kort sagt, medan Lenin uppmanade partiet att bestämt bryta med de mer moderata politiska grupperna och visa massorna i riktning mot ett väpnat maktövertagande oberoende av sovjeterna, betonade Stalin framförallt behovet av återhållsamhet och konsolidering. Men om Stalins åsikter i detta avseende var helt otillfredsställande för de som stödde Lenins uppfattningar, så förargade hans uttalanden om kontrarevolutionens seger och den centrala exekutivkommitténs maktlöshet, liksom hans påstående att revolutionens omedelbara inriktning måste bli våldsam, förstäligt nog de personer som delade majoritetens uppfattningar vid centralkommitténs konferens. Dessutom oroades uppenbarligen de flesta av delegaterna vid den andra stadskonferensen av Stalins underlåtenhet att diskutera sovjeternas framtid (den fråga som alla funderade mest på) och av hans relativt passiva syn på partiets framtida roll bland massorna.

Denna i huvudsak negativa reaktion på Stalins anmärkningar visade sig i den hetsiga debatt som följde på talet. De som deltog i denna diskussion var bland annat S D Maslovskij, Vasilij Ivanov, Mojsej Charitonov, Gavril Veinberg, Vjatjeslav Molotov, Anton Slutskij och Maximilian Saveljev. Maslovskij inledde diskussionen genom att fråga i vilken mån partiet borde främja konflikter inom regeringen och huruvida det skulle ta ledningen över väpnade protester i framtiden. På detta svarade Stalin vagt: ”Vi kan förvänta oss att dessa aktioner kommer att bli beväpnade, och vi måste vara beredda på allt.” Ivanov frågade då vad partiet hade för inställning till parollen ”All makt åt sovjeterna”, och antydde att parollen hade nått en återvändsgränd. När han nu tvingades, svarade Stalin att från och med nu ”talar vi klasskampens språk – all makt till arbetarna och fattigbönderna, som kommer att driva en revolutionär politik.”³³

Charitonov, en erfaren bolsjevik och tidigare emigrant, kritiserade Stalin för att han inte hade berört den internationella situationen eftersom den påverkade revolutionens utveckling i Ryssland. ”Vi har sagt, att om det inte sker någon revolution i väst så är vår sak förlorad”, förkunnade han. ”Nå, revolutionen i Västeuropa kom inte till vår hjälp i tid, och vår revolution kunde inte spridas vidare.” Ändå var Charitonov optimistisk om framtiden. Han hånade Stalins påstående att kontrarevolutionen hade segrat i Petrograd, och hävdade att det sedan februarirevolutionen hade skett en gradvis förflyttning av makten till sovjeterna, och att den skulle fortsätta. ”Det fanns tillfällen då vi tvingades frukta att sovjeterna skulle upplösas”, sa han och syftade på de omedelbart föregående dagarna. ”Men denna tid är definitivt förbi.” Han tillade: ”Utan sovjeterna skulle vår borgarklass inte kunna behålla makten mer än i några dagar.”³⁴

När det blev Volodarskijs tur att tala så anslöt han sig till Charitonovs åsikt att Stalin överdrev kontrarevolutionens styrka. ”Folk som hävdar att kontrarevolutionen är segerrik bedömer massorna utifrån deras ledare”, förklarade han, och tänkte både på Stalin och Lenin. ”Medan [de högsta mensjevikiska och SR-] ledarna går åt höger rör sig massorna åt vänster. Kerenskij, Tsereteli och Avksentjev härskar för en kort period ... Småbourgeoisien kommer att komma till vår sida. Med tanke på det är det tydligt att parollen ’All makt åt sovjeterna’ inte är förlegad”, avslutade han.

32 *Vtorja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 64-68.

33 *Ibid*, s 69-70.

34 *Ibid*, s 70-71; 75-76.

Veinberg tillade: ”Den nuvarande regeringen kommer inte att kunna göra något åt den ekonomiska krisen. Sovjeterna och de politiska partierna kommer att svänga åt vänster. Demokratins majoritet är samlad kring sovjeterna, och att avvisa parollen ’All makt åt sovjeterna’ kan få mycket skadliga konsekvenser.”³⁵

Bland de som vågade sig på att ha åsikter om ”det nuvarande läget” kom Molotov, Saveljev och Slutskij närmast att uttrycka Lenins uppfattningar. Molotov vidhöll, att innan de senaste händelserna ”kunde sovjeterna ha gripit makten utan våld om de hade velat det ... De gjorde inte det. [Istället] tvingade utvecklingen den 3 och 4 juli in sovjeterna på en kontrarevolutionär linje ... Makten har glidit ur sovjeternas händer till bourgeoisien. Vi kan inte kämpa för sovjeter som har förrått proletariatet. Vår enda lösning är proletariatets kamp beledsagad av de skikt bland bönderna som kan följa proletariatet.”

För sin del skällde Slutskij ut Volodarskij för att han blundade för kontrarevolutionens stora framgångar. ”Om vi tänker på att ordet kontrarevolution betyder att överföra makten till en speciell grupp, en förändring där den grupp som tidigare hade makten inte kan få tillbaka den”, förklarade han, ”då bevittnar vi helt sonika kontrarevolutionens seger.” Men han var uppenbarligen inte helt bekant med Lenins tänkande, och tillade att ”ingen påstår att vi helt enkelt ska kasta bort parollen ’All makt åt sovjeterna’ som värdelöst skräp.”

”Vid en tidpunkt då arbetarnas revolution sprider sig och sovjeterna kämpar mot den”, argumenterade Saveljev, ”då sprider parollen ’All makt åt sovjeterna’ bara förvirring.” ”Vi har två alternativ”, förkunnade han. ”Antingen sprider vi vår revolution eller så stannar vi. Proletariatets parti kan inte stanna. Vem som vinner är upp till historien. Revolutionen fortsätter och vi är på väg mot slutstriden.”³⁶

Efter att alla som ville hade talat, läste Stalin upp resolutionen från centralkommitténs konferens i sin helhet. Ett förslag att det skulle tillsättas en kommitté för att se över resolutionen i sin helhet föll med en snäv marginal på tre röster, varefter man tog resolutionen i övervägande punkt för punkt. Redan tidigt under denna diskussion krävde en oidentifierad delegat från Viborgdistriktet förgäves att ordföranden skulle läsa upp Lenins teser (detta trots det faktum att ordföranden hade tillgång till exemplar både av ”Det politiska läget” och ”Om paroller”).³⁷

När man nådde var och en av punkterna i resolutionen reste sig någon av ”leninisterna”, antingen Molotov, Slutskij eller Saveljev, upp och föreslog ändringar i linje med teserna. Antingen på grund av att Stalin inte kände sig väl till mods med att försvara centralkommitténs resolution eller på grund av att resolutionens anhängare inte var tillfreds med Stalins tidigare framförande, så var det Volodarskij som avvisade dessa ändringsförslag. Som svar på en delegats protest att Volodarskij inte hade rätt att tala eftersom han inte hade varit huvudtalare, bestämde ordföranden att Volodarskij ”representerar den konferens där resolutionen ursprungligen antogs.” Vid ett tillfälle under denna heta parlamentariska strid om ändringsförslag, och efter att Slutskij utan framgång hade försökt få med ett stycke i resolutionen som förkunnade att kontrarevolutionen hade segrat, utbrast Volodarskij

35 *Ibid*, s 71-72.

36 *Ibid*, s 74-75.

37 *Ibid*, s 78.

irriterat: ”Vi bevittnar ett försök att till varje pris tvinga igenom punkter som redan har tillbakavisats. Kärnan i hela vårt resonemang [dvs. med Lenin] är huruvida vi bevittnar en tillfällig eller avgörande seger för kontrarevolutionen.” Saveljev genmålde: ”Jag upplever en respektlös inställning till Lenins teser här.”³⁸

Allt som allt lade Molotov, Sluts kij och Saveljev fram 18 ändringsförslag till den resolution som Stalin läste upp, varav alla utom ett röstades ner. Som ett resultat av det var den resolution som konferensen till sist antog en kopia av den som centralkommitténs konferens hade antagit.

Den bitterhet som tvisten om den nya taktiska linjen orsakade vid denna tidpunkt visade sig under omröstningen. 28 delegater var för resolutionen, med 3 mot och 28 som avstod att rösta. När de försvarade sina nedlagda röster förklarade några delegater från Moskovskijdistriktet att de inte röstade på grund av ”resolutionens brister”. Molotov tillkännagav att han avstod på grund av ”att det vid en sådan tidpunkt inte gick att anta en vag resolution”. Slutligen förklarade Viktor Nartjuk, som talade för 11 delegater från Viborgdistriktet, att hans grupp hade bestämt sig för att lägga ner rösten på grund av att ”konferensen inte hade fått höra Lenins teser och därför att resolutionen försvarades av någon annan än huvudtalaren.”³⁹

Det bolsjevikiska organ som drabbades svårast efter juliupproret var utan tvivel militärorganisationen. Ända sedan den bildades hade militärorganisationens främsta syfte varit att vinna Petrogradgarnisonens soldaters stöd och organisera dem i en disciplinerad revolutionär styrka. Vid midsommartid hade betydande framsteg gjorts vad gäller det första målet. Flera tusen soldater hade anslutit sig antingen till militärorganisationen själv eller till Klubb Pravda, particeller hade upprättats i de flesta av garnisonens enheter, och i flera enheter hade bolsjevikerna störst inflytande. De planer som regeringen hade gjort upp efter julidagarna om att avväpna och upplösa de bolsjevikdominerade regementen som aktivt hade varit indragna i upproret förverkligades bara delvis. Men en stor andel av partiets mest erfarna och effektiva ledare inom enheterna satt nu i fängelse, den oerhört populära *Soldatskaja pravda* hade tystats och banden mellan militärorganisationens högsta ledning och trupperna hade tillfälligt kapats. Bolsjevikerna var i själva verket utestängda från militärbarackerna, och allmänt sett hade partiets verksamhet i garnisonen så gott som upphört.

Efter julierfarenheterna verkar soldaterna på Petrogradgarnisonen ha vänt sig mot bolsjevikerna på ett tydligare sätt än arbetarna. Det berodde troligen delvis på att en relativt sett större andel av de bolsjevikiska soldaterna var odisciplinerade, politiskt oerfarna nybörjare vars lojalitet mot partiet var svag. Oavsett hur mycket de önskade fred tenderade soldaterna dessutom att vara mer patriotiska än arbetarna, och följaktligen påverkades de sannolikt mer av anklagelsen att bolsjevikerna arbetade för tyskarna. Som vi har antytt tidigare hoppades garnisonens soldater också, inte utan grund, att de genom att förkasta bolsjevikerna kunde undvika att skickas till fronten. Av dessa och troligen också andra skäl genomförde garnisonens enheter omedelbart efter julidagarna en egen politisk uppstädning och isolerade kända bolsjevikiker från kontakter med trupperna, och överlämnade i en del fall dem till myndigheterna.

38 *Ibid*, s 78-88.

39 *Ibid*, s 88; Komissarenko, ”Dejatelnost partij bolsjevikov”, s 41-42. Mindre än en vecka senare försökte Sluts kij få Petersburgkommittén att omvärdera ”det nuvarande läget”. Se protokollen från Petersburgkommitténs möte den 12 juli i *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 216.

Centrala medlemmar i bolsjevikernas militärorganisation. Översta raden, från vänster: P V Dasjkevitj, N I Podvojskij, V I Nevskij. Andra raden: V R Menzjinskij, S N Sulimov, A F Ilin-Zjenevskij, M S Kedrov, E F Rozmirovitj. Tredje raden: A D Sadovskij, K N Orlov, N V Krylenko, N K Baljakov, K A Mechosjin. Fjärde raden: R F Sivers, S M Dimanshtein. Femte raden: F P Chaustov, S M Nachimson.

Den 10 juli, till exempel, enades ett möte med soldatkommittéer i första reservinfanteriregementet om att arrestera ledande bolsjeviker inom enheten och skriva en lista med personal som hade gjort sig skyldiga till att ha talat för radikala aktioner, antagligen ämnad för regeringen. En formell resolution som dessa kommittéer antog två dagar senare förkunnade att huvudansvaret för första reservinfanteriregementets agerande den 4 juli låg hos bolsjevikerna Vasilij Sacharov och Ivan och Gavril Osipov, och en soldat med okänd partitillhörighet, Eliazar Slavkin. Resolutionen anklagade de fyra för att ha genomfört farlig agitation och hållit brandtal som hypnotiserade trupperna. Den 4 juli påstods de dessutom ha utfört en "avskyvärd provokation" genom att felaktigt ha rapporterat att sovjeten hade godkänt massaktioner.⁴⁰

Samtidigt gjorde garnisonsenheter som var ivriga att befria sig själva från anklagelser om att ha varit iblandade i julidagarna passionerade utfästelser om stöd till regeringen och exekutivkommittén. Ett typfall på en sådan resolution var den som antogs vid ett massmöte med soldater från

⁴⁰ Se Ilin-Zjenevskij, "Nakanune oktjabrija", s 10-12 för personliga minnen om utrensningar av officerskollegor i hans militära enhet.

gardesregementet Litovskij den 9 juli:

Efter att medvetet ha avstått från att ha deltagit i den väpnade rörelsen den 3 och 4 juli, fördömer vi denna handling som farlig och skamlig mot de revolutionära idealen ... Vi uppmanar alla att lyda exekutivkommitténs och den provisoriska regeringens fasta vilja ... Vi vädjar till våra garnisonskamrater att ansluta sina mäktiga röster till vår resolution, och på så sätt uttrycka garnisonens enade och medvetna vilja, som inriktas på att försvara friheten från angreppen från de tyska agenter som är allierade med kontrarevolutionärerna och utnyttjar vissa soldaters och arbetarmassornas okunnighet och underutveckling.⁴¹

Som om det inte räckte med angreppen från myndigheterna och garnisonssoldaternas hårda kritik, tvingades militärorganisationen i mitten av juli också att utstå angrepp från förbittrade element inom själva bolsjevikpartiet. Bland ledande bolsjevikiska funktionärer hade värdet av att upprätthålla en särskild militär gren varit ämne för ständiga tvister ända sedan de socialdemokratiska militära organisationerna först bildades efter revolutionen 1905. Anhängarna till militära organisationer menade att reguljära militära styrkor var en avgörande faktor i varje modern revolution. Dessutom hävdade de att soldaternas och matrosernas situation och intressen skiljde sig så markant från den civila befolkningens att militärorganisationer med ett betydande självstyre och oberoende var absolut nödvändiga om de förstnämnda skulle vinnas till revolutionens sida och göra dess framgång möjlig. Å andra sidan hävdade de militära organisationernas kritiker att de möjliga kostnaderna för sådana organ i form av dubbla ansträngningar och förlorad kontroll avsevärt uppvägde de eventuella fördelar de kunde ha. Det är alltså inte överraskande att den bolsjevikiska militärorganisationens uppenbara inblandning i förberedelserna av juliupproret utan godkännande från centralkommittén intensifierade kritiken mot organisationen. Funktionärer i Petersburgkommittén och delar av partiets nationella ledarskap deltog uppenbarligen i dessa angrepp mot militärorganisationen.⁴²

Trots risken att bli upptäckt tvingades Podvojskij, som då var eftersökt av myndigheterna, den 16 juli att träda fram och försvara militärorganisationen vid den andra stadskonferensen och vid den sjätte partikongressen den 28 juli.⁴³ Under den sjätte kongressen var militärorganisationen dessutom föremål för en formell utfrågning av en speciellt organiserad militärsektion. Senare berättade Boris Sjumjatskij, som var delegat vid den sjätte kongressen från partiets mitsibiriska byrå och uppenbarligen medlem i denna sektion, att Bucharin, Kamenev och Trotskij (de två sistnämnda sannolikt i skrivna meddelanden eller via mellanhänder) vid kongressen framhöll behovet att upplösa militärorganisationen eftersom den överlappade de vanliga partiorganens arbete. Enligt Sjumjatskij tillbakavisade en majoritet av militärsektionen denna ståndpunkt och vidhöll behovet att behålla en speciell militärorganisation under centralkommittén. I det material som har publicerats om den sjätte kongressen återspeglas debatten och besluten om militärorganisationens status i militärsektionens slutkommuniké, som bland annat tillkännagav antagandet av följande resolution med åtta röster mot fyra: ”På grund av en hel rad säregenheter i livsvillkoren och i yrkes- och organisatoriska

41 *Golos soldata*, 12 juli, s 4.

42 V I Nevskij, ”V oktjabre”, *Katorga i ssylka*, 1932, nr 11-12, s 28; A Mintjev, ”Boevij dni”, *Krasnaja letopis*, 1924, nr 9, s 9. Fortsatt förbittring mot militärorganisationen från ditsriksrepresentanternas sida dök ofta upp på Petersburgkommitténs möten. Se till exempel de fientliga hänvisningarna till militärorganisationen på Petersburgkommitténs möte den 17 augusti, i *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 227-229.

43 *Vtorja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 57-61 och *Sjestoj sezid*, s 59-66. Angående detta se S E Rabinovitj, ”Bolsjevistiskije vojennije organizatsij v 1917 g.”, *Proletarskaja revoljutsij*, 1928, nr 6-7, s 187-189.

frågor [gällande] partimedlemmarnas tillvaro och arbete i de väpnade styrkorna stöder sektionen existensen av en speciell militärorganisation under centralkommittén och under dess ständiga och direkta övervakning, en organisation som ska leda partiets dagliga arbete i de väpnade styrkorna.”⁴⁴

Trots myndigheternas aktiva sökande efter dem lyckades militärorganisationens viktigaste funktionärer, Nevskij och Podvojskij, undvika att bli arresterade efter julidagarna. Trots att Podvojskij vid två tillfällen internerades av militärpatruller lyckades han dölja sin identitet. Nevskij hade under en skottlossning den 4 juli fått ett mindre sår från en kula i benet och flydde till landsbygden. Kort efter Nevskijs återkomst till Petrograd i mitten av juli träffades de funktionärer i militärorganisationen som fortfarande var på fri fot, bland dem Podvojskij, Nevskij, Ilin-Zjenevskij och Michail Kedrov, i hemlighet i Genrich Jagodas lägenhet för att bedöma sina förluster och diskutera den framtida strategin. Enligt Ilin-Zjenevskij kom deltagarna vid detta möte överens om att för tillfället börja försöka ”kombinera den underjordiska verksamheten med lagligt arbete”, det vill säga att upprätthålla ett hemligt centralt högkvarter, och om möjligt återuppta en öppen organisatorisk och agitatorisk verksamhet bland trupperna.⁴⁵

Ett av de mål som militärorganisationens funktionärer satte upp vid detta möte var att så fort som möjligt återuppta utgivningen av en bolsjevikisk tidning för soldaterna, längs samma linjer som den nu olagliga *Soldatskaja pravda*. Den tredje veckan i juli lyckades Podvojskij till sist hitta ett tryckeri som var villigt att trycka en sådan tidning, och det första numret kom ut den 23 juli. Det nya organet, *Rabotij i soldat* skulle redigeras av Podvojskij, Nevskij och Ilin-Zjenevskij och skötas av Kedrov och Jagoda.⁴⁶ Allt verkade gå bra med tidningen tills komplikationer uppstod vid centralkommitténs möte den 4 augusti. Det var det första mötet med den nya centralkommitté som valdes av den sjätte kongressen. Eftersom kommittén ännu inte hade någon tidning som kunde ersätta *Pravda* beslutade den att ta över *Rabotij i soldat*. Uppenbarligen med tanke på de organisatoriska kontrollproblem den upplevde i juni och juli beslutade den dessutom att för tillfället varken låta Petersburgkommittén eller militärorganisationen ge ut separata tidningar.⁴⁷

Centralkommittén fortsatte med att bestämma att *Rabotij i soldats* redaktion skulle bestå av Stalin, Sokolnikov och Miljutin från centralkommittén själv och en representant var från militärorganisationen och Petersburgkommittén, som senare utsåg Podvojskij respektive Volodarskij. Detta arrangemang var ytterst motbjudande för militärorganisationens funktionärer, som var vana att arbeta på egen hand, var måna om sina privilegier och var, som Podvojskij uttryckte det på den tiden, övertygade om att ”ett kombinerat nyhetsorgan” varken kunde leva upp till militärorganisationens mål eller möta soldatmassornas behov, de massor bland vilka militärorganisationen genomförde sin propaganda och agitation.⁴⁸ *Rabotij i soldats* öde beseglades den 10 augusti, när en särskilt hetsig ledare gav den provisoriska regeringen en ursäkt att stänga tidningen. Centralkommittén genomförde nu raskt de nya utgivningsarrangemangen. Utan tillstånd från centralkommittén

44 *Sjestoj sez d*, s 289; B Sjumjatskij, ”Sjestoj sez d partij i rabotij klass”, i *V dni velikoj proletarskoj revoljutsij: Epizodij borbij v Petrograde v 1917 godu*, Moskva 1937, s 92.

45 Ilin-Zjenevskij, ”Nakanune oktjabrija”, s 7.

46 *Ibid*, s 9.

47 Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Protokolij Tsentralnogo komiteta RSDRP(b): August 1917 – fevral 1918*, Moskva 1958, s 4.

48 *Ibid*, s 24.

gjorde militärorganisationen samma sak. Den 13 augusti fanns det för första gången sedan juli-dagarna således två bolsjevikiska tidningar, centralkommitténs *Proletarij* och militärorganisationens *Soldat*, i Petrograds tidningskiosker.

När centralkommittén fick nys om militärorganisationens självständiga handling beslutade den sig för att ta över även *Soldat* och beordrade Stalin att informera Podvojskij om detta beslut. För att hindra militärorganisationen från att inleda nya publiceringsäventyr beordrades Smilga att ta över de pengar som militärorganisationen hade tillgång till och som hade öronmärkts för publiceringen av *Rabotjij i soldat*, så att centralkommittén kunde använda dem.⁴⁹ Tydligt genomförde Stalin och Smilga sina plikter bestämt och skyndsamt, ty den 16 augusti fick centralkommittén två skarpt formulerade överklaganden från militärorganisationens allryska byrå.⁵⁰ Det första överklagandet framhöll militärorganisationens rätt att ge ut en egen tidning i ordalag som visade att det inte skulle bli lätt att få militärorganisationens ledare att ge med sig. Det andra överklagandet protesterade mot ”det principiösa sätt, som bröt mot partidemokratins mest elementära principer” med vilket Stalin och Smilga hade tagit itu med militärorganisationen och krävde att centralkommittén skulle upprätta ett smidigare förhållande till militärorganisationens byrå så att den sistnämnda kunde genomföra sina plikter.⁵¹

Det finns tecken på att centralkommittén vid denna tidpunkt bildade en annan specialkommission för att undersöka militärorganisationens angelägenheter, i första hand avseende organiseringen av juliupproret och utgivningen av *Rabotjij i soldat* och *Soldat*.⁵² Nevskij berättade att militärorganisationens ledare i själva verket underställdes en ”partiprovning”, under vilken Bubnov, Dzerzjinskij, Menzinskij och Sverdlov utsågs att övervaka olika delar av militärorganisationens verksamhet.⁵³ Det är utifrån tillgängliga fakta omöjligt att avgöra hur denna ”provning” förhöll sig till militärsektionens arbete vid den sjätte kongressen. Hursomhelst frikändes uppenbarligen militärorganisationen från de flesta anklagelser som riktades mot den, kanske delvis som ett resultat av Lenins ingripande. Nevskij säger att Sverdlov sa till honom, att när Lenin hörde att Sverdlov hade utsetts att bekanta sig med militärorganisationen gav rådet: ”Du måste bekanta dig med den. Du måste hjälpa dem, men gör inga påtryckningar och ge inga reprimander. Tvärtom bör de få stöd. Den som inte tar några risker vinner aldrig. Utan nederlag kan det inte bli några segrar.”⁵⁴

De protokoll som har publicerats från centralkommitténs möte den 16 augusti visar att kommittén, efter att ha lyssnat på militärorganisationens två överklaganden, på nytt bekräftade militärorganisationens underordnade ställning i partihierarkin, och rakt på sak tillkännagav att enligt partistadgarna kunde inte militärorganisationen existera som ett oberoende politiskt centrum. Men efter att ha givit denna tillrättavisning gick kommittén med på att låta militärorganisationen fortsätta att ge ut *Soldat*, med förbehållet att en medlem från centralkommittén skulle tas med i redaktionen, och ha vetorätt där. Samtidigt utsåg den Sverdlov och Dzerzjinskij att föra diskussioner med militärorganisationens

49 *Ibid*, s 20.

50 Den allryska byrån bildades vid de bolsjevikiska militärorganisationernas allryska konferens i juni. Den bestod av Nevskij, Podvojskij, E F Rozmirovitj och Jazar Kaganovitj, som alla undgick att arresteras i juli, och Flavian Chaustov, I Ja Arosev, Nikolaj Krylenko, Konstantin Mechososjin och I I Dzevaltovskij, som alla satt fängslade.

51 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 23-25.

52 Ilin-Zjenevskij, *Ot fevralja k zachvatu vlasti*, s 98.

53 Nevskij, ”V oktjabre”, s 28-30.

54 *Ibid*, s 29.

byrå för att slå fast lämpliga relationer mellan den och centralkommittén och hålla ögonen på *Soldat*.⁵⁵

Medan militärorganisationens ledning kämpade för att behålla sin status inom partiorganisationen, hade bolsjevikernas ställning bland garnisonens soldater förbättrats avsevärt. Betecknande nog återuppstod stödet för partiprogrammet nu i de militära enheter som hittills hade varit relativt fria från bolsjevikiskt inflytande. Som Menzjinskaja entusiastiskt rapporterade i ett brev den 17 juli från centralkommittén till Moskvaområdets byrå: ”Stämningarna svänger till vår fördel i de regementen kring Piter där vi hittills inte har haft så stora framgångar. Kerenskij's senaste dekret, i synnerhet hans återinförande av dödsstraff, har orsakat förfärlig oro bland soldaterna och en explosion av fientlighet mot officerarna.”⁵⁶

Korta publicerade sammanfattningar av möten efter julidagarna mellan höga funktionärer inom militärorganisationen och representanter från bolsjevikiska grupper på Petrogradgarnisonen bekräftar att regeringens förtryck och hotet om kontrarevolution gjorde att militärorganisationen mot slutet av juli och början av augusti hade övervunnit några av de värsta konsekvenserna av sitt misslyckade uppror. Rapporter från delegater vid det första av dessa möten den 21 juli visade att händelserna i början av juli till en början hade orsakat stor förvirring bland trupperna och på ett negativt sätt påverkat deras inställning till bolsjevikerna.⁵⁷ Vid nästa möte med militärorganisationen en vecka senare var delegaterna fortfarande missmodiga och mycket oroad över förföljelserna av partimedlemmar. Icke desto mindre var de överens om att julierfarenheternas negativa påverkan på de soldater som var positivt inställda till bolsjevikerna var minimal.⁵⁸

Den 5 augusti beskrev samma representanter stolt massmöten som hade organiserats på garnisonen för att protestera mot förtrycket och mot att Duman och Statsrådet fortfarande existerade. De pekade också på att militärorganisationens medlemsantal återigen ökade.⁵⁹ Vid militärorganisationens möte den 12 augusti ansåg slutligen de flesta av enhetens representanter att stödet till bolsjevikernas sak ökade, ”till och med snabbare än tidigare”. Uppenbarligen påstod en del av dem öppet att det mindre var resultatet av militärorganisationens ansträngningar än av regeringens och de moderata socialisternas handlingar. Efter att ha lyssnat till dessa representanter skrev militärorganisationens sekreterare att bolsjevikernas framgång ”inte berodde på agitation, som fortfarande är svår att genomföra, utan på de nya straffreglerna, förtrycket mot revolutionära soldater och att ’försvarsvännerna’ har vänt kappan efter vinden.”⁶⁰

Det faktum att Kerenskijadministrationens repressiva åtgärder fick den helt oavsiktliga effekten att öka folks misstankar mot regeringen och fick massorna i Petrograd att lägga tidigare politiska

55 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 22-23. Två veckor senare, efter Kornilovaffären, presenterade Sverdlov en mycket gynnsam rapport till centralkommittén om tillståndet i militärorganisationen. Han förkunnade att militärorganisationen ”inte var någon självständig politisk organisation utan en militär kommission under centralkommittén. Samtidigt”, fortsatte han, ”övervakas militärorganisationens arbete av centralkommittén. Kamrat Bubnov arbetar med *Soldats* personal, och [militärorganisationens] arbete i stort övervakas av Dzerzjinskij och Sverdlov.” *Ibid*, s 64.

56 *Perepiska sekretariata TsK*, band 1, s 23.

57 *Soldat*, 20 augusti, s 6.

58 *Ibid*, 13 september, s 4.

59 *Ibid*, 2 september, s 4.

60 *Ibid*, 13 september, s 4.

skillnader åt sidan och förenas närmare i försvaret av revolutionen, återspeglas helt klart i ett flertal dokument från den tiden. Bland de mest innehållsrika och värdefulla av dessa dokument är distriktssovjeternas omfångsrika protokoll och resolutioner från 1917.⁶¹

Som vi kommer ihåg uppstod sovjeterna i samtliga av huvudstadens distrikt strax efter februarirevolutionen. Dessa sovjeterna bildades ofta på initiativ av arbetarna och soldaterna själva och växte först fram i stadens tungt industrialiserade delar. Distriktssovjeterna i Viborg och Peterhof grundades till exempel under februaridagarna. En lokal sovjet bildades på Vasiljevskijön i mars. Senare bildades liknande organ i stadens centrum, så att Petrograd och dess omgivningarna i slutet av maj täcktes av ett nätverk av mer än ett dussin sovjeterna på distrikts- och subdistriktsnivå.

Som i fallet med sovjeterna i Petrograd var det under denna första period efter tsarsamhällets sammanbrott mensjevikerna och SR-arna som var de starkaste politiska grupperna i distriktssovjeterna. Men delvis på grund av att majoritetssocialisternas ledningar på nationell nivå inte lade särskilt mycket vikt vid arbetet i dessa organ, så dominerades distriktssovjeterna aldrig av medelklassens intellektuella och politiska partier, som Petrogradsovjeten och den allryska exekutivkommittén gjorde. Distriktssovjeterna var lätt tillgängliga för vanliga arbetare och soldater och sysslade huvudsakligen med lokala angelägenheter, som livsmedelsförsörjning, att upprätthålla den allmänna ordningen, arbetskonflikter och social välfärd, och tog sig bara tid att diskutera de bredare nationella frågor som deras väljare intresserade sig för. Av dessa skäl är distriktssovjeternas överläggningar en mer tillförlitlig mätare av de varierande stämningarna och bekymren bland Petrograds massor än Petrogradsovjeten eller den allryska exekutivkommitténs debatter.

En av de mest slående observationer som framträder vid en studie av distriktssovjeterna mellan slutet av april och början av augusti är de skillnader som under denna period utvecklades mellan distriktssovjeternas politiska ståndpunkter å ena sidan, och de centrala sovjetorganens å den andra. När den allryska exekutivkommittén i mitten av juli till exempel utlovade sitt obegränsade stöd till Kerenskijregimen, så förblev de flesta distriktssovjeterna till överväldigande delen misstänksamma mot regeringen, alltmer förbittrade över de nationella mensjevik- och SR-ledarnas förhållande, och gradvis alltmer lockade av tanken att skapa en revolutionär sovjetregering. (Precis som Volodarskij hade argumenterat vid den andra stadskonferensen – medan de moderata socialistiska ledarna gick åt höger rörde sig massorna åt vänster.)⁶²

De skilda uppfattningarna i distriktssovjeterna och den nationella sovjetledningen, i synnerhet de förstnämndas åsikt att Petrogradsovjeten inte ägnade tillräcklig uppmärksamhet åt distriktssovjeternas angelägenheter, visade sig i att en organisation vid namn sovjeternas Interdistriktskonferens aktiverades i mitten av juli och augusti. Den hade ursprungligen bildats under aprilkrisen men hade varit vilande under större delen av juni och den första halvan av juli, och utgjordes av en församling av representanter från distriktssovjeterna, två från varje lokal sovjet i Petrograd, som träffades vid

61 Akademija nauk SSSR, Institut istorij, Leningradskoje otedelnije, *Rajonnije sovjetij Petrograda v 1917 godu: Protokolij, rezoljutsij postanovlenija obsjtjich sobranij zasedanij ispolnitenujch komitetov*, 3 band, Moskva och Leningrad 1964-1966. För en lärorik beskrivning och analys av detta material, se Theodore H Von Laues genomgång i *Kritika*, vol 4, nr 3, våren 1968, s 33-57, och Rex A Wade, "The Raionnye Sovety of Petrograd: The Role of Local Political Bodies in the Russian Revolution", *Jahrbücher für Geshichte Osteuropas*, vol 20, 1972, s 226-240.

62 Angående detta, se Wade, "Raionnye Sovety", s 240.

behov för att samordna de enskilda distriktssovjeternas verksamhet, och alltmer använda distriktssovjeternas samlade tryck mot de centrala sovjetorganen.⁶³

Ett andra särdrag som framträder från en studie av Petrograds distriktssovjeter under sommaren 1917 är det växande inflytandet i dem från vänstergrupper som mensjevik-internationalisterna, interdistriktskommittén och bolsjevikerna. I april hade bolsjevikerna exempelvis bara haft ett starkt inflytande i Viborgs och Kolpinskijs distriktssovjeter. Till en början var en stor majoritet av interdistriktskonferensens medlemmar mensjeviker och SR-are, och dess första ordförande var mensjevikern Anisimov. Men vid midsommar antog, utöver Viborgs och Kolpinskijs distriktssovjeter, också Vasiljevskijöns, Kolomenskijs och Första stadens distriktssovjeter, som geografiskt var vitt spridda över huvudstaden, ofta resolutioner som fördes fram av bolsjevikerna.

Möjligen med undantag för Viborgs distriktssovjet verkar det ändå som om ingen av dessa sovjeterna i själva verket kontrollerades av bolsjevikerna. Mensjevikerna och SR-arna, rättare sagt deras mensjevik-internationalistiska och vänstersocialistrevolutionära förgreningar, behöll sitt inflytande i de flesta distriktssovjeter fram till sent på hösten 1917, och även de lokala sovjeterna där bolsjevikerna hade majoritet behöll sin i huvudsak demokratiska karaktär. I början av augusti valdes en mensjevik-internationalist, Alexander Gorin, till ordförande för interdistriktskonferensen. Under hans ledning förde en förenad koalition mellan bolsjeviker, mensjevik-internationalister och vänstersocialistrevolutionärer i församlingen en självständig, revolutionär linje.⁶⁴

Protokollen och resolutionerna från Petrograds distriktssovjeter ger stöd åt tanken att de bolsjevikfientliga stämningarna svallade bland arbetarna och soldaterna i en del av huvudstadens områden. Den 13 juli antog till exempel distriktssovjeten i Ochtinskij, som låg på Nevas högra strand, en resolution som stödde fördömandet av bolsjevikerna och det oförbehållsamma stöd till regeringen som den allryska exekutivkommittén hade utfärdat några dagar tidigare.⁶⁵ Ungefär vid samma tidpunkt antog den i allra högsta grad självständiga distriktssovjeten i Rozjdestvenskij, på andra sidan floden, en resolution som deklarerade att händelserna den 3 och 4 juli ”tvingar hela den medvetna organiserade revolutionära demokratin att frukta för den ryska revolutionens öde. En oansvarig minoritet har pådyvlat de okunniga massorna paroller som är motbjudande för den allryska demokratins representanter, och omedvetet men definitivt leder oss mot inbördeskrig. ... Vi förkunnar att ansvaret för blodsutgjutelsen på Petrograds gator den 3-4 juli helt och hållet ligger hos de oansvariga personer och partier som medvetet eller omedvetet hela tiden drev en politik som

63 *Rajonnije sovjetij Petrograda*, band 3, s 248-250. Den mest fullständiga studien av Interdistriktskonferensen är M L Lure, ”Petrogradskoje mezdrajonnoje sovesjtjanje v 1917 godu”, *Krasnaja lopetis*, 1932, n3, s 13-43 och nr 4, s 30-50.

64 Denna självständighet återspeglades i en aktion som konferensen genomförde som svar på en vädjan från den centrala exekutivkommittén om ekonomiskt stöd. Till synes var bolsjevikerna mot sådan hjälp medan majoritets-socialisterna givetvis var för det. Interdistriktskonferensen löste problemet genom att stöda donationer till sovjetens underhåll, men deklarerade samtidigt uttryckligen, att om de centrala sovjetorganen hade svårt att få pengar från distrikten i Petrograd så berodde det bara på att Petrograds proletariat var besvikna på den politik som fördes av den centrala exekutivkommitténs ledning. Fram tills dess den politik som drevs av den centrala exekutivkommitténs majoritet förändrades på ett grundläggande sätt, varnade distriktssovjeternas representanter, så skulle den centrala exekutivkommittén möta passivitet från proletariatets sida gentemot alla delar av dess arbete som krävde masstöd, inklusive finanserna. *Rajonnije sovjetij Petrograda*, band 3, s 283-284.

65 *Ibid*, s 88.

rubbede revolutionens krafter.”⁶⁶

Tydliggen var det vid denna tidpunkt bara den konsekvent stridbara distriktssovjeten i Viborg som försökte stå emot stämningarna, och offentligt fortsatte att kräva överföring av makten till sovjeterna och försökte ta udden av kritiken mot bolsjevikerna. Den 7 juli, samma dag som den allryska exekutivkommittén först godkände regeringens förtryck, hävdade till exempel Viborgs distriktssovjet trotsigt att en verklig lösning av regeringens krisen, en reglering av den ödelagda ekonomin och kungörande av reformer var beroende av att makten överfördes till sovjeterna.⁶⁷

Det de relevanta dokumenten allra tydligast visar är att de flesta distriktssovjeterna i kölvattnet till juliupproret varken brydde sig om att fördöma eller försvara bolsjevikerna. Deras främsta intresse var frågor som regeringens försök att avvärja arbetarna och flytta radikaliserade soldater från huvudstaden, återinförandet av dödsstraff vid fronten, de synbarligen urskillningslösa angreppen på vänstern och den yttersta högerens nya uppsving. Så gott som alla distriktssovjeterna betraktade var och en av dessa utvecklingar som ett allvarligt hot mot revolutionen.

Interdistriktskonferensen sammanträdde den 17 juli för första gången på 2½ månad, delvis för att diskutera om distriktssovjeterna skulle samarbeta med regeringen under kampanjen för att konfiskera vapen från befolkningen eller inte. Mötet öppnade med vädjanden från soldater vid fronten att de deputerade skulle stöda denna kampanj i det nationella försvarets intressen. Soldaterna tillade att de var entusiastiska över att försvara revolutionen och att deras krav därför inte borde tolkas som fientliga mot arbetarna. Som ett svar på detta konstaterade en ytterst skeptisk deputerad diplomatiskt, att även om arbetarna var villiga att lita på den blandade avdelning som just hade anlät från fronten, så fanns det inget sätt att förutsäga vad som skulle hända imorgon. Arbetarna hade ingen garanti för att inte några andra skulle utnyttja deras hjälplöshet. ”De Svarta hundra har fortfarande hemliga vapenförråd och det görs inget åt det”, insköt en annan deputerad ilsket. En annan föreslog att även om arbetarna kanske kunde övertalas att lämna in kulsprutor, bomber och kanske till och med gevär, så skulle de under inga omständigheter skiljas från sina revolverar. Till slut undvek konferensen i själva verket att samarbeta med regeringen, och hindrade i praktiken alla samordnade ansträngningar från distriktssovjeternas sida att hjälpa till att avvärja arbetarna genom att rösta för att lämna det till varje enskild distriktssovjets gottfinnande.⁶⁸

Till sist gick några få distriktssovjeterna med på att hjälpa till att avvärja arbetarna. Efter att ha lyssnat på en bön från Donkosackerna om hjälp att skaffa vapen antog till exempel Amiralitetets distriktssovjet den 28 juli en resolution som deklarerade att militära vapen var helt onödiga för personligt försvar, och att det med tanke på regeringens många vädjanden var ett brott mot friheten och den ryska armén att behålla dem.⁶⁹ Men det fanns nästan inga fabriker och få arbetare i Amiralitetsdistriktet, ett område i centrala Petrograd med många militäradministrativa kontor och armébaracker. Distriktssovjeterna i stadens arbetarstadsdelar återspeglade sina väljares åsikter och

66 *Ibid*, s 201. Dokumenten från distriktssovjeterna innehåller inga protokoll från Poročovskijs och Obuchovskijs distriktssovjeterna för perioden strax efter julidagarna. Att döma av deras agerande i juni och augusti kan man förmoda att deras ståndpunkter låg nära de uppfattningar som Ochtinskij och Rozjdestvenskij distriktssovjeterna hade.

67 *Ibid*, band 1, s 143.

68 *Ibid*, band 3, s 268-270.

69 *Ibid*, band 1, s 32-33.

tenderade att betrakta regeringens ansträngningar att konfiskera vapen med största misstänksamhet. Efter att den 20 juli ha lyssnat på några representanter från fronten och haft en lång diskussion om vapenfrågan, stödde således det relativt måttfulla Petrograd-distriktets sovjet att man skulle lämna in gevär och kulsprutor, men deklarerade bestämt att konfiskering av revolverar och knivar skulle betraktas som ”ett kontrarevolutionärt angrepp på arbetarklassen” som måste motarbetas med alla tänkbara medel.⁷⁰ När Peterhofs distriktssovjet den 29 juli övervägde frågan om att avvärja arbetarna protesterade de deputerade att det inte var arbetarna som skulle avvärjas utan ”kontrarevolutionärerna och ligisterna som har skjutit från tak och fönster ... och som öppet och skamlöst har kommit ut mot revolutionen och dess framsteg.”⁷¹ Uppenbarligen skulle regeringen inte få mycket hjälp av Peterhofsovjeten att ta vapen från arbetarna. Såvitt man kan säga var detta den ståndpunkt som alla utom några få distriktssovjetter intog.

Den provisoriska regeringens återinförande av dödsstraff möttes av samma fientlighet från distriktssovjeterna. Typiskt för deras svar på denna åtgärd var följande uttalande av distriktssovjeten i Rozjdestvenskij, där bolsjevikerna ännu var en liten minoritet:

En av den stora ryska revolutionens käraste segrar, avskaffandet av dödsstraffet, har i ett slag avskaffats av den provisoriska regeringen. ... I namn av att ”rädda revolutionen” kommer domstolar som bara känner till ett straff, avrättning, att sammanträda. Och soldater som utsetts till rollen som bödlar kommer hastigt att släpa sina av oro sjuka, dömda kamrater, plågade av tre års slakt ... till ett avskilt hörn och skjuta dem som hundar, bara därför att de inte osjälviskt vill offra sina liv för sin klassfiende ...

Resultatet är en skriande orimlighet: ett fritt land har avskaffat dödsstraffet för högt uppsatta kriminella, alla dessa Nikolaj, Suchomlinov, Sjturmer, Prokopovitj, etc. [de tre sista var tidigare tsaristiska ministrar], men behåller det för soldater som har tyngts ned av ett tre år långt meningslöst blodbad ...

Det är ett brott att döda plågade och desperata människor som har blivit galna genom att inse hur meningslöst deras lidande är och som inte kan se något slut på detta ändlösa krig. Det är ett brott att vara tyst om den provisoriska regeringens reaktionära, impulsiva åtgärd mot en av revolutionens mest ovärderliga segrar ...

Ner med dödsstraffet!

Ner med legaliserat mord!

Länge leve den revolutionära internationalen!⁷²

Som ett svar på oroande rapporter om kontrarevolutionära ”excesser” i alla distrikt antog interdistriktskonferensen vid sitt möte den 17 juli en resolution som förkunnade att det hade funnits klara tecken på ”en återuppväckt, aktivt organiserad kontrarevolutionär rörelse” i händelserna den 3-5 juli och de omedelbart efterföljande dagarna. Resolutionen uppmanade Petrogradsovjeten att energiskt och beslutsamt avslöja de kontrarevolutionära cellerna och kräva av regeringen att den skulle vidta bestämda åtgärder för att bekämpa kontrarevolutionen. Den krävde också, bland annat, en fullständig undersökning av alla oegentliga razzior och fängslanden, och att alla politiska fångar mot vilka det inte hade gjorts några verkliga anklagelser, omedelbart skulle släppas fria.⁷³

Det är lätt att föreställa sig distriktssovjeternas deputerades bestörtning när de två dagar senare läste

⁷⁰ *Ibid*, band 3, s 70-71.

⁷¹ *Ibid*, band 2, s 224-228.

⁷² *Ibid*, band 3, s 203-204.

⁷³ *Ibid*, s 268-272.

detaljerade redogörelser i pressen om det sensationella möte som Duman provisoriska kommittés höll den 19 juli. Vid interdistriktskonferensens krismöte den 21 juli krävde varenda deputerad som talade att den provisoriska kommittén omedelbart skulle upplösas. Flera talare förespråkade faktiskt omedelbara, konkreta åtgärder för att säkerställa att det skulle förverkligas. En talesman för Rozjdestvenskijs distriktssovjet föreslog till exempel att konferensen i sin helhet skulle marschera till Tauriska palatset för att göra sina åsikter kända för den centrala exekutivkommittén. Detta förslag antogs med förbehållet att distriktssovjetens deputerade, utöver att kräva att Duman skulle upplösas, också skulle kräva att de demokratiska kommittéerna i armén återfick fullständiga rättigheter, att vänsterpressen återupprättades, att försöken att avvärja arbetarna upphörde, att alla politiska fångar som ännu inte hade anklagats för specifika brott mot lagen omedelbart skulle släppas fria, att Purisjkevitj och Maslenikov skulle åtalas, att politiken att splittra Petrogradgar-nisonens regementen skulle upphöra och att dödsstraffet vid fronten omedelbart skulle avskaffas.⁷⁴

Samtidigt besvarade enskilda distriktssovjeterna Purisjkevitjs och Maslenikovs vädjan att ”använda snaran frikostigt” mot vänstern med egna protestuttalanden. Typiskt för dessa offentliga uttalanden var följande deklARATION som antogs enhälligt i Viborgs distriktssovjet:

Efter att ha hört om hur den tidigare Statsdumans medlemmar har haft privata möten och ånyo trätt in på den nationella politiska scenen, anser Viborgsdistriktets arbetar- och soldatdeputerades sovjet att Duman, i egenskap av det gamla enväldets institution ... ska bli föremål för omedelbar upplösning. Sovjeten kräver att den provisoriska regeringen utfärdar ett påbud som upplöser denna kontrarevolutionära institution och protesterar bestämt mot de dumamedlemmar från Svarta hundra som hade fräckheten att stå upp och kalla de revolutionära organen en handfull fanatiker, dagsländor och förrädare ... Sovjeten kräver en beslutsam kamp mot de kontrarevolutionära elementen, och i synnerhet mot tidigare medlemmar i Statsduman och anser att de borde ställas inför rätta för att ha förolämpat hela demokratin, företrädd av sovjeten.⁷⁵

Det är betecknande att även relativt moderata distriktssovjeterna i slutet av juli var mer angelägna att konsolidera alla vänstergrupper, inklusive bolsjevikpartiet, för att försvara revolutionen än att bestraffa bolsjevikerna för deras agerande några veckor tidigare. För tidigare fientligt inställda deputerade i distriktssovjeterna såg bolsjevikerna nu bara ut som revolutionens vänsterflygel, en revolution som hotades av att krossas.

Denna anda att glömma gamla synder och oroa sig för kontrarevolutionen visade sig vid interdistriktskonferensens krismöte den 21 juli. I en känsloladdad appell för att ena alla demokratiska krafter i kamp mot den framryckande kontrarevolutionen uttryckte mensjevik-internationalisten Viktor Rappaport åsikten, att även om kontrarevolutionen hade börjat med att angripa bolsjevikerna, så kunde man också förvänta sig slag mot andra vänstergrupper som stod nära bolsjevikerna. ”Kontrarevolutionen mobiliserar sig”, förkunnade Rappaport, ”och vi har inte råd att splittra våra krafter.”

Att döma av de följande kommentarerna delade huvuddelen av de församlade talesmännen för distriktssovjeterna denna uppfattning. En kommitté med tre man, inklusive en medlem i interdistriktskommittén (Manuilskij) och två mensjevik-internationalister (Gorin och Rappaport), utsågs

⁷⁴ *Ibid*, s 272-279. Distriktssovjeternas deputerade togs senare samma dag emot av den centrala exekutivkommittén, men det finns inga bevis för att uppdraget fick någon effekt.

⁷⁵ *Ibid*, band 1, s 144-145.

att skriva en deklARATION om kontrarevolutionen och det rådande politiska läget som alla distrikts-sovjeter skulle diskutera och till sist skicka till den centrala exekutivkommittén. I det dokument som denna kommitté skrev (interdistriktskonferensens första offentliga uttalande om mer omfattande nationella frågor) karakteriserades juliupproret som ”en spontan handling av militära enheter och arbetare”, ett direkt resultat av den politiska kris som delvis hade orsakats av kadeterna. Enligt uttalandet hade kontrarevolutionen utnyttjat händelserna den 3-4 juli för att göra ett öppet angrepp på den revolutionära demokratin i allmänhet och dess vänsterflygel i synnerhet. Samtidigt hade förföljelserna av bolsjevikerna efter julidagarna splittrat revolutionens styrkor, inklusive dess vänsterflygel. Upplösningen av regementen som var lojala mot revolutionen, massarresteringarna, krossandet av arbetarpressen, hade alla varit ämnade att försvaga den revolutionära demokratin. Deklarationen uttryckte uppfattningen att ännu en koalitionsregering bara skulle leda till en fördjupning av den rådande politiska krisen och öppna dörren ännu mer för den framryckande kontrarevolutionen, och drog slutsatsen att bara en stark revolutionär regering, enbart bestående av element från den revolutionära demokratin som skulle driva en inrikes- och utrikespolitik i linje med det program som hade skisserats av sovjetkongressen, kunde rädda Ryssland och revolutionen.⁷⁶

I denna deklARATION återspeglades den önskan som Martov vid denna tid uttryckte i exekutivkommittén, att förena alla verkligt revolutionära delar i en rent socialistisk sovjetregering som skulle bekämpa kontrarevolutionen, genomföra ett meningsfullt reformprogram och arbeta för en omedelbar fred. Denna starka impuls att gå samman för att försvara revolutionen uttryckte också livfullt i en resolution som den 1 augusti antogs av deputerade i Narvas distriktssovjet, och stöddes av bolsjevikerna:

Med tanke på de enorma faror som hotar vårt land både inifrån och utifrån, anser vi ... att det är oacceptabelt och skadligt med desorganisation i den revolutionära demokratin. ... Dessutom anser vi att alla politiska grupper och mångahanda åsiktsnyanser kommer ”uppifrån”. Majoriteten av de ”därnere” förstår inte, vet inte, kan faktiskt inte ens fatta ... alla deras dispyter. Vi vädjar ... till alla som deltar i den gemensamma revolutionära kampen och som värderar vår nyvunna frihet ... att svara på vår uppmaning. Vi rekommenderar att de samlas kring arbetar- och soldatdeputerades sovjet som demokratin högsta organ. Vi föreslår att de däruppe hittar ett gemensamt språk så att vi kan kämpa enade mot revolutionens fiender.⁷⁷

⁷⁶ *Ibid*, band 3, s 279-280.

⁷⁷ *Ibid*, band 2, s 46.

Kapitel 5 Bolsjevikernas återuppståndelse

På kvällen den 26 juli samlades omkring 150 bolsjevikledare från hela Ryssland i en rymlig privat mötessal mitt i Viborgdistriktet för att inleda partiets sedan länge efterlängtade sjätte kongress.¹ Denna nationella församling av bolsjevikiska befattningshavare inleddes med att Lenin, Trotskij, Kamenev, Kollontaj och Lunatjarskij valdes som gemensam hedersordförande för kongressen, och slutade 15 sessioner och åtta dagar senare med sjungandet av ”Internationalen”. Under mellantiden lyssnade delegaterna på formella hälsningar och uppmuntrande uttalanden från Petrograds fackföreningssovjet, det amerikanska Socialistiska arbetarpartiet, ”fängslade soldater och officerare från Petrogradgarnisonen”, 21 militärregementen i Riga, flera tusen arbetare på Putilovfabriken, tre distriktssovjeter i Petrograd, den muslimska socialdemokratiska organisationen i Baku och mer än ett dussin andra varierande och allsköns arbetarorganisationer och politiska institutioner. Delegaterna fick detaljerade förstahandsrapporter från representanter från centralkommittén, Petersburgkommittén, militärorganisationen och interdistriktskommittén (som nu formellt gick samman med bolsjevikpartiet), liksom från sändebud från 19 större partiorganisationer på landsbygden. Viktigast av allt var att de slog fast officiella ståndpunkter i frågan om Lenins vägran att överlämna sig till myndigheterna² och mer omfattande politiska frågor som krigsfrågan och det nuvarande ekonomiska och politiska läget i Ryssland. För att de församlade delegaterna inte skulle förbise något bekräftade de slutligen på nytt de resolutioner som hade antagits vid aprilkonferensen.

Sjätte kongressens arbete försiggick i en atmosfär av största anspänning, som tidvis ökade av rykten om att Kerenskijadministrationen var på väg att göra en räd mot kongressen och skingra den. Dessa rykten blev mer trovärdiga på kongressens tredje dag den 28 juli, då regeringen publicerade en förordning som gav inrikes- och krigsministrarna makt att förbjuda församlingar eller kongresser som ansågs skada krigsinsatserna eller statens säkerhet.³ Efter det flyttades kongressen i tysthet till en arbetarklubb som tillhörde interdistriktskommittén i Narvadistriktet i huvudstadens sydvästra utkanter. Ungefär samtidigt övervakade partifunktionärer valet till en mindre kongress som hade ett separat möte och antog ett offentligt manifest i händelse att kongressen faktiskt bröts upp, och valde skyndsamt en ny centralkommitté som skulle leda bolsjevikernas aktiviteter fram till nästa nationella partikongress.⁴

Stämningen bland de under dessa omständigheter hårt ansatta delegaterna återspeglades livfullt i det känslomässiga gensvar de gav ett tal av Jurij Larin, en mensjevik-internationalist som några veckor efter kongressen anslöt sig till bolsjevikpartiet. Ilin-Zjenskij skrev senare om detta ögonblick: ”Jag minns den entusiasm som grep kongressen när ordförande [Jakov Sverdlov] tillkännagav att en av mensjevik-internationalisternas ledare, kamrat Larin, ville hälsa delegaterna. ... Till dundrande applåder, stapplande fram med ett förlamat ben och skakande av nervositet, rörde sig Larin lång-

1 En första upplaga av sjätte kongressens protokoll publicerades 1919 (Izdatelstvo Kommunist). De var uppenbarligen ofullständiga, mycket troligt mer än något annat en återspeglings av de svåra omständigheter under vilka kongressen sammanträdde. Enligt sovjetiska källor gick sekretariatets uppteckningar från kongressen sedan förlorade, och som ett resultat av det har den ursprungliga utgåvan från 1919 varit grundval för alla senare upplagor av sjätte kongressens protokoll. De utkom 1927, 1934 och senast 1958.

2 *Sjestoj sezid*, s 27-36, 270.

3 *Revoljutsijonnoje dvizjenije: Jiulskij krizis*, s 326.

4 *Sjestoj sezid*, s 109, 423-424.

samt ner längs gången till talarstolen. Ju närmare kan kom den desto högre blev applåderna.”⁵

Larins kommentarer till delegaterna var delvis en innerlig vädjan om revolutionär enhet. ”När någon angrips är det varje ärlig internationalists plikt att vara med dem”, sa han. ”Det är dags att bygga ett enat revolutionärt socialdemokratiskt parti” och ”överföra makten i händerna på den revolutionära demokratin.” Samtidigt var Larins tal en varning mot att tillgripa våldsamma revolutionära aktioner. Han tillkännagav rent ut:

Bland oss finns en del som är oroliga över er alltför stora släpphänthet mot militärorganisationen. Vi vet att militärorganisationen uppmanade till omedelbara aktioner under rörelsen den 3-5 juli, samtidigt som partiets politiska ledning agiterade mot att gå ut.

Jag hörde kamrater säga att arbetar- och soldatdeputerades sovjeter hade antagit en reaktionär ståndpunkt, så ”Ner med sovjeterna, vi ska bygga vår egen organisation”. Detta är just den sorts farliga väg dit vi inte kan följa er. ... Vår uppgift är inte att krossa sovjeterna och inte att skapa nya organisationer, utan att förändra de nuvarande sovjeternas sammansättning. ... Vi är mot dumdristiga metoder. Sovjeterna är institutioner som har valts.⁶

Uppenbarligen stod mycket av Larins tal i motsättning till Lenins ståndpunkt. Ändå visar de officiella kongressprotokollen att applåderna efter hans kommentarer var lika tumultartade som innan. Återigen kommenterade Ilin-Zjnevskij denna händelse: ”För att få en känsla för vad som hände vid kongressen när [Larin] avslutade sitt tal måste man föreställa sig den atmosfär av förföljelser och förtryck som vårt parti befann sig i. Vid denna tidpunkt var varje uttryck av sympati och stöd speciellt uppskattat. Det verkade som om kamrat Martov och med honom allt som var levande och talangfullt i den mensjevnikiska fraktionen skulle återvända till våra enade socialdemokratiska led.”⁷

I huvudsak på grund av problem att uppnå enighet om grundläggande teoretiska frågor och även på grund av svårigheter beroende på att Lenin, Trotskij, Kamenev och andra centrala ledare inte var närvarande vid kongressen, beslutade delegaterna mot slutet av överläggningarna att än en gång skjuta upp antagandet av ett nytt partiprogram. I den mån man diskuterade grundläggande teoretiska frågor rörande revolutionens utveckling under kongressen så gjordes det huvudsakligen under debatten om ”det nuvarande politiska läget”. Arbetsmötena den 30-31 juli, då denna debatt ägde rum, var otvivelaktigt de viktigaste under hela kongressen. Med Lenin satt ur spel, hade Trotskij utsetts till huvudtalare och lägga fram ett resolutionsförslag om ”det nuvarande politiska läget”.⁸ När Trotskij arresterades två dagar innan kongressen rekryterades Stalin i all hast att utföra denna uppgift.

Det är noterbart att anhängarna till det taktiska program som Lenin förespråkade vid detta tillfälle lämnade väldigt lite åt slumpen. Kronstadt bolsjevikerna hade tryckt upp exemplar av ”Om paroller” till alla delegater, och de delades ut strax innan Stalins tal.⁹ Och mycket troligt tack vare ”leninisternas” påtryckningar motsvarade Stalins anmärkningar till den sjätte kongressen om det rådande läget

5 Ilin-Zjnevskij, *Ot fevralia k zachvatu vlasti*, s 96.

6 *Sjestoj sezid*, s 69-70.

7 Ilin-Zjnevskij, *Ot fevralia k zachvatu vlasti*, s 96.

8 *Sjestoj sezid*, s 7.

9 I P Flerovskij, ”Lenin i kronstadtsij”, i *O Vladimire Ilitje Lenine*, Moskva 1963, s 276; I P Flerovskij, ”Na putiach k oktjabriu”, i Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Velikaja oktjabrskaja sotsialistitjeskaja revoljutsija: Sbornik vospominanija utjastnikov revoljutsij v Petrograde i Moskve*, Moskva 1957, s 105.

och den framtida linjen mycket mer Lenins åsikter än vad hans tal hade gjort vid den andra stads-konferensen.

Det är inte samma sak som att hävda att Stalins uppfattning nu i alla avseenden sammanföll med Lenins. Under en diskussion i början av kongressen förkunnade till exempel Stalin att ”det för närvarande är oklart var statsmakten ligger.”¹⁰ Och vid ett annat tillfälle under kongressen visade Stalin under en diskussion om sovjeterna, att han var mycket mer negativt inställd till dem än Lenin.¹¹ Men i sitt huvudtal om det aktuella politiska läget kallade Stalin den provisoriska regeringen för en marionett som manipulerades av kontrarevolutionen. Han var kritisk mot ”kamrater som anser att det är en utopi att ha en socialistisk revolution som mål eftersom kapitalismen är dåligt utvecklad i Ryssland”, och hävdade att ”kravet att Ryssland ska dröja med socialistiska förändringar tills [revolutionen i] Europa är fullkomligt pedanteri.”¹² Slutligen förkunnade Stalin, och upprepade Lenin, att revolutionens fredliga stadium var över och vidhöll att den gamla parollen ”All makt åt sovjeterna” måste överges.

När Stalin avslutade sitt tal lade han fram ett resolutionsförslag i tio punkter, ”Om det nuvarande politiska läget”, som, frestas man anta, till största delen var skrivet av Lenin.¹³ Resolutionens första sju punkter preciserade den ryska revolutionens inriktning till och med julidagarna med ord som var mycket lika Lenins teser. ”På de avgörande punkterna, nämligen vid fronten och i Petersburg”, slog denna del av resolutionen fast, ”ligger statsmakten i händerna på den kontrarevolutionära bourgeoisien, med stöd från den militära klicken i arméns högsta befäl.” Punkt åtta till tio i resolutionen handlade om sovjeternas tillstånd och roll och partiets omedelbara taktiska program på ett sätt som också starkt påminde om Lenin, och punkt åtta hävdade rakt på sak att de existerande sovjeterna var bankrutta och en belastning. Det var inte längre möjligt med en fredlig utveckling av revolutionen och ett icke våldsamt överförande av makten till sovjeterna, och den lämpligaste parollen för partiet var att fullständigt tillintetgöra den kontrarevolutionära bourgeoisien. Punkt nio och tio hävdade att en framgång för nästa revolution skulle vara beroende av hur snabbt och grundligt folkets majoritet insåg hur meningslöst det var att hoppas på en kompromiss med bourgeoisien. Men texten antydde att proletariatet, i synnerhet arbetarna i Petrograd, skulle tvingas gripa makten vid första bästa tillfälle (det vill säga när de politiska, ekonomiska och militära omständigheterna hade blivit tillräckligt katastrofala), oavsett om den stora massan av befolkningen via sina egna erfarenheter hade insett nödvändigheten av en ny revolution eller inte.

Precis som vid den andra stadskonferensen riktade diskussionen om den aktuella politiska situationen i allmänhet och Stalins resolution i synnerhet främst in sig på den viktiga frågan om sovjeternas praktiska framtid, som hittills hade stått i centrum för varenda delegats politiska

10 *Sjestoj sezj*, s 28.

11 *Ibid*, s 122.

12 *Ibid*, s 111-112.

13 Detta resolutionsförslag togs, till synes avsiktligt, inte med i någon av utgåvorna med protokoll och material från den sjätte kongressen, och publicerades kort efter kongressen den 13 augusti i den bolsjevikiska tidningen *Golos sotisal-demokrata* i Kiev. Utifrån några noter som Lenin gjorde innan sin avresa till Finland, förefaller det som om han förberedde ett resolutionsförslag, ”Om det nuvarande ögonblicket”, speciellt till kongressen. Angående dessa noter, se *Leniniskij sbornik*, band 21, Moskva 1933, s 81-82. Själva resolutionen publicerades slutligen på nytt i A M Sovokin, *V preddverij oktjabrija*, Moskva 1973, s 336-341. Dittills hade de flesta sovjetiska källor hävdad att resolutionstexten aldrig hade återfunnits.

aktivitet och förhoppningar.¹⁴ Konstantin Jurenjev, som var nära medarbetare till Trotskij, inledde debatten med att fråga skeptiskt: ”Hittills har vi konsoliderat våra styrkor kring ett organ – sovjeterna. I vilken form ska vi konsolidera våra styrkor nu?” Jurenjev undrade också varför parollen ”All makt åt sovjeterna” nödvändigtvis inte passade med ett våldsamt stadium i revolutionen. Han drog slutsatsen att Stalins resolution föreslog ”en inriktning som skulle bli katastrofal för våra revolutionära erövringar. ... Om vi antar den kommer vi att ledas i riktning mot att isolera proletariatet från bönderna och befolkningens breda massor. ... Paragraf åtta till tio måste omarbetas drastiskt.”¹⁵

Bolsjevikernas centralkommitté som valdes vid den sjätte kongresen. Lenin omges i cirkeln av, från vänster: Ja M Sverdlov, L D Trotskij, G E Zinovjev, J V Stalin, L B Kamenev, M S Uritskij, A S Bubnov, G Ja Sokolnikov, F E Dzerzjinskij. Bakom cirkeln, nedre raden: V P Nogin, V P Miljutin; andra raden: AA Joffe, N N Krestinskij; tredje raden: I T Smilga, F A Sergejev; fjärde raden: E D Stasova, G Lomov, A I Rykov, N I Bucharin, S G Sjamuian, AM Kollontaj. Saknas i bilden gör Ja A Berzin och M F Muranov. Joffe, Stasova och Lomov var kandidatmedlemmar.

När Jurenjev klev ner ur talarstolen skyndade sig Volodarskij dit. ”De säger att parollen ’All makt åt sovjeterna’ är förlegad, eftersom revolutionens fredliga period är slut. Är det verkligen så?”, frågade han. ”Måste vi behålla parollen ’All makt åt sovjeterna’ i samma form som före 3-5 juli? Verkligen

14 Angående detta se *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanje*, band 2, s 96. Bara tre delegater reste mer grundläggande teoretiska frågor om själva möjligheten av en socialistisk revolution i Ryssland: Nogin, Jevgenij Preobrazjenskij och N S Angarskij.

15 *Sjestoj sezid*, s 116-118.

inte! Men man ska inte kasta ut barnet med badvattnet. Vi behöver bara ändra vår paroll 'All makt åt sovjeterna' lite grann, ungefär så här: 'All makt till proletariatet, med stöd från fattigbönderna och den revolutionära demokratin organiserad i arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjeterna'.¹⁶

Alesja Džjaparidze, som var ledare för den bolsjevikiska organisationen i Baku, och föregående dag hade valts in som kandidatmedlem i centralkommittén, talade på samma sätt. Under julidagarna hade bolsjevikerna tagit stora steg för att bygga ett stöd i sovjeten i Baku, och Džjaparidze var kritisk mot Stalin för, som han uttryckte det, att ha "likställt [provins-]sovjeterna med den centrala exekutivkommittén." "Tidigare uttryckte provinssovjeterna den centrala exekutivkommitténs åsikter, men de gör inte det nu", sa han. "Även om vi genomgår en kontrarevolutionär period så måste vi kämpa för sovjeterna, och som revolutionära försvarare av tanken på sovjeternas [styre] kommer vi att få en dominerande betydelse i dem."¹⁷

"Efter den 4 juli förändrades det proletära partiets politik", påpekade Manuilskij. Partiet "ansåg det nödvändigt att övergå från offensiv till att försvara de positioner som hade erövrats under revolutionen. Att med dessa ofördelaktiga styrkeförhållanden föra fram maximalistiska paroller, som vårt partis vänster gör nu, vore att anta en desperat taktik. Om vi misstror sovjeterna så riskerar vi att underlätta att de kastas ut från Tauriska palatset och Smolnijinstitutet. Vi måste inse att 90% av befolkningen i Ryssland är småborgerlig, och följaktligen måste vi förstå att en taktik som isolerar proletariatet från småbourgeoisien är skadlig."¹⁸

Femton kongressdelegater steg upp i talarstolen under denna debatt, och de flesta av dem använde varje sekund av de femton minuters talartid som de hade tilldelats. Av dessa delegater talade åtta för att behålla parollen "All makt åt sovjeterna", en (Bucharin) intog en mellanposition,¹⁹ och sex anslöt sig till Stalin. Bland de mest vältaliga av de som intog Stalins ståndpunkt var Sokolnikov. Liksom Stalin pekade han på kontrarevolutionens tillväxt efter julidagarna. Och han fortsatte: "Innan stod vi för att överföra all makt i händerna på sovjeterna. ... [Men] det är inte längre möjligt. Hittills har sovjeterna varit revolutionära organ och vi kunde föra fram dem som maktorgan. De upphörde att vara revolutionära i det ögonblick artilleri riktades mot arbetarklassen."

I sina kommentarer verkade Sokolnikov inte utesluta möjligheten att sovjeterna kunde återhämta sig, särskilt att de återigen skulle kunna bli organ för upproret. I denna mening skiljer sig hans bedömning av situationen från Lenins. Icke desto mindre delade Sokolnikov Lenins uppfattning att ett folkligt massuppror var nästa punkt på Rysslands revolutionära dagordning. "Vi måste förklara [för massorna] att huvudfrågan inte är sovjeterna utan att organisera massorna för upproret", uppgav han. Vid denna punkt brast publiken ut i applåder. Han fortsatte: "Vi måste locka bort bondemasorna från deras småborgerliga ledare, förklara för dem att jorden bara kommer att överlämnas till dem med stöd av proletariatets uppror. ... För bondemasorna ligger vägen till en socialistisk revolution i den proletära förtruppens stöd."²⁰

Ivar Smilga, som tidigare hade varit centralkommitténs klart mest stridbart hågade medlem

16 *Ibid*, s 119-120.

17 *Ibid*, s 124-125. För en värdefull översikt över revolutionen i Baku, se Suny, *The Baku Commune 1917-1918*.

18 *Sjestoj sezid*, s 134-136.

19 *Ibid*, s 114-142.

20 *Ibid*, s 125-128.

instämde med Sokolnikov. Han citerade utförligt ur ”Om paroller” och tillkännagav: ”Inte bara Volodarskij, utan till och med en gammal socialdemokrat som Nogin har fel. Makten ligger i händerna på en militär klick. För att makten ska hamna i händerna på de klasser som kommer att arbeta för att utvidga revolutionen måste den nuvarande regeringen störtas.” Han uttryckte uppfattningen att sovjeterna hade ”begått självmord” genom att avsäga sig makten när de kunde ha fått den, och hävdade att villkoren för en ny revolutionär situation utvecklades snabbt och att bolsjevikerna skulle tvingas ta initiativet när explosionen kom. ”Ingen har rätt att beröva oss detta initiativ om ödet ger oss en ny chans att stå i ledningen för rörelsen”, vidhöll han. ”Kamrat Jurenjev talar om försiktighet”, tillade han. ”Låt mig påminna honom om Dantons ord: ’Under revolutionen behöver man djärvhet, djärvhet och ännu mer djärvhet!’”²¹

En av de sista att tala under den sjätte kongressens debatt om det aktuella politiska läget var centralkommitténs nyvalda medlem från Moskva, Andrej Bubnov. Han argumenterade mot Nogin, som hade försökt tona ner betydelsen av de meningsskiljaktigheter som hade uppstått kring frågan vad som utmärkte det aktuella ögonblicket, och hävdade bestämt att de var mycket allvarliga, och återspeglade de grundläggande åsiktsskillnaderna om revolutionens utveckling som hade visat sig under aprilkonferensen. Bubnov gick sedan vidare för att försvara vänsterns argument. ”Sovjeterna har ingen makt nu”, försäkrade han. ”De ruttar – det kan inte finnas några illusioner om det. ... Om vi tidigare talade om ’överföring av makten’, så är detta begrepp nu förlegat. Vi måste bygga vår styrka för den avgörande striden, för maktövertagandet. Vi måste göra oss av med parollen om att överföra makten till sovjeterna.”²²

Så fort diskussionen om det aktuella politiska läget var färdig på eftermiddagen den 31 juli yrkade Dzjaparidze att Stalins resolution inte skulle ställas för omröstning direkt, och att det istället skulle bildas en kommitté för att skriva en ny. Dzjaparidzes förslag sörjde för att kommitténs arbete skulle vägledas både av Stalins resolution och av ett uttalande om det nuvarande ögonblicket och införlivade måttfulla åsikter som några dagar tidigare hade antagits av Moskvabolsjevikerna.²³ Kongressdelegaterna accepterade tanken att omröstningen om det nuvarande läget skulle skjutas upp och att en kommitté skulle studera problemet ytterligare, men föreskrev att Stalins resolution skulle utgöra grundval för den resolution som denna kommitté skulle skriva utkastet till.²⁴

Till resolutionskommittén valdes därefter Stalin, Sokolnikov, Bubnov, Miljutin och Nogin, och två representanter från den regionala byrån i Moskva, Bucharin och Georgij Lomov. Dessa sju delegater använde många timmar för att försöka avgöra de olika bedömningarna av det rådande läget, och fick möjligen en del råd från Lenin i Razliv. Den resolution de skrev och som den 3 augusti antogs enhälligt av kongressen med fyra nedlagda röster var en kompromiss mellan de två stridande sidorna.²⁵ Utöver att utelämna en del särskilt fientliga hänvisningar till mensjevikerna och SR-arna, så följde första halvan av denna resolution, som preciserade revolutionens utveckling under juli-

21 *Ibid*, s 131-132.

22 *Ibid*, s 133-139.

23 För texten i denna resolution se Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, Institut istorij MK i MGK KPSS, *Podgotovka i pobeda oktjabskoj revoljutsij v Moskve*, Moskva 1957, s 202-204.

24 *Sjestoj sez*d, s 144-145.

25 A M Sovokin, ”Razrabotka V I Leninim novoj taktike partij posle jjujskich sobytij 1917 g.”, kandidatavhandling, Marxist-leninistiska institutet, Moskva 1962, s 185; *Sjestoj sez*d, s 251.

dagarna, Stalins resolutionsförslag nästan ordagrant. Kommitténs resolution försäkrade att det hade blivit omöjligt med en fredlig överföring av makten till sovjeterna, och ersatte parollen ”All makt åt sovjeterna” med parollen ”Undanröj den kontrarevolutionära bourgeoisieens diktatur”.

Samtidigt lades ett helt nytt stycke, som hade tagits direkt från Moskvabolsjevikernas uttalande, till kommitténs resolution. Detta stycke angav att partiet skulle ta på sig rollen som ”ledande kämpe mot kontrarevolutionen” och skydda massorganisationerna i allmänhet och sovjeterna i synnerhet från kontrarevolutionära angrepp. I dessa organ skulle partiet arbeta med största möjliga energi för att stärka ”internationalisternas” ställning och runt sig samla alla element som var hängivna kampen mot kontrarevolutionen. För överskådlig framtid var därmed centrum för partiets verksamhet fortfarande sovjeterna, och i själva verket lämnades frågan om att arbeta tillsammans med majoritets-socialisterna för att försvara revolutionen av praktiska skäl öppen. I den resolution som antogs av kongressen saknades dessutom helt både öppna hänvisningar till en ”ny revolution” och förslag att bolsjevikerna skulle kunna gripa makten innan de hade fått stöd från majoriteten i landet. De avslutande styckena i resolutionen sa bara att proletariatet skulle undvika att ge efter för provokationer och rikta in sin energi på att organisera och förbereda sina krafter för det ögonblick då den nationella krisen och ett djupt massuppror hade skapat gynnsamma omständigheter för städernas och landsbygdens fattiga att stöda arbetarnas kamp mot borgarklassen. I ett sådant kritiskt läge skulle det vara dessa klassers uppgift att ta makten i sina egna händer.²⁶

Vad fick då den sjätte kongressens programmatiska beslut för innebörd? Officiellt hade de nu dragit tillbaka parollen ”All makt åt sovjeterna”. Under hela augusti saknas den i alla bolsjevikpartiets dokument. Men frånsett det verkar besluten ha fått föga praktisk inverkan. Precis som det hade varit ända sedan april siktade partiet i riktning mot en socialistisk revolution. Denna linje hade fått ett massivt stöd från kongressen. Men de avgörande frågorna ”Hur?” och ”När?” var fortfarande diffusa. Partiets interna programmatiska meningsskiljaktigheter var fortfarande olösta. Som Bubnov förklarade i en rapport om den sjätte kongressens arbete till ett möte med Moskvas regionala byrå: ”Precis som vid aprilkonferensen framträdde två uppfattningar vid kongressen, som ... inte drogs fram tillräckligt i ljuset och blev kvar i dold form.”²⁷ Trots partiets beslut fortsatte dessutom många massorganisationer i Petrograd att se bildandet av en revolutionär sovjetregering som lösningen på sina mest brännande problem.²⁸ Under Kornilovhändelserna i slutet av augusti hade nästan alla Petrograds arbetare och soldater en uteslutande socialistisk regering som mål, och bolsjevikerna tvingades själva återuppliva sitt gamla slagord ”All makt åt sovjeterna!”

Samtidigt som Petrogradarbetarnas och -soldaternas ilska och fientlighet mot bolsjevikerna försvann inom några veckor efter juliupproret, så fanns det i början av augusti många omisskännliga tecken på att bolsjevikpartiet, med sin apparat intakt, hade inlett en ny period av tillväxt.

Återuppståndelsen återspeglades i täta klagomål från lokala mensjevik- och SR-ledare på massor av avhopp till bolsjevikerna.²⁹ Den visade sig också i bolsjevikiska framgångar i strikt lokala omröst-

²⁶ *Sjestoj sez'd*, s 225-227.

²⁷ Akademiya nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij v auguste 1917 g.: Razgrom kornilovskogo miatezja*, red D A Tjugajev, m fl, Moskva 1959, s 46.

²⁸ Angående detta, se *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 1, s 385.

²⁹ Vid ett möte för lokala SR-funktionärer den 23 augusti om utvecklingen sedan mitten av juli, oroade sig således deltagarna högljutt över betydande medlemsförluster till bolsjevikerna. Bara några få av SR:s distriktskommittéer

ningar i Kronstadt³⁰ och i olika val till Petrogradsovjeten. Fabriksarbetarna och garnisonens soldater kunde återkalla sina representanter till sovjeten när de ansåg det lämpligt, och under första halvan av augusti utnyttjade anhängare till bolsjevikerna det växande missnöjet med de centrala sovjetorganens politik för att ersätta deputerade som förespråkade de moderata socialisternas program med bolsjeviker.³¹

Bolsjevikerna fick inte majoritet i själva Petrogradsovjeten förrän i början av september. Men ett tidigt tecken på att mensjevikerna och SR-arna började få problem kom den 7 augusti, vid arbetarsektionens första möte sedan julidagarna. Enligt den dagordning som hade förberetts av sovjetens ledning samma dag, skulle arbetarsektionen diskutera en del organisatoriska frågor och förbereda en konferens om landets försvar som var planerad att börja i huvudstaden nästa dag. Men med stöd från SR-arna gick de bolsjevikiska representanterna i sektionen inte med på det. De krävde att mötet omedelbart skulle diskutera de arresterade ”internationalisternas” svåra belägenhet och regeringens beslut att återinföra dödsstraffet vid fronten. Vid en omröstning om detta förslag fick bolsjevikerna stöd från en majoritet. Därefter lyssnade de deputerade på en lidelsefull vädjan å de fängslade vänsteranhängarnas vägnar från den oförtröttlige Volodarskij, liksom ett försvar av myndigheterna av Dan och Gots. Med överväldigande majoritet röstade de sedan på en bolsjevikisk resolution som sa att arresteringarna och förföljelserna av kamrater som tillhörde den yttersta vänstern utgjorde ”ett slag mot revolutionens ideal, en skamfläck” som bara tjänade kontrarevolutionens intressen. Resolutionen krävde bland annat att alla som hade arresterats efter julidagarna men ännu inte formellt hade åtalats omedelbart skulle släppas fria, snara offentliga rättegångar för de som hade åtalats och åtal mot alla ämbetsmän som var skyldiga till ”att olagligt ha frihetsberövat medborgare”.³² De deputerade utsåg till och med en specialkommission som personligen skulle uttrycka stöd till ”Trotskij, Lunatjarskij, Kollontaj och andra politiska fångar.” Dessutom antog de en resolution från Martov som fördömde återinförandet av dödsstraffet som en åtgärd med öppet kontrarevolutionära syften. Resolutionen skällde ut den centrala exekutivkommittén för att den inte hade gått emot dödsstraffet och krävde att den provisoriska regeringen skulle upphäva åtgärden.³³

De val som hölls över hela staden den 20 augusti till en stadsduma i Petrograd gav ännu mer påtagliga bevis på bolsjevikernas snabba återhämtning. Bolsjevikerna lade stor vikt vid dessa val och hade ägnat en hel del uppmärksamhet åt dem redan före julidagarna. Nederlaget i juli förstärkte bara deras beslutsamhet att få ett bra resultat. Som en ledare i *Rabotjij i soldat* den 9 augusti uttryckte

kunde säga att stödet till SR i deras områden inte hade minskat. *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 1, s 387-388.

30 I slutet av juli fick bolsjevikerna, under ledning av Raskolnikov, 10.214 röster av 28.154 avlämnade röster vid valen till Kronstadtduman, bara slagna av SR med 10.900 röster.

Valen till den mäktiga Kronstadtsovjeten i början av augusti gav ett ännu mer slående tecken på stödet till bolsjevikerna: 96 bolsjeviker fick platser i den nya sovjeten jämte 96 partilösa kandidater, 73 SR-are, 13 mensjeviker och 7 anarkister. (Av 280 deputerade i den första Kronstadtsovjeten som valdes i början av mars var bara 60 bolsjeviker, 91 SR-are, 46 mensjeviker och 68 icke partianslutna deputerade.) Icke desto mindre hade inte bolsjevikerna ens nu majoritet i Kronstadtsovjeten, och en SR-are, Konstantin Sjugin, valdes till ordförande. *Petrogradskij listok*, 30 juli, s 2; *Izvestija Kronstadtskogo sovjeta*, 13 augusti, s 1; S S Kesjin, *Oktjabrskaja revoljutsija i flot*, Moskva 1971, s 74-75, 153, 299.

31 A M Andrejev, *Sovjetij rabotjich i soldatskich deputatov nakanune oktjabrija*, Moskva 1967, s 255-259; L F Karamijsjeva, *Borba bolsjevikov za Petrogradskij sovjet*, Leningrad 1964, s 136.

32 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 24.

33 *Novaja zjizn*, 8 augusti, s 3.

det: ”Detta kommer att bli klasskampens första viktiga sammandrabbning under de fullständigt förändrade omständigheter som råder efter 3-5 juli. ... Om kadeterna vinner [valet] kommer revolutionen att ha drabbats av ett svårt slag. ... Om försvarsvännerna vinner kommer vi att ha samma röra som tidigare. ... En seger för vårt parti skulle bli revolutionens första seger över kontrarevolutionen.”

Mellan den 12 och 15 augusti riktade alla politiska grupper i Petrograd uppmärksamheten mot statskonferensen i Moskva.³⁴ Men under de sista dagarna innan valet till Duman blev striden om rösterna mer febril. Ledande kadeter som Miljukov, Sjingarev, Nabokov och Tyrkova höll en rad politiska tal. Med syftning på valet till distriktsduman som hade hållits i maj, och där kadeterna hade lyckats dåligt, förkunnade Miljukov att medborgarna i Petrograd nu hade chansen att ”göra om den tentamen” som de hade misslyckats med förut när de hade givit kontrollen över lokala dumor till partier som ”sysselsatte sig med diverse fantasier”.³⁵

Bolsjevikerna hade haft ambitiösa planer för sin kampanj, och när räkenskapens dag närmade sig gick partifunktionärerna nervöst igenom allt som var ogjort.³⁶ Men partiarbetarna hade lyckats organisera ett imponerande antal politiska möten och demonstrationer och översvämma huvudstadens arbetardistrikt med kampanjflygblad. Partiets ansträngningar hade fått en kraftfull knuff framåt när *Soldat* och *Proletarij* kom ut precis när kampanjen intensifierades. Dessutom verkade de försämrade ekonomiska förhållandena och regeringens och majoritetssocialisternas impopulära politik naturligtvis till bolsjevikernas fördel, en situation som de utnyttjade maximalt. ”Varje arbetare och soldat måste själv bestämma om de vill att arbetarna ska vandra runt i ghettonas lera och stank, utan skolor och ljus, utan tillräckliga transportmöjligheter”, deklarerade en ledare i *Soldat* dagen innan valet. ”Om detta är vad de vill så ska de rösta på våra motståndare. Om de å andra sidan vill att de gator i arbetarnas stadsdelar som nu är grogrund för sjukdomar ska saneras, om de vill att de ska få gångbanor och ljus och omges av skolor och trädgårdar, låt dem då rösta på bolsjevikerna.” Samma dags utgåva av *Proletarij* hävdade: ”Bara vårt parti strävar efter grundläggande, radikala förändringar av stadens styre. Bara vårt parti är för att flytta hela skattebördan från de fattiga till de rika.”³⁷

Mest av allt försökte partiet dra fördel av folkets rädsla för risken för kontrarevolution genom att förknippa alla sina rivaler med den yttersta högerens angrepp. Som en ledare i *Soldat* den 19 augusti framställde det, var soldaterna och arbetarna i dessa val tvungna att avgöra om de ville ha en stad som styrdes av ”de som förenar sig med kapitalisterna och godsägarna för att utfärda strafflagar mot arbetarna [och] besluta om dödsstraff – som klagar på högre löner för arbete, beslutar om massavskedanden och håller kamrater fängslade, tvingar dem till hungerstrejker och döden.” Samma tema betonades i en lång appell från Stalin på första sidan i *Proletarij* på valdagen. Stalin skrev:

Partiet för folkets frihet [Kadepartiet] försvarar de stora godsägarnas och kapitalisternas intressen. Partiet för folkets frihet krävde envist offensiven vid fronten ... och arbetade för kontrarevolutionens seger. ... En röst på Miljukovs parti är ett förräderi mot sig själv, mot sin fru och sina barn, och mot sina bröder i eftertruppen och vid fronten. ... [Mensjevikerna och

34 Se nedan, s 115-118.

35 *Retj*, 15 augusti, s 1.

36 *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 223-226, 232-233.

37 *Soldat*, 19 augusti, s 1; *Proletarij*, 19 augusti, s 1.

SR-arna] försvarar de trygga småägarnas intressen i städerna och på landsbygden. ... Att rösta på dessa partier är att rösta på enhet med kontrarevolutionen mot arbetarna och fattigbönderna. ... [Det betyder] ett stöd till arresteringar i eftertruppen och dödsstraff vid fronten.³⁸

I så måtto som kampanjens mål var att mobilisera bredast möjliga stöd, innehöll bolsjevikernas kampanjlitteratur få hänvisningar till de möjligen splittrande sidorna hos partiets teoretiska och taktiska program. De verkar till och med ha använt ordet ”bolsjevik” sparsamt, kanske på grund av risken att det fortfarande var nedfläckt av anklagelserna om att vara tyska agenter. Varje röst på ”Valsedel 6”, de ”socialdemokratiska internationalisternas” valsedel, räknades som ”ett slag för revolutionen mot kontrarevolutionen”. Den 15 augusti, och återigen den 18 och 19 augusti, basunerade *Proletarij* ut:

Varenda arbetare, bonde och soldat måste rösta på vår valsedel, ty bara vårt parti kämpar ståndaktigt och modigt mot bourgeoisien och de stora godsägarnas grasserande kontrarevolutionära diktatur. [Bara vårt parti] kämpar mot att återinföra dödsstraffet, mot krossandet av arbetarnas och soldaternas organisationer och mot att kväva alla de friheter som har erövrats med folkets blod och svett. Ni måste rösta på vårt parti, ty bara det kämpar modigt med bönderna mot de stora godsägarna, med arbetarna mot fabriksägarna, med de förtryckta överallt mot förtryckarna.

Efter omröstningen till Stadsduman tog det flera dagar att räkna fram det slutgiltiga resultatet. När resultaten kom visade sig bolsjevikerna vara överraskande starka i varenda del av huvudstaden, och fick 183.624 röster vilket gav dem 67 platser i den nya duman. Bolsjevikernas siffror var näst bäst efter SR-arna, som fick 205.659 röster och 75 platser. Det utgjorde en förbättring med 14% över bolsjevikernas prestation i valen till distriktsdumorna i slutet av maj. Kadeterna fick 114.483 röster som gav dem 42 platser, medan mensjevikerna halkade efter med 23.552 röster och åtta platser.³⁹

Vad betydde valresultatet? En del dåtida observatörer lutade åt att helt bortse från bolsjevikernas framgång. Genom att mycket skickligt manipulera siffrorna hävdade således en skribent i kadeternas tidning *Retj* att valresultatet visade på ett växande stöd för kadeternas ståndpunkter bland ”Petrograds verkliga invånare”.⁴⁰ Avsevärt mer rättfram var en analys efter valet av en politisk observatör för *Novaja zjizn*. Denna skribent konstaterade öppet att valen hade varit en ”slående och otvetydig seger” för bolsjevikerna. Partiets framgångar, förklarade han, återspeglade de ytterst spända stämningarna bland arbetarna och en stor andel av soldaterna, och att de fjärmade sig från sovjetmajoritetens politik och regeringens nya linje. Segern ”underlättades utan tvekan av de oförlåtliga förföljelserna mot [bolsjevikiska] ledare, som ofelbart inleddes med pompa och ståt men alltid spricker som en såpbubbla.” ”Förtrycket av den yttersta vänstern ökade bara dess popularitet bland massorna”, tillade han. ”Den bolsjevikiska pressen stängdes, partiets agitation begränsades – men den påtvingade tystnaden var som den mest värtaliga propaganda.”⁴¹

Precis som *Retj* lutade den mensjevikiska *Rabotjaja gazeta* till en början åt att minimera betydelsen

38 *Soldat*, 19 augusti, s 1; *Proletarij*, 19 augusti, s 1.

39 För en värdefull analys av röstsiffrorna, se William G Rosenberg, ”The Russian Municipal Duma Elections of 1917: A Preliminary Computation of Returns”, *Soviet Studies*, XXI (1969), s 152-163.

40 *Retj*, 23 augusti, s 1. Enligt denna skribent betydde inte det totala röstantalet så mycket eftersom (1) valskolket hade varit störst i områden där kadeterna var starka, och (2) SR-arnas och bolsjevikernas siffror var större genom röster från tusentals soldater som bara bodde i huvudstaden tillfälligt. För honom var det viktigaste att 40% av alla röster minus soldaterna var till kadeterna.

41 *Novaja zjizn*, 23 augusti, s 1.

av de imponerande bolsjevikiska röstsiﬀorna. En första redogörelse för valet i *Rabotjaja gazeta* hävdade att bolsjevikernas totalresultat hade blivit avsevärt större genom röster från högern, vars syfte var att öka det röda hotet för att rättfärdiga sitt eget politiska program.⁴² Men redan nästa dag gjorde samma tidning en ny bedömning av valet och drog slutsatser som liknade *Novaja zjizns*. *Rabotjaja gazeta* kommenterade: ”Man måste dra slutsatsen att bolsjevikernas seger var enorm och avsevärt överträﬀade deras egna bedömningar. Denna bolsjevikiska framgång beror på otillräckligt kreativt arbete från demokratins sida, som inte har givit massorna några konkreta resultat. Det beror också på förtrycket – kaotiskt, ogenomtänkt, ibland löjligt och meningslöst – som ... gav bolsjevikerna en gloria av lidande och ödelade den inverkan som deras kriminella aktion den 3-5 juli hade haft på arbetar- och soldatmassorna.”⁴³

42 *Rabotjaja gazeta*, 23 augusti, s 1.

43 *Rabotjaja gazeta*, 24 augusti, s 1.

Kapitel 6 Kornilovs resning

För de ryska liberaler och konservativa som efter juliupproret alltför förhastat hade firat bolsjevismens bortgång och vändningen till en mer bestämd regering och ordning, var utvecklingen under andra halvan av juli och de första veckorna i augusti en chock. Under denna besvärliga period var alla tidningar i Petrograd fyllda av tecken på den allt djupare politiska och sociala kris som slukade Ryssland. Varenda dag kom det nya rapporter om ökande anarki och våld bland jordhungriga bönder på landsbygden, oordning i städerna, ökande stridbarhet bland fabriksarbetarna, regeringens oförmåga att motstå finnarnas och ukrainarnas rörelser mot fullständigt självstyre, en fortsatt radikaliserings av soldaterna vid fronten och i eftertruppen, katastrofala sammanbrott i produktionen och distributionen av livsnödvändiga förnödenheter, priser som sköt i höjden, och bolsjevikernas återuppståndelse och växande inflytande. Bolsjevikerna verkade vara den enda av de större politiska grupperna som gynnades av dessa svårigheter, och verkade efter den sjätte kongressen otåligt vänta på första bästa möjlighet att organisera ett väpnat uppror.

I mitten av augusti slet en rad explosioner och bränder av okänt ursprung sönder ett antal fabriker som sysslade med krigsproduktion.¹ Den redan oroande livsmedelssituationen i Petrograd blev plötsligt desperat,² främst på grund av ett fortsatt kaos inom de inhemska järnvägs- och vatten-transportsystemen. Den 21 augusti kom den kanske dystaste nyheten av alla – tyskarna hade ockuperat Riga, en livsviktig hamn på Östersjökusten. I tron att den civila oordningen skulle fortsätta och att fienden inom kort skulle angripa huvudstaden, förberedde sig horder av ängsliga medborgare, åtminstone de som hade ekonomiska möjligheter att göra det, för att hastigt lämna Petrograd. En plötslig ökning av antalet hus och lägenheter som annonserades ut att hyra var ett värtaligt vittnesbörd om den rådande paniken.

Ingen var mer bekymrad över dessa illavarslande tecken på ett fortsatt politiskt, socialt och ekonomiskt sönderfall än Kerenskij. Men han var rädd för att ett öppet förtryck som inte dämpades med reformer skulle reta upp sovjeten och på nytt få ut Petrograds massor på gatorna, och var oförmögen att ena sin ministär bakom något som helst sorts reformprogram, och kunde därmed inte påverka händelserna på något betydande sätt. Mot bakgrund av den nationella ledningens därav följande förlamning, drog ett allt större antal personer inom industrin och affärsvärlden, representanter för aristokratins intressen, militära officerare – kort sagt ett brett spektrum av den liberala, för att inte tala om konservativa, allmänna opinionen – och till och med de allierades representanter i Ryssland, slutsatsen att den andra koalitionsregeringen inte var mer livskraftig än den första. För dessa grupper verkade det enda återstående hoppet om att återställa ordningen vid fronten och stoppa

1 Den 11 augusti förstördes fyra fabriker och en stor mängd granater fullständigt av en okontrollerad brand i Malaja Ochtadistriktet. Tre dagar senare ödelades en krutfabrik och ammunitionsupplag i Kazan. Spektakulära explosioner av brandbomber pågick under tre dagar. Den 16 augusti jämnade dessutom ännu en stor industribrand den stora Westinghousefabriken i Petrograd med marken.

2 I slutet av sommaren och början av hösten ökade bristen på bröd, kött, fisk, mejeriprodukter och andra viktiga livsmedel dramatiskt. De som drabbades värst av denna brist var medborgare med låga inkomster, som inte kunde handla på den svarta marknaden som blomstrade överallt, eller ens hade råd med de något lägre än snabbt stigande priserna i lagliga butiker. Samtidigt blev tillgången på bränsle till hem och industrier kritisk. I början av augusti varnade regeringstjänstemän för att 50% av fabriker i Petrograd skulle bli tvungna att stänga till vintern på grund av bränslebrist. *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 5-16, 69-86.

kaoset i eftertruppen vara en allians mellan de socialistfientliga liberala och konservativa krafterna, och att det upprättades en stark diktatur som kunde ta itu med uppgiften att undanröja den politiska maktens motstridiga källor (i första hand sovjeterna), tygla revolutionen och samla det ryska folket till försvar för fosterlandet.

I augusti 1917 delades denna uppfattning av de flesta kadeterna och av så viktiga mittenpolitiska påtryckargrupper som det Allryska handels- och industriförbundet och Jordägarförbundet, som båda hade sin bas i Moskva.³ Även om en minoritet av kadeternas ledare besvarade händelserna i slutet av juli och augusti med uppmaningar till fortsatt stöd till koalitionsregeringen, och ett nära samarbete med de moderata socialisterna för att tillfredsställa massornas krav på reformer, så har det nyligen påvisats att partiets majoritet, under ledning av Miljukov, gick kraftigt åt höger.⁴ Samtidigt var dessa kadeter i det stora hela benägna att rygga tillbaka från ett direkt deltagande i förberedelserna av en statskupp (det verkar även ha varit Allryska handels- och industriförbundets och Jordägarförbundets ståndpunkt). De trodde att alla försök att upprätta en diktatur som inte hade stöd från både regeringen och sovjeten högst troligt skulle misslyckas, och försökte för tillfället bara utöva påtryckningar både i och utanför regeringen, för att kraftfullast möjliga åtgärder skulle vidtagas för att återställa lag och ordning och de väpnade styrkornas stridsförmåga.⁵

Andra stora center- och högerpolitiska grupper som var trötta på Kerenskij hade inga sådana förbehåll mot hur en diktatur skulle upprättas. Som väntat var de organisationer som representerade militära officerare mest framträdande bland dessa. Förbittrade element inom officerskåren hade så tidigt som i april 1917 börjat överväga möjligheterna av en militärdiktatur. Sedermera växte deras antal snabbt, och företrädare för ett stort antal militära organisationer började svärma runt arméns högkvarter i Mogilev som bin i en bikupa, för att koka ihop detaljerade planer för att bromsa och upphäva de förändringar som februarirevolutionen hade lett till. I juli och augusti var de viktigaste av dessa militära påtryckargrupper Armé- och örlogsofficerarnas förbund, vars central- (eller ”huvud-”) kommitté låg permanent förlagd i Mogilev, och Militärförbundet och Sankt George-riddarnas förbund, båda med sin bas i Petrograd.⁶

Mest framträdande av de civila organisationer med liknande inriktning som agerade på sommaren 1917 var troligen Samfundet för Rysslands ekonomiska rehabilitering och Republikanskt centrum. Samfundet för Rysslands ekonomiska rehabilitering bildades i april 1917 och leddes av Alexander Gutjkov och Aleksej Putilov, och samlade till en början inflytelserika personer inom industrin, affärsvärlden och försäkringsväsendet för att finansiera framställning och spridande av anti-bolsjevikisk propaganda och stöda kandidater vid valen till den konstituerande församlingen.⁷ Men

3 J D White, ”The Kornilov Affair: A Study in Counterrevolution”, *Soviet Studies*, vol XX, 1968, s 188-189.

4 Se Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 196-200.

5 *Ibid.*

6 Officersförbundet, Militärförbundet och Sankt Georgeriddarnas förbund bestod huvudsakligen av konservativt hågade arméofficerare, och bildades ursprungligen strax efter februarirevolutionen för att hjälpa till att hejda försämringen av officerarnas ställning och hindra den traditionella disciplinen från att bryta ihop i de väpnade styrkorna, och överhuvudtaget gynna ”krig till seger”. Utöver sitt centrala högkvarter i Mogilev hade Officersförbundets huvudkommitté representanter utspridda vid de olika ryska fronterna. Medlemskap i Sankt Georgeriddarnas förbund var begränsat till innehavare av Sankt Georgekorset, som tilldelats för mod i strid. Precis som andra ultrapatriotiska grupper var Officersförbundet, Militärförbundet och Sankt Georgeriddarnas förbund mot sovjeterna och rabiat bolsjevikfientliga.

7 White, ”The Kornilov Affair”, s 187.

när den politiska krisen i Ryssland fördjupades började samfundet arbeta intimt samman med hög militär personal och lägga allt större betoning på att stöda förberedelserna för att upprätta en militär diktatur. Utvecklingen av Republikanskt centrum var likartad. Det grundades i maj av konservativa affärs- och militära ledare under beskydd av den mäktiga Sibiriska banken för att stöda en propagandakampanj med målet att ”krossa den spontana [revolutionära] rörelsen”,⁸ och skaffade sig snabbt en aktiv militär del. Under ledning av överste L P Desimeter och med representanter från alla de viktigare militanta officersgrupper som fanns på den tiden, sysslade detta organ nästan uteslutande med tekniska förberedelser för att gripa makten.

Det återstår att berätta att dessa militära och civila högerorganisationer under våren och sommaren 1917 övervägde flera framstående militära figurer till posten som diktator, bland dem generalerna Aleksejev och Brusilov och amiral Koltjak.⁹ Men i slutet av juli hade den uppenbara favoriten blivit den ryska arméns nyutnämnda överbefälhavare, general Lavr Kornilov. Kornilov var kort, mager, påtagligt hjulbent, uppriktig och kallhamrad till sättet, och utmärktes av sitt smala skägg, sin tjocka, eleganta mustasch och sina mongoliska förfäders sneda ögon och höga kindknor. Han föddes 1870 in i en familj av kosackofficerare och växte upp i ett avlägset hörn i Sibirien, och fick en strikt militär utbildning och inledde sin yrkesbana som upptäcktsresande i det kinesiska Turkestan och de östra delarna av Persien. Han deltog i strider i Manchuriet under det ryska-japanska kriget och arbetade mellan 1907 och 1911 som militärattaché i den ryska legationen i Beijing. Under inledningen av Första världskrigets steg han snabbt i rang, och fick i början av 1914 befäl över en infanteridivision. Kort därefter, på våren 1915, förintades större delen av hans division av österrikiska trupper. Kornilov själv arresterades medan han irrade runt i skogen och tillbringade sedan nästan ett år i ett ungerskt fångläger.¹⁰

En bild av Kornilovs sinnesstämningar under fångenskapen återgavs av general E J Martynov, som delade inkvartering med Kornilov i fångenskapen och hade arbetat under honom i Manchuriet. Kornilov plågades av att hans ambitioner hade korsats, och under dessa månader, då den folkliga ilskan mot den tsaristiska regimen i Ryssland ökade, tillbringade han enligt Martynov timmarna av påtvingad fritid helt fängslad av böcker om Napoleon, ett tidsfördriv som bara ökade hans frustration. Martynov hävdade att Kornilov vid denna tidpunkt stödde de Svarta hundra. När han läste i den österrikiska pressen om kampen mellan progressiva ledare i Duman och den ryska regeringen talade han oupphörligt om den tillfredsställelse han skulle få av att hänga ”alla de här Gutjkov och Miljukov”.¹¹

I juli 1916 lyckades Kornilov fly utklädd till österrikisk soldat och återvände till Ryssland. Till stor del på grund av publiciteten i den ryska pressen, som under denna militärt dystra period längtade efter segrar, oavsett hur små, blev Kornilov en nationalhjälte över en natt. Mer än något annat var det hans flykt som gav honom den aura av mod och hjältemod som omgav honom vid tiden för februarirevolutionen. Frånsett den var hans militära meritlista slätstruken, vilket en gång fick general Brusilov att bryskt kommentera: ”Han var bara befälhavare för ett beridet partisanförband.”¹²

8 V Ja Laverijtjev, ”Russkije monoplostij i zagovor Kornilova”, *Voprosij istorij*, 1964, nr 4, s 36.

9 N Ja Ivanov, *Kornilovsittjina i je razgrom*, Leningrad 1965, s 34-37.

10 E I Martynov, *Kornilov: Popytka vojnogo perevorota*, Leningrad 1927, s 11-17.

11 *Ibid*, s 16-18.

12 *Ibid*, s 20.

Efter februarihändelserna anpassade sig Kornilov snabbt om än ytligt till den förändrade politiska atmosfären. På begäran av Dumaledare på jakt efter en välkänd och myndig person som kunde hjälpa till att återställa ordningen och lugnet, utsågs han till befälhavare över Petrograds militär-distrikt.¹³ När Kornilov den 5 mars anlände till huvudstaden, kommenterade han till journalister att revolutionen ”garanterar segern över fienden”.¹⁴ Efter att pliktskyldigast ha besökt Petrograd-sovjetens exekutivkommitté gav han sig strax efteråt iväg till Tsarskoje Selo för att arresteras kejsarinnan Alexandra. Men trots alla sina yttre prov på revolutionär entusiasm förblev Kornilov väldigt mycket en officer av den gamla skolan. Nationella politiska frågor intresserade honom bara i den mån de påverkade den primära uppgiften att återställa armén. Martynov beskrev honom som ”totalt okunnig på det politiska området”, och general Aleksejev, som också kände honom väl, beskrev honom som ”en man med ett lejons hjärta och hjärna som ett får.”¹⁵

Kornilov förstod väldigt lite av de olika politiska gruppernas och klassernas motstridiga intressen i det ryska samhället. Han gjorde till exempel liten skillnad mellan Petrogradsovjetens moderata socialistiska ledning, som samtidigt som den arbetade för en förhandlad kompromissfred icke desto mindre orubbligt stödde de ryska försvarsansträngningarna, och bolsjevikerna som helt och hållet fördömde kriget och försvarsansträngningarna. Var sovjeten trots allt inte ansvarig för att ha inlett nedbrytningen av den traditionella militära disciplinen i de väpnade styrkorna och för alla de här beskäftiga kommittéerna och politiska kommissarierna? Under aprilprotesternas höjdpunkt hade Kornilov tappat tålamodet och kommenderat ut sitt artilleri för att använda det mot de demonstrerande arbetarna och soldaterna, men denna order upphävdes genast av Petrogradsovjeten.¹⁶ Som svar på detta avgick Kornilov abrupt från sin post och reste till den sydvästra fronten, bubblande av fientlighet mot sovjeten och fiendskap och bitterhet mot den provisoriska regeringen för vad han ansåg vara dess ryggradslöshet när det gällde att ta itu med Rysslands ”inhemska fiender”.

Från och med då betraktades Kornilov förståeligt nog med misstänksamhet i sovjetkretsar, medan hans namn bland arbetare och soldater i Petrograd snabbt blev lika med förtryck och kontrarevolution. Samtidigt uppmärksammade de konservativa Kornilovs tuffa inställning till frågan om hur man skulle kontrollera det civila kaoset, och de började se honom som en möjlig stark man att leda en mer auktoritär regering. Medlemmar i en spirande högerorganisation i Petrograd, som hade bildats i mitten av mars av Vasilij Zavojko och E P Semjonov, började i april faktiskt rikta in sig på Kornilov som en möjlig diktator.¹⁷ Vid den tiden inledde en medlem i kretsen kring Zavojko-Semjonov diskussioner med Kornilov, som uttryckte sin vilja att arbeta med gruppen. För att upprätthålla förbindelserna efter generalens oväntade avresa till fronten tog Zavojko själv värvning i armén och blev Kornilovs ordonnans.¹⁸

Zavojko, en skum figur som senare blev allmänt fördömd som en politisk intrigmakare av värsta

13 Akademija nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Revoljucionnoje dvizzenije v Rossij posle sverzjennija samodertzjavija*, red D A Tjugajev, m fl, Moskva 1957, s 409-410.

14 Martynov, *Kornilov*, s 18.

15 P N Miljukov, *Rossija na perelome*, 2 band, Paris 1927, band 2, s 67.

16 I G Tsereteli, *Vospominanija o fevralskoj revoljutsij*, 2 band, Paris 1963, band 1, s 91-92.

17 Gruppen hade en egen veckotidning, *Frihet i kamp*.

18 Laverijtjev, ”Russkije monopolisti”, s 34-35. White, ”The Kornilov Affair”, s 187-188. Det verkar som om Zavojko agerade å sin egen organisations vägnar, grupperad kring *Frihet i kamp*, snarare än å Samfundet för Rysslands ekonomiska rehabiliterings vägnar, som Laverijtjev och White påstår.

sort, fick snabbt ett enormt inflytande över Kornilov.¹⁹ Senare sa generalen att Zavojkos arbete för honom i huvudsak var litterärt. ”Eftersom Zavojko var skicklig med pennan”, hävdade han, ”fick jag honom att skriva order och dokument som krävde en särskilt stark, konstnärlig stil.”²⁰ Men det är uppenbart att Zavojkos uppgifter var betydligt mer än bara litterära. Förhållandet beskrevs riktigare av Martynov: ”Med så klena kunskaper behövde Kornilov vägledning, och Zavojko blev hans personliga vägledare, man skulle kunna säga mentor, i alla statliga frågor.”²¹ Från det ögonblick Zavojko utsågs till Kornilovs stab underblåste han Kornilovs oro över regeringen i Petrograd och gav näring till sin överordnades personliga ambitioner, arbetade oavbrutet för att gynna Kornilovs popularitet som en möjlig nationell ledare, och stod vartefter tiden gick i centrum för alla de politiska intriger som ständigt snurrade runt generalen.

Under offensiven i början av juni var Kornilov befälhavare för den åttonde armén på den sydvästra fronten. När tyskarna förstärkte de österrikiska trupperna där och inledde ett kraftfullt motangrepp blev den åttonde armén mycket illa tilltygad. Men under en kort period – mellan den 23 och 29 juni – gjorde åttonde arméns styrkor en del erövringar och intog den gamla galiciska staden Halicz, ryckte fram mot Kaluaz och tillfångatog under denna framryckning 12.000 fiendesoldater och 200 artilleripjäser (pressen döpte dem stolt till ”Kornilovs troféer”). Detta ägde rum vid en tidpunkt då Rysslands framryckningar på andra ställen hade slagits tillbaka, och chauvinistiska tidningar i Petrograd reagerade jublande. Mer än någon annan officer fick Kornilov personligen beröm för Rysslands kortlivade militära framgångar. Till stor del tack vare Zavojkos talang som reklamagent fick Kornilov senare stor uppmärksamhet för sin ”beredvillighet att byta territorium mot liv”, och ännu mer för att insistera på att man för att återställa disciplinen skulle skjuta mot soldater som gick till reträtt på egen hand. Samtidigt fick den ryska överbefälhavaren, general Brusilov, och givetvis bolsjevikerna bära ansvaret för Rysslands nederlag.

All denna publicitet ökade Kornilovs popularitet inom högern, och gjorde också att Maximilian Filonenko, högernationalistrevolutionär och regeringens kommissarie i den åttonde armén, och Boris Savinkov, kommissarie för den sydvästra fronten och en person som så småningom skulle få stor historisk betydelse, uppmärksammade generalens egenskaper. Savinkov var en revolutionär extremist som under inverkan av det Stora kriget hade blivit rabiat chauvinist. Han var ledande när det gällde politiska sammansvärjningar och hade mellan 1903 och 1905 varit en av de mest över-
svallande och ökända figurerna i den berömda socialistrevolutionära Kamporganisationen. Han hade i själva verket haft en framträdande roll i de sensationella morderna på ett flertal tsaristiska ämbetsmän, bland dem Nikolaus II:s hatade inrikesminister Vjatjeslav Plehve och storhertig Sergej. Efter 1905 tillbringade Savinkov en hel del tid utomlands där han sysselsatte sig med att skriva ett antal populära romaner, som Vojtinskij en gång obarmhärtigt beskrev som ”en blandning av skräptidning och revolutionära berättelser och en billig imitation av Dostojevskij ordentligt kryddad

19 Zavojko var son till en amiral som hade utmärkt sig under Krimkriget. När han vid sekelskiftet arbetade som distriktschef för adeln i Polen lyckades Zavojko, som då var i 20-årsåldern, skaffa sig en stor personlig förmögenhet med hjälp av ett antal högst tveksamma fastighetstransaktioner. (Martynov, *Kornilov*, s 20-21.) Efter 1905 års revolution blev han aktiv inom ledningen för oljeindustrin och storindustrins finansväsen. Han var också indragen i den politiska journalistiken. Under Första världskriget var han med och gav ut en extrem högertidning, *Russkaja volja*, och i april 1917, innan han avreste till fronten, var han redaktör och utgivare av *Frihet i kamp*.

20 P N Miljukov, *Istoriija vtoroj russkoj revoljutsij*, 2 band, Sofia 1921-1924, band, del 2, s 60.

21 Martynov, *Kornilov*, s 20.

med erotik som importerats från Frankrike.”²² Vid Första världskrigets utbrott tog Savinkov värvning i den franska armén, och i april 1917 återvände han till Ryssland och ställde sig till den provisoriska regeringens förfogande. I början av sommaren utsågs Savinkov, som stod dåvarande krigsministern Kerenskij nära, till regeringens representant på den sydvästra fronten.

Som kommissarie vid fronten hade Savinkov själv bevittnat hur de ryska stridsenheterna praktiskt taget hade rasat samman. Den 9 juli hade han under stark vända berättat för Kerenskij via telegram om de fador som utspelade sig.²³ Savinkov närmade sig givetvis arméns problem på ett annat sätt än de som helt och hållet avfärdade de förändringar som revolutionen hade medfört i de väpnade styrkorna. Istället betonade han den avgörande roll som de civila kommissarierna hade för att övervaka officerarnas agerande och för att göra relationerna mellan dem och de radikaliserade soldatmassorna friktionsfria.²⁴ Med lite mindre energi försvarade han de demokratiska kommittéernas roll, om än med strängt begränsade och väldefinierade behörigheter. Icke desto mindre var Savinkov också en stark förespråkare för stränga åtgärder för att återställa ordningen på hemmaplan och vid fronten – en åskådning som delades av Filonenko.²⁵ Det finns hållpunkter för att Savinkov i slutet av juli hade sonderat terrängen med Miljukov om möjligheten att upprätta en militärdiktatur.²⁶ Samtidigt hade både han och Filonenko vänt sig till Kornilov för att denne skulle ta ledningen för att sätta stopp för floden av deserteringar från fronten och pressa Kerenskij att gå med på att bilda en auktoritär regim.

En av Kerenskij's första åtgärder när han blev premiärminister den 8 juli, högst sannolikt uppmuntrad av Savinkov och Filonenko, var att utse Kornilov till befälhavare för den sydvästra fronten. Här var både trycket från fienden och sönderfallet bland de ryska enheterna störst. Kornilov slösade inte bort någon tid med att underbygga sitt rykte om järnhård beslutsamhet. Samma dag som han fick befälet krävde han, i ett telegram till Kerenskij som Zavojko hade skrivit, befogenhet att utdöma dödsstraff för flyende soldater i så hotfulla ordalag att Savinkov tvingades ingripa och kräva att meddelandet skrevs om.²⁷ Utan att invänta Kerenskij's svar gav Kornilov påföljande dag order till sina underordnade befälhavare att använda kulsprutor och artilleri mot enheter som drog sig tillbaka utan order.²⁸

Kerenskij behövde inte bli varnad av Kornilov för att inse Rysslands allvarliga militära läge och behovet av drastiska åtgärder för att stoppa de vågor av ryska soldater som huller om buller rusade från slagfältet. Den 9 juli, redan innan han hade fått Kornilov's första telegram, hade Kerenskij utfärdat order till samtliga befälhavare att skjuta mot enheter som slog till reträtt utan godkännande. Tre dagar senare återinförde den provisoriska regeringen, på Kerenskij's rekommendation, användande av dödsstraff för att upprätthålla disciplinen vid fronten. Icke desto mindre läckte någon, högst troligt den påhittige Zavojko, vittnesmål till pressen om Kornilov's ansträngningar att sätta press på regeringen. Redogörelser i de nationalistiska tidningarna i Petrograd gav intryck av att

22 W S Woytinsky, *Stormy Passage*, New York 1961, s 333.

23 Se ovan, s 38.

24 Se *Rabotjaja gazeta*, 29 juli, s 3; N Buchbinder, ”Na fronte v predoktjabrskije dni”, *Krasnaja letopis*, nr 6, s 32-34.

25 N Buchbinder, ”Na fronte v predoktjabrskije dni”, s 34.

26 Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 207.

27 Martynov, *Kornilov*, s 25.

28 *Ibid*, s 29.

Kornilov pressade regeringen att godkänna hårda åtgärder för att återställa disciplinen i armén (vilket var sant), medan Kerenskij agerade motvilligt som svar på dessa påtryckningar (vilket inte alls var fallet). Som ett resultat av det steg Kornilov snabbt i aktning inom högerkretsar, medan regeringens aktning på motsvarande sätt rasade. Bland massorna förstärktes under tiden bilden av Kornilov som kontrarevolutionens kanske främsta symbol avsevärt.

Den 16 juli träffade Kerenskij, beledsagad av utrikesminister Teresjtjenko och av Savinkov och Filonenko, Rysslands högsta militära befäl på generalstabens högkvarter (Stavka) i Mogilev. Detta krisråd organiserades på Kerenskij's begäran för att gemensamt utvärdera den militära situationen på alla fronter efter fiendens framgångsrika motoffensiv, och för att överväga sätt att hindra arméns sönderfall. På grund av den särskilt instabila situationen på den sydvästra fronten hade Kornilov beordrats att bli kvar på sin post och telegrafera en rapport till konferensen, men de flesta andra höga ryska generalerna var närvarande, bland dem överbefälhavaren general Brusilov, befälhavaren på västfronten general Denikin, general Klembovskij från norra fronten, och generalerna Ruskij och Aleksejev, båda för tillfället utan någon post.²⁹ Inte oväntat gav dessa officerare uttryck för sin bitterhet mot de förändringar som revolutionen hade lett till inom armén. Den ena efter den andra förbannade de sovjeten och den provisoriska regeringen i allmänhet, och även Kerenskij personligen, för att direkt ha underlättat arméns undergång. Centralt i generalernas klagomål var okunniga kommissarier och de ständigt allt fler makthungliga kommittéerna, som, tyckte de, hade undergrävt officerarnas makt och ständigt lade sig i de militära operationerna. Som en av befälhavarna vid fronten förkunnade: ”Det kan inte finnas någon tudelad makt i armén. Armén måste ha ett huvud och en makt.” General Brusilov uttryckte den stora vikt som generalerna uppenbarligen lade vid ett återupprättande av armén: ”Det finns ett enda skäl till alla de svårigheter som den provisoriska regeringen har upplevt i Petrograd och till alla katastrofer i Ryssland – nämligen avsaknaden av en armé.”³⁰

Underförstått i generalernas kommentarer var deras övertygelse att regeringens släpphänthet var den främsta orsaken till arméns problem, och samtidigt att det enda som kunde återställa arméns stridsförmåga var att driva igenom en strikt disciplin i dess led, jämte lämpliga juridiska och administrativa påföljder. Generalerna klagade, att om Kerenskij var ovillig att utan dröjsmål agera beslutsamt i detta avseende, så skulle de bli tvungna att ta saker och ting i egna händer. Det längsta och mest lidelsefulla talet hölls av general Denikin, en flott, ung, rikligt dekorerad hjälte från de tidiga krigsåren, som följde sina anklagelser mot Kerenskij och förhållandena i armén efter revolutionen med en rad burdusa krav som regeringen omedelbart skulle genomföra, krav som sedermera fick starkt stöd från de flesta av hans kollegor. Denikin krävde fullständig handlingsfrihet för generalerna i alla militära frågor. Han krävde att kommissarierna och de demokratiska kommittéerna omedelbart skulle avskaffas, att Deklarationen om soldaternas rättigheter skulle dras tillbaka,³¹ att officerarnas traditionella makt skulle återställas fullständigt, att dödsstraff och användande av speciella militärdomstolar skulle återinföras för att återställa disciplinen bland

29 General Nikolaj Ruskij var befälhavare för norra fronten när februarirevolutionen började, en post som han behöll fram till april. General Michail Aleksejev var överbefälhavare för den ryska armén från början av mars till den 21 maj 1917. Vid tidpunkten för Stavkakonferensen väntade båda officerarna fortfarande på omplacering.

30 N Buchbinder, ”Na fronte v predoktjabrskije dni”, s 39. Denna källa innehåller de fullständiga protokollen från Stavkakonferensen den 16 juli, och utdrag från dessa har översatts till engelska i R P Browder och A F Kerensky, red, *The Russian Provisional Government 1917*, 3 band, Stanford 1961, band 2, s 989-1010.

enheter i eftertruppen, och totalförbud mot politisk verksamhet i armén – sammanfattningsvis inte bara en återgång till den gamla ordningen bland trupper i stridszonen, utan en utvidgning av de repressiva åtgärderna till militära styrkor överallt i Ryssland. Utöver det krävde Denikin att det skulle bildas speciella straffenheter som befälhavarna kunde använda för att om nödvändigt driva igenom sin makt med våld.

En av deltagarna i rådet den 16 juli på Stavka berättar att Kerenskij lyssnade på Denikins anklagelser under förbluffad tystnad, böjd över ett bord med händerna på huvudet, och att Teresjtjenko rörde till tårar av den betungande rapporten.³² ”Om man kan säga det så var Denikin hjälte den gången”, skrev general Aleksejev senare uppskattande i sin dagbok.³³ Jämfört med Denikins skryt var Kornilovs rapport till rådet relativt mild, utan tvekan delvis på grund av att Zavojko var bortrest vid den tidpunkten och att Savinkov och Filonenko hade haft en del inflytande under förberedelserna.³⁴ Att Kornilov i grund och botten stödde Denikin visade sig i ett telegram som Kornilov skickade till honom så fort han hade fått texten till Denikins tal: ”Jag skriver under en sådan rapport med båda händer. ...”³⁵

Även om Kornilovs telegraferade rapport hävdade att officerarna behövde få tillbaka sin traditionella prestige och disciplinära makt, att den politiska verksamheten strikt måste begränsas inom de väpnade styrkorna, och att dödsstraffet och specialdomstolar skulle finnas även i eftertruppen, så antydde den samtidigt att befälhavarna i viss mån var ansvariga för att ordningen och disciplinen hade rasat samman. Kornilov krävde i själva verket en utrensning av officerskåren. I motsats till de andra generalernas allmänna fördömande av kommissarier och kommittéer, så höll hans rapport tyst om problemen med att civila lade sig i militära angelägenheter. Utöver det föreslog Kornilov faktiskt att kommissariernas roll skulle utvidgas (ett påtagligt tecken på Savinkovs inflytande). Även om Kornilov vidhöll behovet att exakt definiera och strikt begränsa de demokratiska kommittéernas kompetensområde, så krävde han till skillnad från sina befälhavarkollegor inte att de omedelbart skulle upplösas.³⁶

Under tågresan tillbaka till Petrograd efter rådet på Stavka den 16 juli bestämde sig Kerenskij uppenbarligen, övertygad av Savinkov och Filonenko, att avsätta Brusilov och befordra Kornilov till posten som överbefälhavare. Dessa förändringar tillkännagavs två dagar senare. På samma gång utsåg Kerenskij general Vladimir Tjeremisov att ersätta Kornilov som befälhavare på den sydvästra fronten. Savinkov skulle mycket senare erinra sig att han och Filonenko hade yrkat på att Brusilov skulle avsättas eftersom han var oförmögen att ta itu med krisen i armén, och de hade drivit på för att Kornilov skulle ersätta honom på grund av den beslutsamhet och kyla under påfrestning som den sistnämnde hade uppvisat under sin ämbets tid (en vecka!) som befälhavare för den sydvästra fronten.³⁷ Det kan mycket väl vara sant – vid den här tiden var Savinkov och Filonenko upptagna av att hitta en ledare som beslutsamt och orubbligt skulle använda våld mot uppstudsiga trupper. Det är

31 N Buchbinder, ”Na fronte v predoktjabrskije dni”, s 21-27. Deklarationen om soldaternas rättigheter var ett uttalande om demokratiska rättigheter som ursprungligen publicerades av Petrogradsovjeten den 15 mars och utfärdades i reviderad form av krigsminister Kerenskij den 11 maj.

32 D V Lehovich, *White Against Red: The Life of General Anton Denikin*, New York 1974, s 104.

33 M V Aleksejev, ”Iz dnevnika generala Aleksejeva” *Russkij istoritjeskij archiv*, band 1, Prag 1929, s 41.

34 Martynov, *Kornilov*, s 32-33; N Buchbinder, ”Na fronte v predoktjabrskije dni”, s 31.

35 A I Denikin, *Otjerki russkoj smutij*, band 1, del 2, Paris 1921, s 188.

36 N Buchbinder, ”Na fronte v predoktjabrskije dni”, s 31; se även Ivanov, *Kornilovsjtjina i je razgrom*, s 39.

svårare att förstå varför Kerenskij, med tanke på sina egna politiska ambitioner, accepterade denna rekommendation. Just vid den här tiden ansträngde sig den nya premiärministern desperat för att försvara sig mot angrepp både från yttersta vänstern och högern och pussla ihop en andra centristisk koalition mellan liberaler och socialister. Hans framtidsutsikter att lyckas med detta var ännu osäkra. I kraft av sin växande popularitet bland liberaler och konservativa hade Kornilov nu blivit en mäktig politisk person och en naturlig rival till Kerenskij.

Senare påstod Kerenskij att hans upphöjande av Kornilov berodde på den sistnämndes meriter som befälhavare i fält³⁸ och hans upplysta åsikt angående reformer i armén, speciellt hans syn på de politiska kommissariernas och demokratiska kommittéernas framtida roll.³⁹ Men denna förklaring låter inte trovärdig. Kornilovs bedrifter på slagfältet var slätstrukna, och trots telegrammet den 16 juli var hans förkärlek för att använda massiv militär kraft för att slå ner oroligheter hemma och vid fronten välkänd. Det var troligen Kornilovs rykte att vara sträng och tuff snarare än hans påstådda villighet att acceptera revolutionära förändringar som gjorde honom tilltalande för Kerenskij. Det armén behövde, verkar Kerenskij ha kommit fram till, var en stark personlighet i ledningen. Där var han i grund och botten överens med Savinkov och Filonenko. För den nya premiärministern, som ängsligt arbetade för att stärka sin politiska ställning, hade valet av Kornilov den ytterligare fördelen att vara ytterst populär bland missnöjda liberaler och konservativa och inom den icke socialistiska pressen i Petrograd.⁴⁰

Man bör också komma ihåg att Kerenskij's alternativ när det gällde en ny befälhavare var ganska begränsade. Att den ineffektive Brusilov måste försvinna var allmänt accepterat. Men att döma av diskussionerna under rådet på Stavka var de flesta äldre ryska befälhavarna åtminstone lika reaktionära och personligen fientligt inställda till Kerenskij som Kornilov. Kerenskij kan ha övervägt två relativt unga officerare som inte var inbjudna till Stavka den 16 juli: Kornilovs ersättare som befälhavare för den åttonde armén, general Tjeremisov, och befälhavaren för Moskvas militärdistrikt, general Verchovskij. Men just på grund av att de avvisade tanken att endast förtrycksåtgärder kunde återställa disciplinen i armén, och eftersom de var villiga att arbeta med kommittéer och kommissarier och rensa officerskåren från ultrareaktionärer, var Tjeremisov och Verchovskij tvivelaktiga bland många av de element vars stöd Kerenskij försökte vinna. Vad gäller faran för självständiga politiska aktioner från Kornilov, så förväntade sig utan tvekan Savinkov (som nu upphöjdes till verkställande krigsminister) och Filonenko (som samtidigt utsågs till kommissarie vid stabshögkvarteret) att de, i och med att de hade lyckats dämpa Kornilovs agerande tidigare, skulle kunna göra det även fortsättningsvis. Det är mycket troligt att de förde vidare denna övertygelse till Kerenskij.

Det blev omedelbart uppenbart för Kerenskij att det inte skulle bli så lätt att kontrollera Kornilov, omgiven som han var av högerextremister i Mogilev. Dagen efter sin utnämning (19 juli) gjorde Kornilov, i ett bryskt formulerat telegram som Zavojko hade skrivit och genast läckt till pressen, sitt antagande av befälet över armén beroende av att Kerenskij antog en rad krav som lät precis lika

37 *Miatezj Kornilova: Iz belych memuarov*, Leningrad 1928, s 202. Se även B Savinkov, "General Kornilov: Iz vospominanija," *Byloje*, 1925, nr 3, s 188-190.

38 A F Kerensky, *The Catastrophe New York 1927*, s 114.

39 A F Kerensky, *Prelude to Bolshevism: The Kornilov Rising*, New York 1919, s xiii, 13-14.

40 Angående detta, se White, "The Kornilov Affair", s 196-197.

illavarslande som de krav som Denikin hade ställt under rådet på Stavka. Kornilov yrkade på att han som överbefälhavare inte skulle vara underställd några som helst reglementen och att han bara skulle vara ansvarig ”inför [sitt] samvete och hela folket”. Han krävde fullständigt oberoende vad gällde de operativa direktiven och utnämningen av befälhavare. Specialdomstolarna och tillämpning av dödsstraffet för att genomdriva disciplinen skulle gälla soldaterna i eftertruppen såväl som vid fronten. Vidare krävde Kornilov att regeringen skulle acceptera alla de andra rekommendationer han hade gjort till rådet på Stavka.⁴¹ Den 20 juli telegraferade dessutom den nya överbefälhavaren till Kerenskij och insisterade på att utnämningen av Tjeremisov som befälhavare för den sydvästra fronten skulle upphävas.⁴²

Det finns belägg för att Kerenskij efter att ha fått dessa telegram började tveka om utnämningen av Kornilov som högsta befälhavare och allvarligt övervägde att släppa tanken.⁴³ Men han befann sig nu i en ytterst besvärlig situation. Kornilovs utnämning hade blivit offentlig, och tack vare Zavojko var generalens ”villkor” också vida kända. Kadeterna, alla de andra liberala och konservativa grupperna och den icke socialistiska pressen hade redan samlat sig i stabila led bakom Kornilov. Deras inställning uttrycktes av *Novoje vremja* den 20 juli: ”Det var svårt, i själva verket troligen omöjligt, att hitta en lämpligare general och översta befälhavare i dessa dagar av dödlig fara som Ryssland upplever. Den provisoriska regeringen tvingades välja mellan möten vid fronten, arméns upplösning, ödeläggelse av södra Ryssland – och att rädda staten. Och den hittade mod och beslutsamhet att göra detta val.” Att vid denna tidpunkt bryta med Kornilov skulle troligen ha satt stopp för de känsliga förhandlingar som då pågick om att bilda en ny koalitionsregering med kadeterna. Så en sorts kompromiss gjordes hastigt upp mellan Kornilov och Kerenskij. Kornilov lovade för sin del att vara ansvarig inför regeringen och släppte kravet på att hans övriga villkor omedelbart skulle genomföras. Regeringen förband sig i sin tur att behandla generalens krav positivt och agera utifrån dem snabbt och försiktigt. Kerenskij gick också med på att hitta Tjeremisov en annan post. Även om denna eftergift inte verkade viktig då, så skulle Kerenskij till sist få betala dyrt för den.⁴⁴

Senare gjorde general Kornilov två resor från Mogilev till Petrograd i ett försök att övertala ministären att genomföra hans rekommendationer. Det första besöket ägde rum den 3 augusti. Vid detta tillfälle tog Kornilov med ett formellt förslag (ännu ett exempel på Zavojkos författartalanger) som innehöll större delen av de krav på att förtrycka trupperna vid fronten och i eftertruppen och för att återupprätta officerarnas makt som Denikin och Kornilov hade ställt vid rådet på Stavka, liksom de villkor som Kornilov hade fört fram den 19 juli. Även om Kornilov i sitt förslag den 3 augusti inte längre yrkade på obegränsad makt för sig själv, så backade han på sin tidigare ståndpunkt vad gällde kommissariernas framtida roll och krävde strikt begränsning istället för utvidgning av deras makt.⁴⁵ Han tänkte sig också en snävare, mer kontrollerad roll för de demokratiska kommittéerna än vad han hade föreslagit i sitt PM den 16 juli. Men som Kerenskij senare medgav, var han, Savinkov och Filonenko ändå i princip beredda att stöda alla dessa åtgärder. Men de ansåg att Kornilovs

41 Ivanov, *Kornilovsytjina i je razgrom*, s 41.

42 Sovjetiska historiker har med rätta spekulerat att detta berodde mindre på förbehåll om Tjeremisovs duglighet som militär ledare än på grund av hans rykte som ”vänster” och oro för att han kunde bli en möjlig politisk rival. Se till exempel Martynov, *Kornilov*, s 40.

43 V Vladimirova, *Kontr-revoljutsija v 1917 g. (Kornilovsytjina)*, Moskva 1924, s 48.

44 General Denikin utnämndes nu till befälhavare för den sydvästra fronten.

45 Martynov, *Kornilov*, s 45; Ivanov, *Kornilovsytjina i je razgrom*, s 53.

formella förslag hade så grov stil och ett så provocerande språk att alla tre var överens om att dokumentet inte kunde presenteras ens för ett slutet möte med regeringen. Filonenko utsågs därför att omarbeta förslaget i mer diplomatiska ordalag för att läggas fram inför regeringen av Kornilov den 10 augusti.⁴⁶ Trots att Kornilov fick audiens med ministären innan han lämnade huvudstaden den 3 augusti, så nämnde han inte sina reformförslag utan begränsade sina kommentarer till allmänna observationer om det rådande läget i armén.

När pressen i Petrograd fick nys om innehållet i Kornilovs förslag⁴⁷ satte nyheten igång en hård och långdragen offentlig debatt mellan centern och högern, som ståndaktigt stödde Kornilov och hans program, och den moderata och yttersta vänstern som än en gång förenades i opposition (speciellt mot att dödsstraffet utvidgades till eftertruppen och att de demokratiska kommittéerna kvästes). I en fientlig förstasidesledare för till exempel *Rabotjaja gazeta* den 4 augusti ut mot kadeterna (och indirekt mot Kornilov) för att de förespråkade en återgång till den gamla regimens sätt, och klagade på att det var just denna traditionella hårda disciplin som hade gjort armén till ett tillförlitligt instrument för enväldet. ”Kadeter”, krävde ledaren, ”berätta för oss rakt ut vilka personer ni tänker på som militära diktatorer – vem förbereder ni för rollen som Napoleon?” Bland de vanliga arbetarna, soldaterna och matroserna tände bestörtningen över Kornilovs program ånyo de fortfarande pyrande protesterna mot återinförande av dödsstraff vid fronten. Vi kan således påminna oss om att Petrogradsovjetens arbetarsektion den 7 augusti antog en skarpt formulerad resolution som krävde att dödsstraffet skulle avskaffas.⁴⁸

Ungefär vid denna tidpunkt verkar det som om general Tjeremisov, som befann sig i Petrograd för att omplaceras, var i nära kontakt med de moderata socialistledarna. Den 4 augusti hade *Izvestija* artiklar om de presskonferenser som hade hållits föregående dag, dels den med general Kornilov efter dennes möte med ministären, och dels den med general Tjeremisov. Som svar på journalistens frågor hade Kornilov än en gång betonat betydelsen av att regeringen omedelbart godkände mer omfattande repressiva åtgärder och minskade de demokratiska kommittéernas framtida roll. I motsats till detta var huvudtemat i Tjeremisovs kommentarer att repressiva åtgärder ensamma inte kunde återställa disciplinen, ”inte ens massavrättningar” – att det skulle vara omöjligt att göra det så länge soldaterna inte förstod behovet, skyldigheten, plikten att fortsätta kriget. Under uppgiften att höja truppernas medvetenhet lade Tjeremisov stor vikt vid officerarnas och de demokratiska kommittéernas gemensamma ansträngningar. *Izvestija* ställde på ett tillspetsat sätt de två uttalandena mot varandra: ”Idag har vi artiklar från två konferenser, med general Kornilov och med general Tjeremisov, om samma ämne. Men lägg märke till hur de skiljer sig. Alltmedan den första envist vidhåller fullt utvecklade repressiva åtgärder ... och totalt bortser från arméorganisationernas betydelse, så placerar den andra tyngdpunkten för kampen mot arméns sönderfall på det gemensamma arbetet mellan officersstaben och soldaternas organisationer. ... Demokratins sympatier ligger inte hos Kornilov.”⁴⁹

Den andra veckan i augusti cirkulerade inte helt grundlösa rykten i huvudstaden om att Kerenskij hade föreslagit dem runt honom att Kornilov inte skulle få arbeta på posten som överbefälhavare

46 Martynov, *Kornilov*, s 48.

47 Se till exempel *Izvestija*, 5 augusti, s 3.

48 *Novaja zjizn*, 8 augusti, s 3; se ovan, s 96-97.

49 *Izvestija*, 4 augusti, s 4; se även *Novaja zjizn*, 4 augusti, s 3.

och att Tjeremisov kunde vara en lämplig ersättare. När uppgifter om Kerenskijs vacklan nådde Mogilev blev Kornilov och hans omgivning naturligtvis oroad. De liberala och konservativa gruppernas kampanj å Kornilovs vägnar blev intensivare. De icke socialistiska tidningarna tryckte dagligen löften om stöd till Kornilov från organisationer som Officersförbundet, Kosacktruppernas förbund, och Sankt Georgeriddarnas förbund.

Mellan den 8 och 10 augusti var Moskva scenen för en vida omskriven konferens för offentliga personligheter, som bevistades av flera hundra speciellt inbjudna affärs-, industri- och jordbruksledare, akademiker, personer från armén och liberala och konservativa politiska grupper. Det primära syftet med konferensen var att anta ömsesidigt godtagbara uppfattningar om viktiga frågor som skulle presenteras för den större Statskonferensen i Moskva, som skulle inledas den 12 augusti.⁵⁰ Bland delegaterna fanns de förmögna industriägarna Riabusjinskij, Tretjakov, Konovalov och Visjnegradskij; en stor grupp kadeter under ledning av Miljukov; och en hel massa höga militära ledare, inklusive generalerna Aleksejev, Brusilov, Kaledin och Judenitj. Den 9 augusti avbröt dessa dignitärer sina överläggningar om breda politiska frågor för att anta ett löfte om förtröstan på Kornilov. Denna deklaration, som skickades till Kornilov samma dag och spreds vida omkring, försäkrade att alla angrepp på Kornilovs makt i armén och i Ryssland var ”förräderi” och att ”hela det tänkande Ryssland” litade på Kornilov ”med tro och förhoppning”. ”Må Gud hjälpa dig” slutade resolutionen, ”i din stora uppgift att återskapa en mäktig armé och rädda Ryssland.”⁵¹

Medan allmänhetens upprördhet över Kornilov rasade vidare höll Filonenko på att skriva om Kornilovs förslag från den 3 augusti, så att ministären skulle kunna överväga det den 10 augusti. Han nöjde sig inte med att bara stöpa om dokumentet till ett mer återhållsamt språk, utan förde också in några svepande rekommendationer om drastisk kontroll över järnvägarna och fabrikerna. Således lade han till en föreskrift om att järnvägarna skulle underställas militärt undantagstillstånd. Om inte järnvägsarbetarna fullföljde direktiven så skulle det leda till samma straff som om en soldat vägrade lyda order vid fronten – det vill säga summarisk avrättning. För att genomföra dessa åtgärder rekommenderade han att det skulle inrättas militärrevolutionära domstolar på alla större järnvägsstationer. En annan förordning som Filonenko lade till krävde att landets kolgruvor och alla fabriker som var indragna i försvarsarbetet (det kunde i praktiken tolkas att inbegripa nästan samtliga fabriker) skulle underställas militär kontroll. I dessa företag skulle strejker, lockouter, politiska möten och i själva verket alla sorts möten förbjudas på obestämd tid. Anställda skulle tilldelas obligatoriska minimikvoter. Arbetare som inte uppfyllde sina kvoter skulle avskedas utan vidare och skickas till fronten. ”Dessa åtgärder”, inflikade Filonenko i slutet av det förändrade utkastet, ”måste antas och omedelbart förverkligas med järnhård beslutsamhet och fasthet.”⁵²

Savinkov stödde Filonenkos rekommendationer helt och fullt, och bad Kerenskij stöda dem i ministären, och avgick till och med när premiärministern gjorde invändningar. Först ogillade Kerenskij Savinkovs avskedsansökan men accepterade den sedan, för att slutligen, delvis efter

50 Se nedan, s 115-118.

51 *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij v auguste 1917 g.: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 360; för en belysande analys av kadeternas agerande vid denna konferens, se Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 210-218.

52 M F, ”K istorij Kornilovsjtjina”, *Krasnaja letopis*, 1924, nr 1, s 207-217, innehåller hela texten i detta reviderade förslag. Se även Ivanov, *Kornilovsjtjina i je razgrom*, s 57-58, och Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 36-37.

påtryckningar från Kornilov, övertala Savinkov att återvända till sin post.⁵³ Kerenskij har själv erkänt att han för att hindra industrin och transporterna att glida ner i rent kaos med glädje skulle ha varit den första att tillämpa de åtgärder Filonenko tänkte sig. Inom liberala och konservativa kretsar hade behovet av sådana extrema åtgärder givetvis redan diskuterats allmänt. Men med tanke på den storm från vänstern som redan Kornilovs mer begränsade program från den 3 augusti hade orsakat, var Kerenskij förståeligt nog orolig för vilken effekt Filonenkos ändringar skulle få på sovjetens ledning, för att inte tala om arbetarna och soldaterna. Hans slutsats verkar ha blivit att dessa åtgärder skulle ha inneburit en definitiv brytning med sovjeterna, en blodig sammandrabbning med osäker utgång med de bolsjevikledda massorna, och i bästa fall upprättandet av en auktoritär regering helt i militärens nåd. Till skillnad från ett stort antal tidigare moderater tvekade Kerenskij för tillfället inför en så drastisk inriktning.

Kornilov hade blivit varnad av sin omgivning i Mogilev att det planerades komplotter mot honom i Petrograd, och han försökte slippa att komma till huvudstaden den 10 augusti. Det var helt acceptabelt för Kerenskij, som även om han var villig att använda Kornilov för att genomföra förtryck vid fronten, helt förståeligt var nervös över generalens popularitet inom högern och hans möjliga inflytande över den nationella politiken. Savinkov och Filonenko var tvärtom fast beslutna att använda trycket från Kornilov för att tvinga Kerenskij att godta Kornilovs reviderade program. De övertalade därför överbefälhavaren att inte ställa in sin resa. Men Kornilov var fortfarande försiktig och tog med sig en livvakt av turkmenska soldater beväpnade med kulsprutor till Petrograd. Strax efter att Kornilovs tåg hade lämnat Mogilev på väg mot huvudstaden kom ett telegram från Kerenskij till Stavka, där överbefälhavaren informerades att regeringen inte hade kallat på honom, inte krävde att han skulle komma, och med tanke på den strategiska situationen inte kunde ta ansvar för att han lämnade fronten.⁵⁴

När Kornilov kom till Petrograd möttes han vid tåget av Filonenko och Savinkov, som hade med sig den förändrade rapporten. Generalen gav dokumentet sitt hastiga godkännande och gav sig genast iväg till Vinterpalatset. Följande dag hade tidningarna i Petrograd detaljerade artiklar om hans färgrika bilkortage. Strikt militär säkerhet rådde längs vägen. Kornilovs bil rörde sig långsamt längs gatorna och vaktades av turkmenska soldater med bistra ansikten klädda i scharlakansröda rockar som sprang bredvid bilen med sina krökta svärd dinglande från bältet. Före och efter Kornilov körde bilar utan tak fyllda med fler turkmener beväpnade med kulsprutor. När processionen närmade sig Vinterpalatset tittade Kerenskij från ett fönster på övre våningen med bestörtning och misstro när turkmenerna hoppade ur bilarna och sprang mot ingången. De placerade en kulspruta i vestibulen och intog positioner vid sidan om den, och förberedde sig för att rädda sin befälhavare med våld om det skulle behövas.⁵⁵

Sådant var det utomordentliga förspelet till ett kort, förutsägbart nog kyligt möte mellan Kerenskij och Kornilov, som bara förvärrade motsättningarna mellan dem och komplicerade deras relationer. I början presenterade Kornilov formellt sitt reviderade och utvidgade program, som Kerenskij som vi vet redan kände till. Premiärministerns svar var enligt vad som påstås icke förpliktigande, även om

53 Detta ägde rum mellan den 10 och 17 augusti.

54 Vladimirova, *Kontr-revoljutsija v 1917 g.*, s 61.

55 A F Kerenskij, *Delo Kornilova*, Moskva 1918, s 52-53.

han kan ha givit intrycket att rekommendationerna i princip var acceptabla, vilket i själva verket var fallet.⁵⁶ Kornilov hade riskerat resan till Petrograd i övertygelsen om att situationen inte tålde ytterligare dröjsmål, och var inte upplagd att låta saken bero. Han krävde att regeringen skulle träffas samma kväll för att diskutera hans förslag. Kerenskij nekade att sammankalla ett fullständigt regeringsmöte, och ordnade istället ett informellt möte dit han bara inbjöd sina två närmaste anhängare i ministären, Nekrasov och Teresjtjenko. Uteslutna var fyra kadetministrar som var inriktade på att beslutsamt kämpa för Kornilovs program och sju moderata socialistministrar som säkerligen skulle vara oföränderligt mot. Resultatet av detta möte på kvällen den 10 augusti var att Kerenskij, Teresjtjenko och Nekrasov sade sig vara villiga att stödja Kornilovs rekommendationer vad gällde att återställa armén (i huvudsak de rekommendationer som Kornilov hade med sig till Petrograd den 3 augusti) inför hela regeringen, men insisterade bestämt på att stryka de nya åtgärder angående kontroll över järnvägarna och fabrikerna som Filonenko hade lagt till.⁵⁷

Man kan mycket väl tänka sig Kornilovs frustration när han på kvällen den 10 augusti lämnade Petrograd för att resa till Mogilev. Hans möten med premiärministern den 3 och 10 augusti hade förstärkt hans förakt för Kerenskij personligen. Ännu värre var att en incident som hade ägt rum under hans möte med ministären den 3 augusti hade väckt Kornilovs farhågor för att politiken i Petrograd hade sjunkit så djupt att de tyska agenterna hade kanaler direkt in i den högsta regeringen. När Kornilov rapporterade om tillståndet i armén hade Kerenskij tyst varnat honom för att vara alltför exakt om det faktiska tillståndet. Efter mötet förklarade Savinkov för generalen, att även om det inte fanns några bevis för att någon av ministrarna läckte information direkt till fienden, så hade några regeringsmedlemmar nära kontakter med medlemmar i den allryska exekutivkommittén, inom vilken det fanns personer som misstänktes ha band till tyskarna.⁵⁸ Kornilov måste ha blivit genuint förskräckt av denna händelse, som utan tvekan förstärkte hans betänkligheter om Kerenskij's regering. Men framförallt bekräftade hans två misslyckade försök att få fram sina krisförslag till ministären hans misstankar, som ursprungligen hade väckts under hans period som befälhavare för Petrograds militärdistrikt och som hela tiden underblåstes av de högrelement som omgav honom på Stavka, att den provisoriska regeringen var alltför svag och splittrad för att kunna handla beslutsamt och att det mycket väl kunde krävas ett självständigt militärt ingripande om man någonsin skulle kunna upprätta den auktoritära regim som behövdes för att leda landet.⁵⁹

Den 6 augusti, tre dagar efter sitt första besök i huvudstaden, tog Kornilov initiativ till ett krav på att Petrograds militärdistrikt, som dittills legat under krigsministeriets kontroll, skulle underställas hans direkta befäl. Denna förändring rättfärdigades med att Petrogradområdet sannolikt inom kort skulle befinna sig i stridszonen, och om den accepterades skulle den kraftigt stärka Kornilovs ställning vid en eventuell militär sammandrabbning med regeringen eller vänstern. Samtidigt beordrade Kornilov betydande truppflyttningar som uppenbarligen syftade till att kunna användas i Petrograd.⁶⁰ Till den yttersta högerns glädje – de hade sedan länge förberett sig för en kupp – intensifierades dessa förberedelser efter Kornilovs andra besök i Petrograd. I ett samtal med sin stabschef, general

56 White, "The Kornilov Affair", s 200.

57 Ivanov, *Kornilovs tjina i je razgrom*, s 59-60. På begäran från kadeterna diskuterade ministären programmets militära sidor den 11 augusti, och antog dem i princip men krävde ytterligare diskussioner.

58 Martynov, *Kornilov*, s 48.

59 Angående denna punkt, se *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 133.

60 Martynov, *Kornilov*, s 56.

Lukomskij, den 11 augusti förklarade Kornilov att dessa aktioner var nödvändiga eftersom man förväntade sig ett bolsjevikiskt uppror, och att det var ”hög tid att hänga de tyska agenter och spioner som leds av Lenin” och ”skingra arbetar- och soldatsovjeten så ordentligt att den inte kan återsamlas någon annanstans.” När Kornilov förklarade för Lukomskij varför han hade utnämnt den ultrakonservative generalen Krymov till befäl över de trupper som samlades runt Petrograd, uttryckte han sin glädje över att Krymov om det blev nödvändigt inte skulle tveka ”att hänga alla medlemmarna i sovjeten”.⁶¹

Allt detta innebar givetvis inte nödvändigtvis att Kornilov nu oåterkalleligt hade bestämt sig för direkta militära aktioner mot regeringen. Med tanke på hur impopulära de åtgärder som Kornilovs program tänkte sig var bland Petrograds massor, och hur de sannolikt skulle besvara ett genomförande av dem, så var de truppförflyttningar som Kornilov gjorde under första halvan av augusti förnuftiga, vare sig armén till slut skulle agera själv eller tillsammans med Kerenskij. Det verkar som om Kornilov, till skillnad från många av sina anhängare, fortfarande hade en del förhoppningar om att regeringen skulle inse sin situation och fredligt underkasta sig hans makt.⁶² Lukomskij erinrar sig att Kornilov kommenterade till honom den 11 augusti, att ”han inte planerade att gå mot regeringen – att han hoppades att han skulle kunna komma överens med den.”⁶³ Icke desto mindre verkar det också uppenbart att Kornilov nu var beredd att agera självständigt om det skulle visa sig nödvändigt.

61 A S Lukomskij, *Vospominanija*, 2 band, Berlin 1922, band 1, s 227.

62 Angående detta, se White, ”The Kornilov Affair”, s 197-199.

63 Lukomskij, *Vospominanija*, band 1, s 227.

Kapitel 7 Kornilov mot Kerenskij

Den ökande fiendskapen mellan Kerenskij och Kornilov, det ryska samhällets allt större polarisering och Kerenskij's svaghet i det rådande läget blev allra mest tydligt under Statskonferensen i Moskva den 12 till 14 augusti. Kerenskij planerade ursprungligen konferensen till slutet av juli för att informera mäktiga politiska personer från hela Ryssland om landets allvarliga problem och mobilisera deras stöd till den nybildade andra koalitionen program, och den hade ingen egentlig lagstiftande funktion. Bland dess nästan 250 deltagare, "blomman av den ryska befolkningen",¹ fanns medlemmarna i Kerenskij's ministär, höga militära officerare, deputerade från alla de fyra Statsdumorna, och medlemmar i Allryska arbetar- och soldatdeputerades kongress' och Allryska bondedeputerades kongress' exekutivkommittéer. Närvarande var också representanter för fackföreningar, kommunråd, högre utbildningsinstitutioner, kooperativ, provinszemstvoer och alla möjliga sorters kongresser och kommittéer inom affärsvärlden, industrin och de väpnade styrkorna.²

Politiskt var delegaterna delade mellan liberaler och konservativa, som på det hela taget var ståndaktiga anhängare till Kornilov och stränga åtgärder för att återställa ordningen, och moderata socialister som erkände behovet av en bestämd regering men fortfarande krävde att förtrycket åtminstone skulle dämpas med blygsamma steg mot reformer. Den första gruppen hade en liten majoritet. En observatör konstaterade: "Representanter för bourgeoisien verkar vara fler än de demokratiska elementen. Långklänningar och stärkskjortor dominerar över de sidoknäppta ryska blusarna."³

Det fanns praktiskt taget inga talesmän för den yttersta vänstern. Bolsjevikernas centralkommitté hade ursprungligen planerat att partiets företrädare i de allryska exekutivkommittéerna skulle följa med sina kollegor till Moskva. De bolsjevikiska delegaterna skulle vid första bästa tillfälle formellt avvisa konferensen och sedan iscensätta ett uttåg.⁴ Men när denna avsikt blev känd krävde sovjetens majoritetssocialistiska ledning att alla medlemmar i sovjetens konferensdelegation i förväg skulle gå med på att inte tala vid konferensen utan speciellt tillstånd. Av praktiska skäl fick de bolsjeviker som skulle resa med sovjetdelegationen till konferensen i Moskva välja mellan att acceptera majoritetens ståndpunkter eller riskera att uteslutas ur exekutivkommittén.⁵ Under dessa omständigheter valde partiet att helt och hållet avstå från konferensen.

Statskonferensen i Moskva samlades i en spänd atmosfär. Under flera dagar före den 12 augusti hade Moskva svärmat av rykten om att trupper som var lojala mot Kornilov strålade samman i staden och att Kornilov och hans anhängare tänkte agera mot regeringen. När konferensdelegaterna anlände till Moskva fick de se att gatorna var fullklistrade med affischer som hyllade Kornilov. En propagandabroschyr som prisade "folkets första överbefälhavare" spreds vitt och brett.⁶ Kornilov var själv inte tänkt att komma till konferensen förrän den 14 augusti. Ändå var farhågorna så stora

1 Ariadna Tyrkova-Williams, *From Liberty to Brest-Litovsk: The First Year of the Russian Revolution*, London 1919, s 167.

2 *Gosudarstvennoj sovjesjtjannije*, red M N Pokrovskij och Ja Jakovlev, Moskva och Leningrad 1930, s 308.

3 *Izvestija*, 13 augusti, s 2.

4 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 6-7.

5 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 35.

6 Martynov, *Kornilov*, s 64.

för en högerkupp när konferensdeltagarna samlades, att Moskvasovjeten den 12 augusti bildade en sex man stor provisorisk revolutionär kommitté som skulle hjälpa till att ordna ett lämpligt skydd för regeringen och sovjeten. Hur allvarligt man såg på risken för ett angrepp från högern visar sig i det faktum att de två Moskvabolsjevikerna Viktor Nogin och Nikolaj Muralov tog aktiv del i den provisoriska revolutionära kommitténs arbete tillsammans med två mensjeviker och två SR-are.⁷

I väntan på konferensen tog den vänsterinriktade bolsjevikiska regionala byrån i Moskva initiativ till att organisera en vild proteststrejk på öppningsdagen den 12 augusti. Strejken stöddes så småningom av fackföreningsledare, av bolsjevikernas mer konservativa Moskvakommitté och av representanter från Moskvas distriktssovjet och bolsjevikiska distriktskommittéer.⁸ Men med 312 röster mot 284 gick ett gemensamt möte för Moskvas arbetar- och soldatsovjet mot aktionen.⁹ På den utsedda dagen kom ändå inte anställda på de flesta fabriker i Moskva till arbetet, och många samlades istället på protestmöten. Restauranger och caféer stängdes, spårvagnarna gick inte och oftast gick det inte att få tag taxichaufförer någonstans.¹⁰ Till och med anställda vid buffén i Bolsjoj-teatern, där konferensen hölls, gick ut i strejk, och tvingade konferensdelegaterna att själv servera sig förfriskningarna. På kvällen var hela Moskva mörkt när anställda vid gasverken stannade hemma från jobbet.¹¹

Effekten av strejken vittnade om arbetarklassernas styrka och stämningar och det ökande bolsjevikiska inflytandet. En skribent i Moskvasovjetens *Izvestija*, vars redaktionella linje återspeglade majoritetssocialisternas åsikter, medgav generat att det var ”dags att inse att bolsjevikerna inte är oansvariga grupper utan en av den organiserade revolutionära demokratins delar som de breda massorna står bakom, inte alltid disciplinerade men å andra sidan helt övertygade om revolutionens ideal.”¹²

Att döma av de formella överläggningarna under konferensen var detta budskap bortkastat på de flesta delegaterna. När Miljukov under en av de första sessionerna sa att man inte skulle betrakta de krav som Kornilov hade skisserat med sådan misstänksamhet, och uttryckte stora farhågor för att regeringen inte vidtog tillräckliga åtgärder för att återställa ordningen och trygga egendomarna,¹³ så exploderade Bolsjojteatern i rop om ”Du har rätt!”, höga bravorop och applåddåskor. Ett liknande utbrott av ohämmad entusiasm skedde i salens högra halva när kosackledaren general Aleksej Kaledin deklarerade att ”statens överlevnad framförallt kräver att kriget fortsätter till en segerrik avslutning”, och att ”landets hela liv och den provisoriska regeringens alla handlingar måste underordnas detta grundläggande krav.” Kaledin skisserade en rad grundläggande principer utifrån vilka regeringen skulle agera, principer som i grund och botten motsvarade Kornilovs program. Medan högern ropade ”Exakt!” och vänstern plågat skrek ”Nej!”, förkunnade Kaledin att ”de centrala och

7 A F Rasstrigin, ”Revoljutsijonnije komitetij avgustskogo krisiza 1917 g.”, kandidatavhandling, Leningrads statliga universitet 1969, s 90.

8 *Revoljutionnoje dvizjenije v Rossij v avguste 1917 g.: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 20, 379-380.

9 *Ibid*, s 392.

10 N Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, 7 band, Berlin, Petersburg och Moskva, 1922-1923, band 5, s 155-156; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 45.

11 Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 5, s 156.

12 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 45.

13 *Gosudarstvennoj sovjesjtjannije*, s 133.

lokala kommittéernas och sovjeternas bemäktigande av statsmakten omedelbart måste upphöra.”¹⁴

När den lysande talaren Vasilij Maklakov, en av kadetpartiets grundare, intog talarstolen och anmodade regeringen ”att lita på och tro på de vid fronten” och ”finna mod att vidta de djärva åtgärder som är nödvändiga för att leda landet framåt [när] domens dag närmar sig”, stod högerdelegaterna upp och hurrade.¹⁵ Men när Tjcheidze läste upp den allryska exekutivkommitténs plattform,¹⁶ som gick långt för att möta de liberala och konservativa kraven på en betoning av lag och ordning och övergripande uppoffringar i det nationella försvarets intressen och bara innehöll ytterst blygsamma eftergifter till massornas krav,¹⁷ så satt samma delegater och rynkade pannan.

I ett försök att gå balansgång mellan vänstern och högern avstod Kerenskij i sitt öppningstal från att ta ställning för något specifikt program, och försökte som vanligt rädda sig med starka ord. Han vände sig till vänstern och dundrade: ”Låt alla de som redan har försökt använda väpnat våld mot folkets makt få veta att sådana försök kommer att krossas med blod och järn.” Han vände sig till högern och mullrade med samma kraft (med en tydlig syftning på Kornilov och hans anhängare): ”Låt på samma gång alla de som tror att tiden är mogen för att störta den revolutionära regeringen med bajonetter vara ännu mer försiktiga. Jag kan tvinga alla som ställer mig inför ultimatum att lyda den högsta maktens vilja, med mig i dess ledning.”¹⁸ Kerenskij's rasande tal, som tidvis verkade okontrollerat och obehagligt teatraliskt, varade i två timmar. Miljukov beskrev händelsen senare: ”Med hjälp av uttrycket i sina ögon, som han riktade mot den inbillade fienden, med spända gester, med hjälp av tonfallet i sin röst, som under långa perioder steg till ett skrik och sedan sjönk till en tragisk viskning, med hjälp av sina beräknande fraser och uträknade pauser, verkade han vilja skrämna någon och ge intryck av styrka och makt. ... I själva verket framkallade han bara medlidande.”¹⁹

På eftermiddagen den 13 augusti anlände Kornilov till Moskva med tåg. Vid Alexandrovskij- (nu Vitryska) stationen iscensatte hans anhängare ett noggrant arrangerat välkomnande som stod i skarp motsättning till det kyliga mottagande som regeringsministrarna hade fått när de anlände till Moskva två dagar tidigare.²⁰ När ögonblicket för Kornilovs ankomst närmade sig ställde ett honnörsгарde och en orkester från Alexandrovskij's militärhögskola och en avdelning från Kvinnliga kadetthögskolan upp på plattformen. På plats för att välkomna ”folkets första överbefälhavare” fanns ett myller av ”damer i glatt färgade klänningar”, dussintals medaljerade officerare, konservativa och liberala ledare som deltog i statskonferensen, en grupp från de kommunala myndigheterna, och en entusiastisk officiell delegation från alla de patriotiska organisationer som stödde Kornilov. Moskvaskvinnliga Dödsskvadron stod på vakt på en viadukt med utsikt över stationen, medan en beriden kosackavdelning stod i stridsordning på torget utanför.

14 *Ibid*, s 74-76

15 *Ibid*, s 112-117.

16 Senare kallades denna plattform ”14 augusti-programmet”.

17 Se Vladimirova, *Kontr-revoljutsija v 1917 g.*, s 88 för skillnaderna mellan regeringens deklaration den 8 juli och det mer konservativa 14 augusti-programmet.

18 *Gosudarstvennoj sovjesjtjannije*, s 4.

19 Miljukov, *Istorija vtoroj russkoj revoljutsij*, band 1, del 2, s 127-128.

20 *Novoje vremja*, 13 augusti, s 1.

”Folkets första överbefälhavare” general Lavr Kornilov, och frontkommissarie och ställföreträdande krigsminister Boris Savinkov anländer till Statskonferensen i Moskva.

När tåget stannade in hoppade Kornilovs rödklädda turkmenska vakter, med dragna sablar, ut på plattformen och ställde upp i två led. Medan orkestern spelade en fanfar och ett högt jubel bröt ut från folkmassan, klev Kornilov, praktfullt klädd i full uniform, ut på trappan till sin vagn. Vinkande och leende hoppade han ner på plattformen och gick mellan raderna av turkmener till de väntande dignitärerna. När han gick förbi överöste damerna honom med blommor som strax innan hade delats ut av några unga officerare.

I ett kort välkomsttal gav högerkadeten Fjodor Roditjev uttryck för de aktuella stämningarna. ”Du är nu symbolen för vår enighet”, mässade han. ”Vi är enade, ja hela Moskva är enat i förtröstan på dig. ... Rädda Ryssland så kommer ett tacksamt folk att kröna dig.”²¹ Förvisso måste, som en journalist kommenterade, åtminstone en del av Roditjevs åhörare ha observerat att det inte fanns några vanliga medborgare eller soldater närvarande, men inte oväntat undgick detta faktum generalens uppmärksamhet.

Kort efter sin ankomst gjorde Kornilov, sittande i en öppen bil i spetsen för en lång bilkortege, en pilgrimsresa till det heliga Iverskijtemplet, där tsarerna brukade hålla andakt när de besökte Moskva. Efter att ha fallit på knä inför Iverskijns ”undergörande” ikon av Madonnan återvände Kornilov till sin järnvägsvagn. Under resten av eftermiddagen och kvällen tog han emot en ström av besökare, inklusive en grupp inflytelserika kadeter under ledning av Miljukov, finansmännen Aleksej Putilov och A I Visjnegradskij, den ökände Purisjkevitj och generalerna Verchovskij, Kaledin och Aleksejev. I egenskap av befälhavare för Moskvas militärdistrikt hade Verchovskij

²¹ Vladimirova, *Kontr-revoljutsija v 1917 g.*, s 84.

formellt ansvaret för att ombesörja Moskvakonferensens säkerhet, och han besökte Kornilov för att avråda honom från att delta i några konspirationer mot regeringen. Efter besöket kommenterade han att Kornilovs anhängare missförstod den rådande situationen och stämningarna bland massorna så mycket att ”de ser ut som personer som just har ramlat från månen.”²² En del kadeter som besökte Kornilov hade fortfarande gnagande tvivel om hur effektiv en ensidig kupp kunde vara, och uppmanade kanske också generalen att vara återhållsam. Miljukov hävdade till exempel senare att han hade varnat Kornilov för att en sammandrabbning med Kerenskij vore oläglig eftersom premiärministern fortfarande hade stöd på landsbygden.²³ Å andra sidan sökte ett stort antal civila och militära figurer upp Kornilov i Moskva för att uttryckligen lova honom sitt obetingade stöd. Allra tydligast var Putilov och Visjnegradschij, som företrädde Förbundet för Rysslands ekonomiska återhämtning, och gick med på att ge överbefälhavaren en avsevärd summa pengar för att hjälpa till att finansiera bildandet av en auktoritär helt icke-socialistisk regim.²⁴

Kerenskij blev å sin sida alltmer orolig inför Kornilovs planerade tal till Moskvakonferensen den 14 augusti. Skulle generalen försöka använda församlingen för att sätta press på regeringen att anta hans förslag, eller – ännu värre – skulle han försöka hetsa församlingen att stöda sina personliga ambitioner? I ett försök att avråda Kornilov från att göra något och övertala honom att begränsa sina anmärkningar till konferensen till de militära operationerna och situationen vid fronten, skickade Kerenskij sin transportminister, Peter Jurenjev, för att träffa Kornilov på kvällen den trettonde. Missnöjd med Kornilovs svar till Jurenjev ringde Kerenskij själv till generalen senare samma kväll med samma förmaning, och han upprepade sin vädjan på Bolsjojteatern nästa morgon när Kornilov skulle kliva upp i talarstolen. Generalens svar var gåtfullt: ”Jag ska hålla mitt tal på mitt sätt.”

Till Kerenskijns oerhörda lättnad var Kornilovs tal relativt mildt. Men det var ändå en ihålig seger för Kerenskij. För Kornilovs vidkommande var Kerenskijns restriktioner bara ytterligare en bekräftelse, om det nu behövdes fler, på premiärministerns svaghet.²⁵ När högern vrålade sitt samtycke följdes Kornilov dessutom på podiet av talare efter talare som uttryckte motvilja mot de förändringar som revolutionen hade medfört och en grundläggande fientlighet mot den provisoriska regeringen som ingalunda var lika återhållsam som Kornilovs tal.

Moskvakonferensen slutade på kvällen den 15 augusti. Som ett sätt att ena det ryska samhällets olika delar bakom den provisoriska regeringen hade den varit ett totalt misslyckande. Kerenskij kom från provningen med en ökande medvetenhet om sin egen isolering. ”Det är svårt för mig”, vändades han högt vid den tidpunkten, ”eftersom jag kämpar mot vänsterns bolsjeviker och högerns bolsjeviker, men folk kräver att jag ska stöda mig på den ena eller den andra. ... Jag vill ta en medelväg men ingen kommer att hjälpa mig.”²⁶ Kerenskij lämnade Moskva med överdrivet höga tankar om stödet till högerns program. Slutet på Moskvakonferensen sammanföll med att vågen av industriella bränder spred sig, följt några dagar senare av Rigas plötsliga fall.²⁷ Alldeles bortsett från

22 A I Verhovskij, *Rossija na Golgofe*, Petrograd 1918, s 107.

23 Miljukov, *Istorija vtoroj russkoj revoljutsij*, band 1, del 2, s 174, 183.

24 *Poslednija novosti*, 20 januari 1937, s 2; Laverijtjev, ”Russkije monopolistij”, s 40.

25 White, ”The Kornilov Affair”, s 200.

26 Z Gippius, *Sinaja kniga: Petersburgskij dnevnik, 1914-1918 gg.*, Belgrad 1929, s 174.

27 I den ryska pressen blev katastrofen i Riga snabbt en källa till stora diskussioner, delvis därför att den kom utan någon större förvarning. Generalerna, som genast följdes av den liberala och konservativa pressen, påstod att nederlaget var ytterligare bevis för det kaos som rådde inom de väpnade styrkorna. Vid den tidpunkten verkar det

trycket från Kornilovs anhängare, tvingade denna utveckling Kerenskij att på nytt överväga frågan om en hårdare civil och militär kontroll. Denna omvärdering verkar till sist ha fått Kerenskij att dra slutsatsen att det inte längre gick att vänta med de begränsningar av de politiska friheterna och det genomgripande förtryck som fanns i Kornilovs förslag från den 10 augusti, även om en sådan handling skulle påskynda en definitiv brytning med sovjeten och massorna. Den 17 augusti gav han, med tungt hjärta får man förmoda, Savinkov försäkringar med denna innebörd och instruerade honom att skriva förslag till specialförordningar som ministären skulle genomföra.²⁸

Men om Kerenskij nu definitivt hade närmat sig Kornilov politiskt, så kvarstod en avgörande skillnad mellan de två männen som till stor del kan förklara de efterföljande händelserna: både Kerenskij och Kornilov betraktade sig själv (och inte den andre) som den starke mannen i en ny auktoritär regering. Mer än någonsin var båda två föraktfulla och oroade över den andre. Kerenskij var fast besluten att utnyttja Kornilov för sina egna syften, medan Kornilov hyste liknande avsikter vad gällde Kerenskij. Sporrade av Moskvakonferensen hade högergruppernas förberedelser för en kupp på hemmaplan och vid fronten samtidigt nått en höjdpunkt. Scenen förbereddes för en sista, avgörande sammandrabbning.

I kölvattnet till Moskvakonferensen fortsatte Kornilov sina förberedelser för att koncentrera en imponerande samling trupper från fronten runt Petrograd. De viktigaste enheter som riktades mot huvudstaden var Donkosackernas första division och Ussurjiskijs kavalleridivision, som båda tillhörde Krymovs tredje kavallerikår.²⁹ De högsta ryska militära befälen betraktade dessa styrkor som bland de mest disciplinerade och politiskt tillförlitliga i hela armén. Under första hälften av augusti hade dessa enheter börjat förflytta sig från reservförläggningarna vid den rumänska fronten till Nevel-Novosokolniki-Velikije-Lukiregionen, ungefär 50 mil från Petrograd med järnväg. Kring den 20 augusti förflyttades Donkosackernas första division till Pskovområdet, hälften så långt från huvudstaden. Samtidigt anslöt sig den lika skickliga Vilda divisionen, som kallades så på grund av att den huvudsakligen bestod av män från bergsstammar från norra Kaukasus vars blodtörstighet och grymhet i strid var legendariska, till den tredje kåren och skickades från sydvästra fronten till Dno, alldeles öster om Pskov.³⁰ Kosack- och stormtrupper som fanns stationerade längs Östersjö-kusten öronmärktes också för en möjlig roll för att lugna ner huvudstaden. Den 25 augusti kallades general A M Dolgorukov, befälhavare för den Finlandsbaserade Första kavallerikåren, till Stavka i samband med planerna på att en av hans viktigaste delar, Femte Kosackdivisionen, skulle rycka fram mot Petrograd norrifrån medan enheter ur Tredje kåren skulle röra sig mot huvudstaden söderifrån. Bland andra order om truppförflyttningar från Stavka vid den här tiden fanns en order till ”Stormdödsbataljonen” i Tallinn att bege sig till Tsarskoje Selo.³¹

också ha varit Kerenskijns åsikt. Till vänster ansåg man å andra sidan att generalstaben medvetet hade underlåtit att sörga för Rigas försvar för att stöda sina krav på repressiva åtgärder.

28 Martynov, *Kornilov*, s 74-75. Savinkov delegerade i sin tur de faktiska förberedelserna av dessa förordningar till en tillfällig kommission i krigsministeriet under general Apusjkin.

29 Den tionde kavalleridivisionen, som tekniskt tillhörde den tredje kåren, blev kvar på sin vanliga förläggningssort.

30 *Oktjabrskoje voorzuzjennoje vosstanije*, band 2, s 131-132; Martynov, *Kornilov*, s 56-59; Ivanov, *Kornilovsjjina i je razgrom*, s 78-83. I den Vilda divisionen (Kavzazskaja-Tuzemnajadivisionen) ingick Kabardinskij-, Dagestanskij-, Tatarskij-, Tjerkesskij- och Ingujskijkavalleriregementena, Osetinskijns infanteribrigad och Donkosackernas åttonde artilleridivision.

31 *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 439, 629.

Såvitt man kan plocka ihop från de utspridda, ibland motsägelsefulla bevisen, utarbetade Officersförbundets huvudkommitté, Republikanska centrets militärsektion och Militärförbundet en detaljerad plan för en högerkupp i Petrograd som skulle sammanfalla med fronttruppernas framryckning.³² Denna plan verkar ha varit kopplad till en rad möten för att samla in pengar som sovjetledningen hade planerat till söndagen den 27 augusti, februarirevolutionens sexmånadersdag. Konspiratörerna antog uppenbarligen att mötena skulle åtföljas av oroligheter som kunde utnyttjas som förevändning för att utlysa undantagstillstånd, krossa de bolsjevikiska organisationerna, skingra sovjeten och upprätta en militärdiktatur. För att säkerställa att tilldragelsen inte skulle förlöpa utan lämpliga oroligheter skulle högerpressen piska upp en politisk spänning i huvudstaden, medan agitatorer som skulle låtsas vara bolsjeviker skulle gå runt i fabriker och hetsa upp arbetarna. Konspiratörerna bestämde sig också för att som en sista utväg själva iscensätta ett vänsteruppror. Vid denna tidpunkt skulle de militära styrkor som hade samlats runt huvudstaden kallas in för att hjälpa till att återställa ordningen och upprätta en hård ny regim.³³

När den utsedda dagen närmade sig samlade Officersförbundets huvudkommitté med olika förevändningar ett stort antal Kornilovvänliga officerare i Petrograd. Den 22 augusti beordrade arméns stabschef infanteri-, kavalleri- och kosackdivisionernas högkvarter på samtliga fronter att skicka tre officerare till Mogilev, till synes för att få upplysningar om handhavandet av nyligen utvecklade engelska granatkastare till skyttegravarna. När de anlände till Stavka underrättades dessa officerare i själva verket och skickades nästan omedelbart till Petrograd.³⁴

I vilken mån regeringen var medveten om dessa aktiviteter är oklart. I början av augusti hade Kerenskij fått en alarmerande rapport om Officersförbundets aktiviteter från SR:s centralkommitté.³⁵ Efter Statskonferensen i Moskva blev premiärministern besatt av rädsla för att sammanväringar mot honom kokades ihop på Stavka. På hans begäran beslutade sig regeringen för att förbjuda Officersförbundet från att använda pengar från staben för att finansiera sin verksamhet, att avhysa förbundets huvudkommitté från Mogilev och arrestera några av dess mest aktiva medlemmar.³⁶ Det är också svårt att avgöra hur mycket Kornilov personligen var inblandad och engagerad i förverkligandet av sina extrema anhängares planer. Kunde Kornilovs uppenbara förberedelser för att ingripa direkt i den nationella politiken och hans stöd till högers aktivitet i huvudstaden ha härrört ur en ärlig övertygelse, som hade uppmuntrats av konspiratörerna som omgav honom, om att bolsjevikerna stod på randen till att starta ett folkligt uppror som regeringen inte var förmögen att kväsa? Bevisen i detta avseende är ofullständiga. Det finns tecken på att Kornilov fortfarande hyste förhoppningar om att Kerenskij till sist skulle inse behovet av en hårdare regering utan inflytande från sovjeten och att han skulle samarbeta för att upprätta den.

Kornilovs förhoppningar att Kerenskij skulle kunna visa sig samarbetsvillig stärktes i viss mån av diskussioner i Mogilev mellan generalen och verkställande krigsminister Savinkov, som företrädde premiärministern på eftermiddagen och kvällen den 23 augusti och påföljande morgon.³⁷ Dessa samtal berörde ett antal ömma punkter mellan Kornilov och Kerenskij. En central fråga var vad som

32 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 132.

33 Martynov, *Kornilov*, s 77-78.

34 *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 420, 452-453.

35 Radkey, *The Agrarian Foes of Bolshevism*, s 386-387.

36 *Ibid*, och A F Kerensky, *Russia and History's Turning Point*, New York 1965, s 341-342.

skulle göras med de åtgärder i Kornilovs program som gällde eftertruppen och som Kerenskij hade avvisat den 10 augusti. Vid den tidpunkten var de förordningar om civil kontroll som Kerenskij hade bett Savinkov förbereda den 17 augusti redan skrivna. Sammanfattningsvis innehöll de många av Kornilovs krav. Uppenbarligen stödde Kornilov förordningarna, och Savinkov uttryckte tilltro att de skulle antas ”inom de närmaste dagarna”. Båda var bekymrade över hur regeringen skulle svara på den storm av folkliga protester som dessa förordningar säkert skulle utlösa. Savinkov antydde, utan tvekan en from förhoppning, att bolsjevikerna och kanske också sovjeten skulle göra uppror mot dem och att regeringen skoningslöst skulle ta itu med ett sådant motstånd. För att stärka regeringens ställning när den slog in på denna tuffa nya linje föreslog Savinkov att Tredje kåren skulle förflyttas till huvudstaden och ställas till krigsministeriets förfogande. Men han krävde bestämt att den reaktionära generalen Krymov ”av politiska orsaker” skulle avsättas som befälhavare för Tredje kåren, och att den Vilda divisionen skulle ersättas av en vanlig kavallerienhet innan tredje kåren flyttades till huvudstaden.³⁸

Kornilov gick med på dessa villkor även om han senare helt enkelt ignorerade dem. I själva verket godkände regeringen de truppförflyttningar som överbefälhavaren hade tagit initiativ till på egen hand några veckor tidigare. Det bestämdes att Kornilov skulle meddela Savinkov via telegram två dagar innan Tredje kåren befann sig på plats. Då skulle regeringen införa undantagstillstånd i Petrograd, varefter de nya förordningarna skulle utfärdas.³⁹

Savinkov och Kornilov kom trevande fram till denna överenskommelse under sitt första möte på eftermiddagen den 23 augusti, trots det faktum att mötet uppenbarligen hade fått en ogynnsam inledning. Kornilov hade klagat på sovjetsocialisterna i ministären och hade överöst Kerenskij personligen med glåpord. Savinkov konstaterade senare att Kornilov öppet förkunnade att den provisoriska regeringen helt enkelt var ”oförmögen att anta en beslutsam linje”, att ”det för varje steg i denna riktning var nödvändigt att betala med en del av fosterlandet.”⁴⁰ Men efter att Kornilov hade läst Savinkovs utkast till förordningar och fått godkännande för att skicka trupper till Petrograd blev hans humör avsevärt bättre.⁴¹ När Savinkov angrep Officersförbundet och bad Kornilov hindra sin stab från att hjälpa det materiellt och få huvudkommittén att flytta sin verksamhet till Moskva gick Kornilov således med på det.

En annan möjligen besvärlig fråga som nu trevande löstes var huruvida regeringen eller generalstaben skulle ha det främsta befälet över Petrograds militärdistrikt. I ett telegram till Kerenskij den 19 augusti hade Kornilov på nytt bekräftat sin önskan att trupperna i Petrograds garnison skulle placeras direkt under hans befäl. När han några dagar senare telegraferade till regeringen för att rapportera om Rigas fall hade han upprepat detta krav.⁴² Samtidigt krävde Kornilov också envist att

37 Savinkovs rekonstruktion av det första av dessa samtal finns i *Revoljutionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 421-423. Lukomskij, general I P Romanovskij, överste V L Baranovskij och Filonenko satt med under delar av den andra diskussionen på kvällen den 23 augusti. Vladimirova, *Kontr-revoljutsija v 1917 g.*, s 206-209, innehåller en sammanfattning av denna del av samtalen undertecknade av Kornilov, Lukomskij och Romanovskij.

38 *Revoljutionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 421-423; se även Savinkovs uttalande till pressen i *Birzjevije vedomosti*, 12 september, s 1, och Martynov, *Kornilov*, s 80-82.

39 *Revoljutionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 432.

40 *Ibid*, s 421.

41 Martynov, *Kornilov*, s 80; O Tjaadajeva, *Kornilovsijtjina*, Moskva och Leningrad 1930, s 90-91.

42 Martynov, *Kornilov*, s 78.

fler trupper från garnisonen skulle förflyttas till försvarsställningar på den norra fronten. Att förflytta radikaliserade soldater från huvudstaden hade förstås varit ett av regeringens mål sedan julidagarna. Följaktligen hade ministären beredvilligt svarat jakande på Kornilovs krav och mot slutet av augusti hade antalet förflyttningar mellan huvudstaden och fronten ökat betydligt. Men att ställa garnisonens samtliga soldater under Kornilovs kontroll var en helt annan sak. Senare anmärkte Kerenskij, att om man hade gjort det, så ”skulle vi närsomhelst ha ätits upp levande.”⁴³ Därför hade Savinkov fått order om, att han när han var i Mogilev skulle övertala Kornilov att gå med på att få befälet över Petrograds militärdistrikt minus de trupper som befann sig i själva staden och dess omedelbara förstäder. När denna fråga kom upp mitt under samtalen mellan Savinkov och Kornilov gick den sistnämnde med på Savinkovs förslag utan någon större diskussion.

I slutet av deras diskussioner frågade Savinkov general Kornilov om hans inställning till regeringen. Som svar utlovade Kornilov, med tvivelaktig ärlighet, lojalitet mot Kerenskij.⁴⁴ Ändå kan Savinkovs besök ha fått Kornilov att dra slutsatsen att händelserna äntligen hade fått Kerenskij till samma ståndpunkt som han själv, och att det därmed kanske inte skulle bli nödvändigt att använda våld mot regeringen. Hursomhelst hade Kornilov all anledning att vara lättad och uppmuntrad – om det skulle bli fler problem att upprätta en stark nationell regering i Petrograd där sovjetsocialisternas inflytande skulle elimineras och armén skulle ha ledningen, så skulle tillförlitliga trupper under den kompromisslöse Krymov snart vara i en ställning där de kunde ta itu med dem. Mötena i Mogilev måste också ha varit lugnande för Savinkov: det verkade som om Kornilov och Kerenskij äntligen var på väg att agera samfällt för att återupprätta ordningen – det mål som Savinkov hade varit ute efter hela tiden. Det verkade finnas hopp om att hotet från bolsjevismen och att sovjeten lade sig i snart skulle försvinna och att Ryssland kunde gå vidare med huvuduppgiften att åter få igång krigsinsatserna.

På kvällen den 24 augusti, kort efter Savinkovs avresa till Petrograd, fick general Krymov instruktioner från Kornilov att gå mot Petrograd när han fick uppgifter om ett ”bolsjevikuppror”. Därefter lämnade han Mogilev för att vara med sina soldater.⁴⁵ Nästa dag försattes Tredje kåren i larmberedskap och Krymov skrev föreskrifter som skulle delas ut av kåren när dess soldater gick in i huvudstaden. I denna order införde Krymov ett strikt undantagstillstånd i hela Petrograds militärdistrikt, inklusive Kronstadt och Finland. Utegångsförbud infördes mellan 19.00 och 07.00. Med undantag för livsmedelsbutiker och apotek beordrades alla kommersiella företag att hålla stängt. Alla sorters strejker och möten förbjöds. Civila som hade vapen skulle omedelbart lämna in dem. Det infördes strikt censur för alla tidningar. Personer som bröt mot någon av dessa bestämmelser (med undantag för censuren) skulle skjutas. ”Jag varnar alla”, varnade Krymov i föreskrifterna, ”ty enligt överbefälhavarens order kommer inte trupperna att skjutas i luften.”⁴⁶

Samma kväll, den 25 augusti, fick Krymov en kompletterande order om att inleda sin förflyttning norrut nästa morgon. I samband med detta instruerades befälhavaren på norra fronten, general Klembovskij, att placera Ussurjiskijs beridna division, som fortfarande befann sig i Veliki-Luki-regionen, på tåg som skulle bege sig till huvudstaden via Pskov, Narva och Krasnoje Selo. Sam-

43 Kerenskij, *Delo Kornilova*, s 82.

44 Kerensky, *Prelude to Bolshevism*, s 214-215.

45 *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 432, 629.

46 *Ibid*, s 433-434; se även *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 133-134.

tidigt skulle de andra huvuddelarna i Tredje kåren – Vilda divisionen i Dno och Donkosackernas första division i Pskov – ge sig iväg till förstäderna Tsarskoje Selo respektive Gattjina. Dessutom fick var och en av Tredje kårens huvuddelar specifika arbetsuppgifter i samband med den militära ockupationen av Petrograd. Trots Kornilovs löfte till Savinkov att Vilda divisionen inte skulle skickas till Petrograd, så skulle den ockupera Moskva-, Litejnij-, Alexander Nevskij- och Rozjdestvenskijdistrikten, avväpna alla arbetare och trupper på Petrogradgarnisonen utom personalen på kadettskolorna, organisera vakt- och patrulltjänst, ha ansvar för att vakta fångelserna, ta över järnvägsstationer och använda det våld som krävdes för att krossa alla oroligheter och all olydnad. Samtidigt skickade Kornilov ett färdigställt telegram till Savinkov: ”Kårerna kommer att vara på plats i Petrograds förorter på kvällen den 28 augusti. Jag anhåller om att det ska utlysas militärt undantagstillstånd i Petrograd den 29 augusti.”⁴⁷

Medan Savinkov förberedde sig för att lägga fram sina nya förordningar om medborgerlig kontroll för omröstning i ministären, fortsatte högerextremister i Petrograd envist att förbereda scenen för en kupp, antingen för att de var omedvetna om de planer som hade utarbetats mellan Savinkov och Kornilov eller för att de helt enkelt inte brydde sig om dem. Högerpressen basunerade dagligen ut varningar om vänsterinspirerade ”massakrer” som de påstod skulle ske den 27:e. I sovjeten var både majoritetssocialisterna och bolsjevikerna bekymrade över en ström av rapporter om att ”främlingar i militära vapenrockar” uppmanade arbetarna till uppror.

Vid detta kritiska ögonblick ägde det rum en rad uppseendeväckande händelser som krossade alla illusioner om att Kornilov och Kerenskij skulle arbeta tillsammans, samtidigt som de undergrävde kuppförberedelserna. Det började med ett möte på Vinterpalatset den 22 augusti mellan Kerenskij och Vladimir Nikolajevitj Lvov, en välmenande men naiv och förvirrad pratmakare som hade varit liberal deputerad i den tredje och fjärde duman, och utan att utmärka sig hade arbetat som den Heliga synodens främste talesman i de första och andra ministärerna efter februari. Lvov delade uppfattning med många industri-, affärs- och jordbruksledare i Moskva, som han hade många band till, att Rysslands överlevnad hängde på att det med fredliga medel bildades en ”nationell regering” för lag och ordning bestående av representanter från alla de större patriotiska grupperna. Men till skillnad från många av Kornilovs entusiastiska anhängare hade Lvov kvar ett visst mått av respekt för Kerenskij, som han hade blivit bekant med i Duman och ministären. Han antog att både Kerenskij och Kornilov arbetade osjälviskt för samma mål – att upprätta en auktoritär regim. Efter att med oro ha hört om de förberedelser för att gripa makten som var i görningen på Stavka, ansåg Lvov det vara sin plikt att göra allt han kunde för att hjälpa till att undvika en sammandrabbning mellan premiärministern och överbefälhavaren. Lvov gav sig själv rollen som medlare mellan de två och skyndade sig till Petrograd, där han fick ett samtal med Kerenskij på kvällen den 22 augusti.⁴⁸ Efter att mystiskt ha hävdats att han hade kommit på uppdrag av ”vissa grupper med avsevärd styrka”, målade Lvov upp en dyster bild av regeringens situation och erbjöd sig frivilligt att sondera terrängen hos centrala politiska figurer, troligtvis först av allt Kornilov, angående de grundvalar på vilka en ”nationell” regering kunde bildas.

Om man ska tro Lvovs redogörelse för detta samtal i sina memoarer svarade Kerenskij med att ge

47 *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 434-435, 439-440.

48 Kerensky, *Russia and History's Turning Point*, s 342.

honom fullständig behörighet att genomföra politiska förhandlingar å hans vägnar, och antydde till och med att han var villig att avgå som premiärminister.⁴⁹ Senare förnekade Kerenskij våldsamt Lvovs version av konversationen och gav en helt annan tolkning: han misstänkte redan från början att Lvov var indragen i en sammansvärjning och såg hans förslag som en möjlighet att röka ut sina fienders avsikter, och hade inte varit mot att Lvov skulle genomföra informella sonderingar – inget mer.⁵⁰ Det kan tyckas som om Kerenskij's redogörelse är den mer rimliga av de två. Det finns inga fler belägg för att Kerenskij vid något tillfälle verkligen var villig att dela makten med Kornilov. Med tanke på Kerenskij's fortsatta besatthet av konspirationer mot honom fanns det en viss logik i att utnyttja Lvov för att få fram upplysningar. Vad gäller Lvovs version är det svårt att säga om han i sin entusiasm missförstod Kerenskij, eller om han hänfördes av sin egen betydelse och en känsla av brådska och medvetet överdrev sin makt och sedan försökte dölja detta faktum.⁵¹

Hursomhelst lämnade Lvov Petrograd med en gång, och efter att kort ha stannat till i Moskva, där han berättade att Kerenskij var öppen för att ombilda regeringen, skapa en ”nationell regering” och om så krävdes själv avgå, steg han på första bästa tillgängliga tåg till Mogilev, och kom fram till Stavka den 24 augusti. Ända från inledningen av sitt samtal med Kornilov gav Lvov mycket sannolikt intryck av att han hade bemyndigats av Kerenskij att hjälpa till att bilda en ny regering med eller utan Kerenskij's deltagande. När han träffade Kornilov första gången på kvällen den 24 augusti anmodade han generalen att framföra sin uppfattning om vilken karaktär och sammansättning en ny regering skulle ha. Kornilovs första svar på detta var icke förpliktigande, utan tvekan delvis för att han inte hade konsulterat med Zavojko ännu. Men det är uppenbart att Kornilov, och ännu mer extremister som Zavojko, såg Lvovs ankomst till Stavka så här snabbt efter Savinkovs besök som ytterligare ett tecken på Kerenskij's svaghet och villighet att kompromissa.⁵² Betecknande nog inledde Zavojko och andra högerledare i Mogilev nu intensiva, öppna diskussioner om kandidater till ministerposterna i en ny regering.

Vid deras andra möte den 25 augusti skrädde Kornilov, denna gång beledsagad av Zavojko, inte med orden när han förde fram sina krav. Petrograd måste underställas militärt undantagstillstånd, slog han fast. Arméns överbefälhavare, ”oavsett vem han må vara”, måste få den högsta civila såväl som militära makten i hela landet. I den nya regeringen, fortsatte Kornilov, skulle Kerenskij kunna få plats som justitieminister och Savinkov som försvarsminister. För deras egen säkerhet tillrådde han de båda männen att komma till Mogilev senast den 27 augusti. När Kornilov nämnde Kerenskij som justitieminister avvisade, enligt Lvov, Zavojko burdust förslaget och föreslog istället, ”med en ton som lärare använder till elever”, att Kerenskij skulle utses till verkställande premiärminister.⁵³

Att Lvov inte ansåg dessa ord vara befängda vittnar en del om hans enfaldighet. Han svarade bara

49 Browder och Kerensky, *The Russian Provisional Government*, band 3, s 1561-1562.

50 Martynov, *Kornilov*, s 84; se även *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 444, och Kerenskij, *Delo Kornilova*, s 100-103.

51 Det är talande att Lvov i vittnesmål till regeringens utredare vid denna tid inte nämnde något erbjudande från Kerenskij att avgå. Se *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 425-428.

52 Det var det definitiva intryck som den progressiva generalen Verhovskij fick. Han befann sig i Mogilev den 24 augusti och talade med Kornilov strax efter Lvovs besök. I sin dagbok skrev Verhovskij att Kornilov verkade lägga stor vikt vid att agera i samklang med regeringen och att han just hade fått lugnande besked från Lvov att det skulle bli fallet. Verhovskij, *Rossija na Golgofe*, s 11.

53 Browder och Kerensky, *The Russian Provisional Government*, band 3, s 1564-1565; *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 428, 450; Martynov, *Kornilov*, s 87-88.

med att föreslå att ledande kadet-, affärs- och industripersonligheter skulle inbjudas till Mogilev för att delta under bildandet av en ny ministär. Men några anmärkningar från Zavojko när Lvov skulle stiga ombord på tåget tillbaka till Petrograd väckte tvivel i hans sinne om Kerenskijns troliga öde om han verkligen skulle ställa sig till Stavkas förfogande. Zavojko hade oberörd sagt: ”Kerenskij behövs som ett namn åt soldaterna under tio dagar eller så, därefter kommer han att avlägsnas.”⁵⁴

Sent på eftermiddagen den 26 augusti kom Lvov, trött men tydligen inte nedslagen av resultaten från sina förhandlingar, tillbaka till Vinterpalatset för att rapportera till Kerenskij. Strax innan Lvov släpptes in för att träffa premiärministern hade Savinkov självsäkert försäkrat Kerenskij att Kornilov skulle stöda honom på alla tänkbara sätt. Det kan förklara Kerenskijns reaktion när Lvov officiellt räknade upp Kornilovs villkor, insisterade på att de genast skulle läggas fram inför regeringen, och godhjärtat bönföll Kerenskij, att han för att skona sitt liv snabbt skulle lägga så stort avstånd som möjligt mellan sig själv och Petrograd! Premiärministern trodde att Lvov skämtade och brast ut i skratt. ”Det här är inte tillfälle för skämt”, sköt Lvov in och bad Kerenskij att böja sig för Kornilov.

Senare skulle Kerenskij medge att han då upptäckte att han gick fram och tillbaka i sitt arbetsrum utan att kunna ta in vad som hände. Chockad föreslog han att hans besökare skulle skriva ner Kornilovs krav, vilket Lvov omedelbart gjorde.⁵⁵ För att få ytterligare bekräftelse på Kornilovs förräderi och en stadigare grundval för att vidta aktioner mot honom ordnade Kerenskij dessutom så att han kunde tala direkt med Kornilov via teleprinter. Det som följde var på samma gång ett av de mest tragiska, skrattretande och välkända ögonblicken i den ryska politiken 1917. Händelsen är tillräckligt belysande för att återges detaljerat. För att kunna konversera med Kornilov direkt måste man använda krigsministeriets kommunikationsutrustning. Lvov gick med på att träffa Kerenskij där halv nio. Lvov var försenad till det avtalade mötet, men det hindrade inte premiärministern, som nu nästan var hysterisk. Han genomförde samtalet med Kornilov och låtsades helt enkelt att Lvov satt bredvid honom:

KERENSKIJ: ”Goddag, general. V N Lvov och Kerenskij vid apparaten. Vi ber dig bekräfta budskapet att Kerenskij ska agera i linje med det meddelande som Vladimir Nikolajevitj har lämnat till honom.”

KORNILOV: ”Goddag, Alexander Fjodorovitj; goddag, Vladimir Nikolajevitj. Jag bekräftar på nytt beskrivningen av det nuvarande läget i landet och armén som det synes mig och som jag bad V N föra fram till dig, och förkunnar på nytt att de senaste dagarnas händelser och de händelser jag ser framgent oavvisligt kräver definitiva och snabbast möjliga beslut.”

KERENSKIJ: ”Jag, Vladimir Nikolajevitj, frågar om du anser det vara nödvändigt att handla utifrån det definitiva beslut som du bad mig framföra enskilt till Kerenskij. Utan din personliga bekräftelse tvekar Alexander Fjodorovitj att ge mig fullt förtroende.”

KORNILOV: ”Ja, jag bekräftar att jag bad dig framföra min brådskande vädjan till Alexander Fjodorovitj att han borde komma till Mogilev.”

KERENSKIJ: ”Jag, Alexander Fjodorovitj, tolkar ditt svar som en bekräftelse på de ord som V N har framfört till mig. Det är inte möjligt att resa härifrån idag. Jag hoppas avresa imorgon. Måste Savinkov följa med?”

KORNILOV: ”Jag ber enträget att Boris Viktorovitj ska komma med dig. Det jag sa till V N gäller i lika hög grad Savinkov. Jag ber dig på allvar att inte skjuta upp din resa längre än till imorgon.

54 Martynov, *Kornilov*, s 88.

55 *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 441-442; Kerenskij, *Delo Kornilova*, s 105-106; Martynov, *Kornilov*, s 96-97.

Tro mig, det är bara på grund av att jag inser det ansvar som ögonblicket kräver som min begäran är så ihärdig.”

KERENSKIJ: ”Ska vi bara komma i händelse av ett utbrott, som det ryktas om, eller i alla fall?”

KORNILOV: ”I alla fall.”

KERENSKIJ: ”Adjö. Vi ses snart.”

KORNILOV: ”Adjö.”⁵⁶

Det är lätt att föreställa sig den okontrollerade munterhet som måste ha följt på Stavka efter detta samtal. Förhoppningarna ökade att Kerenskij skulle ge sig utan strid om att bilda en ny regering under Kornilov. Samtidigt verkade Kerenskij's värsta farhågor besannas. Även om konversationen via teleprinter bara hade bekräftat konkret att Kornilov ville att Kerenskij och Savinkov skulle komma till Mogilev, så drog Kerenskij nu slutsatsen att han hade blivit lurad och att Stavka var fast besluten att göra sig av med honom helt och hållet. Ett virrvarr av tankar rusade genom hans huvud. Under den senaste veckan hade han slagit in på en högerlinje, som om den avslöjades skulle vara mycket komprometterande i de moderata socialisternas ögon. Skulle det då vara realistiskt att lita på deras stöd vid en konflikt med Kornilov? Och hur skulle de lätttröliga Petrogradmassorna, själva de element som han hade hoppats kunna trycka ner, reagera på den nya krisen? Utan tvivel kunde de mobiliseras för att kämpa mot Kornilov. Men skulle inte det självklart leda till att vänstern fick nytt liv? Om han kämpade mot Kornilov skulle han då inte besegra sig själv och ge hoppet att återställa ordningen och arméns stridsförmåga ytterligare ett slag?

Med sådana tankar i sinnet verkar Kerenskij ha dragit slutsatsen att den klokaste handlingslinjen var att hindra Kornilovs sympatisörer i ministären från att försöka kompromissa med generalen på hans bekostnad och inte informera vänstern om den ökande krisen, alltmedan han samtidigt skulle avsätta Kornilov som överbefälhavare innan Tredje kåren nåde Petrograds utkanter. Under nästan 24 timmar avslöjades faktiskt inte Kerenskij's svårigheter för pressen eller ens sovjetens ledning.

Efter att sent på kvällen den 26 augusti ha arresterat och låst in Lvov i ett gårdsrum på Vinterpalatset, överlade Kerenskij med sin närmaste medarbetare Nekrasov, och med Savinkov och andra höga tjänstemän på krigsministeriet. Sedan avbröt han ett regeringsmöte i Malatjitrummet (det ironiska är att ministrarna höll på att diskutera Savinkovs förordningar) och släppte nyheten om Kornilovs ”förräderi”. Som bevis läste han upp sin konversation med generalen och skickade runt den så att alla fick se den. Därefter krävde Kerenskij att hans ministrar skulle ge honom obegränsad makt att ta itu med nödsituationen på det sätt som han fann lämpligt. Han konstaterade att situationen som den utvecklade sig kunde kräva en ”regeringsombildning”. Med tanke på vad som skulle följa verkar det som om Kerenskij övervägde att bilda ett Direktorat (ett mäktigt nationellt verkställande organ bestående av mindre än ett halvt dussin höga ledare, likt det som existerade i Frankrike mellan 1795 och 1799). Information om vad som hände därefter är oklar. Uppenbarligen uttryckte kadeterna Kokosjkin och Jurenjev, som sedan länge var missnöjda med Kerenskij's ledarskap och orolig för att han skulle missbruka ”extraordinära maktbefogenheter”, ett våldsamt motstånd och hotade att avgå om hans förslag beviljades. Men majoriteten av ministrarna stödde premiärministern, och för att ge honom helt fria händer att bilda en ny regering lämnade de pliktskyldigt in sin avskedsansökan. Tydligt accepterade Kerenskij avskedsansökningarna men

56 *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 443; Kerenskij, *Delo Kornilova*, s 105-108-109; Browder och Kerensky, *The Russian Provisional Government*, band 3, s 1571.

uppmånade regeringsmedlemmarna att stanna kvar på sina poster som ”tillförordnade ministrar” under det kommande arbetet att bilda en ny regering. Bara Kokosjkin vägrade stanna kvar.⁵⁷

Den andra koalitionen sista officiella möte drog ut på tiden till nästan 4 på morgonen (27 augusti). När det avslutades skickade Kerenskij ett kort och koncist telegram till Kornilov och beordrade honom att överlämna sin post till stabschefen, general Lukomskij, och omedelbart bege sig till Petrograd. När en mållös Lukomskij fick telegrammet i Mogilev fyra timmar senare telegraferade han omedelbart tillbaka: ”Det är försent att stoppa en operation som har inletts med ditt godkännande. ... För att rädda Ryssland måste du foga dig efter Kornilov. ... Ett avsked av Kornilov skulle leda till fasor vars like Ryssland aldrig tidigare har upplevt. ... Jag kan inte acceptera Kornilovs post.”⁵⁸

Lukomskijs svar krossade givetvis Kerenskijns förhoppningar om att snabbt bli av med Kornilov och förhindra konflikten från att bryta ut öppet. Dessutom fortsatte de fronttrupper som Kornilov hade skickat sin framryckning mot Petrograd. Mitt på dagen den 27 augusti hade Kerenskij därför börjat göra upp planer för att försvara huvudstaden. I anknytning till detta beordrade han att det skulle införas militärt undantagstillstånd i Petrograd och att Savinkov, som han kunde räkna med skulle kämpa både mot den yttersta vänstern och mot Kornilov, skulle installeras som generalguvernör över Petrograd och ha det övergripande ansvaret för de militära förberedelserna. Kerenskij förberedde också ett offentligt uttalande om krisen, vars publicering fördröjdes flera timmar medan först Savinkov och sedan Maklakov över teleprintern förgäves försökte övertala Kornilov att avgå.⁵⁹ Under tiden försökte Kerenskij dirigera om Kornilovs trupper från huvudstaden. ”Jag beordrar alla trupper som är på väg mot Petrograd och dess utkanter att göra halt och omdirigera sig till sina tidigare förläggningar – Petrograd är helt lugnt och det förväntas inget uppror.”, förklarade telegrammet som han skickade till, bland andra, befälhavarna för den norra fronten och Tredje kåren, och till Kornilov.⁶⁰

Ordern hörsammades inte. Så tidigt på kvällen publicerades Kerenskijns tillkännagivande och en kopia skickades till Kornilov. När allt kommer omkring var kungörelsen relativt återhållsam. Den nämnde inte de fientliga truppörelserna från fronten mot huvudstaden. Allmänheten fick bara veta att Kornilov hade skickat Lvov till den provisoriska regeringen med kravet att all civil och militär makt skulle överlämnas, att denna handling återspeglade vissa kretsars strävan att ”upprätta en regim som är mot revolutionens erövringar”, och att regeringen med tanke på detta hade bemyndigat Kerenskij att vidta skyndsamma och beslutsamma motåtgärder. Bland dessa, tillkännagavs det, var avskedet av Kornilov och att det utlystes militärt undantagstillstånd i Petrograd.⁶¹

Som poeten Zinajda Gippius spekulerade i sin dagbok vid den tiden, måste Kornilovs första reaktion på denna kungörelse ”ha varit att någon hade blivit helt galen. I nästa ögonblick måste han

57 F F Koksjkin och N M Kisjkin, rapporter till kadeternas stadskommitté i Moskva, 31 augusti 1917 (en kopia av dessa finns i Nicolaevsky Archive, Hoover Institution, Stanford, Kalifornien), s 8-10; *Revoljutionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 444; Miljukov, *Istorija vtoroj russkoj revoljutsij*, band 1, del 2, s 218-220; Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 229-230.

58 *Revoljutionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 448.

59 *Ibid*, s 448-452.

60 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 101.

61 *Revoljutionnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 445.

ha blivit rasande.”⁶² Kornilov hade varken skickat Lvov, eller enligt sin uppfattning hotat regeringen. Sen samma kväll skrev Zavoiko ett lidelsefullt om än som vanligt olämpligt formulerat svar, som skickades till samtliga befälhavare och omedelbart lästes upp för journalister. Det framförde bland annat:

Den första delen av ministerpresidentens telegram är fullt av lögner. Det var inte jag som skickade Vladimir Lvov till den provisoriska regeringen utan han som kom till mig som ministerpresidentens sändebud. ... Alltså har det skett en stor provokation som äventyrar fäderneslandets öde.

Rysslands folk! Vårt stora fosterland är döende. Hennes dödsstund är nära. Jag, general Kornilov, tvingas tala öppet och förkunnar att den provisoriska regeringen, under påtryckningar från den bolsjevikiska majoriteten i sovjeterna, agerar helt i samklang med den tyska generalstabens planer och samtidigt med de fientliga styrkornas förestående landstigning på Rigas kust. Den dödar armén och undergräver landets själva grundvalar.

Den tunga känslan av landets oundvikliga undergång tvingar mig i detta olycksbådande ögonblick att uppmana hela det ryska folket att komma till det döende fosterlandets hjälp. ... Jag, general Kornilov, son till en bondekosack, förkunnar för alla och envar att jag inte vill ha något för egen del, utom att bevara ett stort Ryssland, och jag lovar att med hjälp av en seger över fienden ge folket en konstituerande församling där det själv kan avgöra sitt öde och välja sin egen sorts regering. ...

27 augusti 1917
General Kornilov⁶³

Efter att ha utfärdat denna krigsförklaring instruerade Kornilov sina underordnade att fortsätta truppförflyttningarna på järnvägarna till Petrograd. För tillfället verkade generalens tillförsikt att Tredje kårens trupper skulle följa sina befälhavare vara berättigad. Den 27 augusti steg Vilda divisionens trupper ombord på tågen i Dno för att inleda sin framryckning mot huvudstaden. Nästa morgon närmade sig de ledande delarna av divisionen Vyritsa. Samtidigt fortsatte Ussurjiskijs beridna division, som hade nått till Pskov, vidare mot Narva-Jamburg, medan Donkosackernas första division hade förflyttat sig från Pskov till Luga.⁶⁴

En stor del av militärens högsta befäl anmälde nu snabbt sin solidaritet med Kornilov. Bland de som gjorde det fanns generalerna Klembovskij och Balujev, befälhavarna för de norra och västra fronterna, general Sjtjerbatov, ställföreträdande befälhavaren på den rumänska fronten, och general Denikin, befälhavare för den sydvästra fronten. Den sistnämnde telegraferade till Kerenskij:

Vid en konferens med medlemmar ur den provisoriska regeringen den 16 juli påpekade jag att regeringen genom en hel rad militära lagar hade förstört och fördärvat armén och trampat våra fanor i smutsen. ... Idag fick jag höra att general Kornilov, efter att ha ställt vissa krav som fortfarande skulle kunna rädda landet och armén, avsätts från posten som överbefälhavare. Jag betraktar detta som att regeringen återgår till sin tidigare politik att systematiskt förstöra armén och följaktligen landet, och ser det som min plikt att informera regeringen att jag inte kommer att följa den längs denna väg.⁶⁵

Officersförbundets huvudkommitté skickade telegram till samtliga armé- och örlogshögkvarter och förkunnade att den provisoriska regeringen ”inte längre kunde stå i ledningen för Ryssland” och

62 Gippius, *Sinaja kniga*, s 179.

63 Browder och Kerensky, *The Russian Provisional Government*, band 3, s 1573.

64 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, s 137.

65 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 104; se även Lehovich *White against Red*, s 124.

uppmnade officerare överallt att vara ”hårda och orubbliga” i sitt stöd till Kornilov.⁶⁶

Den 28 augusti steg kurserna på börsen i Petrograd i förväntan på en seger för Kornilov. För många regeringstjänstemän verkade Kerenskijs ställning hopplös. Typiskt för de illavarslande rapporter som nu cirkulerade var ett telegram till Teresjtjenko från utrikesministerns representant i Mogilev, furste Grigorij Trubetskoj. Han rapporterade: ”En nykter bedömning av situationen tvingar oss att erkänna att hela den befälhavande personalen, den överväldigande majoriteten av officerarna och arméns bästa stridsenheter kommer att följa Kornilov. I eftertruppen kommer hela kosackmassan, majoriteten av kadettskolorna och de bästa stridsenheterna att gå över till Kornilovs sida. Till denna fysiska styrka kan vi lägga den militära organisationens överlägsenhet över de svaga regeringsorganen. ... Majoriteten av de folkliga massorna och massorna i städerna har blivit likgiltiga inför den rådande samhällsordningen och kommer att underkasta sig varje pisksnärt.”⁶⁷

De efterföljande händelserna skulle visa hur felaktig denna bedömning av situationen var. Nästan ända från början var de socialistiska ledarna, som hade en bättre känsla för massornas stämningar, övertygade om att de styrkor som var ute efter att upprätta en stark militärdiktatur till slut skulle slå tillbaka.⁶⁸ Det kan, som Suchanov erinrar sig, till och med vara så att nyheten om Kornilovs framryckning bland en del politiska ledare med nära band till arbetarna och soldaterna förde med sig en känsla av ”lättnad, ... upphetsning och en befrielsens glädje.” Förhoppningarna ökade att ”den [revolutionära] demokratin skulle repa nytt mod, och revolutionen snabbt kunde hitta sin rättmätiga väg.”⁶⁹ Men sådan var knappast Kerenskijs sinnesstämning. När Kornilovs kolonner under ledning av Krymov verkade ha Petrograd i ett skruvstäd, och högerns och vänsterns styrkor verkade beredda på en direkt sammandrabbning, insåg premiärministern till sist hur isolerad han var. Fångad mellan två eldar och i förväntan på vedergällning oavsett vem som vann, så förtvivlade Kerenskij. Det verkade praktiskt taget säkert att hans politiska bana var över.

66 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 110.

67 Browder och Kerensky, *The Russian Provisional Government*, band 3, s 1573-1574.

68 Woytinsky, *Stormy Passage*, s 350-351.

69 Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 5, s 217.

Kapitel 8 Bolsjevikerna och Kornilovs nederlag

Söndagen den 27 augusti, den dag som hade utsett för att fira sexmånadersminnet av februarirevolutionen, vaknade Petrograd till ett nästan perfekt väder. Det var varmt för årstiden och luften var kristallklar. Plakat med stora bokstäver satt på framträdande platser och påminde medborgarna om de möten med penninginsamlingar som var inplanerade denna dag i huvudstadens största mötes- och konsertsalar. Morgontidningarna innehöll inga antydningar om den öppna kamp som hade brutit ut mellan Kornilov och Kerenskij. Framsidan på *Izvestija* överläts till en appell om donationer till finansiering av sovjeten: ”Det är varje arbetares, soldats och bondes plikt att stöda den allryska revolutionens legitima organ”, förmanade rubriken. För andra dagen i rad varnade *Rabotjij* arbetarna och soldaterna för att inte svara på de provokativa uppmaningarna till revolutionära aktioner. ”Lömska personer sprider rykten om ett uppror som skulle vara bestämt till idag och som påstås vara organiserat av vårt parti”, varnade tidningen. ”Centralkommittén anmodar arbetare och soldater att inte ge efter för provokationerna, att hålla sig behärskade och lugna och inte delta i några aktioner idag.”

Större delen av sovjetens högsta ledning tillbringade söndagen med att gå runt i Petrograds distrikt och hålla tal vid möten med penninginsamlingar. Mitt på dagen började rykten om sprickan mellan Kornilov och Kerenskij cirkulera på Smolnijinstitutet, den tidigare exklusiva internatskolan för adelns döttrar, som sedan början av augusti hade fungerat som sovjetens centrala högkvarter.¹ Allvaret i den kris som regeringen stod inför blev inte klar för de sovjetdeputerade förrän mitt på eftermiddagen. Då samlade ledarna för de olika partier som fanns representerade i sovjeten ihop sina ledamöter för krismöten med fraktionerna. Men det var först halv tolv på kvällen, mer än 24 timmar efter att Kerenskij hade dragit slutsatsen att Kornilov hade för avsikt att stöta regeringen, som de allryska exekutivkommittéerna samlades i ett slutet gemensamt plenarmöte för att diskutera krisen.

Med avbrott överlade exekutivkommittéerna, som samlades i Smolnijijs majestätiska möteshall med högt i tak, under hela kvällen och långt in på morgonen den 28 augusti. De deputerade stod inför två svåra, sammanhängande problem. Med tanke på att Kerenskij och Kornilov uppenbarligen först hade varit eniga och inte hamnat i konflikt förrän senare, att den andra koalitionen höll på att falla sönder, och att Kerenskij hade för avsikt att skapa ett direktorat, så behövde sovjeten först av allt anta en ståndpunkt angående den provisoriska regeringens framtid. Dessutom var de deputerade tvungna att ta itu med den mer omedelbart trängande uppgiften att hjälpa till att organisera huvudstadens försvar.

Debatten om regeringsfrågan blev hetsig. En talesman för bolsjevikerna, Sokolnikov, intog ståndpunkten att den revolutionära demokratin inte kunde ha något förtroende för den existerande regeringen, och ville göra gällande att den skulle avsättas omedelbart. ”Den provisoriska regeringen skapar förutsättningar för kontrarevolution”, hävdade han. ”Endast förverkligandet av ett beslutsamt program – republik, fred och bröd – kan ge massorna förtroende för regeringen.” Men för tillfället lade inte bolsjevikerna fram någon formell resolution i regeringsfrågan. De moderata socialisterna

¹ I september blev Smolnij mötesplats för bolsjevikernas centralkommitté, och vid tiden för oktoberrevolutionen var det navet i bolsjevikernas aktiviteter i Petrograd.

accepterade för sin del Kerenskij's version av meningsmotsättningarna med Kornilov, nämligen att det handlade om en noga planerad sammansvärjning mot revolutionen och den legitima regeringen. Under dessa omständigheter såg de inget annat val än att stöda premiärministern. Således deklarerade S L Vainsjtejn, å mensjevnikernas vägnar, tidigt under överläggningarna: ”Vi måste inse att den enda person som vid denna tidpunkt kan bilda en regering är kamrat Kerenskij. Kerenskij och den provisoriska regeringen har utsatts för ett angrepp, och om de faller så kommer den revolutionära saken att vara förlorad.”

Exekutivkommittéerna avvisade först bestämt ett indirekt förslag från SR:s representant V N Richter att det kanske skulle bli nödvändigt att foga sig efter Kerenskij i frågan om att bilda ett direktorat. En majoritet var uppenbarligen mer positiva till Martovs påstående att ”alla direktorater ger upphov till kontrarevolution”. De deputerade antog en resolution som sa att regeringsformen skulle förbli oförändrad, och gav Kerenskij befogenhet att använda ”demokratiska element” för att fylla igen de luckor i ministären som hade uppstått efter att kadeterna hade dragit sig tillbaka. Samtidigt enades de om att arbeta för att inom kort sammankalla en ny ”statskonferens”, som denna gång uteslutande skulle bestå av representanter från de demokratiska organisationer som hade stött sovjetens plattform vid statskonferensen i Moskva. Det var underförstått att denna konferens skulle ompröva regeringsfrågan och även att den provisoriska regeringen skulle vara ansvarig inför den tills den konstituerande församlingen sammankallades. Det är talande att bolsjeviker lade ner sina röster istället för att rösta mot resolutionen som krävde att man skulle bevara en koalition under Kerenskij, och faktiskt förenade sig med mensjevikerna och SR-arna i frågan om att kalla samman en ny statskonferens, och bara krävde att församlingen skulle vara ”revolutionär”, det vill säga bara bestå av socialistiska grupper.

Under ett avbrott i exekutivkommittéernas överläggningar gjorde medlemmar i presidiet en kort resa till Vinterpalatset för att informera regeringen om de tagna besluten. Men Kerenskij var orubblig om att omedelbart bilda ett allsmäktigt direktorat med sex medlemmar. Han förfäktade att bara en liten och helt enig regering kunde agera tillräckligt snabbt och beslutsamt för att på ett effektivt sätt ta itu med angreppet från högern. När delegaterna återvände till Smolnij utlöste Kerenskij's inställning en ny från debattrunda. Exempelvis förkunnade Lunatjarskij, som talade för bolsjevikfraktionen, att ”ögonblicket har kommit för sovjeten att skapa en nationell regering.” Han lade fram en resolution som brännmärkte både Kornilovs rörelse och den provisoriska regeringen som kontrarevolutionärer, och uppmanade till bildande av en arbetar-, bonde- och soldatregering (som Lunatjarskij's åhörare tolkade som att överföra makten till sovjeterna). Denna regering skulle utropa en ”demokratisk republik” och snabbt sammankalla en konstituerande församling.² Uppenbarligen ställdes aldrig detta förslag till omröstning.

När natten övergick i morgon framställdes faran för revolutionen i ännu mer oroande ordalag för de deputerade. Många fick nu för första gången höra om det omedelbara militära hot som Krymovs framryckande Tredje kår innebar, och även det faktum att generalerna på flera fronter öppet tog parti för Kornilov. I denna spända atmosfär blev vilda rykten omedelbart trovärdiga: ”Det pågår strider i Luga!” ”Järnvägsstationen i Dno har sprängts i luften!” ”Soldater som är lojala mot

² *Novaja zjizn*, 29 augusti, s 2; Rasstrigin, ”Revoljutsijonnije komitetij avgustskogo krizisa”, s 130; *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 476-477.

Kornilov kliver just nu av tåget vid Nikolajevskijstationen!” Pressade av sådana rapporter svängde de trötta deputerade gradvis över till Kerenskijns sida, och antog till sist en resolution från Tsereteli som utlovade ett fullständigt stöd till premiärministern. Resolutionen lämnade regeringens form helt upp till honom, och föreskrev bara att han skulle bedriva en energisk kamp mot Kornilov. Samtidigt som bolsjevikerna protesterade våldsamt mot att ge Kerenskij sådana privilegier, så tillkännagav anmärkningsvärt nog till och med de, att om hans regering verkligen förband sig att kämpa mot kontrarevolutionen så skulle de ”bilda en militär allians med den”.³

Funktionärer från sovjeten tog itu med det omedelbara militära hotet genom att utfärda krisuppprop och instruktioner till centrala institutioner och grupper – armé- och frontkommittéer, provins-sovjeter, arbetare på posten, telegrafan och järnvägen och soldater på Petrogradgarnisonen. Enligt sovjetens direktiv skulle order som kom från Stavka inte åtlydas, de kontrarevolutionära styrkornas rörelser skulle följas noga och hindras, brevväxling och kommunikationer mellan element som var fientliga mot revolutionen skulle störas och order från sovjeten och den provisoriska regeringen skulle genomföras direkt.⁴ För att hjälpa till att organisera och leda kampen mot Kornilovs trupper bildade exekutivkommittéerna ett tillfälligt militärt försvarsorgan – Kommittén för kamp mot kontrarevolutionen – som började fungera på eftermiddagen den 28 augusti.

När man först planerade Kommittén för kamp mot kontrarevolutionen, skulle den bland annat innefatta tre representanter från mensjevikerna, tre SR-are och till och med tre bolsjevik, vars närvaro betecknade ett motvilligt erkännande av bolsjevikernas ställning och ökande inflytande bland massorna. Men skulle bolsjevikerna verkligen delta aktivt tillsammans med de moderata socialisterna och regeringen under kampen mot Kornilov? När de kontrarevolutionära trupperna närmade sig och huvudstaden tog spjörn för att kämpa, så var det en avgörande fråga i många socialistiska ledares tankar. Mensjevik-internationalisten Suchanov påpekade senare bolsjevikernas betydelse vid denna tidpunkt:

När kommittén gjorde förberedelser för försvaret måste den mobilisera arbetar- och soldatmassorna. Men i den mån massorna var organiserade så var de organiserade av bolsjevikerna, och de följde dem. På den tiden var det bara deras organisation som var stor, sammansvetsad av en elementär disciplin och hade band till demokratins lägsta skikt i huvudstaden. Utan dem var kommittén maktlös. Utan bolsjevikerna kunde den bara ha utfärdat appeller och hållit verkninglösa tal av talare som hade förlorat sin auktoritet. Med bolsjevikerna hade kommittén tillgång till de organiserade arbetarnas och soldaternas hela styrka.⁵

För bolsjevikerna var det inte lätt att slå fast ett lämpligt handlingsprogram under Kornilovkrisen. Även om flera av de höga ledare som hade fångslats i juli redan hade släppts fria (exempelvis Kamenev), så försmäktade Trotskij, som snart skulle spela en avgörande roll för partiets öde, fortfarande i fångelse. Lenin och Zinovjev var kvar under jord, den förstnämnde gömde sig i Finland och den sistnämnde i en förort till Petrograd. Lenin skickade direktiv för kampen mot Kornilov till sina kollegor i Petrograd så fort han kunde, men hans instruktioner som skrevs den 30 augusti kom inte fram till huvudstaden förrän i början av september, långt efter att krisen hade gått över.⁶

3 *Izvestija*, 28 augusti, s 3; 29 augusti, s 1; *Novaja zjizn*, 29 augusti, s 1-2; *Rabotjaja gazeta*, 29 augusti, s 2-3.

4 *Izvestija*, 29 augusti, s 1-2; Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 5, s 293.

5 Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 5, s 291-292.

6 Lenin, *Till RSDAP:s Centralkommitté*, på marxistarkiv.se

Förvisso hade partiledningen praktisk vägledning i de bittert diskuterade resolutioner om taktiken som hade antagits av den sjätte kongressen fyra veckor tidigare. Men som vi har sett var de ytterst tvetydiga: medan kongressens uttalande ”Om det politiska läget” uppmuntrade till samarbete med alla element som var hängivna kampen mot kontrarevolutionen, så verkade resolutionen ”Om enhet”, som uttryckligen sa att mensjevikerna hade ”deserterat till fiendens läger för gott”, utesluta allt som helst samarbete mellan bolsjevikerna och de moderata socialisterna.⁷ Innebar det att partiet inte kunde förena sig med mensjevikerna och SR-arna, för att inte tala om regeringen, under försvarsåtgärderna mot Kornilov, och att det istället måste slå in på en helt självständig revolutionär väg?

På natten den 27-28 augusti hade bolsjevikledarna i Petrograd all anledning att anta att Lenins bedömning av situationen skulle ligga i linje med de åsikter som uttrycktes i ”Om enhet”. Utöver hans entydiga uttalanden i mitten av juli och hans instruktioner till den sjätte kongressen, så hade artikeln ”Rykten om en sammansvärjning”, som Lenin skrev den 18-19 augusti, och de kompletterande instruktionerna till den bolsjevikiska centralkommittén, anknytning till detta.⁸ Han hade inspirerats att skriva dessa uttalanden efter att ha läst en artikel i *Novaja zjizn* från den 17 augusti om samarbetet mellan bolsjevikerna och moderata socialister i den provisoriska revolutionära kommitté som Moskvasovjeten organiserade under statskonferensen i Moskva.⁹ Från denna rapport antog Lenin helt riktigt att Moskvabolsjevikerna hade allierat sig med lokala mensjevikerna och SR-arna för att avvärja ett förväntat kontrarevolutionärt militärt angrepp. Dessa nyheter hade retat upp honom – här fanns ytterligare bevis på att många av hans mest inflytelserika medarbetare var ovilliga att en gång för alla bryta med mensjevikerna och SR-arna, och att de tvärtom lutade åt att arbeta med ”kompromissmakarna” för gemensamma mål. Lenin var rädd för att en sådan förkärlek i partiet skulle hindra det att vid ett lämpligt tillfälle agera djärvt för att gripa makten. Därför angrep han Moskvabolsjevikerna skoningslöst.

Lenin utgick från antagandet att den provisoriska regeringen och majoritetssocialisterna inte var mindre fientligt inställda till revolutionen än ”Kornilov och hans kosacker”. Lenin hävdade att rädslan för kontrarevolution i mitten av augusti hade planerats skickligt av mensjevikerna och SR-arna för att lura massorna att tro att de var förkämpar för revolutionen.

Mensjevikernas och de försvarsvänliga förrädarnas politiska planer är så uppenbara som de kan vara. ... Det är svårt att tro att det finns idioter och skurkar bland bolsjevikerna som skulle ingå ett block med försvarsvännerna nu. ... Trots kongressresolutionen [”Om enhet”], skulle varje bolsjevik som kom överens med försvarsvännerna ... givetvis omedelbart och välförtjänt uteslutas ur partiet. ... Till och med i den händelse att ett kontrarevolutionärt angrepp föreföll verkligt, så skulle inte en enda ärlig bolsjevik som var vid sina sinnens fulla bruk gå med på ett block. ... Under dessa omständigheter skulle en bolsjevik säga: ”våra arbetare och soldater kommer att kämpa mot de kontrarevolutionära trupperna.” ... De kommer inte att göra det för att försvara regeringen ... utan självständigt, för att skydda revolutionen medan de strävar efter sina egna mål. ... En bolsjevik skulle säga till mensjevikerna: ”Vi kommer givetvis att kämpa, men vi vägrar ingå någon som helst politisk allians med er [och] vägrar att uttrycka minsta förtroende för er.”

I de instruktioner som bifogades ”Rykten om en sammansvärjning” yrkade Lenin på att central-

7 *Sjestoj sezj, s 255-257, 169-170.*

8 Lenin, *Collected Works*, band 25, s 247-254.

9 Se ovan, s 115-116.

kommittén skulle inleda en officiell undersökning av de lokala bolsjevikledarnas agerande under statskonferensen i Moskva och krävde att alla partifunktionärer som befanns skyldiga att ha deltagit i ett block skulle avsättas från central- och Moskvakommittén. Han menade att de folkliga protester som framkallades av Moskvakonferensen visade att ett uppror som under julidagarna inte var långt borta, och att partiet när detta ägde rum måste ta makten i sina egna händer, och krävde envist: ”Det är helt avgörande att ha folk vid rodret i Moskva som inte kommer att göra högeravvikelser, som inte kommer att bilda block med mensjevikerna, och som kommer att förstå partiets nya uppgifter och den nya parollen att gripa makten.”¹⁰

Informationer om de första svaren från de högsta bolsjevikledarna i Petrograd på nyheterna om Kornilovs angrepp på den provisoriska regeringen är ofullständiga. Det verkar som om centralkommittén inte möttes förrän den 30 augusti för att bedöma den senaste utvecklingen.¹¹ Bolsjevikfraktionerna i de allryska exekutivkommittéerna, i vilka det fanns flera centralkommittémedlemmar, hade sitt första möte om den framväxande krisen tidigt på eftermiddagen den 27 augusti. De samlades troligen igen efter midnatt under ett längre avbrott i exekutivkommittéernas överläggningar. Det är viktigt att komma ihåg att moderata bolsjeviker som Kamenev hade ett starkt inflytande inom partiets sovjetfraktioner under hela sommaren 1917. Partiets höger hade avvisat en radikal revolutionär linje vid aprilkonferensen och, om än mindre energiskt, senare under den sjätte kongressen. Den gjorde det igen på natten den 27-28 augusti. I början av det just beskrivna mötet med de allryska exekutivkommittéerna lade de bolsjevikiska talesmännen inte fram någon formell resolution i regeringsfrågan. Sedermera stödde partiet mensjevikernas och SR-arnas krav på ännu en bred nationell konferens för att åter bedöma det politiska läget. Efter att Kerenskijs beslutsamhet i frågan om att bilda ett direktorat blev känd, krävde Lunatjarskij inte bara att sovjeten slutgiltigt skulle bryta med regeringen utan att den också skulle ta på sig själv att bilda en ny regering. Hans resolution, som föreställde sig att man skulle utropa en demokratisk republik och omedelbart sammankalla en konstituerande församling, stämde helt överens med de moderatas teoretiska synsätt. Ännu värre, utifrån de åsikter som uttrycktes i ”Rykten om en sammansvärjning”, var att en bolsjevikrepresentant i stundens hetta faktiskt hade erbjudit en formell allians med regeringen för att försvara revolutionen.

Ungefär samtidigt som bolsjevikernas sovjetfraktioner först möttes på Smolnij hade Petersburgkommittén ett krismöte på andra sidan staden i Narvadistriktet.¹² Ironiskt nog hade mötet planerats tre dagar tidigare på begäran av bolsjevikiska medlemmar från Viborgdistriktet, som var missnöjda med vad de ansåg vara en underlåtenhet från högre partiorgan att på ett tillfredsställande sätt svara på det ökande kontrarevolutionära hotet. Det började med en rapport om den senaste utvecklingen från centralkommitténs Andrej Bubnov. Den 34-årige Bubnov var sedan sina studentdagar i Ivanovo-Voznesensk revolutionär aktivist och veteran med omkring 13 arresteringar och fem

10 Den enda sovjetiska historiker som öppet har diskuterat Lenins missbedömning vad gäller hotet om en högerkupp i augusti 1917 är V I Startsev. Se hans ”V I Lenin v auguste 1917 godu”, *Voprosij istorij*, 1967, nr 8, s 124-127.

11 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 32; V V Aninkejev, *Dejatelnost TsK RSDRP(b) v 1917 godu: Chronika sobytij*, Moskva 1969, s 267.

12 Två olika protokoll från detta möte publicerades sida vid sida i den bok med dokument från Petersburgkommittén som gavs ut 1927 (*Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 237-254). Båda varianterna är kryptiska och ofullständiga, utan tvekan främst en återspeglning av den rådande situationen. Till största delen kompletterar och underbygger de varandra. Därför har jag använt båda versionerna för att försöka rekonstruera diskussionen.

fängelsestraff. Han hade anlät till Petrograd ganska nyligen efter att ha flyttat från Moskva till huvudstaden sedan han vid den sjätte kongressen hade valts in i centralkommittén. I Moskva hade Bubnov umgåtts med en grupp unga radikaler som var koncentrerade i Moskvas regionala partibyrå.¹³ I början av oktober skulle han inför Petersburgkommittén stödja Lenins vädjan att omedelbart organisera ett väpnat uppror, gentemot förespråkare av en mer försiktig taktik.¹⁴ Och till de 36 lokala partifunktionärer som samlades på kvällen den 27 augusti föreslog han en betydligt mer självständig, stridbar linje än den som partiledarna i Smolnij drev. Han kände uppenbarligen till Lenins ”Rykten om en sammansvärjning” och varnade Petersburgkommittén för att upprepa vissa Moskvabolsjevikers misstag under statskonferensen i Moskva och samarbeta med mensjevikerna och SR-arna. I Moskva, konstaterade han, ”vände sig regeringen först till oss för att få hjälp, och spottade sedan på oss.” Han avvisade helt att bolsjevikerna skulle delta i någon sorts ömsesidiga försvarsorgan och vidhöll att ”det inte får finnas något samarbete med sovjetmajoriteten”. Istället krävde han att bolsjevikerna själva skulle arbeta för att kontrollera massornas aktioner samtidigt som de strävade efter sina egna intressen och varken hjälpte Kerenskij eller Kornilov.¹⁵

När Bubnov hade slutat, ifrågasatte Kalinin tanken att partiet inte hade något större intresse av hur det skulle gå under konflikten mellan regeringen och generalstaben, och hävdade att om Kornilov stod på randen att besegra Kerenskij så måste bolsjevikerna ingripa på Kerenskij:s sida. En rad talare motsatte sig Kalinins måttfulla ståndpunkt och gav uttryck åt sin fiendlighet mot både de moderata socialisterna och regeringen och Kornilov. I sin frustration för dessa talare också ut mot högre parti-auktoriteter – mot de moderata bolsjevikerna i exekutivkommittéerna för att de var överdrivet ”försvarsvänliga”, mot militärorganisationens ledarskap för att de var så otydliga och mot centralkommittén för att den ”agerade i en dimma” under julkrisen. Både centralkommittén och Petersburgkommitténs verkställande kommission skälldes ut för att alltför länge ha ”kylt ner” massorna, för att agera godtyckligt och självständigt och för ett ”kalkborgerligt synsätt”. Å andra sidan, och något motsägelsefullt, fick de två partikommittéerna ta emot kritik för att de inte utövade ett tillräckligt ledarskap, i synnerhet för att ägna otillräcklig uppmärksamhet på att hålla lägre partiorgan och massorna à jour med förändringarna i den politiska situationen. Viborgdistriktets alltid vanvördige Latsis konstaterade: ”på senare tid har de bolsjevikiska centrala organen gjort en orolig för partiets framtid.”

Halvvägs in i mötet var stämningarna mot verkställande kommissionen så starka att det verkade som om hela kommissionen skulle kunna kastas ut på fläcken. Till slut kom man överens om att nya val till kommissionen skulle genomföras vid nästa möte. Även om några av Petersburgkommitténs medlemmar privat måste ha funderat om det inte var hög tid att organisera ett väpnat massuppror, så är det uppenbart att kommitténs majoritet ansåg att diskussioner efter dessa linjer var, som Kalinin sa, ”nonsens”. Vid ett kritiskt ögonblick under debatten vände plötsligt en oidentifierad representant för distriktskommittén uppmärksamheten mot praktiska frågor. ”Vi har en enda soppa här”, ropade han. ”Synpunkter om det nuvarande läget blandas med angrepp på verkställande kommissionen! Låt

13 Det finns en ovärderlig analys av Moskvabolsjevikers agerande 1917 och skillnaderna i synsätt mellan de yngre bolsjevikerna som var starkt representerade i Moskvas regionala byrå, och mer återhållsamma, äldre partifunktionärer som var koncentrerade i Moskvakommittén, i Stephen F Cohens utomordentligt värdefulla biografi om Bucharin, *Bucharin och den ryska revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 41-44.

14 Se nedan, s 205.

15 Angående Bubnovs ”vänsterism” vid denna tidpunkt, se Komissarenko, ”Dejatelnost partij bolsjevikov”, s 185-186.

oss ta itu med konkreta försvarsåtgärder!”

Trots dessa beskyllningar tvivlade knappast Petersburgkommittén på att det var nödvändigt att utnyttja partiets alla resurser och samla både massorganisationerna och arbetare, soldater och matrosar i allmänhet, för en kamp på liv och död mot Kornilov. Kommittémedlemmarna riktade nu uppmärksamheten på förberedelser för strid. Sent omsider medgav man, till och med Bubnov, att partiet ”i informationssyfte” måste hålla kontakten med de försvarsorgan som sovjetledarna hade bildat. Det upprättades ett kommunikationsnätverk för nödsamtal, och representanter från alla distrikt skulle stationeras på Petersburgkommitténs högkvarter och vakter skulle dygnet runt finnas på distriktens och i fabrikskommittéernas högkvarter. Verkställande kommissionen fick ansvar för att förbereda flygblad som skulle utfärda stridsrop till arbetarna och soldaterna, och för eventuell militär planering. Det beslutades att alla partiagitatorer nästa dag skulle mobiliseras till arbetardistriktet. Allra viktigast var att enskilda bolsjeviker utsågs att samordna försvarsförberedelserna med de stora massorganisationernas förberedelser i huvudstaden. Trots att Petersburgkommitténs medlemmar var fullt medvetna om skillnaderna mellan sina egna mål och Kerenskij's mål, och också försiktiga med att samarbeta alltför nära med de moderata socialisterna, förenade de kort sagt sina ansträngningar med de andra vänstergruppernas arbete och riktade in sina organisatoriska talanger och enorma resurser och energi på kampen mot Kornilov.

Det finns en del tecken på att impulsen till ett omedelbart uppror mot både den provisoriska regeringen och Kornilov kan ha varit starkare inom den bolsjevikiska militärorganisationen än inom Petersburgkommittén. Den relativa stridbarheten hos åtminstone en del av militärorganisationen återspeglas i en enkelsidig extraupplaga av *Soldat*, som gavs ut den 29 augusti, och i flera ledare i den vanliga upplagan samma dag.¹⁶ Huvudledaren i extranumret den 29 augusti beskrev situationen så här:

Konspirationen är avslöjad. ... Det fruktansvärda är inte så mycket de två Vilda divisionerna i Dno ... [utan] den mäktiga militärapparat som är i Kornilovs händer, och som han med hjälp av grova provokationer kan använda mot revolutionen. Vi bevittnade hur det kan göras i Petrograd. Varför behöver Kornilov illvilliga rykten om oroligheter som bolsjevikerna påstås förbereda till revolutionens halvårsjubileum? Det var [Kornilovs] verk. Om provokationen hade lyckats, om skottlossning åter hade hörts på Petrograds gator, så skulle varken Kerenskij eller sovjetens ledare ha tvekat ens ett ögonblick om att vända sig till Kornilov för hjälp, och han skulle kommit hit i spetsen för sina tjetniker och ingusjier som en barmhärtig ängel. ... Kontrarevolutionens makt är helt enkelt enorm, och dess nästan viktigaste källa till denna makt är regeringens beredvillighet att vika sig för Kornilov istället för att låta revolutionen utveckla sig fullt ut. Bara en fullständig utveckling av revolutionen, bara en konsekvent revolutionär regering, kommer att undvika överenskommelser med Kornilov eller kadeterna eller tyskarna. Revolutionens fullständiga utveckling betyder att överföra all makt i händerna på de revolutionära arbetarna och fattigbönderna och att föra en kompromisslös kamp mot folkets alla fiender. När fienden stod utanför Paris' murar 1871 föredrog borgarklassen, precis som är fallet nu, att göra upp med fienden istället för att kompromissa med arbetarna. Arbetarna störtade borgarklassen, tog makten i sina egna händer och gav bara upp därför att de drevs bort av regeringstruppernas överväldigande styrka. De besegrades på grund av att de var isolerade. Nu är situationen annorlunda. Arbetarnas revolution, det revolutionära folkets regering,

¹⁶ Extraupplagan är daterad tisdag 28 augusti, helt klart ett misstag. 28 augusti var en måndag, och interna belegg pekar på att detta nummer inte kunde ha publicerats förrän tidigt på morgonen den 29 augusti. *Soldat* kom normalt inte ut på måndagar, och till skillnad från *Rabotjij* kom det inte ut någon extra *Soldat* på måndagen den 28. Således var det vanliga och extranumret av *Soldat* den 29 augusti militärorganisationens första pressvar på Kornilovaffären.

arbetarklassens och fattigböndernas diktatur, kommer inte att försvinna spårlöst i ett land där revolutionen har pågått i sex månader. Det revolutionära Petrograd kommer att bära med sig hela landet, vilket det revolutionära Paris aldrig gjorde. Och det finns ingen annan utväg.

Så exakt det går att säga, gick inte militärorganisationens stridbarhet under Kornilovkrisen längre än till sådana journalistiska bemödanden. På kvällen den 28 augusti träffade militärorganisationens ledare sina representanter i de flesta av garnisonens enheter. Centralkommittén hade utsett Sverdlov att övervaka militärorganisationens operationer efter juliupproret, och han satt som ordförande vid mötet. I den resolution som antogs av de samlade soldatbolsjevikerna beskylldes ”kompromissmakare i sovjeten” för att underlätta för kontrarevolutionen att befästa sig. Resolutionen uppmanade till bildande av en ”folkregering”, men underförstått kunde ”kompromissmakarna” tas med i denna regering. Som ett tecken på att sovjetens moderata socialistmajoritet verkligen var beredda att bryta med den kontrarevolutionära borgarklassen krävde resolutionen, bland annat, att de bolsjevik som hade fängslats efter juliupproret skulle befrias, att kontrarevolutionära officerare arresterades, att Petrogradgarnisonen förbereddes för strid, och att man tillsammans med representanter från soldatorganisationerna gjorde upp planer för att besegra och slå ned de kontrarevolutionära styrkorna. Resolutionen förespråkade också att arbetarna skulle beväpnas och att dödsstraffet skulle avskaffas vid fronten.¹⁷

Efter mötet återvände militärorganisationens representanter till sina respektive enheter och samlades inte igen förrän krisen var över. Relevanta källor ger mycket lite belägg för ytterligare aktivitet från militärorganisationens eller dess byrås sida, som självständiga organisationer, under kampen mot Kornilov.¹⁸ Men det betyder inte att militärorganisationens medlemmar inte var av central betydelse vid denna tidpunkt. Det som istället verkar ha hänt är att militärorganisations ledare, liksom deras motsvarighet i Petersburgkommittén, under den kris som uppstod genom Kornilovtruppernas framryckning kanaliserade mycket av sina ansträngningar till att hjälpa till med försvaret av revolutionen genom speciellt skapade organ som Kommittén för kamp, andra icke partianslutna massorganisationer och sovjeterna. Den bolsjevikiska militärorganisationens medlemmar arbetade i dessa institutioner och spelade en framträdande roll för att hjälpa till att mobilisera och beväpna ett stort antal arbetare, soldater och matrosar och att ge deras ansträngningar en programmatisk och taktisk vägledning. Partiets officiella ståndpunkt under krisen sammanfattades i ett politiskt direktiv som centralkommittén telegraferade till 20 centrala bolsjevikiska provinskommittéer den 29 augusti: ”För att slå tillbaka kontrarevolutionen arbetar vi tillsammans med sovjeten på teknisk och informationsbasis, samtidigt som vi behåller vår helt självständiga politiska ståndpunkt. ...”¹⁹

Tillfälliga revolutionära kommittéer som Kommittén för kamp hade bildats över hela Ryssland under februarirevolutionen. I mindre skala hade sådana institutioner uppstått på nytt vid tiden för

17 *Soldat*, 29 augusti, s 4.

18 Det är talande att, fränsett några flygblad som helt eller delvis producerades av militärorganisationen, så innehåller Drezens *Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona*, och den nyare *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, bara två saker som rör organisationens arbete mellan 27 och 30 augusti: texten i resolutionen som antogs av mötet med militärorganisationens representanter den 28 augusti (*Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona*, s 242-243; *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 482-483) och svaren från Moskva- och Narvadistriktens bolsjevikkommittéer på ett frågeformulär från militärorganisationen om tillståndet för de lokala Röda gardena (*Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 510-511).

19 *Perepiska sekretariata TsK RSDRP(B)s mestnymi partinymi organizatsijami*, band 1, s 31.

juni- och julkriserna och under farhågorna för kontrarevolution i mitten av augusti. Den stora majoriteten av dessa kommittéer existerade bara en kort period, vilket delvis skilde dem från de mer permanenta sovjeterna. Dessa tillfälliga kommittéer förenade alla vänstergrupper och fyllde behovet av myndiga militärrevolutionära organisationer som kunde agera raskt i nödsituationer. Som svar på Kornilovkrisen växte det fram revolutionära kommittéer som svampar ur jorden efter ett sensommarregn. Mellan den 27 och den 30 augusti bildades mer än 240 sådana i olika delar av Ryssland, ofta av sovjeter i städerna och på landsbygden.²⁰ Utöver Kommittén för kamp, som de allryska exekutivkommittéerna hade upprättat, bildade Petrogradsovjeten, interdistriktskonferensen, flera distriktssovjeter och flottsovjeter i Tallinn, Helsingfors och Kronstadt på kvällen den 28 augusti bara i Petrogradområdet i all hast tillfälliga kommittéer för att mobilisera och organisera massorna, skaffa fram vapen och ammunition, säkerställa att livsviktiga funktioner upprätthölls och överhuvudtaget leda och samordna försvaret av revolutionen.

Delvis på grund av den provisoriska regeringens isolering och bristande auktoritet inom de delar av den ryska befolkningen som var mest mot Kornilov, och utan tvekan också på grund av att många höga regeringstjänstemän i hemlighet sympatiserade med Kornilov och därför i bästa fall förhöll sig passiva under kampanjen mot honom,²¹ blev Kommittén för kamp, framförallt dess militära del, med eller mot sin vilja nationell befälspost för kampen mot högern. Som den hade bildats den 28 augusti bestod kommittén av tre representanter var för bolsjevikerna, mensjevikerna och SR-arna, fem representanter var från de allryska centrala exekutivkommittéerna, och två representanter var från den centrala fackföreningssovjeten och Petrogradsovjeten. En representant från interdistriktskonferensen lades till kommittén nästa dag. Utöver sin militärsektion hade Kommittén för kamp ett politiskt kommissariat och en informationssektion.²² Kommittén utfärdade en ständig ström av krisbulletiner, gav vittomfattande spridning åt appeller och direktiv från regeringen, sovjeter och andra massorganisationer, och höll medborgare överallt informerade om den senaste politiska och militära utvecklingen. Kommittén underlättade också distributionen av vapen och ammunition till garnisonsenheter som behövde förstärkningar, tog initiativ till åtgärder för att skydda livsmedelsförråd, skickade ett antal inflytelserika sovjetfunktionärer för att möta och prata med fiendestyrkorna, och försökte under tiden, med hjälp av järnvägs- och post- och telegrafarbetarnas fackföreningar, störa Kornilovs framryckning mot huvudstaden.²³

Ändå ägde de avgörande ögonblicken i Kornilovkrisen rum så fort att det inte ens i Petrogradområdet visade sig vara möjligt med någon samordnad kampanj mot högern. Det var också onödigt. Sporrade av nyheten om Kornilovs angrepp reste sig samtliga politiska organisationer till vänster om kadeterna, varenda arbetarorganisation av betydelse, och soldat- och matroskommittéer på alla nivåer omedelbart för att kämpa mot Kornilov. Det är svårt att hitta någon kraftfullare, effektivare

20 Rasstrigin, ” Revoljutsijonnije komitetij avgustskogo krizisa”, s 112.

21 Se nedan, s 148.

22 Militärsektionen har i litteraturen omväxlande kallat för Provisoriska militärkommittén, Operativa avdelningen, Militärkommittén och till och med Militärrevolutionära kommittén. Den ska inte förväxlas med den provisoriska revolutionära kommitté som exekutivkommittéerna bildade för att utreda juliupproret eller Petrogradsovjetens radikalare militärsektion.

23 *Kornilovskije dni: Bjuleteni vremennago vojennago komiteta pri TsK s 28 avgusta po 4 sentjabria 1917 g.*, Petrograd 1917; A Anskij, red, *Protokolij Petrogradskogo sovjeta professionalnijch sojuzov za 1917 g.*, Leningrad 1927, s 70.

yttring av till stor del spontana och enade politiska massaktioner under den senaste historiska perioden.

Det initiativ, den energi och den auktoritet som sovjeternas interdistriktskonferens i Petrograd²⁴ hade under Kornilovdagarna visar sig särskilt tydligt i de relevanta dokumenten. Så tidigt som den 24 augusti hade konferensen (som fortfarande leddes av mensjevnik-internationalisten Alexander Gorin men var starkt påverkad av bolsjeviker), som fruktade att ett kontrarevolutionärt angrepp var överhängande, antagit en resolution som krävde att regeringen omedelbart utropade Ryssland till en demokratisk republik och tillkännagav att Rysslands mål med kriget (troligen som de definierades av Petrogradsovjeten i mars) var oföränderliga. Resolutionen insisterade på att de kontrarevolutionära högkvarteren skulle upplösas och att de demokratiska kommittéernas makt i armén skulle erkännas formellt, krävde ett slut på förföljelserna av vänstern och uppmanade att det genast skulle bildas en ”Kommitté för allmän säkerhet” och kampgrupper av arbetare och arbetslösa som skulle försvara revolutionen.²⁵

Följaktligen var interdistriktskonferensen helt förberedd på att agera snabbt när Kornilovs avsikter avslöjades några dagar senare. Vid ett av konferensens krismöten den 28 augusti röstade de församlade sovjetrepresentanterna för att utse en representant till Kommittén för kamp och till var och en av dess sektioner, förbli i ständigt möte, ta ledningen för att organisera en beväpnad arbetarmilis under interdistriktskonferensens och distriktssovjeternas politiska ansvar, införa distriktssovjeternas kontroll över de lokala regeringskommisariernas handlingar, skicka ut patruller med uppgift att hindra kontrarevolutionära agitatorer, och upprätta nära förbindelser mellan sovjeterna och dumorna i alla distrikt.²⁶ Detta var inte bara avsiktsförklaringar: interdistriktskonferensen skickade genast specifika direktiv till alla distriktssovjeterna i och kring Petrograd vad gällde att rekrytera, organisera och beväpna en arbetarmilis.²⁷ Under hela Kornilovkrisen blev interdistriktskonferensens kontor på Smolnij och varenda distriktssovjets högkvarter ledande centra för att upprätthålla den revolutionära ordningen och för massaktioner mot kontrarevolutionen.²⁸

Arbetet i Peterhofs distriktssovjet är belysande för de initiativ som togs av andra distriktssovjeterna. Den 28 augusti rapporterade Michail Bogdanov, en bolsjevickisk byggnadsarbetare som representerade Peterhofsovjeten i interdistriktskonferensen, till sin sovjet, felaktigt skulle det visa sig, att lojalistiska trupper i Luga lidit nederlag. Bogdanov informerade också Peterhofs deputerade om interdistriktskonferensens planer att organisera en arbetarmilis. Bogdanovs åhörare besvarade dessa nyheter genom att snabbt komma överens om att arrangera fabriksmöten där åtgärder för att ta itu med den rådande krisen skulle diskuteras, och att bilda en ”Central revolutionär kommitté” för att organisera och leda ett ”Rött garde”.²⁹

24 Se ovan, s 83.

25 *Rajonnije sovjetij Petrograda*, band 3, s 292; *Protokolij Petrogradskogo sovjeta professionalnijch sojuzov*, s 58.

26 *Rajonnije sovjetij Petrograda*, band 3, s 292-293.

27 *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 498-499.

28 Se Ju s Tokarev, *Narodnoje pravotvortjestvo nakanune velikoj oktjabrskoj sotsialistitjeskoj revoljutsij (mart-oktjabr 1917 g.)*, Moskva och Leningrad 1965, 144-146, och B D Galperina, ”Rajonnije sovjetij Petrograda v 1917 godu”, kandidatavhandling, Historiska institutet; Sovjetunionens Vetenskapsakademi, Leningrad 1968, s 228-238, för diskussioner om interdistriktskonferensens och distriktssovjeternas viktiga roll under förberedelserna för att kämpa mot Kornilov.

29 Denna kommitté bestod av tre representanter som hade valts från Peterhofsovjeten, en representant var från fem partiorganisationer, en representant från vart och ett av de tre kommissariaten i distriktet, och en representant var

Följande morgon sattes ett tillkännagivande från ”Peterhofs Centrala revolutionära kommitté, Peterhofs distriktssovjet och fabrikskommittéerna i Peterhofdistriktet” upp över hela distriktet. Det meddelade att ”militära konspiratörer under ledning av förråden general Kornilov och med stöd från vissa divisioners blindhet och bristande politiska medvetenhet rör sig mot revolutionens hjärta – Petrograd.” Kontrarevolutionära anhängare, fortsatte tillkännagivandet, ”försöker hugga de revolutionära trupper som försvarar Petrograd i ryggen genom att sprida rykten och appeller med målet att orsaka panik inom befolkningen, och få ut arbetarna på gatorna alltför tidigt.” ”Låt er inte luras av dessa provokationer”, varnade kungörelsen. ”Tillåt inte fylleri. ... Lita till er egen styrka för att upprätthålla den revolutionära ordningen. Genomföra inga massaktioner utan att vi har uppmanat till det. ... Låt oss koncentrera all vår kraft på kampen mot kontrarevolutionen. ... Bibehåll lugnet, självbehärskningen och disciplinen.” Under ledning av Peterhofs Centrala revolutionära kommitté beväpnades ett stort antal fabriksarbetare som skickades att gräva skyttegravar, resa barrikader och dra taggtråd längs de södra infarterna till staden. Samtidigt fick andra arbetare ansvar för att hålla ögonen på möjliga högeranhängares aktiviteter, skydda fabrikena och hjälpa till att upprätthålla ordningen.³⁰

Andra organisationer, bland dem Petrograds stadsduma, Petrograds fackföreningssovjet,³¹ Fabrikskommittéernas centrala sovjet och enskilda fackföreningar och fabrikskommittéer, var lika aktiva under kampen mot Kornilov. Den 28 augusti röstade ett krismöte med stadsduman, där bolsjevikerna nu var näst största parti, för att förbereda lämpliga appeller till Kornilovs trupper och till Petrograds befolkning. De deputerade bildade också en kommission som skulle arbeta med myndigheterna för att säkerställa anskaffning och distribution av tillräckliga livsmedelsförråd och välja ut en grupp deputerade som skulle resa till Luga för att vinna över Kornilovs trupper.³²

Den 26 augusti hade ett gemensamt möte med Petrograds fackföreningssovjet och Fabrikskommittéernas centrala sovjet givit stöd till interdistriktskonferensens uppmaning till en ”Kommitté för offentlig säkerhet”, som skulle hjälpa till med huvudstadens försvar. Vid ett oplanerat möte den 28 augusti svarade Petrograds fackföreningssovjets verkställande kommission, där bolsjevikerna hade ett starkt inflytande, på en inbjudan att utse en representant till Kommittén för kamp, och valde bolsjeviken Vasilij Schmidt till posten. Efter att nästa morgon ha hört en alarmerande rapport om lagren av livsmedel i huvudstaden från ordförande för livsmedelsförrådets administration, bildade hela fackföreningssovjeten en egen kommission för livsmedelsförsörjning bestående av representanter från transportarbetarnas fackförening, kvarnarbetarnas fackförening, restaurang-, livsmedelsaffärs- och livsmedelsindustriarbetarnas fackförening och fackföreningssovjeten.³³ Den 29 augusti träffade Fabrikskommittéernas centrala sovjet representanter för fabrikskommittéer från industriverkstäder över hela huvudstaden för att utvärdera stridsförberedelserna och hjälpa till att samordna

från fabrikskommittén på Putilovfabriken, Putilovvarvet, distriktsstyrelsen, det soldatkompani som låg förlagt på Putilovfabriken, fackföreningarnas distriktsbyrå, och småföretag i distriktet.

30 *Rajonnije sovjetij Petrograda*, band 2, s 251-253; *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 496; Tokarev, *Narodnoje pravotvortjestvo*, s 145-146.

31 Petrograds fackföreningssovjet hade bildats i mars 1917 och bestod då av valda delegater från nästan 50 fackföreningar i huvudstaden. Den leddes av en verkställande kommission. För en bra redogörelse för Petrograds fackföreningssovjets aktiviteter 1917, se A Anskij, ”Petrogradskij sovjet professionalnijch sojuzov v 1917 g.”, i *Professionalnoje dvizjenijev Petrograde v1917 g.*, red A Anskij, Leningrad 1928, s 45-77.

32 *Izvestija*, 29 augusti, s 6.

33 Denna kommission gick uppenbarligen senare upp i Kommittén för kamp mot kontrarevolutionen.

distributionen av vapen till arbetarna. Samma kväll höll fackföreningssovjeten och Fabrikskommittéernas centrala sovjet ett gemensamt möte. Efter att ha hört en rapport från Schmidt om hur arbetet gick för Kommittén för kamp, kom deltagarna vid detta möte överens om att stöda den på varje tänkbart sätt och samordna sina egna försvarsansträngningar med kommitténs. De röstade också för att bestämt kräva att de revolutionärer som fortfarande satt i fängelse skulle befrias, och att anta beslutsamma åtgärder för att tysta högerpressen och arrestera kontrarevolutionärer. Efter att ha omvärderat frågan om att distribuera vapen bland arbetarna stödde de dessutom entusiastiskt en sådan handling.³⁴

Metallarbetarfackföreningen i Petrograd, vilken som talesman för mer än 200.000 arbetare var den överlägset mäktigaste arbetarorganisationen i Ryssland, avsatte 50.000 rubel ur sin kassa, liksom överhuvudtaget sin stora, erfarna personals tjänster, till Kommittén för kamp. Det av vänster-socialistrevolutionärerna kontrollerade chaufförsförbundet tillkännagav att regeringen kunde räkna med alla transport- och underhållstjänster som den kunde tillhandahålla, medan tryckeriarbetarnas fackförening, som dominerades av mensjevikerna, beordrade sättarna att bojkotta de tryckerier som gav ut tidningar som stödde Kornilov.³⁵

Den enskilda fackförening som var viktigast under Kornilovkrisen var oundvikligen järnvägsarbetarnas fackförening. Den 28 och 29 augusti hade sovjetens centrala exekutivkommitté varnat all järnvägspersonal för att det var deras ansvar att förhindra onödig blodspillan. Järnvägsarbetarna instruerades att följa hur militärstyrkornas framryckning mot Petrograd fortskred, att utan vacklan lyda order från regeringen och sovjeten vad gällde att hindra eller omdirigera dessa trupper, och bortse från order som kom från Kornilov. Ett liknande telegram skickades vid ungefär samma tidpunkt av Kerenskij till kontrollanter på alla järnvägslinjer i eftertruppen och vid fronten och till alla järnvägskommittéer. Betydligt tidigare, den 27 augusti, hade järnvägsarbetarnas allryska exekutivkommitté (vanligtvis betecknad med sin ryska förkortning, Vikzjel) bildat en speciell byrå för kampen mot Kornilovs trupper.³⁶ Den 28 augusti skickade Vikzjel telegram till nyckelpunkter längs hela det ryska järnvägsnätet och gav order om att "suspekta telegram" skulle stoppas och att Vikzjel skulle informeras om storlek på och destination för alla misstänkta militära trupper som reste längs järnvägslinjerna. Järnvägspersonalen fick fullmakt att stoppa de kontrarevolutionära truppers rörelser med alla medel, inklusive att hindra järnvägsvagnar, hålla sig borta från sina poster, och om så behövdes riva upp spåren och blockera framfarten. De uppmuntrades också att hindra proviantförsändelser till områden som ockuperades av Kornilovs anhängare. Dessa direktiv började omedelbart tillämpas.³⁷

34 *Protokolij Petrogradskogo sovjeta professionalnijch sojuzov*, s 57-72; *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 500-501; A Anskij, "Petrogradskij sovjet professionalnijch sojuzov v 1917 g.", s 53.

35 Vladimirova, *Kontr-revoljutsija v 1917 g.*, s 167; Z V Stepanov, *Rabotjije Petrograda v period podgiotovki i provedenija oktjabskogo vooruzjennogo vosstanija*, Moskva och Leningrad 1965, s 173. Se även A G Jegorova, *Partija i profsojuzij v oktjabskoj revoljutsij*, Moskva 1970, s 160.

36 Vid denna tidpunkt bestod Vikzjel av 40 medlemmar – 14 SR-are, 7 mensjeviker, tre folksocialister, två representanter från interdistriktskommittén, två bolsjeviker, en bolsjeviksympatisör och 11 icke partianslutna personer, av vilka många stödde kadeterna.

37 A P Tanijajev, *Otjerki po istorij dvizjenija zjeleznodorozjnikov v revoljutsij 1917 goda (fevral-oktjabr)*, Moskva och Leningrad 1925, s 95; Vladimirova, *Kontr-revoljutsija v 1917 g.*, s 161-162; Kerenskij, *Delo Kornilova*, s 153-154, 156.

Inom några timmar efter att Kornilovkrisen hade tillkännagivits ljöd larmsignalerna i fabriker över hela Petrograd. Utan instruktioner från högre myndigheter agerade arbetare på egen hand och förstärkte säkerheten runt fabriksbyggnader och fabriksområden och började bilda kampgrupper. Den 28-29 augusti kunde man se långa rader av arbetare i fabriksdistrikten stå och vänta på att få ansluta sig till dessa avdelningar, som allt oftare kallades ”Röda garden”.³⁸ För att hjälpa till att beväpna dessa rekryter ökade personalen på vapenverkstäderna vid Putilovfabriken tillverkningen av olika vapen som skickades direkt till slagfältet utan att ens provskjutas. Metallarbetare följde helt enkelt med sina produkter och justerade vapnen på plats. Fabrikskommittén på Sestroretskis enorma vapenfabrik skickade några tusen gevär och en begränsad mängd ammunition till de nybildade Röda arbetargardena. Andra vapen anskaffades från vapenförrådet på Peter-Paulfästningen och från garnisonssoldater, men efterfrågan på vapen överskred tillgången avsevärt. Under Kornilovdagarna fick många av de nyrekryterade rödgardisterna övning i handhavande av vapen från soldater som tilldelats denna uppgift av den bolsjevikiska militärorganisationen. Efter en snabb inskolning skickades Röda garden ut, vissa för att bemanna hastigt konstruerade försvarsbefästningar i södra Narva- och Moskvadistriktet och Pulkovohöjderna, andra för att dra taggtråd, gräva skyttegravar eller hjälpa till att riva upp spår längs järnvägslinjerna till huvudstaden, och ytterligare andra för att möta general Kornilov framryckande trupper.

De flesta soldaterna i den delvis avvecklade Petrogradgarnisonen reagerade lika snabbt på krisen. Strax efter att nyheterna om Kornilovs ultimatum började cirkulera den 27 augusti, hade enhetskommittéer och snabbt organiserade massmöten med soldater i militärbaracker över hela huvudstaden och dess förorter antagit resolutioner som fördömde kontrarevolutionen och uttryckte sin beredskap att hjälpa till att försvara revolutionen. Garnisonens soldater förstärkte kommunikationerna med kringliggande militärenheter och med institutioner som Kommittén för kamp, Petrogradsovjetens soldatsektion,³⁹ distriktssovjeterna och bolsjevikernas militärorganisation. Garnisonsenheterna drog in ledigheter, ökade antalet soldater som tilldelades vaktjänstgöring, inventerade de tillgängliga vapen- och ammunitionsförråden och bildade delegationer av agitatorer och sammansatta stridsavdelningar för tjänstgöring vid fronten.

Litovskijs gardesregemente deklarerade i en resolution den 28 augusti: ”Alla trupper som inte är indragna i kommendering eller saknar giltiga medicinska skäl är skyldiga att delta i de avdelningar som [nu] bildas. Officerare eller meniga som vägrar att göra sin plikt kommer att ställas inför revolutionär domstol.” Sjätte ingenjörstrupperna organiserade snabbt en 600 man stor avdelning för att hjälpa till under bygget av försvarsbefästningar. Petrograds trängbataljon lovade att de 500 vagnar den hade till sitt förfogande skulle hjälpa till att försörja de militära enheter som försvarade sovjeten. Från kvällen den 28 augusti till följande kväll förflyttade sig avdelningar med beväpnade soldater från alla garden och reservinfanteriregementen och ett flertal artilleri- och tekniska enheter i huvudstaden, ofta åtföljda av sina officerare, till Gattjina, Tsarskoje Selo, Krasnoje Selo och andra strategiska punkter, inrättade sig i skyttegravar – varav en del hade grävts bara några timmar tidi-

38 V I Startsev, den kunnigaste specialisten på de beväpnade arbetarmilisernas utveckling i det revolutionära Petrograd, bedömer lågt räknat att 13.000-15.000 arbetare nu organiserade sig för militära aktioner. V I Startsev, *Otjerki po istorij Petrogradskoj krasnoj gvardij i rabotnej militsij*, Moskva och Leningrad 1965, s 164.

39 Petrogradsovjeten hade två huvudsektioner, arbetar- och soldatsektionerna, som bestod av representanter från fabriker respektive garnisonen. Under ledning av en stor verkställande kommission tog soldatsektionen hand om problem som speciellt berörde de militära trupperna.

gare av fabriksarbetare – och väntade nervöst på fienden. (På Petrogradgarnisonen var det bara kosacktrupperna och militärhögskolans kadetter som inte omedelbart anslöt sig till fälttåget mot kontrarevolutionen. De förstnämnda förhöll sig neutrala medan de sistnämnda öppet stödde Kornilov.)⁴⁰

Östersjöflottan tog itu med krisen på i stort sett samma sätt. Den 28 augusti organiserade sovjeten i Tallinn, under ett möte med den estländska sovjetens exekutivkommitté och med armé- och flottkommittéer och representanter från de största socialistiska partierna, en förenad exekutivkommitté för att leda kampen mot kontrarevolutionen. Bland annat försatte denna organisation garnisons- och örlogsenheterna i Tallinnområdet i stridsberedskap och beordrade revolutionära trupper att besätta centrala punkter längs den närbelägna järnvägen. I Helsingfors inleddes samma dag ett gemensamt möte mellan arméns, flottans och arbetarnas regionala exekutivkommitté i Finland, Helsingfors-sovjetens exekutivkommitté, medlemmar i Tsentrobalt, de finska bondesovjeternas regionala kommitté och representanter från lokala armé- och skeppsenheter (allt som allt ungefär 600 vänsterinfluerade politiska ledare, soldater, matrosar och arbetare) med att det antog en resolution som brännmärkte Kornilov och hans anhängare som ”förrädare mot revolutionen och staten”, och krävde att regeringsmakten skulle överföras till ”den revolutionära demokratin” och att alla borgerliga tidningar och tryckerier omedelbart skulle stängas. Mötet kulminerade med bildandet av en revolutionär kommitté med obegränsad makt att förhindra kontrarevolutionära aktioner och upprätthålla ordningen i Finland. Kommittén inledde sitt arbete direkt och hjälpte till att lamslå flera stora Finlandsbaserade kosack- och kavallerienheter vars stöd Kornilov hade räknat med, och skickade en sammansatt 1.500 man stor stridsstyrka från Viborg till Petrograd. ”Kamrater! En fruktansvärd timme har slagit – revolutionen och alla dess framsteg är i största fara”, inleddes tillkännagivandet från Helsingfors revolutionära kommitté att den hade tagit den högsta politiska makten i Finland. ”Tiden har kommit då revolutionen och landet behöver er styrka, era uppoffringar, kanske era liv. Därför vädjar den revolutionära kommittén till er alla att komma till revolutionens och frihetens försvar med enade led, ... för att rikta ett förkrossande slag mot kontrarevolutionen och kväva den i sin linda.”

De första upplysningarna om Kornilovkrisen kom till Kronstadt på kvällen den 27 augusti med några matrosar från kryssaren *Aurora*, som vid den tiden genomgick stora reparationer i Petrograd. Kronstadtsovjetens exekutivkommitté (under sin nyvalde ordförande, bolsjeviken Lazar Bregman) tog omedelbart kontrollen över all kommunikationsutrustning, vapenförråd och privata och hamnfarkoster, skickade kommissarier till de militära högkvarteren och örlogsbefästningarna i Ino och Krasnaja Gorka, och bildade en ”militärteknisk kommitté”. Denna kommitté innefattade befälhavaren för alla örlogsenheter i Kronstadt, befälhavaren för fästningen i Kronstadt, chefen för Kronstadtmilisen och representanter från alla stora partier i exekutivkommittén, och tog av praktiska skäl fullständigt befäl över alla de militära delarna i Kronstadt. Efter att ha fått en brådskande begäran om truppstöd från Kommittén för kamp skickade den militärtekniska kommittén tillbaka ett krav på frisläppande av ”våra kamrater, de bästa kämpar och revolutionens söner som i denna stund försmäktar i fängelse”. På samma gång förklarade den entydigt att hela Kronstadtgarnisonen ”som

40 Ivanov, *Kornilovsjtjina i je razgrom*, s 156-157; Drezin, *Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona*, s 253-264; Kotjakov, ”Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona v 1917 godu”, s 174-177.

en man” var redo att komma till revolutionens försvar. Tretusen välbevärade matrosar, varav en stor del senast hade varit i Petrograd som deltagare i juliupproret, avreste till huvudstaden tidigt på morgonen den 29 augusti. Efter att ha stigit i land på kajerna längs Vasiljevskijön, skickades de för att hjälpa till att skydda järnvägsstationer, broar, huvudpostkontoret, telegraf- och telefonstationen, Vinterpalatset och andra viktiga regeringsbyggnader.⁴¹

Det blev snabbt uppenbart att vänstern hade en överväldigande överlägsenhet över de Kornilovvänliga trupperna. De åtgärder som de moderata socialisterna och bolsjevikerna vidtog för att säkerställa att fabriksarbetarna inte lät sig luras av högeragitatorer uppnådde sina syften. Under Kornilovdagarna innehöll Petrograds tidningar rapporter om spridd högeragitation bland massorna, men inte i något fall ledde dessa händelser till någon samhällelig oordning i stor skala som konspiratörerna hade hoppats. Efter att krisen bröt ut den 27 augusti blev det mycket riskabelt att genomföra öppen kontrarevolutionär agitation någonstans i Petrograd. Dessutom gjorde järnvägs- och telegrafarbetarnas snabba aktioner att högerledarna i huvudstaden redan från början hindrades från att upprätta förbindelser med de framryckande kontrarevolutionära trupperna.

De relativt få officerare inom Petrogradgarnisonens enheter som var dumdristiga nog att visa sympati för Kornilov, eller till och med motvilja att gå mot honom, ignorerades helt enkelt, för att tas om hand när tiden tillät. I Helsingforsområdet lynchades några officerare som misstänktes för att hysa kontrarevolutionära uppfattningar. I Viborg arresterades omedelbart några höga officerare som vägrade erkänna att en kommissarie som hade skickats till deras enhet av Helsingfors' revolutionära kommitté hade några befogenheter. En soldatpöbel bröt sig senare in på den plats där de hölls häktade och dödade dem. Ombord på slagskeppet *Petropavlovsk*, som låg förlagt i Helsingfors, deltog hela besättningen i en omröstning för att avgöra om man skulle avrätta fyra unga officerare som vägrade att utlova sin lojalitet mot ”de demokratiska organisationerna”. Stämningarna var överväldigande mot officerarna och de slaktades, och den exekutionspatrull som genomförde straffet fick utses med lottdragning.⁴²

Den 29 augusti omringades 14 officerare som påstods vara inblandade i Kornilovs sammansvärjning på Hotell Astoria i centrala Petrograd. Samma dag upptäcktes och häktades ett antal lägre officerare som tillfälligt hade förflyttats från fronten till Petrograd, förment för ”att träna handhavande av nyligen utvecklade engelska granatkastare till skyttegravarna”, ombord på tåg som var på väg till huvudstaden. Det verkar som om de flesta högerledarna i Petrograd, bland dem överste V I Sidorin (ledande förbindelseofficer mellan Stavka och grupper av konspiratörer i huvudstaden), överste Desimeter (chef för Republikanska centrets militärsektion), och P N Finisov (Republikanska centrets vicepresident) tillbringade en hel del av sin tid den 27 och 28 augusti med att helt enkelt vänta på upplysningar om Krymovs uppehållsort. De fördrev mellantiden med att häva i sig

41 *Izvestija Kronstadtskogo sovjeta*, 6 september, s 1; 8 september, s 1; Akademija nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Baltijskije morjaki v podgotovke i provedenij velikoj oktjabrskoj sotsialistitjeskoj revoljutsij*, red P N Mordinov, Moskva och Leningrad 1957, s 186-189; Akademija nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Protokolij i postanovlenija Tsentralnogo komiteta Baltijskogo flota*, red, D A Tjugajev, Moskva och Leningrad 1963, s 150-158; V V Petrasj, *Morikaj Baltijskogo flota v borbeza za pobedu oktjabrija*, Moskva och Leningrad 1966, s 200-216; Ivanov, *Kornilovshtjina i je razgrom*, s 156-157; A K Drezen, ”Baltijskij flot ot ijulija k oktjabriju 1917 g.”, *Krasnaja letopis*, 1929, nr 5, s 191-199.

42 *Razlozjenje armij v 1917 g.*, red M N Pokrovskij och Ja A Jakovlev, Moskva och Leningrad 1925, s 116; *Protokolij i postanovlenija Tsentralnogo komiteta Baltijskogo flota*, s 167-172; Ivanov, *Kornilovshtjina i je razgrom*, s 63.

mängder av vodka i privata rum på två populära nattliga tillhåll i Petrograd – Maliji Jaroslavets och Villa Rode. På kvällen den 28:e gav sig Desimeter och Finisov iväg mot Luga för att lokalisera Krymov. Sidorin stannade kvar för att dikta ihop ett ”bolsjevikiskt upplopp” som skulle inledas när han fick ett kodat meddelande från Desimeter: ”Agera genast i enlighet med instruktionerna.” Denna signal skickades till Sidorin på morgonen den 29 augusti och togs emot i Petrograd samma kväll. Men vid den tidpunkten var det uppenbart att högerens sak var fruktlös. Sidorin sägs ha blivit övertalad att inte gå vidare med det påhittade upproret av general Aleksejev, som hotade med självmord om inte konspiratörernas planer avbröts.⁴³ Till slut försvann helt enkelt Sidorin, och påstås ha tagit med sig en avsevärd summa pengar som Putilov och Förbundet för Rysslands ekonomiska återupprättande hade samlat ihop för att finansiera en militärkupp.⁴⁴

Vad gäller trupperna under general Krymogs befäl minns vi att Kornilov den 27 augusti beordrade delar av Tredje kåren att fortsätta sin framryckning mot Petrograd och ockupera staden. Nästa dag var trupptåg med dessa styrkor utspridda i hundratals kilometer längs de större järnvägslinjer som ledde till huvudstaden – Vilda divisionen på Moskovsko-Vindavo-Rybinkojlinjen mellan Dno och Vyritsa, Ussurjiskijs beridna division på Östersjölinjen mellan Tallinn och Narva, och Narva och Jamburg, och Donkosackernas första division på Warszawalinjen mellan Pskov och Luga.

Vilda divisionens enheter utgjorde det mest omedelbara hotet mot huvudstaden. På kvällen den 28 augusti nådde delar av Ingusjskij- och Tjerkesskijregementena Vyritsa, bara 6 mil från huvudstaden. Men där hade järnvägsarbetare blockerat framfarten med järnvägsvagnar fyllda med timmer och hade sedan rivit upp rälsen i flera kilometer. Truppernas hindrades inte bara att fortsätta vidare med järnväg, utan det var också omöjligt för dem att kommunicera effektivt med andra delar av divisionen eller med general Krymov, Stavka eller Petrograd. Medan divisionens officerare hjälplöst rasade, så predikade en ström av agitatorer för soldaterna, bland dem sändebud från Kommittén för kamp, flera distriktssovjeter i Petrograd och ett antal fabriker i Petrograd, liksom från militära enheter från garnisonen som höll på att gräva ner sig för strid utanför Tsarskoje Selo längre norrut. Närvarande var också en grupp på nästan 100 agitatorer som Tsentrot (flottans centrala exekutivkommitté) hade valt ut bland de matrosar i Andra Östersjöflottans besättning som tidigare hade varit anslutna till Vilda divisionen som kulspruteskyttar, och en mindre helt muslimsk delegation som hade sänts ut av muslimska sovjetförbundets exekutivkommitté, och där en sonson till den legendariske Shamil fanns med.

Ibland omringades Vilda divisionens meniga av lokala arbetare och bönder som läxade upp dem för att de förrådade revolutionen. Trupperna hade inte fått reda på den verkliga orsaken till att de förflyttades norrut, och det visade sig att de hade föga sympati för Kornilovs mål och ingen önskan att gå mot den provisoriska regeringen och sovjeten. Den 30 augusti hissade trupperna en röd flagga med inskriptionen ”Jord och Frihet” över sitt högkvarter, och arresterade högkvarterets befälhavare när denne protesterade. Sedan bildade de en revolutionär kommitté för att hindra ytterligare

43 Intervju av Finisov av Nicholas Vakar i *Poslednija novosti*, 6 mars 1937, s 3.

44 För motsägelsefulla hågkomster om denna händelse och orsakerna till högergruppernas inaktivitet i Petrograd, se G Vinberg, *V plenu u obezian*, Kiev 1918, s 104-108; intervjuer med A I Putilov och P N Finisov av Nicholas Vakar i *Poslednija novosti*, 24 januari 1937, s 5, och 6 mars 1937, s 3; P L Desimeter, ”Zagovor Kornilova: Pismo v redaktsiju”, *Poslednija novosti*, 28 maj 1937; Kerensky, *Russia and History's Turning Point*, s 381; Denikin, *Otjerski russkoj smutij*, band 2, s 64-65; och Miljukov, *Vtoraja russkaja miatezja*, s 531-532, 633.

förflyttning mot Petrograd, informera andra enheter i divisionen om hur de ”utnyttjades” av kontrarevolutionen, och organisera ett möte med alla enheter i divisionen. När ett sådant möte samlades nästa dag, med deltagande från den muslimska delegationen, röstade det för att genast skicka en delegation till Petrograd med löfte om lojalitet mot den provisoriska regeringen.⁴⁵

Ussurjiskijs beridna division befann sig i en liknande situation. Den 28 augusti bromsade järnvägsarbetare i Narva dess framryckning under ungefär sju timmar. Sent samma kväll nådde delar av divisionen Jamburg men kunde inte fortsätta längre eftersom spåren längre fram hade blockerats och förstörts. Den 29 och 30 augusti cirkulerade massor av agitatorer från Narvas och Jamburgs sovjet, och från fabriker, militära enheter och massorganisationer i Petrograd, liksom en delegation från Kommittén för kamp under ledning av Tsereteli, bland trupperna. Som i fallet med Vilda divisionen övertalades Ussurjiskijs soldater snabbt att inte lyda sina officerares order och utlova lojalitet mot den provisoriska regeringen. Det enda som krävdes för att vinna över en del enhetskommittéer var att läsa upp Kerenskijs första offentliga kungörelse av Kornilovs förräderi.⁴⁶

Den troligen svåraste styrkan att neutralisera var Donkosackernas första division, som general Krymov och hans stab reste med. Delar av divisionen hade nått fram till Luga på kvällen den 27 augusti, men även här hindrade snabba åtgärder av järnvägsarbetare i samarbete med Lugas sovjet en fortsatt framryckning med järnväg. Järnvägsarbetarna höll kvar vagnparken, förstörde broar och spår, och blockerade effektivt kommunikationerna mellan Krymogs styrkor. Sedermera omringades tågen med Donkosackernas första division av soldater från Lugagarnisonens 20.000 man.

Deputerade från Lugas sovjet och Petrograds stadsduma, liksom arbetar- och soldatrepresentanter från huvudstaden svärmade runt vagnarna och talade med ockupanterna genom tågfönstren. Officerare i divisionen protesterade mot att det fanns bolsjevikiska agenter närvarande, men förgäves. När Krymov fick order från Kornilov att trots hindren fortsätta sin framryckning mot Petrograd, övervägde han möjligheten att marschera med trupperna de sista nio milen till huvudstaden. Han avvisade denna linje när det stod klart att soldaterna från Lugagarnisonen skulle motsätta sig en sådan handling med våld och att kosackerna inte skulle gå mot soldaterna.

Det förekom under hela affären faktiskt inte några skärmytslingar mellan Kornilovs och regeringens trupper. I fallet med Donkosackernas första division drog agitatorer snabbt med sig trupperna i massdemonstrationer framför Krymogs egna ögon. De vann relativt enkelt soldaternas representanter i de flesta enheterna till sina uppfattningar, och den 30 augusti sa sig en del kosacker vara beredda att arresteras Krymov. Sent på eftermiddagen den 30 augusti bjöd slutligen ett sändebud från regeringen, överste Georgij Samarin, Krymov att följa honom tillbaka till Petrograd för samtal med Kerenskij. Efter att ha fått bestämda försäkringar om sin personliga säkerhet samtyckte Krymov motvilligt.⁴⁷

45 Den mest fullständiga redogörelsen för denna utveckling, som grundar sig på till stor del icke publicerat material i de sovjetiska arkiven, finns i Ivanov, *Kornilovsjtjina i je razgrom*, s 174-179. Se även *Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona*, s 257; Martynov, *Kornilov*, s 142-146; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 107-145, 241-249; *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 531-532, 633.

46 Ivanov, *Kornilovsjtjina i je razgrom*, s 180-181; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 134, 349; Martynov, *Kornilov*, s 147-149; *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 535.

47 Ivanov, *Kornilovsjtjina i je razgrom*, s 170-174; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 343-350; Martynov, *Kornilov*, s 135-142.

Krymov hade just fått upplysningar från Finisov och Desimeter om att oroligheter snart skulle bryta ut i huvudstaden, och verkar ha lämnat Luga med en del förhoppningar om att Kerenskij kanske ändå skulle vända sig till honom för att få hjälp att kväsa vänstern. Men hans förhoppningar blev kortlivade. När Krymov kom till Petrograd med bil på natten mellan 30-31 augusti upptäckte han att staden var alldeles tyst. Det var nu uppenbart att affären var helt över. Större delen av armén hade förblivit lojal mot regeringen och sovjeten. På den sydvästra fronten hade den frispråkige general Denikin spärrats in av sina egna trupper. Norra frontens åldrige befälhavare, general Klembovskij, som inte hade lytt Kerenskij's order att ta Kornilovs plats som överbefälhavare, avgick stillsamt och ersattes snart av vänsteranhängaren general Tjeremisov. Befälhavare på de andra större ryska fronterna utlovade nu något sent sin lojalitet mot regeringen. Kerenskij utsåg sig själv till överbefälhavare och den konservative general Aleksejev lämnade sin pension för att bli stabschef.⁴⁸ På grund av sina tidigare nära förbindelser med Kornilov avsattes Savinkov från posterna som generalguvernör och verkställande krigsminister. Hans ersättare på den sistnämnda posten blev general Verchovskij, befälhavaren för Moskvas militärdistrikt. En kommission på hög nivå utsågs av Kerenskij, mycket lik den som hade bildats några veckor tidigare för att hjälpa till med åtal i samband med juliupproret, för att börja utreda sammansvärjningen.

De offentliga personer som hade hyllat ”folkets överbefälhavare” under Moskvakonferensen skyndade sig nu att ta avstånd från Kornilov. Rodzjanko förkunnade skenheligt: ”Det enda jag känner till om dagens gissel är det jag har läst i tidningarna. ... Att inleda inbördeskrig och dispyter nu är ett brott mot fosterlandet.” Vladimir Lvov, som fortfarande verkade befinna sig i en dimma, uttryckte äkta glädje över resultatet av affären. Den 30 augusti skrev han följande not till Kerenskij från sin fängelsecell: ”Min käre Alexander Fjodorovitj. Från botten av mitt hjärta gratulerar jag dig och är glad att jag räddade en vän från Kornilovs klor. Din för alltid och överallt, V Lvov.”⁴⁹

General Krymov träffade Kerenskij i Vinterpalatset på morgonen den 31 augusti. Enligt alla rapporter var deras samtal ytterst hetsigt, även om informationen om vad som exakt utspelade sig är motsägelsefull. Krymov vidhöll tydligen envist att hans trupper inte riktade sig mot den provisoriska regeringen, att hans mål var och alltid hade varit att hjälpa till att upprätthålla ordningen. När Kerenskij hörde detta efter att ha läst Krymova's order från 26 augusti om att införa militärt styre i Petrograd, blev han rosenrasande och skällde ut Krymov våldsamt för hans falskhet. För Krymov var upplevelsen förståeligt nog prövande. Han var en modig befälhavare som höll de traditionella militära dygderna patriotism, uppriktighet och beslutsamhet högt, och hade sedan februari hoppats kunna stoppa revolutionen och återupprätta en stark central regering, i tron att Ryssland annars var dömt. Men nu tvingades han ljuga för att rädda sig själv och sina medarbetare som anklagades av brott mot staten av en man som under en tid privat hade uttryckt liknande övertygelser. Framför honom låg fortsatta förhör, att behöva ljuga mer och skymfen av att arresteras, åtalas och fängslas. I förtvivlan lämnade Krymov Kerenskij vid 2-tiden på eftermiddagen och kom överens om att komma till Amiralitetet för fortsatta förhör senare på eftermiddagen. Från Vinterpalatset åkte han till en väns lägenhet, där han nedstämt konstaterade till ingen speciell: ”Det sista kortet för att rädda fosterlandet har spelats ut – livet är inte längre värt att leva.” Sedan drog han sig tillbaka till ett

48 Aleksejev ersattes den 10 september i sin tur av Duchonin.

49 Martynov, *Kornilov*, s 155-171; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 124-132.

privat rum, skenbart för att vila, rafsade ner ett kort meddelande till Kornilov och sköt sig en gång genom hjärtat.⁵⁰

50 Browder och Kerensky, *The Russian Provisional Government*, band 3, s 1586-1589. Texten i Krymova's meddelande till Kornilov är okänd.

Kapitel 9 Frågan om en ny regering

Kornilovrörelsens snabba sammanbrott aktualiserade den kniviga frågan om vilkens sorts regering som skulle ersätta den döda andra koalitionen. I början av Kornilovkrisen hade Kerenskij, som lutade åt att bilda ett starkt direktorat, uppnått en tillfällig överenskommelse med sovjetens ledare, som, även om de alla var mot en sådan regering, för tillfället främst var intresserade av att hjälpa till med försvaret av revolutionen. Enligt den politiska resolution som antogs av de allryska exekutivkommittéerna på natten mellan 27 och 28 augusti skulle Kerenskij få bilda vilkens sorts regering han ville, bara under förutsättning att den förband sig att leda en fullt utvecklad kamp mot Kornilov.¹

Den 28 augusti, när det verkade troligt att Krymovs trupper skulle gå in i staden och det föreföll oundvikligt med en blodig sammandrabbning mellan högerns och vänsterns styrkor, så såg det under en period ut som om Kerenskij inte skulle agera i enlighet med exekutivkommittéernas resolution. Vid krisens höjdpunkt försökte kadetpartiets ledning förhindra ett inbördeskrig genom att övertyga Kerenskij om att överlämna sin post till en stark person, som Kornilov skulle kunna komma överens med innan Krymovs legioner nådde Petrograd.

Den kandidat som kadeterna valde ut som möjligen godtagbar för både Kornilov och Kerenskij var general Aleksejev. På eftermiddagen den 28:e erbjöd Miljukov sina tjänster till Kerenskij som medlare mellan regeringen och generalstaben. Kort därefter kontaktade ännu en hög kadet, Nikolaj Kisjkin, Kerenskij speciellt angående hans avgång till förmån för Aleksejev. Samma kväll enades uppenbarligen en majoritet av Kerenskij's tillförordnade ministrar om det lämpliga i att ersätta Kerenskij med Aleksejev, och många av dem tillkännagav sina uppfattningar för premiärministern. Allierade representanter i Ryssland, under ledning av Storbritanniens George Buchanan, försökte också övertala Kerenskij att förhandla med Kornilov. Det är tydligt att Kerenskij under detta hårda tryck var mycket nära att ge upp sin post. Men sovjetens ledning var kategoriskt mot förhandlingar. Genom dess ihärdighet avvisade Kerenskij i elfte timmen den linje som kadeterna drev.²

Nästa dag, den 29 augusti, hade Kornilovs svindel förstås avslöjats. För Kerenskij handlade det inte längre om att komma överens med generalerna. Man kunde ha förväntat sig att premiärministern vid denna tidpunkt, efter att ha klämts åt så hårt av högern och efter att ha bevittnat vänsterns enorma makt, skulle ha ansträngt sig för att behålla den sistnämndas stöd. Men Kerenskij var mer än någonsin besatt av rädsla för den yttersta vänstern och fortfarande inställd på att på något sätt öka krigsinsatserna, och betedde sig nu nästan som om Kornilovaffären inte hade ägt rum. Förvisso krävde han att Kornilov skulle arresteras och att Savinkov omedelbart skulle avgå, och han utropade Ryssland till en republik. Men i ett åläggande till ordföranden för den kommission som upprättades för att undersöka Kornilovs sammansvärjning föreskrev Kerenskij att undersökningen vad gällde det militära etablissemanget i största möjliga utsträckning skulle begränsas till huvuddeltagarnas

1 Se ovan s 132.

2 Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 230-232, ger en övertygande bild av kadeternas roll under denna händelse. Se även Kokosjkins rapport, s 11-12, 15; Miljukov, *Istorija vtoroj russkoj revoljutsij*, band 1, del 2, s 249-254; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 138.

medbrottslighet.³ Dessutom utsåg Kerenskij general Aleksejev, kadeternas kandidat som premiärminister, till posten som stabschef. När Aleksejev, som hade samma uppfattning som Kornilov och Denikin om de förändringar som revolutionen hade lett till i armén, accepterade denna nya post så medgav han privat att hans främsta motiv var att underlätta Kornilovs och hans anhängares öde.⁴ Allra mest talande är att Kerenskij, så fort hotet från Kornilov försvann, började skissera planer på att bilda en auktoritär regering som var inriktad på lag och ordning – en högersocialistisk-liberal ministär där kadeternas inflytande skulle vara starkare än någonsin.

Samtidigt hade behoven under kampen mot Kornilov drivit de moderata socialisterna i konflikt med regeringen och till en närmare allians med den yttersta vänstern. Efter julidagarna hade de flesta mensjeviker och SR-are aktivt stött Kerenskij under dennes försök att avvärja arbetarna och slå ner bolsjevikerna. Under Kornilovkrisen tvingades Kommittén för kamp mot kontrarevolutionen å andra sidan att godkänna och underlätta bildandet av beväpnade arbetaravdelningar.⁵ Även om det är svårt att beräkna hur många arbetare som vid denna tidpunkt för första gången fick vapen och organiserade sig för våldsamma politiska aktioner, så kan man lugnt säga att oavsett vilka begränsade framsteg som tidigare hade gjorts för att lugna ner massorna i Petrograd så blev de nu omedelbart ojordade.

Ett av bolsjevikernas mest envisa krav som pris för att delta i de ömsesidiga försvarsorganen (en vädjan som under krisen upprepades i en myriad av massorganisationer) var att de bolsjevikledare som fortfarande satt i fängelse misstänkta för att ha varit inblandade i juliupproret, utan ytterligare dröjsmål skulle släppas fria. När en grupp soldatbolsjeviker den 29 augusti bröt sig ut ur sitt häkte i andra distriktsmilisens högkvarter, uppenbarligen med hjälp från några sympatiskt inställda vakter, enades Kommittén för kamp om att de skulle tillåtas vara fria ”för att delta i den gemensamma kampen mot kontrarevolutionen”. Trycket att göra något åt frågan om fångarna ökade när vänsterofficerare som satt fängslade i första distriktsmilisens högkvarter offentligt krävde att få hjälpa till under kampen mot Kornilov, och underströk sitt krav genom att inleda en hungerstrejk. Myndigheterna gav efter för dessa påtryckningar, som förstärktes genom att Kommittén för kamp ingrep å fångarnas vägnar, och när rädslan för Kornilov var som störst befriade de några bolsjeviker. Ett antal andra vänsterledare frigavs under första hälften av september. Den 4 september öppnades således fängelsegrindarna för Antonov-Ovsejenko och Dybenko. Trotskij befriades samma dag, när hans borgen tillhandahölls av fackföreningssovjeten i Petrograd.⁶ Flera av de bolsjevikiska officerare som deltog i hungerstrejken i första milisdistriktets högkvarter, bland dem militärorganisationens ledare Krylenko, Dasjkevitj, Kudelko och Ter-Aurutunians, blev fria en vecka senare. Alla dessa befriade bolsjeviker skulle spela aktiva roller under revolutionens senare utveckling.⁷

Under förberedelserna för kampen mot Kornilov blev funktionärer i Kommittén för kamp oroliga för att officerare på högkvarteret i Petrograds militärdistrikt bara låtsades delta i försvaret av staden

3 Kerenskij, *Delo Kornilova*, s 174.

4 Ivanov, *Kornilovsjtjina i je razgrom*, s 207.

5 *Kornilovskije dni*, s 152.

6 *Protokolij Petrogradskogo sovjeta professionalnijch sojuzov*, s 76.

7 Ilin-Zjnevskij, ”Bolsjeviki v tjurme Kerenskogo”, s 59-62; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 162; Institut istorij partij pri Leningradskom obkome KPSS, Filial Instituta marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Bolsjeviki Petrograda v 1917 godu: Chronika sobytij*, Leningrad 1957, s 478.

men i smyg försökte hjälpa generalen. Det fanns många tecken på att dessa officerare drog fötterna efter sig under mobiliseringen, beväpningen och provianteringen av garnisonens enheter. På deras order grupperades en del av de enheter som till sist skickades ut så att de skulle bli lätta mål för de angripande trupperna. När militärstabens sabotage blev uppenbart skickade Kommittén för kamp egna kommissarier för att övervaka stabens operationer.⁸

Den 28 augusti, då Kerenskij verkade vara på väg att avgå till förmån för general Aleksejev, hade de moderata socialisterna pressat Kerenskij att låta bli. I kölvattnet till erfarenheterna med Kornilov var många framträdande mensjeviker och SR-are kallsinniga inför Kerenskij's mål att bilda en ny koalition med kadeterna. Delvis berodde det på att kadeterna nu var symbolen för en antirepublikansk, reformfientlig och krigsvänlig uppfattning, och att den folkliga opinionen i Petrograd därför var fientligt inställd till att kadeterna skulle delta i regeringen. Det berodde också på verklig oro bland mensjevik- och SR-ledare över kadeternas roll i Kornilovs sammansvärjning.

Man planerade snabbt ett gemensamt plenarmöte med de allryska exekutivkommittéerna till kvällen den 31 augusti, strax efter att Kerenskij's politiska avsikter blev kända, i första hand för att diskutera regeringsfrågan. Under tiden antog ett snabbt sammankallat krismöte med den mensjevikiska centralkommittén en resolution som slog fast att "de element som hade sympatiserat med kontrarevolutionen eller vars avsikt hade varit att förlama kampen mot kontrarevolutionen inte får delta i regeringen." Vad gällde kadeternas status, så deklarerade resolutionen uttryckligen att de inte längre kunde vara med i den provisoriska regeringen.⁹ Ett möte med SR:s centralkommitté antog en liknande ståndpunkt. Dessa uppfattningar förmedlades omedelbart till Kerenskij, som då tillfälligt skrinlade planerna på att bilda ännu en koalition och istället tillkännagav bildandet av ett "expeditionsdirektorat" på fem personer som kadeterna uteslöts från. Under ledning av Kerenskij bestod direktoratet av Teresjtjenko, som fortfarande skötte utrikes angelägenheter, två yngre relativt progressiva militärofficerare, amiral Dmitrij Verderevskij och general Verchovskij som skulle leda örlogs- respektive krigsministeriet, och som post- och telegrafminister utsågs Aleksej Nikitin, en slätstruken högermensjevik som hade varit arbetsminister i den andra koalitionen.

När de moderata socialisterna skulle slå fast en ståndpunkt i regeringsfrågan stod de inför en situation som på många sätt påminde om julidagarna. Vid den tidpunkten hade stora mängder arbetare och soldater gått ut på gatorna för att protestera mot den provisoriska regeringens politik och kräva att sovjeten skulle ta makten. Deras rop hade varit "Ner med de tio kapitalistministerrarna!", "All makt åt sovjeterna!" Under de första känsloutbrotten efter sin seger över Kornilov uttryckte de lokala massorganisationerna och de fabriksarbetare, soldater och matroser som hade anslutit sig till rörelsen mot Kornilov sina uppfattningar om den framtida regeringens karaktär, sammansättning och program i en flod av brev, resolutioner och politiska uttalanden. De visade att massornas krav i grund och botten inte skilde sig mycket från de krav som de hade haft två månader tidigare.

Några representativa exempel kommer att duga för att förmedla andan i dessa appeller. Efter att ha diskuterat "det nuvarande läget" förkunnade arbetare från maskinverkstaden i Petrograds rörfabrik:

⁸ *Golos soldata*, 5 september, s 1.

⁹ N Ruban, *Oktjabskaja revoljutsija i krach mensjevizma*, Moskva 1968, s 272, som citerar ur ett icke publicerat protokoll från detta möte i de sovjetiska arkiven.

”Med hänsyn till den framväxande borgerliga kontrarevolutionära rörelsen, liksom de tidigare tsaristiska *opritjnikis* [polisskurkarnas] angrepp på det ryska proletariats frihet och alla demokratiska landvinningar, måste all makt överföras till arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjet.”¹⁰ Samma dag godkände 8.000 arbetare på Metallistfabriken en misstroendeförklaring mot ”minister-socialisterna”, troligen för deras iver att samarbeta med borgarklassen. Arbetarna krävde att det omedelbart skulle bildas en ”kraftfull revolutionär regering”. Den 29:e kom ett ilsket möte med flera tusen arbetare på den kolossala Putilovfabriken överens om att ”den framtida regeringen enbart får bestå av representanter från de revolutionära klasserna”, och tillade att ”alla förhandlingar om att bilda en koalitionsregering vid en tidpunkt då borgarklassen och dess företrädare Kornilov för krig mot folket kommer att betraktas som förräderi mot frihetsidealen.” Samtidigt hävdade anställda på skeppsvarvet Novo-Admiraltejskij, efter att ha övervägt den politiska situationen, envist att ”statsmakten inte en enda minut till får bli kvar i den kontrarevolutionära borgarklassens händer. Den måste läggas i arbetarnas, soldaterna och fattigböndernas händer och vara ansvarig inför arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjet.”¹¹

De offentliga deklARATIONER som i efterdyningarna till Kornilovaffären antogs av praktiskt taget samtliga enheter på Petrogradgarnisonen var lika rättframma. Vid ett krismöte den 28 augusti antog således 2.500 soldater från fyra centrala militärenheter i huvudstaden – Preobrazjenskij-, Litovskij- och Volinskijregementena och Sjätte ingenjörsbataljonen – en resolution som vidhöll att regeringen uteslutande skulle hämtas bland representanter från de revolutionära klasserna. Den 31 augusti förkunnade samma soldater, efter att ha upprepat kravet på en regering bestående av representanter från arbetarna och fattigbönderna, rakt på sak att ”varje koalition ... kommer att bekämpas av folkets lojala söner, precis som de kämpade mot Kornilov.” Soldaterna från Andra kulspruteregementet var inte mindre frispråkiga, när de samma dag i följande ordalag gav uttryck för sina åsikter om Kornilov och en ny regerings omedelbara uppgifter:

Vi bränmärker Kornilov och hans förräddaranhängare. ... Vi har inte haft något förtroende för Kornilov sedan den 12 april, när denna ”modiga” general beordrade ut artilleri på slottsgården för att tysta våra kamrater arbetarna. ... Denna sammansvärjning måste krossas på strängast möjliga sätt, och vi kulspruteskyttar ställer oss fullständigt till centrala exekutivkommitténs förfogande. ... Vi kräver att den kontrarevolutionära befälsstaben omedelbart arresteras och ställs inför rätta och att dödsstraffet avskaffas, och att det träder i kraft efter att general Kornilov och hans anhängare har avrättats. Vi kräver att de revolutionära regementen som har splittrats återupprättas och att de kontrarevolutionära chockbataljonerna, Sankt Georgeriddarnas förbund, Armé- och örlogsofficerarnas förbund, Militärförbundet, etc., upplöses. ... Den enda utvägen är det nuvarande läget är att överföra makten i händerna på det arbetande folket.

10 Ofta var det bolsjevikerna som tog initiativ till sådana krav på överförande av makten till sovjeterna – ett tydligt tecken på hur lite besluten på den sjätte kongressen lyckades påverka de lokala partirepresentanternas agerande under Kornilovkrisen. Se till exempel Skrypniks kommentarer under fackföreningssovjetens och fabrikskommittéernas centrala sovjets gemensamma möte den 29 augusti (*Protokolij Petrogradskogo sovjeta professionalnijch sojuzov*, s 70). Den 4 september bekräftade ett möte med 800 arbetare från rörfabriken, inklusive representanter för alla de 20.000 anställda på fabriken, på nytt denna ståndpunkt, och krävde att det bildades en ”Provisorisk revolutionär regering” bestående av representanter från proletariats och bönderna och bara ansvarig inför revolutionära organ.

11 *Revoljutsijonnoje dvizzenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 487, 489, 501, 541-542. Denna källa innehåller ett stort antal ytterligare exempel på sådana resolutioner. De kan återfinnas i de flesta socialistiska tidningarna från den tiden, även om de oftast publicerades i de bolsjevikiska tidningarna, *Rabotijj*, *Rabotijj put* och *Soldat*, och den vänstersocialistrevolutionära *Znamija truda*. Ofullständiga listor på fabriker som antog sådana resolutioner publicerades ibland i *Rabotijj put*.

Vi kräver att de kamrater som arresterades den 3-5 juli omedelbart släpps fria och att de ersätts [i fängelset] av konspiratörerna, exempelvis: Gutjkov, Purisjkevitj och de kontrarevolutionära officerarna. Vad gäller de utrikes angelägenheterna yrkar vi på en avgörande brytning med både den ryska och den allierade imperialismen och en kampanj för fred utan annekteringar och krigsskadestånd på grundval av nationernas självbestämmande. Soldaternas löner bör höjas till 20 rubel. ... De pengar som krävs bör erhållas genom att konfiskera överdrivna profiter från verkstads- och fabriksägare. Vi kommer att kämpa för alla dessa åtgärder till sista kulspruteskytt och den regering som genomför dem kommer att få vårt fulla stöd.¹²

Den 1 september beslutade 200 soldater som kommit in på Elektrotekniska officersskolan att ”ersätta Kornilov med Aleksejev förändrar ingenting” och att ”politiken att kompromissa med borgarklassen och godsägarna måste leda till och oundvikligen ledde till Kornilovs samman-svärjning.” För att undvika ännu ett kontrarevolutionärt angrepp vidhöll dessa soldater behovet att överföra all makt till ”arbetarnas, soldaternas och böndernas representanter under kontroll av deras valda organisationer.” Ett massmöte två dagar senare med soldater från Petrogradskijs gardesregemente krävde att det skulle bildas en ny regering ”uteslutande bestående av socialister som har lidit i fängelse för folkets sak och har slösat bort de bästa åren av sina liv i det fjärran Sibirien.” Liksom Andra kulspruteregementet, krävde soldaterna från Elektrotekniska skolan och Petrogradskijs gardesregemente döden för Kornilov och hans anhängare.¹³

Det är inte överraskande att bitterheten mot Kerenskij och önskan om en omedelbar förändring av regeringen efter erfarenheterna med Kornilov var starkast bland de radikaliserade Östersjömaroseerna. Den 30 augusti kom besättningen på *Petropavlovsk*, som tidigare hade beslutat att avrätta officerare som vägrade utlova lojalitet mot revolutionen, överens om att ”döden är det lämpligaste straffet för Kornilov”. Resolutionen de antog försäkrade att ”endast demokrati i form av dess finaste representanter – arbetar, soldat- och bondedeputerades sovjeters exekutivkommittéer – kan rädda landet. Följaktligen måste all makt överföras i händerna på sovjeterna. Erfarenheterna har visat”, fortsatte resolutionen, ”att koalitioner av alla möjliga ansvariga ministrar inte kan leda landet ur den allvarliga situation det befinner sig i. Det är sovjetens direkta ansvar att ta makten i sina händer, och vi kommer med glädje att underkasta oss en sådan regering och med nöje lyda alla dess order.”

Påtagligt mer kritisk mot de moderata socialisterna var en resolution om ”det nuvarande läget” som den 2 september antogs med överväldigande majoritet av ett gemensamt möte mellan Helsingfors-sovjeten, finska arméns, flottans och arbetarnas regionala exekutivkommitté och representanter för armé- och fartygskommittéer från Helsingforsområdet. Resolutionen slutade: ”Hittills har den centrala exekutivkommittén inte bara underlåtit att driva en politik att gynna revolutionen – utan genom att stöda en politik av kompromiss med borgarklassen har den dessutom stärkt kontrarevolutionens ställning. Detta agerande måste upphöra. Vi kräver med eftertryck att den centrala exekutivkommittén lovar att inte ge förtroende till någon koalitionsregering (med borgarklassen) och att den omedelbart sammankallar Andra arbetar-, soldat och bondedeputerades allryska kongress”, det vill säga bildar en sovjetregim.¹⁴

12 Drezen, *Bolsjevitzatsija petrogradskogo garnizona*, s 256-257.

13 *Ibid*, s 251-257, 265-268. Denna källa, liksom alla nummer av *Soldat* från de sista dagarna i augusti och första halvan av september, innehåller en stor samling av sådana resolutioner. Praktiskt taget alla delar av garnisonen verkar finnas representerade. Se även A K Drezen, ”Petrogradskij garnizon v oktjabre”, *Krasnaja letopis*, 1927, nr 2, s 106-107.

14 *Baltijskije morjaki*, s 203, 207-208

För att visa sitt missnöje med Kerenskij's tillkännagivande av en odemokratisk republik när han bildade ett direktorat och förde förhandlingar med borgarklassen, rekommenderade medlemmar från 19 skeppskommittéer ur Östersjöflottan, som den 6 september höll ett gemensamt möte, att flottans skepp skulle hissa röda stridsfanor ”tills dess alla de reformer som förknippas med en demokratisk regering har kungjorts”. Nästa dag stödde Tsentrobalt denna protest, varefter de röda fanorna hissades.¹⁵ Östersjömatrosernas stämningar vid denna tidpunkt visade sig också i en ledarartikel med rubriken ”Nog med tidigare misstag” av V Maslenikov, i *Izvestija Kronstadtskogo sovjeta*.

Det är politiken av kompromisser med borgarklassen som har fört oss till detta tragiska och kritiska läge. Kompromissmakarna hade tilltro till personer som hycklande jämrade sig över landets överhängande undergång och som gjorde allt i linje med sitt eget program. ... Alla varningarna från proletariatet och de partier som inte övergav det visade sig vara berättigade ... [ändå] visar det sig att det inte räcker. ... Vad är detta – politisk blindhet eller ett medvetet angrepp på revolutionen? ... Det här duger inte. Vår uppgift nu är att säga med eftertryck: ”Vi har haft tillräckligt med kompromisser! All makt till det arbetande folket.”¹⁶

Den 29 augusti antog Kronstadtsovjeten en rad krav som Kronstadts representant i den centrala exekutivkommittén skulle lägga fram där. Kraven hade skrivits av bolsjevikerna och stöddes omedelbart av SR- och mensjevik-internationalisterna (de största SR- och mensjevikiska fraktionerna i Kronstadt), och förebilden till dem var den moderata resolution, ”Om det nuvarande läget”, som Lunatjarskij hade presenterat för exekutivkommittéernas möte på natten den 27-28 augusti, och som hade krävt en avgörande brytning med kapitalisterna, att makten skulle överföras till de revolutionära arbetarna, bönderna och soldaterna, och att det skulle bildas en demokratisk republik.

Kronstadts ideal var fortfarande en demokratisk sovjetregering där alla socialistiska grupper skulle arbeta tillsammans i sin strävan efter ett revolutionärt program, precis som socialisterna sedan mars hade gjort lokalt i Kronstadtsovjeten. Kronstadtmatroserna uppmuntrades av framtidsutsikterna att Korniloverfarenheterna skulle kunna få de allryska exekutivkommittéernas moderata socialistledare tillbaka in i den revolutionära fällan. Denna förhoppningsfulla inställning uttrycktes av deputerade till Kronstadtsovjeten i sina svar till Kolbins rapport den 29 augusti om den senaste utvecklingen i Petrograd. Efter att ha farit ut mot Kerenskij för hans obeslutsamhet under kampen mot Kornilov, skildrade Kolbin i sin redogörelse hur Tsereteli, när han inför den centrala exekutivkommittén hade förkunnat att det inte var tid för kompromisser utan för kraftfulla militära aktioner, hade omfamnats av Tjernov i en solidaritetsgest. Kronstadts deputerade hälsade detta tecken på att de moderata socialisterna enades till revolutionens försvar med stormande applåder.¹⁷

Det är väl värt att konstatera att till och med arbetare i de industriverkstäder som hittills hade varit starka mensjevik- och SR-fästen, liksom soldater i en del av garnisonens politiskt mer återhållsamma regementen – till exempel de som till en början hade förhållit sig neutrala och senare hade tagit ledningen för att hjälpa till att kväsa juliupproret – nu vände sig mot regeringen. Dessutom anslöt sig nu till och med en del av den militära personal som efter julidagarna hade skeppats från

15 *Baltijskije morjaki*, s 210-211; *Protokolij i postanovlenija Tsentralnogo komiteta Baltijskogo flota*, s 192, 445-446; Drezen, ”Baltijskij flot”, s 200-201. Fanorna halades flera dagar senare av hänsyn till den demokratiska statskonferensen.

16 *Izvestija Kronstadtskogo sovjeta*, 29 augusti, 2-3.

17 *Ibid*, 30 augusti, s 1.

fronten till huvudstaden till oppositionen.

Ett möte med Arbetar- och soldatdeputerades sovjet i Petrograd.

De resolutioner som antogs vid denna tidpunkt inspirerades inte av ett enda parti eller organisation. En del föreslogs av bolsjevikerna, andra av mensjevik-internationalisterna eller vänstersocialist-revolutionärerna, och ytterligare andra av individer eller företrädare för intressegrupper utan någon urskiljbar politisk tillhörighet. Uttalandena varierade avsevärt vad gäller detaljerna. Vissa krävde att det skulle bildas en regering som representerade arbetarna, soldaterna och bönderna, andra, kanske de flesta, yrkade på att makten skulle överförs till sovjeterna eller att det bildades en revolutionär regering som var ansvarig inför sovjeten, och kopplade ofta dessa krav till sammankallandet av ännu en nationell sovjetkongress. Men gemensamt för alla var att de var angelägna om att man skulle ta itu med Kornilov och hans anhängare på ett hårt sätt för att undvika fler angrepp från ”kontrarevolutionen”, motvilja mot allt sorts politiskt samarbete med de besuttna klasserna, och lutade åt att det omedelbart skulle bildas någon sorts rent socialistisk regering som skulle göra slut på kriget. Det är uppenbart att för många, inklusive bolsjevikerna, verkade Kornilovs snabba nederlag bekräfta de enorma möjligheter som ett samarbete mellan de socialistiska grupperna innebar. Det finns ett så stort antal uttalanden om detta tillgängliga för studier, antingen i den dåtida pressen eller i publicerade dokumentsamlingar som kraftfullt bekräftas av andra bevis, att det är rimligt att dra slutsatsen att dessa stämningar i stort sett delades av alla bland Petrograds arbetare och soldater och Östersjömatrosor som på något sätt uttryckte sig politiskt.

Sådant var trycket mot medlemmarna i de allryska exekutivkommittéerna när de samlades för att diskutera regeringsfrågan sent på eftermiddagen den 31 augusti. Detta sammanträde, som med pauser varade fram till tidig morgon den 2 september, förtjänar att betraktas som ett av sovjetledningens viktigaste möten mellan februari och oktober 1917. Före oktoberdagarna verkar hursomhelst detta ha varit det ögonblick då mensjevikerna och SR-arna var allra närmast att bryta med liberalerna och anta en mycket radikalare politik, som på ett påtagligt sätt kunde ha ändrat revolutionens utveckling.

Tidigt under diskussionen föreslog Kamenev att de deputerade antog ett övergripande politiskt

uttalande, ”Om regeringsfrågan”, som även om det i sitt innehåll och sin ton var relativt måttfullt, icke desto mindre utgjorde en grundläggande, avgörande brytning med sovjetens tidigare politik.¹⁸ Kamenev hade själv författat uttalandet, och det hade fått stöd vid ett tidigare möte med medlemmar från bolsjevikernas centralkommitté och representanter från bolsjevikernas fraktion i de allryska exekutivkommittéerna och Petrogradsovjeten. Det började med ett rättframt förkastande av den ”kompromissande” och ”oansvariga” politik, som ”gjorde det möjligt för de höga militära befälen och regeringens institutioner att bli grogrund och verktyg för en sammansvärjning mot revolutionen.” Uttalandet krävde att kadeterna och alla företrädare för de besuttna elementen skulle uteslutas från regeringen, och hävdade att den enda väg som stod öppen för demokratin var att bilda en nationell regering bestående av ”representanter för det revolutionära proletariatet och bönderna”, vars första uppgift skulle vara att utropa en ”*demokratisk republik*”. Andra grundläggande uppgifter för denna regering skulle bli att konfiskera godsägarnas jord utan kompensation och överlämna den till bondekommittéer redan innan den konstituerande församlingen, tillkännage arbetarkontroll över industriproduktionen, nationalisera industrins nyckelbranscher och föreslå en allmän demokratisk fred. Bland de åtgärder som omedelbart skulle genomföras krävde resolutionen slut på allt förtryck mot arbetarklassen och dess organisationer, avskaffande av dödsstraffet vid fronten och att det åter blev full frihet för politisk agitation och de demokratiska organisationernas aktivitet inom armén, utrensning av de kontrarevolutionära befälsstaberna inom militären, erkännande av rätten till självbestämmande för minoritetsnationaliteter i Ryssland, omedelbart sammankallande av en konstituerande församling och avskaffande av alla klassprivilegier.

Resolutionens betoning att det skulle bildas en revolutionär regering för att skapa en demokratisk republik snarare än en proletariats och fattigböndernas diktatur var naturligtvis Kamenevs verk och utgjorde en exakt återspeglning av den programmatiska syn på revolutionens utveckling som de moderata bolsjevikerna konsekvent företrädde.¹⁹ Samtidigt var Kamenevs uttalande en kortfattad och kraftfull formulering av Petrogradarbetarnas och -soldaternas politiska strävanden som de uttrycktes i kölvattnet till Korniloverfarenheterna. När Kamenev presenterade resolutionen för exekutivkommittéerna vädjade han att man skulle bevara den enade revolutionära front som hade uppstått under kampen mot Kornilov. Han betonade särskilt sovjeternas centrala roll, som under krisen hade fungerat som ”det murbruk som band samman alla de i grunden demokratiska krafterna”, och påstod att ”ingen kan säga att det för närvarande existerar någon mäktigare organisation än sovjeterna.”

Det är ytterst viktigt att konstatera, att även om det politiska uttalande som Kamenev föreslog allmänt tolkades som en vädjan att överföra den politiska makten till sovjeterna, så krävde han själv inte det, och han tänkte sig uppenbarligen möjligheten av en socialistisk ministär som skulle inne-

18 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 37-38. De fullständigaste redogörelserna för detta möte finns i *Delo naroda*, 1 september, s 2, och 2 september, s 2-3; och i *Izvestija*, 1 september, s 2; 2 september, s 4; 3 september, s 7; Se även Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 140-142, och 149-150, och *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 171-181.

19 I detta sammanhang är det intressant att bolsjevikernas centralkommitté vid ett möte sent på kvällen den 31 augusti själv röstade för att göra en ny diskussion om ”det nuvarande läget” till första punkten på centralkommitténs plenarmöte som var planerat till 3 september, uppenbarligen för att ytterligare dryfta de olika bedömningarna av den riktiga linjen att följa under den rådande situationen. Stalin, för vänstern, och Kamenev, för högern, tilldelades specifikt uppgiften att presentera de olika argumenten. Det finns ingen information om något sådant möte faktiskt ägde rum. *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 39-40, 72.

hålla representanter för så ”demokratiska” institutioner som fackföreningar, zemstvoer, stadsdumor och kooperativ som formellt inte var en del av sovjeten. Som han observerade mot slutet av sina anmärkningar: ”Den bolsjevikiska fraktionen bryr sig inte om regeringsbildandets rent tekniska sidor utan är istället intresserad av vilka som ska vara med i en sådan regering – har de samma förståelse av de omedelbara uppgifterna och kommer de att kunna gå i takt med demokratin?”²⁰

Eftersom exekutivkommittéernas möte kolliderade med ett tidigare planerat möte med Petrograd-sovjeten, så ajournerades mötet kl 19.30 på kvällen utan att ha röstat om Kamenevs resolution. Fortsatta diskussioner om regeringsfrågan bordlades till följande kväll.

Därefter presenterades Kamenevs resolution för Petrogradsovjetens kvällsmöte den 31 augusti,²¹ det första möte som detta organ hade haft på tio dagar. Petrogradsovjetens politiska inställning hade under hela augusti gått åt vänster. Det återspeglade både de deputerades onda aningar om den rådande politiska situationen och sovjetens förändrade sammansättning, när moderat hågade deputerade som hade valts i mars och april återkallades och ersattes av representanter från fabrikerna och garnisonen med mer stridbara åsikter.²² Denna förvandling blev omedelbart tydlig den 31 augusti. Dagordningen inleddes med rapporter om den senaste politiska utvecklingen. Mensjeviken Boris Bogdanov uppdaterade de deputerade om det arbete som hade utförts av Kommittén för kamp mot kontrarevolutionen. Som svar på åhörarnas ilska och otålighet koncentrerade sig Bogdanov på kommitténs ansträngningar att stärka och ena vänstern och förhindra regeringen från att komma överens med Kornilov. Vid varje tecken på styrka från kommitténs sida, både i att motarbeta Kornilov och i att ta itu med Kerenskij, brast de deputerade ut i applåder.

I frågan om en ny regering medgav Tsereteli för första gången öppet svårigheterna att ta med kadeterna i regeringen. Men han försvarade i kraftfulla ordalag en koalition med företrädare för andra borgerliga grupperingar. Demokratin skulle ensam inte kunna ta itu med det ekonomiska sönderfallet, argumenterade han, och denna situation skulle spela kontrarevolutionen i händerna.

Tseretelis anmärkningar avbröts så ofta av högröstade protester och hån att det till sist fick ordförande Tjcheidze att utbrista: ”Sovjeten är fortfarande stark nog att kasta ut de som stör.” I motsats till detta fick Kamenev kraftfulla hurrarop när han lade fram sitt politiska uttalande och upprepade det angrepp på koalitionspolitiken som han tidigare hade gjort vid exekutivkommittéernas möte. Steklov fick också de deputerade att ställa sig upp när han uttryckte sitt stöd till Kamenev. SR:s talesman Boldijrev bröt med den tidigare moderata socialistiska politiken genom att föreslå att exekutivkommittéerna skulle bilda en ny regering. Boldijrev föreslog en resolution som stödde att en sådan regering skulle kunna ta med representanter för en del borgerliga grupperingar, om än inte kadeterna, och att den skulle vara ansvarig inför ett ”provisoriskt revolutionärt parlament”. Men till och med denna kompromiss togs emot kallsinnigt.

Efter flera timmars hetsig diskussion om för- och nackdelar med att bilda en rent socialistisk regering avvisade de deputerade omkring 05.00 den 1 september SR-arnas resolution och antog

20 *Izvestija*, 1 september, s 2; *Delo naroda*, 1 september, s 2.

21 För redogörelser om detta möte, se *Retj*, 1 september, s 4; 2 september, s 3; *Delo naroda*, 2 september, s 2; *Birzjevijsje vedomosti*, 1 september, morgonupplagan, s 3-4; se även Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 138-139.

22 Se ovan, s 96.

Kamenevs uttalande som politisk plattform. Rösterna på Kamenevs förslag var 279 deputerade för, 115 mot och 51 nedlagda. När vi bedömer betydelsen av denna bolsjevikiska framgång är det viktigt att notera att antalet deputerade som var närvarande och röstade vid detta tillfälle utgjorde en relativt liten del av Petrogradsovjetens totala medlemsantal. Det berodde åtminstone delvis på att många militära representanter fortfarande var i tjänst på sina regementen och försvarade huvudstaden mot Kornilov. Det är också så att många mensjevikiska och socialistrevolutionära basmedlemmar utan organisatorisk lojalitet i denna fråga tog parti för bolsjevikerna. Som vi har antytt tidigare återspeglade ändå Petrogradsovjetens omröstning den 31 augusti en gradvis, om än ingalunda försumbar vänstervridning av de deputerades inriktning.

Det är i detta sammanhang värt att erinra om att den 2 mars fick en bolsjevikisk resolution som gick mot att den provisoriska regeringen skulle ta makten bara 19 röster i Petrogradsovjeten, medan en resolution som stöddes gemensamt av mensjevikerna och SR-arna och utlovade fullt stöd till regeringen fick 400 röster. Den 2 april, när antalet medlemmar i Petrogradsovjeten var närmare sitt fulla antal, fick en bolsjevikisk resolution som gick mot att stöda kampanjen för frihetslån – i själva verket en folkomröstning om kriget – 112 röster, medan en mensjevik-SR-resolution som stödde kampanjen fick 2.000 röster. I efterdyningarna till aprilkrisen en månad senare, när de deputerade måste anta en ståndpunkt om socialister skulle delta i regeringen, röstade 100 deputerade för en bolsjevikisk resolution som gick mot att delta, medan mensjevikerna och SR-arna fortfarande var lika starka med 2.000 röster. Det folkliga stödet till bolsjevikernas program ökade strax innan julidagarna, och det återspeglades i begränsad omfattning i Petrogradsovjeten. Den 20 juni röstade 271 mot en resolution från de moderata socialisterna som stödde Kerenskijs offensiv, medan 39 lade ned rösten.²³ Men mötet den 31 augusti var det första tillfälle då en klar majoritet av de närvarande deputerade röstade med bolsjevikerna i någon politisk fråga.

Antagandet av Kamenevs resolution innebar en grundläggande förändring av sovjetens prioriteringar och mål, och gjorde det nödvändigt med en omorganisering av hela Petrogradsovjetens ledning, en faktor av enorm betydelse för revolutionens utveckling. Men i så måtto som Petrogradsovjetens direkta makt var begränsad till huvudstaden, var på kort sikt de allryska exekutivkommittéernas fortfarande osäkra beslut givetvis av mycket mer långtgående betydelse. Ansvaret för regeringens omedelbara öde låg i deras händer.

De allryska exekutivkommittéerna återupptog sina diskussioner sent på kvällen den 1 september, ungefär vid samma tidpunkt som Kerenskij tillkännagav bildandet av ett direktorat.²⁴ Men trots den folkliga strävan efter en omorientering av sovjetens politik som antagandet av bolsjevikernas resolution i Petrogradsovjeten uttryckte, och det faktum att Kerenskij, med sitt tillkännagivande av att ett direktorat hade bildats, ställde exekutivkommittéerna inför fullbordat faktum, så slog de moderata socialisterna redan från början fast sin fortsatta motvilja mot att bryta helt med den existerande regimen. En rad ledande mensjeviker och SR-are, bland dem Skobelev och Bogdanov, talade mot bolsjevikernas ståndpunkt och krävde att man skulle stöda den existerande regeringen, åtminstone fram till den demokratiska statskonferensen.

²³ M N Potechin, *Pervyi sovjet proletariskoj diktaturij*, Leningrad 1966, s 23.

²⁴ De mest fullständiga redogörelserna för denna del av diskussionen finns i *Izvestija*, 2 september, s 3-4; 3 september, s 5-7; *Delo naroda*, 3 september, s 2-3; *Birzjeviye vedomosti*, 3 september, morgonupplagan, s 3; *Retj*, 2 september, s 3 och 3 september, s 3. Se även Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 149-150.

Högermensjeviken Mark Liber förlöjligade själva uppfattningen att demokratin kunde fortsätta ensam, och förkunnade: ”Kadeterna har kastats av vagnen, men vi får passa oss så att vi inte till sist blir kvar ensamma på den.” Avksentjev gratulerade i själva verket direktoratet och anhöll att det skulle stödas på alla tänkbara sätt. Tjernov deklarerade med eftertryck att ingen SR-are skulle gå med i en regering där det ingick kadeter. Men han avvisade inte möjligheten att bilda en koalition med företrädare för andra borgerliga kretsar. Å trudovikernas vägnar försvarade också Sergej Znamenskij principen om en koalition, och vidhöll: ”Vi bör inte bilda en rent socialistisk regering. ... Det finns andra samhälls- och politiska grupper än kadeterna som kan gå arm i arm med oss.”

Utöver bolsjevikerna var det bara Martov som antog en avsevärt mer radikal ståndpunkt. Han förespråkade bildande av en helt socialistisk ministär som skulle vara ansvarig inför ett demokratiskt parlament.

Rjazanov och Kamenev försökte vederlägga de moderata socialisterna. Med hänvisning till en tidigare kommentar från Skobelev, anmärkte Rjazanov:

Det har hävdats här att stämningarna i Petrograd inte är representativa för resten av Ryssland. Men folk på landsbygden följer noga vad som händer i Petrograd ... och när vi drar åt snaran runt halsen på kontrarevolutionen finns det inget tvivel om att vi kommer att få ett brett stöd bland dem. ... Om man avvisar en koalition med kadeterna så återstår handels-, industri- och bankkretsarna, och det är nu uppenbart att de gav stöd åt den gula pressen. ... Det är hög tid att överväga det faktum att sovjeterna representerar det ryska folkets majoritet. ... Låt sovjeterna välja en provisorisk regering som är ansvarig inför dem, och som skulle leda landet och snabbt kalla samman den konstituerande församlingen. Bara den konstituerande församlingen kan sluta fred, anta nödvändiga reformer och föra oss närmare en socialistisk omvandling av samhället.

Kamenev hänvisade för sin del till tillkännagivandet av ett direktorat, och klagade bittert att de exekutiva kommittéerna ”har fått ännu ett slag av Kerenskij. Deras betydelse har inskränkts till noll. ... Jag hoppas”, fortsatte han, ”att ni kommer att slå tillbaka detta slag som ni slog tillbaka Kornilovs angrepp. ... Den politiska plikten kräver att vi förkunnar att denna regering inte är tänkt att tjäna demokratins utan Kerenskijns intressen. ... Det som har hänt visar vad resultatet blir av en regim som grundar sig på en personlig diktatur och fullständig oansvarighet. Proletariatet, bönderna och armén måste slå fast att det inte finns någon plats för det i den ryska revolutionen.”

Tsereteli försökte gå mot dessa argument med kommentaren att ”vi sammankallar en bred demokratisk konferens ... och om det visar sig att vi är de enda livskraftiga elementen i landet, så kommer vi att ta makten i våra egna händer.” Det var så nära Tsereteli och hans anhängare skulle komma att medge möjligheten att bilda en rent socialistisk regering.

Under de tidiga morgontimmarna den 2 september röstade de utmattade deputerade om och avtog både bolsjevikernas och mensjevikernas deklARATIONER, och antog istället en resolution som stöddes gemensamt av mensjevikerna och SR-arna. Den antagna resolutionen stödde ett snabbt sammankallande av en demokratisk statskonferens för att ta ett slutgiltigt beslut i regeringsfrågan, och uppmanade under tiden till ett fortsatt stöd till den existerande regim som Kerenskij skapat.²⁵

Även om exekutivkommittéernas beslut att tillfälligt gå med på direktoratet i efterhand verkar ha varit en särskilt ödesdiger åtgärd, så var det givetvis mycket svårt för de moderata socialisterna att

²⁵ *Izvestija*, 3 september, s 7.

agera på något annat sätt. För att kunna stöda den linje som bolsjevikerna föreslog skulle mensjevikerna och SR-arna ha tvingats avfärda den politik de hade fört under de föregående sex månaderna och överge sitt ideal att bilda en demokratisk regering som representerade alla klasser. Det skulle ha betecknat en villighet från deras sida att bilda en ny politisk regim och ta fullt ansvar för att upprätthålla den civila ordningen, administrera ekonomin, tillhandahålla livsviktig livsmedels- och bränsleförsörjning och -tjänster, och tillfredsställa de ökande kraven från massorna på omedelbara sociala reformer och fred. Att anta den bolsjevikiska resolutionen skulle dessutom ha visat att de moderata socialisterna var beredda att försöka genomföra dessa uppgifter utan hjälp av, i själva verket säkert med motstånd från, de liberala politiska ledarna, industriägarna och de stora godsägarna, liksom de militära befälen. Att förena sig med bolsjevikerna, som Kamenev och Rjazanov så värtaligt förespråkade, skulle för mensjevikerna och SR-arna dessutom ha inneburit att bilda en allians med element som var tveksamt tillförlitliga och vars politiska mål ofta var mindre förenliga med deras egna mål än den liberala borgarklassens. Om man tar hänsyn till bolsjevikernas tidigare agerande, och det militära hotet från Tyskland och det rådande ekonomiska och sociala kaoset, så är det kanske inte så svårt att förstå varför majoriteten av mensjevikerna och SR-arna, trots deras nu nästan allomfattande förakt för Kerenskij, gick mot folkets påtryckningar för en omedelbar förändring av regeringen.

De politiska resultaten av Korniloverfarenheterna var enorma. För tillfället var högerrörelsen givetvis splittrad. Kornilov, högerns älskling, satt i husarrest i Mogilev. I och med sitt agerande både före och under krisen var kadeterna allmänt misstänkta, i viss mån orättvist, för att ha varit i förbund med Kornilov. I efterdyningarna till affären uteslöts de tillfälligt från ministären, ytterst baktalade och djupt demoraliserade. Miljukov och Kokosjkin reste till Krim, ”som för att undfly arrestering”, Maklakov blev ambassadör i Frankrike och flera andra kadeter drog sig tillbaka till sina sommarhus på landsbygden. Kadetpolitiken praktiskt taget halverades.²⁶

På grund av interna motsättningar vad gäller den framtida regeringens karaktär och sammansättning befann sig mensjevikerna och SR-arna knappast i något bättre tillstånd. De grundläggande meningsskiljaktigheterna i centrala politiska dagsfrågor bland ledande mensjeviker visade sig särskilt tydligt under ett möte med den centrala exekutivkommitténs byrå den 4 september. Under en frän debatt om syftet med den demokratiska statskonferensen, som var planerad att inledas i mitten av september, anslöt sig försvarsvännen Bogdanov till mensjevik-internationalisterna Martov och Suchanov och argumenterade för att bilda en uteslutande ”demokratisk” regim. Den kommande konferensen måste omvandlas till en konstituerande församling för demokratin, propsade Bogdanov på, och den regering som bildades där skulle göras ansvarig inför konferensen.

För den centrala exekutivkommitténs ordförande Tjcheidze verkade sådana tankar absurda. Tillsammans med Liber underströk han vikten av att ta med åtminstone några företrädare för de besuttna elementen i en framtida regering, liksom vid den demokratiska statskonferensen. Dan och Tsereteli intog en mellanställning mellan Bogdanov och Tjcheidze, och medgav att konferensens främsta syfte var att komma fram till en definitiv lösning på regeringsfrågan och uttryckte beredskap att böja sig för konferensens beslut i frågan, oavsett vilket det skulle bli. Tsereteli, som personligen föredrog en koalition, uttryckte beklagande att man inte hade kallat samman en församling av alla

²⁶ Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution*, s 236-239.

”demokratiska” grupper som skulle representeras vid konferensen tidigare, och tillade att ”om man röstar för en sovjetregim så kan vi ta risken av det.”²⁷

Liknande argument splittrade också SR-arna vid denna tidpunkt. Medan en fortfarande inflytelserik konservativ SR-fraktion under ledning av Avksentjev vidhöll behovet att bevara en brett representativ koalitionsregering som inbegrep kadeterna, så ville således förre jordbruksministern Tjernov inte ha något mer med kadeterna att göra. Ändå var Tjernov lika mycket mot en uteslutande socialistisk regering, och delade med många högermensjeviker förhoppningen att dra med representanter för borgarklassen i ministären (utom kadeterna), representanter som skulle vara villiga att samarbeta med socialisterna för att förverkliga ett meningsfullt reformprogram.²⁸ Långt till vänster om Tjernov fanns samtidigt en alltmer högröstad och mäktig vänstersocialistrevolutionär fraktion, nu nästan ett självständigt parti, som orubbligt avvisade alla sorts koalitioner med borgarklassen. Under andra veckan i september tog vänstersocialistrevolutionärerna kontrollen över den lokala SR-kommittén i Petrograd.²⁹ På samma gång inledde de en kampanj för att sammankalla en nationell sovjetkongress och bilda en rent socialistisk regering ansvarig inför demokratin.³⁰ Med Radkeys ord ”hade [SR-organisationen] inlett sitt slutgiltiga sönderfall.”³¹

Det är inte överraskande att Kornilovaffären också gjorde en enda soppa av de blygsamma framgångar som Kerenskij hade uppnått sedan början av juli med att återställa regeringens auktoritet och stärka armén. De nu definitivt mer radikala sovjeterna lämnade krisen med oändligt mycket större popularitet bland massorna. Konkurrerande politiska gräsrotsorganisationer och revolutionära kommittéer genomsyrade ännu mer än tidigare det revolutionära Ryssland. Arbetarna hade blivit mer stridbara och bättre organiserade, och ett betydande antal av dem hade fått tag i vapen. Samtidigt fick de demokratiska kommittéerna i armén, i kraft av sin ledande roll för att organisera soldaterna mot Kornilovs rörelse, nytt liv. I Petrogradgarnisonen övergick kontrollen över många regementskommittéer från de moderata till bolsjevikerna.³² Den eventuella moraliska auktoritet som officerarna fortfarande hade bland trupperna skadades svårt av Korniloverfarenheterna. Under första halvan av september genomfördes i många enheter en andra utrensning av officerare som misstänktes hysa kontrarevolutionära uppfattningar, och under tiden blev det mycket svårt att genomföra till och med den allra enklaste order.³³

Regeringen försökte vända på denna utveckling. Den 1 september utfärdade till exempel Kerenskij ett direktiv till alla militära befälhavare, kommissarier och arméorganisationer att sätta stopp för all

27 *Delo naroda*, 5 september, s 3-4. För Dans minnen om sina uppfattningar vid denna tidpunkt, se F Dan, ”K istorij poslednich dnei Vremennogo pravitelstva”, *Letopis revoljutsij*, bok 1, s 163-175. Intressant nog var uppenbarligen ett möte med den mensjevikiska centralkommittén den 5 september jämnt uppdelat i förespråkare för och mot en koalition. (*Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 186, som citerar ur ett icke publicerat protokoll i de sovjetiska arkiven.)

28 Se till exempel en redogörelse för ett möte med sovjetens SR-fraktion den 6 september i *Delo naroda*, 7 september, s 3. Angående interna fraktioner i SR-partiet vid denna tidpunkt, se Radkey, *The Agrarian Foes of Bolshevism*, s 402-408.

29 *Delo naroda*, 12 september, s 2; *Znamija truda*, 12 september, s 1-2.

30 Se *Znamija truda*, 12 september, s 1, och alla omdelbart föregående nummer.

31 Radkey, *The Agrarian Foes of Bolshevism*, s 403.

32 A L Chochriakov, ”Iz zjizni petrogradskogo garnizona!”, *Krasnaja letopis*, 1926, nr 2, s 36-37.

33 Se Drezen, *Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona*, s 258-263 för protokoll från garnisonsmöten där sådana utrensningar genomfördes. För en intressant diskussion om Kornilovaffärens inverkan på den enskilde soldaten, se S E Rabinovitj, *Borbaza armiju v 1917 g.*, Leningrad 1930, s 44.

politisk aktivitet bland trupperna, men ordern verkar inte ha haft någon märkbar effekt. Tre dagar senare utfärdade Kerenskij ett påbud som upplöste alla tillfälliga revolutionära kommittéer som hade upprättats under Kornilovkrisen, inklusive Kommittén för kamp mot kontrarevolutionen.³⁴ Påbudet försämrade bara relationerna mellan Kerenskij och sovjetens ledarskap. Knappt hade ordern blivit offentlig förrän Kommittén för kamp sammanträdde (det var i sig själv ett exempel på civil olydnad) och antog en noggrant formulerad resolution som uttryckte övertygelsen, att alla revolutionära kommittéer med tanke på den fortfarande hotfulla situationen skulle fortsätta att arbeta med samma energi och självbehärskning som tidigare.³⁵

Medan regeringen förgäves försökte ta itu med dessa svårigheter fortsatte ekonomins sönderfall snabbt. I Petrograd blev problemen med arbetslöshet, bristen på bränsle och livsmedel och inflationen nu avsevärt mer akuta. Under dessa dagar blev också Kerenskij's personliga rykte praktiskt taget krossat. För den besegrade högern såg det ut som om Kerenskij antingen av personliga ambitioner eller brist på mod hade förrått Kornilov. För vänstern och Petrograds arbetar- och soldatmassor verkade det samtidigt som om Kerenskij var en väsentlig del av kontrarevolutionen. I en värdefull icke publicerad memoarbok uppmärksammade Vojtinskij, som då var kommissarie på norra fronten, denna faktor, och erinrade om att varenda soldat kände till att konflikten mellan Kerenskij och Kornilov hade föregåtts av förhandlingar mellan dem, och att de under dessa förhandlingar hade diskuterat införande av dödsstraff, kväsande av soldatkommittéerna, att officerarna skulle återfå makten, kort sagt en återgång till den ”gamla regimens” dagar. För vanliga soldater framstod *Kornilovsjtjina* följaktligen som en konspiration från de höga militära befälhavarna och Kerenskij mot soldaterna själva och mot revolutionen.³⁶

Bland konkurrenterna om makten 1917 är det alltså uppenbart att de som vann på Kornilovaffären var bolsjevikerna. Kornilovs nederlag visade på vänsterns stora potentiella makt och visade återigen bolsjevikprogrammets enorma dragningskraft. Men det förefaller tveksamt att, som en del gör, hävda att Kornilovs nederlag gjorde Lenins seger oundviklig. Stämningarna bland massorna var inte specifikt bolsjevikiska i den meningen att de återspeglade önskningar om en bolsjevikisk regering. Som floden av politiska resolutioner efter Kornilov avslöjade lockades Petrograds soldater, matrosar och arbetare mer än någonsin av målet att bilda en sovjetregering som förenade alla socialistiska element. Och i deras ögon stod bolsjevikerna för sovjetmakt – för sovjetdemokrati. Hursomhelst hade juliupproret och den efterföljande reaktionen visat vilka risker som fanns inneboende i att lita till massornas stämningar. Dessutom hade hela partiets historia sedan februarirevolutionen antytt vilka möjligheter till programmatisk missämja och oorganiserad aktivitet som fanns inom bolsjevikernas led. Så vid denna tidpunkt var det fortfarande en helt öppen fråga om partiet på något sätt skulle hitta den viljestyrka, organisatoriska disciplin och känsla för den komplicerade, instabila och möjligen explosiva situation som rådde, som krävdes för att kunna gripa makten.

34 *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij: Razgrom kornilovskogo miatezja*, s 470-471.

35 Akademiya nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Revoljutsijonnoje dvizjenije v Rossij v sentjabre 1917 g.:* *Obsjjenatsionalniji krizis*, red D A Tjugajev, m fl, Moskva 1961, s 148-149, 553.

36 V Vojtinskij, ”Godij pobed i porazjenij, 1917 god”, s 295-299.

Kapitel 10 ”All makt åt sovjeterna”

Under dessa kritiska sista dagar i augusti befann sig Lenin under jorden i Finlands huvudstad Helsingfors. I Finland, som sedan 1809 var en del av det ryska tsardömet, komplicerades och skärptes de oroligheter som följde på tsarregimens sammanbrott avsevärt av nationella strävanden. Helsingfors var också huvudbas för Östersjöflottan, där bolsjevikerna var speciellt aktiva och inflytelserika. Precis som på andra ställen i Ryssland ökade i slutet på sommaren och början av hösten 1917 de sociala motsättningarna och det folkliga stödet till den yttersta vänstern kraftigt även i Finland. De finska armé-, flott- och arbetarsovjeternas tredje regionala kongress, som sammanträdde i Helsingfors den 9 till 12 september, valde en permanent exekutivkommitté (Finska arméns, flottans och arbetarnas regionala exekutivkommitté) som nästan uteslutande bestod av bolsjevik och vänstersocialistrevolutionärer. Under den ultraradikale Ivar Smilgas ordförandeskap utropade sig denna kommitté till högsta politisk makt i Finland.

Under sin vistelse i Helsingfors hade Lenin en del kontakter med lokala socialdemokratiska ledare, och det verkar som om vänsterns styrka och den alltmer explosiva situationen i Finland hjälpte till att forma hans övergripande tänkande om revolutionens fortsatta utveckling. Men till största delen var Lenin engagerad i den revolutionära politiken i Petrograd. Strax efter att han den 9 augusti hade flyttat från Razliv till Finland, hade han lyckats få till stånd ganska tillförlitliga kommunikationer med centralkommittén, liksom leveranser av tidningar från Petrograd, som vanligtvis anlände på kvällen dagen efter utgivningen. Utöver att sluka och fundera på nyheterna verkar han ha delat tiden mellan att fullborda *Stat och revolution* och skriva politiska kommentarer till bolsjevikpressen.¹

Första gången Lenin hörde om general Kornilovs hot mot Petrograd var den 28 augusti. Inte förrän sent den 29:e fick han föregående dags tidningar som innehöll omfattande redogörelser för den ökande krisen. Inte ens då hade han fått några nummer av den bolsjevikiska *Rabotjij*, så han var nästan helt okunnig om partiets agerande. På morgonen den 30:e formulerade han icke desto mindre, medan han ivrigt väntade på ytterligare nyheter från Petrograd, ett brev där han formulerade taktiska rekommendationer till centralkommittén som förebådade en avsevärd, om än tillfällig, förändring i synen på revolutionens utveckling. Lenins första svar på hotet om en högerdiktatur var att den rådande politiska situationen i grunden hade förändrats, och att partiets taktik i enlighet med det måste revideras. Han avvisade inte längre ryktena om en kontrarevolutionär sammansvärjning som ”ett noggrant uttänkt trick från mensjevikernas och SR-arnas sida”, som han hade gjort under Moskvakonferensen. Istället uppmanade Lenin bolsjevikerna att kämpa mot Kornilov. Han höll tyst om den centrala frågan om hur nära det var tillåtet att samarbeta med majoritetssocialisterna under förberedelserna av försvaret, och varnade bara bolsjevikerna både för att stöda Kerenskij direkt och för att för tillfället försöka störta honom. Istället skulle de utnyttja varje tillfälle att avslöja Kerenskij svagheter och brister och sätta tryck på regeringen att genomföra ”delkrav” som att

¹ G S Rovio, ”Kak Lenin skrijvalsija u gelsingforskogo ’polimejstera’”, i Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Lenin v 1917 godu, vospominanija*, Moskva 1967, s 148-156; Startsev, ”V I Lenin v avguste 1917 goda”, s 121-130; Startsev, ”O nekotorigich rabotach V I Lenina pervoj polovinij sentjabrija 1917 g.”, i A L Fraiman, red, *V I Lenin v oktjabre i v pervije godij sovjetskoj vlasti*, Leningrad 1970, s 30-31; Ch M Astrachan m fl, *Lenin i revoljutsija 1917 g.*, Leningrad 1970, s 277-284; Norman E Saul, ”Lenin’s Decision to Seize Power: The Influence of Events in Finland”, *Soviet Studies*, april 1973, s 491-505; M M Koronin, ”V I Lenin i finskie revoljutsionerij”, *Voprosij istorij*, 1967, nr 10, s 11-17.

arrestera Miljukov, beväpna arbetarna, inkalla örlogsstyrkor till Petrograd, upplösa statsduman, lagstifta om överföring av jord till bönderna och införa arbetarkontroll på fabrikerna.

Både det underförstådda accepterandet av att samordna sig med andra grupper för att kämpa mot Kornilov och betoningen att sätta tryck för att genomföra ”delkrav” var ett avsteg från Lenins tidigare krav att bolsjevikerna skulle hålla distans till mensjevikerna och SR-arna och att partiets främsta uppgift var att så snart som möjligt organisera proletariats direkta maktövertagande. Som vi har sett var detta just den ståndpunkt som de flesta partiledare i Petrograd hade antagit under de sista dagarna av augusti. Lenins oväntade stöd till deras handlingslinje återspeglades i en efterskrift som han lade till sitt brev till centralkommittén sent på kvällen den 30:e, efter att ha fått en ny sändning med tidningar från Petrograd, inklusive exemplar av *Rabotjij*. ”Efter det jag skrivit dessa rader,” tillade han, ”läste jag sex nummer av *Rabotjij*, och jag måste säga att vi helt är överens.”²

Den förändring av Lenins tänkande som följde på Kornilovaffärens utbrott var ännu mer uttalad i en artikel, ”Om kompromisser”, som han skrev den 1 september och som kom fram till Petrograd två dagar senare. Det är faktiskt svårt att tolka denna artikel som något annat än ett steg tillbaka från de viktiga antaganden som låg bakom Lenins direktiv till den sjätte kongressen – att sovjeterna inte längre var revolutionära institutioner, att mensjevikerna och SR-arna definitivt hade gjort bankrutt och att det var absolut nödvändigt att gripa makten med våld. Stimulerad av Kerenskijs uppenbara svaghet och isolering, imponerad av den styrka som sovjeterna uppvisade under kampen mot Kornilov, och förbryllad av den uppenbart ökande fiendtlighet mot samarbete med kadeterna som visade sig bland mensjevikerna och SR-arna, stödde Lenin nu möjligheten av en återgång till det ”fredliga” taktiska programmet från före julidagarna, som de moderata inom partiet hade framhållit hela tiden. Han föreslog uttryckligen en kompromiss med majoritetssozialisterna som ungefär lät så här: För närvarande skulle bolsjevikerna överge sitt krav på att överföra makten till en regering bestående av representanter för proletariats och fattigbönderna och officiellt återgå till parollen ”All makt åt sovjeterna”. I gengäld skulle mensjevikerna och SR-arna ta makten i sina händer och bilda en regering som skulle vara ansvarig inför sovjeterna. Den politiska makten skulle överföras till lokala sovjet över hela Ryssland. Bolsjevikerna skulle stanna utanför regeringen och garanteras full frihet att föra kampanjer för sitt eget program. I grund och botten var ”Om kompromisser” uttryck för en beredskap att avstå från att använda väpnat våld och istället kämpa om makten i sovjeterna med politiska medel, om mensjevikerna och SR-arna bröt med borgarklassen. Lenin hävdade nu att en sådan linje ”med allra största sannolikhet [skulle] kunna trygga fredligt framåt-skridande för hela den ryska revolutionen och utomordentligt stora chanser för att världsrörelsen med stora steg kunde gå framåt till fred och seger för socialismen.”

När Lenin den 3 september skulle skicka ”Om kompromisser” till Petrograd fick han höra talas om att det hade bildats ett direktorat, att de flesta moderata socialisterna var motvilliga att stöda bildandet av en rent socialistisk regering, och att de tvärtom ansträngde sig för att organisera en ny koalitionsregering med representanter från borgarklassen utanför kadetpartiet. Påverkad av dessa rapporter lade Lenin till ett kort PS till ”Om kompromisser” där han pessimistiskt konstaterade: ”Men när jag läst lördagens och dagens (söndagens) tidningar, säger jag mig: kompromissförslaget kommer nog redan för sent. De några få dagar, då en fredlig utveckling ännu var möjlig, är nog

² Lenin, *Till RSDAP:s Centralkommitté*, på marxistarkiv.se.

också förbi. Ja, av allt att döma är de förbi.”³

Men inte ens nu övergav Lenin helt tanken på en fredlig utveckling. Under drygt en och en halv vecka i början av september hölls hans intresse av en möjlig ”kompromiss” uppenbarligen åtminstone delvis vid liv av ett ständigt tvistande inom mensjevikernas och SR-arnas led angående en framtida regering, och en groende fientlighet mellan Kerenskij och sovjetens moderata socialistiska ledning, såsom den till exempel visade sig i Kommittén för kamps envisa motstånd mot regeringens försök att upplösa de revolutionära kommittéerna under Kornilovkrisen. I alla fall återvände Lenin till frågan om en möjlig kompromiss med de moderata och en icke våldsam utveckling av revolutionen i tre senare artiklar under denna period: ”Revolutionens uppgifter”, ”Den ryska revolutionen och inbördeskriget” och ”En av revolutionens kärnfrågor”.⁴

I ”Revolutionens uppgifter”, som skrevs omkring 6 september men inte publicerades förrän i slutet av september, utvecklade Lenin i viss detalj den politiska plan som han först hade föreslagit i ”Om kompromisser”. ”Om sovjeterna tog hela makten, så skulle de idag fortfarande – och det är antagligen deras sista chans – trygga revolutionen en fredlig utveckling, trygga folket fredliga val av sina deputerade, en fredlig kamp mellan partierna inom sovjeterna...”⁵

I ”En av revolutionens kärnfrågor”, som skrevs en eller två dagar senare (men publicerades den 14 september), förklarade Lenin statsmaktens enorma betydelse för alla revolutioners utveckling och den nya innebörd som han gav ett omedelbart överförande av ”all makt åt sovjeterna”:

Det går inte att kringgå eller skjuta undan frågan om makten, ty just den är huvudfrågan, som bestämmer *allt* i en revolutions utveckling... Hela frågan är nu om de småborgerliga demokraterna har lärt sig något under dessa betydelsefulla, ovanligt innehållsrika sex månader. Om inte, är revolutionen förlorad och endast proletariats segerrika uppror kommer att kunna rädda den. Om svaret däremot är ja, måste man omedelbart börja upprätta en stabil, orubblig makt. ... Endast sovjetmakt skulle kunna bli stabil, endast den skulle det vara omöjligt att störta ens i den stormigaste revolutions stormigaste ögonblick, endast denna makt skulle kunna säkerställa en ständig, bred utveckling av revolutionen, en fredlig kamp mellan partierna inom sovjeterna.

Lenin riktade sedan uppmärksamheten mot mensjevikerna och SR-arna och fortsatte med att förklara vad parollen ”All makt åt sovjeterna”, som han hade återupplivat i ”Om kompromisser”,

3 Lenin, *Om kompromisser*, på marxistarkiv.se, s 1-2, 4.

4 Historiker i väst har nästan helt ignorerat dessa skrifter. Bland historiker i Sovjetunionen som med minutiös exakthet har försökt belysa utvecklingen av Lenins uppfattningar, har de varit ämne för den största förvirring och ibland bittra debatter. Det är delvis resultatet av det faktum att öppenhjärtiga diskussioner om Lenins uttalade intresse för en fredlig utveckling av revolutionen i september 1917, och om förhållandet mellan Lenins och partiledningens åsikter i Petrograd i detta avseende, har betraktats som tabu. Det är delvis också på grund av tidsluckan mellan när artiklarna skrevs och när de publicerades. Synbarligen är det först nyligen som noggranna försök har gjorts att avgöra exakt datum för när de skrevs. För olika uppfattningar, se A M Sovokin, ”O vozmoznosti mirnogon razvitija revoljutsij posle razgroma kornilovshtjinnij”, *Utjenije zapiski Leningradskogo gosudarstvennogo pedagogitjeskogo instituta*, vol 195, vyp. 2 1958, s 213-232; S N Frumkin, ”V I Lenin o vozmoznosti mirnogo razvitija revoljutsij”, *Utjenije zapiski Riazanskogo gosudarstvennogo pedinstitutu*, vol 19, 1958, s 29-51; Startsev, ”O nekotorijch rabotach V I Lenina pervoj polovinij sentjabrija 1917 g.”, s 28-38; N JA Ivanov, ”Nektoriije voprosij krizisa ’pravjasjtjich verchov’ i taktika bolsjevikov nakanune oktjabrskogo vooruzjennogo vosstanija”, i I I Mints, *Lenin i oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Materialij Vsesojuznoj nautnoj sessij sostojavsjesija 13-16 nojabria 1962 g. v Leningrade*, Moskva 1964, s 202-214. I alla utom den allra senaste utgåvan av Lenins samlade verk infördes dessa artiklar utifrån publiceringsdatum, det vill säga mellan 14 och 27 september. En föredömlig analys av interna bevis har fått V I Startsev att dra slutsatsen att alla tre styckena skrevs mycket tidigare än man i allmänhet har trott (det vill säga mellan 6 och 9 september).

5 Lenin, *Revolutionens uppgifter*, på marxistarkiv.se, s 5.

innebar:

Parollen ”Makten åt sovjeterna” uppfattas mycket ofta, rentav i de flesta fall, helt oriktigt som ”en ministär av sovjetmajoritetens partier”. ... [Nej.] ”Makten åt sovjeterna” betyder att radikalt stöpa om hela den gamla statsapparaten, denna byråkratiska apparat, som bromsar allt demokratiskt. Det betyder att avlägsna denna apparat och ersätta den med en ny, folklig, dvs. en verkligt demokratisk sovjetapparat, dvs. den organiserade och beväpnade majoriteten av folket, arbetarna, soldaterna och bönderna. Det betyder att ge majoriteten av folket initiativ och självständighet inte bara i valen av deputerade utan också i statsförvaltningen, i genomförandet av reformer och förändringar.

Bara en sovjetregim, framkastade han, skulle ha modet och beslutsamheten att införa spannmålsmonopol, genomdriva en effektiv kontroll av produktionen och distributionen, begränsa utgivningen av papperspengar, säkerställa ett rättvist byte av spannmål mot industriprodukter, etc. – alltihopa åtgärder som krävdes på grund av krigets exempellösa bördor och svårigheter och den makalösa ekonomiska oredan och faran för svält. En sådan regering, som följde en ”fast kurs”, skulle i själva verket vara ”proletariatets och fattigböndernas diktatur”, som han hade pekat på behovet av i ”Aprilteserna”. Denna regering skulle kraftfullt ta itu med Kornilov och hans anhang och omedelbart fullborda demokratiseringen av armén. Lenin försäkrade sina läsare att 99% av armén skulle vara entusiastiska anhängare till denna diktatur två dagar efter att den hade bildats. Den skulle ge jord till bönderna och total makt till de lokala bondekommittéerna, och skulle därmed vara säker på att få stöd från bönderna. Bara en stark, folkligt grundad regering, argumenterade Lenin, skulle kunna krossa kapitalisternas motstånd, uppvisa ett i sanning överlägset mod och beslutsamhet under utövandet av makten, och garantera massornas entusiastiska, osjälviska och hjältemodiga stöd både i armén och bland bönderna. Det enda sättet att gradvis, fredligt och lugnt göra ytterligare framsteg, hävdade han envist, var genom att omedelbart överföra makten till sovjeterna.⁶

I ”Den ryska revolutionen och inbördeskriget”, den sista artikeln i serien, som troligen fullbordades den 9 september (och publicerades den 16 september) försökte Lenin dämpa de moderata socialisternas farhågor för att en brytning med borgarklassen skulle störta ner landet i ett blodigt inbördeskrig, och hävdade att massornas ökande ilska och bitterhet tvärtom garanterade att ett fortsatt fördröjande att bilda en sovjetregering skulle göra det oundvikligt med ett arbetaruppror och inbördeskrig, som även om det skulle bli blodigt och om det alls var möjligt skulle undvikas, hursomhelst skulle leda till proletariatets seger. ”[E]ndast hela maktens omedelbara övergång till sovjeterna skulle omöjliggöra inbördeskrig i Ryssland”, förklarade han. ”[E]tt av bourgeoisin inlett inbördeskrig mot ett sådant förbund [mellan bolsjevikerna, mensjevikerna och SR-arna], mot arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjet, är otänkbart; ett sådant ’krig’ skulle inte ens räcka till den första striden”. Som stöd för detta resonemang pekade Lenin på borgarklassens hjälplöshet under Kornilovaffären. Då, förkunnade han, gav förbundet mellan bolsjevik, SR-are och mensjevik ”den fullständigaste seger över kontrarevolutionen, en seger som vanns med en lätthet som ingen enda revolution hittills kunnat uppvisa”.⁷

Det är ett tecken på andan av fri debatt i den bolsjevikiska organisationen 1917 att även Lenins nya sans och måtta inte antogs utan opposition. När de bolsjevikiska ledarna i Petrograd fick ”Om

6 Lenin, *En av revolutionens kärnfrågor*, på marxistarkiv.se.

7 Lenin, *Den ryska revolutionen och inbördeskriget*, på marxistarkiv.se.

kompromisser” hade de allryska exekutivkommittéerna redan formellt avvisat bolsjevikernas deklARATION från den 31 augusti. För *Rabotjij puts* redaktörer verkade den ”kompromiss” som Lenin tänkte sig ogenomförbar. En av redaktionens medlemmar, Grigorij Sokolnikov, erinrade sig senare att ”Om kompromisser” först refuserades för publicering. På Lenins yrkande omprövades beslutet och artikeln publicerades den 6 september.⁸

Invändningar mot de åsikter som uttrycktes i ”Om kompromisser” uppstod också bland medlemmar i bolsjevikernas konsekvent stridbara regionala byrå i Moskva⁹ och bland en del av de radikala ledarna i Petersburgkommittén, som under den sjätte kongressen lite mer än fyra veckor tidigare hade anslutit sig till Lenin i frågan om att helt bryta med de moderata socialisterna och förbereda för ett möjligt självständigt väpnat maktövertagande, och nu blev förstummade av denna nya plötsliga svängning i Lenins synsätt. En sådan reaktion från några lokala ledare i Petrograd visade sig under en utvärdering av det ”nuvarande läget” av Petersburgkommittén den 7 september, dagen efter att ”Om kompromisser” hade publicerats.¹⁰

Som representant för Petersburgkommitténs verkställande kommission inledde den frispråkige Slutskij diskussionen. Även om han höll med om Lenins påstående att Korniloverfarenheterna hade pressat massorna och de moderata socialisterna åt vänster och att i viss mån till och med sovjeterna hade fått nytt liv, så stegrade han sig mot tanken på ett närmande till mensjevikerna och SR-arna, och hävdade att partiets främsta uppgifter var att hålla tillbaka massorna från förhastade aktioner och förbereda sig för att använda sovjeterna som centrum för kampen under maktövertagandet.¹¹ I ett svar till de argument som försvarade Lenins åsikter, tog Slutskij senare under diskussionen åter till orda. ”Både i fabriker och bland de utfattiga bönderna ser vi en rörelse åt vänster”, förkunnade han. ”Att vi ska tänka oss en kompromiss nu är befängt. Inga kompromisser! ... Vår revolution är inte som de som ägde rum i väst. Vår revolution är en proletär revolution. Vår uppgift är att klargöra vår ståndpunkt och ovillkorligt förbereda oss för en militär sammandrabbning.” På liknande sätt avvisade G F Kolmin, en självständig tänkare som hade tillhört partiets hetsporrar i juli, tanken att Kornilovaffären på något grundläggande sätt hade förvandlat sovjeterna och mensjevikerna och SR-arna. ”Deras vänstersväng”, vidhöll han, ”ger oss ingen anledning att tro att sovjeterna kommer att slå in på en revolutionär väg. Vår ståndpunkt ska förbli densamma. Vårt mål är inte att gå arm i arm med sovjetledarna, utan försöka dra loss fler revolutionära element från dem och mobilisera dem bakom oss.” Intressant nog verkade anmärkningarna från centralkommitténs representant i Petersburgkommittén, Bubnov, ligga närmare Slutskijs och Kolmins uppfattningar än de tankar som uttrycktes av Lenin i ”Om kompromisser”.

Det är svårt att bedöma hur utbredda dessa känslor var bland Petersburgkommitténs medlemmar vid denna tidpunkt, eftersom diskussionen om det nuvarande läget vid mötet den 7 september slutade utan att någon resolution antogs. Precis som under perioden innan juli var hursomhelst en fredlig utveckling förenlig med de programmatiska uppfattningarna både hos högerbolsjeviker som Kamenev – som ansåg att Ryssland inte var redo för en socialistisk revolution, och för tillfället inte

8 Sokolnikov, ”Kak podchodit k istorij oktjabrija”, s 165; *Oktjabrskoje vooruzjennogo vosstanije*, band 2, s 188.

9 Se *Perepiska sekretariata TsK RSDRP(b) s mestnymi partijnymi organizatsijami*, band 1, s 186-187.

10 Protokollen från detta möte finns i *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 259-270.

11 Slutskij lade fram en resolution från verkställande kommissionen som uppenbarligen innehöll dessa uppfattningar, men den har aldrig publicerats.

såg längre än till att bygga en brett baserad, uteslutande socialistisk regering, inklusive med bolsjevikerna, skapa en demokratisk republik, och kalla samman en konstituerande församling – och hos de likt Lenin, Trotskij och bolsjevikledare på lokal nivå i Petrograd, för vilka överförandet av makten till sovjeterna och en mensjevik-SR-regering sågs som ett övergående skede i den socialistiska revolutionens utveckling, som snabbt skulle leda till upprättandet av proletariatets och fattigbönernas diktatur. Det är uppenbart att den linje som Lenin föreslog slog an en sträng hos en majoritet av centralkommittén. Och under centralkommitténs ledning koncentrerade sig bolsjevikerna i Petrograd under de första veckorna i september mindre på att vidga klyftan mellan sig själva och de moderata, eller på att förbereda massorna på ett väpnat maktövertagande i den anda som funnits i Lenins direktiv till den sjätte kongressen, än på uppgifter som låg i linje med möjligheten av en fredlig utveckling av revolutionen. I synnerhet ägnade de sin energi åt att vinna stöd från de fortfarande vacklande delarna av mensjevikernas och SR-arnas led till principen att helt och hållet bryta med borgarklassen, att ännu mer utvidga och befästa partiets inflytande inom massorganisationerna (allra viktigast i Petrogradsovjeten) och säkerställa största möjliga partirepresentation under den kommande demokratiska statskonferensen, som nu var planerad till mitten av september, och som mensjevikerna och SR-arna tänkte skulle vara det forum där frågan om en koalition och den nya regeringens karaktär slutgiltigt skulle avgöras.

För bolsjevikerna fick kampen om inflytande i Petrogradsovjeten speciell uppmärksamhet. Mindre än hälften av de som var berättigade att rösta i sovjeten hade varit närvarande vid det sensationella mötet den 31 augusti då majoriteten stödde bolsjevikernas politiska program. En stor andel av de frånvarande deputerade var soldater som då fortfarande besatte försvarsställningar utanför huvudstaden (och bland vilka SR:s inflytande dittills hade varit mycket stort). Det är således inte överraskande att de moderata socialisterna tonade ner betydelsen av bolsjevikernas seger den 31 augusti och såg fram mot att den inom kort skulle slås tillbaka.

Den fråga som SR:s och mensjevikernas strateger valde ut för ett direkt prov av den relativa styrkan i sovjeten var den framtida sammansättningen av Petrogradsovjetens presidium. Ända från sin tillkomst i mars hade presidiet uteslutande bestått av mensjevikerna och SR-arna. Bland medlemmarna fanns Tjcheidze, Tsereteli, Tjernov, Dan, Skobelev, Gots och Anisimov – de moderatas bäst kända och mest auktoritativa offentliga personer. Dessa celebriteter förkunnade nu sin avsikt att avgå *en masse* om omröstningen den 31 augusti inte tillbakavisades formellt och den gamla ledningen fick en förtroenderöst. Denna strategi försatte bolsjevikerna i en riskabel situation eftersom det var möjligt, till och med sannolikt, att de inte hade tillräckligt många röster för att vinna en sådan personlig prestigekamp. Men ett tillbakavisande av omröstningen den 31 augusti och en förtroendeförklaring för mensjevikerna och SR-arna skulle innebära ett allvarligt bakslag för partiets nyligen framgångsrika kampanj för bredare stöd bland massorna.

För att undvika möjligheten av ett sådant nederlag försökte bolsjevikerna minska den politiska innebörden av en röst på presidiet genom att rikta uppmärksamheten mot procedurfrågor. Speciellt hävdade de att det var orättvist att presidiet, som det hade gjort tidigare, uteslutande bestod av representanter för majoriteten. Istället för att välja mellan motsatta politiska program och i själva verket låta vinnarna bilda presidium, som de moderata föreslog, så hemställde bolsjevikerna att det demokratiska sättet vore att ombilda presidiet på proportionell basis, och lägga till ett lämpligt antal

medlemmar från grupper som tidigare inte hade varit representerade. Denna plan verkade helt rimlig för de många deputerade som lutade åt vänster men som kanske var ovilliga att ansluta sig till bolsjevikerna på bekostnad av att helt förkasta sina egna ledare.¹² I ett försök att vädja till dessa vacklande deputerade förkunnade Kamenev, när han pläderade inför Petrogradsovjeten för proportionell representation: ”Om en koalition med kadeterna var godtagbar för mensjevikerna och SR-arna vid Moskvakonferensen, så kan de nog ägna sig åt koalitionspolitik med bolsjevikerna i detta organ.”

Den avgörande provomröstningen om förfarandet för att omorganisera presidiet ägde rum i början av Petrogradsovjetens möte den 9 september. Bolsjevikernas ståndpunkt fick en snäv majoritet.¹³ Senare skulle Lenin kritisera bolsjevikernas ledning i sovjeten för att de förespråkade proportionell representation vid valet till presidiet, och betraktade deras handling som bara ytterligare ett exempel på hur hans anhängare accepterade onödigt mycket samarbete med andra socialistiska grupper på bekostnad av sina egna mål. Men det kloka i taktiken med proportionell representation visade sig senare under samma möte, när debatten om ett annat bolsjevikiskt förslag visade att bolsjevikerna ännu inte hade någon tillförlitlig majoritet i Petrogradsovjeten. I detta fall gick en majoritet mot bolsjevikernas förslag om att ändra grundvalarna för soldaternas representation i sovjeten, och bolsjevikerna tvingades i sista minuten dra tillbaka sin resolution för att undvika att den säkert skulle röstas ner.¹⁴

I slutändan fungerade partiets lyhörda strategi i Petrogradsovjeten till bolsjevikernas fördel. När resultatet från omröstningen om proportionell representation den 9 september tillkännagavs lämnade majoritetssocialisterna som hade utgjort det gamla presidiet salen i ilska, och den 25 september omorganiserades Petrogradsovjetens ledarskap fullständigt. Det nya presidiet bestod av två SR-are, en mensjevik och fyra bolsjevik (Trotskij, Kamenev, Rykov och Fjodorov). Trotskij ersatte Tjcheidze som ordförande.¹⁵

Samtidigt ägnade bolsjevikledningen också avsevärd uppmärksamhet åt förberedelserna inför den demokratiska statskonferensen. I ett telegram den 4 september till 37 underordnade partikommittéer och ett uppföljande brev påföljande dag, hade partiledningen understrukt betydelsen av en stark representation vid konferensen. Bolsjevikerna tillråddes att bekanta sig ordentligt med konferensens sammansättning, och närhelst det var möjligt verka för att partimedlemmar valdes. Alla de delegater som valdes med stöd från bolsjevikerna skulle anmäla sig till den bolsjevikiska sovjetfraktionens högkvarter i Smolnij för en genomgång så fort de anlände till huvudstaden.¹⁶

Förhoppningarna att den demokratiska statskonferensen skulle avfärda koalitionspolitiken och ta de

12 Angående denna punkt, se Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 1, s 435-436.

13 Röstsiffrorna var 519 för bolsjevikernas plan mot 414 för de moderata socialisternas resolution, och 67 nedlagda.

14 Varje enhet i Petrogradgarnisonen, oavsett storlek, tilläts ha minst en representant till Petrogradsovjeten, medan fabriksarbetarna tilläts representation i sovjeten enligt normen om en deputerad per tusen arbetare. I praktiken ledde detta till en stor obalans i representationen mellan soldaterna, där SR-arna hade varit relativt starka, och arbetarna, bland vilka bolsjevikerna hade ett särskilt starkt inflytande. Med början från augusti hade bolsjevikerna utan framgång försökt få bort denna nackdel genom att förespråka att det skulle väljas en representant för varje tusen soldater, som för arbetarna.

15 Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 269.

16 *Perepiska sekretariata TsK RSDRP(b) s mestnymi partijnymi organizatsijami*, band 1, s 35; Komissarenko, ”Dejatelnost partij bolsjevikov”, s 300.

första stegen mot att bilda en ny, uteslutande socialistisk regering, fick ett hårt slag när konferensens sammansättning tillkännagavs. 1.198 delegater skulle representera arbetar-, soldat- och bondesovjeter, stadsdumor, armékommittéer, fackföreningar och ett dussintal mindre institutioner vid konferensen. Men andelen platser som tilldelades arbetar- och soldatsovjeterna från städerna och fackföreningarna, institutioner där bolsjevikerna var starkast, var liten i jämförelse med den representation som tilldelades bondesovjeter från landsbygden, zemstvoer och kooperativ, som fortfarande dominerades av de moderata.

Ändå gav bolsjevikerna inte helt upp hoppet om att konferensen skulle kunna bilda en socialistisk regering. Vid ett möte med centralkommittén den 13 september fick Trotskij, Kamenev, Stalin, Miljutin och Rykov i uppgift att skissera en plattform att lägga fram inför konferensen.¹⁷ Den plattform som blev resultatet grundade sig delvis på Lenins skrifter från början av september, och grundade sig på antagandet att en fredlig utveckling av revolutionen fortfarande var möjlig och att konferensen kunde och borde bilda en revolutionär regering.¹⁸ Liksom Lenins ”Om kompromisser” var bolsjevikernas plattform till den demokratiska statskonferensen i grund och botten en vädjan till de tidigare anhängarna av en koalitionspolitik att definitivt bryta med borgarklassen, och ett uttryck för en tilltro till sovjeterna som organ för en revolutionär regering. Plattformen förkunnade rent ut att bolsjevikerna inte hade försökt och inte skulle försöka ta makten mot arbetarmassornas majoritetens organiserade vilja. Med ett språk som liknade Lenins försäkrade den att kampen för inflytande och makt skulle äga rum i sovjeterna, med full frihet att agitera och en ständig förnyelse av sovjeterna underifrån.¹⁹ På samma gång skilde sig plattformen från ”Om kompromisser” i att den inte uttryckligen uteslöt möjligheten att bolsjevikerna skulle delta i en sovjetregering.²⁰ Det verkar ha varit ett resultat av Kamenevs inflytande.

På randen till den demokratiska statskonferensen blev det uppenbart att yttersta vänsterns farhågor rörande konferensens troliga sammansättning var välgrundade. Av de delegater som var villiga att uppge sina politiska uppfattningar visade sig 523 vara SR-are (varav 79 vänstersocialistrevolutionärer), 530 var mensjeviker (varav 56 var internationalister), 55 var folksocialister och 17 hävdade att de inte hade någon speciell partitillhörighet. Bara 134 var bolsjeviker.²¹

Men under preliminära diskussioner i enskilda partigrupper och under möten med delegater med institutionstillhörighet visade det sig omedelbart att det i den centrala frågan om en fortsatt koalition med icke socialistiska partier inte fanns någon samsyn bland de moderata. Om något hade de stora motsättningar i denna fråga som först hade visat sig i kölvattnet till Kornilovkrisen fördjupats. Det obehag som många mensjevik- och SR-ledare som tidigare hade varit lojala mot den provisoriska regeringen kände uttrycktes av mensjeviken Bogdanov, som på konferens öppningsdag kommenterade: ”I dessa fruktansvärda tider måste vi entydigt erkänna att vi inte har någon regeringsauktoritet. Vi har haft ständiga ombildningar av ministären, regeringsombildningar som på intet vis skiljer sig

17 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 49.

18 Angående denna punkt, se V I Startsev, ”Iz istorij prinjatija ob organizatsij vooruzjennogo vosstanija”, i *Lenin i oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 472.

19 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 49-54; Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 1, s 293-298, 331-357; se även *Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 196 och 206. [Bolsjevikernas plattform finns med i Trotskij, *Tal vid demokratiska konferensen*, på marxistarkiv.se – öa.]

20 Angående detta, se Reiman, *Russkaja revoljutsija*, band 2, s 271.

21 *Izvestija*, 17 september, s 7.

från tsartiden. Resultatet av dessa eviga byten av ministrar har blivit total ineffektivitet, vilket vi själva är ansvariga för. ... Det smärtar mig som anhängare till en koalition att behöva säga det, men jag måste erkänna att den huvudsakliga orsaken till regeringens förlamning har varit ministärens koalitionskaraktär.”²²

När den demokratiska statskonferensen inleddes fanns det således åtminstone några få uppmuntrande tecken för bolsjevikledarna i Petrograd, som fortfarande hoppades att en majoritet av delegaterna kanske skulle rösta för att bryta med Kerenskij och bilda en rent socialistisk regering. Detta kvardröjande hopp uttrycktes av Zinovjev i en förstasidesledare med rubriken ”Vår seger och våra uppgifter”, som publicerades i *Rabotjij put* den 13 september, och utan tvekan cirkulerade bland de anländande delegaterna:

Den viktigaste fråga som varje revolutionär står inför idag är om det fortfarande finns möjligheter till en fredlig utveckling av revolutionen eller inte, och vad som måste göras för att öka dessa möjligheter. Man måste svara att alla dessa möjligheter är beroende av att det antas en speciell kompromiss, en definitiv överenskommelse, mellan arbetarklassen som en gång för alla följer vårt parti, och de massor som utgör den småborgerliga demokratin och som följer SR-arna och mensjevikerna. ... Det är önskvärt – och under villkor som är välkända också möjligt! – med en överenskommelse med den småborgerliga demokratin. ... Den allryska konferens som samlas inom kort kan fortfarande öppna vägen för ett sådant fredligt resultat.²³

Den demokratiska statskonferensen inleddes på Alexandrinskijteatern, numera Pusjkinteatern, på kvällen den 14 september. Den berömda gamla salen, dess loger, orkesterdiken och balkonger var fullproppad med delegater från hela Ryssland, och såg ut på ett sätt som aldrig hade upplevts under tsartiden. Det röda plyshtyget på sätena och avbalkningarna blandade sig med ett mörkrött hav av revolutionära banderoller. På scenen var ridån höjd för att visa en scen som avbildade en stor sal med flera dörrar flankerade av konstgjorda enar och palmer. Konferenspresidiet satt bakom ett långt, smalt bord som sträckte sig över hela scenen. Framför bordet stod en talarstol klädd i röda dekorationer och med en skylt som varnade: ”Rökning förbjuden!”

Bolsjevikernas förhoppningar om att bilda en ny regering vid den demokratiska statskonferensen uttrycktes i det formella inledningsanförande som Kamenev höll å partiets vägnar vid konferensens första session, och i de kommentarer som Trotskij gjorde till ett möte med bolsjevikernas delegation följande eftermiddag. I sitt långa tal förkunnade Kamenev, att de resultat som de olika ministärerna hade uppnått under de föregående sex månaderna gjorde att det inte gick att ha kvar något förtroende för den politik som Kerenskij föreslog. Kamenev vidhöll att förhållandena hade försämrats till ett så tragiskt läge att det var dags att sluta att experimentera med en koalitionsregering. Regeringens misslyckande att kväsa den kontrarevolutionära rörelsen i armén, liksom de åtgärder som hade vidtagits vad gällde jordbruket, livsmedelsförsörjningen och de utrikes angelägenheterna, hävdade han, var inte misstag från den ena eller andra ministersocialistens sida, utan berodde på borgarklassens politiska inflytande som klass:

Det har inte funnits en enda revolution där ett förverkligande av arbetarnas ideal inte gav upphov till terror från de kontrarevolutionära krafterna. ... Om demokratin inte vill ta makten nu, så måste den ärligt säga till sig själv: ”Vi har inte tilltro till vår egen styrka, så Burisjkin och

²² *Soldat*, 17 september, s 3.

²³ *Rabotjij put*, 13 september, s 1-2.

Kisjkin²⁴ och ni andra måste komma och ta ifrån oss ansvaret, vi vet inte hur man ska göra.” ... Ni kan skriva ett program för att tillfredsställa den arbetande demokratin, men det är en ren utopi att tro att ett sådant program verkligen och ärligt skulle drivas av borgarklassen. ... Den enda möjliga vägen är att överföra statsmakten till demokratin – inte till arbetar- och soldat-deputerades sovjet, utan till den demokrati som är mycket välrepresenterad här. Vi måste bilda en ny regering och en institution inför vilken denna regering måste vara ansvarig.²⁵

I sin genomgång till enbart bolsjevikdelegaterna förklarade Trotskij att deras främsta mål så långt som möjligt skulle vara att övertyga konferensen om att avvisa en koalition med de privilegierade klasserna och själv ta över organiserandet av en ny regering. Om det lyckades skulle det bli ett första steg mot att överföra makten till sovjeterna.²⁶

Det är väl värt att konstatera, att medan Kamenev talade för att bilda en bred, demokratisk koalitionsregering (som återspeglade de olika grupper som hade bjudits in till den demokratiska statskonferensen) och mot en ren sovjetregim, framhöll Trotskij att hela makten skulle överföras till sovjeterna. Denna viktiga skillnad vittnade om den i grunden olika syn på den ryska revolutionens utveckling, som inom kort skulle bryta ut i en av de bittraste och viktigaste interna dispyterna i bolsjevismens historia. Men inom ramen för den nuvarande diskussionen är den centrala punkten att både Kamenev och Trotskij, tillsammans med de flesta bolsjevikerna i Petrograd, såg positivt på den demokratiska statskonferensens arbete och framtidsperspektiven på en fredlig utveckling av revolutionen.

Med tanke på bolsjevikernas återhållsamhet vid denna tidpunkt, och i betraktande av att Lenin själv sedan början av september hade uppmuntrat en sådan taktik, kan man föreställa sig den chock som bolsjevikernas ledning upplevde när de den 15 september fick två brev som skrivits av Lenin mellan den 12 och 14 september, och där han fullständigt övergav de sansade ståndpunkter som uttrycktes i ”Om kompromisser”, och uppmanade bolsjevikerna att ta på sig att förbereda ett omedelbart väpnat uppror.

Det verkar ha funnits ett antal ömsesidigt främjande orsaker till denna till det yttre dramatiska svängning. Å ena sidan verkar faktorer som den yttersta vänsterns starka ställning i Finland, att man vunnit majoritetens stöd för bolsjevikernas program i Petrograd- och Moskvasovjeterna och ett antal andra regionala sovjet, de massivt utvidgade sociala omvälvningarna bland jordhungeriga bönder på landsbygden, arméns fortsatta sönderfall vid fronten och soldaternas allt ihärdigare krav på omedelbar fred, och tecken på revolutionär oro inom den tyska flottan, ha uppmuntrat Lenin att hoppas på att ett maktövertagande av bolsjevikerna skulle ha ett starkt stöd i städerna och inte längre mötas av massivt motstånd på landsbygden och vid fronten, och att skapandet av en verkligt revolutionär regering i Ryssland skulle fungera som katalysator för massuppror i andra europeiska länder. Och när Lenin började uppleva möjligheten av en snabb lösning på problemet att bilda en extrem vänsterregering så svalnade givetvis hans intresse för en ”kompromiss” med de moderata socialistpartierna. Å andra sidan, och något motsägelsefullt, verkar Lenin också ha blivit verkligt

24 A A Burisjkin var en industriägare i Moskva och Kisjkin var en kadet från Moskva. Vid denna tidpunkt deltog båda i samtal med Kerenskij om en framtida regering.

25 Pressens redogörelser för Kamenevs tal skiljer sig åt avsevärt. Se *Rabotjij put*, 17 september, s 2-3; *Izvestija*, 15 september, s 5; *Novaja zjizn*, 15 september, s 5.

26 *Izvestija*, 16 september, s 5.

oroad för att regeringen på något sätt fortfarande skulle kunna lyckas ta luften ur revolutionen genom att förhandla fram en separat fred, avträda Petrograd till tyskarna, manipulera valen till den konstituerande församlingen eller provocera fram ett oorganiserat folkligt uppror. Han verkar också ha oroat sig för att om partiet dröjde alltför länge, så skulle det börja förlora inflytande bland massorna och inte kunna förhindra att Ryssland gled ner i fullständig anarki.

Det första av Lenins två explosiva brev, som var adresserat till centralkommittén, och stadskommittéerna i Petrograd och Moskva, började: ”Sedan bolsjevikerna fått majoritet i arbetar- och soldatdeputerades sovjeterna i de båda huvudstäderna kan och *måste* de ta statsmakten i sina händer. De kan göra det, ty den aktiva majoriteten av folkets revolutionära element i de båda huvudstäderna räcker för att rycka med sig massorna, övervinna fiendens motstånd, slå honom, erövra makten och behålla den.” Den demokratiska statskonferensen, hävdade han envist, ”representerar *inte* det revolutionära folkets majoritet, utan endast *de kompromissande småborgerliga överskikten*.” Varför måste bolsjevikerna ta makten ”*just nu*”? Därför att, försäkrade Lenin, ”det förestående utlämnandet av Petrograd försämrar våra chanser hundrafalt.” Att välja det exakta ögonblicket för att inleda ett uppror skulle vara upp till lokala ledare på plats. Det den högsta bolsjevikiska ledningen omedelbart måste göra var att dra fördel av att det fanns något som var liktydigt med en partikongress närvarande i Petrograd för att slå fast uppgiften att organisera ”*ett väpnat uppror* i Petrograd och Moskva (med område), erövring av makten och störtande av regeringen.” Genom att genast ta makten i Moskva och Petrograd (det var likgiltigt vem som började), avslutade Lenin, ”så skall vi *ovillkorligen och otvivelaktigt segra*.”²⁷

I sitt andra brev, som hade titeln, ”Marxism och uppror” och enbart var adresserat till centralkommittén, hävdade Lenin att ”behandlingen av upproret som en konst” inte var blanquism, som ”de nuvarande opportunisterna” påstod, utan en grundläggande marxistisk princip. För att bli framgångsrikt, skrev han, får upproret inte lita till en sammansvärjning eller ett parti, utan till proletariatet, och det måste grunda sig på folkets revolutionära uppror. En sista förutsättning var att ett framgångsrikt uppror måste tajmas att äga rum när de avancerade ledens aktivitet var som högst, medan å andra sidan fiendens led vacklade som allra mest. Lenin hävdade att en vägran att behandla upproret som en konst när dessa förutsättningar väl fanns för handen, var ”ett förräderi mot marxismen och ett förräderi mot revolutionen.” Lenin fortsatte med att förklara varför ett omedelbart uppror stod ”på dagordningen”. Han ställde den existerande situationen mot de förhållanden som rådde i juli, och konstaterade att bolsjevikerna vid den tidpunkten fortfarande inte hade stöd från proletariatet. Som ett resultat av förföljelserna mot bolsjevikerna och Korniloverfarenheterna hade partiet nu majoritet i sovjeterna både i Moskva och Petrograd. I juli hade det inte funnits något revolutionärt uppsving på landsbygden, men efter Kornilovs revolt hade det skett ett sådant uppsving. Och slutligen hade det tidigare inte funnits någon större vacklan bland bolsjevikernas fiender, medan det nu fanns en betydande grad av vacklan. ”Politiskt hade vi inte kunnat behålla makten den 3 och 4 juli, ty före Kornilovrevolten kunde armén och landsorten ha gått mot Petrograd och skulle också ha gjort det. Nu är bilden en helt annan. ... Alla objektiva förutsättningar för ett framgångsrikt uppror föreligger.”

Mot slutet av ”Marxism och uppror” krävde Lenin att centralkommittén svetsade samman den

²⁷ Lenin, *Bolsjevikerna måste ta makten*, på marxistarkiv.se.

bolsjevikiska gruppen vid den demokratiska statskonferensen – ”utan att frukta för att lämna de vacklande kvar i de vacklandes skara”. Den skulle författa en kort deklARATION (”Ju kortare och skarpare deklARATIONEN blir, desto bättre.”) ”i vilken vi på det skarpaste betonar, att långa tal och ’tal’ överhuvudtaget är olämpliga, att omedelbar handling är nödvändig för att rädda revolutionen, att det är absolut nödvändigt att helt bryta med bourgeoisin och att hela den nuvarande regeringen måste avsättas, ... och att all makt genast måste övergå till *den revolutionära demokratin med den revolutionära proletariatet i spetsen*.” Och när bolsjevikerna hade ”läst upp denna deklARATION och uppmanat till att *fatta beslut* och inte prata, att *handla* och inte skriva resolutioner, måste vi *skicka ut* hela vår grupp *till fabriker och kaserner*”. Och på samma gång skulle bolsjevikerna, som behandlar upproret på ett marxistiskt sätt, som en konst, utan att förlora ett ögonblick ”organisera en stab för upprorstrupperna, fördela styrkorna, placera pålitliga regementen på de viktigaste punkterna, omringa Alexandrateatern, besätta Peter-Paulfästningen [och] häkta generalstaben”. De skulle ”mobilisera de väpnade arbetarna, kalla dem till den sista förbittrade striden; vi måste besätta telegraf- och telefonnätet, placera vår upprorsstab vid den centrala telefonstationen och sätta alla fabriker, alla regementen, alla punkter där väpnad kamp pågår osv. i telefonförbindelse med den.”²⁸

Det är inte överraskande att den första reaktionen bland bolsjevikledarna i Petrograd på dessa meddelanden starkt påminde om den reaktion som tidigare hade mött Lenins ”Brev från fjärran”. ”Alla blev bestörta”, skulle Bucharin erinra sig några år senare.²⁹ Centralkommitténs medlemmar skyndade sig från Alexandrinskijteatern till sitt eget högkvarter och höll på kvällen den 15 september ett hemligt krismöte för att diskutera breven. Närvarande var inte bara de medlemmar i centralkommittén som i normala fall var i Petrograd och hade ansvar för partiets dagliga ledning (det vill säga Bubnov, Dzerzjinskij, Joffe, Miljutin, Sverdlov, Sokolnikov, Stalin och Uritskij) utan också Kamenev, Kollontaj och Trotskij (det var Trotskij:s andra centralkommittémöte sedan han hade släppts ur fängelset), Moskva-bolsjevikerna Bucharin, Lomov, Nogin och Rykov, och Stepan Shaumijan, representant i centralkommittén för bolsjevikernas organisation i Kaukasus. Kopior av Lenins brev hade distribuerats till de flesta av de närvarande innan överläggningarna.³⁰ De publicerade protokollen från den följande diskussionen är ytterst fragmentariska.³¹ Kommittén kom överens om att det var tillrådligt att planera ett möte inom kort som speciellt skulle vara ägnat åt taktiska frågor. Ett förslag från Stalin att Lenins brev skulle spridas avvisades, trots det faktum att det första brevet uttryckligen riktade sig både till stadskommittéerna i Petrograd och Moskva, och till centralkommittén. Tvärtom verkar de flesta närvarande synbarligen framförallt intresserade av att förstöra dem i tysthet. Senare hävdade Bucharin att centralkommittén övervägde att bränna breven, och faktiskt enhälligt kom överens om att göra det.³² Enligt det officiella protokollet röstade kommittén för att bara bevara en kopia av varje brev och vidta åtgärder för att förhindra en rörelse på gatorna.

Senare pekade Lomov på en av centralkommitténs övergripande bekymmer vid denna tidpunkt: ”Vi var oroliga för vad som skulle hända om breven nådde arbetarna i Petrograd ... och Petersburg- och Moskvakommittéerna, eftersom det omedelbart skulle ha lett till enorm missämja i våra led. ... Vi

28 Lenin, *Marxism och uppror*, på marxistarkiv.se.

29 N I Bucharin, ”Iz retji tov. Bucharina na vetjere vospominanija v 1921 g.”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1922, nr 10, s 319.

30 E D Stasova, ”Pismo Lenina v TsK partij”, i *Vospominanija o V I Lenine*, 5 band, Moskva 1969, band 2, s 454.

31 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 55.

32 Bucharin, ”Iz retji tov. Bucharina na vetjere vospominanija v 1921 g.”, s 319.

var rädda för att om Lenins ord nådde arbetarna skulle många betvivla det riktiga i den ståndpunkt som hela centralkommittén hade antagit.³³ Som en ytterligare säkerhetsåtgärd avslutade centralkommittén sin diskussion den 15 september med att ge de medlemmar som var utsedda att arbeta med militärorganisationen och Petersburgkommittén (Sverdlov respektive Bubnov) ansvar för att säkerställa att det inte gjordes några upprop i linje med vad Lenin krävde i baracker och fabriker.

Tillsvidare viftades alltså Lenins appeller om att störta den provisoriska regeringen bryskt åt sidan. Praktiskt taget den enda förändringen i bolsjevikernas offentliga agerande på den demokratiska statskonferensen efter att de hade fått Lenins meddelanden var att bland annat Trotskij började tona ner möjligheten för konferensen att bilda en regering som det första steget mot att överföra makten till sovjeterna. Istället yrkade han nu kategoriskt på att den politiska makten skulle överföras direkt till sovjeterna. Denna hårfina men viktiga svängning återspeglades vid ett möte för konferensdelegater från arbetar- och soldatsovjeterna den 18 september. Där hamnade Trotskij i en hetsig debatt med Martov, som talade för att konferensen skulle bilda en bred socialistisk regering som skulle innehålla representanter för alla de större grupper som hade bjudits in till den demokratiska statskonferensen. Trotskij gick mot Martov, och hävdade att den demokratiska statskonferensens sammansättning var sådan att det vore en förhastad åtgärd att ge den fullständig regeringsmakt. Istället var det helt nödvändigt att överföra makten till sovjeterna, som helt och fullt hade visat att de var en mäktig, konstruktiv politisk kraft.³⁴

Bolsjevikernas försök att övertala konferensdelegaterna att bryta med borgarklassen och ta de första stegen mot att skapa en revolutionär regering upphörde inte. Partiets formella uttalande i regeringsfrågan, den plattform som hade godkänts av centralkommittén den 13 september, och som vi har sett delvis förmodades efter Lenins ”Om kompromisser”, lästes formellt upp vid en av konferensens sessioner den 18 september. Som svar på bolsjevikiska appeller iscensatte 150 delegater från Petrograds fabriker och militärenheter en demonstration utanför Alexandrinskijteatern till stöd för bildande av en rent socialistisk regering. Istället för att lämna konferensen och gå ut till massorna med en uppmaning till uppror, som Lenin förordade, mobiliserade således partiet arbetare och soldater för att pressa den demokratiska statskonferensen att driva en radikalare linje.³⁵

För Lenin var föredragningen av bolsjevikernas plattform inför den demokratiska statskonferensen ett omissskänligt tecken på partiledningens avvisande av de antaganden som fanns i hans brev från mitten av september. Utan tvivel blev Lenin ännu mer upprörd när han läste *Rabotjij put* från den 16 september, som publicerade hans tidigare artikel ”Den ryska revolutionen och inbördeskriget”, med författaren namngiven. Centralkommittén hade inte bara vidtagit åtgärder för att försäkra sig om att partiet i stort inte skulle påverkas av hans appeller om ett omedelbart uppror, utan spred också hans mer återhållsamma uppfattningar från föregående vecka, och gav oundvikligen intrycket att de utgjorde hans tänkande för stunden.

Då bestämde sig Lenin för att omedelbart återvända till Petrograd, trots det faktum att centralkommittén uttryckligen hade förbjudit honom att göra det, till synes av oro för hans säkerhet. Den 17

33 G Lomov, ”V dni buri i natiska”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1927, nr 10, s 166.

34 *Novaja zjizn*, 19 september, s 5.

35 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 208-209.

september eller strax därefter reste Lenin, utan centralkommitténs godkännande,³⁶ från Helsingfors till Viborg, mindre än 13 mil från huvudstaden, och underrättade Krupskaja och Sverdlov, men inte centralkommittén, om sin fasta föresats att återvända till Petrograd.³⁷

På den demokratiska statskonferensen hade delegaterna under tiden tillbringat större delen av fyra dagar (14-18 september) i gruppmöten, partisamlingar och officiella möten och gått igenom alla frågor rörande den framtida regeringens karaktär. En formell omröstning om denna tvistefråga hölls den 19 september, och visade sig bli ett fullständigt fiasko för alla inblandade. Enligt de procedurer som utarbetats i förhand av konferenspresidiet, skulle delegaterna först uppge sin principiella åsikt om en koalition. Därefter ombads de rösta om två ändringsförslag: (1) att de delar av kadetpartiet och andra grupper som hade varit inblandade i Kornilovaffären skulle uteslutas från deltagande i koalitionen, och (2) att hela kadetpartiet skulle uteslutas. Till sist skulle delegaterna rösta om hela den ändrade resolutionen.

Vid en första omröstning med namnupprop antogs principen om koalition med borgarklassen med 766 röster för, 688 mot och 38 nedlagda. Denna omröstning bekräftade bolsjevikernas farhågor angående konferensens sammansättning. Arbetar- och soldatsovjeternas representanter hade med överväldigande majoritet röstat mot en koalition, men de besegrades av stora majoriteter i det större antalet deputerade från bondesovjeter, militärkommittéer, zemstvoer och kooperativ, som var för en koalition.³⁸ Därefter röstade konferensen om de två ändringsförslagen. Trotskij talade å bolsjevikernas vägnar för båda ändringsförslagen, vilket Martov också gjorde för mensjevik-internationalisterna och Boris Kamkov för vänstersocialistrevolutionärerna. Till förtret för många, om än inte alla, av de som hade röstat för koalition i princip gick båda ändringsförslagen igenom. Den på detta sätt ändrade resolutionen – det vill säga att principiellt vara för en koalition men att kadetpartiet och andra grupper som hade stött Kornilov skulle uteslutas – tillfredsställde nästan ingen. Bolsjevikerna gick naturligtvis mot resolutionen. Till dem anslöt sig ett stort antal koalitionsanhängare som helt enkelt inte kunde tänka sig att det gick att bilda en livskraftig koalitionsregering *utan* kadeterna. Bara 183 delegater röstade för den förändrade resolutionen, med 813 mot och 80 nedlagda.³⁹

Således hade fyra dagars ytterst intensiva diskussioner och debatt fullständigt avslöjat den grundläggande meningsmotsättningen bland de ”demokratiska grupperna”, men absolut inte löst någonting rörande den framtida regeringens sammansättning. Socialisternas förhållande till regeringen var om något ännu mer förvirrat än före den motsägelsefulla omröstningen den 19 september. Att en sådan situation inte kunde fortsätta stod helt klar för den demokratiska statskonferensens presidium. Innan mötet den 19 september ajournerades beslutade konferensdelegaterna, på presidiets begäran, att inte skingras innan de på något sätt hade kommit överens om ömsesidigt godtagbara förhållanden för hur en ny regering skulle bildas, fungera och med vilket program.

Påföljande dag planerade presidiet formella diskussioner vars mål var att bryta det rådande

36 A Sjtoman, ”Lenine nakanune oktjabrija”, i *O Lenine*, 4 band, Moskva och Leningrad 1952, band 1, s 116.

37 N Krupskaja, ”Lenin v 1917 godu”, i *O Vladimire Iljitje Lenine: Vospominanija 1900-1922*, Moskva 1963, s 208; K T Sverdlova, *Jakov Michailovitj Sverdlov*, Moskva 1960, s 283.

38 *Izvestija*, 20 september, s 6; *Soldat*, 20 september, s 3.

39 *Izvestija*, 20 september, s 7.

dödläget. De som deltog vid detta möte var presidiets medlemmar och representanter från de olika partier och grupper som deltog på den demokratiska statskonferensen. Deras bittra diskussioner om regeringsfrågan varade från morgonen till tidig kväll. Tsereteli pekade på den djupa spricka som föregående dag hade uppstått inom demokratin gällande frågan om en koalition, och hävdade att demokratin ensam inte kunde organisera en livskraftig regering. Han fick stöd från Gots och Avksentjev, som återigen betonade vikten av att bibehålla någon sorts politisk allians med borgarklassen. Kamenev var bolsjevikernas främsta talesman vid detta möte. Han påstod utan att övertyga att man föregående dag bestämt hade avvisat bildandet av en koalitionsregering, och drev på för att bilda en ”enhetligt demokratisk ministär”. För att lugna de moderatas farhågor om vad bolsjevikernas inställning skulle kunna vara till en sådan regering, tillade han kategoriskt: ”Vi kommer inte att störta en sådan regering. Vi kommer att stöda den i så måtto som den driver en demokratisk politik och leder landet till den konstituerande församlingen.” Efter att delegaterna hade talat sig hessa genomfördes en formell omröstning om koalitionsfrågan: 50 delegater röstade för, 60 var mot.

Med tanke på den fortsatta, nästan jämna, splittringen föreslog Tsereteli en något annorlunda taktik. Han föreslog att man skulle försöka komma överens om det politiska program som den framtida regeringen skulle driva, och låta ministärens exakta natur beslutas av ett permanent representativt organ som skulle väljas av konferensen, och inför vilket regeringen skulle vara ansvarigt tills den konstituerande församlingen samlades. Denna linje antogs så småningom. Vad gällde det program som den nye regeringen skulle föra uttryckte de flesta delegaterna stöd till sovjetens ”14 augusti-program”.⁴⁰ Bara bolsjevikerna uttryckte motstånd. Men bolsjevikerna anslöt sig till resten av deltagarna vid detta möte och stödde skapandet av ett permanent representativt organ.⁴¹

Kamenev hoppades att denna nya institution skulle vara ”homogen”, att en avsevärd del av dess medlemmar skulle komma från arbetar- och soldatsovjetera, och att den därmed skulle vara mindre motvillig att bryta med borgarklassen än den demokratiska statskonferensen. Men det blev nästan omedelbart uppenbart att alla sådana förhoppningar var ogrundade. Återigen endast med bolsjevikerna som motståndare kom deltagarna vid detta möte överens om att det nya permanenta organet (inledningsvis döptes det till ”Demokratiska rådet” men det kallades oftast för ”förparlamentet”) skulle omfatta både representanter för grupper vid konferensen och besuttna personer. Det stod i direkt motsättning till föregående dags röstning. Vid mötet den 19 september hade delegaterna börjat med att godkänna en koalition i princip och sedan undanröjt alla praktiska möjligheter att verkligen bilda en koalitionsregering genom att avvisa kadeternas deltagande. Sedan avvisade ett tillfälligt möte den 20 september först en koalition, och antog sedan en resolution som indirekt åter gav möjlighet till politiskt samarbete med företrädare för borgarklassen, utan att utesluta kadeterna.⁴²

Förespråkarna för en koalition var snabba att ta denna chans. Vid ett konferensmöte senare samma kväll, den 20 september, lade Tsereteli fram en resolution (som senare antogs) som lade ansvaret för att slutgiltigt avgöra regeringsfrågan på förparlamentet. Bland annat sa denna resolution att den framtida regeringen skulle arbeta för att genomföra 14 augusti-programmet, att den skulle driva en

40 Det vill säga den plattform som knöt samman reformer och en stark regering och utarbetades av de allryska exekutivkommittéerna och lades fram inför statskonferensen i Moskva den 14 augusti. Se ovan, s 116.

41 *Izvestija*, 21 september, s 2.

42 *Delo naroda*, 21 september, s 2; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 4, s 245-246.

energisk utrikespolitik med målet att sluta en allmän fred, och att den skulle vara ansvarig inför ett permanent representativt organ som i väntan på sammankallandet av den konstituerande församlingen skulle återspegla den folkliga viljan. Resolutionen angav att detta representativa organ, förparlamentet, skulle bestå av delegater från den demokratiska statskonferensen. Resolutionen innehöll inget speciellt om borgarklassens deltagande vare sig i förparlamentet eller den framtida regeringen. Men underförstått stödde den möjligheten av en ny koalition med det vaga uttalandet att om borgerliga element skulle tas med i regeringen, så skulle det permanenta representativa organet utvidgas genom att inkludera borgerliga grupper. Resolutionen angav att man under dessa omständigheter skulle bibehålla de demokratiska elementens dominans. Slutligen sa resolutionen att fem konferensdelegater (denna siffra fördubblades senare) skulle inleda förhandlingar i syfte att underlätta bildandet av en regering i linje med dessa föreskrifter. Dessa delegater skulle rapportera resultatet av sitt arbete till det Demokratiska rådet, och arbetet skulle underkastas rådets godkännande.⁴³ Således slutade den sedan länge efterlängttade demokratiska statskonferensen med något som innebar en undanflykt: några få ännu okända representanter skulle vara ansvariga för att på något sätt tänka ut en godtagbar lösning på regeringskrisen som mer än tusen delegater till konferensen från hela Ryssland inte hade lyckats lösa.

Delvis på grund av att motståndare till ett fortsatt samarbete med borgarklassen inte skulle delta i de formella diskussionerna med Kerenskij, dominerades konferensens förhandlingsgrupp oundvikligen av framträdande förespråkare för en koalitionspolitik från sovjeten – folk som Tsereteli, Avksentjev, Gots och Tjcheidze – tillsammans med företrädare för kooperativ och zemstvoggrupper som såg deltagande av inflytelserika delar från borgarklassen i regeringen som helt avgörande för Rysslands överlevnad. Denna delegation höll den 22-24 september bittra förhandlingsmöten med Kerenskij, andra regeringsministrar, företrädare för kadeternas centralkommitté och affärs- och industriägare från Petrograd och Moskva. Som väntat var borgarklassens talesmän ovilliga att acceptera sovjeternas program från den 14 augusti som grundval för regeringens politik. Även om de inte var helt mot tanken på ett förparlamentet, så vidhöll de envist att bara den provisoriska regeringen hade juridisk makt att bilda ett sådant organ, och hursomhelst kunde under inga omständigheter en ny regering vara ansvarig inför förparlamentet – med andra ord skulle den sistnämnda bara vara ett rådgivande organ. Samtidigt var Kerenskij helt obeveklig om behovet att bilda en ny koalitionsregering.

Av praktiska skäl ställdes alltså medlemmarna i delegationen från den demokratiska statskonferensen inför valet att backa på de mer kontroversiella programpunkterna i 14 augusti-programmet och underförstått medge regeringens företräde framför och oberoende från förparlamentet, eller bryta med Kerenskij och ge upp framtidsutsikten att få med företrädare för borgarklassen i regeringen. Förutsägbart nog valde de det första alternativet. I viss mening var den taktik som Tseretelis delegation drev under de komplicerade förhandlingarna den 22-24 september motsatsen till den som Tsereteli använde under den demokratiska statskonferensen. På konferensen hade Tsereteli lyckats få till en överenskommelse som tillät möjligheten av en koalition genom att lägga frågan om regeringens exakta sammansättning åt sidan och koncentrera sig på det program som regeringen skulle genomföra oavsett hur den var sammansatt. Inför det hårda motståndet mot både 14 augusti-

43 *Izvestija*, 21 september, s 2-4.

programmet som grundval och regeringens ansvarighet inför förparlamentet, tvingades Tsereteli nu tona ner dessa överväganden och istället understryka den avgörande betydelsen av en allians mellan demokratin och borgarklassen som den enda grunden för att kunna lösa Rysslands elände.

Under den sista fasen av förhandlingarna den 22-24 september reviderades och mjukades 14 augusti-programmet upp för att göra det tilltalande för kadeterna. Nu kom man överens om att regeringen snabbt skulle förbereda och utfärda ett påbud som formellt bildade ett förparlamentet, och att denna institution, nu omdöpt till Republikens råd men fortfarande oftast kallad förparlamentet, skulle bestå av de 367 delegater som redan hade valts från den demokratiska statskonferensen plus 150 representanter för de besuttna klasserna. Det var också underförstått att det juridiskt bara skulle vara ett rent rådgivande organ, och allra viktigast att det inte skulle ha någon formell domsrätt över regeringen.⁴⁴

Sent på kvällen den 23 september möttes förparlamentet, som det ursprungligen hade bildats i slutet av den demokratiska statskonferensen, och avvisade utan vidare en bolsjevikisk deklARATION som presenterades av Trotskij, och som förkastade Tseretelidelegationens förhandlingar som ett förräderi mot massornas vilja och krävde att det skulle bildas en ”verkligt revolutionär regering”. Istället antog förparlamentet med snäv marginal en resolution som hade lagts fram av Dan och som stödde den nya uppgörelsen. Efter att ha gjort det ajournerade delegaternas mötet för att invänta att den provisoriska regeringen formellt återupprättade en utvidgad församling. Det var nu fritt fram för Kerenskij att formellt utse en ny koalitionsregering, vilket han gjorde den 25 september. Den nya ministären innefattade kadeterna Alexander Konovalov, Kisjkin, Sergej Smirnov och Anton Karasjev. Även om tekniskt en majoritet av ministrarna var socialister, så befann sig det viktiga utrikesministeriet i händerna på Teresjtjenko, Konovalov utnämndes till ställföreträdande premiärminister och Kerenskij blev kvar som regeringschef och överbefälhavare över armén.⁴⁵

Den 21 september, dagen efter att den demokratiska statskonferensen hade antagit Tseretelis resolution som godkände diskussioner med Kerenskij om att bilda en ny regering (men innan resultatet av dessa förhandlingar var kända) möttes bolsjevikernas centralkommitté för att diskutera partiets omedelbara politiska linje. Det mest slående med detta möte var att det inte ens nu, inför den demokratiska statskonferensens underlåtenhet att bryta med koalitionspolitiken, tog Lenins rekommendation att kalla ut massorna i städerna till strid under något som helst övervägande.⁴⁶ Förvisso var detta troligen delvis beroende på inflytandet från högerbolsjeviker som Kamenev, Rykov och Nogin. Men faktum kvarstår att även partifunktionärer som helt och fullt delade Lenins grundläggande antaganden om behovet och möjligheten av en snar socialistisk revolution i Ryssland var skeptiska till att med framgång mobilisera massorna bakom det ”omedelbara bajonettangrepp” som Lenin tänkte sig. Delvis tack vare sitt ständiga samarbete med arbetare och soldater gjorde ledare som Trotskij, Bubnov, Sokolnikov och Sverdlov en vad det verkar realistisk bedömning av partiets begränsade inflytande och auktoritet bland massorna, och de sistnämndas hängivenhet till sovje-

44 *Delo naroda*, 24 september, s 2; och 26 september, s 2; *Retj*, 23 september, s 3-4 och 24 september, s 3-4; *Izvestija*, 24 september, s 2.

45 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 68; Vladimirova, *Chronika sobytij*, band 5, s 263-264, 275.

46 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 65. I ett tal 1920 förkunnade Stalin att Lenin efter oktoberrevolutionen medgav att partiets ledning i Petrograd hade haft rätt när den avvisade hans taktik vid den tidpunkten. Se Leo Trotskij, *Stalins förfalskarskola*, på marxistarkiv.se, s 113-114.

terna som rättmätiga demokratiska organ där alla verkligt revolutionära grupper skulle arbeta tillsammans för att fullborda revolutionen. Som ett resultat av erfarenheterna med Kornilov var de mycket mindre bekymrade än Lenin om Kerenskij's förmåga att skada vänstern. Följaktligen började de nu knyta maktövertagandet och skapandet av en ny regering till att inom en nära framtid sammankalla en nationell sovjetkongress – för att dra fördel av sovjeternas legitimitet i massornas ögon.

Det bör tilläggas att även högerbolsjevikerna efter den demokratiska statskonferensen stödde ett snabbt sammankallande av en sovjetkongress, och gav en läpparnas bekännelse till parollen ”All makt åt sovjeterna”. Den grundläggande skillnaden mellan ”leninister i själen”, som Trotskij, och högerbolsjevikerna som Kamenev, var att medan de förstnämnda menade att sovjetkongressen skulle överföra makten till en extrem vänsterregering som utlovade omedelbar fred och ett radikalt program för inrikespolitiska förändringar, så såg de sistnämnda sovjetkongressen som ett medel för att bygga en bredare, starkare allians av ”demokratiska grupper”, som i bästa fall skulle kunna bilda en tillfällig helt socialistisk koalitionsregering i väntan på sammankallandet av den konstituerande församlingen.

Den centrala fråga som splittrade partiledningen i Petrograd när den demokratiska statskonferensen närmade sig sitt slut var alltså inte att omedelbart organisera ett folkligt uppror, som alla bland de högre bolsjevikerna som kände till Lenins rekommendationer verkar ha avvisat kategoriskt, eller att omedelbart sammankalla en sovjetkongress, som alla accepterade. Istället var det om man skulle iscensätta ett formellt uttåg från den demokratiska statskonferensen och huruvida man skulle delta i förparlamentet, den förstnämnda under sina sista timmar och den sistnämnda på väg att bildas och planerad att öppna den 23 september. För Kamenevs fraktion var det av avgörande vikt att utnyttja slutet på den demokratiska statskonferensen och förparlamentets överläggningar för att misskreditera koalitionspolitiken och bevara allianserna med vacklande element bland mensjevikerna och SR-arna, för att under den kommande sovjetkongressen kunna svetsa samman starkast möjliga socialistiska block. För partiledare med Trotskij's övertygelse utgjorde samtidigt ett demonstrativt uttåg från den demokratiska statskonferensen och en bojkott av förparlamentet en nödvändig inledning för att utnyttja sovjetkongressen för att definitivt bryta med de försonliga grupperna, överföra makten till sovjeterna och på nytt slå in på en revolutionär väg tillsammans med alla de verkligt revolutionära grupper som höll med om det.

På sitt morgonmöte den 21 september antog bolsjevikernas centralkommitté något av en kompromiss i frågan om den demokratiska statskonferensen: de beslutade att inte dra sig ur konferensen formellt utan istället uttrycka en protest mot koalitionsanhängarnas handlingar genom att dra tillbaka de bolsjevikiska medlemmarna i konferenspresidiet. Sedan röstade centralkommittén med nio röster mot åtta för att inte delta i förparlamentet. På grund av den nästan helt jämna uppdelningen i denna fråga, kom man överens om att det slutgiltiga beslutet om en bojkott av förparlamentet skulle tas av ett gemensamt möte mellan centralkommittén och den bolsjevikiska delegationen till den demokratiska konferensen, som skulle hållas så fort delegaterna kunde samlas.

Denna församling var till sin storlek ungefär lika stor som en partikongress och sammanträdde senare samma dag. Trotskij talade för de som var för en bojkott och Rykov för de som var mot. Bland annat Stalin tog parti för Trotskij. Kamenev, Nogin och Rjazanov stödde Rykov. Senare

erinrade sig Trotskij att den efterföljande debatten var lång och extremt hetsig. När man kom till omröstning upphävdes centralkommitténs tidigare beslut – ett svårt bakslag för vänstern. De församlade partirepresentanterna från hela Ryssland röstade med 75 mot 50 för att delta i förparlamentet. Beslutet bekräftades omedelbart av centralkommittén.⁴⁷

Två dagar senare, den 23 september, höll den centrala exekutivkommittén, efter påstötningar från bolsjevikerna, ett möte med provinssovjeternas delegater till den demokratiska statskonferensen, och de enades om att sammankalla en nationell sovjetkongress i Petrograd den 20 oktober. När sovjetkongressen nu var tidsbestämd antog bolsjevikerna ett viktigt politiskt uttalande som slog fast förhållandet mellan partiets aktiviteter i förparlamentet och den kampanj som var på gång för att överföra makten till sovjeterna vid den kommande kongressen. Enligt detta uttalande, som antogs vid ett gemensamt möte mellan centralkommittén, representanter från Petersburgkommittén och bolsjevikernas just bildade delegation till förparlamentet, var partiets främsta uppgift i det rådande läget att mobilisera de breda massorna till stöd för ett överförande av makten till sovjeterna och stärka och utvidga sovjeternas politiska makt så långt att de kunde mäta sig med regeringens makt. I samband med detta skulle partimedlemmarna koncentrera sig på att stärka banden mellan de lokala sovjeterna, stärka kontakterna med andra revolutionära arbetar-, soldat- och bondeorgan, ordna med omval av nationella och lokala verkställande organ som fortfarande kontrollerades av de moderata, hålla regionala sovjetkongresser och givetvis säkerställa att den allryska sovjetkongressen verkligen blev av. Aktiviteten i förparlamentet, betonade uttalandet, skulle vara strikt underordnat de behov som denna masskamp hade.⁴⁸

Samtidigt återspeglade utvecklingen i Petrogradsovjeten hur mycket bildandet av den tredje koalitionsregeringen och de allt sämre ekonomiska förhållandena arbetade till yttersta vänsterns fördel. Den 25 september tog det nya bolsjevikdominerade presidiet officiellt plats. Till vrål av bifall tog Trotskij återigen över ordförandeskapet för Petrogradsovjeten, en post som han hade haft 1905 när han för första gången utmärkte sig som en kraftfull revolutionär talare. När Trotskij accepterade posten som ordförande tog han upp dessa tidigare dagar, och påminde om att då

upplevde Petrogradsovjeten ett ögonblick av kris som slutade i nederlag. Nu känner vi oss avsevärt starkare. Ändå vittnar listan av nya ministrar som publicerades i kvällstidningarna ... om det faktum att revolutionen har nått [ännu] en kritisk punkt. Vi är säkra på att det nya presidietts arbete kommer att följas av en ny uppgång i revolutionens utveckling. Vi tillhör olika partier och har vårt eget arbete att genomföra, men när vi leder Petrogradsovjetens arbete kommer vi att respektera alla fraktionernas individuella rättigheter och fullständiga frihet: presidietts arm kommer aldrig att användas för att tysta en minoritet.⁴⁹

Inte långt efter Trotskijs löfte att leda Petrogradsovjetens arbete i demokratisk anda, lade bolsjevikerna fram en resolution (som hade skrivits av Trotskij) till de deputerade, som uttryckte Petrogradarbetarnas och -soldaternas ovilja att stöda den nya koalitionen. Resolutionen antogs genast med överväldigande majoritet och uttryckte en förvissning att hela den revolutionära demokratin skulle hälsa bildandet av den nya regeringen med kravet ”Avgå!” Med stöd från denna

47 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 65, 261-262; Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 1, s 301-302, 359, 441-442; Komissarenko, ”Dejatelnost partij bolsjevikov”, s 332-333.

48 *Rabotij put*, 29 september, s 3; *Revoljutsionnoje dvizjenije v Rossij v sentjabre: Obsjtjenatsionalniji krizis*, s 74-75.

49 *Izvestija*, 26 september, s 5; *Rabotij put*, 27 september, s 3.

enhålliga, genuint demokratiska röst, skulle den allryska sovjetkongressen ersätta koalitionen med en verkligt revolutionär regering.⁵⁰

Denna grundläggande inriktning att bilda en ny regering vid sovjetkongressen skulle forma bolsjevikernas aktiviteter under hela senare delen av september. Det var till exempel den linje som *Rabotijij put* följde under denna period. Med början den 27 september hade varenda nummer en rubrik högst upp på sidan som löd ”Förbered för sovjetkongressen den 20 oktober! Sammankalla omedelbart regionala kongresser!” Zinovjev uttryckte detta synsätt i en ledare på första sidan den 26 september, som fördömde den nyligen tillkännagivna koalitionsregeringen – det så kallade septemberblocket: ”Enligt vår åsikt utgörs den suveräna makten över Ryssland av den sovjetkongress som inleds den 20 oktober. När kongressen samlas, om den alls kommer att kunna mötas, kommer den nya koalitionen att ha misslyckats och de vacklande elementen kommer till sist att ansluta sig till vår paroll ’All makt åt sovjeterna’. Varje dag kommer vi att se hur våra styrkor växer, septemberblockets varje åtgärd kommer att visa hur giltig vår ståndpunkt är.”⁵¹

Partiets nya taktiska linje återspeglades på ett snyggt sätt i en appell till arbetare och soldater som publicerades i *Rabotijij put* den 30 september (den hade uppenbarligen skrivits av Zinovjev och formellt diskuterats och godkänts av hela centralkommittén). Med rubriken ”Innan sovjetkongressen” varnade denna appell för att kontrarevolutionen skulle kunna göra allt för att hindra denna landsomfattande sovjetkongress och den konstituerande församlingen från att samlas. Under dessa omständigheter måste arbetarna och soldaterna vara vaksamma, och samtidigt göra allt för att se till att välja kongressdelegater som var mot en koalition:

Var på er vakt, kamrater! Lita inte på någon annan än er själva. Slösa inte bort ens en timme, börja förbereda sovjetkongressen. Sammankalla regionala kongresser. Se till att skicka motståndare till en koalition till kongressen. ... Bli inte indragna i några enskilda aktioner! Låt oss koncentrera all vår energi på förberedelserna inför sovjetkongressen. Bara den kommer att garantera att den konstituerande församlingen kommer att sammankallas och genomföra sitt revolutionära arbete. ...

RSDAP:s centralkommitté⁵²

50 *Ibid*; även Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 1, s 317-318.

51 *Rabotijij put*, 26 september, s 1-2.

52 *Rabotijij put*, 30 september, s 1. Den 23 september stärktes högerbolsjevikerna i centralkommittén genom tillägget av Zinovjev, som blev en regelbunden deltagare vid centralkommitténs möten. På grund av sjukdom deltog inte Trotskij, partivänsterns främste talesman, i centralkommitténs eller Petrogradsovjetens möten under nästan en vecka med början den 28 september. *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 67-75; Reiman, *Russkoja revoljutsija*, band 2, s 287.

Kapitel 11 Lenins fälttåg för ett uppror

Att döma av överläggningarna i Petrogradsovjeten och hur det lät i de politiska resolutioner som publicerades i vänsterpressen i slutet av september, gav arbetarna och soldaterna i Petrograd ett entusiastiskt gensvar på tanken på en snar sovjetkongress för att bilda en revolutionär regering. Samma sak går inte att säga om Lenin, som var övertygad om att partiledningen i Petrograd höll på att missa ett gyllene tillfälle att med lätthet störta den provisoriska regeringen. Först från Viborg och senare från Margarita Fofanovas lägenhet (i nordligaste delen av Viborgdistriktet, alldeles intill järnvägen från Finland)¹ där han bodde i hemlighet, levererade han en rad svidande tillrättavisningar till sina anhängare i huvudstaden. Till dessa knöts det alltmer envisa krav på att den provisoriska regeringen utan dröjsmål skulle störtas.

Det första av dessa verbala angrepp tog formen av en artikel som var ämnad att publiceras i *Rabotjij put*, med titeln ”Bedrägeriets hjältar och bolsjevikernas misstag”. Den började med ett skarpt fördömande av den demokratiska statskonferensen, majoritetssocialisterna och Kerenskij, och slutade med en genomgripande kritik av bolsjevikerna själva. Lenin skrev:

Bolsjevikerna skulle ha lämnat [den demokratiska statskonferensen]. 99% av bolsjevikdelegationen skulle ha gått ut till fabrikena och kasernerna. ... Det visade sig att bolsjevikerna hade en felaktig inställning till parlamentarismen under en revolutionär (och inte konstitutionell) kris och en felaktig inställning till socialistrevolutionärerna och mensjevikerna. ... Kamrat Zinovjev gjorde misstaget att skriva, minst sagt, tvetydigt om Kommunen, så att det verkade som om Kommunen, även om den skulle segra i Petrograd, skulle kunna besegras *som i Frankrike 1871*.² Det är helt fel. Om Kommunen skulle segra i Petrograd *skulle den segra* i hela Ryssland. ... Det var [också] ett misstag från hans sida att skriva att bolsjevikerna gjorde rätt i att föreslå proportionell representation i Petrogradsovjetens presidium. ... [Och] kamrat Kamenev hade fel när han gav det första talet i konferensen en rent ”konstitutionell” anda genom att ställa den dumma frågan om förtroende eller ej för regeringen.³

”Bedrägeriets hjältar och bolsjevikernas misstag” skrevs när den demokratiska statskonferensen var på väg att sluta, och publicerades den 24 september i *Rabotjij put* under titeln ”Bedrägeriets hjältar” och med all direkt kritik av bolsjevikerna bortredigerad.

Mellan den 22 och 24 september arbetade Lenin på en annan tidningsartikel, ”Ur en publicists

1 Bland historiker och levnadstecknare i Sovjetunionen finns ingen enighet om exakt datum för Lenins återkomst till Petrograd från Viborg. Även om det officiellt accepterade datumet är den 7 oktober, så anger en del författare att Lenin återvände till den ryska huvudstaden den 20 oktober. Andra hävdar att det var betydligt tidigare – enligt vissa den 22 september, enligt andra den 29 september. Förvirringen om rätt datum beror på den vilseledande information och det hemlighetsmakeri som givetvis omgav Lenins rörelser under hösten 1917, det omfattande mixtrande med historiska källor som ägde rum på Stalins tid och nutida politiska och ideologiska behov.

Den bortgångne P N Michrin hävdade att Lenin återvände till Petrograd på en fredag i slutet av september, mest troligt den 29 september. Hans stöd för detta datum grundar sig på en noggrann analys av Krupskajas, Margarita Fofanovas (i vars lägenhet Lenin bodde efter sin återkomst) och Alexander Sjotmans och Eino Rakhias memoarer (de två sistnämnda stod i nära kontakt med Lenin under dessa dagar), Jelena Stasovas personliga vittnesmål (hon var centralkommitténs huvudsekreterare i september och oktober), Lenins skrifter från denna period, och dokument ur arkiven som jag inte har haft tillgång till. Efter att ha granskat den tillgängliga litteraturen i denna fråga tycker jag att Michrins bevis för ett datum i slutet av september är mycket övertygande. Michrins argument finns i I I Mints, red, *Lenin i oktjabrskoje voruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 119-124.

2 Här syftar Lenin på Zinovjevs artikel ”Tjto ne delat” (*Rabotjij*, 30 augusti, s 2), som skrevs under Kornilovkrisen. Zinovjev hade varnat för att ett arbetaruppror i Petrograd skulle sluta i nederlag, som i Paris 1871.

3 Lenin, *Collected Works*, band 26, s 43-51.

dagbok” som tog formen av en dagbok. En del av anteckningarna från 22 september lyder:

Ju mer man tänker över den s.k. demokratiska konferensens betydelse, ju uppmärksamare man betraktar den på avstånd ... dess fastare blir man övertygad om att det var ett misstag av vårt parti att delta i den. ... Förparlamentet måste bojkottas. Man måste gå ut till arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjet, gå ut till fackföreningarna, gå ut till massorna överhuvudtaget. *De* måste kallas till kamp. Man måste ge *dem* den riktiga och klara parollen: att driva bort Kerenskij's bonapartistiska band och hans förfalskade förparlament, ... Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna har inte ens efter kornilovupproret antagit vår kompromiss, att på fredlig väg överlämna makten till sovjeterna ... de har ånyo glidit ned i träsket av smutsiga och nedriga geschäft med kadeterna. Ned med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna. ... De måste skoningslöst drivas ut ur alla revolutionära organisationer. Inga underhandlingar, ingen gemenskap med dessa vänner till Kisjkin, dessa vänner till de kornilovska godsägarna och kapitalisterna.

Nästa dag, den 23 september, skrev Lenin:

Trotskij gick in för bojkotten. Bravo, kamrat Trotskij! Bojkottaktiken led nederlag i bolsjevikfraktionen, som deltog i demokratiska konferensen. Leve bojkotten! I intet fall kan och får vi förlika oss med deltagandet. Fraktionen vid en konferens är inte partiets högsta organ, och även de beslut, som fattats av partiets högsta organ, är underkastade revision på grund av det praktiska livets erfarenheter. Man måste till varje pris få till stånd ett avgörande av frågan om bojkotten både på exekutivkommitténs plenum och på en extraordinarie partikongress. ... Det kan absolut inte råda något tvivel om att vacklanden gjort sig märkbara inom vårt partis ”överskikt”, vilka kan bli *ödesdigra*, ...⁴

Rabotijj puts redaktion, som bestod av Sokolnikov, Trotskij, Kamenev, Stalin och Volodarskij tystade ner ”Ur en publicists dagbok” helt och hållet, och började istället den 26 september publicera ”Revolutionens uppgifter”, en av de artiklar som Lenin hade skrivit under sin återhållsamma period i början av september, när han på allvar hade övervägt möjligheten av en kompromiss med de moderata.

Lenins tålmod närmade sig bristningsgränsen. Den 27 september skrev han ett långt brev till Smilga, och gav utlopp åt sin frustration, och uppmuntrade Smilga att ta initiativ till att förbereda ett störtande av regeringen:

Kerenskij håller uppenbarligen på att sluta en överenskommelse med koniloviterna om att använda trupper för att slå ner bolsjeviker. Och vad gör vi? Vi antar bara resolutioner. ... Det är nödvändigt att agitera i partiet för en uppriktig inställning till ett väpnat uppror. ... Detta brev bör skrivas ut och skickas till kamrater i Petrograd och Moskva. ... Utnyttja din höga position [det vill säga som ordförande för arméns, flottans och arbetarnas regionala exekutivkommitté i Finland]. ... Koncentrera dig uteslutande på militära förberedelser av trupperna i Finland plus flottan för ett överhängande störtande av Kerenskij. ... Varför ska vi tolerera tre veckor till av krig och Kerenskij's ”kornilovitiska förberedelser”?⁵

Lenin återvände till detta tema två dagar senare (mycket troligt dagen för hans återkomst till Petrograd) i en artikel med titeln ”Krisen har mognat”. Här förde han fram tesen att utvecklingen i alla större europeiska länder pekade på att en utveckling av den proletära världsrevolutionen fanns tillhanda, att de gynnsamma omständigheter i vilka bolsjeviker i Ryssland befann sig lade en speciell börda på dem, och att bolsjeviker vore ”*ömkliga förrädare* mot proletariatets sak” om de

4 Lenin, *Ur en publicists dagbok - Vårt partis fel*, på marxistarkiv.se, s 1, 4.

5 Lenin, *Collected Works*, band 26, s 69-73.

fördröjde maktövertagandet ännu mer. I sista delen av sin artikel, som riktade sig till medlemmarna i bolsjevikernas central-, Moskva- och Petersburgkommittéer men inte var avsedd att publiceras, skrev Lenin sin mest tillintetgörande kritik av den politik som drevs av sitt partis ledning. Han lämnade till och med in sin avgångsansökan från centralkommittén. Han skrev:

Man måste ... erkänna sanningen, att det i vår CK och bland partiledarna finns en strömning eller en mening, som är för att man bör *invänta* sovjetkongressen, som är mot ett omedelbart maktövertagande, ... Denna strömning eller mening måste *övertvinnas*. Annars skulle bolsjevikerna för evigt *hölja sig med skam* och *tillintetgöra sig* som parti. ... Att ”invänta” sovjetkongressen är idioti, ty **kongressen kommer inte att ge någonting**, *kan inte ge någonting!* ... vi har tusentals väpnade arbetare och soldater i Petrograd, vilka på en gång kan besätta Vinterpalatset, generalstaben, telefoncentralen och alla stora tryckerier. ... Om vi slår till på en gång, plötsligt, från tre håll, i Petrograd, i Moskva och i Östersjöflottan, så är chanserna 100 mot en att vi skall segra med mindre offer än den 3-5 juli...

När Lenin lämnade in sin avskedsansökan gav han följande förklaring:

När jag ser att centralkommittén *inte ens besvarat* mina yrkanden i denna anda efter demokratiska konferensens början, att centralorganet *stryker* ur mina artiklar påpekanden om sådana flagranta fel av bolsjevikerna som det skamliga beslutet att delta i förparlamentet, som överlämnandet av en plats i sovjetens presidium åt mensjevikerna osv., osv., så måste jag däri se en ”fin” vink om centralkommitténs obenägenhet att ens diskutera denna fråga, en fin vink om att hålla munnen och ett förslag om att ge mig iväg.

Jag ser mig tvungen att *anhålla om utträde* ur CK, vilket jag härmed gör, och förbehålla mig friheten att agitera *bland gemene man* i partiet och på partikongressen.

Ty det är min djupaste övertygelse att vi *tillintetgör* revolutionen, om vi ”inväntar” sovjetkongressen och försitter det nuvarande tillfället.⁶

Det finns inga belägg för att hans avskedsansökan någonsin beaktades av centralkommittén, och som vi ska se deltog Lenin inom kort i överläggningarna i detta organ som om den aldrig hade lämnats in.

Lenins kampanj för stöd i partiet i stort inleddes två dagar senare (1 oktober) med ett brev som riktades gemensamt till central-, Moskva- och Petersburgkommittéerna, och även till bolsjevikiska medlemmar i Petrograd- och Moskvastovjeterna. Lenin pekade på regeringens förtryck av revolutionära oroligheter bland bönderna, myterier i den tyska flottan och att det uppenbart hade inletts utbredda revolutionära oroligheter där, bolsjevikernas segrar i lokalval i Moskva och ett ökande stöd för bolsjevikerna bland soldaterna, och stora arbetarkonflikter bland järnvägs- och postarbetare, som bevis för att ”dröjsmål rentav blir en *förbrytelse*... Bolsjevikerna har ingen rätt att vänta på sovjetkongressen, de måste *ta makten genast*.” Genom att göra det ”räddar de också världrevolutionen ..., den ryska revolutionen ... och hundratusentals människoliv vid fronten.”⁷

Samtidigt förberedde Lenin ett upprop ”Till arbetare, bönder och soldater”, som uppenbarligen var tänkt att spridas i största möjliga omfattning. Det löd delvis:

⁶ Lenin, *Krisen har mognat*, på marxistarkiv.se, s 4, 5.

⁷ Lenin, *Brev till centralkommittén, Moskva- och Petrogradkommittéerna och de bolsjevikiska medlemmarna i Petrograd- och Moskvastovjeterna*, på marxistarkiv.se. Med tanke på vad som komma skulle är det värt att konstatera att Lenin i slutet av sitt brev framkastade: det ”kan mycket väl vara så, att man just nu kan ta makten utan uppror”. Dessutom, försäkrade han, fanns det ingen anledning att man inte skulle kunna inleda aktionerna mot regeringen i Moskva. I något som så småningom visade sig vara en särskilt flagrant missbedömning tillade han: ”Segern i Moskva är garanterad och där behöver man inte slåss.”

... Kamrater! Titta er omkring, se vad som händer på landsbygden, se vad som händer i armén, så kommer ni att förstå att bönderna och soldaterna inte kan tolerera det längre. ...

Kerenskij förhandlar återigen med de kornilovitiska generalerna och officerarna för att *leda trupper mot arbetar- och soldatdeputerades sovjeter, för att hindra sovjeterna från att få makten!*

... Gå till kasernerna, gå till kosackenheterna, gå till det arbetande folket och förklara *sanningen* för dem.

Om makten ligger i sovjeternas händer ... kommer det att bli *en arbetarnas och böndernas regering* i Ryssland. Den kommer *omedelbart*, utan att förlora en dag, *erbjuda alla krigförande folk en rättvis fred*. ...

Om makten ligger i sovjeternas händer *kommer godsägarnas egendomar omedelbart* att förklaras vara *hela folkets oskiljaktiga egendom*. ...

Nej, folket vill inte skjuta upp det *en enda dag till*. ...

Ner med regeringen Kerenskij, som i maskopi med de kornilovitiska jordägande generalerna förtrycker bönderna, skjuter mot bönderna, drar ut på kriget!

*All makt åt arbetar- och soldatdeputerades sovjeter!*⁸

Under de första dagarna i oktober visade sig tecken på att centralkommittén inte längre lyckades hindra Lenins appeller – att de i själva verket redan hade påverkat lägre partiorganisationer. Moskvas regionala byrå, som kontrollerades av bolsjevikorganisationens stridbara del i Moskvaområdet, hade i slutet på september fått tag på en av Lenins appeller om handling. Vid ett möte med centralkommittén den 3 oktober lämnade Lomov, medlem i byrån och kandidatmedlem i centralkommittén, en formell rapport å byråns vägnar i syfte att sätta press på centralkommittén att påbörja förberedelser för ett maktövertagande. Lomov uttryckte oro över att stämningarna var ytterst spända i Moskvaområdet, att bolsjevikerna hade majoritet i många sovjeter, och att massorna krävde konkreta aktioner. Samtidigt bidade partimedlemmarna bara sin tid. Centralkommittén lyssnade på Lomov men avböjde att diskutera hans rapport.⁹

Ungefär samtidigt (den 3 eller 4 oktober) nådde flera av Lenins appeller också stridbara ledare i bolsjevikernas Petersburgkommitté.¹⁰ Under perioden före juli hade Petersburgkommitténs ledning ofta stått klart till vänster om centralkommittén i frågor rörande revolutionens utveckling, och den hade vissa gånger agerat helt självständigt vad gäller att besluta i viktiga politiska frågor. Det hade lett till motsättningar mellan Petersburgkommittén och centralkommittén, och i efterdyningarna till juliupproret hade de två organen synbarligen nått en sorts underförstådd överenskommelse: Petersburgkommittén skulle inte ta beslut som kunde påverka hela landet utan att först få centralkommitténs godkännande, medan centralkommittén å sin sida skulle försöka förvissa sig om Petersburgkommitténs uppfattningar innan den tog större politiska beslut. För att underlätta samarbetet mellan de två kommittéerna hade Bubnov utsetts att representera centralkommittén i Petersburgkommittén.¹¹

När Petersburgkommitténs ledning fick Lenins brev så fick de för första gången höra att centralkommittén hade brutit denna underförstådda överenskommelse grovt. Den hade inte bara avvisat Lenins förslag att organisera ett väpnat uppror utan att konsultera Petersburgkommittén, utan hade under andra hälften av september också aktivt bemödat sig om att dölja och förvanska Lenins

8 Lenin, *Collected Works*, band 26, s 137-139.

9 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 74.

10 M Ja Latsis, ”Rol Petrogradskogo komiteta v oktjabre”, *Petrogradskaja pravda*, 5 november 1922, s 2.

11 M Ja Latsis, ”Nakanune oktjabskich dnei”, *Izvestija*, 6 november 1918, s 2.

åsikter. Det visade sig att Petersburgkommitténs nio man stora verkställande kommission var splittad mellan en stark majoritet som var mottaglig för Lenins appeller och en högljudd minoritet som ansåg dem vara förhastade. Icke desto mindre gjorde centralkommitténs censur av Lenins åsikter hela den verkställande kommissionen rasande.¹² Kommissionens första svar blev en formell begäran till centralkommittén om ett omedelbart möte mellan centralkommittén och representanter från Petersburg- och Moskvakommittéerna för att diskutera partiets framtida taktiska linje.¹³

Denna begäran, som skickades den 5 oktober, spelade utan tvekan en roll för att förmå centralkommittén att omvärdera sin politik. Men det höll redan på att ske en förändring i synen på strategi och taktik inom centralkommittén. Förparlamentet, som nu var helt omstrukturerat, skulle samlas på nytt den 7 oktober, och vid ett möte med centralkommittén den 5 oktober yrkade förespråkarna av en bojkott att frågan om att delta skulle omprövas. Nu när förparlamentet innehöll personer ur de besuttna klasserna, och hursomhelst hade föga politisk makt såg, av de som var närvarande den 5 oktober, bara Kamenev något värde i att delta. Med röstsiffrorna alla mot en kom man överens om att partiet skulle iscensätta ett uttåg från förparlamentet vid dess öppningssession.¹⁴

Kamenev blev naturligtvis upprörd över detta beslut, och inlämnade omedelbart ett formellt PM till centralkommittén, där han hävdade att ”ett tillbakadragande från den första sessionen riktade partiets taktik i en ytterst farlig riktning” och begärde att få bli befriad från allt ansvar att representera partiet i sovjetens centrala exekutivkommitté och andra politiska organ.¹⁵ Högst troligt på Kamenevs begäran diskuterades bojkottfrågan vidare under ett möte med bolsjevikernas delegation till förparlamentet som anlände på eftermiddagen den 7 oktober. Precis som den 21 september drog diskussionen under detta möte med bolsjevikiska representanter från underordnade partiorganisationer ut i det oändliga och var periodvis ytterst upphetsad. Trotskij var återigen den som lade fram huvudargumenten för en bojkott. Mot detta förespråkade partiets mer försonliga flygel, bland dem Kamenev och Rjazanov, inte längre att man skulle delta i förparlamentet utan krävde bara att uttåget skulle skjutas fram tills det uppstod en allvarlig tvistefråga som skulle innebära ett klart rättfärdigande för ett uttåg. Men i slutändan stödde delegationen med snäv marginal en omedelbar bojkott.¹⁶

Under tiden sammankallade den verkställande kommissionen, utan att vänta på ett svar från centralkommittén, hela Petersburgkommittén för att uttryckligen diskutera Lenins brev.¹⁷ Mötet samlades den 5 oktober på Petersburgkommitténs vanliga mötesplats i Narvadistriktet, samtidigt som centralkommittén var samlad i Smolnij för att debattera en bojkott av förparlamentet. Den verkställande kommissionen hade kommit överens om att detta möte skulle vara stängt för alla utom ordinarie

12 *Ibid.* Se även M Ja Latsis, ”Iz oktjabskich vospominanija”, *Bakinskij rabotij*, 1 november 1927, s 3.

13 *Perepiska sekretariata TsK RSDRP(b) s metsnymi partijnymi organizatsijami*, band 1, s 315.

14 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 75-76. Det är värt att notera att medlemmar i centralkommittén som Rykov, Zinovjev och Nogin, som skulle ha tagit parti för Kamenev, var frånvarande vid mötet den 5 oktober. Vid detta möte vidtog centralkommittén ytterligare en åtgärd som återspeglade att det var möjligt att en större förändring av politiken var nära förestående. Den 10 oktober var en sovjetkongress för norra området planerad att öppna i Petrograd, och på Stalins begäran enades kommittén om att organisera en konferens med centralkommittémedlemmar och partirepresentanter från Petrograd och Moskva i anslutning till denna kongress, troligen för en genomgripande omprövning av mål och taktik. (*Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 76.)

15 *Ibid.*, s 76.

16 Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 1, s 456; Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 6, s 247-248.

17 Latsis, *Izvestija*, 6 november 1918, s 2. Protokollen från detta möte finns i *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 296-306.

valda distriktsrepresentanter. Därför ombads icke ackrediterade partimedlemmar preliminärt att lämna salen. Därefter lästes Lenins brev från 1 oktober, där han uppmanade att man omedelbart skulle störta regeringen, upp högt, varefter Jukka Rakhia¹⁸ steg upp i talarstolen å verkställande kommissionens vägnar för att ge en formell rapport om det nuvarande läget.

Rakhia hade varit en av Petersburgkommitténs ultraradikaler i början av juliupproret och var en av de som fängslades efter det. Han fungerade nu som talesman för den verkställande kommissionens majoritet som var positiv till Lenins appeller. När Rakhia argumenterade för ett omedelbart uppror riktade han särskild uppmärksamhet mot förhållandena i sitt hemland Finland. Stämningarna bland trupperna i Finland, förkunnade han, var bestämt bolsjevikiska. Den politiska makten låg i praktiken i händerna på den bolsjevikiska regionala kommittén. Den regionala kommittén befann sig i krig med den provisoriska regeringen, och situationen var sådan att den antingen måste ge upp sin position eller gå vidare. Det fanns rykten om att Kronstadt skulle avväpnas, tillade han, och en explosiv situation höll på att utveckla sig där. Av dessa skäl hävdade han att det för partiet handlade om liv eller död, och han krävde att diskussionen uteslutande skulle koncentrera sig på Lenins rekommendationer och på tekniska frågor knutna till förberedelserna av ett uppror.

Den intensive men alltid nyktra och pragmatiska Volodarskij steg därefter upp för att uttrycka den oro som verkställande kommissionens minoritet hade. De var fortfarande skeptiska till hur effektiva omedelbara aktioner kunde vara. Volodarskij anmodade sina åhörare att överväga sina åtgärder noga. ”Vi har ett ansvar inför arbetarklassen”, resonerade han. ”För närvarande får armén 80% av brödet, 90% av köttet, etc. Och inga åtgärder kan hjälpa det.” Enligt Volodarskijs bedömningar var också demoraliseringen vid fronten en orsak till tvekan. ”Vid fronten”, förkunnade han, ”finns det bara trötthet. ... Soldaterna vill få slut på kriget. ... Vi säger att om våra fredsvillkor inte accepteras så måste vi kämpa mot imperialisterna ... [men] armén kommer inte att delta i ett revolutionärt krig.” Volodarskij uttryckte också tvivel om partiets konkreta militära stöd både lokalt och i landet i stort. ”Petrograd och Finland är inte hela Ryssland, och inte ens här är vi tillräckligt starka jämfört med vad som kan mobiliseras mot oss från fronten. Om vi bara kunde hoppas på att få bröd för 10 till 15 dagar, om vi kunde höja ransonerna, så skulle det öka vårt inflytande och göra det möjligt att få armén att resa sig. Men som saker och ting är nu så skulle vi inte kunna göra det. Det här är de svåraste månaderna att skaffa livsmedel. ... Även om hela landsbygden stödde oss och gick med på att tillhandahålla bröd, så skulle vi ändå inte ha några medel för att transportera det.”

Volodarskij hävdade att den revolutionära situationen utomlands var en annan faktor som uppmanade till väntan. ”Det är bara revolutionära utbrott i väst som kan rädda oss”, förkunnade han. ”Den revolutionära rörelsen växer bland arbetarna i Västeuropa och om vi inte tvingar fram utvecklingen kommer denna allierade bara att öka i styrka.” Även om Volodarskij rekommenderade försiktighet var han noga med att ta avstånd från den politik som förespråkades av partiets höger, och menade att hans meningsskiljaktigheter med Lenin rörde taktik snarare än mål. ”Redan vid den demokratiska konferensen”, konstaterade han, ”var jag mot att delta i förparlamentet. Vi gjorde ett oförlåtligt misstag. Den rätta revolutionära vägen är att avvisa kompromisser men inte pressa fram utvecklingen ... samtidigt som vi bygger upp en styrka så att vi kan gripa makten när det är ofrånkomligt och oundvikligt.” Det svåra, hävdade han, var inte att gripa makten utan att behålla

18 Jukka Rakhia var bror till Eino Rakhia, som fungerade som kontakt mellan Lenin och centralkommittén.

den. ”Vi måste visa massorna att vår inriktning, den väg längs vilken vi kommer till makten, är den enda rätta”, avslutade han. ”Vi måste inse att vi när vi griper makten kommer att bli tvungna att sänka lönerna, öka arbetslösheten, införa terror. ... Vi har inte rätten att avvisa dessa metoder, men det finns ingen anledning att stressa fram dem.”

Michail Lasjevitj, den enda övriga medlem i den verkställande kommissionen som definitivt kan fastställas ha delat Volodarskijs uppfattningar, tog nu till orda för att stöda sin kollega. Sedan 1906 hade Lasjevitj nästan helt koncentrerat sig på revolutionär aktivitet. Han hade blivit inkallad 1915, och var midsommaren 1917 knuten till det upproriska Första kulspruteregementet. Strax innan juli-dagarna var han kanske den enda bolsjevikiska aktivisten bland kulspruteskyttarna som var verkligt bekymrad över framtidsutsikterna av ett snart uppror. Lasjevitj hade ägnat mycket av sin tid åt arbete i Petrogradsovjeten, där han valdes till ordförande för den bolsjevikiska fraktionen. Vid bolsjevikernas sjätte partikongress var han, jämte Volodarskij, bland de som ståndaktigt försvarade sovjeterna som revolutionära institutioner mot leninisternas angrepp. Han var lika rättfram vid detta tillfälle, och uttryckte praktisk oro som senare händelser visade att fler hade delat, men som få var villiga att tala om vid denna tidpunkt.

Lasjevitj medgav att revolutionen hade nått ett kritiskt ögonblick, men varnade sina åhörare för att gå fram alltför snabbt. ”Vi har hört rapporter från alla regioner, och därför är den situation som Ryssland står inför uppenbar för oss”, sa han, och syftade på rapporter som avgivits i Petrogradsovjeten och vid den demokratiska statskonferensen.

Det har blivit tydligt att den ryska ekonomin – både industrin och livsmedelsproduktionen – är nära ett sammanbrott. Mensjevikerna har själva erkänt att det kommer att krävas revolutionära metoder för att bromsa denna rusning mot katastrofen. Inte ens om vi genast sluter fred så kommer det att förhindra en krasch. Makten kommer till oss, det är ett faktum. Vi måste acceptera det även om det är 98% chans att ... vi kommer att besegras. ... Men måste vi ta makten nu? Jag tror att vi inte bör forcera saker och ting. ... Om vi griper makten nu så kommer vi att vända element mot oss som utan tvivel kommer att komma till oss senare. ... De vacklande elementen kommer alltmer att inse behovet av de revolutionära åtgärder som vi började förespråka för två månader sedan. Lenins strategiska plan haltar på alla fyra benen. ... Låt oss inte lura oss själva. Vi kommer inte att kunna tillhandahålla bröd. Det är stor sannolikhet att vi inte kommer att kunna ge fred. Så länge kriget pågår förväntar jag mig inte en revolution i Tyskland. ... Ett dekret som genast överför jorden till bönderna skulle troligen höja massornas stämningar, men inte ens då är det troligt att de skulle strida. Vi måste kyligt ta fasta på allt detta när vi tar vårt beslut. Lenin har inte förklarat tillräckligt varför det är nödvändigt att gripa makten nu, före sovjetkongressen. ... Sovjetkongressen kommer att tillhandahålla en apparat, och om delegaterna är för att ta makten så kommer det att vara en annan fråga. ... Jag håller med Rakhia att vi måste förbereda oss. Vi står på en vulkan. Jag undrar varje morgon när jag vaknar – har den redan haft utbrott?

Petersburgkommitténs sekreterare, Bokij, avbröt nu diskussionen för att läsa upp fem teser som Lenin hade skrivit en eller två dagar tidigare (de var primärt tänkta att diskuteras vid en stads-konferens för partiet som var planerad att öppna den 7 oktober). I dessa teser hade Lenin skisserat sina argument mot att delta i förparlamentet och att knyta störtandet av regeringen till sovjetkongressen, och hade upprepat behovet att så snabbt som möjligt organisera ett väpnat uppror. Under inverkan av Lenins stridbara ståndpunkt ställde sig flera talare upp för att angripa Volodarskijs och Lasjevitjs åsikter och försvara Lenin. Charitonov kommenterade sarkastiskt:

”Volodarskij och Lasjevitj har infekterats av atmosfären på Smolnij. ... Som politiskt parti är makten vårt mål och jag tycker att vi har nått en tidpunkt när vi kan förverkliga detta mål.”

Rakhia tog till orda igen. ”Jag trodde att vi alla var revolutionärer”, deklarerade han, ”men när jag hörde Volodarskij och Lasjevitj började jag undra.” Rakhia ifrågasatte påståendet att en bolsjevikisk regering skulle gå i kvav på grund av oförmåga att vidmakthålla industriproduktionen och tillhandahålla nödvändiga livsmedelsleveranser. Rakhia uttryckte åsikten att en stor del av Rysslands ekonomiska problem berodde på industriägarnas sabotage, ett problem som en revolutionär regering skulle undanröja. Dessutom vidhöll han att bolsjevikernas stöd skulle minska om de dröjde med att gripa makten, inte öka.

Petersburgkommitténs diskussioner hade nu pågått i många timmar. När centralkommitténs möte, som hade ägt rum samtidigt, var slut gick Bubnov, Sokolnikov och Smilga genast till Petersburgkommitténs möte, som fortfarande pågick när de anlände. Alla tre stod förstas politiskt närmare Lenin än Kamenev, ett faktum som de genast klargjorde. Deras främsta intresse var i själva verket att avgöra hur de ledare på lokal nivå som stod närmast i kontakt med arbetarna och soldaterna trodde att massorna skulle reagera på bolsjevikernas bojkott av förparlamentet, som centralkommittén just hade beslutat om, och hur och när det enligt deras uppfattning skulle vara lättast att gripa makten.

Om några fler deltagare vid detta möte, fränsett Volodarskij och Lasjevitj, hade varit benägna att argumentera mot ett omedelbart uppror, så hindrade Bubnovs, Sokolnikovs och Smilgas stridbarhet dem troligen från att ta till orda. Även om ingen av Petersburgkommitténs medlemmar föreslog att man genast skulle inleda ett uppror, som Lenin verkade rekommendera, så talade många av Petersburgkommitténs mest inflytelserika medlemmar, bland dem Latsis, Kalinin, Molotov och Grigorij Jevdokimov, för en militant linje. Den outtröttlige Latsis pekade på de ryska örlogsnederlagen i Östersjön och uttryckte farhågor för att det fanns en överhängande risk för att Östersjöflottan skulle krossas – en utveckling som skulle göra det mycket svårare att gripa makten. Kalinin hävdade något tvetydigt att partiet nu stod inför frågan att gripa makten och att det enda som återstod var den svåra frågan att avgöra det lämpliga ögonblicket att angripa. Molotov talade på ett liknande sätt: ”För närvarande står vi på randen till en omvälvning. ... Vår uppgift nu är inte att hålla tillbaka massorna utan att välja det lämpligaste ögonblicket för att ta makten i våra händer.” Slutligen försäkrade Jevdokimov, som var medlem i Fabrikskommittéernas centrala sovjet, att soldaternas stora längtan efter fred var ännu ett argument för att snart agera mot regeringen, eftersom ”en andra Kornilov skulle kunna träda fram med fred som sin paroll, och då kommer vi att strypas.”

Mot slutet av mötet föreslog Rakhia att Petersburgkommittén, innan den ajournerades, skulle försöka nå fram till ett besluta om att förbereda ett uppror. Men Volodarskij tillrådde att man skulle vänta med att anta en formell resolution till sammankallandet två dagar senare av den mycket större stadsomfattande partikonferensen. Detta förslag var uppenbarligen godtagbart för majoriteten, för de publicerade protokollen tar plötsligt slut här.¹⁹

Men inte långt efter att Petersburgkommittén hade skingrats började den verkställande kommissio-

19 *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 303. Komissarenko (”Dejatelnost partij bolsjevikov”, s 369) drar samma slutsats.

nen tillämpa Lenins rekommendationer. Som Latsis förklarade senare hade det, trots att man måste vara vara redo för verklig kamp, inte gjorts några systematiska förberedelser.²⁰ Den verkställande kommissionen utsåg nu tre av sina medlemmar – Jakov Feniksjejn, Ivan Moskvjn och Latsis – till att inleda en bedömning av partiets militära styrka, och överhuvudtaget förbereda distriktskommittéerna för aktioner mot regeringen. Allt detta, berättar Latsis, genomfördes utan att informera centralkommittén.²¹

Det tog inte lång tid innan information om vad den verkställande kommissionen höll på med nådde centralkommittén, vars medlemmar som vi minns hade varit oroliga för möjligen explosiva reaktioner från radikalt lagda ledare på lokal nivå efter att de hade fått Lenins brev från mitten av september. Kommittén sammanträdde omedelbart för att diskutera problemet. De publicerade protokollen från detta möte den 7 oktober är korta, och anger bara att Bubnov rapporterade att den verkställande kommissionen hade bildat en byrå för att avgöra stämningarna bland massorna och upprätta nära band mellan dem och partiets centra, och att man efter att ha övervägt och diskuterat betydelsen av lämplig samordning och exakta informationer beslutade att bilda en byrå knuten till centralkommittén ”för information rörande kampen mot kontrarevolutionen”. Trotskij, Sverdlov och Bubnov utsågs till centralkommitténs representanter i denna byrå.²² Nevskij och Podvojskij från den militära organisationen och Latsis och Moskvjn från Petersburgkommittén utsågs senare också till byrån.²³ Det finns inga belägg för att byrån fungerade aktivt. För tillfället verkar centralkommitténs främsta syfte med att bilda ett sådant organ ha varit att underminera den operation som den verkställande kommissionen hade inlett.

På kvällen den 7 oktober samlades Kerenskij och hans ministär, representanter från den allierade diplomatkåren, nästan 500 delegater från alla delar av Ryssland och en stor grupp journalister i Marinskijpalatsets storslagna vita och mörkröda sal, det tsaristiska statsrådet tidigare mötesplats, för förparlamentets högtidliga öppnande. Som det anstod tiden var det tsaristiska emblemet ovanför talarstolen och ett porträtt av statsrådets hundraårsminne diskret dolda bakom röda gardiner. Större delen av publiken var på plats när de 53 bolsjevikdelegaterna anlände direkt från de hetsiga överläggningarna på Smolnij. Den första sessionen gick i stor utsträckning åt till patriotiska deklamationer och vädjanden om lag och ordning från Kerenskij, den åldriga populisten Jekaterina Bresjko-Bresjkovskaja i egenskap av åldersledamot i förparlamentet, och av Avksentjev, dess ordförande. När sessionen närmade sig slutet begärde Trotskij ordet för ett tillkännagivande.

När Trotskij hade klivit upp i talarstolen kastade han sig in i ett fördömande av den provisoriska regeringen och förparlamentet som verktyg för den kontrarevolutionära borgarklassen, och varnade för att revolutionen var nära att krossas. Han valde uppenbarligen sina ord mer med tanke på Petrograds arbetare och soldater än sin omedelbara publik, och höjde ett klingande stridsrop: ”I en tid när Kaiser Wilhelms trupper hotar Petrograd, förbereder sig Kerenskij-Konovalovs regering att fly från staden... När vi nu lämnar Republikens råd uppmanar vi alla Rysslands arbetare, soldater och bönder att vara på sin vakt och att vara modiga!” ”Petrograd är i fara!” , dånade han. ”Revolutionen är i fara! Hela landet är i fara! Regeringen förstärker denna fara. De styrande partierna

20 Latsis, *Bakinskij rabotjij*, 1 november 1927, s 3.

21 Latsis, *Izvestija*, 6 november 1918, s 2; Latsis, *Petrogradskaja pravda*, 5 november 1922, s 2.

22 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 80.

23 Latsis, *Petrogradskaja pravda*, 5 november 1922, s 2.

hjälp till. Endast folket kan rädda sig självt och hela landet. Vi vänder oss till folket. All makt åt sovjeterna! All jord åt folket! Längre leve en omedelbar, hedersam och demokratisk fred! Längre leve den Konstituerande församlingen!” Sedan reste sig de bolsjevikiska delegaterna från sina platser och gick i rad ut ur salen åtföljda av burop och hån. ”Skitstövlar!” ropade någon. ”Gå till era tyska tåg!” skrek någon annan i publiken, när de sista bolsjevikerna gick ut genom dörren.²⁴

Som väntat skapade Trotskijs brandtal och bolsjevikernas demonstrativa uttåg från förparlamentet en sensation, som utlöste en våg av spekulationer om partiets nästa steg. ”Praktiskt taget överallt”, konstaterade en journalist från *Novaja zjizn* den 8 oktober, ”i långa köer, bland folk som av en slump samlas på gatorna, på spårvagnarna – cirkulerar rykten om att bolsjevikerna förbereder ett uppror”

Men det är osannolikt att någon lade märke till när medlemmar från bolsjevikernas centralkommitté den 10 oktober, insvepta i tjocka rockar mot det kyliga och strilande höstregnet, en och en smet ut från Smolnij för att delta på ett strategimöte på en hemlig mötesplats på andra sidan Neva, långt ut på Petersburgsidan. Det skulle bli Lenins första direkt konfrontation med centralkommittén sedan hans återkomst från Finland. Det hade organiserats noga av Sverdlov, på Lenins begäran. Det är en ödets ironi att mötet skulle hållas i vänsternsjeviken Suchanovs lägenhet, denna oöverträffade skildrare av revolutionen som sedan februarirevolutionen på något sätt hade lyckats dyka upp vid nästan varenda viktigt möte i Petrograd. Men vid detta tillfälle var inte Suchanov närvarande. Hans hustru, Galina Flakserman, bolsjevikisk aktivist sedan 1905, och 1917 medlem i *Izvestijas* redaktion och hjälprea i centralkommitténs sekretariat, hade en gång erbjudit Sverdlov att använda Suchanovs lägenhet om det skulle behövas. Det var en rymlig lägenhet med flera ingångar, så det skulle inte märkas så mycket om ett stort antal människor skulle komma och gå. Sverdlov hade beslutat att använda detta ställe för mötet den 10 oktober. För sin del lovade Flakserman att hennes beskäftige make skulle vara borta denna historiska kväll. ”Vädret är bedrövligt och du måste lova att inte försöka ta dig hela vägen hem ikväll”, hade hon oroligt rekommenderat när han gick till arbetet tidigt på morgonen.²⁵

I början av centralkommitténs möte den 10 oktober tog Sverdlov hand om lite rutinfrågor medan några eftersläntare gled in, och överlämnade också några oroande sena rapporter som hade strömmat in till partiets lokaler om kontrarevolutionära komplotter som påstods kokas ihop på norra fronten och vid västra frontens högkvarter i Minsk. Sverdlov anmärkte att dessa rykten ännu inte var bekräftade och föreslog att ett tänkbart sätt att ta itu med en begynnande komplot i Minsk var att ta över högkvarteren där. Han tillade att det fanns bolsjevikvänliga trupper i Minsk som kunde skickas till Petrograd.

Lenin anlände tidigt. ”Renrakad och med en peruk såg han ut precis som en lutheransk präst”, påminde sig Kollontaj senare. Klockan 10 på kvällen satt åtminstone ett dussin av centralkommitténs 21 medlemmar, inklusive Lenin, Bubnov, Dzerzjinskij, Zinovjev, Kamenev, Lomov,

24 *Retj*, 8 oktober, s 3; Miljukov, *Vtoraja russkaja revoljutsija*, band 1, del 2, s 123-128; Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 6, s 248-251. [Delar av Trotskijs tal, bland annat den del som citeras, finns på svenska, *Deklaration av bolsjevikfraktionen inför Republikens råd*, på marxistarkiv.se, s 2 – öa.]

25 Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 7, s 33; Ju N Flakserman, ”10 oktjabrija 1917 goda”, i *Petrograd v dni velikogo oktjabrija: Vospominanija utjastnikov revoljutsijonnych sobytij v Petrograde v 1917 godu*, Leningrad 1967, s 266.

Sokolnikov, Stalin, Trotskij, Uritskij och Jakovleva, runt Suchanovs matsalsbord i det dunkla ljuset från en taklampa. Deras uppmärksamhet riktades snart mot dagordningens huvudfråga – ”det nuvarande ögonblicket”.

Lenin inledde diskussionen med en passionerad vädjan om omedelbara aktioner som varade nästan en timme. Redan från början förebrådde han sina medarbetare för ”likgiltighet ... till frågan om ett uppror”. Partiet, förmanade han, skulle för länge sedan ha tagit itu med problemets tekniska sida. Som stöd för sitt påstående att tiden var avgörande uttryckte Lenin återigen övertygelsen om att regeringen tänkte ge upp Petrograd till tyskarna som ett sätt att kväva revolutionen. (Tydligt cirkulerade ogrundade rykten om att Kerenskij övervägde att ge upp Petrograd utan strid vida omkring vid denna tidpunkt, men det är svårt att säga om Lenin faktiskt trodde att en sådan åtgärd var sannolik eller om han bara försökte stärka sina argument för omedelbara aktioner så mycket som möjligt.) Med hänvisning till andra vaga rykten om revolutionära oroligheter utomlands hävdade han också att den internationella situationen var ytterligare en anledning för bolsjevikerna att omedelbart ta initiativet.

Lenin upprepade argument som hade förts fram i en del av hans tidigare brev och fortsatte med att jämföra den rådande situationen med situationen vid det misslyckade juliupproret, och drog slutsatsen att bolsjevikerna under den mellanliggande perioden hade gjort enorma framsteg för att bygga upp sitt stöd. Det gick att förklara massornas likgiltighet för revolutionära aktioner med att de var trötta på ord och resolutioner. ”Majoriteten är nu för oss”, hävdade Lenin. ”Politiskt är situationen fullt mogen för att ta makten.” Nu var det avgörande att diskutera de tekniska sidorna av att störta regeringen. Ändå lutade bolsjevikerna, precis som försvarsvännerna, istället åt att betrakta de systematiska förberedelserna av ett uppror som en politisk synd. Att vänta på den konstituerande församlingen, som givetvis inte kommer att ”vara på vår sida”, var meningslöst och skulle bara komplicera uppgiften. Lenin avslutade sina anmärkningar med några konkreta förslag om hur och när upproret mot regeringen skulle börja: partiet måste utnyttja det norra områdets sovjetkongress som skulle inledas i Smolnijinstitutet nästa morgon, liksom soldaternas erbjudande från Minsk och räden mot militärhögkvarteren där, för att påbörja avgörande aktioner.

De officiellt publicerade redogörelserna för den debatt som följde på Lenins vädjan är korta och ytterst ofullständiga. Anmärkningarna från Kamenev och Zinovjev, Lenins huvudmotståndare, återspeglas inte i protokollen överhuvudtaget.²⁶ Hänvisningar till detta möte i andra samtida dokument och beskrivningar i flera publicerade memoarer visar att diskussionen var ”lidelsefull och spänd”, att den varade hela natten till tidigt på morgonen, och att så småningom praktiskt taget alla närvarande talade. Lomov och Jakovleva rapporterade uppenbarligen om bolsjevikledarnas taktiska uppfattningar i Moskva och om den politiska situationen i Moskvaområdet överhuvudtaget. Uritskij uttryckte allvarliga betänkligheter om partiets tillförlitliga militära styrka i Petrograd, men hävdade något motsägelsefullt att om bolsjevikerna lutade åt ett uppror så måste man göra definitiva förberedelser för det. På basis av information som flödade in till centralkommitténs sekretariat rapporterade Sverdlov om förhållanden på andra ställen i Ryssland och var uppenbarligen starkt för tanken på ett uppror.

²⁶ *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 83-86. Jakovleva, som ansvarade för att föra anteckningar, angav senare att hon instruerades att vara kryptisk av säkerhetsskäl.

Sent på kvällen blev de församlade ledarna kraftigt skakade av en envis knackning på dörren. Besökaren visade sig vara Flaksermans bror Jurij, en militärkadett som också var bolsjevik, och som hade kommit för att hjälpa till med samovaren. Strax efter denna tillfälliga förskräckelse försökte Kamenev och Zinovjev, den sistnämnde i ett ovanligt skägg och sitt lockiga hår kortklippt, efter bästa förmåga gå mot Lenins argument, och angrep tanken på ett väpnat uppror på både teoretiska och praktiska grundvalar. Precis som Kamenev hade gjort under aprilkonferensen betonade han, nu tillsammans med Zinovjev, småbourgeoisens betydelse för den ryska revolutionens utveckling. Som de två framställde det i en sammanfattning som de senare iordningställde,²⁷ kunde inte den ryska arbetarklassen fullborda den nuvarande revolutionen på egen hand. ”Vi kan inte bara blunda för det faktum att det mellan oss och borgarklassen finns ett enormt tredje läger, småbourgeoisien. Detta läger anslöt sig till oss under Kornilovaffären och gav oss seger. Det kommer mer än en gång till att ansluta sig till oss..., men för närvarande står det närmare borgarklassen än [bolsjevikerna].”

Kamenev och Zinovjev uttryckte också skepsis angående Lenins antaganden att en majoritet av den ryska befolkningen nu stödde bolsjevikerna, och att det internationella proletariatet till största delen var för bolsjevikerna. Enligt deras uppfattning stödde en majoritet av de ryska arbetarna och en betydande andel av soldaterna bolsjevikerna – ”men allt annat är diskutabelt”. De påstod till exempel, att om det under de rådande omständigheterna skulle hållas val till den konstituerande församlingen så skulle en majoritet av bönderna rösta för SR-arna. Vad gäller de soldater som nu stödde bolsjevikerna, så skulle de ”springa sin väg” om bolsjevikerna skulle tvingas föra ett revolutionärt krig. De gav visst stöd åt Lenins argument att det skulle bli svårare för den tyska regeringen att strida mot ett revolutionärt Ryssland som föreslog en demokratisk fred, men ansåg det icke desto mindre osannolikt att denna nackdel skulle avskräcka tyskarna.

Vad Kamenev och Zinovjev angick, så fanns det samtidigt ingen grund för tanken att bolsjevikerna i Ryssland kunde räkna med någon större hjälp från revolutionära arbetare utomlands. De medgav att det fanns tydliga tecken på ökande revolutionär oro i Tyskland och Italien, men hävdade samtidigt att det var långt från detta till någon sorts aktivt stöd för en proletär revolution i Ryssland som hade förklarat krig mot hela den borgerliga världen. Om bolsjevikerna i Ryssland skulle lida nederlag så skulle dessutom den revolutionära rörelsen utomlands drabbas av ett svårt slag. Om det bröt ut verkliga revolutioner i Europa, skulle det vara bolsjevikernas plikt att omedelbart gripa makten i Ryssland, resonerade de. Först sedan denna omvälvning hade inletts utomlands skulle en proletär revolution i Ryssland vara säker på att segra. Dessa tider skulle komma, medgav de, men de hade definitivt inte anlänt ännu.

Slutligen hävdade Kamenev och Zinovjev att Lenins bedömning av bolsjevikernas styrka och regeringens isolering och svaghet var kraftigt överdriven. Varken arbetarna eller soldaterna kom rusande för att kämpa, medan åtminstone de militära trupper som stod till regeringens förfogande var mycket starkare än de som stödde revolutionen. Med stöd från den centrala exekutivkommittén skulle den provisoriska regeringen dessutom nästan säkert begära hjälp från fronten. Med tanke på

²⁷ Lyckligtvis för historikerna sammanställde Kamenev och Zinovjev ett detaljerat sammandrag av sina argument, som de spred omedelbart efter mötet den 10 oktober (se nedan s 201). Det fullständiga sammandraget finns i *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 87-92.

det skulle partiet tvingas strida under omständigheter som var helt andra än vid tiden för kampen mot Kornilov. Då hade partiet kämpat tillsammans med SR-arna och mensjevnikerna och till och med en del av Kerenskij's närmaste allierade. Nu skulle man behöva möta ”de Svarta hundra, plus kadeterna, plus Kerenskij och den provisoriska regeringen, plus den centrala exekutivkommittén och SR-arna och mensjevnikerna.” För partiet skulle konsekvenserna av en sådan kamp vara ett oundvikligt nederlag.

Som ett alternativ till det omedelbara uppror som Lenin förespråkade, uppmanade Kamenev och Zinovjev partiet att hålla fast vid en icke våldsam politisk linje, ”en defensiv hållning” i syfte att få starkast möjliga representation för massorna i den konstituerande församlingen. Gentemot Lenins åsikt att regeringen, om den fick mer tid, skulle kunna skjuta den konstituerande församlingen i sank, uttryckte de en förvissning om att borgarklassen var alltför svag för att genomdriva sina kontrarevolutionära mål, eller ens på ett effektivt sätt skulle kunna manipulera valen till den konstituerande församlingen. Kamenev och Zinovjev vidhöll: ”Med hjälp av armén, med hjälp av arbetarna, har vi en revolver som pekar mot borgarklassens tinning. Om den ens skulle fundera på att försöka avskaffa den konstituerande församlingen, så skulle den återigen knuffa de småborgerliga partierna till oss och revolvren skulle gå av.” Sympatin för bolsjevnikerna skulle fortsätta att öka medan kadet-mensjevik-SR-blocket gradvis skulle falla sönder. Stödet för partiet i den konstituerande församlingen, i förbund med sovjeterna, skulle vara så starkt att bolsjevnikernas fiender hela tiden skulle tvingas göra eftergifter eller riskera att det bildades ett majoritetsblock av bolsjeviker, vänstersocialistrevolutionärer, partilösa bonderepresentanter och liknande som skulle genomföra partiets program. Det enda sätt detta scenario skulle kunna rubbas, avslutade Kamenev och Zinovjev, vore om partiet skulle ta initiativ till ett olägligt uppror som det Lenin föreslog, och på så sätt utsätta proletariatet för ett angrepp från hela kontrarevolutionen i förbund med den småborgerliga demokratin.

Detta är en sammanfattning av de argument som Kamenev och Zinovjev förde fram. I ett större partiforum, som det som hade samlats i Petrograd under den demokratiska statskonferensen, kanske de även nu kunde ha fått ett starkt stöd. Men möjliga sympatisörer som Nogin och Rykov var inte närvarande vid det historiska mötet den 10 oktober, och alla andra tog parti för Lenin. Bortsett från Kamenev och Zinovjev rörde sig motsättningarna bland centralkommitténs medlemmar vid detta tillfälle inte längre om grundläggande teoretiska frågor eller frågan om att stöta den provisoriska regeringen och överföra makten till sovjeterna eller inte, utan koncentrerades kring hur snart och på vilket sätt detta kunde göras och huruvida det var nödvändigt att knyta ett uppror till sovjetkongressen. I den resolution som Lenin föreslog i slutet av mötet den 10 oktober var dessa frågor något diffusa. Den hade hastigt krefsats ner med den avgnagda änden på en blyertspenna på en bit papper som hade rivits ut ur ett barns anteckningsbok, och löd delvis:

Centralkommittén anser, att såväl den ryska revolutionens internationella läge ... som det militära läget ... samt också det faktum att det proletära partiet vunnit majoritet i sovjeterna – allt detta i samband med bondeupproret och att folkets förtroende svängt om till vårt parti (valen i Moskva) och slutligen det öppna förberedandet av en andra korniloviad ... – allt detta ställer det väpnade upproret på dagordningen.

I det centralkommittén sålunda anser, att det väpnade upproret är oundvikligt och har fullständigt mognat, föreslår den alla partiorganisationer att låta sig ledas härav och ur denna synpunkt

behandla och avgöra alla praktiska frågor (Norra områdets sovjetkongress, truppernas bortdragande från Petrograd, Moskvabornas och Minskbarnas aktioner osv.).

Detta stridsrop antogs med tio röster mot två. Kollontaj minns, att så fort omröstningen var klar så försvann den rådande spänningen och alla kände sig plötsligt hungriga. Jurij Flakserman tog fram samovaren och lite ost, korv och svart bröd, och den hungriga gruppen kastade sig över maten. Diskussionen fortsatte ett tag, erinrade sig Kollontaj, men nu blandad med humor – och godmodiga gliringar mot Kamenev och Zinovjev.²⁸

Så slutade detta historiska möte mellan Lenin och bolsjevikernas centralkommitté. Historiker i Sovjetunionen har betraktat natten den 10 oktober som det ögonblick då centralkommitténs tvivel om en stridbar revolutionär linje i praktiken eliminerades, varefter den bolsjevikiska organisationen överallt energiskt förberedde ett folkligt väpnat uppror längs de linjer som Lenin krävde. Denna tolkning beskriver inte omständigheterna på ett riktigt sätt. Centralkommitténs resolution den 10 oktober lämnade upprorets exakta karaktär och val av tidpunkt till underordnade bolsjevikiska organisationers gottfinnande, och löste inte de mycket djupa meningsmotsättningar om den revolutionära taktiken som fortfarande existerade mellan Lenin och andra partiledare som var bättre förtrogna med den specifika politiska situation som rådde i Petrograd. Som vi ska se skulle dessa taktiska skillnader få stor betydelse för revolutionens senare utveckling.

Det betyder inte att centralkommitténs möte den 10 oktober var oviktigt. Resolutionen från den 10 oktober om ”det nuvarande ögonblicket” ställde maktövertagandet ”på dagordningen”. För bolsjevikerna utgjorde detta ett betydande framsteg gentemot motsvarande resolution vid den sjätte kongressen (som bara hade erkänt behovet av ett väpnat uppror) liksom en formell förändring av den inriktning mot en fredlig utveckling av revolutionen som hade format partiets politik under hela september. Medan Kamenev och Zinovjev nu tittade på med bestörtning, spreds informationen om centralkommitténs beslut och stridsrop till centrala partikommittéer över hela landet. När man tittar tillbaka på perioden mellan Kornilovaffären och beslutet den 10 oktober kan man se att det precis som i april var Lenin som hade huvudsakliga ansvaret för denna dramatiska förändring av uppfattningarna i partiets högsta hierarki. Det var Lenin som under en period av flera veckor omväxlande lirkade med, pressade och hotade sina kamrater, och som med hjälp av argument och sin personliga auktoritet till sist lyckades få en majoritet av centralkommittén att stöda en inriktning på uppror. Denna Lenins stora personliga seger ska hållas i åtanke när vi nu övergår till att titta på den politiska utvecklingen i Petrograd och de interna partidispyterna om taktiken mellan den 10 oktober och bolsjevikernas maktövertagande. Få moderna historiska episoder illustrerar på ett bättre sätt individens ibland avgörande roll under historiska händelser.

28 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 83-92; G Lomov, ”V dni buri i natiska”, *Bakinskij rabotij*, 5 november 1927, s 4; V Jakovleva, ”Podgotovka oktjabrskogo vosstanija v moskovskoj oblasti”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1922, nr 10, s 305-306; A Kollontaj, ”Ruka istorij”, *Krasnoarmejets*, 1919, nr 10-15, s 69; Flakserman, ”10 oktjabrija”, s 264-269. [Resolutionstexten citerad ur Lenin, *Sammanträde med RSDAP(b):s centralkommitté 10 oktober*, på marxistarkiv.se, s 2 – öa.]

Kapitel 12 Hinder för ett uppror

Den bolsjevikiska centralkommitténs hårt diskuterade beslut att sätta maktövertagandet på dagordningen återspeglades inte omedelbart i *Rabotjij put*, partiets viktigaste tidning. Den behöll tills vidare huvudrubriken ”Kamrater arbetare, soldater och bönder – förbered er inför sovjetkongressens öppnande den 20 oktober”, som hade stått högst upp på tidningens framsida varje dag sedan den 27 september. Men det innebar inte att resolutionen från den 10 oktober blev utan omedelbara effekter. Bakom scenen inledde bolsjeviker som stödde partiets nya, ultramilitanta inriktning gemensamma ansträngningar för att förbereda ett väpnat uppror vid tidigast möjliga tidpunkt.

Uppmärksamheten riktades till en början främst mot norra områdets sovjetkongress, som sammanträdde i Petrograd mellan den 11 och 13 oktober. Som Latsis senare återberättade: ”Planen var att den [norra kongressen] skulle utropa sig till regering, och att det skulle vara början.”¹ Det norra områdets kongress var en av många regionala sovjetförsamlingar som sammankallades i olika delar av Ryssland som förberedelse inför den kommande allryska kongressen, och samlade 94 delegater som representerade armé- och flottkommittéer och lokala sovjeter, huvudsakligen från nordvästra Ryssland.² Kongressen leddes av Krylenko och var kompakt vänsterinriktad, och hade bland sina deltagare 51 bolsjeviker, 24 vänstersocialistrevolutionärer, fyra maximalister (en liten terroristisk utbrytning från SR), en mensjevnik-internationalist och bara tio SR-are (fyra mensjeviker hade lämnat kongressen strax efter att den öppnades). Det var den yttersta vänsterns uppenbara styrka som hade fått Lenin och andra partiledare att se kongressen som en lämplig institution kring vilken man kunde organisera störtandet av Kerenskij.

Uppenbarligen betraktade även den bolsjevikledda Arméns, flottans och arbetarnas regionala exekutivkommitté i Finland, som planerade det norra områdets kongress och ordnade med att den hölls i Petrograd istället för i Helsingfors, kongressen som en lämplig institution för att inleda och legitimera ett uppror. Planer för kongressen gjordes upp sedan den regionala exekutivkommitténs ordförande, Smilga, hade fått Lenins brev från den 27 september där han personligen hade uppmanats att ta initiativet för att förbereda störtandet av regeringen. I en artikel om den norra kongressen som publicerades i *Rabotjij put* den 8 oktober och i Kronstadttidningen *Proletarskoje delo* två dagar senare, förkunnade Smilga att kongressen ”med största sannolikhet skulle tvingas ta en utomordentligt viktig roll i landets politiska liv.” ”Det är inte längre någon hemlighet”, fortsatte han att bedyra, ”att alla möjliga sorters försvarsvänner bedriver en rasande kampanj mot den allryska sovjetkongressen ... [och] om vi passivt inväntar den tjugonde så kommer det inte att bli någon kongress. Vi måste slå tillbaka försvarsvännernas angrepp, inte bara med ord utan också med handlingar. Krisen växer med utomordentlig hastighet. Det nuvarande läget kan bara vara i några dagar. ... I detta ögonblick kan den regionala kongressen få en enorm betydelse.”³

Den 7 oktober, redan innan centralkommittén enades om att förbereda för ett uppror, förbereddes en stadskonferens för bolsjeviker från Petrograd för möjligheten att det norra områdets kongress skulle

1 Latsis, *Izvestija*, 6 november 1918, s 2.

2 V Breslav, *Kanun oktjabrija 1917 goda*, Moskva 1934, s 17. En speciell delegation från Moskva deltog också.

3 *Rabotjij put*, 8 oktober, s 2; *Proletarskoje delo*, 10 oktober, s 1; Breslav, *Kanun oktjabrija*, s 19.

inleda aktioner mot regeringen.⁴ Senare, på morgonen den 11:e, informerade Kollontaj konferensdeltagarna om den resolution som centralkommittén hade antagit och pekade utan tvekan på den nyckelroll man tänkte sig för det norra områdets kongress.⁵

I ett meddelande från den 8 oktober till bolsjeviker som deltog i det norra områdets kongress, hävdade Lenin att delegaterna skulle vara ”förrädare mot internationalen” om de inskränkte sig till ”endast ... resolutioner”. ”Man får inte vänta på den allryska sovjetkongressen, som centrala exekutivkommittén kan förhålla ända till november”, rasade Lenin. ”Endast en omedelbar aktion av östersjöflottan, trupperna i Finland ... kan rädda den ryska revolutionen och världsrevolutionen. ... [Dessa trupper] kan och måste rycka mot Petrograd, krossa de kornilovska regementena, mobilisera de båda huvudstäderna, utveckla en massagitation för en makt som omedelbart överlämnar jorden till bönderna och omedelbart föreslår fred, störta Kerenskij's regering och upprätta denna makt. Dröjsmål betyder döden.”⁶ Två dagar senare, vid centralkommitténs möte den 10 oktober, hade Lenin krävt att partiet skulle utnyttja det norra områdets sovjetkongress för att inleda avgörande aktioner.

Information om centralkommitténs beslut att organisera ett uppror förmedlades till de bolsjevikiska delegaterna vid norra området kongress när de anlände till Smolnij på morgonen den 11 oktober. Det verkar faktiskt som om dessa delegater under kongressens första sessioner fick intrycket att man närsomhelst kunde förvänta sig order om att inleda ett uppror.⁷ En av kongressens sekreterare, Kronstadtbolsjeviken Boris Breslav, mindes senare att många av deltagarna förväntade sig att kongressen skulle bli centrum för ett uppror när den öppnades: ”De hade intrycket att centralkommitténs signal att börja kampen skulle komma vilken minut som helst.”⁸

Detta tänkande uppmuntrades av Sokolnikov i en rapport om den nuvarande situationen, som han gav åt centralkommitténs vägnar vid ett första möte för partiets fraktion vid det norra områdets kongress på morgonen den 11 oktober. Sokolnikovs budskap sammanfattades i följande: ”Stunden har kommit då det är nödvändigt att gå ut i strid för sovjeternas seger över hela landet. ... Det är ingen slump att kongressen har flyttats till Petrograd, för det kan bli så att den måste bli den organisation som kommer att starta upproret.”⁹

Atmosfären på norra områdets sovjetkongress blev redan tidigt under överläggningarna ytterst upphetsad när Antonov-Ovsejenko tillkännagav att de politiska fångar som fortfarande satt på Korsfängelset hade inlett en hungerstrejk. Som svar på det antog delegaterna ett upprop till fångarna: ”Avbryt er hungerstrejk och ordna era styrkor ty timmen för er befrielse är nära.”¹⁰ Men trots denna inledning tvekade den bolsjevikiska ledningen faktiskt att uppmana delegaterna att hjälpa till att organisera ett störtande av Kerenskij. Istället ajournerades kongressen sent den 13 oktober efter att ha antagit en ganska återhållsam gemensam resolution från bolsjevikerna och

4 Se Rakhias tal vid öppningsmötet i *Vtoraja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 108.

5 *Ibid*, s 132; *Oktjabrskoje voruzjennoje vosstanije*, band 2, s 132.

6 Lenin, *Brev till bolsjevikkamraterna, som deltar i sovjetkongressen för norra området*, på marxistarkiv.se.

7 Angående denna punkt, se V I Startsev, ”O vjibore momenta dlja oktjabrskogo voruzjennogo vosstanija”, i *Lenin i oktjabrskoje voruzjennoje v Petrograde*, s 71.

8 Breslav, *Kanun oktjabrija*, s 18-22; *Oktjabrskoje voruzjennoje vosstanije*, band 2, s 250.

9 Breslav, *Kanun oktjabrija*, s 21-22.

10 *Ibid*, s 31-32.

vänstersocialistrevolutionärerna som i själva verket knöt bildandet av en sovjetregering till den allryska sovjetkongressen.¹¹

Att norra området kongress underlät att starta ett uppror kan förklaras med flera sammanhängande faktorer. För det första reste den bolsjevikiska militärorganisationen, som sedan april hade haft huvudansvaret för att förbereda maktövertagandet, vad som i efterhand kan betraktas som berättigade tvivel om partiets beredskap för ett väpnat uppror. Under de föregående veckorna och månaderna hade, som vi har sett, bolsjevikerna nästan helt riktat sin uppmärksamhet på aktiviteter som var förenliga med en fredlig utveckling av revolutionen. De hade ägnat relativt lite ansträngningar, varken i kasernerna eller på fabrikerna, åt den sorts noggranna tekniska förberedelser som krävdes för att stöda ett av partiet organiserat uppror. Bolsjevikerna hade ännu inte återupprättat kontrollen över de enheter som var inblandade under julidagarna.¹² Många av de proletära Röda garden som hade bildats under Kornilovkrisen hade upplösts. Inte förrän i mitten av oktober inleddes försök att samordna och utbilda Röda gardesenheter i hela staden. Inte heller hade något ännu gjorts för att säkerställa järnvägsarbetarnas samarbete, så att inte huvudstaden i händelse av ett uppror omedelbart skulle bli avskuren från resten av landet.

Nevskij tänkte på dessa problem när han i en tidig öppen hjärtig biografi skrev att ”med lärdom från julidagarnas bittra erfarenheter ... fördröjde och övervägde [militärorganisationen] sina aktioner noga. Det fanns mycket som inte var förberett ännu, mycket som måste justeras, mycket att rätta till, och här och där hittade vi uppenbara brister.” Nevskij fortsatte med att medge att han och Podvojskij av dessa skäl bestämt yrkade på att man måste skjuta upp inledningen av ett uppror i omkring två veckor.¹³ På ett annat ställe kommenterade han: ”Vi var tvungna att kyla ner alla de ivriga kamrater som längtade efter att strida utan att ha en aning om alla de svårigheter som hänger samman med ett uppror”¹⁴ – en bedömning som mest allt kunde tillämpas på Lenin.

En andra faktor som förmådde bolsjevikpartiets strateger att skjuta upp ett uppror mot den provisoriska regeringen var att lokala ledare som hade de närmaste kontakterna med massorna nu uttryckte liknande allvarliga betänkligheter om det gick att mobilisera tillräckligt många arbetare och soldater i Petrograd till stöd för ett väpnat uppror innan sovjetkongressen, som sedan den 23 september allt högre hade basunerats ut av både bolsjevik, vänstersocialistrevolutionärer och mensjevik-internationalister som ett lämpligt forum för att på ett legitimt sätt lösa regeringsfrågan. Det verkar ha uppstått särskilt starka reservationer längs dessa linjer vid den stadsomfattande bolsjevikkonferensen den 10 oktober, vid en konferens för partirepresentanter från Petrogradområdet (det vill säga från kringliggande städer) den 11 oktober, och vid ett möte mellan medlemmar i militärorganisationens byrå och representanter från enheter ur Petrogradgarnisonen som ägde rum under andra veckan i oktober. Enligt Alexander Sjtoman, som var funktionär i provinsorganisationen och Lenins förtrogne, och som hade varit aktiv inom den ryska socialdemokratiska rörelsen sedan Petersburgs kampförbunds dagar, var majoriteten vid alla dessa tre möten mot ett uppror innan den andra

11 Angående detta, se *Oktjabrskoje voruzjennoje vosstanije*, band 2, s 253.

12 Se Podvojskijs observationer i detta avseende i *Vtoraja i Tretja petrogradskije obsjtjedorodskije konferentsij*, s 114.

13 V I Nevskij, ”Dve vstretji”, *Krasnaja letopis*, 1922, nr 4, s 142-143.

14 V I Nevskij, ”Istoritjeskoje zasedanije Petersburgskogo komiteta RSDRP (bolsjevikov) nakanune oktjabrskogo vosstanija”, *Krasnaja letopis*, 1922, nr 2-3, s 318.

sovjetkongressen.¹⁵

Trots den pålitligt radikala karaktären på det norra områdets kongress var det på kvällen den 12 oktober troligen uppenbart att det till och med där skulle bli praktiskt taget omöjligt att vinna majoritetens stöd för ett omedelbart uppror. För det första: medan Trotskij, Sokolnikov och andra anhängare till centralkommitténs resolution från den 10 oktober undersökte hur detta beslut skulle kunna tillämpas på bästa sätt, så arbetade Kamenev och Zinovjev desperat för att förhindra att upproret påbörjades, i förvisning om att ett omedelbart, av partiet organiserat uppror bara kunde sluta med en avsevärt mycket större katastrof än den som hade följt på juliupproret, och i tron – inte utan berättigande – att en majoritet av partiledarna i landet mycket väl skulle kunna stöda denna uppfattning. Efter centralkommitténs möte den 10 oktober skickade de en sammanfattning av sina argument mot att gripa makten till stora partikommittéer över hela landet och till de bolsjevikiska fraktionerna i den centrala exekutivkommittén, Petrogradsovjeten och det norra området sovjetkongress. ”Vi är djupt övertygade om att om vi i nuvarande läge proklamerade det väpnade upproret skulle vi inte bara sätta vårt partis öde på spel utan också den ryska och den internationella revolutionens. Det finns inga tvivel om att det finns tillfällen i historien när den förtryckta klassen måste erkänna att det är bättre att bli besegrad än att ge upp utan kamp. Befinner sig den ryska arbetarklassen i en sådan position nu? Nej och tusen gånger nej!”¹⁶

I Petrograd utövade Kamenev och Zinovjev personligen påtryckningar för att skjuta upp förhastade revolutionära aktioner bland lokala partiledare i allmänhet och bland deputerade till norra områdets sovjetkongress i synnerhet.¹⁷

På det norra områdets kongress gick även vänstersocialistrevolutionärerna, som helt och fullt delade Kamenevs och Zinovjevs reservationer rörande ett väpnat uppror, aktivt mot att använda kongressen för att störta regeringen.¹⁸ Vid denna tidpunkt var vänstersocialistrevolutionärerna mest av allt intresserade av att underlätta bildandet av en brett representativ, uteslutande socialistisk regering vid den kommande allryska sovjetkongressen. Precis som *Rabotij put* hade varje nummer av vänstersocialistrevolutionärernas tidning *Znamija truda* från och med 25 september huvudrubriken ”Kamrater, förbered inför den allryska sovjetkongressen”.¹⁹ Men till skillnad från *Rabotij put* kompletterade *Znamija trudas* redaktörer konsekvent detta budskap med de allra bistraste varningar

15 Sjtoman skriver: ”Jag minns väl att argumenten vid [dessa konferenser] rörde sig om den centrala frågan: Skulle makten tas direkt eller skjutas upp tills den andra sovjetkongressen samlades. ... Alla tre konferenserna var för att gripa makten inom en nära framtid. Inte en enda röst höjdes mot det. En majoritet av talarna var mot att gripa makten direkt, varefter majoriteter vid de tre konferenserna röstade mot att omedelbart gripa makten.” (Sjtoman, ”Lenin nakanune oktjabrija”, s 119.)

16 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 86-92.

17 Således fick Raskolnikov, som rusade till kongressens öppningssession direkt efter att ha släppts från fängelset på morgonen den 11:e, höra talas om partiets beslut rörande förberedelser för ett väpnat uppror så fort han anlände till Smolnij och fick en kopia av Kamenev-Zinovjevs PM. Lite senare drogs han åt sidan av Kamenev som förklarade sina reservationer angående partiets taktik och skälen till varför han ansåg att ett uppror skulle vara en fullständig katastrof. (F F Raskolnikov, *Kronstadt i Piter v 1917 godu*, Moskva och Leningrad 1925, s 203-204.) På liknande sätt erinrar sig militärorganisationens Ilin-Zjenevskij hur han åkte med Kamenev till ett politiskt möte den 12 oktober. Under färden beskrev Kamenev noggrant sin ståndpunkt, och argumenterade att fränsett allt annat var militärorganisationen själv långt ifrån redo för omedelbar strid. (Ilin-Zjenevskij, ”Nakanune oktjabrija”, s 25.)

18 Se Breslavs klagomål över detta i Kronstadtsovjeten som det återges i *Izvestija Kronstadtskogo sovjeta*, 26 oktober, s 3-4.

19 Från 3 oktober lade *Znamija trudas* redaktörer, som ett svar på anklagelserna att kongressen var tänkt att kringgå den konstituerande församlingen, till meningen ”Förbered inför den konstituerande församlingen”.

mot förhastade väpnade aktioner mot den provisoriska regeringen. Sergej Mstislavskij uttryckte detta budskap i en ledare den 13 oktober: ”Det vore ett fruktansvärt brott om arbetarna och soldaterna slog till ... inte ett angrepp på den provisoriska regeringen utan mot sovjeterna. ... Och på grund av det har de som vädjar till massorna om aktioner, om att gripa makten, fel. Deras appell är inte ett stridsrop för folkviljans seger, utan för att den ska krossa sig själv.”

Mstislavskijs kollega Boris Kamkov förklarade senare den politik som fördes av vänstersocialistrevolutionärerna i huvudstaden vid denna tidpunkt:

I kölvattnet till den demokratiska statskonferensen, och efter att det hade blivit uppenbart att försvarsvännerna inte ville bryta med koalitionspolitiken, räknade vi med att den allryska sovjetkongressen skulle ta på sig uppgiften att organisera en ny regering. I vår agitation på militärkasernerna och fabrikerna betonade vi behovet av att vara redo för att ge den allryska sovjetkongressen ett organiserat väpnat stöd om inte Kerenskijregimen erkände den nya socialistiska regeringens auktoritet. Men några dagar innan den allryska kongressen blev det tydligt för de av oss som jobbade i fabrikerna och på kasernerna att bolsjevikerna mobiliserade sina styrkor för att inte bara försvara den regering som kongressen skulle upprätta, utan istället gripa makten innan kongressen. Och i denna fråga skiljde vi oss väldigt mycket från bolsjevikerna. För oss verkade deras linje både farlig och vetlös. Efter att koalitionen hade förstört för sig själv, efter att den hade blivit ett tomt skal och själva ordet *koalition* hade blivit ett skällsord i arbetar- och soldatkretsar, och när det inte gick att hitta en enda pålitlig grupp som skulle försvara en koalitionsregering bland arbetarna och bönderna, så föreföll det för oss som om den allryska sovjetkongressen på ett smärtfritt sätt skulle kunna befria oss från detta skelett. Samtidigt ansåg vi att om det gjordes på något annat sätt, låt oss säga med hjälp av ett maktövertagande i Petrograd före kongressen, så kunde det verka äventyrligt – som att det inte var sovjeterna som grep makten utan ett politiskt parti. Vi ansåg att det genast skulle komplicera situationen och göra det omöjligt att undvika inbördeskrig.²⁰

Det är lätt att förstå de svårigheter som Kamenevs och Zinovjevs lobbyarbete och vänstersocialistrevolutionärernas motstånd innebar för de bolsjevikledare som på allvar undersökte möjligheterna att organisera ett uppror vid det norra områdets sovjetkongress, om man kommer ihåg att vänstersocialistrevolutionärerna tillsammans med SR-arna och mensjevik-internationalisterna troligen kunde räkna med nästan 35 av de 90 rösterna på kongressen. Således behövde Kamenev och Zinovjev bara så tvivel om det kloka med ett uppror bland mindre än ett dussin av de återstående 55 bolsjevikiska och maximalistiska delegaterna för att hindra omedelbara aktioner – och om det hade gått till omröstning så det finns inget tvivel om att de skulle haft lätt att göra det.

När det norra områdets kongress närmade sig slutet, oroad sig faktiskt kongressens deltagare mest för möjligheten att den centrala exekutivkommittén skulle kunna lyckas få den allryska kongressen uppskjuten eller inställd helt och hållet på grund av att den störde förberedelserna av den konstituerande församlingen. Följaktligen var en av dess sista handlingar att anta en appell till massorna som betonade den allryska kongressen betydelse, och att det enda sättet att garantera att en korrekt vald konstituerande församling utan dröjsmål skulle sammankallas var att den allryska kongressen grep makten.²¹

De deputerade bildade också en permanent verkställande kommitté. Utan tvekan såg en del av de

20 Från ett tal av Kamkov vid vänstersocialistrevolutionärernas första allryska kongress i slutet av november 1917; se *Protokolij pervago sezda partij levych sotsialistov-revoljutsijoneroj (internationalsionalistov)*, Moskva 1918, s 38-39.

21 Breslav, *Kanun oktjabrija*, s 68-69.

bolsjevikiska medlemmarna i denna kommitté den i första hand som ett upprorsorgan. Senare erinrade sig således Antonov att han omedelbart efter den norra kongressen kom överens med Smilga om att denne skulle återvända till Helsingfors och organisera avdelningar av matrosar, infanterister och artillerister för att stöda ett uppror, medan Antonov skulle leda kommitténs arbete i Petrograd. Enligt Antonov skulle de styrkor som Smilga mobiliserade skickas till Petrograd när de fick ett telegram som löd ”Skicka föreskrifterna”. Men Antonov klargör att dessa åtgärder gjordes på eget initiativ.²² Det uppgivna syftet med den permanenta kommitté som upprättades av den norra sovjetkongressen var att organisera och förbereda militära styrkor för att försvara och stöda den kommande allryska sovjetkongressen. Därför gick även vänstersocialistrevolutionärerna med på att delta i dess arbete.

Det visade sig att det norra områdets kongress till största delen blev ett dundrande, i högsta grad synligt uttryck för de ultraradikala stämningarna. Medan kongressen pågick cirkulerade dessutom bolsjevikiska agitatorer i arbetardistriktet i Petrograd, och försökte energiskt, med varierande framgång, piska upp fientlighet mot den sittande regeringen bland arbetare och soldater, som en förberedelse inför ett nära förestående stridsrop. Men ur partiets synvinkel fick denna verksamhet just nu, så snart efter bolsjevikernas uttåg från förparlamentet, det till stor del negativa resultatet att regeringsanhängarnas farhågor mot bolsjevikernas avsikter ökade.²³ Praktiskt taget alla dagstidningar i Petrograd var nu fyllda av spekulationer om bolsjevikernas planer och aktivitet. Exempelvis rapporterade ledaren i Gorkijs *Novaja zjizn* den 15 oktober att bolsjevikerna bedrev omfattande agitation för ett uppror. ”Massornas uppfattningar är inte samstämmiga”, skrev ledarskribenten. ”En del är uppenbarligen beredda att agera, andra är inte särskilt benägna att kämpa och lutar mer åt att avstå från aktiva åtgärder, och det finns också grupper som antingen är helt mot eller helt likgiltiga till att gå till handling.”

På liknande sätt informerade *Gazeta kopejka* sina läsare den 14 oktober, att ”det finns definitiva bevis för att bolsjevikerna energiskt förbereder sig för att gå till handling den 20 oktober.” Några dagar senare skrev högertidningen *Zjivoje slovo*, under rubriken ”Bolsjevikerna går till aktion”, att ”de gemena och blodiga händelserna den 3-5 juli var bara en repetition. Nu förbereder bolsjevikerna sig för att genomföra själva föreställningen. ... I fabriker och kaserner överallt vädjar bolsjevikerna till arbetare och soldater att vid första bästa signal gå ut på Petrograds gator med vapen i hand, att störta regeringen och massakrera bourgeoisien.” Alla skribenter kompletterade sina larmsignaler med ödesdigra varningar om vad konsekvenserna skulle bli av de revolutionära aktionerna, och/eller envisa vädjanden till regeringen att vidta beslutsamma åtgärder mot vänstern innan det var försent. En skribent i *Birzjevijsje vedomosti* förkunnade på morgonen den 14 oktober i en ledare med rubriken ”Det är dags att agera”: ”Bolsjevikernas talar alltmer exakt och definitivt om att massorna snart ska gå till handling. ... Ändå accepteras detta tålmodigt av regeringen och demokratin utan motåtgärder. ... Den stund har kommit då regeringen beslutsamt måste försvara det revolutionära Petrograd mot anarki.”

Givetvis var de moderata socialistledarna i Smolnij och regeringsministrarna i Vinterpalatset nu lika

22 V A Antonov-Ovsejenko, ”Baltflot v dni kerensjtjinij i krasnogo oktjabrija”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1922, nr 10, s 122.

23 Angående denna punkt, se *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 253.

inställda på att det var troligt med ett bolsjeviklett uppror inom kort. Vid ett av de allryska exekutivkommittéernas möten den 14 oktober förkunnade Dan, med syftning på floden av rapporter om extremistisk agitation och bolsjevikernas uppenbara förberedelser inför ett uppror: ”Vi måste ärligt fråga de bolsjevikiska kamraterna, vad är syftet med deras politik? ... Bolsjevikerna måste i denna talarstol tillkännage om de uppmanar det revolutionära proletariatet att gå till handling eller inte. ... Jag vill ha ett ja eller ett nej.” Från golvet kom Rjazanovs långtifrån lugnande svar: ”Vi kräver fred och jord.” Betecknande nog reste sig Martov för mensjevik-internationalisterna och Livsjits för vänstersocialistrevolutionärerna och stödde en resolution som hade föreslagits av Dan och som vädjade till arbetarna, soldaterna och bönderna att hålla sig lugna och brännmärkte det som helt otillåtet att på något som helst sätt ”gå till handling”.²⁴

Att döma av pressrapporterna ägnades en avsevärd del av Kerenskijministärens dagliga möten vid denna tidpunkt åt diskussioner om det bolsjevikiska hotet. Vid ett möte den 17 oktober rapporterade inrikesminister Kisjkin att de trupper som stod till regeringens förfogande skulle räcka till för att slå ner oroligheterna när de väl bröt ut, men att de var alltför svaga för att ta initiativ till aktioner mot vänstern. Enligt den information regeringen hade, tillade han, så hade ett uppror ursprungligen planerats till den 18 oktober, men hade skjutits upp till den 23:e p.g.a. otillräckliga förberedelser.²⁵

Ministären övervägde olika motåtgärder. Men den var medveten om hur komplicerad den rådande situationen var, och begränsade sig till att beordra befälhavaren för Petrograds militärdistrikt, general Georgij Polkovnikov, att förbereda regeringens försvar och utfärda dagliga uppmaningar till ordning. Uppenbarligen hoppades ministrarna att bolsjevikerna skulle kompromettera sig genom att göra det första draget. Som krigsminister general Verchovskij helt realistiskt uppgav: ”Vi har en plan – vi måste vänta på att den andra sidan går till handling. Bolsjevismen har infekterat sovjeten och det finns inte styrkor nog för att upplösa den.”²⁶ En okänd minister som lämnade ett regeringsmöte den 13 oktober, den dag då det norra områdets sovjetkongress avslutades, kommenterade lite mer frankt till väntande journalister: ”För närvarande är regeringen inte det minsta angelägen om att få en sammandrabbning. Men vad ska vi göra? Om bolsjevikerna agerar kommer vi att genomföra en operation och tömma varbölden en gång för alla.”²⁷

I efterdyningarna till det norra områdets kongress fortsatte Lenin att pressa på för ett omedelbart uppror, medan Kamenev och Zinovjev för sin del förde en lika energisk kampanj för att förhindra ett förhastat uppror och dämpa oron bland bolsjevikernas motståndare för denna möjlighet. Samtidigt fortsatte lokala partiaktivister med nära band till kasernerna, fabrikerna och massorganisationerna att undersöka de praktiska möjligheterna att tillämpa centralkommitténs resolution från den 10 oktober. De svårigheter de stötte på för att förbereda ett uppror innan den allryska sovjetkongressen visade sig tydligt vid två viktiga strategimöten i partiet som ägde rum efter det norra områdets kongress – det första ett krismöte med Petersburgkommittén den 15 oktober, och det andra en hastigt sammankallad konferens mellan centralkommittén och representanter från Petersburg-

24 K Rjabinskij, *Revoljutsija 1917 goda: Chronika sobytij*, band 5, Moskva 1926, s 88-89; *Izvestija*, 15 oktober, s 3.

25 P V Volobujev, ”Iz istorij borbij Vremennogo pravitelstva s revoljutsijej”, *Istoritjeskij archiv*, 1960, nr 5, s 83-85.

26 *Ibid*, s 84. För uppföljande direktiv från Polkovnikovs stab till militärenheter i och runt Petrograd, se Akademija nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Velikaja oktjabskaja sotsialistitjeskaja revoljutsija: Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, red G N Golikov, mfl, Moskva 1957, s 263-274.

27 *Birzjevine vedomosti*, 14 oktober, kvällsupplagan, s 2.

kommittén, militärorganisationen, Petrogradområdets bolsjevikkommitté, Petrogradsovjeten och ledare från fackföreningar och fabrikskommittéer följande kväll.²⁸

Vid Petersburgkommitténs möte den 15 oktober deltog 35 representanter från bolsjevikkommittéer i Petrograddistriktet. Kvällens viktigaste ärende, diskussionerna om förberedelser inför ett uppror, inleddes med en formell rapport om det nuvarande läget av Bubnov, centralkommitténs man i Petersburgkommittén. Bubnov talade sig varm för aktioner mot regeringen, och förkunnade: ”Det drar ihop sig till en sammandrabbning. ... Vi står på randen till att ’gå till handling’.” Han hävdade att alla faktorer för ett uppror existerade, och vidhöll: ”Vi måste förbereda alla våra styrkor för handling. ... Vi måste samla ihop alla våra agitatorer. ... Om vi ska rädda revolutionen måste vi både ha en offensiv och en defensiv politik.”

Men Bubnov hade knappt slutat förrän Nevskij rusade fram för att tala för att man borde vänta ett bra tag med att organisera ett uppror. Julierfarenheternas enorma påverkan på militärorganisationens ledare återspeglas tydligt i Nevskijs noggrant formulerade tal vid detta tillfälle: ”Jag måste vända församlingens uppmärksamhet mot den enorma mängd svårigheter som vi har stött på”, hävdade han först. ”Militärorganisationen har just blivit högerinriktad.” Han varnade för att absolut inget hade gjorts för att förbereda landsbygden för störtandet av den provisoriska regeringen, och att bolsjevikerna i själva verket just hade börjat få fotfäste på landsbygden, och hävdade att bönderna i flera regioner hade förkunnat att de i händelse av ett uppror skulle vägra skicka bröd. Han tillade att partiet inte kunde hoppas på seger om den bortsåg från massornas stämningar. Nevskij fortsatte med att påpeka att så avgörande faktorer som att ha säkrat stöd från järnvägsarbetarna och samarbete från Femte armén på den norra fronten saknades. De hade överhuvudtaget inte inlett några tekniska förberedelser för ett uppror. Som läget var fanns det inga garantier för att bolsjevikerna skulle ha den inledande dominans som behövdes för att besegra den provisoriska regeringen. Av alla dessa skäl drog Nevskij slutsatsen att centralkommitténs resolution från den 10 oktober var överilad.

Efter Nevskijs tal, och uppenbarligen som svar på en begäran från salen, läste Petersburgkommitténs sekreterare, Bokij, upp hela centralkommitténs resolution och Kamenev-Zinovjevs långa PM. När de församlade lokala partitjänstemännen fick höra Kamenevs och Zinovjevs rättframma varningar, så här direkt efter Nevskijs varningar, så hade det uppenbarligen en djup inverkan på dem, ty man kom nu överens om att centralkommitténs resolution skulle diskuteras ”brett”, det vill säga både utifrån hur genomförbar den var i grund och botten och framtidsutsikterna att tillämpa den.

Med detta i åtanke lyssnade kommittén på rapporter om den rådande situationen i de olika distrikten. Till största delen förstärkte de farhågorna om hur klokt det var med omedelbara aktioner. Det vore förvisso vilseledande att påstå att rapporterna var helt igenom pessimistiska. Den oförtröttlige Latsis slösade till exempel med lovord om de förberedelser för uppror som hade genomförts av arbetare i det centrala Viborgdistriktet och uttryckte tillit att man kunde lita på dem. Representanten från Nevskijdistriktet, Vinokurov, som till skillnad från Latsis inte var benägen att överdriva, garanterade: ”Stämningarna gynnar oss – massorna börjar spetsa öronen.” Och Jukka Rakhia, som talade för finnarna, förkunnade att deras inställning till ett uppror var ”ju förr desto bättre”.

Å andra sidan var den övergripande bilden av tillståndet i fabriker och kasernerna ofta så föga

²⁸ *Pervyi legalniji Petersburgskij komitet*, s 307-319; *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 93-105.

lovande, att det bara kunde få en dämpande effekt på partimedlemmarnas stämningar. Den kanske mest alarmerande faktor som togs upp under diskussionen var den tydliga apati som existerade bland många arbetare och soldater i Petrograd. Vi ska komma ihåg att det inte bara handlade om arbetarna och soldaterna var för att makten skulle överföras till sovjeterna – att bolsjevikernas program stöddes av massorna erkände alla – utan huruvida de skulle riskera att förlora arbetet, att omedelbart skickas till fronten, fängelse eller till och med döden som svar på en bolsjevickisk uppmaning till uppror strax innan sovjetkongressen, eller inte. Och i detta avseende var det bara åtta av de nitton distriktsrepresentanter som rapporterade om situationen som ansåg att massorna var i kampstämning och beredda att resa sig direkt, sex verkar ha betraktat den rådande andan som osäker och benägen att vänta, medan fem öppet sa att det inte fanns någon önskan att gå till handling.²⁹

Kalinin, sovjetstatens framtida president, konstaterade att saker och ting för närvarande gick dåligt i Lesnovskijdistriktet (en del av det större Viborgdistriktet). Tandläkaren Savva Ravitj från Moskva-distriktet uttryckte åsikten att massorna skulle gå till handling om de leddes av sovjeten, men att få skulle svara på partiets påbud. Sergej Prochorov, snickare och representant från Petersburgdistriktet, rapporterade att ”där vi har ett starkt inflytande råder stämningar av vänta-och-se. Där det inte är fallet är stämningarna apatiska. ... Även om sovjeten utfärdar en uppmaning att gå till aktion kommer vissa fabriker, till exempel min, inte att agera.” Alexander Axelrod från Rozjdestvenskij-distriktet, och Naum Antselovitj, som företrädde Petrograds fackföreningssovjet och också var ordförande i elektrikerfacket, höll med om att stämningarna bland massorna var sådana, att om de angreps av kontrarevolutionen så skulle de slå tillbaka, men att massorna själva inte skulle gå till angrepp. Axelrod tillade att stämningarna försämrades på grund av avsked i samband med att fabriker tömdes. Charitonov, som representerade partiorganisationen i Petrogradprovinsen, sammanfattade de rapporter som hade lämnats vid Petrograds provinskonferens två veckor tidigare, och han var lika pessimistisk. Han sa att man var överens om att massorna var modfällda. ”Av våra femtusen anhängare i Krasnoje Selo”, hävdade han, ”skulle bara femhundra komma hit [för att delta i ett uppror]. Resten skulle vänta ute i Krasnoje Selo.” Han tillade att stämningarna i Kronstadt hade blivit mycket dystrare och att fylleriet var utbrett, till och med bland bolsjevikerna.

Den tydliga apatin bland massorna var ingalunda det enda större problem som bidrog till den pessimistiska bild som utmålades av de lägre nivåerna i partiet på randen till det föreslagna bolsjevickiska maktövertagandet. De lokala rapporterna den 15 oktober visade också på en utbredd oro för att det överhuvudtaget saknades tekniska förberedelser inför ett uppror. Det var faktiskt få talare som inte konstaterade att det fanns allvarliga organisatoriska problem med de Röda gardena eller allvarlig brist på vapen och ammunition, och sammantaget visar rapporterna tydligt att det fortfarande inte hade skapats några upprorsorgan. S M Gessen från Narvadistriktet konstaterade torrt, att eftersom det inte fanns några kampcentrum eller kampstyrkor så hade förmodligen de som bildades under Kornilovkrisen upplösts. Vinokurov, som hade varit optimistisk angående stämningarna bland arbetarna i Nevskijdistriktet, medgav att distriktet inte hade några Röda garden och att det inte kunde skyta med sin organisatoriska apparat. Prochorov förkunnade rakt ut: ”Saker och ting är inte

²⁹ Detta är Nevskijs siffror. De verkar inte överdrivna. Nevskij, ”Istoritjeskoje zasedanje Petersburgskogo komiteta RSDRP (bolsjevikov) nakanune oktjabrskogo vosstanija”, s 38.

bra vad gäller de Röda gardena. ... Distriktet befinner sig överhuvudtaget i ett tillstånd av fullständig upplösning." Representanten från Sjlusselburgdistriktet konstaterade att det hade bildats ett Rött garde men att folk var ovilliga att ansluta sig eftersom det fanns så få vapen.

Bubnov blev uppenbart förfärad av diskussionen och krävde att få tala fast det inte var hans tur, och påminde medlemmarna i Petersburgkommittén om att centralkommittén diskuterade det nuvarande läget den 10 oktober efter påtryckningar från Petersburgkommittén. Han bönföll åhörarna att koncentrera sig på praktiska åtgärder. Strax därefter kom de församlade partiföreträdarna överens om att bland annat sammankalla en konferens för partiagitatorer, att organisera utgivning av en kvällstidning, förbättra kommunikationerna, förstärka kontakterna med järnvägs- och telegrafarbetarna, och skynda på träningen av arbetare i vapen användning. De flesta av Petersburgkommitténs medlemmar som röstade för dessa åtgärder var kanske mer förhoppningsfulla om att uppnå snabba resultat än Kalinin, som efter att ha lyssnat på rapporterna från distriktet kommenterade: "Resolutionen från den 10 oktober är en av de bästa resolutioner som centralkommittén någonsin har antagit ... men när detta uppror ska äga rum är osäkert – kanske om ett år." Hursomhelst var det helt klart underförstått i de åtgärder som Petersburgkommittén antog på kvällen den 15 oktober att partiet ännu inte var redo för omedelbar kamp.

Syftet med centralkommitténs hastigt organiserade konferens följande kväll var att omvärdera partiets strategi inför de svårigheter som hade uppstått under genomförandet av uppmaningen till ett omedelbart uppror. På mötet, som hölls i Lesnojs distriktsdumas högkvarter långt ut i huvudstadens norra utkanter, deltog ungefär 25 bolsjevikledare. Mötet hade organiserats av Sjtoman och Kalinin – den sistnämnde var ordförande för Lesnojs distriktsduma. Sverdlova erinrar sig att deltagarna inte visste var mötet skulle hållas förrän i sista minuten. De fick ett lösenord och en mötesplats, och när de samlades där leddes de några i taget till dumabyggnaden. En av de sista att anlända var Lenin, som snabbt tog av sig sin peruk innan han gick in i de två sammanhängande rum där resten av deltagarna samlades. Det fanns inte så många stolar, de flesta satt på golvet.³⁰ Lenin slog sig ner på en fotpall i ett hörn, drog fram några anteckningar ur fickan och började titta på dem. Av gammal vana lyfte han handen för att trycka ner sin peruk, kom sedan på sig själv och log.³¹

En ung bolsjevik, Jekaterina Aleksejeva, som arbetade i distriktsdumans byggnad i Lesnoj med att hålla ordning och andra ströjobb, skrev ner sina livliga minnen från denna händelse. Aleksejevas största farhåga var att någon misstänksam utanför skulle kontakta myndigheterna. Fram tills dess den allra sista partifunktionären hade lämnat i gryningen var hon utom sig av oro, lyssnade efter ovanliga ljud och vaktade noga på grannbyggnaderna för att försäkra sig om att allt var lugnt. Hon erinrar sig att alla som anlände hälsades med höga skall av en Sanktbernhardshund hos en av grannarna, och när hon inte höll vakt i fönstret eller satte eld under samovaren tillbringade hon en hel del tid med att lugna ner hunden. Mötet, som började kring åtta på kvällen, bröt upp klockan tre nästa morgon, då en av säsongens första skurar av blötsnö hade börjat falla. Aleksejeva minns att deltagarna lämnade efter sig en väldig röra.³²

Mötet den 16 oktober inleddes med att Lenin förde fram ett kraftfullt försvar för centralkommitténs

30 Sverdlova, *Jakov Michajlovitj Sverdlov*, s 287.

31 Sjtoman, "Lenin nakanune oktjabrija", s 121.

32 J A Aleksejeva, "Na vsiju zjizn", i *Petrograde v dni velikogo oktjabrija*, s 270-282.

beslut att organisera ett omedelbart uppror. Inledningsvis svarade han på de moderata bolsjevikernas fortsatta intresse att samarbeta med mensjevikerna och SR-arna, och betonade att de redan hade gjort allt för att uppnå en kompromiss med dem, men när det hade blivit uppenbart att det inte gick att komma överens med de moderata socialisterna så hade det också blivit tydligt att massorna följde bolsjevikerna. Lenin fortsatte med att tona ner betydelsen av de klart sämre stämningarna bland massorna, som hade visat sig så tydligt i de lokala partiaktivisternas rapporter föregående kväll, och vidhöll att: ”Man får inte låta sig ledas av massornas stämningar, ty de är obeständiga och oberäkneliga; ... Massorna har gett bolsjevikerna förtroende och kräver av dem inte ord utan handlingar, en beslutsam politik både under kampen mot kriget och under kampen mot det ekonomiska förfallet.” Mot slutet av sina anmärkningar skisserade Lenin orsakerna till varför han ansåg att situationen var gynnsam för en socialistisk revolution i Ryssland, och drog slutsatsen att ”om vi nu skrider till aktion, så kommer vi att ha hela det proletära Europa på vår sida”. Han avslutade med att uttrycka farhågor rörande regeringens planer, och hävdade att ”bourgeoisin önskar att uppge Petrograd. Det kan endast förebyggas genom att vi tar Petrograd i våra händer. ... [av analysen] framgår nödvändigheten av den mest beslutsamma och mest aktiva politik, vilken endast kan vara ett väpnat uppror.” ”Makten måste tas genast, omedelbart”, upprepade han gång på gång. ”Varje dag som går förlorad kan bli ödesdiger. Historien kommer inte att förlåta oss om vi inte tar makten nu!”³³

1924 erinrade sig Sjtoman, som hade hört Lenin tala flera gånger både före och efter oktoberrevolutionen, att detta var ett av hans bästa tal.³⁴ På mötet den 16 oktober kommenterade Sjtoman, med rätta, att stämningen bland deltagarna vid tidigare möten där man hade diskuterat om det var möjligt att gå till handling hade varit mycket mer pessimistiska än vad det verkade nu. Det återspeglade utan tvekan Lenins berömda övertalningsförmåga. Efter Lenins tal upprepade ändå Nikolaj Krylenko, å militärorganisationens vägnar, på nytt att militärorganisationens ledare var av uppfattningen att soldaternas revolutionära stämningar höll på att minska och att en majoritet ansåg att partiet ”inte skulle forcera frågan”. Volodarskij, som näst efter Trotskij var partiets kanske mest kraftfulla och populära talare, rapporterade om inställningen hos Petrogradsovjetens deputerade, och uttryckte sitt övergripande intryck av att ”ingen rusar ut på gatorna, men alla skulle svara på en uppmaning från sovjeten.” Vasilij Sjmids, en ledande figur i fackföreningssovjeten i Petrograd, och Alexander Sjljapnikov, ordförande för metallarbetarfacket och också han en hög funktionär i fackföreningssovjeten, försökte karakterisera fackföreningsmedlemmarnas politiska inställning. Sjmids påstod att även om alla krävde att makten skulle överföras till sovjeterna så kunde man inte förvänta sig aktiva åtgärder från Petrograds mer än 500.000 fackföreningsmedlemmar, huvudsakligen på grund av utbredd rädsla för avskedanden och permitteringar. Sjljapnikov tillade att partiet hade ett dominerande inflytande i metallarbetarnas fackförening, men att det inte skulle bli populärt om bolsjevikerna gick till handling. Rykten om en sådan aktion hade till och med utlöst panik.

Kamenev och Zinovjev hade avböjt att besvara Lenin direkt i början av mötet den 16 oktober. Stärkt av dessa negativa rapporter tog Zinovjev nu till orda och hävdade envist att ”det finns grundläggande tvivel huruvida det är säkert att ett uppror skulle lyckas.” Han räknade upp en rad argument

33 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 94; Sjtoman, ”Lenin nakanune oktjabrija”, s 122. [Se även Lenin, *Sammanträde med RSDAP(b):s centralkommitté 16 oktober*, på marxistarkiv.se – öa.]

34 Sjtoman, ”Lenin nakanune oktjabrija”, s 122.

mot uppror och krävde att centralkommitténs resolution från den 10 oktober om möjligt skulle omprövas. Kamenev förkunnade att erfarenheterna av att ha försökt organisera ett uppror bekräftade att det inte fanns betingelser för det. Partiets förberedelser, framhöll han, fick bara till effekt att regeringens förstärkte sina försvar. Volodarskij upprepade Kamenev och poängterade att om centralkommitténs resolution var ämnad att vara en order så var den redan ouppfylld. ”Om frågan att gå till handling ställs som en fråga för imorgon”, fortsatte han med att intyga, ”så måste vi erkänna att vi inte är redo. Jag har gjort dagliga offentliga uttåg och måste rapportera att massorna är förbryllade av vårt uttåg.”

Ändå vidhöll Lenin att man formellt skulle stöda centralkommitténs resolution från den 10 oktober, och att lämna till centralkommittén och till partiets ledning i Petrogradsovjeten och den allryska exekutivkommittén att avgöra upprorets exakta form och tidpunkt. Zinovjev motsatte sig Lenins förslag och rekommenderade att man skulle anta en resolution som gick mot att verkligen organisera ett uppror innan man hade rådgjort med den bolsjevikiska fraktionen vid den andra sovjetkongressen. När man röstade om resolutionerna stödde 19 deltagare på mötet Lenins resolution, två var mot och fyra lade ner rösten. Röstsiffrorna på Zinovjevs resolution var sex för, 15 mot och tre nedlagda. De sistnämnda siffrorna verkar antyda att en ganska stor minoritet av de närvarande partiledarna, nio stycken – det vill säga mer än en tredjedel av de som deltog i omröstningen – hade tillräckligt starka invändningar mot att omedelbart organisera ett uppror för att antingen vara för att rådgöra eller avstå från att ta ställning i frågan.³⁵ Om man jämför röstsiffrorna med de enskilda talen vid mötet, så antyder det dessutom att även en del av de partifunktionärer som fortfarande hyste betänkligheter om det kloka i att försöka organisera ett väpnat uppror innan sovjetkongressen, troligen röstade för Lenins resolution och mot Zinovjevs. Ty underförstått fanns i kommentarerna från många av de talare som till synes stödde Lenins motion ett antagande att förhållandena ännu inte var mogna för ett av partiet organiserat uppror, och att resolutionen från den 10 oktober bara slog fast avsikten att störta regeringen vid första lämpliga tillfälle, snarare än att vara ett politiskt direktiv som skulle genomföras med en gång.

Vid mötet den 16 oktober var Miljutin den som uttryckte den just beskrivna åsikten allra mest öppet och direkt. Även om inte Trotskij deltog på mötet, så delade han uppenbarligen detta synsätt. Historiker i Sovjetunionen tillskriver ofta dessa uppfattningar till lättskrämdhet – eller ”konstitutionella illusioner” för att använda Lenins ord – och har en benägenhet att likställa dem med Kamenevs och Zinovjevs ståndpunkt. Men det verkar mer korrekt att säga, att den ståndpunkt som intogs av Trotskij och andra likasinnade grundade sig på en realistisk bedömning av de stämningar och styrkeförhållanden som rådde i Petrograd, på landsbygden och vid fronten.

Hursomhelst är det viktigt att konstatera att den diskussion som rasade inom bolsjevikpartiets ledning om förberedelserna av ett uppror ingalunda upphörde efter detta stöd till resolutionen från den 10 oktober. I slutet av mötet förkunnade Kamenev att han inte kunde försvara den uppfattning som återspeglades i centralkommitténs senaste beslut, och att han ansåg att denna ståndpunkt skulle innebära att partiet och proletariatet led nederlag, och lämnade in sin avskedsansökan från centralkommittén. Samtidigt förenade sig Kamenev med Zinovjev och krävde formellt att det omedelbart,

³⁵ Angående detta, se kommentarerna av A I Sidorov i *Lenin i oktjbrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 109-110.

med telegram, skulle sammankallas ett centralkommittémöte. Tre andra moderata bolsjeviker – Nogin, Miljutin och Rykov – försökte utan framgång få *Rabotjij put* att publicera en appell, vars innehåll aldrig har återfunnits.³⁶ När Kamenev inte lyckades få respons för sina synpunkter i den bolsjevikiska pressen, lade han den 18 oktober fram sina argument mot ett uppror i Gorkijs tidning *Novaja zjizn*. Efter att Kamenevs uttalanden hade publicerats trodde till och med Lenin, att döma av hans brev, för ett ögonblick att möjligheten att slå till hade gått förlorad. Utom sig av ilska förklarade han nu krig mot Kamenev och Zinovjev och försökte få dem uteslutna från partiet.³⁷ Men vid ett möte den 20 oktober gick centralkommittén envist mot Lenins krav, och begränsade sig till att acceptera Kamenevs avskedsansökan från partiets ledning och tillrättavisa Kamenev och Zinovjev att inte offentliggöra några som helst uttalanden mot centralkommitténs beslut.³⁸

Den 18 oktober, den kväll då Kamenevs deklARATION mot ett uppror publicerades i *Novaja zjizn*, bröt den interna debatten i partiet också ut öppet på ett möte med omkring 200 bolsjevikiska aktivister på Smolnij, som uttryckligen hade sammankallats för att samordna förberedelserna inför maktövertagandet. Här tog de moderata bolsjevikerna Rjazanov och Larin till orda och angrep upprorsförberedelserna. I samma anda talade också Grigorij Tjudnovskij, som nyligen hade anlänt till huvudstaden från den sydvästra fronten för att delta på sovjetkongressen. Utifrån sina erfarenheter bland trupperna på den sydvästra fronten, där bolsjevikerna inte hade något säkert fotfäste, tillkännagav Tjudnovskij med stor lidelse att ett uppror organiserat av bolsjevikerna var ödesbestämt att lida ett säkert nederlag.³⁹

36 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 105.

37 Se Lenins brev om detta till partiet i stort och till centralkommittén daterade den 18 respektive 19 oktober, i Lenin, *Brev till bolsjevikpartiets medlemmar* respektive *Brev till RSDAP(b):s Centralkommitté* på marxistarkiv.se.

38 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 106-107.

39 S I Avvakumov, ”Borba Petrogradskich bolsjevikov za osusjtjstvlenije leninskogo plana oktjabskogo vosstanija” i *Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 54-56; Sverdlova, *Jakov Michajlovitj Sverdlov*, s 289-291.

Kapitel 13 Krisen på garnisonen och den militärrevolutionära kommittén

Bland de bolsjevikledare som delade Lenins otålighet att göra sig av med den provisoriska regeringen varierade reaktionerna på hindren mot ett omedelbart uppror. Inför den fortsatta oron för att det inte var klart med upprorsorgan, vapen och personer som hade skolats för ett organiserat uppror; att alla de andra större politiska partierna, bönderna på landsbygden och soldaterna vid fronten, kanske till och med demokratiska massinstitutioner som sovjeterna och fackföreningarna liksom delar av själva det bolsjevikiska partiet skulle motsätta sig att bolsjevikerna tog makten ensamma; och slutligen att inte ens arbetarna och soldaterna i Petrograd skulle besvara uppmaningarna till uppror innan sovjetkongressen – rekommenderade en del bolsjevikiska funktionärer helt enkelt att inledningen på upproret skulle skjutas upp i väntan på fortsatta förberedelser. Som vi har sett var det svaret från militärorganisationens ledare, Podvojskij och Nevskij, som genomgående betraktade maktövertagandet i rent militära termer.¹

Gradvis väcktes tanken hos taktiskt försiktiga bolsjeviker om ett annat sätt att närma sig frågan, oftast hos de som var mest aktiva i sovjeterna eller i andra lokala representativa institutioner och därmed särskilt förtrogna med de rådande stämningarna bland massorna. Deras tankar gick så här: (1) man skulle inte använda partiets organ för att störta den provisoriska regeringen utan sovjeterna (på grund av deras betydelse i arbetarnas och soldaternas ögon); (2) för att få största möjliga stöd skulle ett angrepp mot regeringen maskeras som en försvarsåtgärd från sovjeternas sida; (3) aktionerna skulle således skjutas upp tills det dök upp en lämplig ursäkt för att gå till strid; (4) för att undergräva möjligheterna till motstånd och ge största möjliga chans till framgång skulle varje tillfälle utnyttjas för att bryta ner den provisoriska regeringens makt fredligt; och (5) det formella störtandet av regeringen skulle knytas till och legitimeras av den andra allryska sovjetkongressens beslut.² Även om detta i många avseenden var en fortsättning av den bolsjevikiska vänsterns politik och synsätt före den 10 oktober, så skulle denna taktik drivas mycket mer aggressivt nu. Vi bör också komma ihåg att de flesta bolsjeviker som helt eller delvis hade dessa uppfattningar var övertygade om att en majoritet på den kommande sovjetkongressen skulle stöda ett överförande av makten till sovjeterna. Deras mest inflytelserika talesman var Trotskij. Men denna uppfattning delades av ett stort antal andra ledande bolsjeviker, inklusive Stalin.

Mot denna bakgrund var den provisoriska regeringens plötsliga tillkännagivande den andra veckan i oktober av planerna att flytta större delen av Petrogradgarnisonen till fronten en gudagåva för bolsjevikerna. Det gav dem ett perfekt skäl kring vilket en avgörande kamp mot Kerenskijregimen kunde inledas.

Till det yttre var den ryska ministärens beslut angående placeringen av garnisonens enheter knutet till tyska militära åtgärder i Östersjön. Vi kan påminna oss om att tyska trupper den 20 augusti hade ockuperat den viktiga hamnen i Riga. För första gången i det långa kriget såg det ut som om fienden

¹ Militärorganisationens taktiska linje syns tydligt i de olika numren av *Soldat* från denna tid.

² För Trotskij's senare analys av den avgörande betydelsen att inte gripa makten oberoende av Petrogradsovjeten och att samordna upproret att sammanfalla med den andra allryska sovjetkongressens överläggningar, se L D Trotsky, *Lenin*, New York 1971, s 92-93.

inom kort skulle kunna försöka sig på ett angrepp mot själva Petrograd. Man bör också komma ihåg att Kerenskij strax innan Kornilovaffären hade utnyttjat möjligheten av en fortsatt tysk framryckning för att rättfärdiga förflyttningar av ett stort antal bolsjevikinfluerade garnisonstrupper till den norra fronten.

Oron för ett fientligt angrepp mot Petrograd ökade åter kraftigt under den första veckan i oktober, när tyska flyg- och amfibieförband genomförde en lysande framgångsrik smygattack och erövrade de små men strategiskt viktiga öarna Ösel och Moon i Rigabuktens inlopp, och Dagö i Finska vikens mynning. Som ett resultat av det tvingades hela den ryska Östersjöflottan tillbaka in i Finska viken.³ I en utvärdering av betydelsen av dessa motgångar deklarerade den ryska arméns stabschef, general Nikolaj Duchonin i förparlamentet: ”i och med förlusten av dessa öar, som för oss är nycklarna till Östersjön i ordets fulla bemärkelse, har vi i själva verket knuffats tillbaka till tsar Aleksej Michajlovitj's dagar, då Tyskland kontrollerade våra utgångar till havet.”⁴

I Petrograd gav nyheten om de senaste militära katastroferna upphov till en storm av ömsesidiga anklagelser. Tillsammans med liberala och konservativa kretsar påstod regeringen att det var de bångstyriga Östersjömatroserna som främst var skyldiga. Redan innan det tyska angreppet hade kommit igång ordentligt, hade Kerenskij själv underblåst dessa anklagelser genom att i ett meddelande som omedelbart hade släppts till pressen kräva att matroserna slutade att ”medvetet eller omedvetet spela fienden i händerna”. Han hävdade: ”Kronstadtmatroserna har i denna kritiska timme redan lyckats se till att inte alla våra försvar är på plats.”⁵ Efter att öarna hade fallit påstod Kerenskij under ett slutet möte med en kommitté för försvarsangelägenheter i förparlamentet, att det inte hade gjorts någon tillräcklig militär planering av öarnas skydd på grund av feighet, bristande disciplin och demoralisering hos de örlogsenheter som hade ansvar för deras försvar.⁶

Å andra sidan tog den yttersta vänstern matroserna i försvar, och anklagade regeringen och generalstaben för att medvetet missköta Rysslands försvar för att rättfärdiga det politiska förtrycket, och gav nytt liv åt de påstående som först hade riktats mot höga civila och militära myndigheter efter Rysslands oväntade reträtt från Riga. Dessa anklagelser hjälpte till att snabbt intensifiera folkets farhågor att Kerenskij förberedde att överge Petrograd för att kväsa revolutionen. Denna oro blev febril efter rykten (som senare bekräftades) om att den provisoriska regeringen förberedde en snabb förflyttning till Moskva, och ett sensationellt, vida spritt tal av statsdumans välkända, tidigare mäktiga ordförande, Michail Rodzjanko. Rodzjanko hade tagit upp möjligheten att tyskarna skulle kunna ta Petrograd, och förkunnade rakt på sak: ”Petrograd verkar vara hotat. ... Jag säger, åt helvete med Petrograd. ... Folk är rädda för att våra centrala institutioner i Petrograd kommer att krossas. Låt mig säga om det, att jag skulle bli glad om dessa institutioner krossas, för de har bara givit Ryssland problem.”⁷

Det finns inga direkta belägg för att den provisoriska regeringen på allvar funderade på att överlämna Petrograd till tyskarna utan strid. Dessutom verkar de ryska militära ledarna inte ha ansett det

3 För en detaljerad analys av denna nya och komplicerade operation, se Fon Tjisvits, *Zachvat baltijskich ostrov germanijev v 1917 g.*, Moskva 1937.

4 S S Chesin, *Oktjabrskaja revoljutsija i flot*, Moskva 1971, s 414-415.

5 *Izvestija*, 1 oktober, s 1.

6 Chesin, *Oktjabrskaja revoljutsija i flot*, s 411-412.

7 *Soldat*, 15 oktober, s 1.

vara troligt med ett tyskt angrepp mot Petrograd på hösten 1917.⁸ Det som verkligen verkar stämma är att den hårt ansatte Kerenskij precis som i slutet av augusti såg det skenbara tyska hotet som en utmärkt ursäkt för att en gång för alla få huvudstaden att bli av med garnisonens mer oregerliga element.⁹

Vid denna tidpunkt tilldelades den provisoriska regeringens kommissarie på den norra fronten, Vojtinskij, uppgiften att underlätta de mer otillförlitliga garnisonsregementenas förflyttning från huvudstaden, och ersätta dem med mindre ”förstörda” enheter från armén i fält.¹⁰ Den 5 oktober beordrade regeringen på samma sätt befälhavaren för Petrograds militärdistrikt, general Polkovnikov, att förbereda sina trupper för en förflyttning till fronten, och påföljande dag utfärdade Polkovnikov preliminära instruktioner till centrala befälhavare.¹¹

Enligt Vojtinskij tyckte inte Tjeremisov om denna operation, och ansåg att förflyttningen av trupper från Petrograd bara skulle öka problemen vid fronten. Detta bekräftas av ett hemligstämplat telegram som Tjeremisov skickade till krigsministeriet den 17 oktober, där han klargjorde sin inställning till att ta emot trupper från garnisonen: ”Det var ni och inte jag som tog initiativ till att skicka garnisonstrupper till fronten. ... När det blev uppenbart att garnisonens enheter ... var oförmögna att strida, sa jag att vi ur operativ synvinkel inte hade något större behov av dem. ... Vi har tillräckligt med sådana enheter som det är. Men med tanke på den önskan ni har uttryckt att skicka dem till fronten så avvisar jag dem inte, om ni anser det nödvändigt att flytta dem från Petrograd.”¹² Trots sina reservationer utfärdade Tjeremisov den 9 oktober kompletterande order, som skrivits av Vojtinskij, där han stödde Polkovnikovs direktiv och rättfärdigade dem på grund av att dessa aktioner var absolut livsnödvändiga för att försvara huvudstaden mot tyskarna.

Soldaterna i Petrograd reagerade på nyheten om dessa order med en förutsägbar våldsamt. Unisont förkunnade garnisonens trupper sin brist på förtroende för den provisoriska regeringen och krävde att makten skulle överföras till sovjeterna. Precis som i efterdyningarna till Kornilovkrisen fördömde alla de större garnisonsregementen som hade varit ovilliga att följa bolsjevikerna under juliupproret nu den provisoriska regeringen och lovade stöda Petrogradsovjeten. De enheter som regeringen var mest säker på – till exempel kosacktrupperna och de frontsoldater som hade skickats till Petrograd efter julidagarna – intygade dessutom att de skulle förhålla sig neutrala under den kamp som nu utvecklade sig mellan Petrogradsovjeten och de militära myndigheterna om placeringen av garnisonen, eller tog öppet ställning för sovjeten.

Ett typexempel på den lavin av regeringsfientliga resolutioner som vid denna tidpunkt antogs av garnisonens enheter var en som godkändes vid ett massmöte med soldater från Jegerskij's gardesregemente den 12 oktober. Den försäkrade:

Det är bara den privilegierade bourgeoisin som vill dra bort den revolutionära garnisonen från Petrograd som ett sätt att kväva revolutionen, skingra sovjetkongressen och undergräva sammankallandet av den konstituerande församlingen. Så länge regeringsmakten ligger i händerna

8 Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 67; *Gazeta kopejka*, 12 oktober, s 1; 13 oktober, s 2.

9 Vojtinskij, ”Godij pobed i porazjenij, 1917 god”, s 319-322.

10 *Ibid*; Vojtinsky, *Stormy passage*, s 367.

11 O N Tjaadajeva, ”Soldatskije massij petrogradskogo garnizona v podgotovke i provedenij oktjabrskogo vooruzjennogo vosstanija”, *Istoritjeskije zapiski*, 1955, nr 51, s 14.

12 Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 111.

på uppenbara kontrarevolutionärer, korniloviter och halvkorniloviter, kommer vi att kämpa hårt mot att förflytta den revolutionära garnisonen från Petrograd, revolutionens centrum. ... Till alla som lyssnar tillkännager vi, att även om vi vägrar att lämna Petrograd så kommer vi icke desto mindre att hörsamma arbetarnas och fattigböndernas verkliga ledare, det vill säga arbetar- och soldatdeputerades sovjet. Vi kommer att tro på den och följa den eftersom allt annat är rent förräderi och ett öppet hån mot världsrevolutionen.¹³

I den ovannämnda resolutionen betonade soldaterna i Jegerskijregementet sin lojalitet och sitt stöd till sovjeten, istället för till bolsjevikerna eller något annat enskilt parti. Som vi har nämnt tidigare, hade denna inställning observerats av lokala bolsjevikledare, och den uttrycktes i många av de politiska uttalanden som antogs av arbetarnas, soldaternas och matrosernas organisationer vid denna tidpunkt. Den återspeglades till exempel livfullt vid ett massmöte för personal från den Petrograd-baserade Andra Östersjöflottans avdelning, som sammankallades den 19 oktober efter envisa rykten om att bolsjevikerna skulle organisera ett väpnat uppror som skulle äga rum påföljande dag.¹⁴ Regeringens kommissarie i enheten, Krasnovskij, öppnade mötet genom att läsa upp en vädjan om tålamod och ordning från dagens *Izvestija*. Därefter uppmanade också Avgust Loos, en militär kanslist som inte var formellt ansluten till något politiskt parti, men vars revolutionära vitsord framgår av det faktum att han var medlem i den delegation från Tsentrobalt som arresterades efter juliupproret, matroserna att avstå från att gå till handling under den närmaste framtiden eftersom ”sådana aktioner innan valen till den konstituerande församlingen skulle kunna förstöra det stöd som vänsterpartierna nu åtnjuter bland stora delar av befolkningen.”

Då tog en bolsjevik, Nikolaj Nevarovskij, till orda, och efter att ha identifierat sig som en Kronstadtmatros hälsades han med kraftiga applåder. Nevarovskij läxade upp Krasnovskij för att ha citerat *Izvestija*, som han påstod var passé och inte gjorde mycket för att försvara de arbetande klassernas intressen. Icke desto mindre hävdade även Nevarovskij att man måste avstå från att gå till handling. Därefter talade ordföranden för enhetens matroskommitté, Volodin, som man kan gissa var bolsjevik, och sa att han hade information om ”30.000 arbetare, vars tålamod med den provisoriska regeringen hade tagit slut, och som hade gått till handling.” Volodin uttryckte förhoppningar att männen i Andra Östersjöflottans avdelning inte skulle nöja sig med att bara anta resolutioner. Ändå är det just vad matroserna gjorde. Mötet slutade med att anta ett formellt uttalande som speciellt avvisade ”enskilda oorganiserade väpnade aktioner”, samtidigt som man förkunnade att matroserna var redo att ”gå till handling” om sådana aktioner uttryckligen godkändes av Petrograd-sovjeten. Resolutionen slutade: ”I egenskap av hårdnackade fiender till den provisoriska koalitionsregeringen, vilka anser att denna regerings politik är en katastrof för demokratin ... väntar vi med stor otålighet på det storslagna öppnandet av kongressen för representanter för arbetar- och soldatdeputerades sovjet, vilken vi har förtroende för, och vilken vi uppmanar att ta makten. Vi föreslår att den skapar ett organ som kommer att ge folket bröd och får till stånd en fred på grundval av de principer som den arbetande demokratin har förkunnat.”

Den nya krisen om garnisonen visade sig öppet på måndagen den 9 oktober, men nådde inte sin

13 *Soldat*, 14 oktober, s 4. För liknande resolutioner, se Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 53-73, passim; Drezen, *Bolsjevizatsija petrogradskogo garnizona*, s 297-302; *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 155-168, 217-219.

14 Ett protokoll från detta möte finns i A K Drezen, *Baltijskij flot v oktjabrskoj revoljutsij i grazjdanskoj vojne*, Moskva och Leningrad 1932, s 6-8.

höjdpunkt förrän påföljande vecka. Under hela denna period utnyttjade bolsjevikerna den helt och fullt. I pressen, i Petrogradsovjeten och allra viktigast på fabrikerna och i kasernerna basunerade bolsjevikerna ut parollen ”den allryska kongressen är i fara”, och underblåste farhågorna för en ny Kornilovaffär. Den 11 oktober förlöjligade således ledarartikeln i *Rabotij put* argumentet att garnisonens trupper beordrades bort från Petrograd av strategiska skäl, och påstod att offensiven den 18 juni till synes hade ”organiserats i namn av strategiska behov, men senare hade ledande SR-are och mensjeviker öppet medgivit att offensiven initierades av politiska skäl – för att ta över armén.” *Rabotij put* ville göra gällande att samma mönster hade upprepats i augusti.

Kornilovs ”reformer”, dödsstraff och förbud mot arméns organisationer, hade rättfärdigats med att arméns kampförmåga måste förbättras för att kämpa mot den utländska fienden. Men senare blev det uppenbart att Kornilovs hela strategi hade haft till syfte att bekämpa revolutionen. Innan Kornilovs uppror krävde konspiratörerna att en hel grupp regementen skulle förflyttas från Petrograd, givetvis av strategiska skäl. Bolsjevikerna hade sagt till soldaterna att de skulle krossas. Men soldaterna litade fortfarande på de socialistrevolutionära och mensjevikiska skrytmånsarna – de for iväg för att gräva skyttegravar och revolutionen ramlade nästan ner i den grop som Kornilov grävde för den.

Regeringen försökte bemöta dessa argument genom att framställa faran för ett tyskt angrepp i ännu mer alarmerande termer. Bland regeringens viktigaste allierade under konflikten med garnisonen var förbittrade frontsoldater som var otåliga att förflyttas till eftertruppen, och frontkommittéer som till stor del fortfarande dominerades av de moderata. Följaktligen försökte de militära myndigheterna utnyttja påtryckningar från frontkommittéerna för att tvinga garnisonens regementen att gå med på en förflyttning. Den 14 oktober fick stora garnisonsregementen brådskande telegram från Petrograds militärdistrikts högkvarter, undertecknade av general Tjeremisov, som beordrade dem att välja delegater till en konferens med befälhavare från fronten och representanter från frontkommittéer i armén, som skulle hållas på norra frontens högkvarter i Pskov nästa dag. Syftet med mötet var att underrätta garnisonens enheter om de förhållanden som gjorde det nödvändigt att avlägsna dem från huvudstaden och göra dem bekanta med inställningen till denna fråga inom arméns frontorganisationer.¹⁵

Under samma period utövades tryck från fronten också via regeringen och den moderata socialistpressen, som publicerade ett stort antal resolutioner och brev från frontkommittéer som krävde att garnisonens regementen ”skulle göra sin revolutionära plikt”. Den 17 oktober tryckte således *Golos soldata* på framsidan hela den starkt formulerade resolution som hade antagits av exekutivkommittén för tolfte arméns soldatdeputerades sovjet. Resolutionen förkunnade, att bara genom ”att hjälpa till att försvara fronten kunde garnisonens regementen rädda den revolutionära huvudstaden”, och den avslutades med ett krav att garnisonen skulle ”underkasta sig den revolutionära plikten och oförbehållsamma uppoffringar” så att ”bröderna i skyttegravarna inte skulle förgöras.” En motsvarande deklARATION från soldatkommittén för den femte armén, som publicerades i *Golos soldata* två dagar senare, var ännu mer eftertrycklig. Den angrep skarpt soldaterna i eftertruppen för att de hade låtit ”friheten förfalla till anarki och revolutionen till pogromer” och sade sig vara helt redo att tvinga garnisonens enheter att förflytta sig till fronten med vapenmakt om de inte ville göra det

15 Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 90; ”Vospominanija ob oktjabskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsij*, 1922, nr 10, s 44-93.

frivilligt.¹⁶

I sina memoarer påstår Vojtinskij att åsiktsskillnaderna vid denna tidpunkt mellan de radikaliserade fredstörstande soldaterna i skyttegravarna och de mer moderata, försvarsvänliga frontkommittéerna var så stora att de två kanske bara var överens i frågan om att ersätta fronttrupperna med soldater från eftertruppen.¹⁷ För bolsjevikerna var skyttegravssoldaternas uppenbara förbittring mot trupperna i eftertruppen när det gällde förflyttningarna icke desto mindre ytterst oroande, och ökade möjligheten att frontenheter precis som i juli med framgång skulle kunna mobiliseras av Kerenskij för att lugna huvudstaden.

Att bolsjevikledarnas politik i Petrogradsovjeten helt och hållet anpassades till denna fara är ännu ett tecken på hur känsliga bolsjevikerna var för de förhärskande stämningarna bland massorna, och hur mycket de i sitt allmänna agerande påverkades av dem. Den 15 oktober arrangerade den bolsjevikiska ledningen i Petrogradsovjeten ett tidigt morgonmöte med de representanter från garnisonen som var utsedda att åka till Pskov. Syftet med detta möte var att formulera ett gemensamt svar på frontkommittéernas krav. Representanterna gick villigt med på bolsjevikernas argument, att eftersom frågan om förflyttningen av garnisonen var en central politisk fråga där Petrogradsovjetens exekutivkommitté hade sista ordet, så skulle representanternas avresa till Pskov skjutas upp tills exekutivkommittén hade granskat frågan.

Armékommittéerna på den norra fronten besvarade detta tillfälliga bakslag med ett uttalande att det bara var en gemensam konferens mellan representanter för fronten och garnisonen som hade rätt att avgöra hur legitima förflyttningarna var, och inte Petrogradsovjeten eller bara garnisonen. Frontens uttalande krävde att garnisonens representanter skulle inställa sig till en sådan konferens den 17 oktober.¹⁸ Under tiden diskuterade Petrogradsovjetens exekutivkommitté i all hast frågan om vad man skulle göra med kravet på en konferens i Pskov. Till sist godkände den att en delegation skulle skickas iväg, men ändrade dess karaktär och sammansättning drastiskt. Exekutivkommittén sa att delegationen med garnisonsrepresentanter skulle utvidgas med en ännu större grupp av sovjetdeputerade som delade Petrogradsovjetens uppfattningar vad gällde det revolutionära försvaret av Petrograd. Ett plenarmöte med Petrogradsovjeten den 16 oktober stödde detta förfarande, och bestämde att delegationen bara hade befogenhet att samla ihop och utbyta information.¹⁹

Petrogradsovjetens aktion förstörde förstås effektivt alla möjligheter för Pskovkonferensen att fungera till fördel för den provisoriska regeringen. Den samlades på eftermiddagen den 17 oktober och fungerade som forum för utbyte av olika åsikter men inget annat. Omgivna av fältkartor skisserade Tjeremisov och hans officerare den militära situationen på den norra fronten och i Östersjön. Vojtinskij hävdar att Tjeremisov pratade utan entusiasm och bestämt gav intryck av att det i grund och botten var likgiltigt för honom om Petrogradregementena flyttade till fronten eller ej, och att han inte ville bli indragen i frågan. En rad förbittrade representanter från fronten beskrev målande frontsoldaternas omöjliga situation och de sistnämndas ilska mot garnisonens trupper, som

¹⁶ *Golos soldata*, 19 oktober, s 1.

¹⁷ Vojtinskij, ”Godij pobed i porazjenij”, s 320-321, 324.

¹⁸ *Izvestija*, 18 oktober, s 4.

¹⁹ *Ibid*, 17 oktober, s 5-6. Delegationen skulle bestå av 25 representanter för den nya sovjetmajoriteten och 15 representanter från garnisonen.

de trodde slöade sig och var ovilliga att stöda de gemensamma försvarsansträngningarna.

Som ett svar på det pekade Petrograddelegationen på de påstådda uppoffringar som de flesta garnisonssoldater redan hade gjort i revolutionens intresse och för att försvara Ryssland. Till Vojtinskij's frustration kom den efterföljande diskussionen att handla lika mycket om behovet att överföra makten till sovjeterna, för fred och för att frontsoldaterna som hade lidit så länge skulle få återvända hem, som den handlade om frågan om att få nya regementen till skyttegravarna. I slutet av mötet läste ordföranden för Petrogradsovjetens militärsektion, Andrej Sadovskij, som vid tiden för februarirevolutionen hade spelat en framträdande roll under skrivandet av ”Order nummer ett”, ett formellt uttalande å Petrograddelegationens vägnar. Meddelandet hade utarbetats av Sverdlov och uttryckte vänsterns farhågor för att det var kontrarevolutionära motiv som låg bakom försöken att avlägsna garnisonen. För sin del försökte Vojtinskij få gästerna att lova att de skulle arbeta för att garnisonen frivilligt skulle gå med på begäran om truppunderstöd. Delegationerna från Petrograd lutade sig mot sitt begränsade mandat och vägrade gå med på någon sådan överenskommelse och invände till och med mot att underteckna ett muntligt sammandrag av deras diskussioner.²⁰

Misstron mot den provisoriska regeringens avsikter var vid denna tidpunkt faktiskt så utbredd att till och med de moderata socialisterna tvingades inse att man inte kunde förvänta sig att garnisonens trupper skulle gå med en order om förflyttning som inte på något sätt kontrollerades av Petrogradsovjeten. På morgonen den 9 oktober, inte långt efter att Tjeremisovs order till garnisonen blev offentlig, diskuterade Petrogradsovjetens exekutivkommitté frågan om huvudstadens militära försvar och garnisonstruppernas misstankar vad gäller regeringens motiv. Alla deltagare under denna diskussion medgav åtminstone underförstått att soldaternas farhågor var berättigade. Mensjeviken Mark Brojdo lade fram en gemensam resolution från SR-arna och mensjevikerna inför de deputerade, som uppmanade garnisonens soldater att börja förbereda sig för att förflyttas till fronten men samtidigt försökte lugna dem genom att sörja för att det skulle skapas en specialkommitté som skulle utvärdera försvarsbehoven och förbereda militära försvarsplaner som skulle främja folkets tillit. I grund och botten var resolutionens syfte att underlätta samarbetet mellan Petrogradsovjeten och regeringen i krigsinsatsernas intresse.²¹

Bolsjevikerne motsatte sig detta förslag med ett avsevärt mer stridbart förslag, som hastigt hade rafsats ner av Trotskij, där Kerenskij's regering förkastades som ett fördärv för landet och man förkunnade att Rysslands enda hopp om räddning låg i en omedelbar fred.²² Resolutionen med detta förslag anklagade borgarklassen och Kerenskij för att förbereda ett överlämnande av Petrograd, ”revolutionens viktigaste fästning”, till tyskarna. Den försäkrade att Petrogradsovjeten på intet sätt kunde ta ansvar för regeringens militära strategi, och i synnerhet att dra tillbaka trupper från Petrograd, och vidhöll att det bästa sättet att säkerställa att man skulle överleva var att överföra makten till sovjeterna. Precis som de moderata socialisternas resolution uppmanade bolsjevikerne

20 Vojtinskij, ”Godij pobed i porazjenij”, s 322-324; *Rabotij i soldat*, 22 oktober, s 2-3.

21 Angående denna punkt, se E D Orechova, ”K izutjeniju istotjnikov o sozdanij Petrogradskogo voenno-revoljutsionnogo komiteta”, i D A Tjugajev, red, *Istotjnikovdenje istorij sovjetskogo obsjtjestva*, vypusk 2, Moskva 1968, s 15. Texten i Brojdos resolution finns i Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 237-238.

22 Enligt vissa författare har hela texten i denna resolution inte återfunnits. Att döma av redogörelser i pressen om mötet den 9 oktober med Petrogradsovjetens exekutivkommitté var den troligen nästan identisk med en bolsjevickisk resolution som senare samma dag lades fram inför ett plenarmöte med Petrogradsovjeten. Hela texten till den sistnämnda finns i Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 238.

förslag garnisonen att göra sig stridsberedd. Till och med då var folkets beslutsamhet att göra motstånd mot den utländska fienden alltför starkt för att bolsjevikerna skulle kunna ignorera det helt. Men underförstått var dessa förberedelser lika mycket avsedda för att försvara revolutionen mot regeringen och högern som mot tyskarna. Bolsjevikernas resolution sörjde specifikt för att det skulle skapas en ”revolutionär försvarskommitté” (den framtida militärrevolutionära kommittén), vars främsta syfte var att bekanta sig med all information angående huvudstadens försvar och vidta alla tänkbara åtgärder för att beväpna arbetarna, för att ”underlätta det revolutionära försvaret av Petrograd och folkets säkerhet mot de angrepp som öppet förbereds av militära och civila korniloviter.” Den föreslagna kommittén verkade vara utformad efter Kommittén för kamp mot kontraprevolutionen, som sovjetens ledning hade organiserat vid tiden för Kornilovaffären. Men det fanns en grundläggande skillnad mellan de två institutionerna: medan den försvarskommitté som hade upprättats i slutet av augusti formellt hade förpliktigt sig att skydda den provisoriska regeringen mot kontrarevolutionens angrepp, var en av fienderna till den kommitté som bolsjevikerna föreslog den provisoriska regeringen själv.

Det överraskande med omröstningen den 9 oktober om mensjevikernas och SR-arnas samt bolsjevikernas resolutioner i Petrogradsovjetens exekutivkommitté, som nu allmänt ansågs vara helt kontrollerad av bolsjevikerna, var att det blev mensjevik-SR-resolutionen som antogs. En knapp majoritet av de närvarande deputerade stödde uppenbarligen de moderatas argument att försvarsanstängningarna skulle hämmas allvarligt om det bildades ett oberoende militärt högkvarter jämte regeringens. Men båda resolutionerna lades senare samma kväll fram inför ett ovanligt välfyllt och livligt plenarmöte med Petrogradsovjeten (en journalist kommenterade senare att stämningarna vid mötet påminde om revolutionens första dagar). Här slog den stridbara bolsjevikkommotionen uppenbarligen an en sträng, och den fick stöd från en överväldigande majoritet av representanterna från fabriker och kaserner.²³

Så gick i korthet den militärrevolutionära kommitténs bildande till, den institution som bolsjevikerna under de följande dagarna använde för att undergräva och störta den provisoriska regeringen. De historier om oktoberrevolutionen som skrevs i Sovjetunionen på Stalins tid gav intrycket att skapandet av den militärrevolutionära kommittén var ett direkt resultat av den bolsjevikkiska centralkommitténs beslut den 10 oktober att organisera ett väpnat uppror, och att kommitténs främsta syfte redan från början var att organisera ett uppror.²⁴ Denna åsikt var i själva verket underförstådd i den värdefulla samling i 3 band av dokument rörande den militärrevolutionära kommittén som publicerades av den sovjetiska Vetenskapsakademien i mitten av 1960-talet.²⁵ Denna tolkning är uppenbarligen missvisande.²⁶ Frågan om att bilda en institution som den militärrevolutionära kommittén

23 *Birzjevije vedomosti*, 10 oktober, morgonupplagan, s 4. Den mest fullständiga analysen av den militärrevolutionära kommitténs bildande och relevanta förstahandskällor är Orechovas ”K izutjeniju istotjnikov o sozdanij Petrogradskogo voenno-revoljucionnogo komiteta”.

24 Se till exempel, *SUKP(b):s historia, kortfattad kurs*, på maoistiskt forum, kapitel 7, avdelning 6.

25 Akademija nauk SSSR, Institut istorij, m fl, *Petrogradskij voenno-revoljucionniji komitet: Dokumentij i materialij*, red D A Tjugajev, m fl, 3 band, Moskva 1966. Se i synnerhet redaktörernas inledning till band 1, s 5-6.

26 Det erkänns av några av dagens historiker i Sovjetunionen. Se till exempel Ju S Tokarev i *Lenin i oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 168. Efter att på ett riktigt sätt ha redogjort för den militärrevolutionära kommitténs utveckling, tillägger Tokarev: ”Alla dessa fakta var förvisso välkända tidigare, men under de förhållanden som rådde under personkulten kunde inte historiker kritisera några av *Korta kursens* tolkningar och de tvingades följa dem.”

ställdes aldrig någonsin i centralkommittén under den första halvan av oktober. Den militärrevolutionära kommittén föddes i själva verket den 9 oktober, dagen innan centralkommitténs beslut angående förberedelserna för ett uppror.

Den 11 oktober diskuterade ledare för Petrogradsovjetens militärsektion en organisatorisk plan för den militärrevolutionära kommittén. Planen fick ett överväldigande stöd vid möten med Petrogradsovjetens exekutivkommitté den 12 oktober och soldatsektionen den 13 oktober, och stadfästes officiellt av hela Petrogradsovjeten på kvällen den 16 oktober, vid samma möte som stödde exekutivkommitténs planer för Pskovkonferensen. Den organisatoriska planen för den militärrevolutionära kommittén, så som den utformades den 16 oktober, föreskrev att det skulle bildas en kommitté för att avgöra den minsta militära styrka som krävdes i själva Petrograd (och därmed inte fanns tillgänglig för förflyttning), att göra en exakt genomgång av all garnisonspersonal och reserver av livsmedel och vapen, och utarbeta en arbetsplan för huvudstadens försvar. Den fullmaktsåtgärd som upprättade den militärrevolutionära kommittén föreskrev också att det skulle skapas en ”garnisonskonferens”, en församling av representanter från garnisonens samtliga enheter som skulle träffas regelbundet för att underlätta kommunikationerna mellan den militärrevolutionära kommittén och garnisonen, och mellan de enskilda regementena själva.²⁷

Det är väl värt att notera att denna plan var betydligt mindre provokativ än det förslag som först hade avvisats av exekutivkommittén och senare antogs av hela Petrogradsovjeten den 9 oktober. Den plan som antogs den 16 oktober sa ingenting om att beväpna arbetarna eller försvara revolutionen mot både inre och yttre hot. Det var förvisso delvis ett resultat av praktiska parlamentariska överväganden. Men det finns ändå ingen anledning att betvivla, att till och med de flesta bolsjeviker inledningsvis ansåg att den nya kommitténs främsta syfte var att stoppa regeringens försök att skippa iväg den bolsjevikinfluerade Petrogradgarnisonen till fronten, och överhuvudtaget att försvara vänstern från angrepp, snarare än att störta regeringen. Vid denna tidpunkt väntade sig, som vi har sett, inte Lenin och andra bolsjevikiska medlemmar att det var Petrogradsovjeten, utan den bolsjevikiska militärorganisationen och det norra områdets sovjetkongress, som skulle organisera ett uppror. Inte förrän den norra kongressen hade avslutats (under partiets strategimöten den 15 och 16 oktober, då man förstod hur avgörande viktigt det var att knyta alla utspel mot regeringen före sovjetkongressen till ett försvar av sovjeterna och kongressen) började partiledarna betrakta den militärrevolutionära kommittén som mer än ett organ för ömsesidigt självförsvar. Betydelsefullt i detta avseende är det faktum att de lokala partiledarna under Petersburgkommitténs möte den 15 oktober var osäkra på hur den militärrevolutionära kommittén, som just höll på att bildas då, hängde ihop med deras egna planer för ett uppror. Latsis konstaterade bara att kommittén hade bildats och påpekade att man måste bestämma den officiella inställningen till den. Petersburgkommittén övervägde bara att skicka representanter till den militärrevolutionära kommittén, men kom till sist överens om att försöka få klarhet om den sistnämndas status från centralkommittén innan de gjorde det.²⁸

Efter att ånyo ha bekräftat sitt beslut från den 10 oktober valde centralkommittén vid sitt möte den 16 oktober ett ”militärrevolutionärt centrum” bestående av Sverdlov, Stalin, Bubnov, Uritskij och Dzerzjinskij. Den angav därefter att detta centrum skulle ”bli en del av den sovjetiska revolutionära

²⁷ *Petrogradskij voenno-revoljutsionniji komitet*, band 1, s 40-41.

²⁸ *Pervyi legalnij Petersburgskij komiteta*, s 318.

kommittén”, och antydde därmed för första gången att det var möjligt att den militärrevolutionära kommittén skulle kunna bli det ledande organet för maktövertagandet.²⁹ Men den militärrevolutionära kommittén höll inte sitt organisatoriska möte förrän den 20 oktober. Då valde den en ledningsbyrå bestående av fem personer, tre bolsjevikier (Antonov, Podvojskij och Sadovskij) och två vänstersocialistrevolutionärer (Lazimir och Sucharkov). Innan dess hade det varit tänkbart att mensjevikerna och SR-arna skulle kunna bli dominerande i kommittén. Således var det först sedan den militärrevolutionära kommitténs faktiska sammansättning och ledning blev klar som de bolsjevikiska strategerna med ett visst mått av förtroende kunde relatera den helt och fullt till sin egen planering.

Det är betecknande, att *Soldat* mellan den 9 och 22 oktober praktiskt taget ignorerade den militärrevolutionära kommitténs bildande och inledande aktiviteter, som var stora nyheter i alla andra tidningar. Det återspeglar det faktum att militärorganisationen fortfarande svartsjukt bevakade sin överhöghet i frågor som rörde garnisonen. Den 19 eller 20 oktober skickade militärorganisationen ett PM till centralkommittén (texten har aldrig publicerats) där den uppenbarligen framhöll att det var helt avgörande att ledningen över ett väpnat uppror skulle överlämnas i händerna på militärorganisationen istället för till vanliga partiorgan eller Petrogradsovjeten.³⁰ Men den 20 oktober, mest troligt efter den militärrevolutionära kommitténs första organisatoriska möte, avvisade centralkommittén militärorganisationens argument, och hävdade att ”alla bolsjevikiska organisationer kan bli en del av det revolutionära centrum som organiseras av [Petrograd]sovjeten, och diskutera alla frågor som gäller dem i den bolsjevikiska fraktionen.”³¹

Det är viktigt att lägga märke till att Lenin vid denna tidpunkt också hade kommit att inse att den militärrevolutionära kommittén möjligen skulle kunna bli betydelsefull som ett till synes partioberoende upprorsorgan, även om han till skillnad från Trotskij och andra ledande partistrateger förblev helt orubblig om behovet att gripa makten med hjälp av ett väpnat uppror, och – vilket var lika viktigt – göra det innan den andra sovjetkongressen, som hade skjutits upp från den 18 till den 25 oktober. Sent en kväll, troligen någon gång mellan den 20 och 23 oktober,³² kallades, på Lenins yrkande, militärorganisationens ledare, Podvojskij och Nevskij, tillsammans med Antonov (i egenskap av ordförande för den exekutivkommitté som hade bildats av det norra områdets sovjetkongress) från Smolnij till en liten lägenhet i Viborgdistriktet för en brådskande överläggning. Att döma av Podvojskijs, Nevskijs och Antonovs minnen från detta möte, så lutade militärorganisationens ledning, liksom Lenin, vid denna tidpunkt fortfarande åt att se maktövertagandet i första hand i militära termer, det vill säga som ett noggrant organiserat väpnat uppror mot den existerande regeringen. Podvojskij försökte få Lenin att stöda militärorganisationens överhöghet under förberedelserna inför störtandet av den provisoriska regeringen – men förgäves. Istället upprepade

29 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 104.

30 *Ibid*, s 106-108. Angående detta, se Orechova, ”K izutjeniju istotjnikov o sozdanij Petrogradskogo voenno-revoljutsionnogo komiteta”, s 108.

31 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 108.

32 Exakt datum för detta möte har inte slagits fast. De motsägelsefulla bevisen och olika åsikterna i denna fråga analyseras av E D Orechova och A S Pokrovskij, ”O datirovke vstretj V I Lenina s rukovoditeljami Voennoj organizatsij bolsjevikov i Petrogradskogo VRK v oktjabre 1917 g.”, i D A Tjugajev, red, *Istotjnikovdenje istorij sovjetskogo obsjtjetva*, vyusk 2, Moskva 1968, s 56-78. Efter att ha studerat tillgängliga publicerade bevis tror jag att detta möte inte kan ha ägt rum före den 20 oktober, och att det troligen ägde rum mellan detta datum och den 23:e.

Lenin centralkommitténs tidigare beslut, och krävde inte bara att militärorganisationen verkade via den militärrevolutionära kommittén, utan också att den inte skulle försöka diktera den sistnämndas politik, att den militärrevolutionära kommitténs medlemskap skulle göras så omfattande som möjligt, och att enskilda initiativ skulle uppmuntras så länge de låg i linje med partiets mål.³³

Enligt Nevskij var Lenins främsta syfte med att sammankalla detta möte att ”få bukt med de sista resterna av envishet” inom militärorganisationen vad gällde ett uppror.³⁴ Ty till och med då var militärorganisationens ledare splittrade och på det hela taget pessimistiska om hur klokt det var att inleda ett uppror utan ännu mer betydande förberedelser. Under denna sammandrabbning med Lenin sent på kvällen rapporterade Antonov om den revolutionära situationen i Finland, och anmärkte att artilleristerna i Sveaborg fortfarande var under inflytande från mensjevikerna och SR-arna, och att den politiska inställningen bland Kubankosackerna som var stationerade där fortfarande gav anledning till oro. Vad gäller den hjälp som bolsjevikerna kunde förvänta sig från revolutionära element i Östersjöregionen, var Antonov säker på att flottan skulle reagera positivt på en uppmaning till uppror. Men han tonade ner betydelsen av det faktiska omedelbara militära stöd man kunde räkna med från matroserna, och varnade för att ”kanalernas djup skulle vara ett hinder, att matroserna på de mer radikala stora skeppen skulle vara rädda för ubåtar och kryssare, och slutligen att matroserna skulle vara ovilliga att utsätta fronten för fara.” På det genmålde Lenin: ”Matroserna måste inse att revolutionen befinner sig i större fara i Petrograd än på Östersjön.” På vilket Antonov svarade: ”De förstår inte det. Det mesta jag kan garantera är två eller tre kanonbåtar som kan ta sig upp längs Neva och en försvarsavdelning på omkring tretusen matros och arbetare från Viborg.” ”Räcker inte”, morrade Lenin.³⁵

När det blev deras tur att rapportera, argumenterade både Nevskij och Podvojskij för att vänta 10-15 dagar innan man inledde ett uppror. Nevskij betonade på nytt att det skulle bli svårt att flytta radikaliserade element från flottan till huvudstaden så snabbt att de skulle vara till någon nytta, medan Podvojskij vädjade om mer tid för att samordna förberedelserna för ett uppror vid fronten och på garnisonerna på landsbygden. Vad Podvojskij anbelangade var tiden på bolsjevikernas sida, och faran var alltför förhastade aktioner.

Lenin slog dövörat till alla dessa invändningar. Podvojskij minns att han vid själva omnämmandet av fördröjningar blev ”rastlös och otålig”. ”Tiden är på regeringens sida”, inte bolsjevikernas, hävdade Lenin. Att vänta skulle ”bara ge regeringen mer tid att krossa bolsjevikerna med lojala trupper från fronten.”³⁶ Om och om igen upprepade Lenin att det var absolut nödvändigt att störta den provisoriska regeringen innan sovjetkongressen, så att ”kongressen, oavsett sin sammansättning, skulle ställas inför en situation där arbetarnas maktövertagande vore ett faktum.”³⁷ Antonov erinrade sig att han och Nevskij tog stort intryck av Lenins argument, men att Podvojskij förblev skeptisk. Hursomhelst slutade diskussionen med att militärorganisationens ledare gick med på att arbeta i den

33 N I Podvojskij, ”O voennoj dejatelnosti V I Lenina”, *Kommunist*, 1957, nr 1, s 37.

34 V I Nevskij, ”Voennaja organizatsija i oktjabskaja revoljutsija”, *Krasnoarmejets*, 1919, nr 10-15, s 42-43.

35 Antonov-Ovsejenko, ”Revoljutsija pobedila”, *Krasnaja gazeta*, 7 november 1923, s 3.

36 Podvojskij, ”O voennoj dejatelnosti V I Lenina”, s 35.

37 N I Podvojskij, ”Voennaja organizatsija TsK RSDRP(b) i voenno-revoljutsionniji komitet 1917 g.”, *Krasnaja letopis*, 23, nr 8, s 16.

militärrevolutionära kommittén, och överhuvudtaget intensifiera sina förberedelser maximalt.³⁸

Under tiden hade både den militärrevolutionära kommittén och garnisonskonferensen, som den 16 oktober hade godkänts formellt av Petrogradsovjeten, börjat fungera. Garnisonskonferensen var den första av de två att inleda sin verksamhet, och representanter från de flesta större militärenheter i Petrograd och dess förstäder hade svarat positivt på begäran från Petrogradsovjetens militärsektion om att skicka delegater till Smolnij för konferensens första möte den 18 oktober. Huvudsyftet med denna första samling var att få en klarare uppfattning om i vilken omfattning de enskilda enheterna skulle stöda Petrogradsovjeten, och i synnerhet om de skulle gå mot regeringen i frågan om att dra tillbaka större delen av garnisonen från huvudstaden. Var och en av de församlade representanterna beskrev sin enhets politiska uppfattning, och i synnerhet dess inställning till att ta till vapen mot den provisoriska regeringen. Ur regeringens synvinkel var resultatet av denna informella sondering, som fångade den vänstersväng som hotet om att skeppas till fronten hade orsakat bland soldaterna, djupt oroande. Alla utom tre av de 18 representanter vars rapporter dokumenterades tillkännagav att de saknade förtroende för den provisoriska regeringen och var starka anhängare till att överföra makten till sovjeterna. Samtidigt var dessa rapporter inte helt lugnande för bolsjevikerna. Ungefär hälften av talesmännen som bekräftade att de stödde en sovjetregering gjorde inga utfästelser vad gällde väpnade aktioner. Medan resten antingen direkt eller indirekt klargjorde att de bara skulle vara för att ”gå till handling” om det organiserades av Petrogradsovjeten, eller i ett fall av den allryska sovjetkongressen. Representanten från Jegerskijs gardesregemente sa: ”Vi skulle bara stöda ett uppror på order från Petrogradsovjeten. Men [i så fall] skulle vi gå till aktion på ett organiserat sätt och skulle kräva ett omedelbart störtande av regeringen och överförande av makten till sovjeterna.”³⁹

Detta möte gjorde mensjevikerna och SR-arna i den centrala exekutivkommittén fullt medvetna om risken för att bolsjevikerna med framgång skulle kunna utnyttja krisen kring garnisonen för att mobilisera soldater för ett uppror. De försökte avråda trupperna från en sådan inriktning genom att påföljande dag anordna ett eget möte med garnisonsrepresentanter. Utöver talesmän för enheter i Petrograd bjöd de till detta möte in moderat hågad militärpersonal som förmodades representera armékommittéer från fronten. Men trots dessa manövrer visade sig detta möte bli lika alarmerande för regeringens anhängare som det föregående.

Tidigt under mötet vädjade Dan till soldaterna att ägna sin energi åt att förbereda den konstituerande församlingen och organisera kampen mot ”tyskarna, kontrarevolutionen och all sorts uppror.” Men det visade sig att åhörarna var påtagligt mer mottagliga för Trotskijs argument att det mest effektiva sättet att stöda den konstituerande församlingen var att överföra makten till sovjeterna. Då skulle sovjeterna garantera att de breda soldatmassorna fick en stark representation i den konstituerande församlingen istället för de mer försonliga armékommittéerna. En rad representanter från garnisonen reste sig och intygade sin lojalitet till Petrogradsovjeten och villighet att agera å dess vägnar. Till och med de förmodat lojala gästerna från fronten uttryckte faktiskt att de under rådande omständigheter var mot ett väpnat uppror, samtidigt som de entusiastiskt förkunnade att de stödde ett överförande av makten till sovjeterna, omedelbart vapenstillestånd och jord till bönderna.

38 Nevskij, ”Voennaja organizatsija i oktjabrskaja revoljutsija”, s 43; Antonov-Ovsejenko, ”Baltflot v dni kerensjtjini i krasnogo oktjabrija”, s 122-125. I anknytning till detta skickades Nevskij nu hastigt till Helsingfors för att hjälpa till att samordna mobiliseringen av revolutionära styrkor där.

39 *Rabotij put*, 20 oktober, s 2.

Initiativtagarna till mötet fick ytterligare ett slag när majoriteten kom överens om att inte rösta om någon formell resolution eftersom de hade sammankallats av den centrala exekutivkommittén utan godkännande från Petrogradsovjeten.⁴⁰

Den militärrevolutionära kommittén tog konkret form mellan den 16 och 21 oktober. Bland dess medlemmar, som fram till störtandet av den provisoriska regeringen troligen aldrig var mer än några få dussin, fanns bolsjeviker, vänstersocialistrevolutionärer och några få anarkister (mensjeviker hade ända från början tagit sin hand från kommittén), liksom delegater från Petrogradsovjeten; bondedeputerades sovjet; Tsentrobalt; finska arméns, flottans och arbetarnas regionala exekutivkommitté; fabrikskommittéer och fackföreningar. Som vi tidigare har konstaterat bildades redan i början en byrå för den militärrevolutionära kommittén, bestående av bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer, som skulle hjälpa till att leda kommitténs dagliga arbete. Med bolsjevikernas stöd var den formella ordföranden för byrån och den militärrevolutionär kommittén i sin helhet en vänstersocialistrevolutionär, Pavel Lazimir (en högre militär medicinsk medhjälpare och ordförande för Petrogradsovjetens soldatsektion). Det stärkte kommitténs till synes partilösa karaktär. Men under oktoberrevolutionens mest avgörande dagar i Petrograd, det vill säga mellan den 21 och 25 oktober, fungerade Podvojskij, Antonov-Ovsejenko och Trotskij som den militärrevolutionära kommitténs ordförande nästan lika ofta som Lazimir.

Från början inhystes den militärrevolutionära kommittén i några ständigt fyllda och livliga rum på tredje våningen i Smolnijinstitutet. Här diskuterade ett ständigt föränderligt antal vänsterledare den allra senaste utvecklingen. Kommittén i sin helhet möttes sällan, och i de mest avgörande ögonblicken avgjordes uppenbarligen kommitténs taktik av de medlemmar som råkade vara närvarande, och som agerade i enlighet med sina olika bedömningar av den rådande situationen och sin syn på revolutionens utveckling i allmänhet.⁴¹

Delvis på grund av bolsjevikernas stora övervikt i den militärrevolutionär kommittén har historiker i väst haft en tendens att bara se detta organ som en frontorganisation som var hårt kontrollerad av den bolsjevikiska centralkommittén eller militärorganisationen.⁴² Men en sådan bedömning är felaktig. Bolsjeviker hade den ledande rollen inom kommittén, men de var inte de enda aktiva medlemmarna i den, och inte ens de bolsjevikiska medlemmarna var överens om kommitténs uppgifter. Dessutom visar centralkommitténs publicerade protokoll från dessa dagar att den inte gav särskilt mycket uppmärksamhet åt den militärrevolutionära kommitténs arbete under sina möten. Centralkommittén ägnade nu den mesta tiden åt interna partiangelägenheter, som vilka åtgärder som lämpligen skulle vidtas mot Kamenev och Zinovjev och att formulera ståndpunkter inför den kommande sovjetkongressen. Åtminstone fram tills kulmen på maktövertagandet fogade sig militärorganisationens ledning å sin sida efter centralkommitténs beslut från den 20 oktober, och arbetade i den militärrevolutionära kommitténs till det yttre partioberoende institutionella ramar.

Vid sitt första organisatoriska möte den 20 oktober verkar den militärrevolutionära kommittén

40 *Delo naroda*, 20 oktober, s 4; *Novaja zjizn*, 20 oktober, s 3; *Golos soldata*, 20 oktober, s 5.

41 Även om informationen om kommitténs funktionssätt är fragmentarisk, så verkar det före oktoberrevolutionen inte ha funnits några bestämda normer för arbetet.

42 Jag har själv gjort detta misstag. Se Rabinowitch, "The Petrograd Garrison and the Bolshevik Seizure of Power", i *Revolution and Politics in Russia*, s 188.

framförallt ha varit inbegripen i att förstärka Petrogradsovjetens försvar mot angrepp och ytterligare konsolidera dess status status bland garnisonens enheter. Kommitténs medlemmar var vid denna tidpunkt särskilt oroliga för möjliga problem på söndagen den 22 oktober. Detta datum hade av Petrogradsovjetens ledning formellt utropats till ”Petrogradsovjetens dag”, tid för konserter och tal som ursprungligen hade varit avsedd för att samla ihop pengar till sovjeten, och på senare tid som ännu en möjlighet att mäta stödet bland massorna för Petrogradsovjetens radikala politiska program. Men den 22 oktober råkade också vara 105-årsminnet av Moskvas befrielse från Napoleon. För att fira denna händelse hade Kosacktruppernas fackföreningssovjet tillkännagivit planer på en religiös procession mitt på dagen. Vänsterledarna var, med rätta, rädda för att kosackernas demonstration i det upphetsade läge som rådde skulle kunna utnyttjas av den yttersta högern för att provocera fram en väpnad sammandrabbning.⁴³ Det visade sig att kosackerna ställde in sin procession i elfte timmen. Men en av den militärrevolutionära kommitténs första handlingar den 20 oktober var att skicka representanter till viktiga kampenheter och vapenförråd som en försiktighetsåtgärd mot möjliga kontrarevolutionära aktioner.⁴⁴

Innan den militärrevolutionära kommittén ajournerade sig den 20 oktober planerade den ännu ett möte med garnisonskonferensen påföljande morgon. Vid detta och andra möten den 22 och 23 oktober smiddes starka band mellan den nybildade militärrevolutionära kommittén och enskilda garnisonsenheter. Garnisonskonferensens möte den 21 oktober inleddes med ett uppviglande tal av Trotskij, som med en tydlig syftning på kosackernas religiösa marsch varnade för ”annalkande hotande händelser” och vädjade till arbetarna och soldaterna att samlas kring Petrogradsovjeten, stöda den militärrevolutionära kommittén och hjälpa sovjeterna under kampen om makten. En observatör från mensjevikernas och SR-arnas organ *Golos soldata*, fångade åhörarnas gensvar:

Efter Trotskijs tal talade en hel rad personer om behovet att omedelbart överföra makten till sovjeterna. Dessutom blev publiken så upphetsad, att när soldaten Goldberg klev upp i talarstolen och sa att publiken inte var helt klar över den fråga som diskuterades, så bröt inte bara församlingen ut i rop som ”Försvinn!” och ”Far åt helvete!”, utan hindrade också fullständigt talaren från att förklara vad han tänkte på.

Representanten från Donkosackernas fjärde regemente informerade församlingen om att hans regementskommitté hade beslutat att inte delta i den religiösa processionen nästa dag.

Representanten från Donkosackernas fjortonde regemente orsakade en sensation när han deklarerade att hans regemente inte bara skulle låta bli att stöda kontrarevolutionära aktioner, utan också med alla krafter kämpa mot kontrarevolutionen. ”I denna mening”, [sa han], ”skakar jag hand med min kamrat från Donkosackernas fjärde regemente.” (Med det böjde sig talaren ner och skakade hand med kosacken från det fjärde regementet.) Svaret från församlingen blev att explodera i ett vrål av entusiastiskt bifall och dundrande applåder som inte tog slut på länge.

Mötet avslutades med att anta resolutioner som hade skrivits av Trotskij och handlade om den militärrevolutionära kommittén, Petrogradsovjetens dag och den allryska sovjetkongressens uppgifter. Sammantagna illustrerar dessa resolutioner både att Petrogradgarnisonen hade blivit mer aggressiv när den hotades av att förflyttas till fronten, och att kommitténs strategi var att använda försvaret av revolutionen för att mobilisera Petrogradsovjetens stöd och för att gripa makten. Resolutionen om den militärrevolutionära kommittén som antogs av garnisonskonferensen den 21 oktober välkomnade kommitténs bildande och lovade den sitt fulla stöd ”under alla åtgärder som

43 Se vad gäller detta, Ja P Birzjal, ”Krestniji chod”, i *Petrograd v dni velikogo oktjabrija*, s 287-289.

44 *Petrogradskij voenno-revoljutsionniji komitet*, band 1, s 55-56.

har till syfte att i revolutionens intresse knyta fronten närmare eftertruppen.” Resolutionen som handlade om Petrogradsovjetens dag varnade ”kosackbröderna” för att låta sig luras av revolutionens fiender och uppmanade dem istället att delta i de demonstrationer som vänstern planerade. Samtidigt varnade den för att alla försök från korniloviternas och borgarklassens sida att sprida förvirring och splittring inom revolutionens led skulle mötas av ett skoningslöst motstånd. I sin resolution om sovjetkongressen stödde garnisonskonferensen slutligen Petrogradsovjetens alla politiska beslut, uppmanade den kommande sovjetkongressen att ”ta makten i sina händer och garantera folket fred, jord och bröd”, och lovade att alla de krafter som stod till garnisonens förfogande skulle användas för att tillfredsställa dessa krav.⁴⁵

Uppbackad av dessa löften om stöd inledde den militärrevolutionära kommittén nu en avgörande sammandrabbning med regeringen om den slutgiltiga kontrollen över garnisonen. Först började den skicka ut sina egna kommissarier för att ersätta de kommissarier som stödde regeringen i alla garnisonens enheter och på alla vapen- och ammunitionsdepåer. Sent på kvällen den 21 oktober skickade den sedan en grupp representanter (inklusive Lazimir, Sadovskij och Mechosjin) till generalstabens högkvarter för att formellt hävda kommitténs anspråk på att ha den yttersta makten över garnisonens enheter. Gruppen anlände ungefär vid midnatt och visades in till general Polkovnikovs kontor. Sadovskij gick rakt på sak. ”Hädanefter”, förkunnade han, ”är de order som inte har undertecknats av oss ogiltiga.”⁴⁶ Polkovnikov genmälde att garnisonen var hans ansvar. Han åberopade den kommissarie från den centrala exekutivkommittén som redan arbetade med honom, och tillade: ”Vi känner bara till den centrala exekutivkommitténs [kommissarie]. Vi kommer inte att erkänna era kommissarier. Om de bryter mot lagen kommer vi att arrestera dem.”⁴⁷ Härvid återvände gruppen till Smolnij.

När Lazimir, Sadovskij och Mechosjin återvände till den militärrevolutionära kommitténs högkvarter samlade de ihop Antonov, Sverdlov och Trotskij. Tillsammans skisserade de planer för att utnyttja den bristande samarbetsviljan från Petrograds militärdistrikts sida.⁴⁸ Allra viktigast var att Trotskij skrev ett dokument som skulle läggas fram inför garnisonskonferensen och påföljande dag spridas bland alla enheter. Det var ett dokument som skulle komma att bli ett av oktoberrevolutionens mest inflytelserika dokument i Petrograd – en formell deklaration som var liktydig med att kategoriskt avvisa den provisoriska regeringens maktbefogenheter över garnisonens trupper. Trotskij skrev:

Vid ett möte den 21 oktober förenade sig den revolutionära garnisonen kring den militärrevolutionära kommittén som sitt ledande organ. Trots det vägrade Petrograds militärdistrikts högkvarter på natten den 21-22 oktober att erkänna den militärrevolutionära kommittén, och avvisade att arbeta tillsammans med representanter från [Petrograd]sovjetens soldatsektion. Därmed bryter högkvarteret med den revolutionära garnisonen och arbetar- och soldat-deputerades Petrogradsovjet. ... Högkvarteret blir ett direkt verktyg för de kontrarevolutionära

45 *Golos soldata*, 21 oktober, s 3; *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 169-170; Trotskij, *Sojinenija*, band 3, del 2, s 36-37.

46 ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1922, nr 10, s 87; K A Mechosjin, ”Sjtab oktjabrskoj revoljutsij (beseda s tov. Mechosjinyj)”, *Agit-Rosta*, 26 oktober 1919, s 1.

47 E F Jerikalov, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, Leningrad 1966, s 298; se även *Golos soldata*, 24 oktober, s 3.

48 Mechosjin, *Agit-Rosta*, 26 oktober 1919, s 1; S Pjontkovskij, ”Voenna-revoljutsijonnij v oktjabrskije dni”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1927, nr 10, s 114-115.

krafterna. ... Försvaret av den revolutionära ordningen gentemot kontrarevolutionens försök ligger hos de revolutionära soldater som lyder den militärrevolutionära kommittén. Order till garnisonen som inte har undertecknats av den militärrevolutionära kommittén ska betraktas som ogiltiga. ... Revolutionen är i fara. Länge leve den revolutionära garnisonen.⁴⁹

Några år senare funderade Trotskij högt om Lazimir, när han samarbetade i den militärrevolutionära kommitténs arbete, insåg att han deltog i en medveten plan för att störta den provisoriska regeringen, eller om hans ståndpunkt helt enkelt återspeglade ”vänstersocialistrevolutionärernas formlösa revolutionära anda”.⁵⁰ Trotskij drog slutsatsen att det sistnämnda var fallet, och det kan mycket väl vara sant. Men i Sadvovskijs, Mechonosjins, Sverdlovs och givetvis Trotskijns tankar var den militärrevolutionära kommitténs politik utan tvivel en del av ett medvetet, gradvis störtande av regeringen.

Till stor del på grund av aktuella politiska överväganden anser de flesta historiker i Sovjetunionen att oktoberupproret började den 24 oktober. Men denna tolkning bortser från den centrala betydelse som den militärrevolutionära kommitténs åtgärder den 21-22 oktober hade. För att citera den kunnige nutida tjeckiske specialisten på den ryska revolutionen, Michael Reiman: ”Redan den 21 och 22 oktober tog den militärrevolutionära kommittén i själva verket kontrollen över garnisonen. Både ur praktisk och juridisk synvinkel skulle varenda land betrakta dess aktioner som ett uppenbart fall av myteri och uppror.”⁵¹

På söndagen den 22 oktober – Petrogradsovjetens dag – höll de flesta av bolsjevikernas mest populära talare, bland andra Trotskij, Volodarskij, Lasjevitj, Kollontaj, Raskolnikov och Krylenko, tal vid politiska massmöten i fabriker och offentliga mötessalar över hela huvudstaden. Till och med Kamenev deltog också och höll tal. Han ignorerade centralkommitténs speciella förbud att tala mot dess beslut offentligt, och utnyttjade denna möjlighet att återigen förlöjliga möjligheten att partiet skulle vara inblandat i ett uppror innan sovjetkongressen.⁵²

Ett typexempel på de ytterst framgångsrika demonstrationer som hölls å Petrogradsovjetens vägnar den 22 oktober var ett möte som hölls i Folkets hus, på Nevas högra strand. I god tid innan programmet började fyllde en massiv publik av fabriksarbetare, soldater och lite stadsfolk från den lägre medelklassen det enorma operahuset, först och främst för att få se och höra den legendariske Trotskij, som skulle hålla tal. Trotskijns tal innehöll inte mycket som inte hade upprepats av bolsjevikerna i all oändlighet. Han varnade för att Petrograd var på randen att överlämnas till tyskarna och förkunnade att arbetarna och soldaterna själva skulle ta ansvar för att försvara huvudstadens infartsvägar. Den revolutionära eld som skulle tändas av den nya regering som sovjetkongressen skulle välja, fortsatte han, skulle bli så intensiv att den inte bara skulle sluka Ryssland, utan hela världen. Och efter att ha gripit makten skulle sovjeten omedelbart ge fred. Den skulle också avskaffa privategendomarna, konfiskera spannmål som gömmts undan av de stora godsägarna och överskott av pengar, kläder och skor som borgarklassen hade, och fördela jord till bönderna såväl som pengar, bröd, kläder och skor till alla de som behövde.⁵³

49 *Petrogradskij voenno-revoljutsionniji komitet*, band 1, s 63.

50 ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, s 53.

51 Reiman, *Russkaja revoljutsija*, band 2, s 385.

52 *Retj*, 24 oktober, s 5.

53 *Ibid.*

Kanske på grund av att denna omskakande utveckling uppenbarligen var nära förestående, eller som ett resultat av Trotskijs skicklighet som talare, eller en kombination av båda, blev publiken ovanligt upplivad av hans ord. En reporter från *Retj* som var närvarande observerade med häpnad, att sedan Trotskij bad om ett löfte att ge stöd till sovjeten när den gick från ord till handling, så räckte den enorma publiken upp händerna och ropade taktfast, ”Vi svär det!” En annan av Trotskijs åhörare var Suchanov, som senare återberättade:

Överallt runt mig var det en nästan extatisk stämning. Det verkade som om folkmassan spontant och av sig själv skulle brista ut i en religiös sång. Trotskij formulerade en kort och allmän resolution. ...

Vilka var för? Som en man höjde de tusentals i folkmassan sina händer. ...

Trotskij fortsatte att tala. Den otaliga folkmassan höll fortfarande upp händerna. Trotskij piskade fram orden: ”Låt denna er röst bli ert löfte – att av all kraft och med alla uppoffringar stöda sovjeten som har tagit på sig den ärofulla bördan att föra revolutionens seger till ett slut och ge jord, bröd och fred!”

Den enorma folkmassan höll upp sina händer. Den höll med. Den lovade. ...⁵⁴

Medan demonstrationerna pågick försökte militära tjänstemän ta itu med den militärrevolutionära kommittén. Under de tidiga morgontimmarna bjöd general Polkovnikov in representanter för garnisonens regements- och brigadkommittéer, liksom tjänstemän från de allryska exekutivkommittéerna och Petrogradsovjeten, till ett omedelbart möte på generalstabens högkvarter, uppenbarligen med sikte på att pressa den militärrevolutionära kommittén att backa på sitt krav om vetorätt över det vanliga militärkommandot. Men redan innan Polkovnikovs möte hann börja röstade ett hastigt sammankallat möte med garnisonskonferensen på Smolnij formellt och stödde Trotskijs deklARATION från föregående kväll. Kort därefter kom en inbjudan från Polkovnikov att skicka representanter till mötet på generalstabens högkvarter. Till svar infann sig en delegation från garnisonskonferensen under ledning av Dasjkevitj kort på mötet. Å garnisonskonferensens vägnar försäkrade Dasjkevitj åter att hädanefter måste militärkommandots alla order kontrasigneras av den militärrevolutionära kommittén. Därefter lämnade delegationen salen.⁵⁵ Hur svagt Petrograds militärdistrikt var i det rådande läget visar sig i det faktum att Polkovnikovs reaktion på denna utmarsch blev att göra ett nytt försök att lösa konflikten om makten i garnisonen fredligt. Han utfärdade nu en inbjudan till den militärrevolutionära kommittén att träffa honom nästa dag i syfte att diskutera sovjetens representation på högkvarteret.

Under dagen och natten den 22-23 oktober överlade Kerenskij av och till med sina viktigaste rådgivare angående den allt värre krisen. Från alla delar i huvudstaden kom rapporter om att vänsterns massiva stöd bland allmänheten visade sig i enorma möten organiserade av bolsjevikerna, och det ovanpå nyheterna om den militärrevolutionära kommitténs direkta utmaning av regeringens maktbefogenheter på garnisonen. Tidigt på kvällen krävde militärdistriktets stabschef, general Jakov Bagratuni, att arméhögkvarteret på den norra fronten skulle iordningställa en infanteribrigad, ett kavalleriregemente och ett artilleribatteri och omedelbart skicka dem till huvudstaden. Norra frontens kommissarie Vojtinskij svarade att det var uteslutet att färdigställa dessa enheter utan att känna till för vilka syften de skulle användas, man får anta på grund av att soldaterna skulle bli

⁵⁴ Suchanov, *Zapiski o revoljutsij*, band 7, s 90-91.

⁵⁵ *Golos soldata*, 24 oktober, s 3; *Retj*, 24 oktober, s 3.

misstänksamma och gå mot en sådan åtgärd.⁵⁶ Något senare skickade Kerenskij en brådskande vädjan till general Tjeremisov att komma till Petrograd, troligen för att diskutera problemet att snabbt få lojala trupper till huvudstaden. Dessutom föreslog Kerenskij för sina ministerkollegor att man skulle skicka de tillgängliga trupperna för att arrestera den militärrevolutionära kommitténs medlemmar och utan dröjsmål tillintetgöra kommittén., men han övertalades tillfälligt från denna linje av Polkovnikov. Befälhavaren för Petrograds militärdistrikt uttryckte förhoppningar att det under diskussionerna nästa dag kanske skulle gå att övertala den militärrevolutionära kommittén att dra tillbaka sin deklaration. Därpå beordrade premiärministern general Bagratuni att ge sovjeten ett bestämt ultimatum: antingen skulle den omedelbart återkalla deklarationen från den 22 oktober, eller så skulle de militära myndigheterna vidta de åtgärder som krävdes för att återställa lag och ordning.⁵⁷

Under tiden intensifierades den process som den militärrevolutionära kommittén hade inlett den 21 oktober att ersätta regeringens kommissarier i hela staden med sådana som de själva hade valt. De flesta av de nya kommissarierna var välkända medlemmar i den bolsjevikiska militärorganisationen som alldeles nyligen hade släppts ur fängelset. De hälsades nästan överallt med entusiasm. När utnämningarna av de nya kommissarierna var nästan färdiga den 23 oktober utfärdade den militärrevolutionära kommittén en order som gav deras kommissarier obegränsad vetorätt över militära order, och gjorde det alltså i viss mån överflödigt att kontrollera verksamheten vid distriktshögkvarteret. Denna order publicerades omedelbart i vänsterpressen och spreds över hela huvudstaden, och informerade befolkningen att den militärrevolutionära kommittén, för att försvara revolutionen och dess landvinningar mot kontrarevolutionens angrepp hade utsett kommissarier till militära enheter och speciellt viktiga platser i huvudstaden och dess förorter, och bestämde att order och direktiv som skickades till dessa platser bara skulle genomföras om kommissarierna bekräftade dem.⁵⁸

Den drastiska försämringen av den provisoriska regeringens militära ställning i huvudstaden återspeglades också den 23 oktober, när den militärrevolutionära kommittén erövrade den strategiskt viktiga Peter-Paulfästningen och den intilliggande Kronwerkarsenalen, ett centralt lager av vapen och ammunition. En av den militärrevolutionära kommitténs få bakslag under sitt fälttåg för att få makten över Petrogradgarnisonen hade ägt rum på fästningen den 19 oktober, då kommittéer som representerade de enheter som var förlagda där hade antagit en resolution som var mot att ”gå till handling”. När den militärrevolutionära kommittén tre dagar senare skickade en kommissarie till fästningen, var man rädd för att han skulle arresteras av fientliga soldater.⁵⁹ Särskilt bekymmersamt vad gällde fästningen var inställningen till vänstern bland de tusentals cyklister från fronten som var förlagda där sedan julidagarna.

Den militärrevolutionära kommittén, med bland andra Trotskij, Podvojskij, Antonov och Lasjevitj närvarande, hade diskuterat frågan om Peter-Paulfästningen första gången den 22 oktober. Antonov erinrade sig senare att han under denna diskussion starkt uppmanade att man skulle skicka bolsjevikinfluerade trupper från Pavlovskijregementet för att erövra den gamla fästningen. Men

⁵⁶ *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 277.

⁵⁷ Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 151-152.

⁵⁸ *Petrogradskij voenno-revoljutsionniji komitet*, band 1, s 67-68.

⁵⁹ Antonov-Ovsejenko, *Krasnaja gazeta*, 7 november 1923, s 3.

Trotskij övertalade kommittén att inta fästningen inifrån. ”Det kan inte stämma att trupperna där inte skulle vara sympatiskt inställda till oss”, sägs Trotskij ha förkunnat.⁶⁰

I ett försök att ta fästningen med övertalning arrangerade den militärrevolutionära kommittén ett massmöte med cyklisterna och alla andra soldater, som skulle börja mitt på dagen den 23 oktober på fästningens huvudtorg.⁶¹ Lasjevitj minns att han, när han anlände till mötet, stötte på en mängd högersocialistrevolutionärer och mensjevnikiska celebriteter, liksom fästningens befälhavare, som fanns på plats för att kämpa med bolsjevikerna om truppernas lojalitet. Efter att mötet hade hållit på i flera timmar, och Lasjevitj och Tjudnovskij hade lett kampen för den militärrevolutionära kommittén, anlände Trotskij för att pröva sin övertalningsförmåga på soldaterna. Lasjevitj skrev senare: ”Under Tjudnovskijs tal hördes plötsligt en öronbedövande dån av hurrarop och applåder. Tjudnovskij kikade ner från talarstolen och försökte upptäcka orsaken till tumultet. Plötsligt lyste hans ansikte upp av ett nöjt leende. ’Jag lämnar min plats till kamrat Trotskij’, tillkännagav han ljudligt. Trotskij klev upp i talarstolen. ... Till sist blev det tyst, och det följde inte så mycket ett tal som en inspirerande sång.”⁶²

Massmötet på fästningens torg fortsatte länge efter att Trotskij hade slutat tala. När det mörknade flyttade soldaterna utanför fästningen till den närbelägna Cirque Moderne. Till sist röstade de flesta av soldaterna för att överföra makten till sovjeterna och lyda den militärrevolutionära kommitténs order. Som Lasjevitj erinrade sig: ”I en ytterst spänd atmosfär ställdes frågan till omröstning klockan 8 på kvällen. ... Alla som stödde den militärrevolutionära kommittén skulle ställa sig till vänster, de som var mot till höger. Med hurrarop rusade en överväldigande majoritet till vänster. Mot den militärrevolutionära kommittén var en liten grupp officerare och intellektuella bland cyklisterna.”⁶³

Kontrollen över Peter-Paulfästningen, vars kanon tittade ut över Vinterpalatset, var en oerhört viktig psykologisk och strategisk seger. I och med att vapenarsenalen Kronwerk säkrades stod dessutom praktiskt taget alla större vapenförråd till den militärrevolutionära kommitténs förfogande, och den fördelade nu massiva vapen- och ammunitionsförråd till sina anhängare. Men dessa oväntat enkla segrar uppvägdes av det faktum att vänstersocialistrevolutionärerna fortfarande envist var mot alla åtgärder för att få massorganisationerna att stöda ett störtande av regeringen innan sovjetkongressen.⁶⁴ Dessutom var sena rapporter om de politiska uppfattningarna vid fronten ytterst motsägelsefulla. Medan en flod av telegram antydde att stämningen bland de vanliga soldaterna inte skilde sig särskilt mycket från motsvarigheten på garnisonen, så gav många frontdelegater som anlände till huvudstaden för sovjetkongressen intryck av att många stora frontenheter skulle besvara en vädjan om hjälp från den centrala exekutivkommittén om ett uppror skulle bryta ut i huvudstaden innan

60 Antonov-Ovsejenko, *V sennadtsatom godu*, Moskva 1933, s 133.

61 *Rej*, 24 oktober, s 3.

62 M Lasjevitj, ”Pervyi voenno-revoljutsionniji komitet”, *Krasnaja gazeta*, 7 november 1920, s 4.

63 M Lasjevitj, ”Oktjabrskije dni v Petrograde”, *Politrabotnik Sibiri*, 7 november 1922, s 4.

64 Se till exempel Kamkovs lidelsefulla argument mot ett uppror vid fabrikskommittéernas första allryska konferens, som ägde rum i Petrograd den 17-22 oktober (*Rabotjij i soldat*, 22 oktober, s 5). Efter en debatt om ”det nuvarande läget” antog konferensen ett relativt harmlöst formulerat bolsjevikiskt uttalande, som slog fast att det var nödvändigt att överföra makten till sovjeterna för att revolutionen skulle överleva och de arbetande klasserna uppnå sina mål, men höll tyst om hur och när ett sådant överförande skulle ske. Se Kommissija po izutjeniju istorij professionalnogo dvizjenija v SSSR, *Oktjabrskaja revoljutsija i fabzavkomij: Materialij po istorij fabritjnoj zavodskich komitetov*, 2 band, Moskva 1927, band 2, s 167.

kongressen. De bolsjevikiska strategierna i Petrograd var i själva verket inte övertygade om i vilken grad de kunde räkna med att arbetarna och soldaterna i huvudstaden skulle stöda direkta militära aktioner mot regeringen. Inte heller kunde de bortse från möjligheten att partifunktionärer på landsbygden, som var starkt representerade i bolsjevikernas kongressfraktion, skulle gå mot en oberoende, ultramilitär linje. Ett sådant motstånd hade man redan sett tidigt på sommaren, då den bolsjevikiska fraktionen vid den första allryska sovjetkongressen hjälpte till att pressa centralkommittén att stoppa den väpnade demonstration som planerades till den 10 juni;⁶⁵ vid den sjätte kongressen, när delegater från utanför huvudstaden öste kritik över centralkommittén för dess agerande i samband med juliupproret; och mer nyligen i kölvattnet till den demokratiska statskonferensen, då den bolsjevikiska konferensfraktionen ändrade på centralkommitténs beslut att bojkotta förparlamentet.

Å andra sidan fanns det stora förhoppningar, att om partiet väntade på att regeringen skulle angripa, oavsett om det skulle ske innan kongressens öppnande eller efter att kongressen hade utropat en sovjetregering, så skulle det kunna räkna med stöd från vänstersocialistrevolutionärerna, soldaterna vid fronten och i eftertruppen, ett enat bolsjevikparti och en bred front av massorganisationer, från Petrogradsovjeten till fabrikskommittéerna. Skulden för eventuell blodspillan skulle då falla på Kerenskij's regim, och framtidsutsikterna för vänstern att behålla makten skulle öka ofantligt. En sådan linje skulle mycket väl kunna leda till att det bildades en socialistisk koalitionsregering, inklusive med de moderata, istället för en regering med bara den yttersta vänstern. Det verkar som om Lenin var en av väldigt få höga bolsjevikledare där riskerna med en oberoende, ultraradikal linje uppvägdes av otåligheten att genast bilda en ren vänsterregim.

Så trots sina framgångar, utan tvekan också av de föregående och andra skäl, så korsade den militärrevolutionära kommittén aldrig linjen mellan de åtgärder som kunde rättfärdigas som defensiva och åtgärder som skulle verka ta över kongressens rättigheter. Vid ett plenarmöte med Petrogradsovjeten på kvällen den 23 oktober beskrev Antonov-Ovsejenko, i en viktig rapport om den militärrevolutionära kommitténs verksamhet, noggrant varenda en av kommitténs tidiga åtgärder och rättfärdigade dem som ett försvar av revolutionen, sovjetkongressen och den konstituerande församlingen. Efter hans tal stödde ett överväldigande antal av de deputerade en resolution som hade lagts fram av bolsjevikerna, och som stödde de åtgärder som den militärrevolutionära kommittén hade vidtagit och liknande åtgärder som situationen kunde kräva. Resolutionens ordalydelse fångar andan i den taktik som vänstern fortfarande förde: "Petrogradsovjeten anser att Petrogradsovjetens band till den revolutionära garnisonen har stärkts tack vare den militärrevolutionära kommitténs energiska arbete, och uttrycker sin tillförsikt att bara fortsatta ansträngningar i samma riktning kommer att säkerställa den allryska sovjetkongressens möjligheter att genomföra ett fritt och obehindrat arbete. ..."⁶⁶

Den militärrevolutionära kommitténs fortsatt försiktiga taktik visade sig ännu mer slående senare samma kväll, när kommittén plötsligt tillkännagav att den accepterade Petrograds militärdistrikts ultimatum att upphäva sin deklaration från den 22 oktober.⁶⁷ Information om hur detta gick till är fragmentarisk. Tydligt ingrep de moderata mensjevikerna Gots och Bogdanov personligen under

65 Rabinowitch, *Prelude to Revolution*, s 76-77.

66 *Petrogradskij voenno-revoljutsionniji komitet*, band 1, s 74.

67 Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 160.

kommitténs överläggningar i ett försök att övertala kommitténs medlemmar att dra tillbaka sitt envisa krav att absolut kontrollera militärkommandot. Gots och Bogdanov måste ha varit missnöjda med det första svaret på denna vädjan, ty senare utfärdade de ett tillkännagivande att den centrala exekutivkommittén avbröt förbindelserna med den militärrevolutionära kommittén och lämnade Smolnij.⁶⁸ Den enda publicerade redogörelsen för detta möte har Antonov skrivit. Även om hans minnen i vissa detaljer är förvirrade, så antyder de att när Gots och Bogdanov hade lämnat mötet, så upphävde faktiskt den militärrevolutionära kommittén sin deklaration, efter hårda krav från vänster-socialistrevolutionärerna (som tydligt hotade att lämna kommittén om den inte gjorde det) och moderata bolsjeviker under ledning av Rjazanov.⁶⁹

Om försiktighet var ledordet på Smolnij, så var det inte fallet i Vinterpalatset, där Kerenskij nu hade beslutat att det inte gick att vänta längre med direkta aktioner för att kväsa vänstern. Efter att ha hört om den militärrevolutionära kommitténs uppenbara villighet att komma överens med Petrograds militärdistrikt, avfärdade han tillkännagivandet som en taktik för att tillfälligt fördröja en direkt militär sammandrabbning med regeringen, som det ju faktiskt var. Kerenskij underskattade uppenbarligen i vilken omfattning regeringens möjliga militära stöd hade fallit samman, och räknade hursomhelst med snabba förstärkningar från fronten, och tillkännagav sin avsikt att genast arrestera alla den militärrevolutionära kommitténs medlemmar. Men precis som föregående kväll övertalade kyligare huvuden Kerenskij att inte försöka med ett riktigt så drastiskt steg. Istället enade sig ministären om att inleda formella straffrättsliga förfaranden mot medlemmar av den militärrevolutionära kommittén för att ha spridit appeller om civil olydnad och aktiviteter mot den lagliga regeringen. Mer direkt beslutade de att på nytt fängsla de bolsjeviker som hade anklagats för att ha deltagit i juliupproret, och som medan de var fria mot borgen hade genomfört regeringsfientlig agitation. Om denna plan hade genomförts så hade den fångat många av vänsterns högsta ledare, bland dem Trotskij. Ministären beordrade också att *Rabotij put* och *Soldat* skulle förbjudas, och uppenbarligen för att ge sken av opartiskhet stängdes också yttersta högerens tidningar *Zjivoje slovo* och *Novaja Rus*. Redaktörerna för dessa tidningar, och författarna till de artiklar som uppmanade till uppror, skulle åtalas för brottsanklagelser.⁷⁰

Högkvarteret för Petrograds militärdistrikt fick nu instruktioner att vidta alla de åtgärder som krävdes för att genomföra dessa mål. General Bagratuni beordrade kadetterna från militärskolorna Pavlov, Vladimir och Konstantinov i Petrograd och officersskolorna i Peterhof och Gattjina, ett batteri hästartilleri från Pavlovsk, ett skytteregemente med krigsskadade från Tsarskoje Selo, och Petrograds första kvinnliga stormbataljon från Levasjova att inställa sig för tjänstgöring på Palats-torget.⁷¹

Kerenskij förväntade sig att de demokratiska kretsarna skulle reagera negativt på dessa åtgärder, och godtog sina kollegors rekommendation att personligen närvara i förparlamentet påföljande dag för att rättfärdiga och klargöra dem. Men den provisoriska regeringens direkta angrepp på den

68 Jerijkalov, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 312.

69 Antonov-Ovsejenko, ”Oktjabrskaja burija”, *Pervyi narodniji kalendar na 1919g*, Petrograd 1919, s 102. Angående fortsatta hot från vänstersocialistrevolutionärerna att lämna kommittén, se Mechnosjin, *Agit-Rosta*, 26 oktober 1919, s 1.

70 *Izvestija*, 25 oktober, s 7; Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 161.

71 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 281-282.

yttersta vänstern väntade inte. Innan gryningen den 24 oktober gjorde en avdelning kadetter och milismän en räd mot tryckeriet Trud, som publicerade *Rabotij put*, och stängde det officiellt. Flera tusen nya exemplar av *Rabotij put* beslagtogs och några matriser förstördes. Därefter förseglades ingångarna till byggnaden och en vakt placerades ut för att hindra tryckeriet att öppna.

Kapitel 14 På tröskeln

Efter en spänd dag med strategimöten och -diskussioner, och långt efter midnatt mellan den 23 och 24 oktober, bäddade Lomov och Rykov, och flera andra bolsjevikledare från övriga landet som hade anlänt till Petrograd för den allryska sovjetkongressen, ner sig på högar av böcker och pamfletter i det bolsjevikledda tryckeriet Priboj, inte långt från Smolnij. Knappt tre eller fyra timmar senare väcktes Lomov av envisa telefonsignaler. Han väntade en kort stund på att någon annan skulle våga stiga upp i gryningskylan, steg sedan upp, famlade efter telefonen i mörkret, och hörde Trotskij's dundrande röst som kallade honom och hans kamrater till den militärrevolutionära kommitténs högkvarter: "Kerenskij är på offensiven. ... Vi behöver alla på Smolnij!"¹

Trotskij hade knappt haft tid att njuta av sin framgång med att hjälpa till att få kontrollen över Peter-Paulfästningen innan de första osammanhängande rapporterna om Kerenskij's önskan om lojala trupper från utanför huvudstaden och rykten om regeringens nedslag mot yttersta vänstern började sippra in till Smolnij. Inom kort började den militärrevolutionära kommitténs kontakter i förorterna ringa in och berätta om oroande aktiviteter bland truppenheter i deras kvarter, och arbetare från tryckeriet Trud anlände med nyheter om räden mot *Rabotjij put*. Mellan telefonsamtalen till parti-funktionärernas bostäder och kontor utarbetade och skickade de av den militärrevolutionära kommitténs medlemmar som redan befann sig på Smolnij (bland andra Trotskij, Lazimir, Sverdlov, Antonov, Podvojskij och Lasjevitj) ut ett larm till regementskommittéer och kommissarier på militärenheter och anläggningar i hela Petrogradområdet. Med rubriken "Direktiv nummer ett" löd denna order: "Petrogradsovjeten befinner sig i direkt fara. Kontrarevolutionära konspiratörer har under natten försökt föra in kadetter och stormtrupper från förorterna till Petrograd. Tidningarna *Soldat* och *Rabotjij put* har stängts. Ni beordras härmed att försätta ert regemente i stridsberedskap [och] invänta ytterligare instruktioner. Varje fördröjning eller störning av genomförandet av denna order kommer att betraktas som ett förräderi mot revolutionen."²

Att försätta upproriska trupper i stridsberedskap var en sak. Att bestämma vilka direkta militära aktioner man skulle vidta som svar på regeringens uppenbara angrepp, om några, var en helt annan. Bara några få timmar tidigare hade den militärrevolutionära kommittén backat på randen till en militär sammandrabbning med regeringen, och den var fortfarande med rätta rädd för att allvarligt försvaga sitt stöd. På morgonen den 24 oktober hade det anlänt tillräckligt många delegater till sovjetkongressen för att det, tillsammans med vänstersocialistrevolutionärerna, gick att räkna med en massiv majoritet för att få stöd att överföra makten till sovjeterna och att kongressen skulle bilda en rent socialistisk regering.³ Men Kerenskij's angrepp mot vänstern förde in ett nytt viktigt element i bilden. Om inte Kerenskij slogs tillbaka, om han lyckades mobilisera en stor lojal militär styrka och sätta vänsterledarna bakom galler, så var det fortfarande möjligt att sovjetkongressen inte alls skulle mötas. Även om inte kongressen skingrades så skulle det allvarligt undergräva den militärrevolutionära kommitténs noggranna och, hittills, uppenbart framgångsrika försök att förbereda

1 G Lomov, "V dni buri i natiska", *Izvestija*, 6 november 1918, s 4; G Lomov, "V dni buri i natiska", *Proletarskaja revoljutsija*, 1927, nr 19, s 169-170.

2 *Petrogradskij voenno-revoljutionsionniji komitet*, band 1, s 86; M Lasjevitj, "Vosstanije", *Petrogradskaja pravda*, 5 november 1922, s 8; Antonov-Ovsejenko, "Oktjabrskaja burija", *Izvestija*, 6 november 1918, s 3-4.

3 *Izvestija*, 25 oktober, s 7; *Izvestija Kronstadtskogo sovjeta*, 5 november, s 3-4.

scenen för att störta regeringen, antingen direkt innan eller just efter kongressens öppnande.

Med sådana överväganden i åtanke talade en del av den militärrevolutionära kommitténs medlemmar nu för att utan dröjsmål inleda ett väpnat uppror. Men en majoritet under ledning av Trotskij yrkade på ett hårt men mer återhållsamt svar. Trotskij kraftade hastigt ner en order till soldatkommittéerna i två av garnisonens bäst organiserade, mest revolutionära enheter – Litovskijregementet och Sjätte ingenjörsbataljonen – och beordrade dem att ta ansvar för att öppna tryckeriet Trud och garantera dess säkerhet. ”Arbetar- och soldatdeputerades sovjet kan inte tolerera att det fria ordet tystas”, bedyrade ordern. ”Ty folket som slår tillbaka pogrommakarnas angrepp måste tillförsäkras en ärlig press.”⁴

Denna order genomfördes omedelbart. Beväpnade med kulsprutor och under ledning av Dasjkevitj anlände ett kompani Litovskijgardister till Trudtryckeriets byggnad klockan 9 på morgonen. Dasjkevitj ignorerade den militärrevolutionära kommitténs tillkännagivande från kvällen innan, och förkunnade rakt på sak att ”order från regeringen som inte har kontrasignerats av den militärrevolutionära kommittén är ogiltiga.” Hans trupper övermannade de lojalistiska milismännen och slog sönder regeringens förseglingar. Inom några timmar var produktionen av *Rabotjij put* igång igen. En journalist från *Birzjevije vedomosti* beskrev denna utveckling i kvällsupplagan den 24 oktober, och konstaterade att ”soldatkamraterna inte gjorde några liknande ansträngningar för att befria *Zjivoje slovo*”, som också hade stängts ner.

Under tiden hade Sverdlov lyckats sammankalla ett möte med partiets centralkommitté. Närvarande var Lomov, Dzerzjinskij, Sverdlov, Bubnov, Nogin, Miljutin, Joffe, Trotskij och Berzin, liksom Kamenev, vars tidigare avgång man helt enkelt verkar ha ignorerat.⁵ Med tanke på krisens utveckling och svårigheterna att snabbt samla ihop centralkommitténs medlemmar, kom man ända från början överens om att inga medlemmar skulle lämna Smolnij utan speciellt tillstånd. Den första fråga av vikt som kommittén diskuterade var intressant nog inte regeringens angrepp på vänstern, utan hur det gick med förhandlingarna mellan den militärrevolutionära kommittén och general Polkovnikov angående hur Petrogradsovjetens inflytande över de militära operationerna skulle se ut. Till en början verkar kommitténs medlemmar ha haft det felaktiga intrycket att regeringens aktioner hade genomförts innan den militärrevolutionära kommittén hade accepterat de villkor som Petrograds militärdistrikt föreslog. Först efter att Kamenev hade rapporterat om den tidigare överenskommelsen tog centralkommittén upp bekymren på Trud, och skickade slutligen iväg en vakt för att skydda tryckpressarna, och antog de andra åtgärder som krävdes för att säkerställa att kommande nummer av partiets tidningar skulle komma ut.

Utöver detta verkar centralkommitténs medlemmar främst ha bekymrat sig över möjligheten att post- och telegrafarbetarna och även järnvägsarbetarna, där de moderata socialisternas inflytande fortfarande var starkt, skulle gå mot störtandet av den provisoriska regeringen och besvara överförandet av makten till sovjeterna genom att försöka isolera huvudstaden från resten av landet. Eftersom den politiska utvecklingen kring sovjetkongressen verkade vara på väg mot en höjdpunkt och bildandet av en revolutionär regim verkade nära förestående, oroade de sig också om frågor som livsmedelsförsörjningen och att upprätthålla ett nära samarbete med vänstersocialistrevolu-

4 *Petrogradskij voenno-revoljutsionniji komitet*, band 1, s 85; Trotskij, *Sotjinenija*, band 3, del 2, s 51.

5 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 119-121.

tionärerna. Således gjordes Bubnov ansvarig för att upprätta kontakter med järnvägsarbetarna och Dzerzjinskij med post- och telegrafarbetarna. Samtidigt fick Miljutin ansvar för att organisera livsmedelsleveranserna, och Kamenev och Berzin utsågs att genomföra förhandlingar med vänstersocialistrevolutionärerna. På Trotskijs yrkande gick centralkommittén, innan den ajournerade sig, med på ytterligare en försiktighetsåtgärd: det skulle inrättas ett reservhögkvarter i den nyligen erövrade Peter-Paulfästningen, som skulle användas om Smolnij skulle falla i lojalisternas händer.

Den historiska betydelsen av centralkommitténs möte den 24 oktober beror lika mycket på vad som inte diskuterades där som på de frågor som faktiskt restes. På morgonen den 24 oktober förespråkade som vi har sett en del av den militärrevolutionära kommitténs medlemmar att man omedelbart skulle uppmana till uppror. Ungefär samtidigt reagerade bolsjevikernas Petersburgkommitté, som hade samlats för sitt första möte sedan den 15 oktober, på den senaste utvecklingen genom att formellt, ”utan några som helst dröjsmål”, kräva att man skulle förbereda ett uppror.⁶ Utan tvivel delvis på grund av att Lenin inte var närvarande, övervägde centralkommittén aldrig på allvar den avgörande frågan om man skulle försöka göra sig av med den provisoriska regeringen direkt, eller i alla fall innan sovjetkongressen. Vid denna tidpunkt verkar det snarare som om de flesta av centralkommitténs medlemmar var upptagna med uppgiften att motverka fiendens aktioner och bevara eller befästa vänsterns styrka, för att så mycket som möjligt kunna utnyttja sovjetkongressen för att till slut göra upp räkningen med regeringen. Betecknande i detta avseende är Stalins kommentar om centralkommitténs uppfattning på eftermiddagen den 24 oktober, vid ett möte med bolsjevikiska kongressdelegater. ”Inom den militärrevolutionära kommittén finns två uppfattningar. Den första är att vi ska organisera ett uppror direkt, och den andra är att vi först ska konsolidera våra styrkor. Centralkommittén har tagit parti för den andra åsikten.”⁷

Ingenstans återspeglades den bolsjevikiska centralkommitténs och den militärrevolutionära kommitténs fortsatta betoning av sovjetkongressens roll för att fullborda uppgiften att störta den provisoriska regeringen och bilda en revolutionär sovjetregim lika tydligt som i den ledarartikel som Stalin förberedde till det nummer av *Rabotjij put* som nådde gatorna någon gång efter middagstid den 24 oktober. Ledarartikeln hade rubriken ”Vad vi behöver” högst upp på sidan, och uppmanade arbetarna och soldaterna att bilda delegationer för att pressa sovjetkongressen att ersätta Kerenskijns regering med en revolutionär regim. Stalin skrev:

... Den nuvarande bedragarregeringen valdes inte av folket och är inte ansvarig inför folket, och den måste ersättas av en regering som erkänns av folket, har valts av arbetarnas, soldaternas och böndernas representanter och är ansvarig inför dessa representanter. ...

Vill ni att godsägarnas och kapitalisternas nuvarande regering ska ersättas av en ny regering, en arbetarnas och böndernas regering?

Vill ni att Rysslands nya regering ska tillkännage ... att godsägarväldet avskaffas och alla jordegendomar överförs till bondekommittéer utan kompensation?

Vill ni att Rysslands nya regering ska offentliggöra tsarens hemliga avtal, förklara dem ogiltiga och föreslå alla krigförande länder en rättvis fred?

Vill ni att Rysslands nya regering ska hålla de som organiserar lockouter och profitörerna som medvetet skapar svält och arbetslöshet, ekonomisk upplösning och höga priser, i strama tyglar?

Om ni vill det så samla alla krafter, res er som en man, organisera möten och välj era

6 B Elov, ”PK nakanune 25-go oktjabrija”, *Petrogradskaja pravda*, 5 november 1922, s 2; *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 287.

7 ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsij*, 1922, nr 10, s 92.

delegationer, och för via dem fram era krav till sovjetkongressen som inleds imorgon på Smolnij.

Den taktiska försiktighet som bolsjevikernas nationella ledning visade återspeglades också den 24 oktober i Kronstadtbolsjevikernas tidning *Proletarskoje delo*, och Petrogradsovetens bolsjevik-kontrollerade kvällstidning *Rabotjij i soldat*. Den sistnämndas framsida på kvällen den 24 oktober dominerades av en flerspaltig rubrik: ”Den allryska sovjetkongressen kommer att inledas den 25 oktober”. Den följdes av en helsidesproklamation från den militärrevolutionära kommittén:

Till befolkningen i Petrograd

Medborgare:

Kontrarevolutionen har lyft sitt försåtliga huvud. Korniloviterna mobiliserar sina styrkor för att kväsa den allryska sovjetkongressen och skingra den konstituerande församlingen. Samtidigt kan pogrommakare försöka uppvigla till oroligheter och massakrer på Petrograds gator. Petrograds arbetar- och soldatdeputerades sovjet tar på sig ansvaret att skydda den revolutionära ordningen mot kontrarevolutionen och pogrommakarnas angrepp. Garnisonen i Petrograd kommer inte att tillåta något våld eller oroligheter. ... Medborgare! Vi uppmanar er att behålla lugnet och självbehärsningen. Revolutionen och ordningen befinner sig i trygga händer!

Militärrevolutionära kommittén

Den fortsatta inriktningen på sovjetkongressen uttrycktes också i offentliga tillkännagivanden i pressen. I ett tal på det eftermiddagsmöte med bolsjevikernas kongressfraktion där Stalin hade dragit uppmärksamheten till centralkommitténs taktiska hållning, verkade Trotskij framförallt ivrig att skingra eventuella farhågor som de församlade bolsjevikledarna från hela Ryssland kunde ha om att revolutionen var i överhängande fara eller att den militärrevolutionära kommitténs handlingar på något sätt hade tagit över kongressens funktioner. Han förkunnade:

Regeringen är maktlös. Vi är inte rädda för den eftersom vi är tillräckligt starka. ... Vissa kamrater, till exempel Kamenev och Rjazanov håller inte med om vår bedömning av situationen. Men vi lutar varken åt höger eller vänster. Vår taktiska linje har bestämts av de förändrade omständigheterna. Vi blir starkare för varje dag. Vår uppgift är att försvara oss och gradvis utvidga vår inflytelsesfär för att bygga en stabil grund inför morgondagens sovjetkongress. Uppfattningarna i hela landet kommer att visa sig imorgon, och Petrograd kommer inte att vara ensamt att besvara dess uppmaningar.⁸

Enligt ett brev som skrevs följande dag av Michail Zjakov, som deltog vid detta möte, vannlade sig Trotskij mot slutet av sitt tal att understryka att arresteringen av den provisoriska regeringen inte planerades som en separat uppgift. ”Om kongressen bildar en regering och Kerenskij inte lyder den, så vore det ett polisiärt och inte ett politiskt problem”, sägs Trotskij ha tillkännagivit. ”Det vore ett misstag att använda ens en enda av de pansarbilar som nu försvarar Vinterpalatset för att arrestera regeringen. Men den militärrevolutionära kommitténs beslut att öppna *Rabotjij puts* tryckeri igen och anförtro försvaret av det till det tappra Litovskijregementet, istället för kadetterna, det var inget misstag. Detta är försvar, kamrater. Det är försvar.” Zjakov anmärkte att Trotskij då avbröts av en storm av vilda applåder.⁹

Under ett möte med Petrogradsoveten några få timmar senare talade Trotskij på ett liknande sätt,

⁸ *Den*, 25 oktober, s 1.

⁹ ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsij*, 1922, nr 10, s 90.

och vidhöll att ”det inte ingår en väpnad konflikt i våra planer idag eller imorgon, på tröskeln till den allryska kongressen.” ”Vi är övertygade om att kongressen kommer att genomföra vår paroll mes stor kraft och myndighet”, fortsatte han. ”Om regeringen under de tjugofyra till fyrtioåtta timmar som den har kvar, tänker använda tiden för att sticka kniven i ryggen på revolutionen, så kommer vi att besvara slag med slag, järn med stål.”¹⁰ Nästan samma timme utfärdade den militärrevolutionära kommittén, på vänstersocialistrevolutionärernas yrkande, ett pressuttalande där den kategoriskt förnekade att den förberedde ett uppror: ”Tvärtemot alla sorters rykten och rapporter förkunnar den militärrevolutionära kommittén att den inte finns till för att förbereda och genomföra maktövertagandet, utan uteslutande för att försvara Petrogradgarnisonens och demokratins intressen mot kontrarevolutionära angrepp.”¹¹

Medan bolsjevikerna arbetade för att konsolidera stödet för sitt program vid sovjetkongressen och förberedde kongressens bildande av en revolutionär regering, försökte Kerenskij febrilt genomföra sina planer att tygla vänstern och, vilket var lika viktigt, förstärka sina försvar. Han tillbringade större delen av morgonen den 24 oktober i generalstabens byggnad och försökte skynda på förflyttningen av lojala trupper från fronten till huvudstaden. Han utfärdade nu order om att den militärrevolutionära kommitténs samtliga kommissarier skulle avskedas, och garnisonens samtliga trupper förbjöds strängt att lämna sina kaserner utan speciellt tillstånd från högkvarteret i Petrograds militärdistrikt.¹²

Under förmiddagen och tidigt på eftermiddagen blev det uppenbart att den överväldigande majoriteten av trupperna svarade på direktiv från den yttersta vänstern, och inte på dem från det vanliga militärkommandot. Vi har redan nämnt den beredvillighet med vilken soldater från Litovskijregementet genomförde Trotskijs order att hjälpa till att öppna tryckeriet Trud igen. Den mer än 500 man starka besättningen på kryssaren *Aurora*, som just hade fullbordat ett års stora reparationer på det fransk-ryska örlogsvarvet, agerade också på ett typiskt sätt. Det reguljära örlogskommandot insåg att *Auroras* radikaliserade besättning skulle stöda den militärrevolutionära kommittén och beordrade därför ut skeppet till havs för att testa motorerna. Men på initiativ från den militärrevolutionära kommittén gav Tsentrobalt kontraorder, och matroserna svarade genom att resa sig mot sina officerare och stannade kvar i Petrograd.¹³

Vartefter timmarna gick, så blev det också uppenbart för de som försvarade regeringen att det i bästa skulle dröja mycket länge innan någon betydande militär hjälp utifrån skulle anlända till Petrograd. En del av de militära enheter som kommenderades ut på natten den 23-24 oktober och följande dag förklarade omedelbart att de var ovilliga att komma till regeringens hjälp, medan andra förhindrades att göra det av lokala trupper som stödde den militärrevolutionära kommittén. Precis som under Kornilovaffären avbröts också förflyttningen av trupper från fronten en bra bit från huvudstaden, och så fort de fick kampen mellan regeringen och Petrogradsovjeten förklarad för sig lovade de flesta frontsoldaterna villigt att stöda den militärrevolutionära kommittén.

10 *Izvestija*, 25 oktober, s 7.

11 *Novaja zjizn*, 25 oktober, s 3.

12 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 327-328.

13 Polenov, ”Vistrel s ’Avrorij’”, *Leningradskaja pravda*, 6-7 november 1927, s 6; Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 166-167.

Vid middagstid anmälde sig Kvinnornas stormbataljon från Levasjova, mindre än 200 kvinnor stark, för tjänstgöring vid Vinterpalatset. De fick klockan 14 sällskap av en avdelning med 68 kadetter från Michajlovskijs artilleriskola. 134 officerare och ungefär tvåtusen kadetter från officersskolorna i Peterhof, Oranienbaum och Gattjina var antingen redan på plats i palatset eller så anmälde de sig där under dagen och kvällen den 24 oktober. För tillfället var denna relativt klena styrka, en bråkdel av vad den militärrevolutionära kommittén kunde ställa upp, det bästa Kerenskij kunde mönstra.¹⁴ Med hjälp av en del av dessa trupper gjorde Kerenskij sitt bästa för att skärpa säkerheten kring regeringsbyggnader, järnvägsstationer, broarna över Neva och livsviktiga offentliga institutioner.

Tidigt på eftermiddagen kördes premiärministern till Marinskijpalatset, där han försökte samla förparlamentet till stöd för regeringen och få dess godkännande för de åtgärder som han redan hade inlett för att slå ner vänstern. Kerenskij osammanhängande, känsloladdade tal vid detta tillfälle skulle bli hans sista offentliga tal i Ryssland. Hans tal varade i mer än en timme och avbröts ofta av applådåskor från högern och buanden och skrik från vänstern, och har av en historiker nyligen betecknats som ”en hysterisk klagan från en bankrutt politiker”.¹⁵ Kerenskij började med att anklaga både extremhögern och den radikala vänstern för att undergräva sammankallandet av en konstituerande församling och skapandet av ett fritt, demokratiskt regeringssystem. Huvuddelen av hans kritik reserverades för bolsjevikerna. För att underbygga sitt fördömande av partiet citerade Kerenskij flitigt ur de argument för ett omedelbart uppror som fanns i Lenins ”Brev till kamrater”, som hade publicerats som en artikelserie i *Rabotjij put* mellan den 19 och 21 oktober. Han räknade också upp det han kallade ”upprepade bolsjevikiska appeller för ett väpnat uppror” som gjorts vid offentliga möten och i partipressen.

Kerenskij fortsatte med att hävda att bolsjevikerna ”genom att organisera ett uppror” inte hjälpte det

tyska proletariatet ... utan de tyska härskande klasserna. De öppnar Rysslands front för Vilhelms och hans vänners överlägsna militära styrka. ... I full medvetenhet om mitt ansvar tillkännager jag från denna plattform, att sådana handlingar från ett ryskt politiskt parti utgör landsförräderi och förräderi mot den ryska staten. ... En viss del av befolkningen i Petersburg befinner sig i uppror. ... Arresteringar har beordrats. ... I detta ögonblick, då staten hotas av medvetet eller omedvetet förräderi och står på randen till undergång, föredrar den provisoriska regeringen, mig själv inräknad, att bli dödade och tillintetgjorda hellre än att förråda statens liv, ära och självständighet.

Härvid rester sig förparlamentets medlemmar, med undantag för mensjevik-internationalisterna och vänstersocialistrevolutionärerna, från sina platser och gav Kerenskij en lång, rungande ovation – en omständighet som fick en kadet, Mojsej Adzjemov, att rusa till vänsterns bänkar och ropa, ”Låt oss ta ett foto på de personer som sitter ner!”¹⁶

Efter att man med viss svårighet hade återställt ordningen fortsatte Kerenskij sitt tal. Efter att ha läst ur den militärrevolutionära kommitténs ”Direktiv nummer ett”, som då spreds i hela staden, dundrade han: ”Detta är ett försök att egga slöddret mot den existerande samhällsordningen. ... Det är ett försök att hindra den konstituerande församlingen och blottställa fronten för de slutna leden i

14 Den mest exakta och korrekta beräkningen av de lojalistiska trupperna finns i Jerijkalov, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 435.

15 *Ibid*, s 318.

16 Suchanov, *Zapiskij o revoljutsij*, band 7, s 131; *Izvestija*, 25 oktober, s 2-3.

Vilhelms samlade trupper.” Han vände sig till vänstern och krävde att ”alla nu måste bestämma om de är på republikens, frihetens och demokratins sida eller mot den.” Avslutningsvis förkunnade han oförbehållsamt:

Jag har kommit hit för att uppmana er till vaksamhet, att försvara den frihet som erövrats med många uppoffringar, med blod och liv från många generationers fria ryska människor. ... Alla delar av det ryska samhället, de grupper och de partier som har vågat höja handen mot det ryska folkets fria vilja och på samma gång hotat att blottställa fronten mot Tyskland, ska omedelbart, beslutsamt och totalt elimineras. ... Jag kräver att den provisoriska regeringen redan idag ska få svar från er om den kan fullgöra sin plikt med försäkran om stöd från denna jublande församling.¹⁷

Senare erinrade sig Kerenskij att han efter sitt tal lämnade Marinskijpalatset omkring klockan 14.30, övertygad om att han skulle få ett starkt löfte om stöd från förparlamentet.¹⁸ Det skulle inte ske. Förparlamentets deputerade tillbringade resten av eftermiddagen och den tidiga kvällen den 24 oktober i hårda fraktionsmöten där de debatterade hur man på bästa sätt skulle besvara Kerenskij's krav på en förtroenderöst. När de deputerade samlades igen klockan 19.00 visade det sig tydligt att en avsevärd del av förparlamentet var mot att ge Kerenskij fria händer att slå till mot vänstern.

Den förste talaren efter den förlängda pausen var vänstersocialistrevolutionärernas främste talesman, Kamkov. I sitt tal fyra veckor senare inför vänstersocialistrevolutionärernas första kongress skulle han påminna sig sin vanda när Kerenskij ”krävde fullständiga maktbefogenheter att kväsa bolsjevikernas uppror och var helt omedveten om det faktum att oavsett vad han fick tillstånd att göra, så fanns det ingen som kunde slå ner upproret.” Kamkov förklarade sedan att ”för de av oss som arbetade bland Petrograds underklasser stod det klart att Kerenskij inte skulle kunna hitta ens ett dussin personer i Petrograds kaserner som skulle försvara honom som ledare för koalitionsregeringen.”¹⁹ På kvällen den 24 oktober i förparlamentet tillkännagav Kamkov:

När regeringschefen kommer hit och förkunnar att någon sorts slödder håller på att göra uppror, och kräver att denna församling ska hjälpa honom att ta itu med det, så kanske det stora flertalet av er beslutar att bevilja denna straffåtgärd. Men jag är inte säker på att det ryska folket, den revolutionära armén, proletariatet och de arbetande bönderna kommer att göra detsamma. Låt oss inte leka kurragömma med varandra. Finns det överhuvudtaget någon som litar på denna regering...? Den har inte stöd från den revolutionära armén eller proletariatet, och det är inte bara slöddret som går mot den utan just den revolutionära demokratins politiskt mest medvetna delar. Om vi verkligen är intresserade av att undanröja den jordmån där inbördeskrigets favoritmognar, så måste vi öppet deklarerat att den enda utvägen ur den nuvarande svåra situationen är att bilda en enhetlig, revolutionär, demokratisk regering där det inte kommer att finnas några element som organiserar demonstrationer för att hylla Kornilov.

Näste person att ta till orda var Martov, å mensjevnik-internationalisternas vägnar, och han var lika kritisk mot den sittande regeringen. När han klev upp i talarstolen ropade någon från högern: ”Här kommer den framtida ministärens utrikesminister” – på vilket Martov, medan han kisade i riktning mot sin kritiker, omedelbart genmälde: ”Jag är närsynt och kan inte säga om det yttrades av utrikesministern i Kornilovs ministär.” Martov kungjorde:

¹⁷ *Izvestija*, 25 oktober, s 2-3; *Retj*, 25 oktober, s 2; en översättning av Kerenskij's tal finns i Browder och Kerensky, *The Russian Provisional Government*, band 3, s 1772-1778.

¹⁸ Kerensky, *Russia and History's Turning Point*, s 435.

¹⁹ *Protokolij pervago sezda partij levych socialistov-revoljutsijoneroj (internatsionalistov)*, s 40.

Premiärministern tog sig friheten att tala om en rörelse av slödder, när det vi har är en rörelse bland en betydande del av proletariatet och armén om än inriktad på felaktiga mål, och hans ord är en provokation till inbördeskrig. Men jag har inte förlorat förhoppningen att ... [vi] inte ska vika oss för strävandena hos de som försöker utnyttja det nuvarande läget för att stoppa regeringen. Demokratien måste deklarerat att den bara kommer att stöda regeringen om den omedelbart garanterar att den kommer att tillfredsställa folkets mest trängande behov. Det går inte att ersätta ett uppfyllande av revolutionens behov med förtryck. Man måste omedelbart tillkännage att Ryssland driver en politik av omedelbar fred, att jordkommittéer kommer att få kontroll över den övergivna mark som väntar på att bli bebyggd, och att demokratiseringen av armén inte kommer att upphöra. [Och] om regeringen i sin nuvarande form inte kan göra sådana tillkännagivanden, då måste regeringen omorganiseras.

Det fanns inget oväntat i Kamkovs och Martovs uttalanden. Det verkligt häpnadsväckande var hur företrädare från mensjevikernas och SR-arnas majoritet svarade på Kerenskijs krav, personer som Dan och Gots, som i efterdyningarna till Kornilovaffären för första gången öppet hade vacklat i sitt stöd till en koalition. Under förparlamentets möte på kvällen den 24 oktober var det Dan som uttryckte deras uppfattning. Redan från början uttalade han ett fullständigt motstånd mot och avsky för bolsjevikernas agerande. Men med lika stort eftertryck hävdade han, att om inte konflikten mellan regeringen och vänstern löstes fredligt så skulle vinnarna i slutändan bli den yttersta högern. Dessutom förkunnade han att det enda sättet att undvika ett katastrofalt blodbad var genom att utan dröjsmål tillfredsställa strävandena hos de massor som nu följde bolsjevikerna. Som Dan framställde det:

Oavsett hur bolsjevikernas uppror går imorgon, om det dränks i blod och ordningen återställs med vapenmakt ... så kommer det i praktiken att vara en seger för den tredje kraft som kommer att sopa undan bolsjevikerna, regeringen, demokratien och revolutionen. Om man vill undanröja den jordmån där bolsjevikerna växer som ruttna svampar så måste vi ta till politiska åtgärder. Det krävs att regeringen och Republikens råd klart förkunnar en plattform där folket kommer att se att deras rättmätiga intressen stöds av regeringen och Republikens råd och inte av bolsjevikerna. ... Frågorna om fred och jord och demokratisering av armén måste uttryckas på ett sådant sätt att inte en enda arbetare eller soldat kommer att ha det minsta tvivel om att vår regering går längs denna väg med fasta och bestämda steg.²⁰

I sina memoarer erinrade sig Dan senare om reaktionerna på Kerenskijs tal och försökte förklara hur han tänkte på den tiden.²¹ Redan från början av förparlamentets överläggningar i början av oktober hade han och andra mensjevikiska och SR-ledare med liknande åsikter arbetat för att så småningom bilda en rent socialistisk demokratisk vänsterregering som snabbt skulle kunna genomföra ett radikalt reformprogram. De hade gjort det, hävdade Dan, i övertygelsen att det bara med hjälp av omedelbara, drastiska politiska åtgärder fanns något hopp om att med framgång kämpa mot bolsjevikerna. Dan vidhöll att det i hans del av förparlamentet ”var självklart att det var meningslöst att bekämpa bolsjevikerna med rent militära medel, om än bara för att regeringen inte hade några sådana medel.” Dan antydde att denna uppfattning tillbakavisades av förparlamentets höger, som felaktigt trodde att den militära styrka som stod till regeringens förfogande räckte för att krossa bolsjevikerna, och som följaktligen såg fram mot att ”ta upp kampen mot dem i öppen strid”. Efter Kerenskijs tal till förparlamentet på eftermiddagen den 24 oktober såg Dan och hans kollegor det som sin plikt att visa regeringen på den enda väg som de ansåg gav något hopp om räddning, och på

²⁰ *Izvestija*, 25 oktober, s 2-3.

²¹ Se F Dan, ”K istorij poslednich dnei Vremennogo pravitelstva”, *Letopis revoljutsij*, band 1 (1923), s 163-175.

nytt understryka att de var beredda att följa regeringen på denna väg ända till slutet.

Mot slutet av förparlamentets möte den 24 oktober lades tre resolutioner fram: en å kooperativorganisationernas och kadetpartiets vägnar, som utlovade fullt stöd till regeringen om den vidtog beslutsamma åtgärder för att slå ner revolten i huvudstaden; den andra en mycket mer upphetsad resolution som lades fram av kosackernas befäl, och som bittert kritiserade hela vänstern, direkt avfärdade den provisoriska regeringen för dess svaghet och till och med för att ”vara i maskopi med bolsjevikerna”, och krävde att regeringen garanterade att den ”denna gång på intet sätt skulle ge efter för bolsjevikerna”; den tredje resolutionen hade skrivits av förparlamentets vänster och presenterades av Dan, och den kritiserade öppet den provisoriska regeringen för att den hade dröjt med att kungöra brådskande politiska och sociala reformer och gjorde förparlamentets stöd avhängigt av att den omedelbart förkunnade ett radikalt program för ”jord och fred” och att det bildades en ”kommitté för allmän säkerhet”, bestående av representanter från kommunstyrelser och sovjeter, som skulle samarbeta med den provisoriska regeringen för att återställa ordningen. Klockan 20.30 antogs vänsterns resolution med en snäv majoritet på 123 röster mot 102, och 26 nedlagda, i själva verket en ”misstroenderöst” mot Kerenskij.²²

I sina memoarer anger Dan att han och Gots, efter att denna resolution hade antagits, tog med sig förparlamentets mycket mer konservativa ordförande, Avksentjev, och skyndade sig till ett regeringsmöte i Vinterpalatset för att kräva att regeringen antog förparlamentets rekommendationer. Enligt Dan hoppades han och Gots innerligt att regeringen skulle samtycka, och att det skulle tryckas upp en viktig kungörelse som samma kväll skulle klistras upp över hela huvudstaden och tillkännage för medborgarna att den provisoriska regeringen formellt hade föreslagit att all militär aktivitet omedelbart skulle upphöra och att det skulle inledas förhandlingar om allmän fred, att jordkommittéerna via telefon hade informerats att storgodsens jordegendomar skulle överföras till dem, och att sammankallandet av en konstituerande församling skulle påskyndas.

Uppenbarligen insisterade Dan och Gots för Kerenskij att ett sådant agerande skulle leda till att stämningarna bland massorna skulle svänga och stärka ställningen för de bolsjevikledare som var mot ett uppror. Men det är inte förvånande att premiärministern blev fullständigt rasande när han fick höra om förparlamentets aktion. Senare skrev Dan att ”Kerenskij såg ut som en person som närmade sig total utmattning.” Först kungjorde han att han hade för avsikt att avgå nästa morgon, men till sist avfärdade han helt enkelt Dan, Gots och Avksentjev med en försäkran att regeringen ”inte hade behov av tillrättavisningar och anvisningar och skulle klara av upproret själv.”²³

Det var ett svårt slag för de som, likt Dan, hoppades kunna neutralisera de folkliga oroligheterna och dra undan mattan under fötterna på bolsjevikerna genom att pressa Kerenskij att anta ett mer radikalt reformprogram, eller om det misslyckades istället tvinga honom att lämna plats för en ny, mer lyhörd regering. Men trots det fortsatte ansträngningarna att uppnå detta mål. Vid ett gemensamt krismöte med de allryska exekutivkommittéerna, som inleddes strax efter midnatt och höll på fram till klockan 4 på morgonen den 25 oktober, fick center- och vänsternsjevikerna igenom en resolution som, samtidigt som den fördömde bolsjevikerna och stödde skapandet av en Kommitté

²² *Izvestija*, 25 oktober, s 5; se även N F Slavin, ”Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije i predparlament”, i *Lenin i oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije*, s 224-228.

²³ Dan, ”K istorij poslednich dnej Vremennogo pravitelstva”, s 172-175.

för allmän säkerhet, icke desto mindre på nytt bekräftade de kategoriska kraven på omedelbara reformer som förparlamentet tidigare hade antagit.²⁴

Under en rad hetsiga strategimöten i sina partier drev vänstersocialistrevolutionärerna och mensjevnik-internationalisterna nu dessutom en energisk kampanj för att sovjetkongressen skulle bilda en rent socialistisk koalitionsregering. Till en början verkade denna kampanj bära frukt. Ett möte med mensjevnikernas kongressfraktion, som omfattade både ”försvarsvänner” och ”internationalister”, antog en rad ”teser” som skulle införlivas i en politisk resolution som skulle läggas fram inför kongressen, och som utgjorde en ännu tydligare avvikelse från de moderata socialisternas tidigare politik än förparlamentets resolution. Teserna uppmanade till en fullständig ombildning av ministären, och angav speciellt att den nya regeringen skulle vara ”enhetlig” och ”demokratisk”. Samtidigt som den fördömde bolsjevnikernas agerande så krävde den på samma gång att den provisoriska regeringens politik skulle fördömas, eftersom den ansågs ha provocerat fram bolsjevnikernas uppror. Teserna innehöll också en rekommendation att försök från regeringens sida att slå ner det bolsjevnikiska upproret med väpnat våld skulle mötas av ett ”*beslutsamt* motstånd”.²⁵

Vid ett möte med SR-arnas kongressfraktion på morgonen den 25 oktober visade sig samtidigt vänstersocialistrevolutionärerna ha en komfortabel majoritet. En resolution som lades fram av SR:s centralkommitté avslogs med 92 röster mot 60, varefter majoriteten kom överens om att ”kontakta mensjevnik-internationalisterna”, uppenbarligen för att samordna ansträngningarna att bilda en ”enhetlig” socialistisk regering.²⁶ Lika talande är att en del vänstersocialistrevolutionära ledare efter denna seger hade kvar förhoppningarna att hela fraktionen under kongressen skulle enas bakom vänsterns program.²⁷

För var och en som analyserar den politiska utvecklingen i Petrograd under eftermiddagen och den tidiga kvällen den 24 oktober, så verkar den tillförsikt som Kerenskij uttryckte, att på egen hand ta itu med vänstern, helt obegriplig. De knapphändiga och ibland förvirrade ögonvittnesrapporter som den 25-26 oktober fyllde Petrogradtidningarnas kolumner med ”Senaste nytt”, vittnade om hur mycket regeringens läge hade försämrats.

Inte långt efter Kerenskij's olyckliga uppträdande inför förparlamentet ökade oron bland de militära funktionärerna i generalstabens högkvarter efter rapporter om att ett alarmerande antal beväpnade arbetare och soldater samlades runt Smolnij. Följaktligen utfärdade de order om att Litejnij-, Troitskij- och Nikolajevskijbroarna över Neva skulle höjas, och att regeringen strikt skulle kontrollera det enda återstående brospannet över Neva, Palatsbron – för att hindra upprorsmakare att strömma från arbetardistriktet på Nevas högra strand till stadens centrala delar.²⁸ När den bolsjevnikiska militärorganisationens ledare Ilin-Zjenezkij senare beskrev sin reaktion när han fick höra om regeringens avsikter vad gällde broarna över Neva den 24 oktober, skrev han: ”Ofrivilligt kom jag

24 *Rabotjaja gazeta*, 26 oktober, s 2.

25 Min kursivering. I vissa publicerade versioner av denna resolution har adjektivet ”beslutsamt” ersatts med ”vänligt”. Den version som återges här publicerades i *Rabotjaja gazeta*, 25 oktober, s 2.

26 *Novaja zjizn*, 26 oktober, s 2.

27 S Mstislavskij, *Piat dnei*, Berlin 1922, s 122-123; *Vtoroj vserossiiskij sezid sovjetov R i S D*, red M N Pokrovskij och Ja A Jakovlev, Moskva och Leningrad 1928, s 162. Mstislavskij minns sorgset, att när han på kvällen den 25 oktober anlände till Smolnij, så ”satt [SR-arna och vänster-SR-arna] redan i olika rum.”

28 *Izvestija*, 25 oktober, s 7.

att tänka på julidagarna. ... Höjandet av broarna såg ut som det första steget i ett nytt försök att krossa oss. Var det möjligt att den provisoriska regeringen ännu en gång skulle besegra oss?"²⁹

Vid detta tillfälle fanns det ingen sådan risk. Så fort de lojalistiska kadetterna från Michajlovskij's artilleriskola anlände till Litejnijbron möttes de av en uppretad folkmassa, varav många bar vapen. Kadetterna tvingades överlämna sina vapen och eskorterades förödmjukade tillbaka till skolan. Såvitt det går att avgöra ägde denna aktion rum utan några speciella order från den militärrevolutionära kommittén. Så fort kampen om broarna inleddes såg på samma sätt Ilin-Zjenevskij, som också agerade på egen hand, till att garnisonens soldater tog kontroll över de mindre Grenaderskij- och Samonevskijbroarna över Bolsjaja Nevka mellan Viborgdistriktet och Petrogradsidan.³⁰

Militärdistriktets befälsområde gav ett kompani ur Petrograds Första kvinnliga stormbataljon i ansvar att höja Troitskijbron. Ordern till bataljonen gav dem specifikt tillstånd att använda skjutvapen för att hindra att bron sänktes.³¹ Det förefaller inte som om de kvinnliga soldaterna på allvar försökte utföra denna order, högst troligt därför att det fanns kulsprutor monterade längs Peter-Paulfästningens murar gott och väl inom skotthåll. Efter en kort strid mellan kadetter och Röda garden lyckades de förstnämnda höja Nikolajevskijbron som band samman Vasiljevskijön och huvudstadens centrum. Under en tid var Palatsbron hårt kontrollerad av kadetter och personal från Kvinnobataljonen. Men tidigt på kvällen var det uppenbart att den avgörande "kampen om broarna" hade vunnits av trupper som var fientliga mot regeringen. De kontrollerade två av de fyra viktigaste broarna över Neva, liksom broarna över Bolsjaja Nevka och Malaja Neva.

Vid 4-tiden på eftermiddagen tillkännagav plötsligt cyklisterna som hade förflyttats till huvudstaden efter julidagarna, och som hade huvudansvaret för säkerheten, att de inte längre skulle stanna på sina poster. På order från den militärrevolutionära kommittén tog en timme senare en av dess kommissarier, Stanislav Pestkovskij, kontroll över telegrafan. Denna första seger under kampen om de centrala kommunikationsanläggningarna uppnåddes utan att ett enda skott avlossades, trots det faktum att det bland telegrafkontorets tretusen anställda inte fanns en enda bolsjevik. Den viktigaste faktorn här var att det vid denna tidpunkt var en avdelning soldater från Keksgolmskijregementet som hade vaktjänstgöring vid telegrafkontoret, och detta regemente hade sedan länge gjort utfästelser om lojalitet mot den militärrevolutionära kommittén. Och med stöd från deras befälhavare pressade Pestkovskij ledaren för post-telegrafarbetarnas fackförening, en höger-SR-are, att erkänna hans mandat.³²

En avdelning kadetter försökte vid 8-tiden på kvällen utan framgång återerövra telegrafkontoret.³³ Inte långt efteråt ockuperade och tog en annan av den militärrevolutionära kommitténs kommissarier, Helsingforsbolsjeviken Leonid Stark, åtföljd av 12 beväpnade matroser, kontrollen över Petrograds Telegrafbyrå, en nyhetstelegrambyrå. En av Starks första handlingar var att hindra den

29 Ilin-Zjenevskij, "Oktjabskaja revoljutsija", *Krasnaja letopis*, 1926, nr 5, s 37.

30 *Ibid.*

31 *Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 303-304; *Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 332.

32 S Pestovskij, "Ob oktjabskich dniach v Pitere", *Proletarskaja revoljutsij*, 1922, nr 10, s 95-96; *Oktjabskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 308.

33 A M Ljubovitj, "Revoljutsionnoje zanatije petrogradskogo telegrafa", *Potjotovotelegrafniji zjurnal*, 1918, nr 9-12, s 35-41.

politiska resolution som just hade antagits av förparlamentet från att telegraferas vidare.³⁴ Ungefär vid samma tidpunkt tog trupper från Izmajlovskijs gardesregemente, den första viktigare garnisonsenhet som kom till regeringens hjälp i juli, kontroll över Östersjöstationen, slutstation för de lojalistiska förstärkningar som anlände med tåg från kustlinjen längs Finska viken och uddarna längre västerut. Det bästa Petrograds militärdistrikt kunde uppåda som svar var en telegraferad varning att ”grupperingar som är lojala mot regeringen och den centrala exekutivkommittén är på väg från fronten.”³⁵

En del av de i sista hand viktigaste åtgärder som vänstern vidtog vid denna tidpunkt genomfördes i hemlighet och var därmed för tillfället inte offentligt uppenbara. Tidigt på kvällen den 24 oktober fick Dybenko i Helsingfors till sist det telegram som han hade kommit överens med Antonov om under det norra områdets sovjetkongress: ”Skicka föreskrifterna” – som betydde ”Sänd matroser och fartyg till Petrograd.”³⁶ Antonov skickade också en handskreven begäran till en förbindelseman från Kronstadtsovjeten, bolsjeviken Aleksej Pronin, att det nästa dag skulle skickas Kronstadtmatros till huvudstaden.³⁷ Flera timmar senare ringde Aleksej Baranov, å den militärrevolutionära kommitténs vägnar, till Dybenko från Petrograd för att bekräfta att örlogsstyrkorna hade skickats iväg. ”Atmosfären är spänd”, rapporterade Baranov. ”Kan vi räkna med ert stöd?” ”Kryssarna kommer att avsegla i gryningen”, svarade Dybenko.³⁸

Förutom de enskilda garnisonsenheter och Röda garden som den militärrevolutionära kommittén beordrade att utföra bestämda militära uppgifter, så stannade huvuddelen av Petrogradområdets dryga halv miljonen arbetare, soldater och matrosar kvar i sina fabriker och kaserner under dessa första skärmytslingar med regeringens trupper. Under hela eftermiddagen och kvällen den 24 oktober och vidare nästa dag hölls en rad möten i huvudstadens arbetardistrikt och på Östersjöflottans viktigaste baser. Nästan utan undantag uttryckte dessa sammankomster stöd för Petrogradsovjeten och dess program. För tillfället förekom nästan inga folkliga oroligheter. Massdemonstrationer som de i februari och juli, som man vanligtvis antog skulle vara ett tecken på en slutgiltig sammandrabbning mellan vänstern och regeringen, saknades helt.

Framemot mitten av eftermiddagen, när det blev känt att broarna över Neva skulle höjas, fick studenter på låg- och högstadiet och anställda på regeringsdepartement gå hem för dagen, banker och varuhus i de centrala delarna av staden stängdes och spårvagnstureorna kortades ner. Ändå förblev gatorna lugna. På kvällen promenerade elegant klädda folkmassor på Nevskij Prospekt, där de vanliga prostituerade fortsatte att utöva sitt yrke. Restauranger, kasinon, biografen och teatrar fungerade som vanligt, om än med mindre publik – en nypremiär på Aleksej Tolstojs *Ivan den förskräckliges död* på Alexandrinskijteatern och en föreställning av *Boris Godunov* på Marinskijteatern genomfördes som planerat. Detta förhållande, tillsammans med den militärrevolutionära kommitténs fortsatta förnekande av ett uppror var ytterst förvirrande för dåtida observatörer, och

34 *Retj*, 26 oktober, s 2.

35 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 338.

36 P E Dybenko, ”Baltflot v oktjabrskije dni”, i *Velikaja oktjabrskaja sotsialistitjeskaja revoljutsija: Sbornik vospominanija utjastnikov revoljutsij v Petrograde i Moskve*, Moskva 1975, s 305; *Morjaki Baltijskogo flota v borbe za pobedu oktjabrija*, s 251.

37 A G Pronin, ”Podgotovka k zachvatu vlasti”, *Bakinskij rabotji*, 7 november 1927, s 4.

38 Dybenko, ”Baltflot v oktjabrskije dni”, s 305.

gav den avgörande utveckling som ägde rum i vitt spridda delar av huvudstaden en fullständigt överklig karaktär.

Föga förvånande verkar ingen ha varit mer förvirrad och oroad över den militärrevolutionära kommitténs taktik än Lenin. Under hela denna historiskt betydelsefulla period hade han befunnit sig fjärran från skådeplatsen, i Fofanovas lägenhet i huvudstadens utkanter. Den 20 oktober hade justitieministern, uppenbarligen som svar på rykten om att Lenin befann sig i Petrograd, utfärdat en ny arresteringsorder på bolsjevikledaren och hade därmed skingrat alla förhoppningar att det nu kunde vara säkert för honom att lämna sitt gömställe. Mellan den 21 och den 23 oktober hade Lenin jublat över den militärrevolutionära kommitténs framgångar under kampen med Petrograds militär-distrikt om kontrollen över Petrogradgarnisonen. Men till skillnad från Trotskij såg han inte dessa segrar som en del av en gradvis underminering av den provisoriska regeringens makt som, om allt gick bra, skulle kunna kulminera i ett relativt smärtfritt överförande av makten till sovjeterna under sovjetkongressen, utan bara som ett förspel till ett folkligt väpnat uppror. Och varje dag som gick bekräftade bara den uppfattning som han haft sedan länge, att framtidsutsikterna att bilda en bolsjevikdominerad regering skulle vara allra bäst om man omedelbart grep makten med våld. Att vänta på kongressen, menade han, skulle bara göra det möjligt för regeringen att förbereda sina styrkor, och skulle i onödan riskera att en obeslutsam kongress i bästa fall skulle bilda en urvattnad rent socialistisk koalitionsregering. Efter att ha hört hur kosackerna i sista stund ställde in sin demonstration (den 22 eller 23 oktober), skrev Lenin till Sverdlov: ”Det är en gigantisk *seger* att kosackdemonstrationen inställts. Hurra! *Gå till offensiv av alla krafter* och vi kommer att segra fullständigt inom några dagar!”³⁹

I morgontidningarna den 24 oktober läste Lenin om den militärrevolutionära kommitténs beslut att godta ”kompromissen” som Petrograds militär-distrikt hade erbjudit. Under hela dagen hade han hållit kontakten med Smolnij, utan tvivel främst via Fofanova. Således hade han nästan omedelbart fått höra om regeringens angrepp på vänstern och vissa moderata socialisters försök att tvinga regeringen att omedelbart tillkännage ett mer radikalt reformprogram.⁴⁰ Nyheterna om denna utveckling gjorde honom oerhört upprörd. Fofanova erinrade sig att han flera gånger under dagen och kvällen hade skickat henne med begäran till centralkommittén om tillstånd att komma till Smolnij. Varenda en av dessa värdanden avvisades summariskt. Efter att sent på eftermiddagen ha läst ännu ett av centralkommitténs vaga svar knycklade Lenin ihop lappen och kastade den på golvet. ”Jag förstår dem inte. Vad är de rädda för?”, rasade han. ”Så sent som i förrgår rapporterade Podvojskij att den ena och andra militärenheten var bolsjevikisk. ... Och nu händer det plötsligt ingenting. Fråga dem bara om de har 100 lojala soldater eller rödgardister med gevär. Jag behöver inget mer!”⁴¹

Vid 6-tiden på kvällen bestämde sig Lenin ännu en gång för att kringgå centralkommittén och uppmana partiets lägre nivåer, i synnerhet Petersburgkommittén och bolsjevikernas distriktskommittéer, att själva fullborda revolutionen. Han skrev snabbt ihop följande appell⁴² och gav

39 Lenin, *Brev till J M Sverdlov*, på marxistarkiv.se.

40 M V Fofanova, ”Iljitj pered oktjabrem 1917 goda”, i *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenine*, band 2, s 448.

41 M V Fofanova, ”Poslednee podpole”, i *Ob Iljitje: Vospominanija ptertsev*, Leningrad 1970, s 348.

42 Under Stalinperioden ignorerades detta brev, uppenbarligen därför att det återspeglade fortsatta meningsskiljaktigheter mellan centralkommittén och Lenin vad gällde revolutionens utveckling. Brevet har ingen adressat och

Fofanova i uppdrag att överlämna den till Krupskaja ”och ingen annan”:

Kamrater!

Jag skriver dessa rader på kvällen den 24. Läget är ytterst kritiskt. Det är absolut klart att ett dröjsmål med upproret nu sannerligen är detsamma som döden.

Av alla mina krafter ber jag kamraterna förstå att allt nu hänger på ett hår, att på dagordningen står frågor, som inte löses av konferenser eller kongresser (inte ens av sovjetkongresser), utan uteslutande av folket, av massan, genom de beväpnade massornas kamp.

Kornilovmännens borgerliga anstormning, Verchovskijs avlägsnande visar, att det är omöjligt att vänta. Det är nödvändigt att till varje pris i kväll, i natt arrestera regeringen efter att ha avväpnat officersaspiranterna (besegrat dem, om de gör motstånd) osv.

Det är omöjligt att vänta!! Allt kan gå förlorat!! ...

Vem skall överta makten?

Det är för närvarande oviktigt: må den militärrevolutionära kommittén ta den ”eller någon annan institution” ...

Det är nödvändigt att alla distrikt, alla regementen, alla krafter genast mobiliseras och omedelbart sänder delegationer till militärrevolutionära kommittén, till bolsjevikernas centralkommitté med det eftertryckliga kravet att statsmakten under inga omständigheter kvarlämnas i händerna på Kerenskij & Co till den 25 oktober, under inga omständigheter; saken måste absolut avgöras i kväll eller i natt.

Historien kommer inte att förlåta revolutionärerna ett dröjsmål, när de kan segra idag (och säkert kommer att segra idag), medan de riskerar att i morgon förlora mycket, riskerar att förlora allt.

Om vi tar makten idag, så tar vi den inte mot sovjeterna utan för dem.

Att ta makten är upprorets sak; dess politiska mål blir klart efter maktövertagandet.

Det vore detsamma som undergång eller formalism att vänta på den osäkra röstningen den 25 oktober, folket har rätt och skyldighet att lösa sådana frågor inte genom omröstningar utan med våld; folket har rätt och skyldighet att i revolutionens kritiska ögonblick ange riktningen för sina representanter, t o m för sina bästa representanter, och inte vänta på dem. ...

Regeringen vacklar. Den måste till varje pris *få dödsstöten!*

Ett dröjsmål med aktionen är detsamma som döden.⁴³

Några få timmar efter att Lenin hade skickat iväg Fofanova med denna sista vädjan kunde han inte tygla sig längre. Han lämnade en lapp till sin värdinna på köksbordet (”Jag har gått dit du inte ville att jag skulle gå”), satte på sig sin peruk och en sliten hatt och virade ett bandage runt ansiktet. Och för andra gången på en månad bröt han mot centralkommitténs förbud att röra sig och gav sig i sällskap med Eino Rakhia iväg mot Smolnij.⁴⁴ De två reste genom Viborgdistriktet ända till Finlandstationen i en nästan tom spårvagn, och den desperata Lenin pepprade den kvinnliga konduktören med frågor om den senaste politiska utvecklingen. När Lenin upptäckte att hon var vänsteranhängare började han ge henne praktiska råd om revolutionära aktioner. När de närmade sig Smolnij till fots via Sjalernajagatan, där den olycklige Vojnov hade slutat sina dagar den 6 juli,

rubriker i de fjärde och femte utgåvorna av Lenins skrifter som kom ut efter Stalinperioden antyder att det riktades till centralkommittén [den svenska versionen heter ”Brev till CK-medlemmarna”, se nedan – öa]. Men som några nutida forskare i Sovjetunionen har erkänt är det från brevets innehåll uppenbart att det riktade sig till partiets lägre nivåer och var tänkt att stimulera dem att pressa den högre partiledningen och den militärrevolutionära kommittén att arresteras medlemmarna i den provisoriska regeringen innan sovjetkongressen öppnades. Se angående denna punkt kommentarerna av E N Gorodetskij och S I Sjulga, i *Lenin i oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 189, 487-492.

43 Lenin, ”*Brev till CK-medlemmarna*”, på marxistarkiv.se.

44 Fofanova, ”Poslednee podpole”, s 349; E Rakhia, Poslednee podpole Vladimira Iljitja”, *Krasnaja letopis*, 1934, nr 58, s 89-90; E A Rakhia, ”Moi vospominanija o Vladimira Iljitje”, i *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenine*, band 2, s 434.

tvingades de två gömma sig för en kringströvande hästburen kadettpatrull, som skrämde Rakhia halvt från vettet. Till slut nådde de oskadda sin destination strax före midnatt.

När Lenin anlände såg Smolnij ut som ett militärläger strax innan ett slag. Tungt beväpnade patruller stod på vakt i de närliggande gathörnen. Grupper av soldater och Röda garden kurade ihop sig kring glödande brasor på de kringliggande torgen och sidogatorna. Gårdsplanen innanför huvudingången ekade av bullret från lastbilar, bilar och motorcyklar som hela tiden kom och gick, och Smolnijos massiva fasad var upplyst av lampor. Kulsprutor hade placerats ut på båda sidor av centralingången. Där försökte vakter kontrollera rörelserna in till byggnaden, som John Reed liknade vid en ”enorm bikupa”. Varken Rakhia eller Lenin hade giltiga passersedlar. Först nekades de tillträde, men lyckades gömma sig i en anländande folkmassa och kunde på så sätt smita förbi vakterna.⁴⁵ I upphetsningen tog Lenin av misstag av sig sin peruk och hatt, och började genast klandra sina närmaste medarbetare och pressa dem att ta itu med uppgiften att göra slut på den provisoriska regeringen.

Redogörelser för oktoberrevolutionen av författare i Sovjetunionen försöker förstora Lenins roll under bolsjevikernas maktövertagande på bekostnad av Trotskijs roll, och förmedlar intrycket att partiet under den sistnämndes inflytande överdrev Kerenskijs styrka och underskattade vänsterns styrka, och passivt inväntade en omröstning vid sovjetkongressen för att bilda en revolutionär regering. Denna tolkning är givetvis allvarligt förvanskad. Som vi har sett var den militärrevolutionära kommitténs politik mellan den 21 och 24 oktober i själva verket inriktad på att störta den provisoriska regeringen före kongressen, en målsättning som till stor del redan var uppfylld på kvällen den 24 oktober. Denna taktik verkar också mer än något annat ha dikterats av vad som förefaller ha varit en realistisk bedömning av de rådande styrkeförhållandena och folkliga stämningarna.

Men det finns ett korn av sanning i den sovjetiska uppfattningen att en majoritet av den militärrevolutionära kommittén, för att inte tala om centralkommittén, innan Lenins ankomst till Smolnij sent på natten den 24-25 oktober fortfarande var orolig för att gå fram för fort – för att förlora ett möjligen avgörande stöd, eller kanske till och med splittra kongressen, genom att verka ta över sovjetkongressens funktioner. Som vi har sett hade den militärrevolutionära kommitténs första ansträngningar i efterdyningarna till regeringens offensiv mot vänstern till syfte att varna vänsterns styrkor och göra dem redo för möjliga aktioner, inte att kalla ut massorna på gatorna. Och nästan hela den militärrevolutionära kommitténs efterföljande militära operationer den 24 oktober kan tolkas som reaktioner på offensiva åtgärder från regeringen. Således skickades soldater från garnisonen för att öppna *Rabotij put* efter att regeringen hade stängt ner den, och den militärrevolutionära kommitténs trupper tog kontroll över Nevas broar när regeringen började störa kommunikationerna över dem. På samma sätt ockuperade styrkor som stödde den militärrevolutionära kommittén Östersjöstationen efter rapporter om att trupper från Peterhof och den norra fronten som var lojala mot regeringen höll på att stiga ombord tåg på väg till huvudstaden.⁴⁶

45 E Rakhia, ”Moi predoktjabrskije i posleoktjabr vstretji s Leninym”, *Novij mir*, 1934, nr 1, s 35-36.

46 Angående denna punkt, se *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 292-307. Det finns vissa tecken på att den militärrevolutionära kommittén tog kontrollen över telefon- och elektricitetsstationerna först sedan folk på Smolnij började få problem med telefoner och belysning. Den enda aktion från den militärrevolutionära kommittén som inte helt följer detta mönster var övertagandet av telegrafanläggningarna.

Det är ytterst sannolikt att takten i den militärrevolutionära kommitténs operationer skulle ha ökat när Kerenskij hjälplöshet i det rådande läget blev alltmer uppenbar och tidpunkten för kongressens öppnande närmade sig, oavsett om Lenin hade trätt fram på scenen eller inte. Men man ska också komma ihåg att Lenin i motsats till nästan alla andra lade avgörande vikt vid att störta den provisoriska regeringen innan kongressen. Hans ankomst till Smolnij ökade oundvikligen trycket på vänsterns ledare att agera djärvare. Oavsett orsak blev hursomhelst den militärrevolutionära kommitténs aktioner plötsligt mycket aggressivare en bra stund innan gryningen den 25 oktober. Alla förevändningar att kommittén bara försvarade revolutionen och mest av allt försökte bevara status quo i väntan på att kongressen hade uttryckt sin vilja övergavs abrupt. Istället inleddes regelrätta ansträngningar att ställa kongressdelegaterna inför att den provisoriska regeringen hade störtats innan deras överläggningar inleddes.

Det finns väldigt lite hårda bevis vad gäller omständigheterna bakom detta beslut. Latsis skrev senare att ”framemot morgonen på den berömda natt då frågan om regeringens öde avgjordes och centralkommittén vacklade, sprang Iljitj till Petersburgkommitténs lokaler och frågade: ’Kamrater, har ni några spadar? Kommer arbetarna i Petrograd att gå ner i skyttegravarna om vi kräver det?’” Latsis förtäljer att svaret var jakande, och tillägger att Lenins och Petersburgkommitténs beslutssamhet påverkade de vacklande och gjorde att Lenin kunde få som han ville.⁴⁷ Utifrån de senare klagomålen från höga vänstersocialistrevolutionära ledare verkar det uppenbart att den militärrevolutionära kommittén ändrade sin ståndpunkt utan deras vetskap.⁴⁸

Hursomhelst går det ganska exakt att slå fast tidpunkten när denna grundläggande taktiska förändring ägde rum. På kvällen den 24 oktober beordrades således den militärrevolutionära kommitténs kommissarie på Pavlovskijregementet, Osvald Dzenis, att ta kontroll över Troitskijbron mellan Petersburgsidan och fältet med krigsmonument. Han erinrar sig att han vid 9-tiden på kvällen, efter att ha intagit bron, upptäckte en kraftig ökning av trafiken till och från Palatstorget. På eget bevåg gav han order om att resa barrikader, upprätta kontrollstationer till och från Vinterpalatset, och arrestera regeringstjänstemän, varav de viktigaste eskorterades till Smolnij. Kort efter att han hade inlett dessa åtgärder fick Dzenis ett brådskande telefonsamtal från Podvojskij som informerade honom att de arresterade ämbetsmän som skickades till Smolnij släpptes fria, att den handling han hade vidtagit inte var godkänd och förhastad, och att även om den militärrevolutionära kommittén ännu inte hade bestämt när mer aktiva operationer skulle inledas, så skulle det bli tidigast nästa dag. Podvojskij krävde att Dzenis skulle sluta att häkta regeringstjänstemän och avveckla sina kontrollstationer, en order som Dzenis försäkrar verkade så kortsynt att han inte följde den. Några få timmar senare, tydligen vid 2-tiden på morgonen, fick Dzenis en ny order. Denna gång beordrades han att förstärka sin rad av utposter och strikt kontrollera alla rörelser genom dem.⁴⁹

Omkring denna tidpunkt, det vill säga klockan 2 på morgonen den 25 oktober, ockuperade Sjätte ingenjörsbataljonens första kompani Nikolajevskijstationen, nära Znamenskijtorget, som då dominerades av en massiv bronsstaty av Alexander III till häst. En av ingenjörerna erinrade sig

47 Latsis, *Petrogradskaja pravda*, 5 november 1922, s 2.

48 Se till exempel Kamkovs kommentarer i *Protokolij pervago sezda partij levych sotsialistov-revoljutsijonero*, s 40-41.

49 O P Dzenis, ”Kak mij brali 25 okt. zimmij dvorets”, *Pravda*, 6-7 november 1921, s 7; O P Dzenis, ”Pod zimmim dvortsom”, i *Velikaja oktjabrskaja sotsialistitjeskaja revoljutsija: Sbornik vospominanija*, s 270.

senare ögonblicket: ”Det var en iskall natt. Man kunde känna hur nordanvinden trängde genom märg och ben. På gatorna kring Nikolajevskijstationen kurade grupper av ingenjörer ihop sig och skakade av köld, och kisade vaksamt ut i den skuggiga natten. Månljuset skapade en fantastisk scen. Klungorna av hus såg ut som medeltida slott – enorma skuggor följde ingenjörerna. Vid denna syn verkade den näst sista tsaren hålla in sin häst av skräck.”⁵⁰

Vid 2-tiden på natten tog också en av den militärrevolutionära kommitténs kommissarier, Michail Faerman, kontroll över Petrograds elektricitetsstation. På hans order stängdes strömmen till de flesta regeringsbyggnaderna av. Mer eller mindre samtidigt ockuperade upproriska soldater det största postkontoret, där den militärrevolutionära kommitténs kommissarie Karl Kadlubovskij tog befälet. Någon gång efter midnatt hade besättningen på *Aurora* fått tillstånd att ”använda alla tillgängliga medel” för att återställa trafiken på Nikolajevskijbron.⁵¹ Eftersom fartygets kapten först vägrade att ha något med denna order att göra, tog den militärrevolutionära kommitténs kommissarie Alexander Belisjev och flera matrosar själva över driften av skeppet. Men det var ett svårt företag att navigera *Aurora* genom den grunda, slingrande Neva, och kaptenen gav snart upp. Han förkunnade att han inte kunde ”tillåta att *Aurora* kördes på grund” och gick med på att hjälpa till att föra det nyrenoverade fartyget till sin destination. Klockan 3.30 på morgonen lade *Aurora* till vid en ankringsplats intill Nikolajevskijbron, den enda bro över Neva som fortfarande kontrollerades av regeringen. När *Auroras* besättning riktade sina sökarmar mot bron flydde de kadetter som hade ansvar för vakt-hållningen bort i natten. Skeppets elektriker såg till att brospannet stängdes igen. När en avdelning med 32 man från regeringens stormtrupper kort därefter anlände till skådeplatsen för att åter öppna bron, upptäckte de att bron var i säkert förvar hos omkring 200 arbetare och matrosar.⁵²

Klockan 6 på morgonen ockuperade en grupp på 40 matrosar statsbanken. De mötte inget motstånd eftersom soldaterna från Semenovskijregementet som skötte den vanliga vakthållningen förhöll sig neutrala. En timma senare ockuperade en avdelning soldater från Keksgolmskijregementet, beledsagade av Lasjevitj och ytterligare en kommissarie från den militärrevolutionära kommittén, P S Kaljagin, Petrograds viktigaste telefonstation, och stängde genast ner de flesta linjerna till militärhögkvarteren och Vinterpalatset. Det blev ingen blodspillan under ockupationen av telefonstationen, kanske delvis på grund av att avdelningen med Keksgolmskijsoldater leddes av en A Zacharov, som i egenskap av kadett från militärskolan ofta hade haft vakttjänstgöring där. Han var bekant med säkerhetsprocedurerna på telefonstationen och såg till att kadetterna som gick vakt snabbt isolerades och avväpnades.⁵³ Tidigt på morgonen den 25 oktober var således regeringen till största delen utan telefoner och belysning. Klockan 8 på morgonen föll den sista av Petrograds tre stora järnvägsstationer, Warszawastationen, slutpunkten för de järnvägslinjer som förband huvudstaden med den norra fronten och arméhögkvarteret i Pskov, också i den militärrevolutionära kommitténs händer.

I Vinterpalatset hade ett slutet möte med ministären som ägnades åt överväganden av ytterligare åtgärder för att ta itu med vänstern avbrutits klockan 1 på natten. Klockan 3 på morgonen fick Kerenskij fler alarmerande rapporter om utvecklingen av situationen. Åtföljd av biträdande

50 A Ignatjev, ”V notj na 25 oktjabrija 1917 goda”, *Krasnaja letopis*, 1923, nr 6, s 360.

51 *Baltijskije morjaki v podgotovke i provedenij velikoj oktjabrskoj sotsialistitjeskoj revoljutsij*, s 259; P kurkov, ”Kreiser Avrora”, *Krasnaja letopis*, 1923, nr 6, s 360.

52 *Ibid.*

53 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 324-335.

premiärminister Konovalov skyndade han sig återigen till generalstabens byggnad.⁵⁴ De rapporter han fick där under resten av natten och tidiga morgonen var lika dystra. Den ena nyckelpunkten efter den andra föll snabbt i den militärrevolutionära kommitténs händer. Kadetterna från militärskolan och soldaterna från Kvinnobataljonen, de viktigaste trupperna i Vinterpalatset, började nu förståeligt nog bli nervösa. Plötsligt tillkännagav de att de inte kunde kämpa mot soldaterna från garnisonen, men blev tillfälligt lugnade av försäkringar, som i efterhand visade sig vara vilseledande, att trupper från fronten väntades inom kort.

På Kerenskij's order skickades i gryningen en desperat vädjan till kosacktrupperna i huvudstaden: ”I namn av frihet, ära och vårt fosterlands stolthet har överbefälhavaren beordrat Första, Fjärde och Fjortonde kosackregementena att agera för att hjälpa sovjeternas centrala exekutivkommitté, den revolutionära demokratin och den provisoriska regeringen, och rädda den ryska staten som håller på att förgås.”⁵⁵ Som svar frågade kosackernas talesmän om infanteriet också skulle ”komma ut”. Efter att ha fått ett otillfredsställande svar lät alla utom ett relativt litet antal kosacker det bli känt att de inte hade för avsikt att ”agera ensamma och fungera som levande måltavlor.”⁵⁶

Texten i en öppen hjärtig rapport om utvecklingen i Petrograd den 24 oktober, från general B A Levitskij i Petrograd till general Michail Diterichs vid fronten, fångar den rådande situationen. Levitskij uppdaterade Diterichs om kampen mellan den militärrevolutionära kommittén och högkvarteret i Petrograds militärdistrikt om kontrollen över garnisonen, och om den förstnämndas uppmaning till garnisonens enheter att inte lyda den sistnämndas order. Levitskij konstaterade:

Denna handling tvingade igår ministerpresidenten att klart och exakt förklara för Republikens råd [förparlamentet] den situation som hade uppstått och peka på vilka aktioner den provisoriska regeringen hade vidtagit. ... Efter det gick enheter på Petrogradgarnisonen ... över till bolsjevikerna. Broarna som hade höjts sänktes åter ner. Hela staden är täckt av posteringar som bemannas av garnisonens soldater, men massorna har inte kommit ut på gatorna. Telefonstationen är i garnisonens händer. De enheter som skyddar Vinterpalatset gör det bara i strikt formell mening, eftersom de redan har beslutat sig att inte ”komma ut” aktivt. ... Det är som om den provisoriska regeringen befinner sig i huvudstaden i ett fientligt land.⁵⁷

På morgonen den 25 oktober hade regeringens desperata läge till slut blivit uppenbar även för den dittills tjockskalligt självsäkra befälhavaren för Petrograds militärdistrikt, general Polkovnikov. Han skrev nu en rapport till Kerenskij där han bedömde situationen som ”kritisk” och drog slutsatsen att ”regeringen [i praktiken] inte har några trupper till sitt förfogande”.⁵⁸ Vid denna tidpunkt verkade Kerenskij's enda hopp om att klara sig vara att han lyckades mobilisera ett massivt stöd från armén vid fronten. Med tanke på detta gjorde Kerenskij vid 9-tiden på morgonen Konovalov tillfälligt ansvarig för ministären och började förbereda en omedelbar avresa till Pskov.

Några få timmar tidigare hade bolsjevikernas centralkommitté haft ett möte på Smolnij. Det verkar som om det aldrig fördes något protokoll vid detta historiskt viktiga sammanträde – åtminstone

54 Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 175.

55 *Ibid*, s 175-176.

56 *Izvestija*, 26 oktober, s 3; omkring 200 kosacker från Fjortonde kosackregementet anmälde sig till Vinterpalatset för tjänstgöring. Men denna symboliska avdelning räckte inte för att förändra regeringens situation.

57 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij i materialij*, s 340.

58 A V Liverovskij, ”Poslednije tjasy Vremennogo pravitelstva: Dnevnik ministra Liverovskogo”, *Istoritjeskij archiv*, 1960, nr 6, s 41.

inget som har publicerats, och de få bitarna av information om vad som ägde rum kommer från några få knapphändiga memoarer. Scenen för sammankomsten var tydligen centralkommitténs vanliga mötesplats, rum 36 på första våningen. Lenin var där, och även bland andra Trotskij, Stalin, Smilga, Miljutin, Zinovjev, Kamenev och Berzin. Rakhia lade sig i ett hörn för att vänta på Lenin och titta på överläggningarna. Då och då knackade någon på dörren med rapporter om hur kampen om makten på gatorna utanför utvecklades. Lenin uttryckte sin tillfredsställelse över varje framgång, och pressade samtidigt otåligt på för att Vinterpalatset skulle intas och den provisoriska regeringen arresteras. Under ett kort uppehåll i diskussionen föreslog en av centralkommitténs medlemmar att man skulle göra en lista över regeringen för att lägga fram inför kongressen nästa dag. Och omedelbart uppstod frågan om vad man skulle kalla den nya regeringen och dess medlemmar. En memoarförfattare erinrar sig att alla ansåg att begreppet *Provisorisk regering* lät ”omodernt” och att ordet *ministrar* för regeringsmedlemmar förmedlade en oacceptabel känsla av ”byråkratiskt fördärv”. Det var Trotskij som snabbt kom på idén att kalla de nya ministrarna för ”folkkommissarier”, ett förslag som glädde alla närvarande. ”Ja, det är mycket bra”, sköt Lenin in, ”det luktar av revolution. Och vi kan kalla regeringen för ’Folkkommissariernas råd’.” Miljutin tog fram papper och penna och började ta emot förslag på kommissarier. Men kampen mot den provisoriska regeringen var inte över än, och för en del av centralkommitténs medlemmar verkade det så förhastat att skriva en lista på regeringsmedlemmar att de till en början behandlade det som ett skämt.⁵⁹

59 V Miljutin, ”O Lenine, Leningrad 1924, s 4-5; Rakhia, ””Moi predoktjabrskije i posleoktjabr vstretji s Leninym”, s 36; se även Reiman, *Russkaja revoljutsija*, band 2, s 332.

Kapitel 15 Bolsjevikerna kommer till makten

På Östersjöflottans huvudbaser inleddes aktiviteterna långt före gryningen på morgonen den 25 oktober. Den första av tre stora grupper av beväpnade matrosar som var på väg till huvudstaden på den militärrevolutionära kommitténs befallning, lämnade Helsingfors med tåg längs den finska järnvägen klockan 3 på morgonen, en andra avdelning for iväg klockan 5 och den tredje lämnade ungefär mitt på morgonen. Ungefär samtidigt startade en hastigt hopsamlad örlogsflottilj bestående av en patrullbåt – *Ijastrev* – och fem jagare – *Metki*, *Zabijaka*, *Mosjtjnij*, *Dejatelni* och *Samson* – med full fart den cirka 200 sjömil långa resan till Petrograd, med *Samson* i täten med en stor fana hissad som pryddes av parollerna ”Ner med koalitionen!”, ”Länge leve den allryska sovjetkongressen!” och ”All makt åt sovjeterna!”¹

En liknande aktivitet pågick på Kronstadt. När Flerovskij senare beskrev natten mellan den 24 och 25 oktober i detta den revolutionära radikalismens centrum, erinrade han sig:

Det är tveksamt om någon i Kronstadt blundade denna natt. Örlogsklubben var fullproppad med matrosar, soldater och arbetare. ... Den revolutionära staben skisserade detaljerade operationsplaner, utsåg deltagande enheter, inventerade de tillgängliga förråden och utfärdade instruktioner. ... När planerna var klara ... gick jag ut på gatorna. Överallt var trafiken tät men dämpad. Grupper av soldater och matrosar tog sig fram till örlogsvarvet. I ljuset från facklorna kunde vi bara se de första leden med bestämda ansikten. ... Bara mullret från bilar som flyttade förråd från befästningens lager till båtarna störde nattens tystnad.²

Strax efter klockan 9 på förmiddagen var matroserna, klädda i svarta skepparkavajer med gevär hängande på axlarna och patronväskor på bältena, färdiga med ombordstigningen på de tillgängliga fartygen: två minfartyg, *Amur* och *Chopor*, befästningsbefälhavarens tidigare lyxjakt *Zarnitsa*, utrustad som sjukvårdsfartyg, ett övningsskepp, *Vernij*, ett slagskepp, *Zarija svobodij*, så gammalt att det i folkmun kallades Östersjöflottans ”strykjärn” och måste hjälpas fram av fyra bogserbåtar, och en hel massa mindre båtar och pråmar som drevs fram med skovelhjul. Vartefter morgonen gick lättade det ena efter det andra av dessa fartyg ankar och stävade iväg mot huvudstaden.³

I Smolnij fullbordade den militärrevolutionära kommitténs ledare och kommissarier från nyckelpositioner i hela staden vid denna tidpunkt planerna för att erövra Vinterpalatset och arrestera regeringen. Det är känt att Podvojskij, Antonov-Ovsejenko, Konstantin Jeremejev, Georgij Blagonravov, Tjudnovskij och Sadvovskij deltog i dessa överläggningar. Enligt de planer som de utarbetade skulle upproriska trupper ta över Marinskijpalatset och skingra förparlamentet, och därefter skulle Vinterpalatset omringas. Regeringen skulle erbjudas möjlighet att kapitulera fredligt. Om den vägrade skulle Vinterpalatset bombarderas från *Aurora* och Peter-Paulfästningen varefter det skulle stormas. De viktigaste trupper som utsågs att delta i dessa operationer var Pavlovskijregementet, Röda gardesenheter från distrikten Viborg, Petrograd och Vasiljevskijön, Keksgolmskijregementet, örlogsenheterna som anlände från Kronstadt och Helsingfors och matrosar från den i Petrograd förlagda Andra Östersjöflottans avdelningar. Befälsposteringar skulle

1 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij y materialij*, s 348-350; ”Baltflot v dni kerensjtjnij i krasnogo oktjabrija”, s 123-124.

2 I P Flerovskij, ”Kronstadt v oktjabrskoj revoljutsij”, *Proletarskaja revoljutsij* 1922, nr 10, s 136-137.

3 *Baltijskije morijaki*, s 270.

upprättas i Pavlovskijregementets och Andra Östersjöflottans kaserner, den förstnämnda skulle ledas av Jeremejev och den sistnämnda av Tjudnovskij. Ett fälthögkvarter för den övergripande ledningen över de angripande militära trupperna, under ledning av Antonov-Ovsejenko, skulle upprättas i Peter-Paulfästningen.⁴

Medan dessa förberedelser för att erövra den provisoriska regeringens sista fästen fullbordades, tittade Lenin, som befann sig på ett annat ställe i Smolnij, nervöst på klockan, och var enligt alla tecken mest angelägen om att säkerställa att Kerenskijregimen skulle vara helt undanröjd innan sovjetkongressen inleddes, något som nu låg bara några få timmar bort. Vid 10-tiden på förmiddagen skisserade han ett manifest ”Till Rysslands medborgare”, som förkunnade att Kerenskijregeringens politiska makt hade överförs till den militärrevolutionära kommittén:

Till Rysslands medborgare!

Provisoriska regeringen har störtats. Statsmakten har övergått till organet för Petrograds arbetar- och soldatdeputerades sovjet, militärrevolutionära kommittén, som står i spetsen för Petrograds proletariat och garnison.

Tryggad är den sak, som folket kämpat för: omedelbart förslag om demokratisk fred, avskaffande av godsägarnas ägande av jord, arbetarkontroll över produktionen och bildande av en sovjetregering.

Leve arbetarnas, soldaternas och böndernas revolution!

*Militära revolutionskommittén vid Petrograds
arbetar- och soldatdeputerades sovjet*

Kl 10 på förmiddagen den 25 oktober 1917⁵

Den viktiga roll som Lenin fäste vid att kongressdelegaterna redan från början ställdes inför ett fullbordat faktum vad gällde att bilda en sovjetregering syns tydligt i det faktum att detta förkunnande hade tryckts och telegraferats till hela landet redan innan den militärrevolutionära kommitténs strategiska möte som beskrivs ovan var slut.

Om den 25 oktober började som en dag av energisk aktivitet och hopp för vänstern, så kan inte samma sak sägas om den gamla regeringens anhängare. I Vinterpalatset hade Kerenskij nu gjort färdigt förberedelserna för att möta trupperna som var på väg till huvudstaden från den norra fronten. Ett slående tecken på den provisoriska regeringens isolering och hjälplöshet vid denna tidpunkt är det faktum att den militärrevolutionära kommitténs kontroll av alla järnvägsstationer gjorde att resor utanför Petrograd med tåg var uteslutna, medan generalstaben under en period till och med var oförmögen att skaffa premiärministern en bil som var lämplig för en längre resa. Till sist lyckades militärtjänstemän få tag på en Pierce Arrow och en Renault, den sistnämnda lånad av den amerikanska ambassaden. Klockan 11 på förmiddagen, nästan exakt i det ögonblick då Lenins manifest som kungjorde att regeringen hade störtats började spridas, dundrade Renaulten prydd med en amerikansk flagga och följd av den aristokratiska Pierce Arrowen genom generalstabens huvudingång, tvingade sig förbi den militärrevolutionära kommitténs vakter som redan hade börjat samlas runt Vinterpalatset och skyndade sig åt sydväst ut ur huvudstaden. I baksätet på Pierce Arrowen trängdes befälhavaren för Petrograds militärdistrikt, Kuzmin, två stabsofficerare och en blek och

4 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 330; K. Jeremejev, ”Osada zimnego”, *Bakinskij rabotij*, 7 november 1927, s 9. Se även Dzenis, ”Kak mij brali 25 okt. zimnij dvorets”, och G I Blagonravov, ”Oktjabrskije dni v petropavlovskoj kreposti”, *Proletarskaja revoljutsij*, 1922, nr 4, s 33.

5 Lenin, *Till Rysslands medborgare!*, på marxistarkiv.se

sliten Kerenskij, på väg för att börja en desperat jakt efter lojala trupper från fronten, ett uppdrag som mindre än en vecka senare skulle sluta med ett ynkligt nederlag.⁶

När Kerenskij's följe blixtrade förbi Marinskijpalatset utbytte de relativt få deputerade till förparlamentet som var samlade där nyheter om den senaste politiska utvecklingen och väntade på att dagens möte skulle börja. Inom en timme började en stor styrka av beväpnade soldater och matrosar under Tjudnovskij's befäl att spärra av de angränsande gatorna och placera ut vakter vid palatsets alla ingångar och utgångar. Pansarbilen *Oleg*, prydd av en röd fana, slamrade upp och intog en ställning vid palatsets västra hörn.

När dessa förberedelser var färdiga gick en icke identifierad kommissarie från den militärrevolutionära kommittén in i palatset, letade reda på Avksentjev och överlämnade en order från den militärrevolutionära kommittén som beordrade att Marinskijpalatset omedelbart skulle utrymmas. Under tiden störtade några soldater och matrosar in i byggnaden, svängde sina gevär och placerade sig längs palatsets stora huvudtrappa. Medan många av de skrämde deputerade rusade efter sina rockor och förberedde sig för att tappert möta myllret av beväpnade soldater och matrosar, hade Avksentjev sinnesnärvaro nog att samla ihop en del av förparlamentets ledningskommitté. Dessa deputerade gick snabbt med på att formellt protestera mot den militärrevolutionära kommitténs angrepp men inte göra några försök att göra motstånd. De instruerade också Avksentjev att åter-samla förparlamentet vid första bästa möjliga tillfälle. Innan de tilläts lämna palatset kontrollerades varje deputerades identitet noga, men ingen hölls kvar. För tillfället var den militärrevolutionära kommitténs trupper uppenbarligen beordrade att bara arrestera medlemmar i regeringen.⁷

Vid denna tidpunkt hade de upproriska klasserna fått stöd från de bolsjeviker som hade befriats från Korsfängelset, där de hade suttit arresterade sedan julidagarna. En kommissarie från den militärrevolutionära kommittén dök på morgonen den 25 oktober helt enkelt upp vid det gamla fängelset med en liten avdelning rödgardister och en order om att släppa alla politiska fångar, bland andra bolsjevikerna Semion Rosjal, Sacharov, Tolkatjev och Chaustov som omedelbart släpptes fria.⁸ Klockan 2 på eftermiddagen utökades de trupper som stod till den militärrevolutionära kommitténs förfogande ännu mer när armadan från Kronstadt anlände. En av de mer än ettusen matrosar som var fullproppade på *Amurs* däck, I Pavlov, erinrade sig senare vattnen utanför Petrograd mitt på dagen den 25 oktober:

Hur såg Finska viken runt Kronstadt och Petrograd ut då? Det uttrycks bra av en sång som var populär på den tiden [och sjöngs till melodin från den välkända folksången *Stenka Razin*]: "Iz za ostrova Kronshtadta na prostor reki Nevij, vplyvajut mnogo lodok, v nich sidjat bolsjevikij!" [Från ön Kronstadt mot den breda floden Neva, seglar många båtar – de har bolsjeviker ombord.] Om dessa ord inte beskriver Finska viken exakt, så är det bara för att "båtar" nämns. Ersätt det med dåtida skepp så får ni en riktig bild av Finska viken några få timmar innan striderna i oktober.⁹

Dragen av fyra bogserbåtar kastade *Zarija svobodij* ankar i ingången till hamnkanalen. En av-

6 V I Startsev, "Begstvo Kerenskogo", *Voprosij istorij*, 1966, nr 11, s 204-205; för Kerenskij's version, se Kerensky, *Russia and History's Turning Point*, s 437-439.

7 *Retj*, 26 oktober, s 2; *Novaja Zjizn*, 26 oktober, s 2; *Izvestija*, 26 oktober, s 3-4.

8 Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 177.

9 I Pavlov, "Avralnaja rabota 25-go oktjabrija 1917 goda", *Krasniji flot*, 1926, nr 10-11, s 25.

delning matroser strömmade iland och började inta Östersjöjärnvägen mellan Ligovo och Oranienbaum. När resten av skeppen mycket långsamt stävade genom den trånga kanalen slog det Flerovskij, ombord på *Amur*, att om regeringen hade varit förutseende nog att lägga ut några minor och bara hade placerat ut ett dussin maskingevär bakom kanalvallarnas bröstvärn, så kunde Kronstadtmatrosernas noggrant uträknade planer ha krossats. Han suckade av lättnad när den brokiga blandningen av skepp passerade kanalen obehindrat och kom in på Neva, där de hälsades av entusiastiska hurrarop från stora grupper av arbetare som hade samlats på stränderna. Flerovskij befann sig själv i skeppskommitténs hytt på *Amur* under däck och diskuterade var man skulle kasta ankar när ett mäktigt, jublande hurrarop slet itu luften. Flerovskij rusade upp på däck precis i tid för att se *Aurora* göra en gir mitt på floden för att få en bättre översikt över Vinterpalatset.¹⁰

När männen på *Aurora* och skeppen från Kronstadt fick syn på varandra utbröt hurrarop och hälsningar, matrosernas runda mössor fyllde himlen och *Auroras* musikkår brast ut i en triumfmarsch. *Amur* kastade ankar nära *Aurora* medan några av de mindre båtarna fortsatte så långt som till amiralitetet. Strax därefter for Antonov-Ovsejenko ut till *Amur* för att ge instruktioner till Kronstadtavdelningens ledare. Medan studenter och professorer på St Petersburgs universitet stod och glodde från klassrumsfönstren mot stranden gick matroserna, som uppgick till omkring 3.000, iland och många av dem anslöt sig till trupperna som förberedde sig för att storma Vinterpalatset. En medlem i denna styrka mindes senare, att när matroserna stötte på garnisonens soldater så läxade några av matroserna upp dem för att de hade varit så fega under julidagarna. Han mindes med tillfredsställelse att soldaterna nu var redo att göra bot för sina misstag.¹¹

Under tiden skedde en viktig utveckling på Smolnij. Den stora salen var fullpackad med deputerade från Petrogradsovjeten och representanter från provinssovjeterna som var ivriga att få höra nyheter om de senaste händelserna när Trotskij klockan 12.35 inledde ett krismöte med Petrogradsovjeten.¹² Redan från början av detta möte, kanske det viktigaste i Petrogradsovjetens historia, blev den grundläggande förändring av partiets taktik som hade ägt rum under natten uppenbar. Vi bör erinra oss att Trotskij mindre än 24 timmar tidigare, vid ett annat av Petrogradsovjetens möten, hade hävdade att ”det inte ingår en väpnad konflikt i våra planer idag eller imorgon, på tröskeln till den allryska kongressen.” När han nu klev upp i talarstolen förkunnade han omedelbart den provisoriska regeringens dödsruna. ”I militärrevolutionära kommitténs namn”, ropade han, ”förklarar jag att den provisoriska regeringen inte längre existerar!” Till en storm av applåder och rop, ”Länge leve den militärrevolutionära kommittén!”, tillkännagav han i snabb följd att förparlamentet hade skingrats, att enskilda regeringsministrar hade arresterats och att järnvägsstationer, postkontoret, centraltelegrafan, Petrograds Telegrambyrå och den statliga banken hade ockuperats av den militärrevolutionära kommitténs trupper. ”Vinterpalatset är ännu inte intaget, men dess öde kommer att beseglas inom några få minuter. ... Jag känner inte till något annat exempel i historien på en så enorm revolutionär massrörelse som genomfördes utan blodspillan. Den provisoriska regeringen under Kerenskij's ledning var ett lik som bara väntade på att historiens sopkvast skulle sopa undan det. ... Befolkningen sov fredligt och visste inte att en makt just då ersattes av en annan.”

10 Flerovskij, ”Kronstadt v oktjabrskoj revoljutsij”, s 139.

11 *Ibid*, s 139-140; Pavlov, ”Avralnaja rabota 25-go oktjabrija 1917 goda”, s 25.

12 Rjabinskij, *Chronika sobytij*, band 5, s 179-180; *Izvestija*, 26 oktober, s 7; 27 oktober, s 4-5.

Mitt under Trotskijs tal kom Lenin till mötessalen. När publiken fick syn på honom reste den sig och gav honom dundrande ovationer. Med hälsningen ”Länge leve kamrat Lenin, som har återvänt till oss” överlämnade Trotskij talarstolen till sin kamrat. Sida vid sida tog Lenin och Trotskij emot folkmassans hurrarop. ”Kamrater!”, förkunnade Lenin över oväsendet:

Arbetar- och bonderevolutionen, om vars nödvändighet bolsjevikerna ständigt talat, har ägt rum. Vad har denna arbetar- och bonderevolution för betydelse? Denna omvälvnings betydelse består främst i att vi kommer att få en sovjetregering, vårt eget maktorgan, där bourgeoisin inte på minsta sätt kommer att delta. De förtryckta massorna kommer själva att skapa en statsmakt. ... Hädanefter öppnas en ny sida i Rysslands historia och denna revolution, den tredje ryska, måste sist och slutligen leda till socialismens seger. En av våra närmaste uppgifter är att omedelbart göra slut på kriget. ...

Vi kommer att vinna böndernas förtroende genom ett enda dekret, som avskaffar godsägaregen- domen. Bönderna kommer att förstå, att böndernas räddning enbart ligger i ett förbund med arbetarna. Vi skall upprätta verklig arbetarkontroll över produktionen.

Vi har nu lärt oss att arbeta tillsammans. Den just genomförda revolutionen är ett bevis på detta. Vi har den massorganisationens styrka, som kommer att besegra allt och föra proletariatet till världsrevolutionen.

Vi måste nu gripa oss an med att bygga upp en proletär, socialistisk stat i Ryssland.
Leve den socialistiska världsrevolutionen!

Lenins kommentarer var kortfattade. Men det är kanske inte överraskande att de flesta av hans åhörare vid detta tillfälle inte bekymrade sig med frågan hur en arbetarregering skulle överleva i det underutvecklade Ryssland och en fientlig omvärld. Efter Lenins kommentarer föreslog Trotskij att speciella kommissarier omedelbart skulle skickas till fronten och över hela landet för att informera de breda massorna överallt om det framgångsrika upproret i Petrograd. Då ropade någon: ”Du föregriper den andra sovjetkongressens vilja”, på vilket Trotskij genast genmålde: ”Den andra sovjetkongressens vilja har redan förutbestämts av arbetarnas och soldaternas uppror. Nu behöver vi bara utveckla denna seger.”

De relativt få mensjeviker som var närvarande avsåg sig formellt ansvaret för vad de kallade ”den pågående sammansvärjningens tragiska konsekvenser” och drog sig ur Petrogradsovjetens verkstäl- lande organ. Men större delen av publiken lyssnade tålmodigt på hälsningar från Lunatjarskij och Zinovjev, där den sistnämnda precis som Lenin gjorde sitt första offentliga framträdande sedan juli. De deputerade ropade entusiastiskt sitt stöd till ett politiskt uttalande som hade skrivits av Lenin och presenterades av Volodarskij. Uttalandet hyllade störtandet av den provisoriska regeringen och vädjade till arbetare och soldater överallt att stöda revolutionen. Det uttryckte också förtroende för att det västeuropeiska proletariatet skulle hjälpa till att ge socialismens sak en fullständig och stabil seger.¹³ Därefter skingrades de deputerade, antingen för att sprida de glada nyheterna till fabrikena och kasernerna, eller som Suchanov för att få något att äta innan den allryska kongressens öppnande.

Skymningen närmade sig och Vinterpalatset var fortfarande inte i bolsjevikernas händer. Så tidigt som klockan 13.00 hade en avdelning matrosar under ledning av Ivan Sladkov ockuperat amirali- tetet, några få steg från Vinterpalatset, och arresterat det högsta örlogskommandot. Samtidigt hade delar av Pavlovskijregementet ockuperat området runt Vinterpalatset, begränsat av Milljonaja-,

13 *Ibid.* [Se även *Sammanträde med Petrograds arbetar- och soldatdeputerade sovjet*, på marxistarkiv.se – öa.]

Mosjkov- och Bolsjaja Konjusjennajagatorna, och Nevskij Prospekt från Jekaterinskijkanalen till Mojka. Posteringar bemannade med pansarbilar och luftvärnskanoner upprättades på broarna över Jekaterinskijkanalen och Mojka och på Morskajagatan. Senare på eftermiddagen anslöt sig Röda gardesenheter från Petrograddistriktet och Viborg till Pavlovskijsoldaterna, och trupper från Keksgolmskijregementet ockuperade området norr om Mojka till amiralitetet och slöt på så sätt ringen av upproriska trupper runt Palatstorget. ”Den provisoriska regeringen”, skulle Dasjkevitj senare erinra sig, ”befann sig så gott som i en råttfälla.”¹⁴

Ursprungligen hade klockan tolv varit tidsgräns för att inta Vinterpalatset. Den flyttades senare fram till 15.00 och sedan 18.00, varefter, för att citera Podvojskij, den militärrevolutionära kommittén ”inte längre brydde sig om att sätta upp tidsgränser.”¹⁵ Det beslutade ultimatumet till regeringen skickades aldrig, istället fick de lojala trupperna tid att förstärka sina försvar. Sent på eftermiddagen tittade således de upproriska trupperna otåligt på hur kadetter reste massiva barrikader på Palatstorget och ställningar för maskingevär av ved som hade hämtats från generalstabens byggnad.

Klockan 6 på kvällen var det mörkt, duggigt och kallt, och många av de soldater som placerats på området runt palatset flera timmar tidigare började bli hungriga och rastlösa. Ibland tappade någon av dem tålamodet och öppnade eld mot kadetterna, bara för att tillrättavisas med en sträng order, ”Kamrater, skjut inte utan order.” På Petrogradsidan var den bolsjevikiska militärorganisationens ledare Tarasov-Rodjonov utom sig av oro för vad som hände i stadens centrum. ”Jag hade god lust”, skrev han senare, ”att släppa allt – att rusa till dem [den militärrevolutionära kommittén] för att skynda på detta idiotiskt utdragna angrepp på Vinterpalatset.” Under dessa timmar skickade Lenin dussintals noter till Podvojskij, Antonov och Tjudnovskij där han rasande skrev att deras förhållning fördröjde öppnandet av kongressen och i onödan ökade oron bland kongressens deputerade.¹⁶

I sina memoarer antyder Antonov att huvudskälet till att det tog så lång tid att inleda den slutgiltiga offensiven mot regeringen var oväntade fördröjningar under mobiliseringen av revolterande soldater, bristfällig organisering och andra mindre men ändå besvärliga problem.¹⁷ Som stöd för denna åsikt finns det tecken på att det av ett eller annat skäl i sista minuten hakade upp sig under mobiliseringen av vissa delar av Preobrazjenskij- och Semenovskijregementena för angreppet. Ännu viktigare var att större delen av matrosavdelningarna från Helsingfors som den militärrevolutionära kommittén räknade med för sitt angrepp inte anlände förrän sent på eftermiddagen eller till och med nästa dag. (I ett fall fördröjdes en tåglast med beväpnade matrosar på ett öppet fält utanför Viborg under flera timmar sedan loket hade sprängt sina rör. Stationsmästaren i Viborg, som var sympatiskt inställd till regeringen, hade medvetet gett matroserna det minst tillförlitliga lok som fanns tillgängligt.¹⁸)

Den militärrevolutionära kommittén stötte verkligen på ett antal mindre svårigheter som då orsakade bekymmer men som i efterhand verkar nästan komiska. När Blagonravov började

14 P V Dasjkevitj, ”Oktjabrskije dni”, *Leningradskaja pravda*, 7 november 1924, s 11.

15 ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1922, nr 10, s 84-85.

16 A Tarasov-Rodjonov, ”Pervaja operatsija”, *Vojennyi vestnik*, 1924, nr 42, s 12; ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1922, nr 10, s 78-79.

17 V A Antonov-Ovsejenko, ”Baltflot v dni kerensjtjinij i krasnogo oktjabrija”, s 124-129; Antonov-Ovsejenko, ”Revoljutsija pobedila”, *Krasniji gazeta*, 7 november 1923, s 3.

18 Kostjukov, ”Kak my opozadli ko vzjatiju zimmego dvortsa”, *Krasniji baltejets*, 1920, nr 6, s 36.

kontrollera kanonen på Peter-Paulfästningen som förberedelse för att bombardera Vinterpalatset upptäckte han att sextumskanonerna på fästningen murar som var riktade mot palatset inte hade använts eller rengjorts på flera månader. Artilleriofficerarna övertalade honom om att de inte var användbara. Då fick Blagonravov soldaterna på fästningen att släpa tunga tretums övningskanoner ett stycke så att de kunde användas, bara för att upptäcka att alla vapnen hade delar som saknades eller verkligen var trasiga. Han upptäckte också att det inte fanns omedelbar tillgång till ammunition av rätt kaliber. Efter att ha förlorat avsevärd tid blev man förvissade om att det trots allt inte var omöjligt att få sextumskanonerna att fungera.¹⁹ Ännu mer bisarrt är, att enligt en tidigare överenskommelse skulle en röd lanterna högst upp i fästningens flaggstång signalera det slutgiltiga angreppet mot Vinterpalatset, men när ögonblicket för handling kom kunde man inte hitta någon röd lanterna. Blagonravov erinrar sig: ”Efter ett långvarigt sökande hittade vi en lämplig lykta, men då visade det sig vara väldigt svårt att få fast den på flaggstången så att den syntes.”²⁰

I sina senare skrifter hade Podvojskij en benägenhet att tillskriva de fortsatta fördröjningarna att inleda angreppet på Vinterpalatset till den militärrevolutionära kommitténs förhoppning att undvika ett blodigt slag, vilket till största delen förverkligades. Som Podvojskij senare erinrade sig: ”Vår seger var redan säkrad och vi inväntade bara den provisoriska regeringens förödmjukande slut. Vi försökte säkerställa att den skulle kapitulera inför den revolutionära styrka som vi då åtnjöt. Vi öppnade inte artillerield och gav vårt starkaste vapen, klasskampen, möjlighet att verka inom palatsets väggar.”²¹ Detta övervägande verkar också ha haft viss giltighet. Det fanns inte mycket mat för de nästan tretusen officerare, kadetter, kosacker och kvinnliga soldater som den 25 oktober befann sig i Vinterpalatset. På något sätt lyckades den allestädes närvarande amerikanske journalisten John Reed fixa in sig i palatset tidigt på eftermiddagen, och strosade runt ett av rummen där dessa trupper var inkvarterade och lade märke till den dystra miljön: ”På bägge sidor av parkettgolvet låg rader av smutsiga madrasser och filtar på vilka en och annan soldat låg utsträckt. Överallt cigarettfimpar, brödbitar, uniformspersedlar och tomma flaskor med dyrbara franska etiketter. Soldater med kadettskolornas röda axelklaffar gick fram och tillbaka i en unken atmosfär av tobaksrök och otvättade kroppar. ... Palatset var en enda stor kasern och hade uppenbarligen varit det i flera veckor att döma av golv och väggar.”²²

Vartefter tiden gick och den utlovade provianten och förstärkningarna från fronten inte anlände blev regeringens försvarare alltmer demoraliserade, en omständighet som angriparna kände till. Klockan 18.15 drog en stor grupp kadetter från Michajlovskij's artilleriskola sig tillbaka och tog med sig fyra av de sex tunga kanonerna från palatset. Omkring klockan 20.00 återvände också de 200 kosackerna till sina kaserner.

Representanter från den militärrevolutionära kommittén deltog i minst två försök att övertyga andra element som försvarade regeringen att lämna palatset fredligt. Tidigt på kvällen övertalade en representant från Oranienbaumkadetterna Tjudnovskij att följa med honom till palatset för att hjälpa till att ordna med ett fredligt tillbakadragande av hans män. Kadetterna lovade att Tjudnovskij skulle vara säker och de höll sitt ord. Men Petr Paltjinskij, en ingenjör och ställföreträdande handels- och

19 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 346.

20 Blagonravov, ”The Fortress of Peter and Paul, October 1917”, i *Petrograd October 1917*, Moskva 1957, s 206.

21 ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsija*, 1922, nr 10, s 79.

22 John Reed, *Tio dagar som skakade världen*, på marxistarkiv.se, s 40.

industriminister som hjälpte till att leda försvaret av regeringen, krävde att Tjudnovskij skulle arresteras. Men kadetterna protesterade och drev igenom att Tjudnovskij skulle befrias. Dasjkevitj hade också slunkit in i palatset för att försöka vinna över en del av kadetterna. Precis som Tjudnovskij häktades han för att sedan tillåtas att lämna. Delvis som ett resultat av Tjudnovskijs och Dasjkevitjs ansträngningar lämnade mer än hälften av de kadetter som vaktade Vinterpalatset det omkring 22.00.²³

Oavsett vilka hinder som den militärrevolutionära kommittén ställdes inför under sitt angrepp mot Vinterpalatset den 25 oktober, så bleknar det i jämförelse med de svårigheter som de medlemmar i den provisoriska regeringen som hade samlats i den stora Malatjitesalen på palatsets andra våning stod inför. Här sammankallade Konovalov ett regeringsmöte mitt på dagen, efter Kerenskijs brådstörtade avresa till fronten. Närvarande var alla ministrar utom Kerenskij och ministern för livsmedelsförsörjningen, den framstående ekonomen Sergej Prokopovitj, som tillfälligt hade hindrats av en upprorisk patrull på morgonen och inte hade hunnit komma fram till Vinterpalatset innan det var helt avspärrat på eftermiddagen. Lyckligtvis för historikerna skrev flera av deltagarna i detta olycksaliga sista möte med Kerenskijs ministär detaljerade hågkomster från sina sista timmar tillsammans. Dessa plågade berättelser bär vittnesmål om den provisoriska regeringens nästan fullständiga isolering vid denna tidpunkt, och om ministrarnas därav följande förvirring och allt större viljeförlamning.²⁴

Konovalov öppnade mötet med en rapport om den politiska situationen i huvudstaden. Han informerade ministrarna om den militärrevolutionära kommitténs praktiskt taget obehindrade framgångar kvällen innan, om Polkovnikovs förödande rapport tidigt på morgonen och om Kerenskijs beslut att skynda sig till fronten. För första gången kände ministären i sin helhet hela effekten av Petrograds militärdistrikts kommandos fullständiga oförmåga att ta itu med det pågående upproret, och faktiskt dess oförmåga att ens ge ministrarna personligt skydd. Som ett svar på Konovalovs bedömning konstaterade örlogsministern, amiral Verderevskij, kyligt: ”Jag vet inte varför detta möte har sammankallats. ... Vi har ingen verklig militär styrka och är följaktligen oförmögna att vidta några som helst åtgärder.”²⁵ Han hävdade att det hade varit klokare att sammankalla ett gemensamt möte med förparlamentet, en tanke som strax därefter blev omtvistad när man fick nyheter om den sistnämndas upplösning. Men i början av sina överläggningar delade inte de flesta ministrarna Verderevskijs pessimism. De tenderade, utan tvivel ett önsketänkande, att främst skylla regeringens svåra belägenhet på Polkovnikov, och enades om att ersätta honom med en ”diktator” som skulle få obegränsad makt att återställa ordningen och beslutade att ministären skulle ha ett oavbrutet möte i Vinterpalatset under hela krisen.

23 G Tjudnovskij, ”V zinnem dvortse perjed sdatjej”, *Pravda*, 21 november 1917, s 2; P V Dasjkevitj, ”Oktjabrskije dni”, *Leningradskaja pravda*, 7 november, s 11.

24 Se i synnerhet Liverovskij, ”Poslednije tjasij Vremennogo pravitelstva”; P N Maljantovitj, ”V zinnem dvortse 25-26 oktjabrija 1917 goda”, *Byloje*, 1918, nr 12, s 111-141; P N Paltjinskij, ”Dnevnik”, *Krasniji archiv*, 1933, nr 56, s 136-138; A M Nikitin, ”Rasskaz A M Nikitina”, *Rabotjaja gazeta*, 28 oktober, s 2; ”Kak zanjali zimnij dvorets”, *Delo naroda*, 29 oktober, s 1-2; A Sinegub, ”Zastjita zimnego dvortsa”, *Archiv russkoj revoljutsij*, 1922, nr 4, s 121-197. Den mest användbara källan om den provisoriska regeringens sista timmar är V I Startsev, ”Poslednij den Vremennogo pravitelstva”, i *Iz istorij velikoj oktjabrskoj sotsialistitjeskoj revoljutsij i sotsialistitjeskogo strojteltva v SSSR*, Leningrad 1967, s 99-115.

25 Liverovskij, ”Poslednije tjasij Vremennogo pravitelstva”, s 42-43.

Med tillfälliga avbrott medan Konovalov utan framgång försökte få fler kosacker till Vinterpalatset, och medan andra ministrar fick osammanhängande rapporter om den allra senaste utvecklingen och desperat vädjade om hjälp i de få telefoner som fortfarande fungerade till kontakter på andra ställen i huvudstaden eller över direktlinje till fronten, så tillbringade ministären större delen av de följande två timmarna indragna i en oorganiserad, svamlig diskussion om möjliga kandidater till posten som ”diktator”. Slutligen uppvisade de sin okänslighet inför de förhärskande folkliga stämningarna genom att bestämma sig för socialminister Kisjkin. Kisjkin var läkare till yrket och från Moskva och hade inget anseende i Petrograd. Värst av allt var att han var kadet. Valet av Kisjkin var i själva verket raka motsatsen till den mer försonliga linje som Kerenskij hade uppmanat förparlamentet till föregående dag – en uppenbar provokation mot de demokratiska kretsarna och en oväntad tjänst till den yttersta vänstern.

Kisjkin tillträdde formellt sin ställning som generalguvernör strax efter klockan 4 på eftermiddagen. Efter att ha utsett Paltjinskij och Petr Rutenberg, en assistent till befälhavaren för Petrograds militärdistrikt, som sina assistenter, skyndade han sig till militärhögkvarteret för att leda kampen mot upproret. Där avskedade Kisjkin omedelbart Polkovnikov och ersatte honom med stabschefen, general Bagratuni. Såvitt man kan säga blev det främsta resultatet av detta personalbyte att det kaos som rådde på högkvarteret blev ännu mycket värre. Ty i protest mot den behandling som Polkovnikov utsattes för, avgick alla hans närmaste medarbetare, inklusive kvartermästaren, general Nikolaj Paradelov, genast i ilska. En del av dessa personer packade ihop och åkte hem. Andra slutade helt enkelt arbeta. Då och då kikade de ut genom generalstabens fönster på grupperna av revolterande soldater, matrosar och arbetare som ryckte fram längs Mojkas stränder och uppför Milljonajagatan.²⁶

I Vinterpalatset var resten av ministären under tiden upptagen med att förbereda en vädjan om stöd som skulle tryckas och spridas i masskala. Klockan 18.15 informerades ministrarna om att kadeterna från Michajlovskijs artilleriskola hade lämnat palatset. Femton minuter senare ajournerade de sig till Kerenskij's privata matsal på tredje våningen, där en supé med borsjtj, fisk och kronärtskocka – och fler slag – väntade dem.

Så här dags hade Blagonravov på Peter-Paulfästningen, efter ständiga påtryckningar från Smolnij, beslutat att det inte längre gick att skjuta upp det slutgiltiga angreppet på regeringen, trots att svårigheterna med kanonen och signallyktan inte var helt lösta. Klockan 18.30 skickade han två cyklister till generalstaben och inom 20 minuter nådde de dit med följande ultimatum:²⁷

På order från Petrogradsovjetens militärrevolutionära kommitté förklaras den provisoriska regeringen för störtad. All makt överförs till Petrograds arbetar- och soldatdeputerades sovjet. Vinterpalatset är omringat av revolutionära trupper. Kanonerna på Peter-Paulfästningen och skeppen *Aurora* och *Amur* siktar på Vinterpalatset och generalstabens byggnad. I den militärrevolutionära kommitténs namn föreslår vi att den provisoriska regeringen och de trupper som är lojala mot den kapitulerar. ... Ni har tjugo minuter på er att svara. Ert svar ska överlämnas till vår budbärare. Detta ultimatum går ut 19.10, varefter vi omedelbart kommer att öppna eld. ...

Ordförande för den militärrevolutionära kommittén, Antonov
Kommissarien på Peter-Paulfästningen, G B

26 Startsev, ”Poslednij den Vremennogo pravitelstva”, s 101.

27 Texten i detta ultimatum finns i Liverovskij, ”Poslednije tjasij Vremennogo pravitelstva”, s 45.

När detta meddelande överlämnades befann sig bland andra Kisjkin, general Bagratuni, general Paradelov och Paltjinskij och Rutenberg på generalstaben. De övertalade en av cyklisterna att återvända till fästningen med en begäran om tio minuters förlängning. Medan Paradelov fick stanna kvar för att ta emot regeringens svar på telefon och vidarebefordra det till den kvarvarande cyklisten, rusade Kisjkin, Bagratuni och de andra till Vinterpalatset för att konsultera ministären.²⁸

Samtidigt med nyheten om den militärrevolutionära kommitténs ultimatum fick ministrarna också höra att ett stort antal av de tidigare vacklande kadetterna från Oranienbaum och Peterhof nu tänkte lämna palatset. Dessutom var den ursprungliga tidsgräns som Antonov hade satt upp redan nästan slut. Ministrarna skyndade sig genast tillbaka till Malatjitesalen för att diskutera frågan om att kapitulera eller inte. En medlem i ministären som tittade ut över den myllrande Neva och Peter-Paulfästningen undrade högt: ”Vad kommer att hända med palatset om *Aurora* öppnar eld?” ”Det kommer att förvandlas till en ruinhög”, svarade amiral Verderevskij, och tillade hoppfullt: ”Hennes torn är högre än broarna. Hon kan förstöra palatset utan att skada någon annan byggnad.”²⁹

Ändå enade sig alla ministrarna, inklusive Verderevskij, att det under rådande omständigheter var otänkbart att kapitulera. De beslutade helt enkelt att ignorera ultimatumet, och Kisjkin, Gvozdev och Konovalov skyndade omedelbart iväg för att övertyga kadetterna om att stanna kvar vid sina poster. I sin dagbok försökte justitieminister Pavel Maljantovitj förklara ministärens beslut. Han hävdade, att även om ministrarna vid denna tidpunkt hade förlorat hoppet om att hålla ut tills det kom hjälp utifrån, så ansåg de så starkt att den provisoriska regeringen av juridiska skäl bara kunde överlämna sin makt till den konstituerande församlingen. De kände en högtidlig plikt att göra motstånd in i det sista så att det skulle stå klart bortom allt tvivel att de bara hade gett sig inför en helt överlägsen styrka. Det ögonblicket hade inte kommit ännu, vidhöll Maljantovitj, därav ministärens beslut att inte svara den militärrevolutionära kommittén och fortsätta motståndet.³⁰

Just i det ögonblick som den militärrevolutionära kommitténs ultimatum överlämnades till generalstabens högkvarter överlade, ironiskt nog, general Tjeremisov i Pskov via direktlinje med general Bagratuni. I början av samtalet hade Tjeremisov bett om en rapport om läget i huvudstaden. Han frågade speciellt om regeringens läge, hur det var på Vinterpalatset, huruvida ordningen upprätthölls i staden och om de enheter som hade skickats från fronten hade nått Petrograd. Bagratuni besvarade frågorna så gott han kunde när han kallades iväg för att ta emot ultimatumet. Då tog general Paradelov hand om Petrograds ände på direktlinjen och meddelade Tjeremisov sina tvivel om Kisjkins utnämning och agerande, och sa rent ut att han trodde att den provisoriska regeringen var dömd. I sin tur krävde Tjeremisov att Paradelov skulle ringa till Vinterpalatset för att få mer information om situationen där.³¹ Paradelov gick iväg för att göra detta, men avbröts av Bagratuni som just då skulle åka till Vinterpalatset med ultimatumet. Paradelov instruerades att vänta för att ta emot regeringens svar via telefon. Medan Paradelov väntade på meddelandet från Vinterpalatset strömmade plötsligt revolterande soldater och arbetare in i byggnaden. Motstånd var lönlöst.³² Samtidigt frågade Tjeremisov, som var kvar i andra änden på direktlinjen, otåligt: ”Var är Paradelov,

28 *Edinstvo*, 27 oktober, s 3.

29 Maljantovitj, ”V zimmem dvortse”, s 120.

30 *Ibid*, s 121.

31 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanie v Petrograde: Dokumentij y materialij*, s 407-408.

32 *Edinstvo*, 27 oktober, s 3.

och kommer han att svara mig snart?” Till svar hann en militärtelegraferare knappt skriva: ”Vi kommer att hitta honom. ... Högkvarteret har ockuperats av den militärrevolutionära kommitténs styrkor. Jag slutar jobbet och sticker härifrån!”³³

General Bagratuni och ministären fick höra om erövringen av generalstaben när de var i ett av Kerenskijns assistenters kontor på andra våningen ut mot palatsets borggård, dit de hade flyttat från den mer sårbara Malatjitesalen. Bagratuni besvarade förlusten av sin stab och sina högkvarter genom att erbjuda sin avgång. Strax efter att han hade lämnat palatset drogs han ut ur en taxi och arresterades av en revolterande patrull.

För sin del skickade ministrarna nu följande radiotelegram till det ryska folket:

Till alla, alla, alla!

Petrogradsovjeten har förklarat att den provisoriska regeringen har störtats och kräver att makten ska överlämnas till den och hotar att bombardera Vinterpalatset från kanonerna på Peter-Paulfästningen och på kryssaren *Aurora* som har ankrat på Neva. Regeringen kan bara överlämna makten till den konstituerande församlingen. Därför har vi beslutat att inte kapitulera och vi placerar oss under folkets och arméns beskydd. I detta avseende skickades ett telegram till Stavka. De svarade med besked att en avdelning hade skickats iväg. Låt landet och folket besvara bolsjevikernas galna försök att stimulera ett uppror i den kämpande arméns eftertrupp.³⁴

Ministrarna lyckades också få telefonkontakt med Petrograds borgmästare, Schreider, i stadsdumans byggnad. De informerade honom om att Vinterpalatset var på väg att bli bombarderat från *Aurora* och Peter-Paulfästningen, och vädjade till honom att hjälpa till att mobilisera stöd till regeringen. Djupt oroad över den militärrevolutionära kommitténs aktioner hade stadsduman, där SR-arna och kadeterna fortfarande hade majoritet, föregående dag skickat en undersökningsdelegation till Smolnij. Trots hårt motstånd från de bolsjevikiska medlemmarna hade duman, precis som förparlamentet, senare tagit initiativ till åtgärder för att bilda en kommitté för allmän säkerhet för att hjälpa till att upprätthålla ordningen i staden och skydda befolkningen. När Schreider nu fick den provisoriska regeringens vädjan så kallade han omedelbar samman stadsduman till ett krismöte. Redan från början tillkännagav han att ”inom några minuter kommer kanonen att börja dundra ... [och] den ryska republikens provisoriska regering kommer att gå under i Vinterpalatsets ruiner”, och uppmanade duman att hjälpa regeringen med alla tänkbara medel. Eftersom de deputerade inte hade några militära styrkor till sitt förfogande så enades de om att genast skicka sändebud till *Aurora*, Smolnij och Vinterpalatset i ett försök att få slut på belägringen av Vinterpalatset och medla i motsättningarna mellan regeringen och den militärrevolutionära kommittén.³⁵

33 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 343; *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij y materialij*, s 395-396, 407-408. För Tjeremisov var detta samtal uppenbarligen den sista droppen som bekräftade hans övertygelse att den provisoriska regeringen var helt bankrutt. Mycket mer än de flesta andra höga militära ledarna hade Tjeremisov under hela 1917 varit känslig och lyhörd för de revolutionära stämningarna i armén. I slutet av juli, i samband med att Kornilov utsågs till stabschef, hade Tjeremisov till en början irriterats av Kerenskij, och under de första veckorna i oktober gav han bara motvilligt och halvhjärtat stöd till Kerenskijns försök att få fronttrupper att stöda den provisoriska regeringen. När han nu på kvällen den 25 oktober på plats fick höra om utnämningen av Kisjkin, om den militära ommöbleringen i Petrograd och ockupationen av generalstabens högkvarter, så utfärdade han en order om att omedelbart stoppa förflyttningen av trupper till Petrograd, och undergrävde betydligt Kerenskijns förhoppningar om att mobilisera hjälp vid fronten.

34 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde: Dokumentij y materialij*, s 414-415.

35 Erykalov, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 314-317 och 444, som grundar sig på dagböcker från Petrograds stadsduma och stenograferade protokoll från dess överläggningar; se även I Miltjik, ”Petrogradskaja tsentralnaja gorodskaja дума v fevrale-oktjebre 1917 goda”, *Krasnaja letopis*, 1927, nr 2, s 201.

På Peter-Paulfästningen hade under tiden svårigheterna med kanonen och signallyktan äntligen lösts och Blagonravov och Antonov förberedde sig för att bombardera Vinterpalatset. Ytterligare en fördröjning ägde rum när de fick vad som visade sig vara en felaktig rapport om att Vinterpalatset hade kapitulerat, uppenbarligen orsakad av att generalstabens högkvarter hade gett upp.

Blagonravov och Antonov körde över Neva för att själv kontrollera ryktena. Klockan 21.40 återvände Blagonravov slutligen till fästningen och signalerade till *Aurora* att öppna eld. *Aurora* svarade genom att avfira en salva med lös ammunition från kanonen i fören. Explosionen från en kanon som skjuter lösa skott är avsevärt mycket kraftigare än när man använder skarp ammunition, och det öronbedövande ekot från *Auroras* första skott kändes i hela huvudstaden. Smällen fick åskådarna som stod och glodde längs Nevas stränder att kasta sig till marken och krypa iväg i panik, och bidrog till att de militära styrkorna i Vinterpalatset tunnades ut ännu mer. (Många kadetter övergav nu till sist sina poster och följdes strax efteråt av ett antal av de kvinnliga soldaterna.) Tvärtemot legenden och Verderevskijs förutsägelser så orsakade *Auroras* skott inga fysiska skador.

Efter *Auroras* aktion gav artilleristerna på Peter-Paulfästningen de trupper som ville det tid att lämna palatset. Under detta uppehåll fick vakthavande officer på *Amur* syn på en rad lyktor i Nevas mynning och slog larm: ”Skepp närmar sig!” När deras silhuetter blev synliga identifierade gamla däckskarlar på *Amur* triumferande fartygen som anlände som jagarna *Samson* och *Zabijaka*, åtföljda av en del andra skepp från Helsingfors.³⁶

Omkring 23.00 gav Blagonravov order om att inleda beskjutningen på allvar. De flesta granater som avlossades därefter exploderade spektakulärt men ofarligt över Neva, men en förstörde en taklist på palatset och en annan krossade ett hörnfönster på tredje våningen och exploderade precis ovanför det rum där regeringen sammanträdde. Smällen gjorde ministrarna nervösa och fick åtminstone en del av dem att tvivla på det kloka i att fortsätta att göra motstånd. På samma gång tittade Tarasov-Rodjonov från Peter-Paulfästningens murar på de uppseendeväckande fyrverkerierna, vars skakningar tillfälligt dränkte ljuden av gevärs- och kulspruteeld och brummandet av upplysta spårvagnar som for över Troitskij- och Palatsbroarna, och undrade över det otroliga i att ”arbetarsovjeten störtar den borgerliga regeringen medan stadens fredliga liv fortsätter utan att låta sig störas.”³⁷

För stadsdumans deputerade stod det nu helt klart att deras hopp om att medla mellan den militär-revolutionära kommittén och de belägrade ministrarna i Vinterpalatset inte skulle förverkligas. En kommissarie från den militär-revolutionära kommittén vägrade ge representanter från stadsduman tillträde i närheten av *Aurora*. Delegationen som hade skickats till Vinterpalatset stoppades flera gånger av belägrarna, och till slut tvingades den rusa tillbaka till stadsdumans byggnad efter att ha blivit beskjuten från fönster högst upp i Vinterpalatset. (”Kadetterna såg troligen inte vår vita flagga”, sa en medlem i delegationen senare.) Stadsdumans sändebud till Smolnij, bland andra borgmästare Schreider, klarade sig lite bättre. De lyckades få några minuter med Kamenev, som ordnade så att Molotov kunde följa dem till Vinterpalatset. Men inte heller denna delegation lyckades ta sig förbi den smala remsa av ingenmansland som nu skilde den täta ringen av revolterande trupper från de barrikader som hade rests av regeringens försvarare.³⁸

36 Flerovskij, ”Kronsjtadt v oktjabrskoj revoljutsij”, s 141-142.

37 Tarasov-Rodjonov, ”Pervaja operatsija”, s 13.

38 Erykalov, *Oktjabrskoje voozuzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 445-446; V M Molotov, ”Smolniji i zimmij”, *Pravda*, 7 november 1924, s 9.

Ungefär samtidigt som stadsduman informerades om dessa motgångar, fick de också ett bittert telefonsamtal från jordbruksministern, höger-SR-aren Semjon Maslov. Samtalet togs emot av Naum Bychovskij, även han SR-are, som genast vidarebefordrade Maslovs ord till en dämpad Duma. ”Vi här i Vinterpalatset har övergivits och lämnats ensamma”, förkunnade Maslov, när han citerades av Bychovskij. ”Demokratin skickade oss till den provisoriska regeringen. Vi ville inte ha dessa utnämningar men vi begav oss dit. Men när tragedin nu har drabbat oss, när vi blir beskjutna, får vi inte stöd från någon. Givetvis kommer vi att dö. Men mina sista ord kommer att bli: ’Förakt och förbannelse mot den demokrati som kunde utse oss men inte lyckades försvara oss!’”³⁹

Bychovskij föreslog genast att hela duman skulle marschera i grupp till Vinterpalatset ”för att dö tillsammans med våra representanter”. ”Låt våra kamrater få veta”, kungjorde han, ”att vi inte har övergivit dem, låt dem få veta att vi kommer att dö med dem.” Denna tanke slog an en sträng hos så gott som alla, utom bolsjevikerna. Kommentatorer som var närvarande konstaterade att de flesta deputerade stod och hurrade i flera minuter. Innan man faktiskt röstade om förslaget fick stadsduman en begäran från en representant för bondesovjeternas allryska exekutivkommitté att bondesovjeternas ledarskap skulle få tillåtelse att ”gå och dö tillsammans med duman”. Den fick också lyssna till ministern för livsmedelsförsörjning, Prokopovitj, som gråtfärdig vädjade om att få följa med processionen till Vinterpalatset, ”så att han åtminstone kunde få dela sina kamraters öde”. För att inte bli övertrumfad anmälde sig grevinnan Sofia Panina, en framstående kadet, som frivillig ”att stå framför kanonen”, och tillade att ”bolsjevikerna kan skjuta mot den provisoriska regeringen över våra döda kroppar”. Avmarschen till Vinterpalatset fördröjdes något eftersom någon krävde votering om Bychovskijs motion. Under voteringen krävde de flesta deputerade att få förklara sin villighet att ”dö med regeringen” enskilt, innan de röstade ”ja” – varpå varenda bolsjevik högtidligt förkunnade att de skulle ”gå till sovjeten”, innan de sa ett eftertryckligt ”nej!”⁴⁰

Medan allt det här pågick var Lenin kvar på Smolnij, rasande över varje fördröjning av erövringen av Vinterpalatset och fortfarande ivrig att den allryska kongressen inte startade innan den provisoriska regeringens medlemmar satt säkert bakom lås och bom. Andrej Bubnov berättade senare att ”Iljitj på kvällen den 25 oktober ... skyndade på erövringen av Vinterpalatset och satte ett mycket hårt tryck på alla när det inte kom några nyheter om hur angreppet gick.”⁴¹ På samma sätt mindes Podvojskij senare att Lenin nu ”vandrade runt i ett litet rum på Smolnij som ett lejon i en bur. Han behövde Vinterpalatset till varje pris. Det var den sista porten på vägen till arbetarmakten. V I skällde ... han ropade ... han var beredd att skjuta oss.”⁴²

Men kongressen hade planerats att börja klockan 14.00. Sent på kvällen hade delegaterna myllrat runt i flera timmar. Det gick inte att hålla tillbaka dem mycket längre, oavsett vad Lenin föredrog. Klockan 22.40 ringde Dan till sist i ordförandens klocka och kallade formellt kongressen till möte. ”Den centrala exekutivkommittén anser det onödigt att hålla vårt vanliga politiska öppningstal”, förkunnade han i början. ”Våra kamrater som osjälviskt fullföljer den plikt vi har lagt på dem beskjuts i detta nu i Vinterpalatset.”⁴³

39 Erykalov, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 450-451.

40 *Retj*, 26 oktober, s 3; Miltjik, ”Petrogradskaja tsentralnaja gorodskaja дума v fevrale-oktjabre 1917 goda”, s 202.

41 Bubnov, ”Lenin v oktjabrskije dni”, *Bakinskij rabotjij*, 7 november 1927, s 3.

42 ”Vospominanija ob oktjabrskom perevorote”, *Proletarskaja revoljutsij*, 1922, nr 10, s 79.

43 *Vtoroj vsereossijskij sezid sovjetov*, s 33.

John Reed hade knuffat sig fram genom en högljudd folkmassa i dörren till salen, och beskrev senare scenen i Smolniji vita mötessal när kongressen inleddes:

På stolraderna under de vita ljuskronorna, tätt packade i gångar och på sidorna, uppflugna på alla fönsterbräden och även på kanten av podiet väntade representanter för hela Rysslands arbetare och soldater i ängslig tystnad eller vilt jubel på att ordföranden skulle ringa i sin klocka. Den enda värmen i salen kom från otvättade människokroppar. Ett stinkande blått moln steg från de församlade och hängde i den tjocka, kvävande luften. Då och då steg någon funktionär upp på podiet och bad kamraterna att inte röka, och då tog alla närvarande, rökare och icke-rökare, upp ropet: ”Rök inte, kamrater!” och fortsatte att röka. ...

På podiet satt ledarna för den gamla CEK – ... Klockan 10.40 på kvällen ringde Dan, en mildögd skallig figur i illasittande fältläkaruniform, i klockan. Det blev genast intensivt tyst, en tystnad som bara avbröts av sorlet nere vid dörren. ...⁴⁴

Enligt en preliminär rapport från en kommitté var 300 av de 670 delegater som samlades vid kongressen i Petrograd bolsjeviker, 193 var SR-are (varav mer än hälften av vänster-SR-are), 68 var mensjeviker, 14 var mensjevik-internationalister och resten var antingen anslutna till någon av de mindre politiska grupperna eller tillhörde inte någon formell organisation.⁴⁵ Det dramatiskt ökade stöd för bolsjevikerna som hade skett under de föregående månaderna återspeglades i det faktum att partigruppen nu var tre gånger större än vad den hade varit vid den första allryska sovjetkongressen i juni. Bolsjevikerna var nu det överlägset största enskilda partiet som fanns representerat vid kongressen. Men det är viktigt att komma ihåg att bolsjevikerna trots dessa framgångar inte hade absolut majoritet när kongressen öppnades utan betydande hjälp från vänstersocialistrevolutionärerna.

Eftersom delegaterna ombads fylla i detaljerade personliga frågeformulär när de kom till Smolniji, kan vi inte bara avgöra de flestas politiska tillhörighet, utan också karaktären på var och en av de 402 lokala sovjeterna som fanns representerade på kongressen och deras officiella ståndpunkt om bildandet av en ny nationell regering. Om man sammanfattar dessa frågeformulär så visar de på ett slående sätt att ett överväldigande antal av delegaterna, omkring 505 av dem, kom till Petrograd förpliktigade att i princip stöda överförandet av ”all makt till sovjeterna”, det vill säga bilda en sovjetregering som förmodades återspegla partisammansättningen vid kongressen. 86 delegater var löst förpliktigade att rösta för ”all makt åt demokratin”, det vill säga en enhetlig demokratisk regering med representanter för bondesovjeterna, fackföreningar, kooperativ, etc., medan 21 delegater hade lovat stöda en demokratisk koalitionsregering där en del besuttna element, men inte kadeterna, skulle vara representerade. Bara 55 delegater, med andra ord betydligt mindre än 10%, representerade valkretsar som fortfarande var för en fortsättning av sovjeternas tidigare koalitionspolitik med kadeterna.⁴⁶

Som ett resultat av den relativa röstfördelningen tog strax efter att kongressen hade öppnats 14 bolsjeviker plats i kongressens presidium tillsammans med 7 vänstersocialistrevolutionärer (mensjeviker hade tilldelats tre platser i presidiet men avstod från att utnyttja dem; mensjevik-

44 Reed, *Tio dagar som skakade världen*, s 43-44.

45 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 353. De siffror som publicerades i pressen om kongressens sammansättning och totala antal varierar något. De som återges här publicerades i *Pravda* den 29 oktober.

46 *Vtoroj vserossijskij sezid sovjetov*, s 144-153; A F Butenko och D A Tjugajev, red, *Vtoroj vserossijskij sezid sovjetov rabotjich i soldatskich deputatov: Sbornik dokumentov*, Moskva 1957, s 386-398.

internationalisterna utnyttjade inte den plats som de hade tilldelats men reserverade sig rätten att göra det). Dan, Lieber, Brojdo, Gots, Bogdanov och Vasilij Filipovskij, som hade lett sovjetens arbete sedan i mars, lämnade nu platserna längst fram i salen som var reserverade för sovjetens högsta ledning. Under dånande applåder övertogs deras platser omedelbart av Trotskij, Kollontaj, Lunatjarskij, Nogin, Zinovjev, Kamkov, Naria Spiridonova, Mstislavskij och andra framstående bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer.⁴⁷

Som för att understryka denna viktiga förändring hördes ett olycksbådande ljud i fjärran – det djupa, dunkande mullret från en kanon. Martov reste sig för att göra ett krisuttalande och krävde med en gäll, darrande röst att kongressen först av allt skulle försöka få till stånd en fredlig lösning av den rådande politiska krisen. Enligt hans åsikt var den enda utvägen ur krisen att för det första upphöra med stridigheterna och därefter inleda förhandlingar för att bilda en enad, demokratisk regering som hela demokratin kunde acceptera. Med detta i åtanke rekommenderade han att det skulle väljas en specialdelegation för att ta initiativ till diskussioner med andra politiska partier och organisationer i syfte att omedelbart sätta stopp för de sammandrabbningar som hade brutit ut på gatorna.

Mstislavskij talade för vänster-SR-arna och stödde omedelbart Martovs förslag. Ännu viktigare är att det uppenbarligen också togs emot väl av många bolsjeviker. Suchanov, till exempel, tittade sig omkring i salen och konstaterade att ”Martovs tal hälsades med tumultartade applåder från en mycket stor del av mötet.” En journalist från *Delo naroda* observerade: ”Martovs vädjan möttes av en storm av applåder från en majoritet i salen.” Med tanke på att de flesta av kongressdelegaterna hade mandat att stöda att kongressen bildade en koalitionsregering med de partier som representerades i sovjeten, och eftersom Martovs motion syftade till just detta mål, så finns det ingen orsak att betvivla dessa observationer. De kongressprotokoll som publicerades visar att Lunatjarskij besvarade Martovs tal å bolsjevikernas vägnar, och att han deklarerade att ”bolsjevikgruppen absolut inte har någonting emot det förslag som Martov har ställt.” Kongressdokumenten visar också att Martovs förslag snabbt antogs enhälligt.⁴⁸

Men knappt hade kongressen stött bildandet av en demokratisk koalitionsregering innan en rad talare, som alla företrädde de tidigare dominerande moderata socialistblocket, ställde sig upp för att fördöma bolsjevikerna. Dessa talare förklarade sin avsikt att omedelbart lämna kongressen i protest och som ett sätt att gå mot bolsjevikernas handlingar. Den förste att uttrycka sig på detta sätt var Jakov Charasj, en mensjevikisk arméofficer och delegat från den tolfte armékommittén. Charasj deklarerade: ”Tack vare bolsjevikpartiets politiska hyckleri har ett kriminellt politiskt vågspel pågått bakom ryggen på den allryska kongressen. Mensjevikerna och SR-arna ser det som nödvändigt att ta avstånd från allt som pågår här och mobilisera allmänheten till försvar mot försöken att gripa makten.” Georgij Kutjin, också officer och framstående mensjevik, talade för en grupp moderat benägna delegater från armékommittéer vid fronten och tillade: ”Kongressen sammankallades i första hand för att diskutera frågan om att bilda en ny regering men vad får vi se? Vi upptäcker att det redan har ägt rum ett oansvarigt maktövertagande och att kongressens vilja har beslutats på förhand. ... Vi måste rädda revolutionen från detta galna vågspel. För att rädda revolutionen tänker vi mobilisera alla revolutionära element i armén och landet. ... [Vi] avvisar allt ansvar för konsek-

47 *Vtoroj vserossijskij sezid sovjetov*, s 2-3, 33.

48 *Ibid*, s 4, 34-35; Suchanov, *Zapiskij o revoljutsij*, band 7, s 199; *Delo naroda*, 27 oktober, s 2.

venserna av detta våghalsiga företag och drar oss tillbaka från denna kongress.”⁴⁹

Dessa rättframma uttalanden utlöste en storm av protester och rop, ”Korniloviter!” och ”Vem i helvete representerar ni?”, från en stor del av de församlade delegaterna. Men efter att Kamenev hade återställt något som liknade ordning läste Lev Chintjuk från Moskvasovjeten och Michail Gendelman, advokat och medlem i SR:s centralkommitté, upp liknande bittra och aggressivt fientliga deklamationer å mensjevikernas respektive SR-arnas vägnar. ”Den enda möjliga fredliga lösningen på den nuvarande krisen är fortfarande förhandlingar med den provisoriska regeringen om att bilda en regering som representerar demokratins alla delar”, hävdade Chintjuk envist. Efter detta fylldes enligt Suchanov ”salen av ett fruktansvärt oväsen. Det var inte bara bolsjevikerna som var ilskna och under lång tid tilläts inte talaren fortsätta.” ”Vi lämnar den nuvarande kongressen”, ropade Chintjuk till sist, ”och inbjuder alla andra grupper som på samma sätt är ovilliga att ta ansvar för bolsjevikernas handlingar, att samlas för att diskutera situationen.” ”Överlöpare” ropades det från salen. Gendelman upprepade: ”Den socialistrevolutionära gruppen förväntar sig att ett utbrott av folklig ilska kommer att följa på den oundvikliga upptäckten att bolsjevikerna sviker sina löften ... och uppmanar landets revolutionära styrkor att organisera sig och vaka över revolutionen. ... Den socialistrevolutionära gruppen tar fasta på bolsjevikernas maktövertagande ..., håller dem fullt ansvariga för konsekvenserna av denna vansinniga och kriminella handling och finner det följaktligen omöjligt att samarbeta med dem, och lämnar kongressen!”⁵⁰

Känslorna i salen sköt nu i höjden. Det utbröt ett våldsamt vrål av stampande fötter, visslingar och svordomar. Som svar på den militärrevolutionära kommitténs öppet förkunnade uppror hade mensjevikerna och SR-arna gått åt höger, och den avgrund som skiljde dem från den yttersta vänstern hade plötsligt blivit bredare än någonsin. När man påminner sig om att stora delar av de mensjevikiska och socialistrevolutionära grupperna mindre än 24 timmar tidigare hade verkat stå på randen till att slutligen bryta med de borgerliga partierna och stödja bildandet av en rent socialistisk regering som förband sig till ett freds- och reformprogram, så blir den djupgående effekten av händelserna den 24-25 oktober uppenbara. Man kan förvisso förstå varför mensjevikerna och SR-arna reagerade som de gjorde. Samtidigt är det svårt att undvika slutsatsen att de moderata socialisterna, genom att totalt avfärda agerandet från bolsjevikerna och de arbetare och soldater som villigt följde dem och än mer genom att lämna kongressen, undergrävde mensjevik-internationalisternas, vänster-SR-arnas och de moderata bolsjevikernas försök till kompromiss. Genom att göra det spelade de Lenin direkt i händerna och röjde plötsligt vägen för att bilda en regering som aldrig hade förts på tal öppet förut – det vill säga en rent bolsjevikisk regering. I sina memoarer om revolutionen medgav Suchanov den möjligen enorma historiska betydelsen av mensjevikernas och SR-arnas uttåg. Genom att lämna kongressen, skrev han, ”gav vi bolsjevikerna helt fria händer, gjorde dem till herrar över hela situationen och överlämnade hela den revolutionära scenen till dem. En kamp vid kongressen för en förenad demokratisk front kunde ha blivit framgångsrik. ... Genom att lämna kongressen gav vi själva bolsjevikerna monopol över sovjeten, över massorna och över revolutionen. Genom vårt oförnuftiga beslut säkerställde vi att Lenins hela ’linje’ segrade!”⁵¹

49 *Vtoroj vsereossijskij sezd sovjetov*, s 34-35.

50 *Ibid*, s 37-38; Suchanov, *Zapiskij o revoljutsij*, band 7, s 200.

51 Suchanov, *Zapiskij o revoljutsij*, band 7, s 219-220; angående denn apunkt, se Leonard Schapiro, *Origins of the Communist Autocracy*, New York 1965, s 66-68.

Allt detta är utan tvekan tydligare i efterhand än vad det var på den tiden. Efter Charasjs, Kutjins, Chintjuks och Gendelmans tal tog hursomhelst ett flertal radikalt hågade soldatdelegater till orda för att hävda att Charasjs och Kutjins åsikter ingalunda återspeglade den vanlige soldatens tänkande. ”Låt dem gå – armén är inte med dem”, utbrast en ung, magerlagd soldat vid namn Karl Peterson, som representerade det lettiska gevärsregementet. Hans iakttagelse skulle snart bli uppenbar för alla. Härvid skakades salen av vilda hurrarop. ”Kutjin talar om att mobilisera trupper”, ropade Frants Gzjelsjtjak, en bolsjevikisk soldat från andra armén vid fronten, så fort han kunde göra sig hörd. ”Mot vilka – mot arbetarna och soldaterna som har kommit ut för att försvara revolutionen?”, frågade han. ”Vilka ska han organisera? Uppenbarligen inte arbetarna och soldaterna, som han har bestämt sig att föra krig mot.” Fedor Lukjanov, en soldat från tredje armén, också bolsjevik, tillkännagav: ”Kutjins tänkande är det tänkande som fanns hos de höga arméorganisationer som vi valde i april, och som för längesedan har misslyckats med att återspegla åsikterna och stämningarna hos arméns breda massor.”⁵²

Då avbröt Genrich Erlich, en representant från Bund (den judiska socialdemokratiska organisationen) för att informera kongressen om stadsdumamajoritetens beslut, som hade tagits strax innan, att i grupp marschera till Vinterpalatset. Erlich tillade att mensjevikernas och SR-arnas grupper i de allryska bondedeputerades sovjets centrala exekutivkommitté hade beslutat sig för att ansluta sig till de dumadeputerades protester mot användandet av våld mot den provisoriska regeringen, och anmodade alla kongressdelegater ”som inte ville ha ett blodbad” att delta i demonstrationståget. Det var då mensjevikerna, SR-arna, bundisterna och medlemmar från ”frontgrupperna” – överösta av rop ”Desertörer!”, ”Borgarlakejer!” och ”Skönt att bli av med er!” – reste sig från sina platser och tog sig ut ur salen.

Strax efter att större delen av mensjevikerna och SR-arna hade lämnat tog Martov, som fortfarande främst var inriktad på att underlätta en fredlig kompromiss mellan de moderata socialisterna och den radikala vänstern, till orda för att lägga fram en resolution å mensjevik-internationalisternas vägnar. Hans resolution fördömde bolsjevikerna för att ha organiserat en statskupp innan kongressens öppnande och krävde att det skulle bildas en brett grundad demokratisk regering som skulle ersätta den provisoriska regeringen. Den löd delvis:

... denna statskupp riskerar att leda till blodspillan, inbördeskrig och seger för kontrarevolutionen ... [och] det enda botemedlet för denna situation, som fortfarande kanske kan förhindra ett inbördeskrig, är en överenskommelse mellan den upproriska delen av demokratin och de återstående demokratiska organisationerna om att bilda en demokratisk regering som skulle kunna erkännas av hela den revolutionära demokratin och till vilken den provisoriska regeringen utan stridigheter skulle kunna överlämna sin makt. Därför uppmanar den mensjevikiska fraktionen kongressen att officiellt medge att det är absolut nödvändigt att göra upp den uppkomna krisen i godo, genom att bilda en regering bestående av representanter från alla demokratiska element. Och med detta syfte erbjuder sig mensjevik-internationalisterna att utse en delegation för att överlägga med demokratins övriga organ och med alla socialistiska partier. Och fram tills dess resultatet av denna delegations arbete är klart, föreslår den mensjevik-internationalistiska fraktionen att kongressen avbryter sitt arbete.⁵³

52 *Vtoroj vsrossijskij sezid sovjetov*, s 38-39.

53 *Ibid*, s 41-42. [Här citerat ur L Fraina, *Den proletära revolutionen i Ryssland av N Lenin och Leo Trotskij*, på marxistarkiv.se, s 182. I engelska texten står ”... erbjuder sig kongressen att utse ...” -öa.]

Det är lätt att inse, att utifrån Lenins synvinkel skulle ett antagande av Martovs resolution ha varit en katastrof. Å andra sidan gav de moderatas uttåg en möjlighet som nu kunde utnyttjas för att befästa brytningen med dem. Inte långt efter att Martov hade återvänt till sin plats reste sig kongressdelegaterna och hurrade när bolsjevikernas grupp i stadsduman överraskande anlände, och som när de knuffade sig in i den fullpackade salen tillkännagav att de hade kommit ”för att segra eller dö tillsammans med den allryska kongressen!” Därefter klev Trotskij, som allmänt erkändes som bolsjevikernas kraftfullaste talare, upp i talarstolen för att förkunna:

Ett uppror av de folkliga massorna behöver inget rättfärdigande. Vi har härdat och stärkt arbetarnas och soldaternas revolutionära energi i Petersburg. Vi har öppet smitt massornas vilja till uppror och inte konspiration ... Vårt uppror har segrat och nu föreslår ni oss: Avsvär er segern, gör en kompromiss. Med vem? Jag frågar: Med vem bör vi göra en kompromiss? Med den ömkliga handfull som just gick ut? ... Har vi inte genomskådat dem. Det finns inte längre någon i Ryssland som är för dem. Är de miljoner arbetare och bönder som representeras på denna kongress, vilka de nu liksom alltid är beredda att överlämna för ett pris till bourgeoisens nåd, ska de ingå en kompromiss med dessa män? Nej, en kompromiss är inte till någon nytta här. Till dem som har gått ut och till alla som ställer liknande förslag, måste vi säga: Ni är ömkliga och isolerade individer; ni är bankrutta; er roll är färdigspelad. Bege er dit där ni från och med nu hör hemma – till historiens sophög!

Mitt under stormande applåder ropade Martov till varning: ”I så fall kommer vi att gå!” Och utan att göra paus läste Trotskij en resolution som fördömde mensjevik- och SR-delegaternas uttåg från kongressen som ”ett svagt och förrädiskt försök att skingra arbetar- och soldatmassornas lagligt konstituerade allryska representativa församling just i det ögonblick då deras förtrupp med vapen i hand försvarar kongressen och revolutionen från kontrarevolutionens angrepp.” Resolutionen godkände upprорот mot den provisoriska regeringen och slutade: ”Kompromissmakarnas uttåg försvagar inte sovjeterna. I den mån det rensar arbetar- och bonderevolutionen från kontrarevolutionärt inflytande stärker det dem. Efter att ha lyssnat på SR-arnas och mensjevikernas deklamationer fortsätter den andra allryska kongressen sitt arbete, vars uppgifter har bestämts på förhand av det arbetande folkets vilja och dess uppror den 24 och 25 oktober. Ner med kompromissmakarna! Ner med borgarklassens tjänare! Länge leve soldaternas, arbetarnas och böndernas segerrika uppror!”⁵⁴

Detta bittra fördömmande av mensjevikerna och SR-arna och generella stöd till det väpnade upprорот i Petrograd var naturligtvis lika svårt att svälja för vänster-SR-arna, vänstermensjevikerna och de moderata bolsjevikerna som Martovs resolution var svår att svälja för leninisterna. I en rapport till vänstersocialistrevolutionärernas första kongress i november, då händelserna fortfarande var färska i minnet, försökte Kamkov förklara hur vänster-SR-arna tänkte då, när klyftan som splittrade de ryska socialisterna vidgades, när den militärrevolutionära kommittén trots vänster-SR-arnas ansträngningar hade förvandlats till ett upprorsorgan och hade störtat den provisoriska regeringen, och när de moderata socialisterna hade avvisat och börjat kämpa mot denna utveckling:

Som politiska ledare i ett ögonblick av avgörande historisk betydelse för inte bara den ryska utan också internationella revolutionens öde, kunde vi minst av alla hålla på att moralisera. Som personer som ville försvara revolutionen måste vi först av allt fråga oss vad vi skulle göra idag, när upprорот var en realitet ... och för oss var det uppenbart att för ett revolutionärt parti och i den fas dit den ryska revolutionen hade utvecklats ... var vår plats med revolutionen. ... Vi beslutade oss för att inte bara stanna i Smolnij utan också spela en så energisk roll möjligt. ... Vi

54 *Ibid*, s 43-44. [Se även Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 3*, på marxistarkiv.se, s 165-166 – öa.]

ansåg att vi borde rikta alla vår energi mot att skapa en ny regering, en som skulle stödas av, om inte hela den revolutionära demokratin, så åtminstone en majoritet av den. Trots den fientlighet som upproret i Petrograd gav upphov till ... och väl medvetna om att det inom högern fanns en hel massa ärliga revolutionärer som helt enkelt missförstod den ryska revolutionen, ansåg vi det vara vår uppgift att inte bidra till en försämring av relationerna inom demokratin. ... Vi såg det som vår, vänstersocialistrevolutionärernas, uppgift att reparera de brutna band som förenade den ryska demokratin två fronter. ... Vi var övertygade om att de [de moderata] efter en viss fördröjning skulle acceptera den plattform som inte var någon fraktions eller partis plattform, utan historiens program, och att de still sist skulle delta i bildandet av en ny regering.⁵⁵

Vid den andra sovjetkongressens session på natten den 25-26 oktober utbröt höga hurrarop när Kamkov, som klev upp i talarstolen efter Trotskij, dånande förkunnade: ”Höger-SR-arna lämnade kongressen, men vi, vänster-SR-arna, har stannat kvar.” Men efter att applåderna dog ut talade Kamkov taktfullt men kraftfullt mot Trotskij's linje, och hävdade att den åtgärd som Trotskij föreslog kom olägligt ”eftersom de kontrarevolutionära försöken fortsätter.” Han tillade att bolsjevikerna inte hade stöd från bönderna, ”revolutionens infanteri förutom vilket revolutionen skulle krossas.”⁵⁶ Med det i åtanke krävde han att ”vänstern inte borde isolera sig från de moderata demokratiska elementen, utan tvärtom försöka komma överens med dem.”

Det är kanske talande att det var den mer dämpade Lunatjarskij, snarare än Trotskij, som reste sig för att svara Kamkov:

Tyngden i den uppgift som har fallit på oss är inte underkastad något tvivel. För att på ett effektivt sätt fullfölja dessa uppgifter behövs enhet mellan demokratins alla olika verkligt revolutionära delar. Kamkovs kritik mot oss är ogrundad. Om vi när detta möte började hade inlett några som helst åtgärder för att avvisa eller avlägsna andra element så skulle Kamkov ha rätt. Men alla vi godtog enhälligt Martovs förslag att diskutera fredliga sätt att lösa krisen. Och vi överöstes med en storm av deklamationer. Det genomfördes ett systematiskt angrepp mot oss. ... Utan att lyssna på oss, utan att ens bry sig om att diskutera sitt eget förslag, försökte de [mensjevikerna och SR-arna] omedelbart ta avstånd från oss. ... I vår resolution försökte vi bara exakt, ärligt och öppet säga att vi trots deras förräderi kommer att fortsätta med våra ansträngningar, vi kommer att leda proletariatet och armén till kamp och seger.⁵⁷

Grälet om Martovs och Trotskij's i grunden olika uppfattningar fortsatte in på natten. Till sist krävde en representant från vänster-SR-arna en paus för fraktionsdiskussioner, och hotade med att vänster-SR-arna omedelbart skulle lämna om det inte utlystes en paus. Frågan ställdes till omröstning och antogs klockan 02.40, och Kamenev upplyste om att kongressen skulle fortsätta sina överläggningar efter en halv timme.⁵⁸

Så dags hade stadsdumans marsch till Vinterpalatset slutat i ett blött fiasko. Omkring midnatt samlades dumadeputerade, medlemmar från bondesovjeternas exekutivkommitté och de deputerade från kongressen som just hade lämnat Smolnij (tillsammans nästan 300 personer) utanför dumabyggnaden på Nevskij Prospekt, där ett kallt regn hade börjat falla. Under ledning av Schreider och Prokopovitj (den sistnämnda med ett paraply i ena handen och en lykta i den andra) satte den brokiga processionen, fyra i bredd och sjungande ”marseljäsen”, och beväpnade med paket med

55 *Protokolij pervago sezda partij levych sotsialistov-revoljutsijoneroj (internationalistov)*, s 41-43.

56 *Delo naroda*, 27 oktober, s 2.

57 *Vtoroj vsrossijskij sezid sovjetov*, s 45-46.

58 *Retj*, 26 oktober, s 3; se även *Izvestija*, 26 oktober, s 6.

bröd och korv ”till ministrarna”, iväg i riktning mot amiralitetet. På Kazantorget mindre än ett kvarter bort, stoppades delegationen av en avdelning matrosor och avråddes från att fortsätta längre. John Reed, som tittade på, beskrev scenen:

Vid hörnet av Jekaterinkanalen under ett båg ljus stod ett led beväpnade matrosor tvärs över Nevskij och spärrade vägen för en procession. Det var tre fyra hundra män i bonjourer, välklädda kvinnor, officerare ... I spetsen den vitskäggige gamle Schreider, Petrograds borgmästare, och Prokopovitj, försörjningsministern i den provisoriska regeringen som arresterats samma morgon men släppts. Jag fick syn på Malkin, reporter från *Russian Daily News*. ”Vi är på väg till Vinterpalatset för att dö”, ropade han glatt. Processionen stod stilla, men från täten hördes en högljudd ordväxling. Schreider och Prokopovitj skällde på den store matros som tycktes ha befälet. ”Vi begär att få passera!” ... ”Jag kan inte låta er passera.” [svarade matrosen] ... En annan matros kom fram, han var mycket irriterad. ”Vi ska klå upp er!” röt han. ”Och om så behövs ska vi skjuta er också. Gå hem nu och lämna oss i fred!” Höga vredgade rop hördes från processionen. Prokopovitj hade stigit upp på en låda, viftade med paraplyn och sa:

”Kamrater och medborgare! Man använder våld mot oss! Vi kan inte låta dessa oskyldiga karlar söla sina händer med vårt oskyldiga blod. ... Låt oss återvända till duman och diskutera hur vi bäst ska kunna rädda landet och revolutionen!”

Därpå vände processionen och tågade tillbaka uppför Nevskij under värdig tystnad.⁵⁹

Det var nu långt efter midnatt och situationen för ministären i Vinterpalatset blev alltmer desperat för varje minut som gick. Vid den här tidpunkten hade den stadiga minskningen av de lojala trupperna lämnat delar av den östra flygeln nästan helt obevakade. Genom fönstren i denna del av byggnaden kunde ett ökande antal upprorsmakare ta sig in i palatset. I sin mötessal på andra våningen satt många av ministrarna nu hopsjunkna och kraftlösa i fåtöljer, eller så låg de, som Maljantovitj, utsträckta på soffor och inväntade slutet. Konovalov rökte den ena cigarett efter den andra och gick nervöst kring i rummet, och försvann då och då till rummet intill för att använda den enda telefon som fortfarande fungerade. Ministrarna kunde höra rop, dova explosioner och gevärs- och kulspruteeld när de officerare och kadetter som fortfarande var lojala fåfängt kämpade för att hålla tillbaka de revolutionära trupperna. De ängsligaste ögonblicken var när artillerigranaten från Peter-Paulfästningen exploderade i rummet ovanför, och när två granater något senare kastades från en gång högre upp av matrosor som hade tagit sig in, och exploderade i en sal längre ner. Två kadetter som skadades i den sistnämnda händelsen bars in till Kisjkin för att få första hjälpen.

Då och då dök Paltjinskij upp och försökte lugna ministrarna, lugnade dem varje gång med att de upprorsmakare som hade smitit in i palatset greps, och att situationen fortfarande var under kontroll. Maljantovitj beskrev ett av dessa tillfällen: ”Omkring klockan ett på natten, eller det kanske var senare, fick vi höra att processionen från duman hade gått iväg. Vi lät vakterna få veta det. ... Mer oväsen. ... Nu var vi vana vid det. Troligen hade bolsjevikerna brutit sig in i palatset igen, och de hade givetvis blivit avväpnade. ... Paltjinskij promenerade in. Så var givetvis fallet. Återigen hade de låtit sig avväpnas utan att göra motstånd. Återigen var de många. ... Hur många av dem befinner sig i palatset? Vem är det egentligen som håller palatset nu: vi eller bolsjevikerna?”⁶⁰

Tvärt emot de flesta redogörelser som har skrivits i Sovjetunionen erövrades inte Vinterpalatset med hjälp av en stormning. Antonov berättade själv senare, att sent på kvällen ”var angreppet på palatset

59 Reed, *Tio dagar som skakade världen*, s 48-49. Se även Suchanov, Suchanov, *Zapiskij o revoljutsij*, band 7, s 208.

60 Maljantovitj, ”V zimmem dvortse”, s 129.

helt oorganiserat. ... När vi till sist lyckades försäkra oss om att det inte fanns kvar särskilt många kadetter, ledde Tjudnovskij och jag slutligen angriparna in i palatset. När vi tog oss in erbjöd inte kadetterna något motstånd.”⁶¹ Detta måste ha ägt rum nästan klockan två på morgonen, ty då ringde Konovalov till borgmästare Schreider för att rapportera: ”Den militärrevolutionära kommittén har stormat in. ... Det enda vi har är en liten styrka med kadetter.... Vår arrestering är nära förestående.” När Schreider några ögonblick senare ringde tillbaka till Vinterpalatset, svarade en ilsken röst: ”Vad vill du? Varifrån ringer du?” – på vilket Schreider svarade: ”Jag ringer från stadens ledning, vad pågår där?” ”Jag är vaktpost”, svarade den obekanta rösten i andra änden av telefonledningen. ”Det pågår ingenting här.”⁶²

Under tiden hade ljuden utanför det rum där den provisoriska regeringen befann sig plötsligt blivit mer olycksbådande. ”Ett oväsen bröt ut och började öka, spred sig och kom närmare”, erinrade sig Maljantovitj. ”Dess olika ljud flöt ihop i en enda våg och genast lät något ovanligt, annorlunda från de tidigare ljuden, något slutgiltigt. Det stod omedelbart klart att detta var slutet. ... De som satt eller låg ner hoppade upp och grep sina överrockar. Tumultet ökade snabbt och vågen rulla upp mot oss. ... Alltihop hände på några minuter. Från ingången till vår vakts rum kom gälla, upphetsade rop från en massa röster, en del enstaka skott, fotsteg, dunsar, skrap, som flöt samman i ett kaos av ljud och allt större oro.”⁶³

Maljantovitj tillägger att den lilla gruppen kadetter utanför rummet till och med då verkade beredda att fortsätta motståndet. Men det var nu uppenbart för alla att ”det var meningslöst att försvara sig och offer var planlösa” – att det till sist var dags att kapitulera. Kisjkin beordrade vaktstyrkans befälhavare att tillkännage att regeringen var redo att ge sig. Därefter satte sig ministrarna runt bordet och tittade stelt när dörren slängdes upp och, som Maljantovitj beskrev det, ”en liten man flög in i rummet, som en flisa som kastas runt av en våg, under trycket från den pöbel som nu strömmade in och spred sig som vatten till varenda hörn i rummet.” Den lille mannen var Antonov. ”Den provisoriska regeringen är här – vad vill du?”, frågade Konovalov. ”Ni är alla arresterade”, svarade Antonov när Tjudnovskij började fråga efter namnen på närvarande ämbetsmännen och förberedde ett formellt protokoll. När angriparna insåg att Kerenskij, det fynd som var mest eftersökt, inte fanns i rummet blev många av dem rasande. ”Högg ner varenda fanskap med bajonetterna!”, skrek någon. Maljantovitj berättar att det var Antonov som på något sätt lyckades hindra att ministären blev lynchade, och hävdade bestämt att ”medlemmarna i den provisoriska regeringen är arresterade. De ska spärras in på Peter-Paulfästningen. Jag kommer inte att tillåta något våld mot dem.”⁶⁴

Ministrarna ledsagades från Vinterpalatset och över Palatstorget av en utvald konvoj med beväpnade matrosar och rödgardister och en svärande, hånfull folkhop som hytte med knutna nävar. Eftersom det inte fanns några bilar tillgängliga tvingades de förflytta sig till häktet till fots. När processionen närmade sig Troitskijbron blev folkmassan som omringade ministrarna återigen hotfull och krävde att de omedelbart skulle halshuggas och kastas i Neva. Den här gången räddades regeringen av en till synes slumpartad kulspruteeld från en bil som närmade sig. Vid ljudet av

61 Antonov-Ovsejenko, ”Oktjabrskaja burija”, s 104.

62 Jerikalov, *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije v Petrograde*, s 456.

63 Maljantovitj, ”V zimmem dvortse”, s 129.

64 *Ibid*, s 130.

skottlossningen öppnade kulspruteskyttarna på Peter-Paulfästningen, som trodde att de själva blev beskjutna, också eld. Ministrarna, eskorten och åskådarna skingrade sig för att ta skydd. Under den efterföljande förvirringen drevs fångarna över bron till säkerhet i fästningen.⁶⁵

Ministrarna leddes in i ett litet klubbrum på garnisonen, endast upplyst av en rökig fotogenlykta. Längst in i rummet hittade de Antonov sittande vid ett litet bord, där han skrev färdigt de protokoll som Tjudnovskij hade börjat förbereda i Vinterpalatset. Antonov läste upp dokumentet högt, räknade upp namnen på de arresterade ämbetsmännen och anmodade var och en att skriva under det. Därefter leddes ministrarna in till fuktiga celler i den gamla Trubetskojbastionen, inte långt från där före detta tsaristiska ämbetsmän hade hållits inspärrade sedan februari. På vägen insåg plötsligt Konovalov att han inte hade några cigaretter. Ängsligt frågade han matrosen som följde honom efter en, och blev lättad när matrosen inte bara erbjöd honom rulltobak och cigarettpapper utan, när han såg hans förvirring vad man skulle göra med det, rullade honom en cigarett.⁶⁶ Just innan celldörren slog igen hittade Nikitin ett halvt bortglömt telegram från den ukrainska radan till inrikesministern. Han lämnade det till Antonov och konstaterade sakligt: ”Jag fick det här igår – nu är det ert problem.”⁶⁷

I Smolnij hade under tiden sovjetkongressens möte återupptagits. Ironiskt nog föll det på Kamenevs lott, han som med näbbar och klor i en och en halv månad hade kämpat mot ett uppror, att tillkännage den provisoriska regeringens död. Han hann knappt förkunna att ”kontrarevolutionens ledare som hade förskansat sig i Vinterpalatset har gripits av den revolutionära garnisonen”, förrän det bröt ut ett fullständigt kaos i salen. Kamenev fortsatte med att läsa upp listan med tidigare ämbetsmän som nu var häktade – när Teresjtjenko nämndes, ett namn som likställdes med en fortsättning av det hatade kriget, utbrast delegaterna ännu en gång i vilda skrik och applåder.

Som för att lugna kongressen att det inte fanns något omedelbart hot mot revolutionen tillkännagav Kamenev också att den tredje cykelbataljonen, som Kerenskij hade kallat från fronten till Petrograd, hade kommit över till revolutionens sida. Strax efter dessa uppmuntrande nyheter rusade den militärrevolutionära kommitténs kommissarie från Tsarskoje Selo fram för att förkunna att de trupper som låg förlagda där hade lovat att skydda infarterna till Petrograd. ”Efter att ha hört att cyklisterna från fronten närmade sig”, rapporterade han, ”förberedde vi oss för att avvisa dem, men vår oro visade sig vara ogrundad eftersom det visade sig att det inte fanns några fiender till den allryska kongressen bland dem [här omtalar protokollen att denna kommentar utlöste ännu ett långvarigt utbrott av applåder]. När vi skickade våra kommissarier till dem blev det tydligt att de bara ville överföra all makt till sovjeterna, omedelbart överföra jord till bönderna och införa arbetarkontroll över industrin.”⁶⁸

Knappt hade kommissarierna från Tsarskoje Selo slutat tala förrän en representant från den tredje cykelbataljonen själv begärde ordet. Han förklarade sin enhets inställning så här:

Fram tills nyligen tjänstgjorde vi på den sydvästra fronten. Men för några dagar sedan fick vi order via telefonogram om förflyttning norrut. I telefonogrammet angavs att vi förflyttades för

65 Rasskaz K A Gvozdeva ob ego areste”, och ”Raskaz A M Kisjkina”, i *Rabotjaja gazeta*, 28 oktober, s 2.

66 I Kolbin, ”Storming the Winter Palace”, i *Petrograd 1917*, s 321.

67 Antonov-Ovsejenko, ”Oktjabrskaja burija”, s 104.

68 *Vtoroj vsjerossijskij sez d sovjetov*, s 47-50.

att försvara Petrograd, men mot vem – det visste vi inte. Vi marscherade mot folket med förbundna ögon. Vi visste inte vart vi skickades men vi gissade vad som stod på. Längs vägen plågades vi av frågorna: Vart? Varför? På stationen i Peredolsk höll vi ett kort möte tillsammans med den femte cykelbataljonen för att klargöra situationen. Vid detta möte visade det sig att det bland alla cyklisterna inte fanns en enda person som kunde tänka sig att gå mot bröderna och spilla deras blod. Och vi bestämde att vi inte skulle lyda den provisoriska regeringen. De, sa vi, är personer som inte försvarar våra intressen utan skickar oss mot våra bröder. Jag förkunnar för er konkret: Nej, vi kommer inte att ge makten till en regering som leds av borgarklassen och godsägarna!

Lite senare bekräftades frontsoldaternas ovilja att försvara den provisoriska regeringen av Krylenko, som informerade kongressen om aktuella rapporter från norra fronten. Det hade bildats en militär-revolutionär kommitté där för att motarbeta försöken att skicka militära trupper som stödde den gamla regeringen till huvudstaden. Krylenko meddelade också att general Tjeremisov redan hade erkänt denna kommittés auktoritet; att Kerenskij's kommissarie på norra fronten, Vojtinskij, hade avgått; och att delegationerna från de enheter som redan var på väg till huvudstaden en efter en tillkännagav sin solidaritet med Petrogradgarnisonen.⁶⁹

Vid denna tidpunkt återvände åtminstone en del av den mensjevik-internationalistiska gruppen till salen, och deras talesman, Kapelinskij, försökte rikta delegaternas uppmärksamhet på Martovs tanke att låta kongressen ta paus medan en delegation skickades för att tala med alla socialistiska organisationer om att skapa en representativ demokratisk regering. Inom kort skulle många av de delegater som nu antingen ignorerade eller buade ut Kapelinskij återfå intresset för en uppgörelse med de moderata grupperna. Men i sin inledande hänryckning över den till synes smärtlösa segern över Kerenskij's regim var de för tillfället inte på humör att göra det. Å bolsjevikernas vägnar avvisade Kamenev summariskt Kapelinskij's vädjan med påståendet att de moderata socialisterna bara hade sig själva att skylla för att Martovs förslag att hitta fredliga sätt att lösa krisen inte hade genomförts. Samtidigt föreslog han att Trotskij's resolution som fördömde mensjevikerna och SR-arna skulle bordläggas, och lämnade på så sätt dörren delvis öppen för att återuppta förbindelserna med dem.

När mensjevik-internationalisterna återigen lämnade salen reste sig Lunatjarskij för att presentera ett manifest att antas av kongressen, ”Till arbetarna, soldaterna och bönderna”, som hade skrivits av Lenin och som stödde upproret i Petrograd, föreskrev att den yttersta politiska makten skulle överföras i kongressens händer och i händerna på lokala sovjeter över hela Ryssland, och i mycket allmänna termer skisserade den nya sovjetregimens omedelbara planer. Denna historiska kungörelse, sist och slutligen källan till den politiska sovjetmakten, löd:

Till arbetarna soldaterna och bönderna!

Andra allryska kongressen av arbetar- och soldatdeputerades sovjeter har öppnats. På den är den väldiga majoriteten av sovjeterna representerad. Även en rad delegerade från bondesovjeter är närvarande på kongressen. Den kompromissande centrala exekutivkommitténs fullmakter har gått ut. Stödd på den väldiga arbetar-, soldat- och bondemajoritetens vilja, stödd på arbetarnas och garnisonens segerrika uppror i Petrograd, tar kongressen makten i sina händer.

Den provisoriska regeringen är störtad. De flesta medlemmarna av den provisoriska regeringen är redan häktade.

Sovjetmakten kommer att föreslå alla folk en omedelbar demokratisk fred och ett omedelbart

⁶⁹ *Ibid*, s 52.

vapenstillestånd på alla fronter. Den kommer att säkerställa att godsägarjorden, tsarfamiljens jord och klosterjorden utan ersättning överlämnas till bondekommittéernas förfogande, den kommer att försvara soldaternas rättigheter genom att genomföra en fullständig demokratisering av armén, den kommer att upprätta arbetarkontroll över produktionen, att trygga konstituerande församlingens inkallande i rätt tid, att sörja för spannmålstillförseln till städerna och att landsbygden förses med de mest efterfrågade nödvändighetsartiklarna, den kommer att trygga en verklig självbestämmanderätt för alla nationer, som lever i Ryssland.

Kongressen beslutar: all makt ute i landet övergår till arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjeter, vilka måste säkerställa en verklig revolutionär ordning.

Kongressen uppmanar soldaterna i skyttegravarna till vaksamhet och ståndaktighet.

Sovjetkongressen är övertygad om att den revolutionära armén skall förmå skydda revolutionen mot imperialismens alla anslag, till dess den nya regeringen hunnit ingå en demokratisk fred, vilken den omedelbart kommer att föreslå alla folk. Den nya regeringen skall vidta alla åtgärder för att förse den revolutionära armén med allt som är nödvändigt, vilket skall ske genom en beslutsam politik av rekvisitioner och beskattning av de besuttna klasserna; den skall även förbättra soldatfamiljernas tillvaro.

Kornilovmännen – Kerenskij, Kaledin m. fl. – försöker att föra trupper mot Petrograd. Några truppvadlingar, som Kerenskij med hjälp av bedrägeri fått i gång, har övergått till det upproriska folkets sida.

Soldater, gör aktivt motstånd mot kornilovmannen Kerenskij! Var på er vakt!

Järnvägsmän, stoppa alla trupptransporter, som Kerenskij sänder mot Petrograd!

Soldater, arbetare, tjänstemän! Revolutionens och den demokratiska fredens öde ligger i edra händer!

Leve revolutionen!

Allryska kongressen av arbetar- och soldatdeputerades sovjeter
Delegater från bondesovjeter.⁷⁰

Uppläsningen av detta historiska manifest avbröts gång på gång av dundrande hänförda hurrarop. När Lunatjarskij hade slutat och något som liknade ordning hade återställts, förkunnade Kamkov att vänster-SR-arna med en smärre förändring skulle stöda att den antogs. Förändringen accepterades omedelbart. En talesman för den förenade mensjevik-internationalistiska gruppen deklarerade att om kungörelsen förändrades så att den sörjde för att omedelbart organisera en regering baserad på största möjliga delar av befolkningen, så skulle han också rösta för den. Men när detta förslag ignorerades så tillkännagav han att hans anhängare skulle lägga ner rösterna. Klockan fem på morgonen den 26 oktober röstade man slutligen om det manifest som legitimerade bildandet av en revolutionär regering, och det antogs med en överväldigande majoritet, med bara två röster mot och tolv nedlagda. En dimmig grå dagning, typisk för Petrograd sent på hösten, grydde när kongressdelegaterna sakta lämnade Smolnij. En trappa upp sträckte den militärrevolutionära kommitténs utmattade ledare ut sig på golvet i sin fullpackade kommandopostering för att få lite sömn, många av dem för första gången på flera dagar. Lenin hade gått till Bontj-Bruevitjs lägenhet intill för att vila och skriva en förordning om jordreform som skulle antas vid nästa kongresssession. Bolsjevikerna hade kommit till makten i Petrograd, och en ny era hade inletts i Rysslands och världens historia.

⁷⁰ *Ibid*, s 53-54. [Här citerat från Lenin, *Arbetar- och soldatdeputerades 2:a allryska sovjetskongress*, på marxistarkiv.se – öa.]

Kapitel 16 Epilog

Omkring klockan 21.00 den 25 oktober, några få timmar innan den militärrevolutionära kommittén intog Vinterpalatset, kom Kerenskij fram till norra frontens högkvarter i Pskov, 320 kilometer sydväst om Petrograd. Tidigare hade sovjeten i Pskov antagit en resolution som förbjöd frontenheter att förflyttas till Petrograd för att försvara den provisoriska regeringen. Som Krylenko inom kort rapporterade till de jublande deputerade vid den andra sovjetkongressen, antog en militärrevolutionära kommitté som hade bildats av sovjeten i Pskov kontroll över de lokala kommunikationerna och transportanläggningarna och började övervaka det militära överkommandots aktioner. Norra frontens befälhavare, general Tjeremisov, insåg att det under rådande omständigheter och i medvetenhet om den provisoriska regeringens hopplösa ställning var meningslöst att gå mot trupperna, och upphävde nu tidigare direktiv som godkände transport av förstärkningar från fronten till Petrograd. Vidare gav han order om att de trupper som redan var på väg till huvudstaden skulle stoppas. När Kerenskij anlände varnade Tjeremisov för att han inte kunde garantera premiärministerns personliga säkerhet och uppmanade honom att omedelbart lämna Pskov.¹

Senare samma kväll träffade Kerenskij, fortfarande i Pskov, general Petr Krasnov, den bortgångne general Krymovs ersättare som befälhavare för Tredje kåren, den ansenliga militära styrka som i slutet av augusti hade förflyttats mot Petrograd, där general Kornilov hade tänkt att den skulle tjänstgöra som ockupationsstyrka. Krasnov var politiskt ärkerekationär och höll inte med om Tjeremisovs beslut att stoppa förflyttningen av frontsoldater till Petrograd, och var positiv till att försöka mobilisera sina kosacker för att återställa ordningen i huvudstaden. Men vid denna tidpunkt var Tredje kårens personal utspridd över hundratals kilometer, och var på det hela taget inte mer benägna att stöda den provisoriska regeringen än de flesta andra trupper på norra fronten. Följaktligen var den styrka som Krasnov kunde samla ihop å Kerenskij vägnar torftig, och bestod av tolv och en halv kosackskvadroneer om vardera 70 man, lite lätt artilleri, ett bepansrat tåg och en pansarbil. På morgonen den 27 oktober ockuperade dessa enheter Gattjina, där Kerenskij upprättade ett högkvarter. Trupperna tog sedan en kort paus, i ett fåfängt hopp om att få förstärkningar, och började göra förberedelser för att inom kort göra ett angrepp mot huvudstaden.²

I Petrograd hade under tiden den andra allryska sovjetkongressen godkänt Lenins förordningar om fred och jord. Fredsdekretet lovade att göra slut på den hemliga diplomatin och föreslog omedelbara förhandlingar för att säkerställa en demokratisk fred ”utan annekteringar och utan krigsskadestånd”. Jorddekretet lånade huvudinnehållet från vänster-SR-arnas populära jordbruksprogram, och avskaffade privatägandet inom jordbruket och sörjde för att all privat jord och kyrkans jord skulle överföras till jordkommittéer och bondedeputerades sovjeter för att fördelas bland bönderna efter behov. Innan de deputerade skingrades tidigt på morgonen den 27 oktober hade de också valt en ny central exekutivkommitté med Kamenev som ordförande och bestående av 62 bolsjeviker, 29 vänster-socialistrevolutionärer, 6 mensjevnik-internationalister och 4 representanter för mindre vänstergrupper. Kongressen godkände också utnämmandet av en provisorisk revolutionär regering.

1 A L Frajman, *Forpost sotsialistitjeskoj revoljutsij*, Leningrad 1969, s 19; I S Lutovinov, *Likvidatsija miatezja Kerenskogo-Krasnova*, Moskva och Leningrad, 1965, s 7.

2 *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 376.

Det första Folkkommisariernas råd. I mitten: V I Lenin. Översta raden, från vänster: J V Stalin, VP Miljutin, A I Rykov, A G Sjljapnikov, N P Avilov. Andra raden: V P Nogin, A V Lunatjarskij. Tredje radan: I I Skvortsov, L D Trotskij. Fjärde raden: G Lomov, J A Teodorovitj. Femte raden: N V Krylenko, V A Antonov-Ovsejenko, P E Dybenko.

Medlemmarna i denna till en början helt bolsjevikiska administration,³ som formellt fick namnet Folkkommisariernas råd (sovjet), var Lenin, ordförande; Trotskij, utrikes angelägenheter; Rykov, inrikespolitiska angelägenheter; Miljutin, jordbruksangelägenheter; Sjljapnikov, arbetsangelägenheter; Nogin, industri och handel; Lunatjarskij, utbildning; Antonov-Ovsejenko, Krylenko och Dybenko, armén och flottan; Lomov, juridik; Ivan Skvortsov, ekonomi; Ivan Teodorovitj, livsmedelsförsörjning; Nikolaj Avilov, post och telegraf; och Stalin, nationaliteter. En av de nya kommissariernas första handlingar var att tillkännage att val till konstituerande församlingen skulle hållas enligt planerna den 12 november.⁴

Till en början förenades det våldsamma motståndet mot bolsjevikregimen kring den så kallade Allryska kommittén för landets och revolutionens räddning, som den 26 oktober organiserades huvudsakligen av mensjeviker och SR-are i Petrograds stadsduma. Denna kommitté innefattade representanter från stadsduman, förparlamentets presidium, den gamla centrala exekutivkommittén,

3 Vänstersocialistrevolutionärerna inbjöds att delta i regeringen men vägrade, i tron att de genom att stå utanför skulle kunna medla mellan bolsjevikerna och deras motståndare till förmån för att bilda en bred socialistisk regering.

4 *Izvestija*, 28 oktober, s 2. Valen ägde rum som utlovat den 12-14 november. Även om bolsjevikerna segrade i Petrograd, så kom de på andra plats efter SR i hela landet och fick inte ens majoriteten tillsammans med vänstersocialistrevolutionärerna. Konstituerande församlingen samlades i Petrograd den 5 januari 1918, men de deputerade vägrade godkänna de förändringar som oktoberrevolutionen hade lett till och upplöstes med tvång efter bara ett möte.

bondesovjeternas allryska exekutivkommitté, de mensjevikiska och SR-delegationer som hade lämnat den andra sovjetkongressen, järnvägsarbetarnas och post- och telegrafarbetarnas fackförening, Tsentroflot, och mensjevikernas och SR-arnas centralkommittéer. Under de första dagarna efter att bolsjevikerna kom till makten uppmanade räddningskommittén regeringsanställda och medborgarna i allmänhet att inte erkänna eller lyda Folkkommisariernas råd, och gjorde anspråk på att själva ha rätt att återupprätta en provisorisk regering.

Räddningskommitténs ledare gjorde också upp planer på att samordna ett uppror i Petrograd i samband med att Krasnovs kosacker anlände till huvudstaden, vilket man förväntade sig skulle ske närsomhelst. Men på kvällen den 28 oktober blev deras avsikter kända för den militärrevolutionära kommittén, innan Krasnov var redo att angripa. Följaktligen tvingades räddningskommittén inleda öppna militära aktioner mot bolsjevikerna påföljande morgon. Kadetter från militärskolor i Petrograd tog över telefonstationen i Petrograd, Hotell Astoria och statsbanken. Därefter förberedde de sig för att kasta ut bolsjevikerna från Smolnij. Men kadetterna var den enda militära personal i Petrograd som anslöt sig till upproret, och de var ingen match för de styrkor som den militärrevolutionära kommittén snabbt samlade ihop. De punkter som kadetterna hade erövrat tidigt den 29 oktober återerövrades lätt. De militärskolor som var inblandade i upproret isolerades snabbt, sattes i blockad och bombarderades i ett fall med artillerield. Innan skymningen föll hade samtliga militärskolor kapitulerat och den förhastade revolten hade effektivt slagits ner.⁵

Även den av de moderata socialisterna dominerade allryska exekutivkommittén för järnvägsarbetarnas fackförening (Vikzjel) var också aktivt mot att behålla den rent bolsjevikiska regering som hade bildats på natten den 26-27 oktober. Vikzjel försökte nu fungera som mellanhand mellan den militärrevolutionära kommittén och räddningskommittén, och gynna skapandet av en rent socialistisk regering med representanter för alla de socialistiska grupperna, från de högerinriktade folksocialisterna till bolsjevikerna på den yttersta vänsterkanten. I sin strävan efter detta mål sammankallade Vikzjel en konferens för de socialistiska partierna den 29 oktober, och hotade med en landsomfattande järnvägsstrejk vid midnatt den 29 oktober om dess ansträngningar att få till stånd en vapenvila mellan de stridande parterna och inleda förhandlingar om bildandet av en bredare regering misslyckades.⁶ Hotet om en järnvägsstrejk var olycksbådande. Genom att avbryta kommunikationerna mellan Petrograd och resten av landet och genom att hindra livsmedel från att komma till huvudstaden, kunde Vikzjel skapa en ohållbar situation för den nya regeringen. Delvis av denna anledning gick bolsjevikerna med på att delta i den av Vikzjel stödda konferensen, som inleddes enligt planerna på kvällen den 29 oktober.⁷

Även om Vikzjel lyckades uppmuntra dessa politiska samtal på hög nivå, så lyckades de inte få till stånd en vapenvila. Det avgörande slaget mellan Krasnovs omkring ettusen man starka kosackstyrka och en brokig ungefär tio gånger större armé bestående av arbetaravdelningar, soldater från Petrogradgarnisonen och Östersjömatrosar, ägde rum den 30 oktober på Pulkovohöjderna norr om Tsarkoje Selo, knappt 20 kilometer från Petrograd. Denna batalj, som träffande nog har kallats ”den

5 *Novaja zjizn*, 30 oktober, s 3; Melgunov, *The Bolshevik Seizure of Power*, s 141-142.

6 I N Ljuimov, *Revoljutsija 1917 goda: Chronika sobytij*, Moskva 1930, band 6, s 436-437; *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 403.

7 Ljuimov, *Chronika sobytij*, band 6, s 436-437; *Oktjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 403-405.

ryska revolutionens Valmy”⁸, var förvirrad, oorganiserad och blodig, med svåra förluster på båda sidor. Sent på eftermiddagen hade offensiven från Krasnovs demoraliserade trupper stoppats. Kosackerna höll på att få ont om ammunition och riskerade att överflyglas och isoleras från eftertruppen. Kosackerna tvingades retirera till Gattjina och gick två dagar senare med på att avbryta sitt motstånd och överlämna Kerenskij till arrestering och offentlig rättegång på villkor att de fick amnesti och fri lejd hem. Kerenskij förvånades om kosackernas kapitulation och lyckades utklädd i matrosuniform och bilglasögon precis undvika att bli tillfångatagen och gömde sig.⁹

Under fortsatta påtryckningar från Vikzjel, vars appeller om kompromisser och ett slut på inbördeskriget upprepades av vänster-SR-arna och mensjevik-internationalisterna och av massorganisationer i huvudstaden som Petrograds fackföreningssovjet, fabrikskommittéernas centrala sovjet och flera distriktssovjet, fortsatte diskussionerna om att bilda en bred socialistisk regering under flera dagar. I början av dessa samtal hade representanter från mensjevikernas och SR-arnas centralkommittéer varit mer intresserade av att mobilisera ett militärt stöd för att besegra bolsjevikerna än av att nå en uppgörelse med dem.¹⁰ När den inledande övertygelsen att bolsjevikerna lätt skulle störtas visade sig vara ogrundad, började de moderata socialisternas ledare bli något mer öppna för att verka i en koalitionsregering med bolsjevikerna. De var dock fortfarande orubbligt mot att varken Lenin eller Trotskij skulle vara med i regeringen. Dessutom krävde de moderata socialisterna ett antal olika garantier vars mål var att säkerställa att en framtida regering inte skulle vara bolsjevikdominerad.¹¹

Mellan den 29 och 31 oktober, när det såg ut som om Krasnovs trupper skulle kunna inta huvudstaden, och vid en tidpunkt då den nya regimen stötte på stora svårigheter att befästa sin makt i Moskva, verkade bolsjevikernas ledarskap beredda att göra betydande eftergifter i dessa grundläggande frågor.¹² Under denna period var Lenin och Trotskij upptagna med överhängande logistiska och militära frågor, och de deltog varken på de partimöten där bolsjevikernas ståndpunkt i regeringsfrågan formulerades eller på mötena med den centrala exekutivkommittén och Vikzjels konferens där den nya regeringens natur och program diskuterades. I deras frånvaro fick Kamenevs, Zinovjevs, Rykovs, Miljutins och andra moderata bolsjevikers åsikter särskild vikt. Kamenev och hans bundsförvanter var fast övertygade om att det enda hoppet att försvara och bevara revolutionens framsteg, uppnå ett snabbt möte med den konstituerade församlingen och sluta fred, var att det skapades en bred socialistisk regering, vilket hade varit deras uppfattning hela tiden. Därför hävdade de främst att en ny ministär inte fick innehålla representanter för de besuttna klasserna och att den förbands att driva det övergripande politiska och sociala program som den andra sovjetkongressen hade antagit.

Det är ironiskt, att när bolsjevikpartiets ledarskap lutade åt att kompromissa så visade mensjevi-

8 Daniels, *Red October*, s 206.

9 *Izvestija*, 3 november, s 5; för Kerenskij's version av dessa händelser se *Russia and History's Turning Point*, s 434-446.

10 *Okjabrskoje vooruzjennoje vosstanije*, band 2, s 406.

11 De moderata bolsjevikerna krävde bland annat att viktiga ministerposter skulle innehas av icke-bolsjeviker, att inget enskilt parti skulle ha majoritet i regeringen, att ministrarna skulle gå med i regeringen som individer istället för som representanter för sina respektive partier, och att regeringen inte skulle vara ansvarig inför den centrala exekutivkommittén utan inför en bredare representativ församling i stil med den demokratiska statskonferensen, där sannolikheten av en bolsjevikisk majoritet skulle vara minimal.

12 *Novaja zjizn*, 3 november, s 2.

kerna och SR-arna föga intresse för att komma överens med bolsjevikregimen. Efter Krasnovs nederlag, då de moderata socialisterna blev mer öppna för en överenskommelse med bolsjevikerna, så tillbakavisade den bolsjevikiska centralkommittén sina mer moderata medlemmars ståndpunkt och antog en betydligt tuffare linje under förhandlingarna med Vikzjel. Det berodde delvis på att den omedelbara faran för den nya Petrogradregimens överlevnad var över och delvis på att Lenin och Trotskij nu återvände till partiets inre råd, där deras åskådning segrade. Partiets representanter instruerades att bara delta i Vikzjelsamtalen för att visa att en koalition med de moderata socialisterna var opraktisk och snabbt avsluta samtalen.¹³

I offentliga institutioner som den centrala exekutivkommittén fortsatte de moderata bolsjevikerna att pressa på för att det skulle bildas en regering där alla socialistiska partier skulle vara representerade, även sedan deras ståndpunkt hade röstats ner i centralkommittén. Den 3 november säkerställde faktiskt Kamenev och Zinovjev den centrala exekutivkommitténs stöd för fortsatta ansträngningar att bilda en sådan regering.¹⁴ För Lenin, som en och en halv vecka tidigare hade krävt att Kamenev och Zinovjev skulle kastas ut ur partiet för deras offentliga opposition mot ett uppror, var de moderatas beredvillighet att sabotera partiets arbete och än en gång riskera revolutionen mycket irriterande. Den 3 november skrev Lenin ett ultimatum som sedermera skrevs under av nio andra medlemmar i centralkommittén: antingen följde ”oppositionen” partidisciplinen och stödde den politik som majoriteten hade kommit överens om, eller så skulle åtgärder vidtas för att utesluta dess medlemmar ur partiet.¹⁵

Lenins ultimatum fördes formellt fram den 4 november, varefter Kamenev, Zinovjev, Rykov, Nogin och Miljukov i protest avgick ur centralkommittén. Rykov, Nogin och Miljutin drog sig, tillsammans med Teodorovitj, också ur regeringen. Efter att Vikzjeldiskussionerna några veckor senare hade gått i kvav, gick vänster-SR-arna med på att gå med i regeringen och sedermera accepterade flera vänster-SR-are regeringsportföljer.¹⁶ Inte långt efter att koalitionsregeringen mellan bolsjevikerna och vänstersocialistrevolutionärerna hade bildats upphörde Kamenev och hans bundsförvanter med sin öppna opposition mot bolsjevikledningen. Med tiden återfick de sina maktpositioner inom partiet och regeringen. Vänster-SR-arnas deltagande i Folkkommisariernas råd visade sig bli kortlivat. I mitten av mars 1918 avgick de i protest mot undertecknandet av det hårda Brest-Litovskfördraget, som avslutade Rysslands deltagande i Första världskriget.

Framför sovjetregimen låg två och ett halvt års inbördeskrig mot både inhemska och utländska bolsjevikfientliga arméer. Denna makalöst bittra och förödande kamp på liv och död följdes av en ekonomisk och social kris vars omfattning vida överskred vad Ryssland hade gått genom 1917. Under dessa plågade år gick bolsjevikpartiets demokratiska karaktär förlorad, sovjeternas oberoende krossades, en förtryckande, centraliserad byråkrati återinfördes i hela landet, och

13 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 130.

14 Regeringens antagande vid denna tidpunkt av en striktare kontroll av pressen stärkte de moderatas föresats att fortsätta kämpa för en mer brett representativ regering. Sådana begränsningar av friheten föreföll för dem vara en oundviklig konsekvens av att bolsjevikerna härskade ensamma.

15 *Protokolij Tsentralnogo komiteta*, s 133-134. [Se Lenin, *Ultimatum från majoriteten i RSDAP(b):s CK till dess minoritet*, på marxistarkiv.se – öa.]

16 Gusev, *Krach partij levych jeserov*, s 107-108.

Rysslands politiska och ekonomiska liv underställdes det bolsjevikiska ledarskapets diktat.¹⁷ Men dessa händelser hör till ett annat kapitel i Rysslands moderna historia, som inte är mindre illavarslande är det föregående.

Den centrala frågan varför bolsjevikerna vann kampen om makten i Petrograd 1917 har inget enkelt svar. Från mer än ett halvt sekels perspektiv är det förvisso uppenbart att kadeternas och de moderata socialisternas grundläggande svaghet under den revolutionära perioden och den dåtida radikala vänsterns åtföljande vitalitet och inflytande kan spåras till den ryska politiska, sociala och ekonomiska utvecklingens särdrag under 1800-talet och tidigare. Världskriget hade oundvikligen också en hel del att göra med hur revolutionen i Petrograd 1917 gestaltade sig. Om det inte hade varit för den provisoriska regeringens åtagande att föra kriget till seger, en politik som 1917 inte åtnjöt något brett stöd, så skulle den säkert ha varit bättre skickad att ta itu med de otaliga problem som oundvikligen åtföljde den gamla samhällsordningens sammanbrott, och i synnerhet tillfredsställa folkets krav på omedelbara grundläggande reformer.

Som det nu blev, var en viktig källa till bolsjevikernas ökande styrka och auktoritet 1917 den oemotståndliga lockelsen i partiets plattform som den förkroppsligades i parollerna ”Fred, jord och bröd” och ”All makt åt sovjeterna”. Bolsjevikerna genomförde en utomordentligt energisk och påhittig kampanj för att få stöd från Petrograds fabriksarbetare och soldater och matroserna i Kronstadt. Bland dessa grupper betydde parollen ”All makt åt sovjeterna” att det skulle skapas en demokratisk, helt socialistisk regering som representerade alla partier och grupper i sovjeterna och som hade förbundit sig till ett program om omedelbar fred, meningsfulla inrikespolitiska reformer och att inom kort sammankalla en konstituerande församling. I slutet av våren och sommaren 1917 gjorde ett antal faktorer att stödet till bolsjevikernas föregivna mål ökade, i synnerhet att överföra makten till sovjeterna. De ekonomiska förhållandena blev allt sämre. Garnisonens soldater hotades direkt av att skickas till fronten. Folkets förväntningar på en snabb fred och reformer under den provisoriska regeringen blev allt lägre. Samtidigt förlorade alla andra politiska grupper i trovärdighet på grund av sina förbindelser med regeringen och dess krav på tålmod och uppoffringar till förmån för krigsinsatserna. I efterdyningarna till Kornilovaffären blev önskan att koalitionsregeringen med kadeterna skulle upphöra nästan allmän bland Petrogradbefolkningens lägre skikt.

Att bolsjevikerna inom loppet åtta månader nådde en ställning utifrån vilken de kunde ta makten berodde också på de speciella ansträngningar partiet ägnade åt att vinna stöd bland de militära trupperna i eftertruppen och vid fronten. Bara bolsjevikerna verkar ha insett de väpnade styrkornas med nödvändighet avgörande betydelse under kampen om makten. På ett ännu mer grundläggande plan kanske bolsjevikernas fenomenala framgång till stor del kan tillskrivas partiets karaktär 1917. Här tänker jag varken på Lenins djärva och beslutsamma ledarskap, vars enorma historiska betydelse inte går att förneka, eller bolsjevikernas omtalade om än oerhört överdrivna organisatoriska enhet och disciplin. Istället skulle jag vilja betona partiets relativt demokratiska, toleranta och decentraliserade interna struktur och funktionssätt, liksom dess i allt väsentligt öppna och masskaraktär – i slående motsats till den traditionella leninistiska modellen.

Som vi har sett fanns det på alla nivåer i den bolsjevikiska organisationen i Petrograd 1917 en

¹⁷ Se Cohen, *Bucharin och den ryska revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 100-127 för en värdefull analys av inbördeskrigets påverkan på sovjetisk politik och samhällsliv.

ständigt pågående fri och livlig diskussion och debatt om de mest grundläggande teoretiska och taktiska frågorna. Ledare som inte tyckte som majoriteten var fria att kämpa för sina uppfattningar, och inte sällan förlorade Lenin dessa strider. För att bedöma hur viktig denna tolerans av åsiktskillnader och ett ständigt givande och tagande var, räcker det att erinra sig att många av bolsjevikernas viktigaste resolutioner och offentliga uttalanden under hela 1917 lika mycket påverkades av högerbolsjevikernas som av Lenins uppfattningar. Dessutom fanns moderata bolsjeviker som Kamenev, Zinovjev, Lunatjarskij och Rjazanov bland partiets mest värtaliga och respekterade talesmän i centrala offentliga institutioner som sovjeterna och fackföreningarna.

1917 tilläts underordnade organ som Petersburgkommittén och militärorganisationen ha en avsevärd självständighet och ta initiativ, och vid utarbetandet av politiken tog man på högsta nivå hänsyn till deras åsikter och kritik. Allra viktigast var att dessa lägre organ kunde skraddarsy sin taktik och sina appeller för att passa sina egna speciella väljare och snabbt föränderliga förhållanden. Ett enormt antal nya medlemmar rekryterades till partiet, och även de spelade en viktig roll för att forma bolsjevikernas agerande. Bland dessa nykomlingar fanns många av oktoberrevolutionens ledande figurer, bland dem Trotskij, Antonov-Ovsejenko, Lunatjarskij och Tjudnovskij. Nykomlingarna innefattade tiotusentals arbetare och soldater från de mest otåliga och missnöjda elementen i fabrikena och på garnisonen som kunde lite, om ens något, om marxismen och inte brydde sig om partidisciplin. Det gav enorma svårigheter i juli, då militärorganisationens och Petersburgkommitténs ledare, som var lyhörda för sina stridbara väljare, uppmuntrade ett uppror mot centralkommitténs önskan. Men under reaktionsperioden efter juliupproret, under kampen mot Kornilov och återigen under oktoberrevolutionen, skulle bolsjevikernas omfattande, noga förfinade förbindelser i fabrikena, de lokala arbetarorganisationerna och Petrogradgarnisonens och Östersjöflottans enheter bli en viktig källa till partiets hållbarhet och styrka.

Det dynamiska förhållande som 1917 fanns inom den högsta bolsjevikiska hierarkin, liksom mellan den, partiets nominellt underordnade element, och massorna, var betydelsefullt för bolsjevikernas framgång, något som visade sig omedelbart efter juliupproret. Vid den tidpunkten menade Lenin att den provisoriska regeringen i själva verket kontrollerades av kontrarevolutionära element. Han överskattade regeringens förmåga att skada vänstern, och var dessutom övertygad om att de existerande sovjeterna under mensjevikernas och SR-arnas inflytande hade blivit maktlösa. Därför krävde han att partiet skulle överge sin inriktning på ett fredligt överförande av makten till sovjeterna och istället rikta sin uppmärksamhet på att så snart det var möjligt förbereda ett väpnat uppror. Andra ledare, varav många hade särskilt nära band till arbetarna och soldaterna och också var aktiva i den centrala exekutivkommittén och Petrogradsovjeten, vägrade att helt avfärda mensjevikerna och SR-arna som möjliga allierade och sovjeterna som legitima revolutionära institutioner. Även om parollen ”All makt åt sovjeterna” officiellt drogs tillbaka av den sjätte kongressen i juli, så slog inte denna förändring igenom på lokal nivå. Dessutom minskade inte kongressen betoningen på att erövra sovjeterna, och de fortsatte att vara ett centralt fokus för partiets aktivitet under hela augusti.

Det visade sig att konsekvenserna av reaktionen mot vänstern efter julidagarna inte blev alls så allvarliga som man ursprungligen fruktade. Tvärtom gjorde de repressiva åtgärder som regeringen antog, liksom de urskillningslösa förföljelserna mot vänsterledare och den uppenbart ökande faran för en kontrarevolution, bara att ilskan mot Kerenskijregimen ökade bland massorna och stimule-

rade dem att samlas ännu närmare kring sovjeterna till revolutionens försvar. I samarbete med mensjeviker och SR-are spelade bolsjevikerna, främst genom de revolutionära kommittéer som hade bildats av sovjeterna, en ledande roll för att snabbt besegra Kornilov. I huvudstaden lämnade den till sin sammansättning och åskådning klart mer radikala Petrogradsovjeten Korniloverfarenheterna med avsevärt ökad makt och auktoritet. Som ett svar på detta återupplivade bolsjevikerna i början av september formellt sin paroll från tiden före juli, ”All makt åt sovjeterna”.

Det kanske klaraste exemplet på betydelsen och värdet av partiets relativt fria och flexibla struktur, och hur lyhörd dess taktik var mot de rådande stämningarna bland massorna, kom under den andra hälften av september, då partiledarna i Petrograd slog dövörat till när Lenin, som fortfarande höll sig gömd i Finland, alltför tidigt vädjade om ett omedelbart uppror. Förvisso satte bolsjevikernas centralkommitté, med Lenin närvarande, den 10 oktober ett väpnat uppror och erövrandet av makten ”på dagordningen”. Men under de följande dagarna blev det allt tydligare att ett uppror som inleddes oberoende av sovjeterna och före den andra sovjetkongressen inte skulle få stöd från Petrograds massor; att ett maktövertagande av enbart bolsjevikerna skulle mötas av motstånd från alla andra större politiska partier, av bönderna på landsbygden och soldaterna vid fronten, och kanske till och med av demokratiska massinstitutioner som sovjeterna och fackföreningarna; och att hursomhelst partiet var taktiskt oförberett för en offensiv mot regeringen. Under dessa omständigheter tänkte taktiskt försiktiga partiledare i Petrograd, under ledning av Trotskij, ut strategin att utnyttja Petrogradsovjetens organ för att gripa makten; att maskera ett angrep på regeringen som en defensiv åtgärd å sovjetens vägnar; och om möjligt knyta det formella störtandet av regeringen till den andra sovjetkongressens arbete.

Med regeringens förkunnade avsikt att flytta större delen av garnisonen till fronten som ursäkt, och genom att dölja varje steg som en defensiv åtgärd mot kontrarevolutionen, tog Petrogradsovjetens militärrevolutionära kommitté den 21-23 oktober kontrollen över de flesta Petrogradbaserade militära enheterna, och avväpnade i själva verket den provisoriska regeringen utan att avlossa ett enda skott. Som ett svar på detta inledde Kerenskij på morgonen den 24 oktober åtgärder för att kväsa vänstern. Först då, bara timmar innan sovjetkongressens planerade öppnande och delvis hela tiden sporrade av Lenin, började verkligen det väpnade uppror som Lenin hade förespråkade under mer än en månad.

Det har hävdats att det försenade upproret den 24-25 oktober var av avgörande historisk betydelse eftersom det, genom att förmå större delen av mensjeviker och SR-arna att lämna den andra sovjetkongressen, hindrade kongressen att bilda en socialistisk koalitionsregering där de moderata socialisterna kunde ha fått en stark röst. Genom att göra det beredde de vägen för att bilda en sovjetregering som helt och hållet kontrollerades och dominerades av bolsjevikerna. Fakta visar att det verkligen var fallet. Men en mer avgörande punkt är att det var först i kölvattnet till regeringens direkta angrepp på vänstern som ett väpnat uppror av den sort som Lenin tänkte sig var tänkbart. Ty det tål att upprepas att massorna i Petrograd, i den mån de stödde bolsjevikernas störtande av den provisoriska regeringen, inte gjorde det för att de var sympatiskt inställda till ett rent bolsjevikiskt styre, utan därför att de ansåg att revolutionen och kongressen befann sig i omedelbar fara. Bara genom att sovjetkongressen skapade en brett representativ, uteslutande socialistisk regering, vilket de trodde bolsjevikerna stod för, verkade det finnas något hopp om att den gamla regimens hatade

politik inte skulle kunna komma tillbaka, att undvika döden vid fronten och få ett bättre liv, och göra slut på Rysslands deltagande i kriget.